

THE LIBRARY
OF
THE UNIVERSITY
OF CALIFORNIA
LOS ANGELES

KYRKOHISTORISK ÅRSSKRIFT

UTGIFVEN AF
HERMAN LUNDSTRÖM

ELFTE ÅRGÅNGEN
1910

UPPSALA · A.-B. AKADEMISKA BOKFÖRLAGET

KYRKOHISTORISK ÅRSSKRIFT

UTGIFVEN AF

HERMAN LUNDSTRÖM

ELFTE ÅRGÅNGEN

1910

A.-B. AKADEMISKA BOKFÖRLAGET, UPPSALA

UPPSALA 1910
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

•

Innehållsförteckning.

Uppsatser och Undersökningar.

	Sid.
<i>Redogörelse för Kyrkohistoriska Föreningens allmänna årsmöte 1909</i>	1
HJALMAR HOLMQUIST. Franciskusproblemet	4
EMIL LIEDGREN. J. O. Wallins ungdomsutveckling, betraktad med hänsyn till hans senare verksamhet	30
I. Hembygd och släkt	31
II. Skol- och gymnasietiden (1788—1799)	37
III. Uppsalatiden (1799—1804)	48
IV. Informatorstiden på Boo (1804—1806)	69
H. LEVIN. Bidrag till Visby stifts historia	92
H. LUNDSTRÖM. Ur »själfbekännelser» från början af förra århundradet	172
NAT. BECKMAN. Hvem har döpt Olof Skötkonung?	214
I. COLLIJN. Bibliografiska Miscellanea.	
VII. Till frågan om Vita Katherines tryckår och Strengnäs- missalets tryckort	221
VIII. En Uppsalabokbindare år 1519	225
IX. Till de första föreläsningarnas historia vid Uppsala Universitetet	227
C. BILDT. Drottning Kristinas romerska trosbekännelse — än en gång	229

Meddelanden och aktstycken.

E. LÄNDERHOLM. Sven Rosén	1
I. Påminnelser	1
II. Om bönen	17
III. Om Gudstjänst och Kyrkotjänst	25
IV. Om lekamligt arbete	53
V. Om världsliga präster. (Forts.)	73
A. B. CARLSSON. Adler Salvius om det föreslagna consistorium generale 1648	97
ELOF HALLER. Bref från Haqvin Spegel till Karl XI	102

En historik öfver svenska kyrkans vård om lapparnas barn jämte allmän motivering för en omorganisation af det nuvarande skolväsendet i lappmarkerna	110
J. NORDLANDER. Om prostens Nils Grubbs härstamning . . .	129
A. B. CARLSSON. En bön af Axel Oxenstierna »öfver alla ens egne och gemene åliggande»	132
ISAAC COLLIJN. Johannes och Olaus Magnus i Uppsala Uni- versitetsbibliotek förvarade bref till Johannes Danti-cus	133
J. SJÖHOLM. Ett bref från Carl Adolf Agardh till Carl Fredrik af Wingård i skolfrågan	149
J. SJÖHOLM. Två rapporter från kyrkoherden Lars Landgren till ärkebiskopen C. F. af Wingård om Erik-Jansismen .	154
C. G. WAHRENBERG. En episod från prästeståndets förhand- lingar vid riksdagen 1755—1756	161
H. LUNDSTRÖM. Instruktion från år 1670 för tillsyningsmannen öfver de fattige i Uppsala	167
H. LUNDSTRÖM. Ett förfalskadt »kollations-bref» från år 1631 .	170
Ett upprop till förmån för den evangeliska diasporan i de ryska Östersjöprovinserna	172
Ett upprop för bildande af ett Karolinskt förbund	178
Underrättelser	185

Litteraturöfversikter, Granskningar och Anmärkningar.

HJ. HOLMQUIST: <i>Framställningar af modernismens historia</i> . .	233
GIUSEPPE PREZZOLINI. Il catolicismo rosso, Napoli Ricciardi 1908	234
JOHANNES KÜBEL. Geschichte des katholischen Modernismus, Tübingen, Mohr 1909	242
KARL HOLL. Modernismus, Religionsgeschichtliche Volks- bücher, Mohr 1908	244
PAUL SABATIER. Les modernistes, 4 ed. Paris Fischbacher 1909	248
A. LESLIE LILLEY. Modernism, a Record and Review, London 1909	252
LOUIS HENRY JORDAN. Modernism in Italy, ist Origin, ist Incentive, ist Leaders and ist Aims, Oxford University Press 1909	255
TONY ANDRÉ. Modernisme et modernistes en Italie, Paris 1908	258
ENRICO ROSO S. J. L'Enciclia »Pascendi» e il Modernismo, Studi e Commenti, Roma Pustet editore pontificio 1909	259

VINCENT MAUMUS O. P. Les modernismes, Paris Beaucherne 1909	259
THEODORE DELMONT. Modernisme et Modernistes en Italie, en Allemagne, en Angleterre et en France, Paris et Lyon Lethielleux 1909	260
HJ. HOLMQUIST. <i>Nya arbeten om jesuiterordens historia af jesuiter</i>	263
ANTONIO ASTRAIN S. J. Historia de la Compañia de Jesús en la Asistencia de España, Madrid 1909	264
BERNHARD DUHR S. J. Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge, 1907	267
THOMAS HUGHES S. J. History of the Society of Jesus in North America colonial and federal, 1907	270
PIETRO TACCHI VENTURI S. J. Storia della Compagnia di Gesù in Italia, 1910	272
HENRY TOUQUERAY S. J. Histoire de la Compagnie de Jesus en France des origines á la suppression, 1910	274
HJ. HOLMQUIST: <i>Innocentius III.</i>	
<i>Achille Luchaire. Innocent III, Paris 1904—1908. Anm. af</i> <i>Hjalmar Holmquist</i>	277
I. Rome et L'Italie, 1904, 3:e uppl. 1907	278
II. La croisade des Albigeois, 1905, 2:a uppl. 1907	284
III. La papauté et l'empire, 1906	289
IV. La question d'orient, 1907	290
V. Les royautés vassales du Saint-Siège, 1908	295
VI. Le conceile de Latran et la réforme de l'église, 1908	299
ROBERT GEETE. Svenska böner från medeltiden efter gamla handskrifter, Stockholm 1907—09. Anm. af <i>H. Lundström</i>	305
SJÖHOLM, JOSEF. Luthers åskådning i kampen mot klosterväsen- det, Lund 1908. Anm. af <i>H. Lundström</i>	309
EKELUND, TH. Bidrag till dopritualets historia med särskild hänsyn till svenska kyrkan. Karlstad 1909. Anm. af <i>H. Lundström</i>	316
D. FEHRMAN. Carl Fredrik af Wingård såsom biskop öfver Göte- borgs stift. Lund 1908. Anm. af <i>H. Lundström</i>	318
WALTHER, W. D. Zur Wertung der deutschen Reformation. Leipzig 1909. Anm. af <i>H. Lundström</i>	323
Skrifter utgifna af Kyrkohistoriska Föreningen	325
Till redaktionen insända skrifter	329

Redogörelse för Kyrkohistoriska Föreningens allmänna årsmöte 1909.

Onsdagen den 28 april 1909 sammanträdde Kyrkohistoriska Föreningen till sitt tionde årsmöte i Uppsala. Mötet öppnades af ordföranden, professor H. Lundström, som hälsade de talrika närvarande välkomna till denna Kyrkohistoriska Föreningens märkesdag.

Sedan t. f. sekreteraren meddelat en kort återblick på föreningens stiftelse och tioåriga verksamhet, föredrogs följande

Årsberättelse för arbetsåret april 1908—april 1909.

Kyrkohistoriska Föreningens verksamhet har fortgått under samma former som förut.

Under det nu tilländagångna arbetsåret har föreningens medlemsantal, som i förra årsberättelsen upptas till 660, undergått följande förändringar. Genom dödsfall har antalet minskats med 11; genom anmältdt utträde med 12. Dessutom ha 53 medlemmar, som under en följd af år ej utlöst Årsskriften och endast till namnet kvarstått i föreningen, nu afförts ur matrikeln. Nyttillträdande medlemmar uppgå till 11. Föreningens medlemsantal har sålunda formellt om också ej reellt under året minskats med 65 och utgör för närvarande 595. Af dessa ha 73 medlemmar, hufvudsakligen bosatta i Amerika, ännu ej utlöst årspublikationen.

Bidrag till 1908 års årgång af Kyrkohistorisk Årsskrift ha utom af utgifvaren, professor H. Lundström, lämnats af professor E. Billing, kyrkoherde P. Rydholm, lektor J. Rosengren, docenterna Hj. Holmquist, E. Rohde och G. Aulén, teol. licentiaterna A. Hallenberg och N. Jacobsson, fil. lic. E. Falk, biblioteksamanuensen K. Setterwall, teol. och fil. kand. K. B. Westman samt s. m. kand. G. Walli.

Till 1909 års årgång, som föreligger färdig vid årsmötet, ha bidrag utom af utgifvaren lämnats af domprosten J. E. Berg-

Kyrkohistorisk Årsskrift 1910.

gren, lektor H. Levin, docenterna Hj. Holmquist och D. Fehrman, fil. doktorerna K. H. Karlsson och I. Collijn, teol. licentiaterna N. Jacobsson och O. Theding, biblioteksamanuensen S. Bring, fröknarna Eva Fryxell och Elsa Lagerwall samt teol. och fil. kand. K. B. Westman.

Uppsala den 28 april 1909

Gustaf Walli.

Härefter upplästes följande

Revisionsberättelse,
afgifven den 27 april 1909.

Undertecknade, af Kyrkohistoriska Föreningen utsedda revisorer, hafva nu granskat föreningens räkenskaper för år 1908.

Kassans ställning den 31 december 1908 befanns därvid enligt räkenskaperna vara följande:

Grundfonden:

Kapital	kr.	1,175: —
Besparade räntor	»	492: 85
Summa kr.		1,667: 85

Kassakonto:

Inkomster:

Behållning från år 1907	kr.	560: 96
Inkomster under året, hvaraf 3,055: 14 kr. utgöra årsavgifter, 8: 50 kr. likvid för försålda publikationer, 10: 22 kr. prenumerationsmedel och 1,200 kr. statsanslag samt 16: 51 kr. ränta å sparkassa	kr.	4,290: 37
Summa kr.		4,851: 33

Utgifter:

Årsskriftens tryckning, årg. 9	kr.	2,879: 82
Författarearvoden	»	553: 48
Annonskostnader	»	3: 50
Post	»	106: 93
Diverse	»	121: 55
Behållning till år 1909	»	1,186: 05
Summa kr.		4,851: 33

Räkenskaperna äro riktigt och ordentligt förda samt öfverensstämma med företedda verifikationer.

På grund häraf få vi tillstyrka full och tacksam ansvarsbefrielse för kassaförvaltarne under året, pastor N. Sandberg och pastor E. Meurling, för den tid revisionen omfattar.

Uppsala den 27 april 1909.

H. Jonson.

Erik Aurelius.

I enlighet med revisorernas tillstyrkan beviljades kassaförvaltarne, pastor N. Sandberg, och pastor E. Meurling, ansvarsfrihet för den tid revisionen omfattade.

Vid därefter jämlikt § 4 af Föreningens stadgar företagen utlottning af tvenne medlemmar i arbetsutskottet föll lotten på docenten K. G. Westman och pastor E. Meurling. Därjämte hade docenten Hj. Holmquist meddelat, att han ej hade tillfälle att kvarstå i arbetsutskottet. Docenten Westman och pastor Meurling omvaldes och till medlem i docenten Holmquists ställe nyvaldes s. m. kand. G. Walli. — Till kassarevisorer valdes pastor H. Jonson och docenten E. Aurelius och till deras suppleanter pastor N. Sandberg och teol. lic. E. Linderholm.

Ordföranden, professor H. Lundström, höll därefter föredrag om »*Engelskt inflytande inom Sveriges medeltidskyrka med särskild hänsyn till S:t Sigfridsproblemet*».

Efter föredragets slut framförde domprosten J. E. Berggren å Kyrkohistoriska Föreningens vägnar ett tack till professor Lundström för hans initiativ till föreningens stiftande och för hans verksamhet under de gångna åren som dess ordförande och som redaktör af Kyrkohistorisk Årsskrift.

Den 6 maj 1909 valde arbetsutskottet:

- till ordförande och redaktör för Kyrkohistorisk Årsskrift
professor H. Lundström,
- » vice ordförande domprosten J. E. Berggren,
- » sekreterare s. m. kand. G. Walli,
- » skattmästare pastor E. Meurling.

T. f. sekreteraren.

Franciskusproblemet.

(Installationsföreläsning vid Lunds universitet 15 sept. 1909. En del litteraturanvisningar och notiser, som i det muntliga föredraget utelämnades, äro här införda.)

Om främlingen, som vill besöka den helige Franciskus' stad, en förmiddag vid 12-tiden tar plats å snälltåget, som från Rom förer tvärs öfver Italien till Adriatiska hafvets kust, befinner han sig efter fyra timmars järnvägsresa uppe i härligt vackra dalgångar på Appeninernas sydvästra sluttning, där rundt om på bergsluttningarna framträda små muromgifna pittoreska städer, nästan oförändrade bevarade sedan medeltiden. Efter ett tågombyte till en liten tvärbana hör den resande snart stationen Assisi utropas. Han befinner sig dock då ej i staden utan väl $\frac{1}{4}$ mil nedanför denna, där den hänger högt uppe på ett brant utsprång af det nästan till Åreskutans höjd nående monte Subasio. Men strax bakom stationen reser sig en kyrka större än någon af de många uppe i staden och numera omgifven af en liten by. Det är San Maria degli Angeli, byggd öfver Portiunculas grotta, Franciskus' getsemane, den franciskanska världens heligaste plats. Främlingen försummar säkerligen icke att där i förbifarten göra ett besök. Han träder in i den väldiga kyrkan, och på honom tränger sig en egendomlig stämning: framför honom tecknar sig med stor åskådlighet och kraft Franciskusproblemet — de höga, mäktiga hvalfven, symbolen för katolska kyrkans världshärskande ideal, och därunder det ringa kapellet och lerhyddan vid grottan, Guds lille fattiges ideal. Huru hade historiskt dessa ideal stått till hvarandra? Hade den organiska enheten dem emellan vunnits, eller var det kyrkan, som åter dräpt en profets själ och byggt marmorgrifter och hvalf öfver hans minne?

Franciskus' lefnadshistoria syntes under århundraden icke innesluta några problem. Man hade ju en blott en mansålder efter hans död på hans egen ordens uppdrag utarbetad biografi öfver honom af ingen mindre än den störste af alla franciskaner BONAVENTURA. Och här tedde han sig som helt och hållet ett katolskt medeltida helgon, ljusare och älskligare kanske än något af de andra, men eljes i intet afvikande från den generella typen. Franciskus hade efter en ungdom i utsväfningar genom en rad yttre Guds under omvändts och då som sina föregångare gått åt motsatt ytterlighet, helt hängifvit sig åt medeltidens högsta sedliga ideal, askesen. Som andra hade han ock sökt verka för sitt ideal genom att stifta en orden, där askesen skulle drifvas ännu längre än i de äldre ordnarna, ända till absolut fattigdom och tiggeri. Efter åtskilliga svårigheter hade han fått sin orden stadfäst af påfven och bedref så en framgångsrik verksamhet för sitt ideal, utförande mångahanda under och predikande den rätta katolska tron, i fullständigt samförstånd med påfvedömet alltmera organiserande sin orden, tills dess han år 1226 dog i ljus harmoni som kyrkans käraste son, kanoniserad redan inom två år efter sin död.

Denna bild var den utan några tvifvelsmål accepterade både inom den katolska och protestantiska historieskrifningen, äfven om de lärda bollandisterna på 1700-talet underkastade enskilda detaljer en skarp kritik och riktade kännedomen om Franciskus genom utgifvande af ytterligare trenne Franciskusbiografier, ännu äldre än Bonaventuras. De två viktigaste voro författade af en af Franciskus' lärjungar, den berömde hymndiktaren THOMAS AF CELANO; Celano hade skrifvit den äldre och förnämligare af dessa blott tre år efter Franciskus' död på uppdrag af den man, som varit Franciskus' beskyddare under hela hans verksamhet, påfven Gregorius IX, förut kardinal Ugolino. Här fick man ju en fullt autentisk teckning, som helt stämde med Bonaventuras utom däri, att undren voro färre och Franciskus litet mera mänsklig. Den tredje biografien var enligt egen uppgift författad på 1240-talet af tre Franciskus' lärjungar och betecknas därför »*Legenda trium sociorum*»: den tedde sig dock rätt stympad. Det var delvis dessa källor, som gäfvö KARL VON HASE, den tyska kyrkohistoriens Ranke, anledning till hans berömda »*Leben des heiligen Franciskus*» 1856, där vi först möta en verklig människa, en individuell historisk gestalt af kött och

ben. I öfrigt mötte naturligen äfven här den traditionella, genom Celano ytterligare styrkta bilden af den äkta medeltida katolska asketen och ordensstiftaren. Ett sammanfattande uttryck af den katolska bilden, med panegyrisk bismak, gaf 1885 ett stort illustreradtt praktverk: »*S. François d'Assise*» af ett flertal författare, utgifvet utan författarenamn; det finnes i Uppsala universitetsbibliotek.

Samma år, 1885, kommo emellertid två arbeten, som kunde häntyda på, att det låg något ännu okänt doldt i Franciskus' lif och gärning. Det ena var ett af de arbeten, med hvilka KARL MÜLLER banade sig väg till sin stora berömmelse som kyrkohistoriker; det behandlade franciskanerordens uppkomst och uppvisade därvid bland annat, att Celanos båda biografier ej stämde samman i sin uppfattning, ithy att den senare, som skrefs på 1240-talet, femton år efter den förra, bar spår af att göra Franciskus till målsman för ett af de två partier, hvari orden efter Franciskus' död splittrades, nämligen det strängare med påfvedömet i strid liggande. Müller kom till det resultatet, att Celanos andra biografi därför saknade större historiskt värde. — Det andra arbetet från 1885 var af professorn i konsthistoria i Heidelberg, HENRY THODE, och frapperade redan genom sin titel: »*Franz von Assisi und die Anfänge der Kunst der Renaissance in Italien*» (andra uppl. 1904, äfven en bättre utstyrd fransk edition 1909, tillgänglig å Lunds universitetsbibliotek). Detta sökte uppvisa, att Franciskus var en produkt af den stora kulturella och politiska renässans, hvilken i slutet af 1100-talet som följd af korstågen och beröringen med araberna bröt in öfver Europa, och hvars innersta väsen var individens, allt det naturligas och mänskligas frigörelse från det medeltida religiösa bandet till själfständig berättigad tillvaro. Så bar ock Franciskus denna individualism inom sig; genom den fick han ögonen öppna för skönheten inom naturen och människolifvet och genom sin skaldenatur kunde han så intuitivt göra sina skönhets-syner lefvande för lärjungarna, att från honom direkt framsprang den konstens pånyttfödelse från den bysantinska schematismen, hvilken ofta brukar sättas som det centrala i hela den begynnande renässansen.

Thodes bok var ej skrifven med någon fängslande kraft; men själfva synpunkten var sådan, att den måste locka till förnyad Franciskusforskning. Bland dem, som nu fördjupade sig i

detta ämne var en ung protestantisk fransk pastor i Strassburg, PAUL SABATIER. Då denne efter en tid på grund af politiska misstankar måste lämna det tyska Elsass och mottaga en anspråkslös landsförsamling i Frankrike, blef detta snart oförenligt med hans historiska intressen, och han frånträdde sin plats för att uteslutande ägna sig åt sitt forskningsarbete. År 1893 kom resultatet i arbetet »St: François d'Assise», en utförlig lefnads-teckning med stor vetenskaplig apparat. Denna bok är en af nutidens mest spridda; i Frankrike har den snart hunnit upp i 40 upplagor; den är öfversatt till nästan alla kulturspråk, äfven till svenska (1895) men med uteslutande af hela den vetenskapliga apparaten, så att den här ter sig skäligen stympad. Från påfven fick den protestantiske prästen mottaga välsignelse för boken, för att kort efter se den uppförd på index öfver förbjudna skrifter. Hvad är anledningen till denna oerhörda framgång? Boken är en på den historiska forskningsens område tämligen enåstående produkt, en sällsynt grundlig och kritisk arkivforskning omsatt i en bok med en glänsande skönlitterär stil, en klarhet och formmejsling som endast en fransman kan gifva, en fantasi som ger lif åt hvarje den torraste detalj, och en hänförd kärlek för ämnet som rycker med sig, äfven om åtminstone nordbons kritik af mycket utmanas. Men detta allt kan ej enbart förklara bokens spridning. Det beror af den uppfattning af hjälten, som Sabatier för fram. Han ställer den traditionella katolska bilden på hufvudet. Franciskus blir för honom som för Thode en individualist, nästan en modern fransk protestant, en kämpe för antidogmatisk fri kristendom, hvars hela lif först omedvetet, sedan medvetet utgjorde en reaktion mot den katolska medeltidskyrkan, mot dess dogmtvång, hierarki och officiella kyrkokristendom. Franciskus' ideal var alla människors förande till Kristus genom försakelse i kärlek och ödmjukhet; den af honom ledda rörelsen var en lekmanarörelse, en fri evangelisk sammanslutning, där den prästerliga hierarkien på hvarje punkt stod hindrande i vägen; han ville minst af allt en munkorden, ett insnörande under katolska kyrkotvånget. Därför var det ock två hufvudkriser i hans lif; den första då han efter den begynnande rörelsens konflikt med hierarkien i naivt förtroende vände sig till påfven, och denne försiktigt förvandlade rörelsen till en orden, utan att Franciskus förstod det; den andra krisen då han 1220—23 fick ögonen öppna för hvad

som skett, och förgäfves sökte att frigöra sig från det band, som dragits om hans hals. Hans lif slutade därför med en bitter tragedi, då han medveten om, att hans verk förfuskats, skilde sig från det och gick sin ensamma väg under oafbruten själskamp, sökande genom lära och föredöme protestera mot den skedda utvecklingen men allt jämt för ödmjuk att taga det yttre motståndets väg. Han hade pröfvat den oförsonliga motsatsen mellan andlig individuell frihet och katolsk kyrkotanke och gick under i denna motsats. »Utan sin vetskap blef den franciskanska rörelsen otrogen sitt upphof. Profeten hade abdikerat i prästens händer — visserligen ej utan återvändo; ty när man en gång härskat, jag menar tänkt fritt — hvilken annan härskarmakt finnes väl på jorden — blir man endast en medelmåttig slaf. Förgäfves söker man underkasta sig. Det händer ibland, att man mot sin vilja stolt lyfter hufvudet, skakar sina kedjor, erinrar sig striderna, sorgerna, ångesten från frihetens tid, och man gräter.» Och Sabatier slutar sitt arbete med orden: »en afgrund skiljer Franciskus' ideal från det den påfve hyllade, som kanoniserade honom.» (Jfr docenten TORVALD HÖJERS af mig delvis följda uppsats »Nyare forskningar rörande den helige Franciskus etc.» i Historisk Tidskrift 1907, den så vidt jag känner bästa öfversiktliga framställning, som litteraturen äger öfver Franciskusforskningens historia fram till omkr. 1905.)

Anknytningar hade ej saknats hos Müller och Thode till denna nya uppfattning af Franciskus; men det sätt, den konsekvens och energi, hvarmed Sabatier förde fram den, gör den helt till hans originella egendom. Sabatiers biografi står ock i medelpunkten för allt, som sedan skrifvits om Franciskus; kritiken af Sabatier bildar numera utgångspunkten för alla forskare, katolska som protestantiska.

Huru kunde Sabatier komma till denna djärfva omvärdering af alla kända fakta? Det var naturligen på grund af hvad han under sina källforskningar trott sig finna. Först och främst hade han fört in i diskussionen en primärkälla af högre rang än någon förut känd: Franciskus' egna bevarade yttranden och skrifter. Främst står här det *testamente*, som Franciskus kort före sin död uppsatte för sina trogna lärjungar, och i hvilket Sabatier finner den kvalda själen ge luft åt sin ångest och uttala sitt verkliga ideal. En konflikt under de sista åren med utvecklingen i den af kyrkan omhändertagna och till orden för-

vandlade rörelsen vore genom testamentet bevisad och klargjord. — Men äfven Sabatiers undersökning af de redan omnämnda gamla biografierna förde till öfverraskande resultat. Celanos första biografi, hittills stödjepunkten för Franciskusforskningen, visade sig vara en, visserligen utan medvetet svekgjord, skönmålning enligt påfligt uppdrag med det tydliga syftet att framhäfva endräkten mellan Franciskus och kyrkan, under det att alla konflikter och motsättningar förbigåtts. Biografien slutar ock med att låta Franciskus lämna styret af orden till sin bäste vän broder Elias, under det att i verkligheten Elias var den, som längst aflägsnat sig från Franciskus och som ordensgeneral mest energiskt förde den ackomoderande mildare riktningens talan. Denna detalj enbart är tillräcklig att klargöra den första Celanobiografiens tendens. — 15 år senare kom den stränga riktningen till makten, sedan Elias störtats; många af Elias' vänner, bl. a. Celano, drogos då öfver till de strängare; från detta håll fick Celano i uppdrag att utarbета en verklig Franciskusbiografi med hjälp af de ännu lefvande bröder, som en gång vandrat samman med Franciskus själf. Så tillkom Celanos andra biografi, hvilken sålunda ger en riktigare bild än den första, äfven om jämkningar äfven här skett, för att författaren ej skulle komma i uppenbar kollission med sitt förra opus.

Det viktigaste var emellertid, att Sabatier trodde sig af åtskilligt kunna sluta sig till, att Celano haft hjälp ej blott af muntliga berättelser af bröderna utan äfven af en i deras krets tidigare författad Franciskusbiografi, där säkerligen den mest äkta bilden af helgonet mött. Denna biografi hafva vi ock kvar, nota bene blott till en del och stympad, i »Legenda trium sociorum»; denna hade nämligen under den laxare riktningens regeringstid vederbörligen beskurits för att ej förråda Franciskus' konflikt; så hoppar den t. ex. helt öfver tiden från år 1220 till den heliges död. Kunde vi finna den åter i dess helhet, skulle vi få den autentiska teckningen af Franciskus. Och Sabatier menar, att det ej är så lönlöst att söka efter den. Brottstycken af det förlorade kunna väl finnas insprängda i senare arbeten, och han trodde sig själf hafva funnit en viktig del, inarbetad i en större lefnadsteckning af Franciskus, som 1504 första gången trycktes under titeln »Speculum vitæ S. Francisci et sociorum eius». Så ryckte »Tres socii» in i medelpunkten för forskningen

och betecknades af Sabatier som det skönaste af alla franciskanlitteraturens minnesmärken.

Efter utgifvandet af »Vie de S. François» fortsatte Sabatier sina forskningar, särskildt medelst handskriftundersökningar till »Speculum vitæ». Han fick härunder klart för sig, särskildt på grund af en handskrift i det Mazarinska biblioteket, att i Speculum vitæ återfanns, ej ett fragment ur Tres socii utan något mycket viktigare, ett enhetligt förut till sin existens okänt originalverk af den mest äkta franciskanern, Franciskus' sekreterare och vän in i det sista, broder Leone, »il frate pecorella di Dio». Af slutorden i den nyssnämnda handskriften trodde sig Sabatier kunna datera fullbordandet af denna Leones biografi till maj 1227, alltså ej mera än ett halft år efter hjältens död. Denna lefnadsteckning vore sålunda den mest äkta och grundläggande; på den hade sedan såväl »Tres socii», som Celanos andra biografi med större eller mindre förvanskningar byggts upp. Sabatier skyndade sig naturligen att publicera detta nya fynd, år 1898, med den stolta titeln »*Speculum perfectionis seu S. Francisci Assisiensis legenda antiquissima auctore fratre Leone*», med lärd apparat och präktig utstyrsel, en historisk mönsterpublikation.

Detta arbete är säkerligen ett af de mest uppseendeväckande i senare tidens historiska forskning. Stod det fast, att i »Fullkomlighetsspeglarna» den äkta gamla Franciskusbiografien förelåg, då hade Sabatier haft rätt med sina omvärderingar, då sjönke Celanos första biografi liksom Bonaventuras ännu djupare, då måste 1200-talets religiösa historia skrivas på nytt. Naturligen kastade sig forskningen med intensiv ifver öfver saken, och snart rasade en vetenskaplig fejd, som årligen skapade massor af nya inlagor. En ny öfverraskning kom redan 1899, då två italienska franciskaner trodde sig i en italiensk öfversättning från 1300-talet ha återfunnit äfven »Tres socii» i sin helhet och utgåfvo den under stort jubel; denna visade sig nu helt bekräfta Sabatiers forskningar, visade sig vara en bearbetning af »Speculum perfectionis» och näst denna den förnämsta källan till Franciskus' lif. Hypotesen såg så bestickande ut, att äfven en del af de mot Sabatier eljest mest kritiska forskarna accepterade den. Antalet af Sabatiers anhängare i olika schatteringar växte både i Italien, Frankrike och England. [Nämnas förtjäna särskildt den numera framskjutne italienske modernisten och do-

centen i hebreiska vid högskolan i Florenz S. MINOCCHI: *La questione franciscana* 1902, den franske pater PIERRE MANDONNET (nu teol. professor vid universitetet i Freiburg i Schweiz), professorn i paleografi vid Manchesters universitet A. G. LITTLE, som bidragit både med en biografi: »S:t Francis of Assisi, his times, life and work» 1897, med en källundersökning i *English Historical Review* 1902 och med nya fynd ur det berömda Bodleyanska biblioteket i Oxford, publicerade i den af Sabatier utgifna samlingen »*Opuscles de critique historique*», samt professorn i kyrkohistoria vid det skottska S:t Andrews' universitet I. HERKLESS: »Francis and Dominic and the Mendicant Orders» 1901, i samlingen »*Worlds Epoch Makers*».]

Hela den samlade ortodoxa katolska lärdomen reste sig upp mot denna forskning, som hotade att beröfva kyrkan dess yppersta helgon och göra en ny remna i den egentliga franciskanorden (*Frati Minori*), hvilken med sådan möda af Leo XIII 1897 sammanfogats till en enhet. Många af de stränga observanterna sällade sig nämligen med ifver till den på index uppförda Franciskusbiografiens uppfattning, naturligen med utsondrande af de modernt protestantiska dragen; främst kunna här nämnas utgifvarna af den ofvannämnda som komplett ansedda rekonstruktionen af »*Tres socii*», MARCELLINO DA CIVEZZA och TEOFILO DOMENICHELLI. Andra franciskaner åter, främst den lärde italienaren och ifrige ultramontanisten FALOCO PULIGNANI, ägnade en hel tidskrift »*Miscellanea Franciscana*» åt att månad efter månad bekämpa Sabatier; Pulignani riktade mot Sabatier och hans anhängare äfven en skrift »*Gli storici di S. Francesco*» 1899. Det viktigaste inlägget för den katolska uppfattningen kom emellertid från Belgien, den nuvarande ultramontana katolicismens främsta kulturcentrum, där jesuiten VAN ORTROY i Bollandisternas organ »*Analecta Bollandiana*» för 1900 publicerade en oerhördt lärd och skarpsinnig analys af de enligt den Sabatierska skolan förnämsta källorna; han sökte trasa sönder dessa till senare compilationer utan något större historiskt värde. Vi finna här den moderna bibelkritikens mest ytterligt gående metoder använda, under det att kättaren Sabatier häfdade en konservativare historisk metod! Enligt van Ortroys kritik var »de tre följeslagarnas legend» hopsatt allra tidigast mot slutet af 1200-talet och »*Speculum perfectionis*» ännu senare. Den enda fullt tillförlitliga är Celanos första bio-

grafi och därefter Bonaventuras. Den katolska traditionella bilden af Franciskus är den historiskt riktiga; han har varit ordensstiftaren och har aldrig haft någon konflikt med sin kyrka; ännu mindre har han varit bärare af någon slags modern individualistisk kristendom.

Tiden medgifver ej att gå in på många af de inlägg, som under sista årtiondet regnat ned. Viktigt var, att i ett kloster i Florenz en ny handskrift af »Speculum perfectionis» upptäcktes, hvilken uttryckligen angifver sig som en kompilation, fullbordad 1318. Då det därtill visades, att den Mazarinska handskriftens datering kunde vara en felskrifning för detta år, måste Sabatier själf släppa sin teori, att Speculum i sin af honom utgifna gestalt var broder Leos eget verk från 1227. Men han betonade, att om ock Speculum i sin nu föreliggande form är ett verk från 1318, så kan den dock i sig innesluta material från Leos äkta biografi och sålunda ändock gifva den riktigaste bilden. Både genom flere bidrag i den ofvannämnda samlingen »Opuscles etc» och uppsatser i skilda publikationer försvarade Sabatier sin grunduppfattning af Franciskus, stödd af Minocchi, den unge framstående katolske franciskanforskaren LÉON DE KERVAIL (Sancti Antonii vitæ duæ, Paris 1904, m. fl. bidrag, senast »Les sources de l'histoire de S. François, Pérouse 1907), m. fl. Men naturligen blef den bresch, som upptäckten af Florenz-manuskriptet af Speculum sköt i hela Sabatiers källteori, äfven ett grundskott för hela hans uppfattning, och den katolska ståndpunkten låg snart afgjort öfver i den vetenskapliga diskussionen. Sin sammanfattning i en fullständig biografi fick denna moderna katolska forskning genom professorn i historia i Freiburg i Schweiz E. SCHNÜRER i hans väl skrifna »Franz von Assisi» 1905, i den kända katolska samlingen »Weltgeschichte in Charakterbildern». Man behöfver blott läsa denna bok för att se, hvilka betydande intryck och framsteg äfven den katolska forskningen trots sin afvisande hållning tagit af Sabatier; i en rad viktiga detaljer har hans mening fullständigt slagit igenom, mycket legendstoff skalats bort och det psykologiska greppet väsentligen fördjupats. [Man jämföre blott Schnürer med de bästa nyare katolska teckningar enligt traditionellt mönster: LE MONNIER: Histoire de S. François I—II, 6 uppl. 1906, den vidt spridda, till franska och italienska öfversatta illustrerade boken af kapucinergeneralen B. CHRISTEN: Leben des

h. Fr., 2 uppl. 1902, eller den spanska E. PARDO BAZAN: San Francisco de Asis, Madrid 1903.] Till Schnürers förtjänster hörer ock, att han framträder med nobel honnör äfven för motståndarna. — Mest influerad af Schnürer men äfven på grundval af egna ingående källstudier och med hjälp af upplefvade stämningar på genom Franciskus' minne helgade platser skref så den kände danske författaren och katolske konvertiten JOHANNES JÖRGENSEN sin bok »Den hellige Frans af Assisi», 1907; genom sin halft skönlitterära anläggning, sin om ej som helhet dock i detaljerna stora berättarkonst och poetiska färgprakt öfver det vetenskapliga grundlaget kan Jörgensens bok sägas bilda den katolska motsvarigheten till Sabatiers biografi. Med bibehållande af den katolska grunduppfattningen närmar han sig ock i detaljerna Sabatier än mera än Schnürer gjort; han har nyligen i det största ultramontana kyrkohistoriska fackorganet, den belgiska Revue d'histoire ecclésiastique, fått uppbära förebråelser därför. Hans arbete är nu öfversatt både till tyska och franska och förmodligen äfven italienska och engelska. [Äldre danska teckningar af Franciskus äro H. USSING: Frants af Assisi 1894, och B. HANSEN: St. Franciski Minde 1899, ett florilegium på sju språk. En äldre skönlitterär framställning, där det novellistiska tar öfverhand, är den mycket spridda af MISS OLIPHANT: St. Francis of Assisi, London 1889 och senare upplagor. För mig okända äro P. ROBINSON: The real St. Francis 1904, och W. J. K. LITTLE: St. Francis 1904.]

Slutligen har nu i sommar från ortodoxt katolskt håll kommit ett arbete af mindre vanligt intresse, hvilket ock ger en med Schnürers nära sammanfallande bild af helgonet. Det är den för sina editioner på tyska af utdrag ur de olika källorna bekante bayerske franciskanermunken HERIBERT HOLZAPFEL, som vågat sig på och berömvärdt gått i land med att gifva en sammanhängande teckning af franciskanerordens hela historia fram till den stora unionen 1897, en handbok som ingen annan munkorden ännu äger full motsvarighet till: »Handbuch der Geschichte des Franciskanerordens», 1909. Man finner här ett erkännande af, att den katolska källteorien ingalunda är tillfredsställande, ett erkännande af, att Franciskus aldrig velat låta sin idé ombildas i analogi med de gamla munkordnarna och att han mot slutet var missmodig öfver sin rörelses utveckling åt detta håll. Det är minoriten som här, om ock försiktigt,

kommer till ordet och sörjer öfver förvandlingen i sin orden: »Die rauhe Wirklichkeit ist stärker als der bewundernswürdigste Idealismus». Men Holzapfel protesterar energiskt mot påståendet, att Franciskus någonsin trädt i motsats mot sin kyrka eller dess ledning, och mot att han tages i anspråk som representant för den moderna subjektivismen. Det karakteristiska hos honom var *dels* den innerliga djupa mystik, som möjliggjorde andens frihet förenad med trohet mot kyrkan och som skapade den specifikt franciskanska religiositet, hvilken sedan länge präglat framför allt Italiens kristendom, *dels* det kristendomens inriktande på det sociala, som åter gör honom så aktuell i våra dagar. [Jfr för det förra momentet den konstnärliga framställningen hos den nyss aflidne franske akademikern E. GEBHART: *L'Italie mystique*, 5 uppl. 1906, och F. PRUDENZANO: *Francesco d'Assisi e il suo secolo*, 2 uppl., Napoli 1904; för det senare A. CANTONO: *S. Francesco d'Assisi e la democrazia christiana*, Roma 1903; G. SALVADORI: *S. Francesco d'Assisi e la pace sociale*, Milano 1904, L. DUBOIS: *S. Francis of Assisi Social Reformer*, New-York 1906; J. DUCHEMIN: *Le rôle sociale de S. François d'Assise* 1906, etc.].

Denna sista synpunkt har i år ock framburits med särskild styrka af en tysk profanhistoriker. I och med det att vi ändtligen ha tillfälle att stanna vid en sådan på det förut nästan helt af fransmän, italienare och engelsmän behärskade området, föras vi ock till en af de viktigaste stationerna på Franciskusforskningens mödosamma väg. Den unge professorn i historia vid Tübingens universitet WALTER GOETZ, hvilken redan förut genom några bidrag visat sitt intresse för Franciskusproblemet, utgaf 1904 en källundersökning: »Die Quellen zur Geschichte des heiligen Franciskus», däri han efter en med tysk grundlighet gjord minutiös detaljkritik kom till det resultatet, att äfven den protestantiska forskningen måste i det stora hela gifva van Ortroy rätt i hans kritik af de Sabatierska källorna, äfven om möjligen i dessa någon mindre del värdefullt stoff finnes bevaradt. Den bästa och grundläggande källskriften blef, enligt Goetz, åter Celanos första biografi; den är ingen tendensiös partiskrift utan visar sanningen så godt den förmår; dess stora brist är densamma som andra medeltida biografiers: att ej kunna ge en psykologiskt fördjupad lifsbild. Celanos andra biografi förlorar inför Goetz' kritik sin karaktär af mot-

sättning mot den första; den är en komplettering till denna, försedd med några inslag från den härskande stränga riktningen, näst efter den första den bästa källan. Därtill kommer för Goetz utsagorna från den kände korstågsresanden Jakob af Vitry, hvilken omkr. år 1216 passerade Italien och hvars berättelse om Franciskus' verk stämmer med Celanos. Den totalbild af Franciskus, som Goetz på grund häraf måste vinna, har han klart sammanfattat i sin bok »Assisi» 1909 (band 44 af »Berühmte Kunststätten»); den kommer nära den traditionella katolska. Franciskus vore den äkta medeltidsasketen, som från början ville stifta en orden; det nya är hufvudsakligen den bredare demokratiska läggning, som Franciskus gaf sin orden och sin kristendom, och det inriktande på det sociala, som mer än något annat förskaffade orden dess segertåg. Det är sant, som Sabatier uppvisat, att mot slutet af Franciskus' lif en konflikt uppstod mellan honom och utvecklingen i orden; men det var ej en principiell mellan Franciskus' evangeliska uppfattning och påfvedömet's kyrkoband, utan blott den eviga motsättningen mellan idealisten och verklighetens tryck (jfr Holzapsel); hvad Franciskus sörjde öfver var ej, att orden tog fast gestalt, utan att det befanns nödvändigt att i någon mån pruta af på det högt spända idealet för att orden skulle kunna existera; han sörjde öfver, att medgifvanden måst göras åt den mänskliga svagheten.

Goetz' sakliga, opartiska, lidelsefria kallutredning från 1904 verkade i hög grad öfvertygande äfven inom den protestantiska världen, där man förut haft en naturlig böjelse för att sympatisera med Sabatier; denne senares hypoteser ansågos rätt allmänt vara genom Goetz definitivt graflagda. Man jämföre t. ex. den ofvannämnda uppsatsen af T. HÖJER 1907, där det säges, att Goetz' resultat »väl komma att blifva grundvalen och utgångspunkten för kommande dagars Franciskusforskning». Liknande är nog i allmänhet uppfattningen i den utländska litteraturen (jfr G. SCHNÜRER: Neueren Quellenforschungen etc., i Histor. Jahrbuch 1907). Det är kanske riktigt. Man får ock räkna med den trötthetskänsla och längtan efter att komma ifrån saken till andra fruktbarare frågor, som gärna vid ett visst stadium i en svår kritisk frågas behandling inställer sig. Att Franciskusproblemet dock ej öfverallt ansetts uttömmande behandladt utan lockat till fortsatt arbete, visar den flyktigaste blick på de senaste årens bibliografier; här må särskildt erinras

om den framgångsrika verksamhet, som bedrivs af det år 1901 stiftade *Società Internazionale di Studi Francescani* i Assisi (hvaraf bl. a. denna Årsskrifts redaktör är medlem) och den i följd startade utmärkta publikationen »Archivum Franciscanum Historicum», utgifven i Florenz. Och de efter Goetz framkomna undersökningarna ha ej enbart varit omtuggningar af det redan sagda eller klarläggningar af enstaka detaljer. Själfva centrum, källproblemet, har fått ny belysning, delvis blifvit än gåtfullare; och man måste efter dessa inlägg gifva Holzapfel rätt däruti, att trots allt arbete ännu på långt när ingen klarhet härskar öfver de enskilda källornas värde, och att för lösningen af Franciskusproblemet en ny Mabillon behöfdes. Snarast synes mig vågskålen för närvarande på väg att åter sjunka till förmån för Sabatier. Man är norr om Alperna i allmänhet böjd att med en smula förakt gå förbi de inlägg, som från italienskt håll göras i kyrkohistoriska frågor. Hvad beträffar de professionella teologerna i Italien är detta nog icke mera än förtjänt. Men i själfva verket ha där från annat håll nya insatser kommit af betydelse för uppfattningen af Franciskus.

Här möta vi en företeelse, rätt karakteristisk för det nutida vetenskapliga Italien. Där finnas numera inga teologiska fakulteter vid statsuniversiteten, och kyrkohistorien har, då den äfven från enbart humanistisk ståndpunkt icke gärna kan undertryckas som själfständig vetenskap, fått sig anvisad plats inom filosofiska fakulteten; men den representeras blott af två professorsstolar för hela landet, och af dessa är f. n. blott den ena besatt (med professorn i Rom BALDASSARE LABANCA, författaren till bl. a. en originell påfvehistoria i flere band och modernistvänlig, nu rätt gammal. Intressant är att se, hurusom äfven i Frankrike efter skilsmässolagen 1905 och de teologiska statsfakulteternas upphäfvande kyrkohistorien fått sig anvisad två lärostolar i facultés des lettres, en i Paris och en i Montpellier). Nu är emellertid kyrkans historia ett alltför intresseväckande ämne för att i en kulturstat kunna så kringskäras; och så har följden blifvit, att i Italien (liksom äfven i Frankrike) professorer med helt andra discipliner gjort kyrkohistorien till sin specialité. Så ha nu ock senast i Franciskusdiskussionen ingripit en jurist och en filosof. År 1906 utkom en bok af den i Italien högt skattade professorn i rättshistoria vid Padovas universitet NINO TAMASSIA: »San Francesco d'Assisi, la sua leggenda», en bok med få

sidor men sällsynt lärdom. Äfven Tamassia använder sin skarp-sinnighet till att störta öfver ända Sabatiers teori om »Speculum perfectionis» och »Tres socii» som de bästa källorna för Franciskus' lif, och förvisar dem till 13:e århundradet. Men denne kritiker, den hänsynslösaste i hela Franciskusforskningens historia, går än vidare. Celanos första biografi, som enligt Goetz och de fleste skulle stå kvar som den fasta grunden, söndertrasas af Tamassia vida värre än Sabatier gjort. Här kommer det nya i Tamassias bok. Tack vare en omfattande kunskap om hela den äldre helgonlitteraturen har han trott sig kunna visa, att Celanos biografi egentligen blott är ett uppkok på denna men har föga med den historiska verkligheten att göra. Celano har velat presentera sin hjälte i den form, som tillhörde de kända helgonen, och har därför uppfyllt sin teckning med ungefär alla de till hagiografilitteraturen hörande märkligare händelser och karaktärsdrag. Med andra ord, Celanos biografi är en legend, tillkommen efter samma litterärpsykologiska lagar som andra helgonlegender och ej trovärdigare än dessa. Så t. ex., när Franciskus nedlägger sina kläder inför fadern och naken ger sig åt Gud men insvepes i biskopens kappa, är modellen helt tagen från Monte Cassinos munkberättelser; när han ger manteln åt tiggaren, är det Martin af Tours som reproduceras; hans vänskap med vargarne går tillbaka på den helige Odo, etc. hela vägen; särskildt har Celano efterbildat Gregorius den stores legendariska teckning af Benedikt af Nursia. — Men om nu de Sabatierska källorna intet värde ega och Celanos biografier äro helgonlegendariska, hvad vet man då öfverhuvud om Franciskus? Tamassia har väl känt svårigheten och sökt lösa den genom antagandet, att Celano för sin biografi dock upptagit en del äkta stoff, som meddelats honom af broder Leone, och att man kan afskala det legendariska och få fram en äkta kärna. På den vägen kommer Tamassia till slut till Sabatiers allmänna uppfattning af den verkliga Franciskus, fast han bekämpat dennes metoder och källor.

En sund historisk sans måste reagera mot åtskilligt hos Tamassia såsom hyperkritik; men han hade med sin lilla bok otvifvelaktigt kraftigare än Sabatier rubbat den historiska tillförlitligheten hos Celanos vita prima, »den fasta grunden», och på sitt vis gifvit anledning till förnyad ompröfning, huruvida dock ej bakom de officiella teckningarna gick en tradition om en mera

äkta Franciskusbild, som afsatt sig i *Speculum perfectionis*, lät vara att denna litterärt föreligger färdig först 1318. Här fortsatte nu den celebre professorn i pedagogikens historia vid Regio Instituto (högskolan) i Florenz, FELICE TOCCO, genom en rad kritiska essayer i »Archivio storico italiano» m. fl. publikationer, hvarigenom han ådragit sig de ultramontanas afsky. I år ha de viktigaste af dessa studier samlade utgifvits i en diger volym under titeln »Studii Francescani» (Napoli 1909, 559 s.). Här möter liksom hos Sabatier lärdom och skarpsinne parade med elegant framställningskonst. Den kritik, som ägnas både van Ortroj, Goetz och Tamassia, är ingående och gör i allmänhet intrycket af sund historisk måttfullhet. Tocco drar ut det, som synes blifva konsekvensen, när alla de olika hypoteserna vägts mot hvarandra och det inom hvarje obestridbart tillförlitligaste utsöndrats, och han kommer då till ett med Sabatier i det väsentliga sammanfallande resultat. Celanos första biografi kan endast med stor försiktighet användas som källa; den lider af partifärg och skematisk legendbildning. En äkta teckning har tidigt funnits, författad af broder Leone men undertryckt af den härskande laxare riktningen; material från denna biografi har dock funnit väg in i »Tres socii» och kanske än mera i 1318 års »Speculum». Om dessa källor med historisk kritik och sans användas bredvid Celano, få vi ett tämligen rikhaltigt tillförlitligt stoff. Enligt detta blir då visst, att den historiska Franciskusbilden ej var den ultramontana katolska eller Goetz'. Det är säkert, att Franciskus ej velat stifta en orden, att hans ideal ej harmonierade med påfvekyrkans utan var mera äkta evangeliskt — visserligen ej i specifikt protestantisk mening, än mindre modernt franskt subjektivistiskt —, och att han slutade sitt lif i en medveten inre motsats mot sin kyrka och dess ledning. Han var en anakronism i sin tid, bärare af tankar och ideer, som kyrkan ej förstod eller som hon förvanskade, men hvilkas klargörande och segrande lif en långt senare tid fått bevittna, både inom den katolska och protestantiska världen.

Här skulle jag vilja tillfoga en reflexion, som synes ha undgått Franciskusbiografierna, men som ligger nära till hands. Om Franciskus var en anakronism i sin tid, var han ej ensam därom. Hans nästan jämnårige store samtida, den som jämte honom djupast kom att ingripa i den historiska utvecklingens gång, kejsar Fredrik II, hade ock en dylik ställning. Det är en

återkommande historisk företeelse, att vid stora, världen omgestaltande rörelers begynnelse män framträda, hvilka genom sin geniala individualitet liksom i sig antecipera rörelsens mognade idéer och frukter och så komma att visa långt ut öfver sin egen tid. Det är eget se, huru de båda, den världsförsakande mystikern från Assisi och den världskloke rationalisten på kejsartronen, hvarandra så motsatta som två män den tiden kunde vara, dock bägge visa sig vara barn af samma begynnande stora omhvälfning inom andens och kulturens värld, hvardera hos sig efter sin individualitets egendomlighet liksom förkroppsligande hvad denna omhvälfning århundraden senare vid sin mognad skulle bringa.

Men Toccos afvisande af vissa drag hos den Sabatierska Franciskus och betonande af det franciskanska idealets segrande kraft inom den *katolska* kristendomsformen förer oss öfver till en annan iakttagelse af stort intresse. Midt under det att den vetenskapliga diskussionen fortfar, har nämligen Franciskusproblemet äfven ryckts in i en ny sfär. Förra hösten offentliggjorde Sabatier i den stora italienska tidskriften »*Il rinnovamento*» (en af samtidens yppersta kulturella tidskrifter, i år tyvärr nedlagd) en uppsats: »L'originalité de S:t François», hvori han formligen återkallar och beder om ursäkt för sin gamla uppfattning af Franciskus som den protestantiske individualisten. Franciskus' originalitet var just, att han var den äkta katoliken; han föränade hos sig den fullkomliga lydnaden för all kristendoms moder kyrkan med den fullkomliga friheten att lyda blott sitt eget samvete. Denna så sällsynta enhet af auktoritet och frihet, det är den äkta katolicismen; Franciskus' världshistoriska storhet är, att han gifvit denna ett historiskt förverkligadt uttryck.

Hvad hade händt? Ingenting mindre än att Franciskusforskningen fört därtill, att Franciskus blifvit en förebild för, en samlande historiens fana åt den mäktigaste inre rörelse, som sedan jansenismens dagar framträdte inom den romerska kyrkans sköte, *modernismen*. Så förer oss Franciskusproblemet i sitt sista skede öfver från kyrkohistorien till en af den moderna *symbolikens* mest brännande frågor: hvad är det konstituerande för äkta romersk katolicism? »Modernismen» är ju ett af Pius X auktoriseradt slagord, som i sig innefattar ett konglomerat af olika åskådningar, men hos hvilka alla påfvedömet med sin skarpa

instinkt dock urskiljt en gemensam enhets sträfvän att förena katolska kyrkan med den nutida moderna kulturen, att lossa på de hårdt åtdragna kyrkliga banden för det vetenskapliga, sociala eller religiösa samvetets skull, med yttersta mål att nå ett uppväckande af rikare religiöst lif inom katolicismen. På tre olika, af hvarandra åtminstone från början oberoende hufvudlinjer synes denna genom ultramontanismens seger naturnödvändigt framvuxna rörelse företrädesvis hafva manifesterat sig: 1) på det kyrkopolitiska och sociala området, såsom i »*amerikanismen*» i Förenta Staterna på 1880- och 1890-talen, öfverflyttad till Frankrike 1897 och där bredvid Leo Taxilskandalen s. å. vorden den starkaste impulsen till hela modernismens utbredning, nu där officiellt besegrad men på sistone omformad genom svärmaren MARC SANGNIER i den ej obetydande »*sillonismen*» [hufvudarbete den numera suspenderade abbé A. HOUTIN'S: *L'Américanisme* 1904, för sillonismen bredvid Sangniers »Discours» 1909 en artikelserie af socialisten G. GUY-GRAND i »Pages libres» 1909; nationalisten N. ARIÈS: *Le Sillon et le mouvement démocratique* 1909, och den ultramontane abbé E. BARBIERS hätska *La décadence du Sillon* 1908, alla fientliga mot S.]; eller i den gren af den italienska modernismen, som fått sitt centrum i »den kristliga demokratien», ledd af den i våras af påfven högtidligen excommunicerade kyrkoherden och parlamentdeputeraden ROMULUS MURRI [nyaste framställningen ett nyss utkommet arbete af Oxford-akademikern L. H. JORDAN: »Modernisme in Italy, its Origin, its Incentive, its Leaders and its Aims»]; 2) på det filosofiska området som ett försök att med hjälp af Kantiansk filosofi komma ifrån den skolastiska metoden och världsåskådningen utan att förlora kyrkan, såsom främst filosofie professorn i Aix MAURICE BLONDEL samt matematikern LE ROY i Frankrike och hela hans skola, nu visserligen åter på god väg att följa Aquinos auktoriserade tankevägar [en förträffligt orienterande framställning gifver J. WILBOIS: »La pensée catholique en France», i »Revue de Méthaphysique et de morale» 1907; jfr A. HOUTIN: *La crise du clergé*, 2 uppl. 1908]; 3) på det historiskt-kritiska området som en produkt af den allmänna vetenskapliga renässansen från 1850-talet, väl med historisk utgångspunkt från de italienska prästerna och »cattolici riformisti» ANTONIO ROSMINI och VINCENZO GIOBERTI omkr. 1850 och med den berömde kardinal NEWMAN som genomgångsled, men nu i olika schatteringar spridd öfver nästan hela den katolska

världen; dess centralpunkt är krafvet på erkännande och tillämpande af en historisk-kritisk metod beträffande Bibeln och kyrkans, inklusive dogmernas, historia; dess bärare äro modernismens mest berömda representanter, den i somras så hastigt borttryckte engelske jesuiten GEORGE TYRRELL, den franske f. d. abbén, nu professorn vid Collège de France ALFRED LOISY, som f. n. täflar med A. Harnack att vara kristenhetens mest kände och inflytelserike teolog, den ofvannämnde italienske professorn SALVATORE MINOCCHI, eller den angliserade österrikaren friherre F. VON HÜGEL, hvilken sistnämnde nu på sätt och vis bildar den internationella enheten för hela modernismen och representerar dess centralt religiösa reformkraf. (Jag lämnar på annan plats anmälan af de viktigaste teckningarna af modernismen i dess helhet).

Beträffande alla dessa tre hufvudriktningar har nu, så vidt jag kan se, det enväldshärskande påfvedömet med sin obestämbara och därför oerhörddt ingripande ofelbarhetsmakt redan brutit rörelsens kraft (med ett visst undantag för Italien), och de ännu kämpande ledarne synas allt mera isolerade och rotlösa i sin kyrka — hvilket visserligen ej hindrar, att deras arbete om ock på andra vägar än de själfva menat kan få världshistorisk betydelse. Företaget var olösligt; full individuell och andlig, vetenskaplig och social frihet kan icke förenas med den katolska kyrkosjälen, sådan denna från 1800-talets midt fram till Pius X utformat sig. Men modernisterna, som andligen intill blods kämpat för denna förening, de ha trott sig finna den möjlig, därför att full frihet och full lydnad redan en gång historiskt nått harmonisk enhet hos Guds lille fattige från Assisi. Så har Franciskus blifvit modernismens man (liksom äfven Blaise Pascal); och Sabatier, som utan att lämna sin protestantiska kyrka med hela sin lättrörda själs entusiasm kastat sig in i kampen för de förföljda modernisterna, har nu accepterat denna Franciskusbild och gifvit den sin sanktion. Man behöfver ock blott läsa »Il santo» eller modernisternas egna själfbekännelser för att få intrycket af, huru mycket Franciskus betyder i modernismens kamp för sina ideal. Hvilken till synes underlig kombination ligger ej i detta! Den olärde, för all vetenskap ligkiltige eller fientlige Franciskus blir en förebild för en rörelse, som sätter in sitt yttersta på att häfda vetenskapens rätt och betydelse äfven inom religionens värld; den fattige botpredikanten, som säkerligen föga bekymrade sig om modern kultur, en målsman för

försoningen mellan kultur och katolicism; den i djup mysticism rotade drömmaren från Assisi en tröst för den rörelse, som, huru mycket än dess enskilda för sitt personliga fromhetslif ösa ur mystiken, dock i sin stora hufvudform syftar till att skaffa ratio dess fulla rättighet inom katolska kyrkan. Franciskus den förste modernisten, liksom Pascal den andre! De båda ha känt det religiösa värdet i kyrkans historiskt gifna form och behovet af hennes absoluta auktoritet men undan hennes yttre tvång räddat sig till mystikens inre frihet för att därifrån under lydnad mot kyrkan vinna det intellektuella eller sociala nydaningsarbetets rätt; det är modernismens program. det är den äkta katolicismen.

En af de punkter, på hvilka såväl Sabatier som modernisterna själfva helst peka för att visa den nya rörelsens kraft, är den af densamma framkallade uppblomstringen af modern kyrkohistorisk forskning. Och det skall ingalunda förnekas, att modernismen här redan afsatt goda frukter, och att den framför allt bidragit till en klarare och djupare uppfattning af den medeltida katolicismen som något vida mer och rikare än blott förgården till den eftertridentinska ultramontanismen. Men frestelsen har stundom varit den för stark, i all synnerhet med de äkta katolska instinkter, som trots allt där röra sig (och i katolicismen är efter 1870 historien, åtminstone i princip, definitivt förvandlad till dogm) att i det förflutna främst se ett rättfärdigande af de egna hårdt ansatta positionerna och åskådningarna. Och att i modernismens Franciskusbild åtminstone delvis ligger en modernisering, torde ej vara svårt att förstå. Vi hafva knappast rätt att tadla dess män därför. Frestelsen att, medvetet eller omedvetet, bereda sig ett lämpligt medel i dagskampens motsättningar ligger nära äfven för den protestantiske dogmatikern och kyrkopolitikern af alla schatteringar, när han beträder det historiska forskningsgebitet, vare sig hans åskådning är influerad från Berlin eller Rostock, från Paris eller Montauban, från Oxford eller New Haven. Men sträfvan att utan biintressen komma den historiska verkligheten så nära som möjligt, att häfda en gent emot äfven näraliggande teologiska discipliner fullt själfständig kyrkohistorisk vetenskap, det är ett ideal, som hos oss äger åtminstone principiellt erkännande. Att efter måttet af förmåga söka nalkas detta ideal, det skall vara en riktlinje för min nya verksamhet vid detta universitet.

Men vi hafva kommit på sidan om vårt ämne, Franciskusproblemet. Det låg ett sanningsmoment i den modernistiska uppfattningen; de nyaste framställningarna ha fört det med sig, att det vetenskapliga sensoriet mera öppnats för, att Franciskus-bilden ej behöfver utformas i hufvudsak antingen enligt ortodoxt-romerskt eller enligt modernt- protestantiskt schema för att motsvara verkligheten, att måhända motsättningen mellan dessa båda åskådningar icke var definitiv på medeltidens mark. I den riktningen torde väl Franciskusproblemets lösning ligga. Här medgifver tiden blott en ytterst kortfattad och ofullständig skissering, såsom en antydning om, huru Franciskus-bilden från denna ståndpunkt synes mig skymta fram.

Franciskus hade genom upprepade feberanfall och allvaret inför dödens närhet förts till brytning med sitt föregående lif och till sökande efter Gud. Som en äkta medeltidens son gick han den kända vägen: att som asket, eremit ägna sig åt förtjänstfulla gärningar. För Franciskus blef detta att hjälpa fattiga och spetälska och att uppbygga eller restaurera de många under nymanikeismens, katarernas segertåg förfallna kapellen rundt om hans födelsestad. (Historiciteten i åtskilliga af de konkreta och vackra episoderna från detta hans lif måste nog efter Tamassias kritik af Celano betvivlas). Men märkeligt nog fann han ej ro i denna medeltida kyrkofromhet. Det växte inom honom något nytt, som ville fram. Vi möta här en af dessa skapandets akter i historien, då, som vi ofvan antydtt, en begynnande fas af mänsklighetens utveckling redan vid sin början i några af sina viktigaste drag vinner medvetenhet och individualitet hos en personlighet, som sålunda spränger det bakomliggandes konsekvenser och ger uppslaget till nya utvecklingslinjer. Hos Franciskus mognade så småningom det han bar inom sig; och när han själf kom till klarhet därom, tillade han det som den naiva medeltidsmänniskan ett yttre Guds under. Genombrottet skedde, när han i Portiunculas af honom byggda lilla kapell hörde evangeliet från Matt. 10:e kapitel om Jesu utsändande af de första lärjungarna: »Gån och prediken och sägen: himmelriket är nära. Boten sjuka, gören spetälska rena, uppväcken döda, utdrifven onda andar. I hafven fått för intet, gifven för intet. Skaffen Eder icke guld, ej heller silfver, ej heller koppar i edra bälten.» Här var hvad Franciskus behöfde. Han skulle som en af de första apostlarna gå ut öfver världen

och predika evangelium, under kärleksverksamhet och med iakttagande af den absoluta apostoliska fattigdomen. — Om vi närmare granska detta Franciskus' beslut i ljuset af det sätt, hvarpå han sökte realisera det, kunna vi lätt utskilja fyra hufvudpunkter som det väsentligen nya i Franciskus' ideal. 1) Han ville ej som den äldre medeltida munken i afskildhet från världen arbeta blott på sin egen frälsning eller som prästen läsa mässor på latin, utan han ville gå ut öfver världen och predika på folkets språk; en vandrarepredikant för folket ville han blifva. 2) Han ville i sin predikan ej likt kyrkans män förkunna lagens dom och räddningen genom lydnad mot kyrkans bud, ej heller likt katarerna som frälsningsvägen utpeka befrielsen från materien, djäfvulens verk, utan han ville predika evangeliernas enkla evangelium: himmelriket är nära; kommen till Mig I alle som arbeten och ären betungade. 3) Detta Jesu evangelium förverkligades främst genom att hjälpa sjuka och fattiga, skydda de förtryckta, stifta frid mellan de stridande, mellan stad och stad, mellan adel och borgare inom städerna, mellan man och man i det af evigt krigande sönderslitna Italien. Detta kristendomens inriktande på det sociala arbetet som det centrala var det, som kanske mera än något annat beredde franciskanrörelsen dess första stora segertåg. 4) Evangelieförkunnelsen och kärleksverksamheten skulle bedrivas, ej under efterliknande af hierarkiens sträfvan efter makt och rikedom, ej heller med de äldre klostrens kringgående af fattigdomsbudet, utan under den verkliga fulla egenomslösheten efter Hans förebild, som icke hade något att luta sitt hufvud till; endast så kunde den fulla hängifvenheten för Jesu evangelium blifva bevarad och tryggad.

Ingen af dessa punkter var ny i den meningen, att den ej förut under medeltiden uttalats eller försökts i handling; än den ena, än den andra hade på olika vis förts fram, allt ifrån Frankrikes vandrarpredikanter vid 1100-talets början till Petrus Valdus och Joakim af Floris vid århundradets slut. Men det nya var, att de nu alla upptogos och sammangötos till en enhet, utgestaltad af en stark personlighet till en med hans individualitet präglad, fruktbringande faktor i utvecklingen. Det är ej den, som först uttalar en tanke, gör en gärning, som har rätt till namnet nydanare, utan den som fullkomnar en idé, en gärning till en makt i historien; eljes skulle alla kyrkans märkesmän, Luther lika väl som Augustinus, Loyola lika väl som Newman förlora sin verkliga originalitet.

Sedt ur ofvan berörda synpunkt ter sig Franciskus' ideal för oss utan svårighet som ett utslag af den nya mot personlighetens, individens häfdande tenderande kulturvåg, som börjat gå fram öfver Europa. I det afseendet kunna vi gifva Thode och Sabatier full rätt och ytterligare fullfölja tanken. Hvad Franciskus omedvetet sugit upp i sin personlighet som den rike köpmannasonen i den nya stadskulturens atmosfär, det omsatte han sedan medvetet eller omedvetet inom religionens sfär. Det gälde riddaridealet från den franska trubadurpoesien lika väl som kärleken till de af kyrkan försummade och af munkväsendet afskydda städerna eller till den nya borgareklassen. Hans ungdoms hänförelse för tanken på Italiens befrielse omgestaltas till det kraf på nationell kristendom, på kyrkan som det nationella folkets värn, hvori vi möta ett af de första spåren af folkindividualitetens vaknande på det religiösa området, och som i sina för Franciskus visserligen oanade konsekvenser medverkade till söndersprängandet af hela den medeltida världsbilden. Men tydligast framträder han som bärare af den nya tiden i sin återgång till det gamla evangeliet, i sitt kraf på personlig religiositet, en lifvet genomsyrande kraft som den enda äkta och frälsande tron, och i sitt häfdande af den enskilda människans möjlighet och rätt att möta Gud utan prästerliga eller himmelska mellanhänder.

Men stod då detta ideal, detta kraf i principiell motsättning mot medeltidens katolska kyrka? Till en början kunna vi fastslå, att Franciskus själf icke kände det så. Visserligen måste det synas så i det yttre; när Franciskus och hans vänner skulle börja realisera hans ideal, möttes de af prästernas, kyrkans förbud mot denna kringvandrande lekmannapredikan. Huru skulle Franciskus då ställa sig? Här ligger en centralpunkt för förståendet af hans lif och hans ideals historia, icke tillräckligt uppmärksammas af någon af hans biografer. Till synes hade han två vägar att välja mellan: att lyda kyrkans bud och uppge sitt ideal, eller att icke lyda kyrkan och då som Valdus och många andra blifva ledare af någon mot kyrkan fientlig sektrörelse. Det förra hade för honom varit att döda sin själ, det senare att söka döda den moder, som gifvit honom hans själs rätta lif; intetdera kunde han. Så valde han en tredje väg: att vandra till Rom och söka hos kyrkans högsta ledare utverka rätt för sig och de sina att inom kyrkans område fritt få förverkliga det nya idealet; och så kom detta underliga möte mellan tidens

två mäktigaste män, där påfven Innocentius III:s världskloket öfvervanns af den fattige tiggarens glödande tro. Och Franciskus hade, synes det mig, full rätt att med sitt ideal söka hem inom kyrkans sköte. Genom medeltiden gick bredvid den i specifik mening romersk-katolska äfven en evangelisk strömning, visserligen icke protestantiskt orienterad i Paulus men dock af oförtydbart äkta art, trängd och dock legalt katolsk, ända till dess den med medeltidens slut nödgades för lifvet bryta sig ut, då visserligen under de gifna förhållandenas makt omformad till paulinsk lutherdom. Och i denna kedja var Franciskus en länk. Genom katolska kyrkans egen utveckling kom hans gärning att mäktigt förbereda den nya tidens religiösa revolution, men själf hade han intet af revolutionären, ej ens af reformatorn; han ville blott gifva den evangeliska sidan af katolicismen rikare och djupare innehåll under intim förening med kyrkans historiskt gifna katolska former och dogmer, hvilka alla för honom hade den absoluta auktoritetens karaktär. Däraf kommer hans hela lifvet bevarade barnsliga vördnad och kärlek för den kyrkliga hierarkien, äfven i dess sänre former; från prästens mässor, från sakramenten, från den biskopliga välsignelsen fick han själf och skulle andra få stödet och hjälpen att vinna den personliga kristendom, som dock till sist var det ena nödvändiga.

Men blir han icke på så vis den fullödige modernisten? Blef ej den evangeliska strömningen, Franciskus' ideal, bevarad som ett moment inom katolska kyrkan trots det protestantiska affallet; gaf den sig ej uttryck i Pascal och jansenismen och har den ej åter visat sin lifskraft i vissa drag hos våra dagars modernism? Så långt är den modernistiska historiekonceptionen riktig. Men katolska kyrkan är vorden en annan än Innocentius III:s. Där fanns ej blott ett berättigadt evangeliskt moment; där fanns trots kättarförföljelserna en vidsynthet och tolerans, som länge varit alltför litet beaktade. Vi få ej glömma, att mellan denna tid och vår ligga inkvisitionskongregationen af 1542 och Tridentinerkonciliets anatemata 1563, hvarigenom det evangeliska inslaget i den legala katolicismen principiellt utdömdes, bullan Unigenitus af 1713, där detta inslag fick dödsstöten, och Vatikanbesluten från 1870, hvarigenom evangelisk frihet och religiös tolerans definitivt omöjliggjorts inom den katolska kyrkans ram. Hvad som var katolskt på Franciskus' tid, är det

icke nu längre. Modernisten kan forma sitt ideal efter Franciskus; men han har icke hemortsrätt för det inom katolska kyrkan.

Lyckades det ens för Franciskus att som han ville få sitt ideal erkänt och oafkortadt verksamt på sin egen tid inom sin kyrka? Eller var Innocentius III:s medgifvande blott skenbart, och sökte påfvedömet bakom Franciskus' rygg målmedvetet omgestalta hans verk, såsom Sabatier menade? När Innocentius III gaf sitt bifall till minoriternas anhållan att få vandra omkring som lekmannapredikanter i absolut fattigdom, ansåg han det nödigt att gifva dessa predikanter en viss till munkorganisation tenderande ordning, med tonsur, vald general etc. Häruti se Sabatier, Tocco m. fl. den första förvanskningen; Franciskus hade aldrig velat bilda en munkorden. De ultramontana, Goetz m. fl. se i anordningen ett uttryck för Franciskus' egen önskan; hans ideal var det katolska, i munkväsendet fullast uttryckta. Verkligheten synes mig ligga utanför bägge dessa uppfattningar. •
Nå Franciskus kom till klarhet om sin kallelse och när han gick till Rom för att få rum för den, hade han ingen tanke eller önskan att skapa en munkorden; men å andra sidan var han en allt för äkta medeltidens son för att se något ondt däri, att påfven gaf rörelsen en ordensliknande organisation, blott han äfven med denna fick fullt oförkränkt söka realisera sitt ideal; Denna frihet gafs honom ock, och därigenom möjliggjordes franciskanerrörelsens i kyrkohistorien nästan enastående segertåg. Det var ock under denna frihetens och jublets sköna tid, som Franciskus' tacksamhet och kärlek vidgade sig till att omfatta all Guds skapelse och i samband med det individualistiska grundlaget i hans personlighet kom honom att öppna sina egna och andras ögon för en ny värld, skönhetens värld i människan och all naturen, från hvilken man under tacksamhet mot den gode gifvaren kunde hämta ständigt ny fröjd och kraft. Under samverkan mellan denna franciskanska nyväckelse och stoftet från Vincentius af Beauvais' häpnadsväckande rika encyklopedi »Speculum maius» växte den medeltida konsten fram till sin rika blomstring.

Under denna första jubeltid inkomma dock i rörelsen en mängd element, hvilka innerst voro främmande för Franciskus' nya ideal; och en ny påfve besteg tronen, hos hvilken rörelsens segertåg väckte den nära liggande tanken att inlänka denna nya maktfaktor till en tjänare åt påfvedömet i dess kamp för världs-

herravälde. Under Franciskus' bortavaro på missionsresa i Egypten och Syrien fingo dessa nya tendenser öfverhanden, och omformningen af rörelsen till en kyrklig, i världen praktiskt inrättad institution begynte under medverkan af de hvar i sitt slag märkliga Elias af Cortona och Antonius af Padua. Franciskus, som i Palestina fick de första underrättelserna härom 1220, ilade hem för att söka vrida allt tillrätta igen; men politikens och världskloketens män voro nu starkare än han. Efter tre års fruktlös kämp måste han erkänna den af påfven sanktionerade nya formen med graderad mäktig hierarki, påfliga privilegier, maskerad egendomsbesittning, lärda studier, kyrklig sakramentsfromhet i st. för evangelisk predikan, etc. Här var en verklig konflikt å färde mellan Franciskus och kyrkans män, icke en konflikt om munkorden eller ej, men icke heller blott en konflikt mellan idealisten och verklighetens tvång, utan en strid om Franciskus' evangeliska fattigdomsideal skulle fortfarande hafva hemortsrätt i franciskanrörelsen eller ej. Franciskus' nederlag 1223 afgjorde saken. Från den stunden var han, som en af källorna säger, en dödsskjuten fågel. Äfven nu nödgade honom hans auktoritetslydnad och ödmjukhet att böja sig för påfvedörets utslag. Men sig själf kunde han ej bli otrogen. Han lämnade verket i andra händer och gick med några få trogna sin ensamma kvaluppsfyllda väg, gifvande sin egen bristande ifver skulden, att hans verk förvanskats, och sökande öfverbjuda sig själf i energiskt fortsättande af den apostoliska kärleksförkunnelsen. Hans lif hade mynnat ut i en bitter tragedi, hvilken Celanos och Bonaventuras biografier väl sökt öfverskyla, men hvilken Sabatier genom sin källforskning med full beviskraft bragt i dagen, äfven om han daterar dess begynnelse och dess orsaker för långt tillbaka i den heliges lif. Med förstörandet af Franciskus' verk beröfvade sig katolska kyrkan den bästa faktor för inre förnyelse, hvilken under medeltiden bjöds henne; händelserna 1220—23 voro några af de ödesdigraste stegen på evangeliets väg bort från katolicismen, och Franciskus har själf anat det. Och dock, det ligger något af underbar skönhet öfver denne man, hos hvilken Gudsförtröstan och naturglädjen dock till slut kunde öfvervinna allt; den af smärtan öfver sitt krossade ideal i själen sönderslitne, af sjukdomar i nästan alla kroppens organ utpinade, slutligen äfven helt blinde hjälten kunde en dag lyfta sig från den lerbädd,

där rättorna sargade hans försvarslösa lemmar, och i hänfördt jubel dikta solsången, den första stora dikten på italienskt tungomål och en af de första stora profetiorna om enheten af andlig frihet, konstnärlig skönhet och evangelisk tro.

Men hvarken i det hvori Franciskus pekade hän mot kommande tider, eller i det hvori han var den typiska medeltida katoliken, ligger centrum i hans gärning. Det är eget att se huru som visserligen kyrkans auktoritet stympade eller omtydde de litterära teckningarna af Franciskus, men inom det af honom inspirerade måleriet en renare uppfattning under fortgående fejd med den auktoriserade bilden bevarades. Oftast möter där Franciskus samman med kyrkofurstar eller helgon i hierarkisk-asketisk miljö som representant för kyrkan, glorifierande madonnan, eller ock som det underbart stigmatiserade, själf undergörande helgonet. Men man ser honom ock stundom utan denna utstyrelse, som den ensamme frälsningssökande vid Kristi kors. Renast och djupast, bättre kanske än i någon litterär teckning, har denna Franciskusbild gifvits med färger på duk vid slutet af den stora konstepok, hvars begynnelse direkt är knuten vid hans namn. Vi få då gå till el Prado i Madrid, till en af MURILLOS härligaste taflor, målad med den förenig af stark realism och djärfvaste fantasi, som är för konstnären egen. Taflan framställer Kristus hängande på Golgata kors, med sinnet uppfyllt af kval och ve; då kommer vandrande upp mot korset den helige Franciskus, med sitt hjärta så brinnande af kärlek till Honom som försonat hans synd, att Jesu eget hjärta värmes och glädes; Jesus lösgör sin högra arm från korset (hvilket konstnärsgrepp!), drager Franciskus till sitt bröst och ingjuter i dennes själ det som var hans eget innersta: kärleken till allt det fattiga och föraktade, det elända och förtrampade på jorden. Det är centrum i Franciskus' gärning, och kraften i Franciskus' minne, än i dag.

Hjalmar Holmquist.

J. O. Wallins ungdomsutveckling, betraktad med hänsyn till hans senare verksamhet.

Bland våra stora författare från 1800-talets förra hälft är väl ingen så föga studerad och kommenterad af litteraturhistoriska forskare som Johan Olof Wallin. Franzén, Tegnér, Geijer, Atterbom, Stagnelius och Almqvist ha gjorts till föremål för mer eller mindre omfattande kritiska undersökningar, men undantaga vi Rydqvists minnesteckning har allt som skrivits om Wallin — och det är ej mycket — en starkt panegyrisk prägel. I allmänhet har Fryxells af varm beundran för Wallin dikterade inträdestal i Svenska Akademien begagnats som källa af dem, som nödgats taga någon befattning med hans lefnad och verksamhet, så t. ex. Ljunggren (i Svenska Vitterhetens Häfder) och Valdemar Vedel (i Svensk Romantik). Af senare framställningar äro dessa forskares de värdefullaste.

Anledningen till att Wallins lif och diktning ej blifvit vidare behandlade, torde åtminstone till någon del bero på, att hans betydelsefullaste och mest värderade författarskap faller inom ett område, som ligger vid sidan af litteraturhistoriens egentliga domän. Psalmdiktingen är — utan öfverdrift sagdt — den mest styfmoderligt behandlade grenen af vår litteratur. För den svenska kyrkans historia har emellertid Wallin en så stor och genomgripande betydelse, att en närmare undersökning af hans verksamhet från kyrkohistoriska synpunkter — kyrkohistorisk här taget i sin allra vidsträcktaste betydelse — ej i längden kan uppskjutas. Men dessförinnan måste vi — för att ej alltför isoleradt bedöma hans livsverk — söka skaffa oss någon kännedom om hans förutsättningar för sitt kall och om den utveckling, som förde honom till insikten om detta kall. Ett enkelt bidrag till en sådan orientering skulle föreliggande studie vilja vara.

* * *

I.

Hembygd och släkt.

Dalarnas folklif är än i dag egendomligt prägladt, kanske mer än något annat svenskt landskaps, och att till dess särprägel hör en starkt religiös bestämdhet, bör inte vara alltför vågsamt att påstå i en tid, som sett Ingmarssönerna träda fram och nästan alldeles öfverrumpla den kritiska läsvärlden med sin ursprungliga och djupa gudsfruktan. Det är med en viss seg själfständighet, som eliten af detta folk sökt bevara sitt fäderne-
arf af kristen odling och sed, och det är naturligt, att på en tid, då afsides läge och outveckladt kommunikationsväsen mer än nu bidrogo att hålla folket däruppe afskildt från nya och främmande inflytelser, det gamla svenska allvaret och de okonstlade sederna än mer kunde bibehållas. När Hans Järta promenerar på gatorna i Falun, känner han med ett visst välbehag, att människorna här ej fråga efter hans ståndpunkt i hufvudstadens och den s. k. bildade publikens tvister och strider. De flesta personer, han möter, »veta ej af annat pränt än almanackan och psalmboken», skrifver han till Leopold i oktober 1823. Och därför se de helt vänliga ut.¹ I sin landshöfdingberättelse (1822) betonar också Järta dalfolkets konservativa läggning och kyrkliga sinne.² Från adertonhundratalets första decennium ha vi i den engelske traktatspridaren Patersons berättelse om sina resor i olika svenska landskap vittnesbörd om hur starkt folkets lif ännu i det yttre var bundet vid de kyrkliga ordningarna, hur talrikt allmogen samlades vid den offentliga gudstjänsten, hur begärligt män och kvinnor mottogo och läste de utdelade religiösa småskrifterna o. s. v. Den resande evangelistens hårda omdöme om det djupare andliga lifvet i dalasocknarna får väl åtminstone i någon mån tillskrifvas bristande sinne för det s. a. s. ingmarsonska draget i dalallmogens fromhetslif, som på en anglosaxisk revivalist måste verka allt.

¹ Brinckmanska arkivet II: sid. 384.

² Underdånig Berättelse om Stora Kopparbergs Län. Falun 1826. Sid. 23. (Citat i min uppsats om Wallin i Julbok 1907, utg. af E. Stave.)

för enfaldigt och naturligt i sin pedestra trygghet.¹ Från slutet på 1700-talet kunna vi i Linnerhielms Bref under Resor i Sverige se ett exempel på hur en yttring af den enkla folkliga gudsfuktan häruppe kan gripa ett upplyst men känslofullt sinne.² Han berättar om sitt besök vid Stora Stöten i Falu grufva och om det hemska intryck, grufarbetarnas nedfärd i de mörka schakten gjorde på honom: »för min imagination sväfvade blott bilder af trældom och döden; särdeles då de med aflyftade hattar gjorde bön till den allt bevarande Guden, och försvunno under min äsyn i det djupa mörkret. Jag ryste, ömmade och gick».

Det är naturligt, att just i dödens närhet det religiösa behovet särskildt starkt framträder. Vårt folks gamla uråldriga döds- och begrafningsriter äro ännu föga undersökta, men det ser åtminstone ut, som om dessa just i Dalarna länge skulle bevarat en gammaldags rik och verkningsfull utformning. Den ännu i vissa dalsocknar brukliga likvakan och liksången företer gamla katolska (och måhända ännu äldre) reminiscenser. Utan att i skrift upptecknas ha här länge bibehållit sig böner och sånger af medeltida ursprung, hvilka släktled efter släktled brukats vid likvakorna, t. ex.

Om aftonen, när vi till sängena gå,
 Begynna vi på Jesum att kalla,
 Så går det oss väl både till kropp och själ,
 Om lyckan vill med oss stånda.
 Hvem lyser i detta hus?
 Det är Jesus Kristus allt med sitt ljus.
 Hvem hafver diktat psalmen? Jungfru Maria.

Och Gud bevara oss allesamman,
 Gud bevara båd' barn och blomma!
 Gud låte icke döden för dörrarna stå,
 Gud låte icke synden i huset ingå.
 Den psalm vilja vi sjunga
 Hvar afton vi till sängena gå,
 Så följa oss alla Guds änglar.³

¹ Edv. Rodhe, De svenska bibelsällskapens uppkomst. Kyrkohistor. Årsskrift, 9 årg. 1908, sid. 13 f.

² J. C. Linnerhielm, Bref under Resor i Sverige. 1797, sid. 19 f.

³ Beskrifning af provinsen Dalarna, red. af Arosenius. Falun 1862—1868. Häft. I, sid. 40 jämför afven IV, sid. 27. Frändskapen med »Den signade dag» i dess äldre former är påtaglig.

Det är bekant, hvilken roll dödstanken spelar i Wallins psalmer (liksom äfven i hans öfriga diktning), och det förefaller mig troligt, att denna starka och ständigt återkommande döds-klämtning kan ha ett dunkelt sammanhang med hans dalahär-stamning.¹

I religiöst afseende synes Stora Tuna ha liknat de öfriga dalsocknarna. Biskop Benzelstiernas visitationsprotokoll från 1768² vittnar om församlingsbornas »berömmeliga håg och lust för gudstjänstens beivrande, såväl till flitigt och tidigt inställande vid dess början som ock kvarblifvande till dess slut.» (Dock hände det nog rätt ofta, att en del folk under pågående gudstjänst höll till utanför på kyrkogården.) I Hülphers Dagbok öfver en Resa igenom... Dalarne år 1757 (tryckt 1762) talas också om tunabornas kyrksamhet:³ »Då stora Högtidsdagar infalla, får man här se större samling af folk än annorstädes, som förorsaka nog trängsel, så i Kyrkan som på dess 8 läktare». Det nyssnämnda visitationsprotokollet vitsordar äfven det goda förhållandet mellan prästerskapet och församlingen samt sockenbornas i allmänhet goda kristendomskunskap: »Efter slutadt förhör inhämtade biskopen med synnerlig fägnad af samtliga Examinatores, det Församlingens Ledamoter i allmänhet hade gjort vackra besked för sig i sin Christendomskunskap samt gifwet merendels nöijaktige swar å de frågor, som härwid blifwit dem förelagde.» Inga grofva laster eller synder voro i församlingen gångbara, ej heller förspordes vid bröllop, graföl eller andra samkväm några oseder. Dock gjordes anmärkningar mot »dantzstufwors» hållande på söndagsaftnarna och en del andra missförhållanden. Men på det hela taget tycks den för sina nitiska visitationer kände biskopen varit ganska belåten. Naturligtvis är ett visitationsprotokoll ej någon ofelbar källa för bedömande af en församlings andliga tillstånd, men någon ledning för uppfattningen kan det dock ge. Härtill kommer, att församlingens kyrkoherde under Wallins barndom, prosten magister Nathanael Thenstedt, var en gammaldags from och, så

¹ Hos Karlfeldt möter ju också den folkliga dödstanken, delvis med annan tonfärg (Jorum, Yttersta domen, Ur årets sagor: Senex), men alltid med en egen suggestiv kraft, som den litterära dödslyriken ej är mäktig att uppvisa.

² I Stora Tuna kyrkas arkiv.

³ Hülphers a. a. sid. 82.

Kyrkohist. Årsskrift 1910.

länge krafterna räckte, dugande prästman. Han var en af Samfundet Pro Fide et Christianismos första medlemmar och varmt intresserad för ungdomens kristliga uppfostran. Till ledning för barnens första undervisning i hemmet utgaf han (1766) ett kateketiskt arbete Barnafrågor i Dhristendomen, som tydligt visar, att författaren tillhörde den ortodoxa riktningen.

* * *

Gärna ha Wallins biografer brukat anföra några rader ur hans Skaldebrief till en vän efter en sjukdom, där han talar om sin far såsom en ättling af »bara bönder». Såsom i Anreps Svenska ättartal¹ uppvisats, håller detta ej riktigt streck. Både på fädernet och mödernet härstammade Wallins far — fältväbeln Johan Abraham Wallin — närmast från krigsmän. Johan Abrahams far, Johan Wallin, själf bondeson, var nämligen, äfven han, underofficer, likaså Johan Abrahams morfar, fänriken Abraham Norrdahl. Förmodligen voro dessa bägge fullt så mycket landtbrukare som militärer, och det är väl detta, som gör, att Wallin talar om dem som »bönder».² Bland de vittnen, som enligt Leksands församlings dopbok 1756 närvaro vid Johan Abrahams dop, är ingen af bondestånd.³

Johan Abraham Wallin var, som förut nämnts, född i Leksand den 20 februari 1756. Efter att under några år — med vissa mellanrum — ha besökt socknens skola (1763—1769) ingick han vid Dalregementet, där han snart blef fältväbel och bataljonsadjutant liksom fadern. Han nämnes af Wallins vän Carl Jacob Dahl »en redbar man och en rättskaffens militär», men skall ej ha varit känd för någon större begåfning.⁴ Sista gången Johan Abraham nämnes i Leksands kyrkböcker är den 2 april 1779, då han står antecknad för nattvardsgång.

¹ a. a. årg. 5 (1889), sid. 442.

² I ett bref på vers till brukspatron Henrik Gahn, hvarom mera nedan, kallar sig Wallin själf »Bondens son».

³ Johan Abrahams far kallas där Rustmästaren Herr Johan Wallin, hustrun tituleras Madame. Vid Johan Olof Wallins dop voro farföräldrarna faddrar och skrivas då »Bataillons Adjutanten Herr Johan Wallin och dess Fru Helena Norrdahl». (Meddelande af komminister A. Carlsson i Leksand.)

⁴ Kyrkohistor. Årsskrift, 10 årg. sid. 116.

Samma år flyttade han till Stora Tuna. Enligt den sistnämnda församlingens lysnings- och vigselbok för 1779 gifte han sig den 27 maj s. å. Hans hustru Beata Charlotta Har(c)kman var född den 27 juli 1757, men hennes födelsesocken är ej antecknad i Stora Tuna kyrkoarkivs böcker. Anreps Ättartal nämner hennes föräldrar: bruksinspektoren Widich Harkman och Anna Catharina Theander. Partiet var kanske i socialt hänseende något omaka: Beata Harkmans farfar var kyrkoherde i Malung, och flere af hennes förfäder och släktingar på fädernesidan hade varit präster, hennes mor var officersdotter och vid denna tid omgift med en flottningsinspektör vid Stora Kopparbergs Bergslags »Wed-contoir» vid namn Olof Almgren, som bodde på Yttre Skomsarby i Stora Tuna socken.¹ Alla (eller så godt som alla) Wallins biografer ha haft vackra ord att säga om hennes inflytande på sin förstföddes andliga utveckling. Dahl har hört, att Johan Olof från henne skulle ärft »något af de tidiga geniala anlagen». Schröder² kallar henne »en husmoder af icke vanlig bildning så till förstånd som hjärta». (Stora Tuna husförhörsbok omtalar, att hon »läser uti bok v, Lutheri Cateches v, Hustaf. Symbl. Spörsm. v, Botpsalmer 1, 2, 3, 4, 5, 7 v, Svibelii(!) Catech. 1, 2, 3, 4, 5 v, Förstår v».)

De unga makarna bodde först en tid hos fru Wallins mor och styffar i Yttre Skomsarby.³ Där föddes Johan Olof Wallin den 15 oktober 1779. Vid gossens dop antecknades som faddrar ej mindre än tolf personer: församlingens kyrkoherde, prostén magister N. Thenstedt med fru, f. Söderhjelm, kapten L. A. Theander med fru, f. von Knorring, inspektör O. Almgren med fru, f. Theander, bataljonsadjutanten J. Wallin med fru, f. Norrdahl, komministern (i Torsång) Chr. M. Hanck med fru, emaljören W. A. Harkman och M:lle A. Ch. Theander.

¹ Uppgifterna ur Stora Tuna kyrkoarkiv äro dels upptecknade vid besök därstädes, dels meddelade af kyrkovaktmästaren Fr. Johansson.

² J. H. Schröders minnesteckning öfver Wallin i Vitterhets Historiæ och Antiquitetsakademien. Se Minne af J. O. Wallin, utg. af S. A. Hollander, sid. 211.

³ Ljunggren a. a. del 3, sid. 509, nämner som Wallins födelseort »bo stället Holm» (förmodligen på grund af en uppgift hos Schröder). Först senare flyttade familjen dit. Warburg, Ill. sv. litt. hist. II, sid. 461, talar om »soldatstället Stora Tuna».

Kort efter sonens födelse flyttade föräldrarna till Fagersta och längre fram till Holms boställe, ungefär två och en half mil från Falun. Förmodligen har fadern vid den sistnämnda flyttningen blifvit befördrad till fänrik, ty bland »Lieutenants och Fendrichs-Boställen wid Öfwerste Lieutenantens Compagnie» nämnes i Hülphers Dagbok också Holm. Först 1806 eller 1807 tycks fadern ha blifvit löjtnant. I kyrkböckerna i Tuna nämnas annu tvenne flyttningar: först (1812) till Rome och sedan (1817) ur socknen till staden Säter, där äldste sonen köpt dem en liten gård, sedan fadern fått afsked med kaptens rang.

Många syskon trängdes snart i boställsstugan i Holm. Inalles hade makarna nio barn, af hvilka dock fyra dogo vid späda år. Särskildt var 1796 ett sorgens år: då dogo två små gossar och en flicka i juni—juli. Sjukdomarne voro enligt dödboken scharlakansfeber och koppor. Sedan fru Beata Wallins mor för andra gången blifvit änka, flyttade hon till sin dotter och måg och afled hos dem 1794.

Af Tuna kyrkböcker se vi, att Johan Olof bevistat husförhör hemma i församlingen 1791 och 1792 i början af året. Men redan 1788 på hösten blef han intagen i Falu trivialskolas första klass.

Hurudan var den andliga luftkrets, hvari Wallin lefde som barn, hurudant var hans hem i religiöst hänseende? Att där härskat gudsfruktan och allvar, därom vittnar han själf på många ställen. I sin inträdespredikan i Solna 1810 talar han om »de lyckliga år, då det späda hjärtat af ömma och gudfruktiga föräldrar först öppnades för Religionens enkla och rörande sanning», och hur det alltifrån denna tid varit hans hopp »att en dag som en rättskaffens Guds och Jesu Christi tjenare få hugna deras hjertan». Den ofta anförda apostroferingen till modern i Uppfostraren (»O du min egen mor» etc.), de verser, med hvilka han tillägnade föräldrarna sin gradualdisputation (1803), det förut nämnda Skaldebrefvet till en vän under en sjukdom (1807) och äfven andra ställen i hans skrifter¹ föra samma språk. Hans lefnadstecknare ha särskildt lagt vikt vid moderns inflytande på hans religiösa utveckling, och det var ju naturligt, att hon blef hans egentliga fostrarinna i fromhet och förtröstan. Men äfven i fadern har han haft en läromästare i gudsfruktan: det berättas, att han gifvit honom sin välsignelse med dessa aposteln

¹ T. ex. talet vid skolkamraten Daniel Ströms begrafning i Stockholm (Religionstal vid åtsk. tillfällen, III: sid. 328).

ord till inledning: »Silfver och guld hafver jag icke, men det jag hafver, det gifver jag dig i Jesu Kristi Nasareni namn...»¹ Hvilken färg föräldrahemmets religiositet haft, därom ha vi ej många antydningar. Men vissa favorituttryck i Wallins religiösa språkbruk (t. ex. »Vännen», »Himlavännen» i Uppfostraren, Dödens Ängel och Sv. ps. 481) liksom den i allmänhet något sentimentala tonen isynnerhet i hans tidigare predikningar och psalmer skulle kunna tyda på herrnhutiskt inflytande.²

* * *

II.

Skol- och gymnasietiden (1788—1799).

»När man nalkas Falun, får man se en till liknelsen vidsträckt Stad mellan rökande höjder, som insvepa hela trakten i ett ovisst mörker. Kyrkornas gröna Koppar-tak röja sig behagligt; men dysterhet omgifver allt. Kullarne omkring staden äro slagg- eller rosthögar; och bergen visa ingen vegetation.» Så beskriver Linnerhielm stadens utseende i sina resebref 1797. Husen, som i allmänhet voro af trä, sågo oansenliga ut och hade genom den ständiga röken blifvit helt svartaktiga. Under vintertiden, vid lugnt väder, kunde kopparröken bli så tät, att man enligt Linnerhielm ej kunde se en aln omkring sig utan stundom gick »bus emot hvarandra». Det måste ha varit rätt påkostande att byta ut Tuna backar och fria, öppna vidder med de blåa bergkonturerna rundt kring synranden mot denna svarta, rökhöljda stad. Men när Wallin tänker tillbaka på skoltiden, nämner han intet om den dystra anblick, som staden erbjöd:

Jag minns det nog — det var en tid
som lektes fram, så menlöst blid,
i menlöshet och bussarånger;
då alla sprungit lika snällt
i kapp på Vårens blomsterfält
och höjde alla lika gällt

¹ Nekrologen i Sveriges Statstidning. (Minne af J. O. Wallin, sid. 42).

² Jämför ock grafdikten öfver Dicander i det följande!

sin röst i glädjens fria sånger
 och lufvades med samma rätt
 och vänte stut med samma ånger —
 att lufvas sen på samma sätt
 och stutas lika många gånger;
 då snöbolln, hvinande i fart,
 förutan aktning för personen
 gaf blaa näsor lika snart
 åt den tillkommande Patronen
 som Bondens son, hans goda bror —

Så skrifver han från Uppsala 1802 till en vän i Falun.¹ Om också detta bref med sitt idylliska anslag, erinrande om Fru Lenngrens Pojkarna, mest visar en litterär uppskattning af barndomens och skoltidens minnen, är dock tonens hurtighet och pojkaktighet anmärkningsvärd. Den tyder på att Wallins vän från skoltiden Carl Jacob Dahl nog haft rätt, då han i sitt bref till Fryxell skildrat Wallin som en »qwick, liflig och yster» skolgosse.² Den svaga hälsan, hvarom hans biografer pläga tala, tycks alltså ej ha beröfvat honom ett barnsligt friskt lynne och smak för lekar och upptåg.³

Rektor vid Falu trivialskola var vid denna tid (och alltsedan 1783) Johan Erik Brandberg. Någon lärdomsexamen hade han ej aflagt, men han hade under sin vistelse vid Uppsala universitet förvärfvat grundliga kunskaper. Liksom skolans konrektor hofpredikanten Widich Baggstedt var han präst. I Västerås stifts Herdaminne (III: sid. 404) vitsordas Brandbergs »goda lärosätt och ordning», hans förmåga att utan stränga medel vinna respekt och hans kritiska skärpa (i synnerhet skulle han ha varit »en mönsterherre för predikanter»). Schröder betygar, att Wallin som äldre alltid med vördnad talade om Brandberg. Att Brandberg också fann behag i den begåfvade och flitige gossen, därom vittnade det fördelaktiga testimonium, han lämnade sin lärjunge, då denne 1795 skulle afgå till gymnasiet i Västerås.⁴ Hvad de öfriga lärarna i Falun under Wallins skoltid beträffar synas ett par ha varit dugande män (magister J. J. Schultz och apo-

¹ Härom mera i det följande.

² Kyrkohistor. Årsskrift, årg. 10 (1909), sid. 116.

³ Jämför äfven ställen i Uppfostraren, där lek och hårdande kroppsrörelse kommer på tal.

⁴ Se härom Dahls bref till Fryxell i Kyrkohist. Årsskrift 1909.

logisten Anders Milenius), men de öfriga (Schvan, Gestrin och Flygare) under medelmåttan.¹

Palmblad och efter honom Malmström ha antydtt, att Wallins framsteg under de första skolåren blott skulle varit »medelmåttiga». Enligt Dahls hågkomster har Wallin visserligen ifrån början varit »ett genie», men just därför alltför liflig för att riktigt göra sig gällande i skolarbetet. Så vidt man får antaga, att placeringen af alumnerna i den tryckta »Förtekning på Lärare och Lärjungar wid Kongl. TrivialScholan i Fahlun», som utgafs under Wallins skoltid vid hvarje vårtermins slut, skall ha någon betydelse — då bokstafsordningen ej är följd, förefaller ju detta troligt — så ser det ut som Dahl skulle delvis ha glömt bort det verkliga förhållandet mellan Wallin och kamraterna.² Enligt nämnda »Förtekning» 1789—1795 är Wallin primus de bägge första vårterminerna i skolan; sedan är Dahl nummer ett under två år, och Wallin är då Dahl närmast. Så »hoppas» Dahl till nedre fjärde, och Wallin blir primus. Sista vårterminen äro de åter tillsammans (i öfre fjärde eller rektors klass), Dahl är då primus och Wallin — nummer tre. Men troligt är väl, att de tre, som hade förnämsta platserna, voro ungefär jämgoda. Därpå tyder det förhållandet, att Wallin nu liksom i nedre fjärde (där han var primus) har ett stipendium. Att Dahl uppgifvit, att Wallin först i fjärde klassen »började utveckla sina anlag», beror väl på att Dahl ansett Wallins »anlag» framför allt vara just de poetiska, och att det var först nu, som kamraterna i honom började skåda ett snille. Han stiftade nu ett vittert samfund bland kamraterna, Jeunesserorden, hvars valspråk »Sanning och Dygd» tyder på, att det ej blott var litterära utan äfven moraliska intressen, som sällskapet ville tjäna. Förmodligen var det något i samma stil som det gymnasistförbund, som enligt Lindbloms bref till Leopold 1795 ungefär samtidigt stiftades i Linköping.³ Medlemmarnes öfningar i svenska språkets behandling på vers och prosa hade en viss uppfostrande betydelse på en tid, då modersmålet ännu ej var upptaget på skolschemat. Som den främste uppträdde Wallin själf med »qvickt och väl författade verser».⁴

¹ Omdömet grundar sig på biografierna i Västerås Stifts Herdaminne.

² Förteckningen finnes bevarad i Falu h. allm. läroverks bibliotek.

³ Brinkmanska arkivet II: sid. 407 (25/11 1795).

⁴ Dahls bref i Kyrkohistor. Årsskrift 1909.

Redan vid tio års ålder skall Wallin ha diktat en välkomsthälsning på vers till sin från kriget hemkomne fader. Dahl hade hört en af Wallins systrar ur minnet recitera en strof af detta poem. Just att träda fram och hålla ett tal på vers för fadern, det är nog alldeles i Wallins stil — det är den borne oratorn, som här visar sig, hvars lust det är att »uppträda». Hans skymningslek som gosse var att i tankarna sätta ihop tal och verser,¹ och han trodde själf vid mogen ålder, att denna lek haft stor betydelse för hans utveckling som talare. Få af våra svenska författare ha visat ett så lefvande intresse för själfva språkrytmiken, för ordföljden och periodbyggnaden, öfver hufvud för det rent formella, som Wallin. Den aldrig sinande ordrikedomen, den ovanliga lätthet, hvarmed han producerar, den tydliga njutning, hvarmed han låter orden och satserna följa hvarandra och gruppera sig till större enheter, utan att han kanske bryr sig så mycket om, ifall det skrifna eller sagda verkligen ger en klar och genomförd tanke eller tankegång — allt detta sammanhänger innerligt med hans tidiga böjelse för att improvisera. Ganska sällan är det väl en tanke, som griper oss, när vi läsa Wallins skrifter, men åt hvarje sinne, som älskar uttryckets fulländning, skänker Wallin en ästetisk njutning. Jämförelsen med Geijer ligger nära — just för kontrastens skull. Den »i tingen gömda» skönhet, som Geijer ville söka, lyser ur hans ord emot oss med en djupare glans — saken gäller det, ej ordet, fastän äfven Geijer är en ordets mästare som få. För att ej bli missförstådd bör jag tillägga, att känslan hos Wallin ofta ger orden en adel och en rikedom, som försonar oss med tankarnes oklarhet eller brist på djup. När Wallin själf deklamerade eller predikade, hvad vi nu blott kunna läsa, kom väl också känslomomentet mera till sin rätt. Kanske låg det en dubbel betydelse i Tegnér's tal om »den första stämman i den vittra ringen».

Dahl nämner, att Wallin, då han kommit upp i fjärde klassen, fått ett poem infördt i Falu Tidning. Det fanns vid denna tid för Falun med omnejd en liten fyrasidig avisa, Fahu Weckoblad, som utom veckans nyheter och borgerliga kungörelser etc. äfven alltibland innehöll skönlitterära bidrag. Jämte de många osignerade bidragen förekomma äfven en del med

¹ Beskow, Wallins lefverne. (I första årg. af W:s predikningar. Äfven aftryckt af Hollander: Minne af J. O. W., sid. 116 f.)

utsatt författarnamn, oftast E. A. Windahl och Willh. von Rosenheim. Någon ens tillnärmelsevis enhetlig ledning har tidningen tydligen ej ägt. Leopolds Predikaren aftryckes en dag »på begäran» efter Extraposten ($\frac{2}{8}$ 1794), ett par af Dalins Predikoord — för långfredagen och påskdagen — en annan ($\frac{2}{4}$ 1795). Af ett visst intresse är en replik ($\frac{28}{7}$ 1798) med anledning af en åtta dagar förut införd blasfemisk »Målarräkning från Hamburg 1783», där en skämtare tänkt sig, att en uppgift å gjorda reparationer i en kyrka kunde få följande utseende:

- 1) Skapelsen förbättrad (N. B. därpå war icke mycket att göra).
- 2) De Tio Budorden, corrigerade.
- 10) Helfwetes-elden, något uppfriskat o. s. v.

Detta skämt får ej passera oanmärkt. I följande nummer förekommer en dikt Til den som i sista Weckoblad införde den föregifna Målareräkningen från Hamburg. I uttryck af afsky och harm tillbakavisas detta gyckel med de religiösa känslorna:

Hur vågar du til löje vränga
De ord, som skola sig intränga,
Likt swärd, i din och allas själ?

— — — — —

»We eder, som nu len», citerar den okände författaren efter bergspredikan och slutar sålunda:

Dig ock oss alla Han beware
Af nåd, at icke wi erfare
Fördömdas kedjor, afgrunds glöd!

Dagen före julafton 1797 förekomma i tidningen några Christelige Jule-Tankar, som ha verklig psalmtön:

Vår Jesus Guds enfödde Son
Är af sin höge Himmels Thron
Nedkommen hit på jorden o. s. v.

Men stundom ser man också bidrag eller fyllnadsgods af en med »Målarräkningen» besläktad sort.

I en sådan omgifning är det nu, som Wallin debuterar

som skald. Det af Dahl åsyftade poemet är troligtvis stycket Til mina Hulda Föräldrar i 1794 års årgång (¹¹/₁). Det är undertecknad Johan Olof, och som han just vid denna tid går i fjärde klassen, passar Dahls tidsuppgift: »när han kommit upp i fjärde klassen» alldeles in på detta stycke. Det är f. ö. rätt svagt — ett sentimentalt och på samma gång retoriskt poem, som snarast synes påminna om den äldre dalinska tidens diktning. Påfallande verkar dödstanken i sista strofen. Som bevis på Wallins tillgifvenhet för sina föräldrar har dikten sitt intresse.¹

Ehuru Dahl ej nämner något därom, kan det väl vara möjligt, att Wallin skrivit mer i Fahlu Weckoblad än blott detta lilla poem. Bland dikter, som kunna tänkas vara af Wallin, knyter sig för oss det största intresset vid en s. å. i n:r 40 (²/₅ 1794) intagen grafdik: Wänskaps Offer på vice Häradshöfdingen Herr Johan Eric Dicanders Graf d. 25 Martii 1794. Utom en viss likhet med den förut nämnda sången till föräldrarna i stil och ton — bägge dikterna visa ett ännu outveckladt formsinne med tydlig dragning åt det patetiska och pompösa — tillkommer som ett stöd för kvädets wallinska ursprung en yttre omständighet. Häradshöfding Dicander, som bodde på Kjölnäs i Stora Tuna, synes med sin hustru, f. Schubert, och sina döttrar ha hört till familjen Wallins umgänge. Åtminstone ha familjernas barn tidigt varit goda vänner, det framgår tydligt af det bref från Wallin till hans syster Karin (dat. Boo ²⁶/₈ 1804), som finnes aftryckt bland anmärkningarne till första delen af hans Samlade Vitterhetsarbeten (1878 års uppl.).² Det synes ej vara omöjligt, att den vittre skolgossen, som kanske ofta tillbragt glada stunder i Kjölnäs, velat ge uttryck åt sitt deltagande genom detta Wänskaps Offer, och att sedan någon, som sett poemet hos Dicanders, insändt det till tidningen. (Det står under rubriken: »Insändt från landet».) Skulle det ej vara af Wallin, har det i alla fall ett visst intresse för hans biografi: det ger oss något af den andliga atmosfär, i hvilken Wallins ungdomsår förflöto — den fromma, gammalsvenska dalbygdens

¹ Stycket är aftryckt i min uppsats om Wallin i Staves Julbok 1907.

² Carl Widich Wallin, omsider kapten vid Dalregementet, Johan Olofs äldste bror, gifte sig 1810 med en af flickorna Dicander: Johanna Catharina. Troligen är det åt Carl Wallin, som Johan Olof författat det i Linköpings Bladet 1805, n:r 74 (¹⁵/₉), tryckta poemet Till Karin af en Militär.

luft, som ännu knappast upptagit några nya och främmande beståndsdelar. Med klagande tonfall skildras här Dödens tyranniska framfart, som afklipper Ömhetens och Vänskapens band och ej en gång skyr att förgripa sig på Dygden:

3. Ett spår wi åter sedt utaf dit grymma wälde
Då du *Dicander* böd från denna werlden dra,
Men wet — at du Hans kropp allenast nederfälde
Hans själ förhärligad, är säll hos JEHOVAH.
4. I Lifsens Land Han nu, ibland Serapher njuter
Den lön som lofwad är åt Dygdens följare;
Och där i JEsu sår, de sina innesluter,
Som Maka, Wän och Far, och ömer Älskare.

I poetiskt hänseende skiljer sig detta kväde föga eller intet från den vanliga begravningspoesien under 1700-talets tidigare, pietistiskt influerade decennier. I religiöst kan omväxlingen af bibliskt-kristliga och sentimentalt moraliserande glosor visserligen synas betecknande för den afsides landsändans tvehågsenhet inför gammalt och nytt, men det är ett missförstånd, om man tror, att talet om Dygden och dess lön ovillkorligen tyder på rationalistiskt inflytande.

Det är väl ej omöjligt att Wallin under sina sista skolår kommit i någon beröring med tidens fritänkeri, som nog äfven i Falun hade en och annan representant. Här som eljes var det naturligen bland de bildade, som fritänkarne voro att finna.

I Falun fanns denna tid ett hem, där allt hvad staden ägde af intelligens och vittra och lärda intressen gärna samlades. Det var hos assessor Johan Gottlieb Gahn, den berömde kemisten, Bergmans och Schéeles jämn gode vän, i begåfning kanske deras öfverman. »Ofta lade han bort *Philosophical Transactions* eller blåsröret, för att vid sybordet i nästa rum uppläsa, än ett poem af Kellgren, Franzén, Fru Lenngren, Leopold eller Voltaire, än en comedie af Molière eller Holberg...»¹ Hans på gammaldags vis anspråkslöst inredda hem »stod städse öppet för alla, både äldre och yngre af båda könen. Icke kom där i fråga kortspel eller lyx i mat och dryck, men bildande

¹ Särskildt var han en beundrare af Kellgren, med hvilken han äfven stod i personlig förbindelse. Se Järtas minnesteckning i Vetenskapsakademiens Handlingar 1831, hvarur citatet här ofvan är hämtadt.

läsning, skämt och lekar hörde till tidsfördrifvet i aftoncirklarne».¹ Att den unge Wallin, ett af trivialskolans förnämsta ljus och dessutom väl i behof af assessor Gahns vidsträckta gästfrihet och hjälpsamhet, fått deltaga i dessa aftonsamkväm, synes så mycket troligare, som ett bevaradt bref från Wallin till assessorns kusin Henric Gahn (den s. k. Öl-Henric) från 1802 visar, att Wallin varit skolkamrat och vän med denne Henric Gahn (brukande bergsman och fjärdepartsägare vid Stora Kopparberget från 1799) och äfven förtroligt bekant med hans några år äldre namne Johan Henric (assessor J. G. Gahns son, kallad Svafvel-Henric). Hos Öl-Henrics far, revisor Fredric Gahn i Falun, lär Wallin ha haft kostdagar under skoltiden.² Då umgänget mellan den gahnska släktens olika medlemmar synes varit mycket lifligt, ger det sist berörda förhållandet ännu ett stöd för antagandet, att Wallin fått vara med hos assessorns. För hans vittra intressen bör detta ha varit väckande och betydelsefullt. — I religiöst hänseende lär assessor Gahn varit sin vän Kellgrens frände. Enligt den nyss citerade artikeln i Dalpilen var Gahn »till sina religiösa åsikter ej känd eller erkänd som någon varmare eller ens rättrogen kristen». Före sin död (1818) lät han förordna, att han skulle begravas på Kristine kyrkogård tolf alnar under jorden utan klockringning (jämför Kellgrens likartade bestämmelse) eller annan ståt.³

Det hade varit svårt nog för Wallin att draga sig fram i Falu skola, men än värre måste det väntas bli i Västerås, dit han nu 1795 var färdig att afgå. Dit kunde ju ej gärna föräldrarna skicka matsäck, och några bekanta hade väl ej familjen Wallin i Västerås. Ett helt år måste han därför stanna i hembygden och lifnära sig med information. Redan från sitt fjortonde år lär han ha fått arbeta med andras undervisning.⁴

¹ Citat efter några anteckningar om bemärkta falubor, offentliggjorda under rubriken »Silhouetter» i tidningen Dalpilen 1870, n:r 43.

² Notiserna om gahnska släkten äro hämtade ur Anreps Svenska släktboken, ser I, del. 1: sid. 476 f. Till det i Uppsala univ. bibl. (handskriftsaml. V: 5 a) befintliga brefvet till Henric Gahn, har fröken Henrica Gahn, adressatens dotter, bifogat några upplysningar och förklaringar, hvilka här äfven begagnats.

³ Enligt Anrep, a. a. sid. 476, skulle grafven vara nio alnar djup.

⁴ Dahl m. fl. Enligt Josef Wallins personalier öfver J. O. Wallin skulle han varit borta från gymnasiet i tre år, en uppgift, som sedan följts af Fryxell m. fl. (äfven Vedel a. a.). Ljunggren (a. a. sid. 510) kritiserar Josef Wallin och följer J. H. Schröder, som har riktiga data.

Men 1796 kom han till gymnasiet, och efter att ha bestått vederbörlig examen, uppflyttades han genast i andra klassen.¹ Under höstterminen 1798 uppräknas han bland *absentes*, men att hans frånvaro ej räknats honom till skada, förstår man af det uppdrag, han våren 1799 mottog att då (³⁰/₅) hålla tal på latinsk vers (*De Poësi*). Äfven en gång förut hade han fått uppträda i gymnasiets kateder, nämligen vid en fest med anledning af Gustaf IV Adolfs förmäling (²/₁₁ 1797). Den oration, han då höll, var författad på svensk vers. I inbjudningsskriften till denna sistnämnda högtidlighet nämnes Wallin *Ora- tor, e Societatis Gymnasii gremio electus, eximie spei Juvenis*.²

Västerås gymnasiums lärare vid denna tid synas af uppgifterna i stiftets Herdaminne (I—III) att döma i allmänhet ha varit dugande och kunniga män. Främst i anscende som vetenskapsman stod väl lektor A. H. Stamberg, bekant i synnerhet för en förträfflig horatiusedition. Vid Wallins ankomst till gymnasiet var Stamberg blott gymnasieadjunkt och bibliotekarie men utnämndes 1797 till Eloqu. et Poëseos Lector. Han blef Wallins faderlige beskyddare och vän, och Schröder skildrar ganska öfvertygande den stimulerande inflytelse, Stambergs beröm ägde för Wallins »lifligt framåtsträfvande lynne». Hvad Schröder säger om »latinitetens hårdande tuktan» och dess betydelse för den blifvande talaren har nog också sin sanning. Af de öfriga lärarna synas G. A. Taijarden, Logices et Metaphysices Lector från 1797, och hans företrädare D. Ramén särskildt varit kända för vittra intressen. Ramén nämnes i Herdaminnet (III: 320) som en begåfvad och mycket beläst man med fin smak, satiriskt anlagd och skicklig disputator. Taijar-

¹ Dahl skrifver, att W. kom ett år senare än han till gymnasiet och strax med heder tog examen till andra klassen. Detta bestyrkes af Västerås gymnasii album Anno MDCCXCV a d. 10 Jun. ad d. 9 Decembr. anni sequentis, där följande läses: »E schola Triviali Fahlunensi accesserunt — — — — et Johannes Olaus Wallin, qui posterior, urgente paupertate, per annum integrum abfuit. Adveniens vero locum illum recuperavit, quem antea inter commilitones obtinuerat, præstito examine debito». (Denna och andra notiser ur Västerås läroverks och domkapitels arkiv ha välvilligt meddelats mig af lärov.-adj. Joh. Viotti.)

² Programmet är utfärdadt af gymnasiets d. v. rektor G. A. Taijarden ²¹/₁₀ 1797. Talet om poesien finns i handskrift (jämte en del andra latinska öfningar på vers och prosa) bland K. Bibliotekets samlingar af Walliniana (Biografiska afd.). Här är talet dateradt ²¹/₅.

den (Herdaminnet I: sid. 387) hade vunnit några pris i Göteborgs Vitterhetssamhälle för lärodikter (bl. a. om ett så poetiskt ämne som Fiskerierna), och kanske bidrog detta till att han blef föredragen till lektorsplatsen efter Ramén framför Benjamin Höijer, som samtidigt sökte. F. ö. kan man vara ganska viss på att två af lektorerna ej ville ha en så nymodig och äfventyrlig filosof till kollega: både Prim. Theol. Lectorn Joh. Gottmarck och Sec. Theol. Lectorn Thomas Jedeur voro ifriga motståndare till Kants filosofi och hela det kritiska tänkandet öfverhufvud.¹

Hvilken ställning Gottmarck i teologiskt afseende intagit, är måhända ej så lätt att säga. Ehuru den ende inom gymnasie-lärarnes krets, som tagit någon teologisk lärdomsgrad (G. var teol. kand.), synes hans ekonomiska och politiska intressen nästan ha hotat att uttränga de teologiska. I en skrift om Sveriges politiska, moraliska och ekonomiska tillstånd (Sthlm. 1795) utgår han från Montesquieus sats, att ekonomien i ett land grundar sederna, och resonerar sedan nästan uteslutande nationalekonomiskt. Enligt Herdam. (I: 120 f.) skall han ha varit »en ovanlig, kraftfull karaktär», som fått lida svåra motgångar i befordringsväg — äfven dessa tyckas ha sammanhängt med hans ekonomiska intresse. Att han emellertid haft teologiska böjelser, kan man förstå däraf, att han två gånger presiderat vid prästmöten.

Jedeur (död som domprost i Västerås, Wallins företrädare) framstår mera klart som en nitisk, ortodox kristendoms lärare, väl förtrogen med bibeln, psalmboken och de symboliska böckerna — hans tryckta predikan är rik på citat från dessa källor. »Saliggörande tro fås aldrig utan Upplysning; men då skall denna ej sökas i människodigt, utan i Guds wisdom». Han prisar regeringen, som visat sådant nit för den rena lärans bevarande (Gustaf IV Adolfs skrifvelse till rikets konsistorier i jan. 1800, att de måtte tillse, det prästerna predikade Guds ord och Kristi lära i dess renhet samt undveke världslig moral och filosofi), och beder om kraft för Guds tjänare att skingra tidens villor etc.

¹ Se Gottmarcks Kantiska s. k. Philosophien utvecklad och uppdagad (Sthlm 1796) och Jedeurs Predikan på Annandag Pingst 1800 (inför de kungliga vid Norrköpings riksdag). Jämför Nyblæus, Den filosofiska forskningen i Sverige. I: 2, sid. 128.

Med Wallins västeråstid sammanhänger en bekantskap, som säkert hörde till hans ungdoms betydelsefullaste: Michael Choræus. Att de bägge skaldebröderna redan i Västerås hommit i beröring med hvarandra framgår af Choræus' bref till Esaias Tegnér 1803.¹ Den några år äldre finske studententen tycks ha tillbragt sin tid ömsom i Uppsala och Västerås. Under våren 1795 predikade han ett par gånger vid aftonsången i den senare stadens domkyrka.² Något vidare veta vi ej om hans västeråsbesök som student.³ Men den alltid läraktige Wallin har säkert inhämtat åtskilligt af den i samtidens vitterhet mera bevandrade studenten, särskildt kunde man tänka, att Choræus förmedlat Wallins närmare bekantskap med Franzéns diktning, af hvilken Wallin som student och ung magister visar ett otvetydigt beroende.

Hvad Wallin som gymnasist kan ha producerat är höljdt i dunkel. Stiftsstadens hade ingen annan avisa — sedan Westerås-Posten slutat sin korta bana — än de magra stiftstidningarna, där endast ecklesiastika notiser infördes. Men genom Schröder och Geijer⁴ veta vi, att han för Stamberg skrivit svenska och latinska stilöfningar, både på prosa och vers, och i synnerhet roat sig med att öfverflytta horatianska oden till svensk vers. Geijer, som sett några af dessa försök vittnar om deras förträfflighet: »De förråda redan omisskänneligt den tillkommande författaren». Bland Walliniana i K. Biblioteket finns ett latinskt poem *Elegia*, dateradt 1799. Huruvida det är skrivet under gymnasietiden eller senare, är ej lätt att afgöra. Liksom talet *De Pöesi* och öfriga latinska poem från 1799—1801 är denna elegi betydligt öfverlägsen Wallins svenska dikter från 1800-talets första år. Detta får väl anses bero på att Wallin tidigt inöfvats i begagnandet af den latinska poesiens verkningsmedel — reminiscenserna från Vergilius och Horatius äro också synnerligen talrika.

* * *

¹ Ur Esaias Tegnér's Papper, utg. af Elof Tegnér, sid. 18.

² Westerås-Posten 1795 (utkom blott under detta års förra hälft), nr 6 (⁶/₂) och nr 19 (²⁴/₄). En Ballad i nr 10 (²⁷/₂), undertecknad — — s, som företer starkt inflytande från Franzén (hvilket också redaktören i en bifogad not häntyder på), torde, af inre och yttre skäl att döma, kunna tillskrifvas Choræus.

³ E. Iagus, Valda Dikter af M. Choræus, sid. CXXXVI.

⁴ Minne af J. O. Wallin, sid. 214 f. och 104 f.

III.

Uppsalatiden (1799—1804).

I början af oktober 1799 lämnade sju lärjungar i gymnasiets högsta klass Västerås för att bege sig till universitetet i Uppsala, och bland dessa voro Dahl och Wallin. Om den sistnämnde heter det i gymnasiets album för 1799, att vederbörande (rektor var under tiden från 19 okt. 1798—10 juni 1801 lektor Stamberg) ej väntar sig få skicka många med honom jämnogoda alumner till akademien!

Den 11 oktober¹ 1799 — alltså fyra dagar före sin tjugoförsta födelsedag — inskref Johan Olof Wallin, Dalek. sitt namn i Album Studiosorum vid Uppsala universitet. Samma dag immatrikulerades äfven Carl Jacob Dahl, kamraten från trivialskolan och gymnasiet, och Johan Fabian Hedblad, Wallins discipel, ännu blott åtta eller nio år gammal.² Alla tre ingingo i Västmanlands-Dala nation, i hvars album de samma dag tecknade sina namn.³ Inspektor vid denna tid (1794—1810) var den berömde filosofen prof. Daniel Boethius.⁴

Redan den 20 november anmäler sig Wallin såsom sökande till något af de för den snart tilländalupna terminen lediga stipendierna, och den 4 december nämnes han bland de sex studiosi, som filosofiska fakulteten pröfvat skäligen att antaga till nya kungliga stipendiater. Nyss hade han bestått immatrikulationsexamen inför vederbörande dekanus, nu måste han såsom sökande till stipendium ånyo underkasta sig en pröfning⁵ och ungefär samtidigt undergår han inför sin nations inspektor och seniorer ett annat slags examen för uppflyttning i recentiors-

¹ Schröder (Minne af J. O. Wallin, sid. 216 och efter honom Ljunggren (a. a. III, sid. 510) uppgiiva, att Wallin inskrifvits i juni 1799, Fryxell och Beskow, att resan anträdies på hösten.

² Enligt studentmatrikeln skulle H. vara född 1791, enligt Nora församlings kyrkobok ²¹/₁₀ 1790.

³ Nationens album 1761—1833.

⁴ Eneström—Svederus. Västmn.-Dala nations historia 1595—1800.

⁵ Fil. fak. protokoller 1796—1799.

klassen.¹ Det var många besvär en nyanländ student måste underkasta sig på den tiden.²

Äfven följande termin finna vi Wallin i Uppsala. Han erlägger den stadgade afgiften *pro felici reditu*³ och skrifver liksom Dahl latinsk stil *pro exercitio*.⁴ Hans afsikt är att studera till graden inom filosofiska fakulteten, latin, grekiska och ästetik bli hans hufvudämnen. Eloquentiæ et poëseos professor Svedelius föreläste nu liksom föregående år öfver Horatii oden, Chr. Dahl (i grekiska) öfver Odyssén men gaf äfven en privat kurs öfver Nya testamentets historiska författare. Af öfriga lärare, för hvilkas ämnen Wallin kan antagas ha varit starkare intresserad, behandlade Aurivillius (prof. i lärdomshistoria) prosastilens regler och historia och Neikter (professor Skytteanus) människans moraliska och politiska historia. Här veta vi, att Geijer, som samtidigt med Wallin kom till Uppsala, var en flitig åhörare (äfvenså besökte han Dahls och Boethius föreläsningar).⁵

Det var rätt oroligt i Uppsala denna tid, i juntans och musikprocessens dagar. Akademiens oroselement, som samlade sig kring den nyss åter vid befordran förbigångne adjunkten Benjamin Höijer, tillställde vid hans afresa från staden i maj 1800 (då han begaf sig ut på en längre utrikesresa) »ett bullersamt uppträde», som föranledde en skriftlig skrapa från kanslern Axel von Fersen och muntlig förmaning af nationernas inspektörer, såsom vi kunna se af Västmanlands-Dala landskapsprotokoll för den 4 juni s. å.⁶ Men i dylika förargelseväckande upptåg kan man vara öfvertygad, att den för sin »beskedlighet», som »modestie» och sitt »tranquilla» väsen lofordade Wallin ej deltagit.⁷ Den 11 juni disputerade han pro

¹ Västmanlands-Dala nations protokollbok 1768—1799, landskapet 20/11 1799.

² Nationsexamen omfattade: latin, hebreiska, historia, franska, matematik, metafysik och teologi. Eneström-Svederus' nationshistoria, sid. 54.

³ Västm.-Dala nations kassabok 1784—1816.

⁴ Fil. fak:s protokoll för den 21 maj 1800. W. fick cum laude, Dahl approbatur.

⁵ Warburg, III, sv. litt.-historia II, sid. 635.

⁶ Om Höijers afresa, se Ljunggren a. a. III, sid. 423.

⁷ Se Choraëus förut anförda bref till Tegnér 1803 (Ur Es. Tegnér's papper, sid. 18) och J. G. de la Gardies bref 1805 till sin grefvinna (i de la Gardieska arkivet, del XIX, sid. 32).

exercitio under Neikters presidium öfver några teser i värtalighet och poesi.¹

Sommaren 1800 synes Wallin ha tillbragt hos brukspatron Johan Hedblad på Stadra bruk i Västmanland, sin discipels hem. I Nora församlings kyrkbok finns »Studer. Herr Wallin» antecknad för nattvardsgång just denna sommar (³/₈ 1800).² Enligt en länge muntligt bevarad tradition skall Wallin under sin vistelse på Stadra ha hållit sin första predikan i Rockesholms brukskyrka (³/₄ mil från Stadra) den tionde söndagen efter Trefaldighet, förmodligen samma sommar.³ Denna uppgift har sitt alldeles särskilda intresse. Det känslsamma draget i tidens fromhet, som ingalunda är Wallin främmande, framför allt i yngre år, hade här ett ypperligt tillfälle att göra sig gällande vid behandlingen af evangeliet om Jesu tårar öfver Jerusalem. Traditionen bestyrkes af denna uppgift. Ty just en predikan öfver ett sådant populärt ämne, framförd med den unge studentens hela värme och värtalighet, bör kunna ha inpräntat sig i åhörarnes minne med en särskild kraft.

Höstterminen 1800 är Wallin åter i Uppsala och aflägger den 29 november inför teologiska fakulteten den s. k. examen theologicum jämte trettiotvå andra studerande. Dahl och Geijer, som samtidigt med Wallin ankommo till akademien, hade redan i maj aflagt detta prof. Förmodligen har Wallins examen fördröjts af informatorssysslan. För denna pröfning afgafs blott ett hufvudbetyg. Liksom Geijer och Dahl har Wallin approbatur, hvilket i denna examen synes varit ett rätt godt betyg. (Af de samtidigt med Wallin examinerade erhöilo blott nio stycken approbatur eller däröfver, resten — tjugutvå (22) — admittitur med olika graderingar.)

Inom nationen föreföll intet anmärkningsvärdt under denna hösttermin, om ej att Benjamin Höijer valdes till hedersledamot (²⁹/₁₁). Af ett visst intresse är ock det förbehåll, som vid samma landskap göres af inspektor med anledning af nationens

¹ Dissertationen är ej försedd med någon dedikation.

² Meddelanden ur Nora församlings kyrkoböcker ha benäget lämnats af kyrkoherde E. Låftman i Nora.

³ Västerås Stifts Matrikel 1881 sid. 35, som återger denna tradition, antager, att den nämnda predikan hållits 1799. Men då var Wallin ännu ej student, hvilket han enligt traditionen skulle ha varit, då han predikade i Rockesholms kyrka.

beslut att inköpa några filosofiska böcker: inspektor fordrade att, innan inköp skedde, få själf föreslå, hvilka böcker han »ansåg tjänligt att hafva på ett nationsbibliotek». Först 1805 tycks det beslutade bokinköpet blifvit af (protokoll för den ²⁹/₅ 1805). Då bestämdes, att några arbeten af Snell, Gruber, Schade, G. E. Schultz och Bardilli skulle anskaffas.

Under år 1801 är Wallin i Uppsala på vårterminen — i april skrifver han *specimen stili latini* (jämte J. P. Hagberg) och erhåller därvid betyget cum laude approbatur¹ — men vid höstterminens stipendiatupprop är han frånvarande.² Västmanlands-Dala nations kassabok för denna termin visar ej heller Wallins namn bland de återkomna. Men Carlstads Tidningar innehålla denna höst några poem, hvilka Elof Tegnér i ett bref till Esaias uppger vara författade af »en student Wallin, vestmanlänning, och vistande uppe i Carlskoga».³ I Västmanlands-Dala nations album finnes mellan åren 1796—1804 ingen annan student med namnet Wallin än Johan Olof Wallin. Och att det verkligen är denne Wallin, som åsyftas, framgår tydligt vid undersökning af de ifrågavarande verserna. Det första af dessa stycken — Visa för flickor (i n:r 40 ⁸/₁₀) — är nämligen till sina fem sista strofer identiskt med ett i Wallins handskrifna vershäfte »Barnlekar» (tillägnadt Leopold 1804) befintligt fragment.⁴ Af de öfriga tre dikterna är säkert Natten (i n:r 41 ¹⁰/₁₀) också af Wallin. I n:r 47 af samma tidning har en kritiker, som kallar sig *Sincerus*, infört några »Reflexioner» öfver de båda styckena. Strängt förmanas »författaren till dessa profbitar» (alltså blott en förf.) att ej förväxla sin lust att rimma med geni och ej utan grundliga studier försöka uppträda som skald. Hans antagande (eller visshet) om att dikterna ha samme författare röner ej heller någon motsägelse i tidningen. Härtill kommer, att Elof Tegnér talar om »det sista skräpet i blackan», och då nu af de fyra dikter, som kunna vara afsedda,

¹ Fil. fak:s protokoll ²⁹/₁ 1801.

² Fil. fak:s protokoll ⁹/₁₂ 1801.

³ Ur Esias Tegnér's papper, sid. 10. Utgifvaren förmodar, att J. O. Wallin, sedermera ärkebiskopen, kunde vara den åsyftade (se anmärkningarna, sid. 458).

⁴ »Barnlekar» förvaras å Kungl. Biblioteket. Den ofvan omtalade dikten är mycket skral, och förmodligen har Wallin därför rifvit ut just det blad, på hvilket större delen af »Visa för flickor» stod skrifven, så att blott stroferna 10—14 återstå.

den första odisputabelt är af Wallin, böra väl också de tre senare införda vara det. Hvad slutligen vistelsen i Karlskoga beträffar, så är att märka, att Stadra bruk ligger helt nära gränsen till Karlskoga, och förmodligen bodde han nu liksom sommaren 1800 med sin discipel i dennes hem.

Poemet Natten, liksom det i n:r 48 (²⁸/₁₁) införda stycket, som förmodligen skrifvits med anledning af de nyss afslutade frederna mellan Frankrike, Ryssland och Turkiet (om hvilka tidningen haft meddelanden i n:r 45 och 46), går i den moraliserande och känslofulla ton, som samtiden fann så anslående.¹ Medan i Visa för Flickor förebilden otvetydigt är Franzén (det är samma meter som i »Unga flicka, i din vår») visa Natten och fredsdikten äfven inflytande från Lidner — åtminstone gäller detta om Natten. För kännedomen om Wallins utveckling äro de mycket intressanta, så klena de än äro både i fråga om form och innehåll. Man ser här, hur det känslosamma, mamsellaktiga och menlösa i tidens poesi dragit till sig Wallins ännu ovissa och sökande talang. Natten börjar med ett mera starkt anslag à la Lidner, men snart öfvergår dikten till det moraliserande joller, som också möter i Visa för flickor. Stycket skall väl föreställa en serenad — det riktar sig till en slumrande flicka, »oskuldens och allas, allas vän» (hans discipels syster, den fjortonåriga Eleonora Hedblad?)² — Dess predikan om hur dygdens öfning främjar lycksaligheten andas den mest naiva tro på att dygd och frid nödvändigt följas åt. Den andra dikten — om freden — riktar sig till ingen mindre än Bonaparte, som Wallin, i likhet med den unge Tegnér, betraktar såsom en fridens härold, en människovän af ädlaste slag. Den upplysta och filantropiska fasa för kriget, som här uttalar sig, bär också sin samtids andliga signatur:

O, hvad det fåfängt är ändå,
at efter Hjelte-dater fika!

¹ Den fjärde af dikterna, Apornas Metamorphose (n:r 44 för den ⁸¹/₁₀), kunna vi här alldeles lämna å sido.

² Enligt en muntlig tradition skulle Wallin varit förälskad i sin principals dotter. Johan Johansson i Noraskog, som återger denna tradition i sitt Försök till Historisk Beskrifning öfver Stadra och Finnå Bruk, anser ryktet ogrundadt, emedan husets dotter då »blott var ett barn». Jämför dock Hedborns svärmeri för den fjortonåriga Sofie Levin. Frunck, Bidrag till kännedomen om Nya skolans utveckling, sid. 41, noten.

sjunger den tilltänkte militären. (Annat ljud blir det från hans lyra 1808 i Ode till nationen:

Det svenska lejonet vill bada sig i blod,
Det ryter utaf hämnd och rusar att förkrossa.)

Men om vi tänka på Wallins senare verksamhet, är det allra märkligaste den ton af barnslig fromhet, som i synnerhet i fredsdikten framklingar. Guds välsignelse skall rikligen komma öfver Napoleon för hans fridstiftande gärnings skull, det lofvar skalden och slutar med en bön om krigets totala upphörande på jorden, där det bl. a. heter:

Låt hwar Regent bli mänsko-wänn
och Smickrare till bättring väckte.

Man lägge märke till den prästerliga färg, som de sista orden fått. »Väcka till bättring» är ett uttryck från bibeln och psalmboken, som oförmodadt kommit med i det eljes i allmänhet typiskt rationalistiska språkbruket. Äfven ett par andra kristligt färgade ordsammanställningar förekomma:

Gud skall dig föda, kläder ge,
wälsignelse och ewig ära . . .

Den första raden smakar något af lillkatekesen, och uttrycket, att Gud skall »ge evig ära» för tanken till en af gamla psalmbokens säkerligen mest sjungna psalmer: Lindskölds »När jag uti min enslighet» (G. Psb. 388, v. 13; N. Ps. 459: 9):

Och när fullbordadt är mitt lopp,
gif mig en evig ära!

Talet om hur änglarne vid Bonapartes död skola »finna sig och själen up til himlen föra», är väl ej heller riktigt i den litterära samtidens smak men desto mer i predikospråkets. Nat-ten har också en strof, där ett ord sticker af i det eljes ganska omsorgsfullt valda ordförrådet:

Ostörd nu för mödans son framilar
hwilans stund i kojan, fridens hamn;
Ren han stängt om sig och sitt och hwilar
uti JEsu namn.

Det är visserligen ej så ovanligt att i samtida landsortstidningar påträffa poem, i synnerhet begravningskväden, där Jesu namn nämnes, men att vid denna tid midt i en »idyll» — som Wallin troligen skulle velat kalla det ifragavarande stycket¹ — möta Jesu namn är öfverraskande. Det tyckte också den förut nämnde kritiker, som i ett följande nummer af Carlstads Tidningar (nr 47, dat. ²¹/₁₁ 1801), grundligt nagelför Visa för flickor och Natten. Efter att ha gjort några mycket berättigade anmärkningar mot dikternas klena språkform och »alldagliga moraler» säger han om Natten: »Andra wersen² slutas i Psalm-stil men som jag ej wet, om detta stycke skal wara Ode, Hymn eller Psalm, kan jag ej säga något derom — wersslaget bådar åtminstone et Lyriskt stycke — kanske under det beskedliga namnet Stancer.»

Att en strof »slutade i psalmstil», var säkerligen ingen rekommendation efter kritikerns mening, men huruvida verkligen medtagandet af det lilla realistiska draget, att »mödans son» går till hvila med de sina i Jesu namn, tjänar att ytterligare förringa diktens värde, därom torde man i våra dagar vara benägen att döma annorlunda än Sincerus 1801. Det ligger måhända ej något afsiktligt hån i jämförelsen med psalmstilen, utan blott ett ogillande af diktens obestämda, heterogena karaktär, men å andra sidan är det tydligt, att just Jesu namns förekomst gjort på kritikern intryck af något alldeles oväntadt och opassande. Ibland förekomma äfven i Carlstads Tidningar religiösa poem, både af mera gammalmodig och mera modern anläggning (t. ex. ³/₁ 1801, ²/₅ s. å., ⁵/₆ 1802 o. s. v.) och i sådana alltigenom religiösa dikter skulle kritikern nog ej ogillat nämnandet af Frälsarens namn.

Hur Wallin upptog den skarpa kritiken, veta vi ej, men troligen har den uppeggat hans »nit att fullkomna sig», detta nit, som längre fram icke ens hans argaste motståndare ville fränkänna honom. Det hörde till Wallins svagheter att ej alltid ge sig tid att underkasta sina alster nödig putsning och afsyning, innan han lämnade dem ifrån sig. Detta förklarar den förvånande ojämnhet, som vidlåder ej blott hans första ungdoms utan äfven hans senare produktion. Han skrifver till

¹ Så kallar Wallin de poem han 1804 lämnar Leopold. Bland dessa finnas flere dikter, som vi nu ej skulle benämna så.

² Den ofvan citerade strofen: »Ostörd nu . . .» etc.

Åström, sin gode vän och medhjälpare i arbetet på 1816 års psalmboksförslag, då han en gång skickar honom några psalmförsök till genomseende: »Trygg skickar jag dig allt, sådant det genast flyter ur min ofta sig förhastande penna, emedan jag vet att ingenting undflyr din örnblick» (7/8 1816), och en annan gång: »Jag har ej kunnat hålla fingren ännu, och därför skickar jag äfven åtföljande till vederbörlig räfst» (15/4 1816).¹ Lusten för att improvisera, skaka ur ärmen och låta pennan löpa satt i honom sedan barndomen. Efter dessa dikters införande synes Wallin ej på en tid ha publicerat några af sina försök. Fredsdikten, som infördes i numret efter det, i hvilket kritiken lästes, kan ha varit insänd strax efter det tidningen meddelat notiserna om fredssluten (n:r 45 för den 7/11 och n:r 46 för den 14/11.)

Wallin återvände till Uppsala under vårterminen 1802. Till följd af sin frånvaro under höstterminen hade han mist sitt förut innehafda stipendium; nu anmäler han sig vid vårterminens slut såsom sökande till ett annat.² Han får åter undergå stipendiatexamen, och därpå erhåller han ånyo ett stipendium. Det heter i protokollet, att Wallin »ej allenast är mycket behöfvande utan ock gjort sig väl känd för anständigt uppförande samt i anställd examen visat goda prof af snille och flit».³

Hvar Wallin under sommaren af detta år vistats, veta vi ej, men redan i september är han i Uppsala.⁴ Under sina sista uppsalaår hade han en kondition hos prosten Isander i Odensala och Husby,⁵ kanske tillbragte han ferierna där. I november 1802 blef han uppflyttad i seniorsklassen jämte sin vän Gravander m. fl. F. ö. har väl terminen användts till sträng examensläsning — det var Wallins afsikt att absolvera sin kandidatexamen under våren och vinna magisterkransen vid den till i juni 1803 bestämda promotionen. Denna hans afsikt gick också i fullbordan.

Kandidatexamen inom filosofiska fakulteten aflades vid denna tid i icke mindre än fjorton ämnen. Carl Jacob Dahl, som haft en mycket besvärlig kondition och därför fått mycket

¹ Wallins bref till Åström i Uppsala Univ. bibl. (sign. G, n 360 a). Kursiveringarna härofvan äro gjorda af mig.

² Fil. fak:s prot. 2/6 1802.

³ Fil. fak:s prot. 9/6 1802.

⁴ Brefvet till Gahn är dateradt sept. 1802.

⁵ Ljunggren a. a. sid. 511.

liten tid öfrig för egna studier, aflade examen med jämnt 14 betygsenheter.¹ Wallins examen var ej heller lysande, likvisst bättre än Dahls. Enligt protokollet hade han 20 betygsenheter, den blifvande primus vid promotionen Jonas Jonæ Brändström, upl., som samtidigt tog examen, hade 33 betyg.² C. F. af Wingård, som också hörde till Wallins promotionskamrater, hade något bättre protokoll än Wallin (22 betyg).³ Den hos Fryxell förekommande uppgiften, att Wallin »blef filosofie magister med goda betyg» får, som vi se, ej ge anledning till allt för höga föreställningar om hans examensmeriter.⁴ Sina bästa betyg hade han i grekiska (laudatur — prof. Dahl synes ha varit rätt frikostig med detta betyg), vältalighet och poesi, politik, etik, teoretisk filosofi (examinator i det sistnämnda ämnet var Högmark, Benjamin Höijers lycklige medtäflare 1800), hebreiska och lärdomshistoria (cum laude). I ekonomi och kemi fick han facile admittitur, i öfriga nu ej nämnda ämnen approbatur. Den 27 april disputerade Wallin för magistergradens vinnande under Boethius presidium, och den 16 juni erhöll han lagerkransen. Promotor var Boethius, och bland de 53 promovendi befunno sig utom Wallin och Jacob Dahl äfven C. U. Brooeman, C. P. Hagberg och C. F. af Wingård.

Hvad ämnade han nu företaga sig? Ursprungligen hade han tänkt att bli präst. Hade han ändrat sig? Det uppgifves, att hans vid denna tid kanske särskildt klena hälsa kommit honom att tveka, huruvida han skulle våga mottaga prästämbetet.⁵ Emellertid fortsätter han sina klassiska och ästhetiska studier. Och under 1803 synes han också ha skrivit ganska mycket vers. Att han ej slagit prästtänkarna ur hågen, visar den tillägnan Till de Huldaste Föräldrar, som åtföljde hans gradual-disputation. I »en omärkt vrå på bygden» vill han nu ägna sitt lif åt föräldrarna, »åt himmelen och dygden» — lagerkransen ville han vinna blott för att glädja far och mor, säger

¹ Fil. fak:s prot. 7/4 1803. Dahl var endast under vårterminerna 1800—1803 närvarande vid akademien.

² Fil. fak:s prot. 9/3 1803.

³ Fil. fak:s prot. 12/2 1803.

⁴ Minne af J. O. Wallin, sid. 164. Jämför sid. 112 i samma bok!

⁵ Ljunggren, a. a. III: 512. I det förut omnämnda vershäftet Barnlekar finns ett poem Till ett Vålgörande Par, i en sjuklig och sorglig stund, som tydligen adresserar sig till prosten och prostinnan Isander och förmodligen härrör från år 1803.

han. Äfven följande år talar han i verserna Till mina barn-
domsvänner i Tuna om sin längtan efter en plats »bland Dala
komministrar».

* *

Strax före promotionen hade hans dikt Röst ur grafven
(vid studenten och bergsmannen Dan. Ant. Ströms död) införts
i Upsala Tidning (den 10 juni 1803).

I själfva strofformen ansluter den sig till Franzéns Männi-
skans anlete, i ordval och stämning äfven till Lidner. Den döde,
hvars »röst ur grafven» talar i dikten, är en af dessa känslofulla
ynglingar med ett kanske rätt tvifvelaktigt rykte men med ett
hjärta, hvars rena grund väl tål både Guds och människors
blickar:

Ej i middagsglans kan skina
Blommans fägring, som bjöds tvina
I sin morgonstund:
Då, en ynglings fjät ej klandren,
Skåden tålsamt, I som vandren,
Blott hans hjertas grund!

Men på samma gång, som inflytelserna från samtidens sentimen-
tala dyrkan af hjärtat tydligt framträda, visar sig äfven en viss
mera gammaldags ifver att taga det erbjudna allvarliga till-
fället i akt och säga några väckande och manande ord till den
dödes kamrater. I detta afseende är dikten ett slags preludium
till Wallins psalm Vid en ung människas begrafning (N. Ps. 494
»Stanna, ungdom, och hör till»), delvis äfven till frestelsepsal-
men »Vaka, själ, och bed». En välbekant bild i den sistnämnda
psalmen möta vi redan här:

Skön, förföriskt schön på stranden
Vinkar nöjets ros, men handen
Såras af dess tagg...

Det talas också om »den hala gunsten af din lycka» och om
»dunsten af ett firadt namn» — jämför 210, v. 5, 6, 7 — och
den dödes vänner manas att i stället för dylika förgängliga ting
söka *sanningen* och *dygden*¹ — skatter, som ej ens döden kan
fråntaga oss. Lika eklektisk, som dikten är med afseende på
innehållet (med dess blandning af sentimentalt öfverseende och

¹ Jämför Jeunesserordens valspråk: Sanning och Dygd!

uppfordrande etiskt-religiöst allvar), lika eklektisk är den också i afseende på formen. Jämsides med antikt-hedniskt klingande ord som Gorgon, Sirén, Elysén, »gudars fröjd» o. s. v. finna vi bibliskt-kristligt färgade uttryck som »salighet och nåd», »min Frälsare och Fader», »Herren gaf och Herren tog». Mest slående blir stilblandningen i rader som dessa:

Af hans hand, som skapt och frälsar,
Räckes kronan; re'n mig hälsar
Gudars helga råd.

Ett dylikt sammanförande af den romersk-grekiska mytologiens och det kristna eller i allmänhet bibliska språkets bilder och uttryckssätt förekommer visserligen i den äldre litteraturen (t. ex. under stormaktstiden), men vid denna tid är det nog ett mindre vanligt fenomen. Franzéns Människans anlete och än mer hans protofosforistiska dikt *Det nya Eden* (i *Stockholms Posten* 1795, nr 6) visa åter en sträfvän att upptaga den kristligt-romantiska tonen, som småningom nästan alldeles utträngts af den antikerande. Lidners *Sånger i Betlehem*, vissa partier i *Yttersta domen* och *Messias i Getsemane* visa också dylika ansatser. *Röst ur grafven* bör nog närmast sättas i samband med dessa sträfvanden. (Hammarškölds uppskattning af denna dikt tyder också på att nyromantikerna i densamma funno något med sina egna intentioner besläktadt.¹)

Schröder, som ej känner några tidigare publicerade skaldeförsök af Wallin, berättar, att det var mot författarens vilja, som *Röst ur grafven* trycktes i *Upsala Tidning*, samt att först genom denna dikt Wallins namn blef mera allmänt uppmärksammat.² Liksom poemat till föräldrarna i gradualdisputationen rönt också *Röst ur grafven* äran att aftryckas i *Åbo Tidning*, som vid denna tid redigerades af Franzen.³ Det bör ha varit med ett visst nöje, Franzén här fann sig äga en lärjunge på andra sidan Bottenhafvet.

Sommarferierna tillbringar Wallin i Odensala, informerar, predikar kanske också och skrifver vers till familjefester (till prostinnan Isander på Magdalenadagen, till hennes bror kom-

¹ Hammaršköld-Sondén, *Sv. Vitterheten*, sid. 507 f.

² Minne af J. O. Wallin, sid. 219.

³ *Åbo Tidn.* nr 71, 1/9 1801 (dedikationen till föräldrarna nr 47, 18/6 s. å.).

merserådet Trunström på midsommardagen 1803¹) men också till sitt eget privata nöje.

Hösten 1803 är han åtminstone tidvis i Uppsala.² I december flyger hans namn ut öfver landet, jämte Geijers, vid offentliggörande af Sv. Akademiens prisbelöningar för året. Beskow berättar, med hvilken öfverraskning den gamle prosten i Odensala i »den anspråkslösa, föga bemärkte ynglingen» upptäckte ett snille. Hans välönskningar och beundrande blickar skänkte Wallin en innerlig och »obemängd» glädje.³ En viss öfverraskning kan man vara benägen att känna än idag, när man nu ser Wallin belönas med akademiens hedersaccessit och förut ej sett annat än minst sagdt ganska medelmåttiga alster af hans penna. Men förklaringen ligger i hans prisskrifts art. Han sänder ej in till akademien några originaldikter utan fyra öfversättningar efter Horatius (Od. I: 24, II: 14, III: 16, IV: 7) och följer vid öfverflyttningen till svenska den parafraserande kelligrenska metoden. Denna metod, som fosforisterna sedan med den största afsky fördömde, och som äfven en akademien närstående skald som Choræus tycks ha funnit behäftad med vissa svagheter,⁴ lämpade sig utmärkt för Wallins poetiska begåfning. Wallins förmåga att brodera ut en tanke, att spinna vidare på en gifven tråd, kommer honom här utmärkt till pass. Hans »öfversättningar» äro visserligen ej öfversättningar i vår tids mening, ej heller kommer den antika andan riktigt till sin rätt i dem, men som själfständiga poem sakna de ej sitt värde (såsom också Rydqvist framhållit).

Ser man på innehållet, äro också de fyra oderna väl valda. Tre af dem behandla Wallins favoritämne framför andra: döden, förgängelsen, lifvets korthet, det fjärde: förnöjsamheten, samtidens älsklingsdygd. Den högtidlighet och värdighet, som gärna utmärker Wallins poesi, har han just tillfälle att omgifva sig med, då han besjunger Quintilius' bortgång eller för Posthumus

¹ I »Barnlekar» å Kungl. Biblioteket.

² Kassaboken upptar hans namn äfven denna termin. Af det bref från C. P. Humble till Leopold, dateradt 20/12 1803, som Ljunggren a. a. III, sid. 511, citerar, vill dock synas, som skulle Wallin äfven under hösten vistats i Odensala.

³ Minne af J. O. Wallin, sid. 121 f.

⁴ Rancken, Choræus, sid. 64: I arbetsbrist funderar Choræus på att vända några af Horatius, gamla rockar och efter Leopolds mönster sätta till några »små purpurlappar» här och där.

målar dödens oundviklighet. Hvarken nu eller senare har Wallin tolkat någon af Horatius' mera ystra och lättfärdiga dikter. Det hvilar ofta ett nästan prästerligt allvar öfver hans horatiusimitationer.

Jag är presten, jag vill sjunga
Dygdernas förgättna bud,

förklarar han rent ut i sin öfversättning af *Odi profanum vulgus* (1805). Steget från Wallins Horatius till Davidsharpan är i själfva verket kortare, än man anat.

Då Leopold af sin vän Humble fått höra, att Wallin skrivit »åtskilliga smärre poem»,¹ bad han den nyupptäckte skalden att visa honom några af sina försök. Det är då, som Wallin öfverlämnar den samling »idyller», som under titeln »Barnlekar» finns bevarad i handskrift å Kungl. Biblioteket. Den är försedd med en tillägnan till Leopold, som läses i Wallins Samlade Witterhetsarbeten.

Skalden liknar sig vid en liten gosse — »ett bygdens barn» — som roar sig med att binda samman en krans af dalens blommor, af sippor och väppling(!). Men så kommer Linné och ber att få kransen. Gossen blir mycket glad, men klagar öfver sin okunnighet, sitt bryderi och sin rädsla — många blommor äro ju giftiga — och ber den vise främlingen hjälpa honom att rätt särskilja de olika blomsterslagen och foga dem samman »med behag och säkert val». Hans enda önskan är att »bli naturens tolk i stilla nejd»:

En blomma ge åt dygdens vän,
Dess vän i tjäll;
Och säga: god är Skaparen,
Och menskan säll.

Här är Wallin, som vi se, åter inne på det missnaiva, ljust jollrande manér, hvilket han i Carlstads Tidningar hade sökt anlägga. Den läraktige pilt, han framställer i dikten, äger utan tvifvel en viss likhet med honom själf, benägen, som han är, att låta leda sig och taga rättelse och full af pietet mot tidens litterära storheter. Hans uttalade önskan att bli undervisad och fostrad af Leopold gar också i uppfyllelse. Själf betraktar han

¹ Ljunggren, a. a. III, sid. 511

1806 (i sina då utgifna Öfversättningar från latinska skalder) Leopold och Flaccus som sina två stora läromästare.

Bland de öfriga i häftet införda poemen — en rätt brokig profkarta på olika litterära mönster: Franzén, fru Lenngren, Choræus och Lidner — är den ganska ståtliga dikten Förtviflan (i Samlade Witterhetsarbeten, där en strof är utelämnad, kallad Klagan) den märkligaste.¹ Jämte Röst ur grafven och öfversättningarna från Horatius synes den mig höra till Wallins bästa dikter från studenttiden. Diktionens kraft liksom innehållets världssmärta tyder på lidnerskt inflytande. Ynglingen vräkes i sin julle »kring verldshafvets svallande bryn», och förfärande ljungeldar, remnande skyar, störtvågor, bränningar och afgrunder höra till de poetiska accessoarerna. Själva diktens tema kan vara hämtad från ingressen till Spastaras död:

Bland ödens ebb och flod min lefnads julle kastas,
Af svaga hoppet styrs, af plågor öfverlastas,
Jag ingen hamn för töcken ser.

Wallins mera målade anapestiska takt motsvarar bättre stämningen:

Vildt vräkes min julle — blott himmel och haf? . . .
Snart kommer en störtvåg och slår den i kvaf,
Hon kommer, hon kommer och bäddar min graf
I någon dess afgrunders boning.

I Wallins tidigaste produktion intar denna dikt en plats för sig, bl. a. genom sitt uttalade tvifvel på att Dygden kan trösta själen i olyckans stund:

Förgäfves af Dygden du ljuger dig frid,
Då själen bland fasorna häfves,

heter det i den ur Saml. Witterhetsarbeten uteslutna strofen. Om dikten blott bör betraktas som uttryck för en tillfällig stämning, framkallad genom läsning af Lidner och andra patetiska författare, eller verkligen har någonting själfupplefvadt till utgångspunkt, vågar jag ej här afgöra.

Eljes äro dikterna i Barnlekar skäligen obetydliga. Hvad Leopold tyckt om dem, veta vi ej, men senare (1808) få vi

¹ Äfven införd i Linköpings Bladet, nr 52 (29/6) 1805, under rubriken Den olycklige.

höra, att han »sedan en längre tid gjort sig mycken möda med den unge mannen».¹ Från omkr. 1804 kan man också, synes det mig, spara ett nytt inflytande i Wallins diktning, liksom i hans hela tänkesätt. Nagot mera världsmannamässigt och reflekteradt kommer till, en större teknisk skicklighet men också en viss servil undfallenhet för den akademiska smaken, mot hvilken han visserligen aldrig opponerat, men af hvars regler hans dock hittills varit tämligen oberoende.

Året 1804 är Wallins sista uppsalaår. Han är då andre kurator i sin nation ($\frac{2}{3}$ — $\frac{5}{12}$) och speciminerar mot slutet af året för docentur i ästetik med en dissertation öfver Horatius. Det lilla häftet (18 sidor) *De Quinto Horatio Flacco Lyrico* är ett stycke grann latinsk retorik, som löper ut i en uppmaning till alla unga skalder att flitigt studera Horatius och bilda sig efter honom. För oss intressantast är det parti, där Wallin behandlar Horatius' lifsåskådning: epikureismen. Epikuros är den store mannen, hvars rykte nu äntligen håller på att bli rehabiliteradt. Längre säg man i hans lära blott en eftergift för människans sinnliga böjelser. Men en senare tid har vågat gifva honom åter den ära, han förtjänar. I korthet refererar Wallin den epikureiska lifsåskådningen, sådan 1700-talets borgerliga lifskonstnärer fattade den. Man bör njuta af de oskyldiga nöjen, naturen bjuder oss, men ej hejdlöst och oförnuftigt utan med klokt iakttagande af måtta och själfbehärskning. Blott så vinner man en lugn och ängerfri ålderdom. Men skulle det bli nödvändigt t. ex. för fosterlandets skull, måste man vara beredd att underkasta sig smärta och lidande, ja t. o. m. döden. Hvad särskildt Horatius angår, framhålles hans förnöjsamhet som ett lärorikt exempel för oss: han kan hjälpa oss att bära fattigdomen med tålamod och rikedomerna utan förhäfvelse och till sist lämna lifvet — det må ha varit bekymmerfullt eller gynnadt af lyckan — under tacksägelse till gudarne, som gifvit oss det.

Det är rationalismens fromhetstyp, som här kommer fram. Och dess starka sida är väl just den tacksamhet inför lifvet, som här berörs. Fromhet utan tacksamhet är ett oting. »Att äta godt, att sofva godt och likväl därvid känna sig eländig och göra sig sjelf och andra lifvet surt är en usel religion» (Geijer). Rationalismens förtröstan och tacksamhet äro den gamla

¹ Ijunggren, a. a. III: sid. 523, Leopolds bref till Rosenstein $\frac{21}{12}$ 1808.

lutherdomens barn, men det kan ej nekas, att deras lösryckande från sitt djupa sammanhang med erfarenheten af förlåtelsens oändliga under medför en viss skugglös flackhet, en alltför röd-kindad och välmående småborgerlighet i fromhetslivet. Denna naiva lifsfromhet kan verka irriterande i sin oberördhet af det svåra och brutalt oförnuftiga i tillvaron. Men den unge Wallin synes ibland stå den mycket nära. Jag säger ibland. Ty någon ens tillnärmelsevis enhetlig, konsekvent genomförd lifsåskådning har han ej. Och däröfver får man knappast förundra sig. Själf är han ju ännu helt ung. Och samtidens människor — åtminstone de mera litterärt bildade — voro ju ömsom stoiker, ömsom epikuréer, ömsom känslokristna. Wallins ringa teoretiska intresse gör det också ytterst svårt att våga med någon större bestämdhet tillskrifva honom en viss utpräglad öfvertygelse i den ena eller andra riktningen. »Gefühl ist alles».

Känslans öfvervikt kan ha medfört, att Wallin utan att känna någon slitning eller söndring i sitt inre helt lätt glidit in i den epikureiska lycksalighetslärans tankegång och åter glidit ut ur den. Barndomens religiösa intryck af »Himlavännen», den »gränslöst milde» Guden, »den milde skaparen och fadern öfver allt»¹ utgjorde ej något hinder för ett dylikt obestämdt och obehärdadt oscillerande mellan känslokristendom och horatiansk njutningsfilosofi. Antagandet af en sentimentalt färgad kristendomstyp i hemmet vinner i sannolikhet, då man tar Wallins ställning till den ästetiserande evdämonismen i betraktande. Hade hemmets fromhet haft en mörk pietistisk prägel, skulle den horatianska febern hos Wallin fått ett helt annat, mera våldsamt förlopp. Nu förmärkes intet tecken till ovilja eller bitterhet mot kristendomen, utan krisen utvecklar sig i så milda former, att Wallin själf knappast varit medveten om den.

Man bör också komma ihåg, att tidens ortodoxi, äfven den, nog åtskilligt lutade åt evdämonistiska föreställningssätt. Den fromme Jedeur säger om kantianerna i sin förut anförda predikan: »de taga *bevekande* skäl til våra göromål, endast af Sedebudens förträfflighet, som dock förnuftet sällan ser, men ej af hjertats *Begär* efter belöning eller fruktan för straff, som dock hwarenda warelse hos sig alltid känner». Och med hänvisning till 2 Mos. 20: 5, 6 och Mark. 16: 16 vill han ådagalägga, att äfven bibeln

¹ Uttryck i Uppfostrarens religiösa parti, se nedan!

och alltså Gud själf med hotelser om straff och löften om belöningar söker förmå människorna till ett rätt handlande. Det stränga fasthållandet vid bibel och bekännelse kan ej hindra, att vägen beredes för neologiens evdämonistiska etik genom en sådan predikan. Deismens och ortodoxiens anhängare bli vänner, när det gäller kampen mot den kritiska filosofien, som rubbar grundvalarna för bägges dogmatik och etik.

En motvikt mot inflytandet från den horatianska och den samtida rationalistiska evdämonismen skulle Wallin ägt i Boethius och Höijers undervisning, men af dessa filosofers inflytande upptäcka vi inga spar.¹ Leopold, som kämpade mot Boethius om kantianismen, har däremot, som vi i det följande skola se, haft ett stort inflytande på Wallins tankar i filosofiska ämnen. Af lärarna i Uppsala synes Chr. Dahl ha varit den som mest påverkat honom. »Den som i sin ungdom ägde lyckan att få afhöra Sal. Doctor Dahls föreläsningar och ett närmare tillträde till hans person», skrifver Wallin 1822,² de veta hvad han var och hvad han verkade; de skola, jemte mig, välsigna hans åminnelse och med tacksamhet ihågkomma både hans lärdomar och hans lärosätt han läste så, att själen höjdes och hjertat värmdes, under det att omdömet på samma gång skärptes och stadgades.» I ett annat sammanhang prisar han äfven Dahls »skriftkunnighet, hans religiösa sinne, hans smak och hjerteliga öfvertygelse om hvad han meddelte åt andra».³ Af Dahls kateketiska arbete *Tio Guds Bud* (1822) synes framgå, att han förstätt att förena neologiens moraliska intresse med den gamla pietismens kraf på helgelse och trons bevisning i lefvernet. Det är ett verkligt etiskt allvar i dessa soliloquier öfver dekalogen, och samma allvar möter oss i hans psalmer,⁴ som, äfven de, jämte vissa drag af neologien i uttryckssättet ofta

¹ Nyblæus, a. a. I: 2, sid. 236, finner, att Wallin mottagit ett bestämmande inflytande af Boethius' filosofiska undervisning. Det synes dock, som skulle Nyblæus här mest tänka på Wallins senare verksamhet. I sina ungdomsarbeten med filosofisk anstrykning tycks han bekänna sig till evdämonismen. Att Wallin personligen varit fästad vid Boethius framgår af hans tal till inspektör vid en disputation på Västman.-Dala nation 2/3 1804 (*Meditamenta Aesthetica* bland Walliniana å K. Bibl.)

² I företalet till Dahls *Tio Guds Bud*, som långt efter hans död utgafs af hans vänner och lärjungar.

³ Wallins bref till Lindblom, 28/10 1811 (Linköpings Stiftsbibl.).

⁴ Psalmer . . . af Doct. Christopher Dahl, 1807.

visa frändskap med den pietistiska fromheten genom sin hängifna, innerliga, stundom nästan tungsinta stämning. Lidandet besjunger Dahl med en viss förkärlek. I sin dofva och mörka klang påminna hans psalmer ej sällan om Wallins. Men äfven hos Dahl kommer ibland det reflekteradt sentimentala, evdämonistiska draget i tidens religiositet fram: »Christue, kännom i vår själ Nöjet af att göra wäl», kan han t. ex. skriva i en psalm med rubriken »Christelig Sedolära». Och för en öfvergångstidens man som Dahl är det väl ganska betecknande, att han efter läsningen af Leopolds Ideer till en populär filosofi öfver Gud och Odödlighet bekände: »aldrig ledde oss någon tänkare så som denne».¹ Här fick man hvad man i bildade kretsar önskade: en ometafysisk, på den af upplysningens vänner gärna omhuldade moralkänslan byggd framställning af det högsta väsendets och »ett tillkommandes» realitet.

Innan vi lämna Wallins uppsalatid borde vi väl äfven kasta en blick på det umgänge, hvori han lefde. Det är ej mycket vi veta om hans studentkamrater. Enligt Carl Jacob Dahl skall han ha varit mycket tillsammans med den något äldre Lars Fredrik Gravander, som var känd för vittra intressen och dog som läkare i Falun 1815. Af Wallins Fägnerim till honom (1805)² kan man se, att de varit nog förtrogna vänner, för att Wallin ej skulle behöfva frukta att bli missförstådd, om han i Gravanders sällskap riktigt släppte gäcken lös. Det är en klen psykologi, som af en persons yttranden eller beteende i vissa uppspelta ögonblick menar sig ha rätt att sluta till att personen i fråga egentligen tänkte och kände så, som han i dessa ögonblick lät påskina, och att hans vid andra tillfällen och i andra situationer ådagalagda allvar och stränghet blott var en antagen mask, en officiell förklädnad. Med sin käre Horatius kunde Wallin ibland finna ett nöje i att gyckla och skämta med hvad som helst. *Insanire juvat* och *dulce est desipere in loco*, dessa romarskaldens mänskliga ord förstod han. »Löje och allvar äro blott tvenne motsatta ställningar, från hvilka man skådar lifvet och dess fenomen» skrifer Adolf Törneros en gång, och citerande det sist anförda horatianska ordstäfvet fortsätter

¹ Ljunggren a. a. III, sid. 179.

² Meddeladt af Ruben G:son Berg i Ord och Bild 1908, sid. 621 f. I något förändrad gestalt läses det i 1878 års upplaga af Wallins Saml. Witterhetsarbeten, sid. 387.

Kyrkohist. Årsskrift 1910.

han: »det är allt för skönt att vid sina tillfällen få vara tokig, och denna alla människors benägenhet måste man lämna sväng-
rum, för att undgå faran att vara tokig vid alla tillfällen.»¹ Äfven (blifvande) präster och biskopar dela denna »alla män-
niskors benägenhet», och man kan bli högeligen orättvis i sitt
omdöme, om man glömmer detta. Thomanders Predikningar
och Arvid Ahnfelts samling af samme mans bref i Tankar och
Löjen ge exempel på hvilka motsatser som kunna rymmas i
ett människosinne. Man skall väl akta sig att förneka allvarets
äkthet för skämtets öfverdrifters skull. Wallins bref till Gahn an-
tyder nog, liksom det nyss nämnda Fägnerimmet till Gravander,
att det ibland gått ganska burschikost till i hans umgängeskrets.
Från hans karlbergstid ha vi ju också de bekanta dryckesvisorna
(eller »supvisorna», som man den tiden helt harmlöst uttryckte
sig): »Lycksalig den som stödd på eget stop», »Ingen lager
må kransa min hjessa», »Jag vill rusa» etc. Vi skola ej söka
inbilla oss, att tidens dryckesseder voro mera förfinade och för-
andligade än våra dagars — snarare tvärtom.² Nykterhetsar-
betet under 1800-talet har medfört en ofantlig förändring i det
allmänna tänkesättets dom öfver sällskapsglädjen vid glaset,
framför allt öfver prästens deltagande däri.

En glad sällskapsbror som Gravander hade också sina hög-
tidliga, andaktsfyllda ögonblick. När han i en af sina dikter
Min Framtid målar det idylliska hem, han ville bygga i en
»blomsterdal», nämner han också något om den religiösa kult,
som i detta hem skulle upprätthållas. Det är ej den gamla
kyrkofromheten, det märker man strax, det är en rousseauansk
natursvärmare, som rundt omkring sig ser symbolerna af sin
Guds uppenbarelse:

Wår andakt ej med ständigt samma ord
Skall söka endast inom tempelmuren
Den Ewige, som skapat haf och jord
Och till sitt Tempel wigde in naturen.

— — — — —

¹ Törneros, Bref och Dagboksanteckningar, sid. 353 f. Jämför skildrin-
gen af nyårsaftonen 1826 hos Geijers i samma bok, sid. 174.

² Jämför Bloms skildring (i bref till Leopold) af den festlighet, som följde
på tronföljarvalet i Örebro 1810 (Handlingar ur Brinckmanska arkivet, II: sid.
330): »Libationerne gingo så friskt, att effekterna deraf mot aftonen och om
natten ej böra beskrifvas. Så i Högvördiga Ståndet et *sic in ceteris*.»

I Vårens brodd — i allt hwad ögat når,
I stjernans blick som brinner i det höga,
Wi se den ewigt Godes spår,
Se återskenet af Hans Fadersöga.

Morgon och afton höja det drömda hemmets invånare sina böner till Skaparen, och när en gång afskedstimman slår, gå de glada hem från detta lif till det högre. Släktskapen mellan denna lifsfromhet och Horatius' förnöjsamhet, sådan Wallin besjunger den, är ej aflägsen. Hos den unge Franzén möta vi också samma fromhetstyp, t. ex. i Morgonrodnaden (senare kallad Modern och Sonen).

Bland öfriga Wallin under Uppsalatiden närstående kamrater kunna nämnas, utom C. J. Dahl och de bägge Gahn, Raguel Ulrik Rinman (sedermera rådman i Stockholm, lagmans n. h. o. v., död 1847), Hans Petter Eggertz (laborerade hos assessor J. G. Gahn i Falun, blef geschworner vid Falu grufva, död 1867) och Johan Eric Forsström (fil. mag., pastor på S:t Barthélemy, sedan prost och kyrkoherde i Munktorp af Västerås stift, död 1824),¹ hvilka alla tre tillhörde Västmanlands-Dala nation. En nära vän till Wallin var hans promotionskamrat, den ansedde pedagogen C. U. Broocman, stockh., (död 1812 som konrektor vid tyska lyceum i Stockholm) men om deras vänskap redan begynt i Uppsala veta vi ej. En Kjellin nämnes äfven i brefvet till Gahn — förmodligen den Carl Eric Kjellin, göteb., som promoverades som ultimus 1803 och var predikant vid samma promotion. Han blef professor i matematik i Lund och dog 1844. Ingen af dessa studerade teologi — tre blefvo visserligen präster (Dahl, Forsström och Kjellin), men ingen af dem har veterligen i Uppsala idkat några teologiska studier.

Innan det ödmannska seminariet blef inrättadt (1806), kräfde ej domkapitlen några teologiska universitetsstudier för att meddela prästvigning, endast testimonium academicum, försåvidt ordinanden varit vid universitet inskrifven. Huruvida Wallin alls sysslat med teologi under sin Uppsalatid, synes högst ovisst. Utom den förut omtalade examen theologicum har han ej aflagt något teologiskt lärdomsprof vid universitetet, och så länge han vistas där, se vi honom blott ägna sig åt ästetisk-filologiska

¹ Liksom Eggertz nämnes Forsström i brefvet till brukspatron Henric Gahn.

studier. Hans boklån i Västmanlands-Dala bibliotek äro också af uteslutande humanistisk art.¹ För exegetiken gafvo Tingstadius och Dahl i sina föreläsningar vissa riktlinjer, de voro också innehafvare af teol. doktorsvärdigheten och alltså s. a. s. legaliserade som läromästare för unga prästämmen. Teologiska fakulteten hade denna tid föga anseende, utom de bägge professorerna Almqvist, Eric Jonas och Eric Abraham (den senare professor 1802), samt Samuel Ödmann (prof. 1801) voro dess medlemmar både i fråga om begåfning och kunskaper föga betydande.

Den bildning, som denna tids unga magistrar förvärfvat, var nog i allmänhet ganska ensidig och ytlig. Geijers ungdomsbref visa, huru ringa han skattade universitetsstudierna, sådana de i allmänhet bedrefvos — utan intresse för annat än karriären. och i Israel Hwassers skildring af sin studenttid möta vi också en hård dom öfver den dåtida studentgenerationens brist på verkligt ideellt patos. Men denna brist hindrade ej den naiva lärdomshögfärden att florera — tvärtom. »De beprisade hvarandra... för kunskaper i filosofi, matematik och de klassiska språken samt för förmågan att tala och skriva latin, men andra kunskapsarter, såsom historien och ännu mer orientalismen och botaniken, ansågos med förnäm missaktning. Denna missaktning sträckte sig äfven till de högre Faculteternas studier, isynnerhet till de theologiska och de juridiska. Ehuru flere af dem (Hwasser talar om sina bröders kamrater och samtida, som läste på filosofiska graden) hunnit mogen ålder, hade dock få bestämdt valt sin framtida lefnads kall och bestämmelse. På de olika samhällsområdena sågo de utan kärlek och nit, endast sökande löften om befordran, utkomst och lycka.»² Det är i själfva verket naturligt, att en tid som denna, 1800-talets första decennium, i hög grad skulle bidra att skapa strebertyper: den tid, som blifvit kallad resignationens, ägde ju intet samlande och lyftande lösensord för ungdomens obrukade krafter, och följden blef, att de egoistiska böjelserna desto mer ohejdadt utvecklade sig. Erinrar man sig detta, blir man mildare i sin dom öfver de knappast vederläggliga vittnesbörd om en viss fåfänga och i samband därmed framträdande opportunism, som Wallins egna ord och handlingar ej så sällan tyckas afgifva.

¹ Västm.-Dala biblioteks utlåningsjournal 1802—1826.

² Valda Skrifter af Israel Hwasser, sid. 99 f.

Vald. Vedel, som tecknat en mycket sympatisk bild af Wallin, säger dock: »Han vilde frem, vilde verdslig Magt og Ære».¹ Ju mer man studerar Wallin, desto svårare torde det bli att värja sig för detta intryck. Hans ideliga försäkringar om motsatsen² förstärka blott intrycket. Den omgifning, i hvilken han lefde efter universitetstiden, bidrog nog att ytterligare sporra hans ärelystnad. Samvaron med Choræus, Kullberg, Wallmark m. fl. var nog ej ägnad att nedstämman hans framtidsförhoppningar, så mycket än dessa herrar älskade att prisa »förförhöjningen», och de högförnäma kretsar, i hvilka han nu kom att vistas, påverkade troligen hela hans lifsuppfattning i en mera mondän riktning.

* * *

IV.

Informatorstiden på Boo (1804—1806).

Från och med vårterminen 1805 finna vi ej längre Wallins namn i Västmanlands-Dala nations protokolls- och kassaböcker. Af Hammarskölds bref till Livijn ser det likväl ut som om Wallin ännu tidvis uppehållit sig i Uppsala. I oktober skrifver nämligen Hammarsköld, då han meddelat, att vid professor Svedelius' begrafning inga svenska verser utdelats: »Stadspoeten Wallin är icke närvarande».³ Skulle Wallin ej vidare ha vistats i Uppsala under detta år, hade Hammarsköld väl knappast kallat honom »stadspoeten» och som något anmärkningsvärdt framhållit hans frånvaro just vid detta tillfälle. Vi veta, att Wallin redan under sommaren 1804 varit informator på Boo i Närke hos landshöfdingen frih. Carl Diedrich Hamilton, och att han äfven följande år var anställd i denna egenskap på samma ställe, framgår bl. a. af det förut citerade brefvet från grefve J. G. de la Gardie till hans grefvinna f. Sparre (²⁴/₁₂ 1805): »Jag måste säga, att ehuru det ej är tillåtet, afundas jag Carl Hamilton den lyckan att ega för sina barn en sådan Informator . . .»⁴

¹ Vald. Vedel, a. a. sid. 234.

² Se dikterna Enslingen, Fantasi, Till en vän, Till mina Föräldrar, dryckesvisorna m. fl., i Saml. Witterhetsarb.

³ Hjärne, Dagen före drabbningen, sid. 200.

⁴ De la Gardieska arkivet, utg. af P. Wieselgren, del XIX, sid. 32.

Liksom andra förnåma familjer uppehöll sig naturligtvis baron Hamilton med sin unga friherrinna¹ under vintersäsongen i hufvudstaden — hans hofcharge (han var öfverstekammarjunkare) gjorde väl detta rentaf nödvändigt.² Under den friherrliga familjens stockholmssejourer kan Wallin ha kommit i beröring med Choræus, Valerius, Wallmark m. fl. af sina litterära vänner. Den förnyade vänskapen med Choræus, samarbetet med honom för psalmbokens förbättring, de första glada samkvämen hos grosshandlare Björk Svensson, i hvilka äfven Choræus deltog,³ måste tänkas inpassade mellan Wallins sista uppsalatid och första karlbergstid, ty det var först efter Choræus' död (1806) som Wallin kom till Karlberg såsom religionslärare. Ibland har väl Wallin också rest öfver till Uppsala, och då Hammarsköld en och annan gång sett honom där, har han gissat, att han ännu ej på allvar lämnat staden.

Man kan säga, att året 1805 är ganska rikt år i Wallins ungdomsdiktningens historia. Så produktiv — eller kanske rättare så synbart produktiv — har han ej förut visat sig. Och detta sammanhänger väl dels med att han nu har bättre om tid att ägna sig åt poetisk alstring, dels också med den ställning, hvori han under detta år på något ännu outredt sätt kom till en landsortstidning — Linköpings Bladet. Choræus skrifver på långfredagen 1805 till Franzén: »Wallin redigerar till en betydlig del Linköpingsbladet; men det håller på att förbjudas i anseende till något politiskt som skall ha stått der.»⁴ Wallins förhållande till tidningen synes ha börjat först med år 1805 — under föregående år innehåller bladet sällan något poetiskt bidrag, men med våren 1805 stiger det plötsligt upp till landsortens kanske mest litterära blad, så t. o. m. öfverglänsande den en gång så förnämliga Stockholms Posten.⁵ Af intresse för oss

¹ Hon var född 1778, alltså blott ett år äldre än Wallin.

² Jämför Wallins épître Till friherrinnan Hamilton, f. Adelheim (»en Cyprid i hofvets salar»).

³ Se Ljunggren, a. a. III, sid. 496 f. och Wallmarks självbiografi i Biogr. Lex., Band XIX, sid. 356.

⁴ Ernst Lagus, Bref, tal och andra skrifter af Michael Choræus, sid. 161.

⁵ Omslaget i redaktionens hållning betecknar förmodligen den i nr 15 införda Elegi af Linköpings Bladet (»wid en för någon tid befarad reform att från Politiskt bli blott Litterärt» heter det i en not). Något närmare ingående på tidningens karaktär finner jag här onödigt. Dessutom har jag mig bekant, att en af våra litteraturhistoriker har gjort detta ämne till föremål för en undersökning, som snart torde publiceras.

äro egentligen blott de i slutet af året införda större poemen: odet Till Jakob Axel Lindblom, Sveriges Ärke Biskopp, i n:r 88 (²/₁₁) och Nöjets Förswar i n:r 100 (¹⁴/₁₂). Tillsammans med Uppfostraren, som samma år förskaffade Wallin Sv. Aka-
demiens stora pris, utgöra dessa dikter tydliga bevis på att Wallin nu vill anslå mäktigare strängar än förut. Vi göra säkert ej orätt, om vi häri se en följd af Leopolds ledning och undervisning.

Odet till Lindblom¹ fyller upp ett helt nummer af Linköpings Bladet och är tryckt med prydlig latinsk stil. Till motto har författaren tagit Bacos bekanta ord: *Philosophia, obiter libata, a Deo abducit; plenius hausta, ad Deum reducit*. Liksom Wallins öfriga bidrag i Linköpings Bladet är dikten osignerad. Tidpunkten för dess införande i tidningen var väl vald. I oktober tog Lindblom farväl af Linköpings stifts prästerskap, som vid detta tillfälle hyllade honom med afsjungande af dråpliga verser:

Upplysningens, moralens bud
med skönt, harmoniskt ljud
af Lindbloms mun vi tjusta lära.²

Den 2 november läses så i stiftsstadens tidning Wallins kväde.³

Lindblom var ju sedan ungdomen förtrolig vän med Leopold,⁴ och kanske har den senare rent af inspirerat Wallin till att skrifva det ytterst smickrande hyllningspoemet. I hvarje fall sväfvar Leopolds ande öfver dikten: Religionens och Det blinda nitets betraktelsesätt har genomträngt framställningen af »vishetens» och »himlalärans» skilsmässa och återförening. Den verksamme och på sitt sätt nitiske stiftschefen firas som humanitetens, upplysningens och toleransens främste förkämpe i vårt land. Wallin spår, att med hans primat en ny tidsålder af den skönaste endräkt mellan filosofien och religionen skall inbryta. Det gäller nu blott, att Lindblom fullbordar »det stora verk, som re'n står färdigt i hans själ». Han är Guds »förstnämnde härold uti Norden» och skall för lyssnande skaror »tyda de

¹ Saml. Witterhetsarb. (1878) I: sid. 183, där det oriktigt daterats till 1804.

² Fredlund, C. F. Dahlgren I, sid. 22.

³ Fjorton dagar senare är odet aftryckt i Uppsala Tidning, 13:de häftet n:r 46, 47 (¹⁸/₁₁ 1805).

⁴ Leopolds brefväxling med Lindblom (1774—1805) i Samlaren, årg. VI—VIII.

höga gudasvaren» (märk det antika bildvalet: bibelns ord == orakelspråk!), en uppgift, som Lindblom själf verkligen satt för sin och sina ämbetsbröders verksamhet. Liksom en hop tyska teologer, t. ex. A. F. W. Sack,¹ ville han, att Guds ords »budskap» skulle frambäras »i sådana uttryck, som höra till tidens egnare skick och den odling, språk och begrepp våra åhörare vunnit».² Och liksom Lindblom varnade för att »påtruga» kristendomen »såsom en tung plikt» och framställa den såsom »ett bedröfvadt och modfäldt tillstånd»,³ så förklarar också Wallin om »himlaläran»: »den läran är ej kall och dyster». Sin visshet vinner religionen enligt Wallins ode genom sin släktskap med filosofien och sin kraft att ge lif åt brödrakärleken.

Men denna religionens släktskap med filosofien har under långa mörka sekler förgätits. Ursprungligen skapade att i systerlig endräkt vandra hand i hand och »lysa, trösta våra da'r» ha de tu blifvit våldsamt slitna från hvarandra. Huru skedde det? Jo, svarar Wallin:

Despotens, fanatismens yra
Bjöd menskan tro, förrän hon tänkt —
Att sjelf beplundra eller styra
En verld i midnattsmörker sänkt.

Religionen »stängs inom klostergrafvar, i dok af stela dogmer skymd», och filosofien »slinter i tingens skumma labyrinter». Jorden blir lekboll för otro, vantro och våld. »Den blix, som Vatikanen slungar, . . . upplyser blott en vidsträckt graf.» Om-sider lyckas emellertid Filosofien öppna Religionens fängelse —

Dess eldblick delte tidens natt,
Der, lik en nunna inom muren,
Den himmelska i mörkret satt.

Vidskepelsen flyr, papismens grunder vackla, och så ren och mild, som religionen fordom nedsteg till jorden, står hon nu åter förklarad, bjudande filosofien fridens kyss. Nåd, förlåtelse och tolerans är hennes lära. Hädanefter skall hon aldrig mer låta skilja sig från sin syster filosofien, som med sin forskning

¹ Hettner, Litteraturgeschichte des XVIII. Jahrhunderts III: III: 2, sid. 45.

² Rodhe, Lindblom såsom biskop i Linköping, sid. 219.

³ Rodhe, a. a. sid. 213.

skall »trygga templets helga grund». Filosofien är nyckel tack-sam för religionens vänlighet:

Väl mig, jag var en ringa tärna;
Gudomliga, jag blef din vän!
Jag vill bespottarns vapen bräcka
Och hjertat ur sin dvala väcka,
Men du skall fylla dess behof.

Skulle de båda systrarnes »eviga förbund» trots allt ännu hotas af »den fräcka otron» eller »det blinda nitet», så hoppas Wallin på Lindblom och hans väktargärning.¹

Så naivt, som Wallin här förkunnar filosofiens och religionens inbördes gemenskap och försoning, såg väl icke den bildade samtiden i allmänhet på saken. Franzén, som i motsats till Wallin verkligen ägde intresse för filosofi och studerat ämnet ganska grundligt (om också hans begåfning egentligen ej låg åt det spekulativa och abstrakta), hade i sitt tal vid magisterpromotionen i Åbo 1798 (En blick på det adertonde seklet) visserligen prisat filosofien, som med sin blixstörtar »svekets ordenstempel», men han finner ej utsikterna för religionens förbund med filosofien så ljusa som Wallin 1805:

Ej blott vantron, af föraktet höljd,
Från sin thron på Vaticanen drifves,
Nådens altar skymfadt öfvergifves,
Sanningen ur templet flyr förföljd.

Och han utbrister klagande:

Ack! förgäfves Religionen räcker
Åt Philosophin sin hand till slut.

Dock uttalar han till sist en förhoppning om att det nya seklet skall komma att bygga ett tempel för alla jordens folk. — Ej

¹ Angreppen på fanatismen, »det blinda nitet», som äro fullkomligt obligata i tidens religiösa lärodikter — märk Leopolds Religionen! — ha naturligtvis sitt historiska berättigande, ehuru hvad beträffar Sverige en så utpräglad upplysningsman som Kellgren (i noterna till Man äger ej snille etc.) erkänner, att fanatismen »aldrig ännu på så många sekler fått insteg i vårt land» — den är »född att andas Söderlänningens himmel». Leopold förklarar i sina anmärkningar till Det blinda nitet, att målningen af fanatismens »grufligheter» är nyttig »för att i människosinnet underhålla för dem den billiga fasa de böra ingifva»

heller Choræus är intagen af så glada förväntningar angående religionens och filosofiens framtida endräkt som Wallin. Att döma af hans filosofiska lärodikter liksom af hans smärre religiösa poem, synes han ha känt afståndet mellan modern kritisk gudspostulering och gammal kristen trosvisshet och vändats därvid. Ljunggren finner ej hos Choræus — åtminstone ej i lärodikterna — något väsentligt nytt: tankarna »äro desamma, hvilka vi hos tidehvarfvets alla skriftställare återfinna», säger han.¹ Onekligen gäller detta om Choræus versifierade Tal vid kronprinsens födelse (1799), där Jesus framställles såsom en upplysningsman, som mildt ackommoderat sig efter sin »svagsynta» samtid. Men Choræus har ej stannat vid denna ståndpunkt. Liksom Franzén tycks han tagit intryck af Kant, under det Wallin helt följer Leopold. »Den stränge domarn... skiljer pligtens guld från böjelsernas glitter» (Menniskans Bestämmelse 1800) och religionen »hvilat på lagen, som befäller pligter», ej på »lätt-trons lösa sand» (Menniskans Värde 1802). Det religiösa tviflet, som hos Wallin aldrig synes ha fått insteg, möter ej sällan hos Choræus. Redan i En suck från altaret (1799) ber han Kristus förlåta honom »tviflets mörka stunder», »en ynglings svaga tro». Ibland tycks han finna hjälp i en tankegång besläktad med Goethes »Was fruchtbar ist, ist wahr», t. ex. i En tanke på min egen graf (1801):

Ljuf är den tron, förträfflig är den trösten,
Och därför är hon sann!

Än känner han i den sedliga nöden Guds tillvaro såsom omedelbart viss (så i Tviflan och Tro 1802):

Du är min domare, och när din lag jag brutit,
Då vet jag, du är till, med ryslig säkerhet.

Liksom Franzén tenderar Choræus alltmer att återgå till den gamla kristendomen. I Tviflan och Tro läsa vi dessa rader:

Hvart helst i tankens rymd vi våra steg må rikta,
Så komma vi dock sist till dig, o Gud! igen.
Förnuftet, trött att se, och konsten, trött att dikta,
Fly till sin gamla tro, och hvilat sig på den.

¹ Ljunggren a. a. III, sid. 289.

I Andaktspoem (1806) uttalar han tankar besläktade med Wallins i odet till Lindblom: »den vise vördar himlens bud», just därför att han »druckit djupt ur visdomskällan» (jämför Bacos ord!) och kallar förnuftet och religionen »goda änglar, sända från samma tron». Men bakom ligga dock de många dikter, där detta gemensamma ursprung ej känts så påtagligt (t. ex. Det åldriga templet 1801 och de förut citerade dikterna).¹

Leopold, en i Humes skola bildad skeptiker, finner religionen oumbärlig — kanske särskildt efter den desillusion, som händelserna i Frankrike medförde — och bemödar sig att sorgfälligt hålla hvarje tvifvel på Gud och odödlighet borta med tillhjälp af sin känslofilosofi. Men därför blir också intrycket af hans religiöst-filosofiska lärodikter doktrinärt och kyligt. Han skildrar ej det lidelsefulla tänkande, som brottas med tviflen, utan det resignerade, som blundar för alla hemska möjligheter. (Jämför Dröm och det endast och slutraderna i Predikaren!) Det är också denna bekvämare väg, som Wallins filosofiska lärodiktning beträder.

Inflytande från Leopold möta vi äfven i Uppfostraren. När denna 1805 skrifna dikt blifvit tryckt i Sv. Akademiens handlingar (1809), recenserades den strängt i Polyfem (1810), och om det filosofiska partiet fälldes det visserligen öfverdrifna men dock i hufvudsak riktiga omdömet, att Leopolds afhandling Idéer till en populär Filosofi öfver Gud och Odödlighet här blifvit versifierad.² Medan de filosofiska systemen växlat, har känslan (Leopolds »moralkänsla») ensam stått bi, och hennes instinktiva antagande af Gud, frihet och odödlighet är det enda, som blifvit öfver vid metafysikernas bankrutt:

Säg ej, o filosof, att »känslan oss bedrager»,
Att öfver sinnens gräns allena trygg och ren
Går sanningen sin gång och annat allt är *sken*.

— — — — —
Hvar står det tankemål, som ej af sinnet känns,
Det är blott hjertats hopp, som öfverfar dess gräns.

— — — — —
Jag vet att någon gång bland kämpande begär
Din tanke irrar sig, din vilja missledd är.

¹ Dikternas datering efter E. Lagus' kronologi i Bref, tal och andra skrifter af M. Choræus, sid. 392 f.

² Polyfem II, nr 48: »denna afhandling versifierad är just innehållet af ifrågavarande Episod.»

Men detta »är ej känslans verk, ej filosofens skuld» — omsider återfår känslan sin makt, och då har människan blifvit visare af sina misstag och dygdigare af sina förvillelser. Frågar man, hvarpå känslans auktoritet såsom vår väglederska till sanning och dygd grundar sig, svarar Wallin (Leopold): på naturens ofördärfvade ordning:

Den dygd, som öfvades, det kunskapsljus, som vanns,
Hvad äro de, om ej en återbruten glans
Utaf en skön natur i sköna menskosjälar.

Den »nödvändighetens sublima lag», som slutligen omtalas, är nog den »sinnesnödvändighet af moralisk öfvertygelse», som Leopold (i den förut nämnda afhandlingen) urgerar:

hvad som blott är djurligt
Ej endast orätt är, men äfven onaturligt.

Det goda äger i sig själf ett »heligt, odödligt behag», som hvarje ofördärfvad själ känner, och det gäller för människan att åter komma tillbaka till denna ästetisk-etiska jämvikt, »att, utan straff och lön, sitt hjerta dygden ge, för det att den är skön». (Leopolds upptagande af liknande tankar hos Shaftesbury och Schiller inverkar här på Wallin).

Af filosofien har religionen alls intet att frukta: filosofien måste ju byggas på känslan, och då nu känslan omedelbart antager Gud och odödlighet, måste också filosofien göra det. F. ö. bör människan ej »äflas till ett ljus, som ej dess öga tål», ej »med brådspänd flygt till slutna verldar draga». Den filosof är alltför djärf, som vill »beskrifva för alla varelser en ren och allmän lag». »Undvikom finheter», utropar Leopold i sina Idéer, och på samma sätt varnar Wallin för allt slags metafysik, för allt transcendentalt tänkande. »Kort är din syn men trygg», förklarar han, och med denna kortsynthetens trygghet synes han alls icke vara missbelåten.

Efter den nu skisserade filosofiska grundläggningen framställer Wallin sedan sin pedagogik. Uppfostringsläran var ju ett af tidens älsklingsämnen. Vid universitetet i Uppsala höllos under Wallins sista studentår pedagogiska föreläsningar af Boethius och Benj. Höijer,¹ och i tidningar och tidskrifter från

¹ Prälektionskatalogen 1803.

1800-talets första decennium beröras ofta uppfostringsfrågor. Såsom informator hade Wallin ock haft anledning att närmare reflektera öfver pedagogiska problem. Inflytandet från Rousseau är omisskännligt i Uppfostraren men är troligen förmedladt genom tyska pedagoger.¹

Naturen skall vara uppfostringskonstens ständigt outhärliga rådgifvarinna:

Haf ögat på naturen!

det är Uppfostrarens liksom Rousseaus grundregel. Därför vänder sig också Wallin (liksom Rousseau) mot det förvända bruket (företrädesvis bland de högsta samhällslagren) att öfverlåta barnens första skötsel åt legda ammor och tjänarinnor, och deras vidare vård åt guvernanter och informatorer.² Liksom Rousseau varnar Wallin för agans missbruk, liksom han lägger vikt på ett friskt, härdande lif i lek och idrott ute på landet, och med Rousseau vill han, att barnet (gossen) så sent som möjligt skall ana de sociala olikheterna och få kunskap om den stora världens seder. På flere ställen framgår det tydligt, att Wallin liksom Rousseau har de förnämas barn i tankarna.

Men det är ej blott från Rousseau, som Uppfostraren hämtat sina pedagogiska idéer. Vissa tankar, som lärodikten framställer, äro t. o. m. i strid med Rousseaus teorier. Ej en »hofmästare» utan modern skall vara barnets första uppfostrare. (Wallin anser alltså ej, att den samtida generationen är oduglig för föräldrakallets rätta skötande, såsom Rousseau hållit före). Särskildt framträder olikheten med Émile i det parti af dikten, där Wallin behandlar frågan om religionsundervisningen. Rousseau anser ju visserligen icke, att Émile skall växa upp utan religion, men först sent — vid 18 års ålder — kan det vara på tiden att säga honom, att han har en själ o. s. v. I Wallins dikt däremot ingår religionsundervisningen redan mycket tidigt i barnets uppfostran. Det är som ett minne från hans egen barndom här gjort hans språk innerligare och varmare: han vet själf, att äfven ett litet barn kan fatta något af religionens helgd och tröst. Och han minns också honom, »som sjelf var barn en gång och sjelf beskyddad vill de oskuldsfulla små,

¹ Vald. Vedel, a. å. sid. 236.

² I dikten till föräldrarna (1803) talar han om den »olegda famn», från hvilken han först »log mot dygden och naturen».

dem himmelen hör till», därför kan han inte förkasta den tidiga religiösa fostran. Vid utförandet af den episod, som behandlar religionsundervisningen, synes Wallin ha tagit intryck af idéer, besläktade med dem, som i Tyskland utvecklats af C. G. Salzmann o. a. af Rousseau påverkade men delvis från honom divergerande pedagoger. (Kanske äfven Pestalozzi, som vid denna tid börjat väcka intresse i vårt land, kan ha något inflytande på detta parti i Uppfostraren.)¹ Liksom Rousseau förkastade Salzmann katekesutanläsning och förordade naturbetraktelsens väg till gudskunskapen. Men olikheten är tiden för denna undervisnings begynnelse. Jämte de rationalistiska teologerna i allmänhet ansåg Salzmann, att religionsundervisningen borde uppdelas i två skilda partier, det förra behandlande den naturliga religionen, det senare den uppenbarade med de specifikt kristna mysterierna.² Hufvudvikten lades på den förra, enligt samtidens uppfattning lättfattligare och praktiskt användbarare delen. Samma åskådning om lärogången synes Chr. Dahl ha följt,³ och Wallin omfattar den äfven.

Vid religionsundervisning liksom vid all annan undervisning gäller det för uppfostraren att väcka den naturliga (religiösa och moralisk-ästetiska) känslan och lyfta barnets själ »på känslans vingar» till Gud. »Hot och föreläsningsljud» eller »klyfvande bevisning» (som de från Wolf utgångna rationalisterna begagnat) får ej förekomma. Ute i naturen, under promenader (bl. a. till kyrkogården), visar modern sitt barn »den gode Gudens under» och lär det att bedja och söka dygdens oförgångliga skatt. Med »upplyst ömhet» med »hjärtats ömma språk» förstår modern som ingen annan att tala till barnets känsla:

Behagens Urani och Dygdens Afrodit,
Ditt hjerta talar mer än alla lärors nit,

¹ Stockholms Posten 14/2 1803; Om Pestalozzis nya Uppfostringsmethod (af E. Z. Munck af Rosenschöld); Upsala Tidning 26/2 1803 (10:de häft., nr 36): meddelande från bokhandlaren L. G. Berglund om prenumeration å Pestalozzis skrifter. — Wallins vän C. U. Broocman var en entusiastisk beundrare af Pestalozzi.

² Samma uppfattning äfven hos Rosenmüller (och J. P. Miller), som stå ortodoxien närmare. Wallin begagnar samma lärogång: från den naturliga religionen till den uppenbarade vid undervisningen af prins Oscar 1811 (Wallins bref till Lindblom d. 14/10 1811 i Linköpings Stiftsbibliotek).

³ Dahl, Tio Guds Bud, sid. 39 f.

säger Wallin med en kelligrensk antites.¹ »Känslig andakt» och »blödig själ» höra nära ihop med religionen för den unge Wallin. Modershjärtat är Guds afbild på jorden (jämför Lidner: »ett hjärta som Guds sköte rent» om modern i Spastaras död!), och Gud är »den gode Guden», »den milde Skaparen och Fadern öfver allt», »den Osynlige, i gränslös mildhet buret kring varelsernas rymd», »den gode anden», »vännen», en gång äfven »Den som skall oss alla för sitt betrodde lån en dag till redo kalla». Hellre än till näktergalens sång lyssnar han till »den suck från goda människor går». Den dygdige, som »mera gjort än tänkt» och »andras sällhet haft till villkor för sin egen», närmar sig med lugn lifvets gräns. Då han dör, bäddar dygden hans läger »så sakteligt så ljust». Lifvet är en pröfnings-tid, allt är fåfängligt, dygden är det enda, som varar af allt det vi kunna samla.

Bäst äfven i ästetiskt hänseende är utan tvifvel det stycke af dikten, där bibliska reminiscenser spelat in (det af Ljunggren citerade stycket: »I alla vexlingar han dock en stjerna finner» o. s. v.).² Betecknande är, att då Jesu ord om liljorna på marken och fåglarne under himmelen anföras, den oakademiske korpen (endast i fablerna användbar) får lämna plats för den i tidens poesi gärna figurerande siskan: Gud »föder siskans barn, klär liljorna i dalen». Realistiskt verkande drag äro omnämnandet af bönen »Gud som hafver barnen kär», maningen, som modern ger sitt barn, att hålla sig till »den tro, som helgat fädrens da'r och gett dem salig ro», samt konungahusets intagande i den till sist meddelade bönen.

I formellt hänseende visar dikten inflytande från Lidner (t. ex. känsloutbrottet »O du min egen mor» etc., och väl äfven tiraden: »Gud, om en ynglings suck igenom molnen hinner» etc., såsom Vedel framhållit), fru Lenngren (episoden om gossarnes lekar, utan anseende till bördens, och den »förtärde», »stjernbeprydde» herrn i framtiden — Pojkarne) och Oxenstierna, hvars fromma sinnelag i Oskuldens Religion funnit ut-

¹ Återsvar till W*** i Kelligrens Saml. Skrifter II: »Behagens Moralist och Dygdernas Poët.»

² Bibelställena, som Wallin alluderar på, äro: Mt 19: 14, Mt 6: 28—30, Lk 12: 7, Lk 1: 40 f. samt på ett par andra ställen i dikten Jes. 21: 11 och 1 Mos. 3: 24.

tryck af liknande känslfull art som Wallins i Uppfostrarens religiösa episod. Slutraderna efter den filosofiska exkursen:

Mot lifvets dolda gräns med lugn hon närmar stegen
Och flyr, ett tröttadt barn, i famnen på sin Far

— — — — —

påminna starkt om den vackra slutstrofen i Oskuldens Religion:

Så nalkens, mina da'r! den gräns er Himlen ämnat.
Jag till ert mål skall nöjd och stilla gå:

— — — — —

Så går ett tröttadt barn med menlöst räckta händer
Att lyftas i sin faders famn.

*

Med hänsyn till Wallins senare verksamhet egendomligast af hans större dikter från denna tid är voltaire-öfversättningen Nöjets Förswar i Linköpings Bladet 1805.¹

Originalen är riktadt mot den katolska kyrkans negativa sedliga ideal och vill i direkt motsats till detsamma göra gällande lifsnjutningens rätt: »nöjet kommer från Gud». (Det är alltså ej någon egentlig positiv sedlig uppgift, som dikten ställer fram gentemot den negativa.) Calvinister och jansenister äro Voltaire än mer förhatliga än genomsnittskatolikerna just på grund af det mörka och lifsfientliga drag, som han menar sig finna i deras morallära. Den naturliga sedlighet, som Voltaire i motsats härtill predikar, får ett slags gudomlig sanktion därigenom, att kärleken till oss själfva (*l'amour propre*) härledes från Gud, ty »all kärlek kommer från himlen». Att icke njuta lifvets glädje är otacksamhet mot Gud: naturen kallar oss just med nöjets stämma till honom.² Visserligen måste njutnings-

¹ Den är äfven tryckt i Polymnia 1807, men de moraliskt mest tvifvelaktiga raderna äro där uteslagna och stycket kallas endast: »Nöjet (Efter Voltaire). Fragment.» I Wallins Witterhetsförsök 1821 och i hans Samlade Witterhetsarb. finns dikten ej intagen.

² Jämför den af Kellgren öfversatta *Précis de l'Ecclesiaste*: Mänskliga Lifvet (Saml. Skrifter³, III, sid. 94):

Njut glad Försynens nåd; det är det rätta sätt
At öftra honom pris, at honom värdigt dyrka.
Gör godt så vidt du kan, och hvarje menskja rätt,
Så är din lära ren, så är dit bröst hans kyrka.

begäret inskränkas inom vissa gränser, men dessa bestämmas blott af den kloka omtanken om vår njutningsförmågas bevarande — i detta sammanhang påpekas olustkänslornas betydelse som naturens varningssignaler, som »skola nöjets rätt bevara mot sinnets öfverdrift». När slutligen dikten nämner, hvad det är för njutningar, som framför allt behöfva bevaras, så blir det tydligt, att den epikureism, som det här är fråga om, är den förfinade, estetiskt bildade världsmannens: vänskapen, »étuden», konsten och enslighetens ro äro föremålen för hans »själs passioner».

Polemiken mot de »mörka och allvarliga dårar», som »predika dygdens bud att dygden hatad göra», återfinnes i vår litteratur hos Kellgren, t. ex. i *Sinnenas förening*, som tillbakavisar den lära, »som säger, att jag himlen ärar, när på mig själf jag händer bär med mordet på min själs begär». Äfven hos Lidner finna vi liknande utfall mot asketismen, t. ex. i Året 1783, där han ömkar sig och vredgas öfver dem, »som tro med hjertats mord att hjertats Gud behaga». Den i och för sig berättigade kampen mot en rent eller öfvervägande negativ moral slår lätt öfver i ett omanligt klemmande med njutningslystnaden och en lika löjlig som beklaglig »moralskräck». I ett lutherskt land verka också de stora gesterna och orden, som spillas i kampen mot asketismen och mortifikationen, betydligt öfverdrifna. Liksom åtskilliga andra stridsfrågor och problemställningar i vår litteratur är den här ifrågavarande importerad från det katolska Frankrike och ej omedelbart tillämplig på våra förhållanden.

Wallin återger nu den voltaireska dikten i fri öfversättning.¹ Liksom vid horatiusöfversättningarna kan man nog anmärka på bristande precision — t. ex. raderna:

Chez de sombres dévots l'amour propre est damné;
C'est l'ennemi de l'homme, aux enfers il est né,

återgifvas på följande sätt:

¹ Att Wallin är författare till den i Linköpings Bladet införda öfversättningen *Nöjets Försvar* framgår med fullkomlig tydlighet vid en jämförelse med den i *Polymnia* 1807 med *IV* signerade dikten *Nöjet*. Jämför Ljunggren a. a. III, sid. 520, noten, och Wallmarks recension af *Polymnia* i *Stockholms Posten* 1807, n:r 285.

Rätt mången sjelfkär man, på wrängda dogmer stödd,
Har sökt, med andligt skryt, sjelfkärleken fördömma
Som mensklighetens pest, i afgrunds sköte född:

Fortsättningen är märkelig:

Nej menskor! — må vi ej den sanningen förglömma —
All kärlek är af Gud. Gud älskar oss och sig:
Din rätt, o menska! blef, din plikt att älska dig,
I dig, i dina barn, i Fosterland, i wänner.

Dessa och några följande rader har Wallin väl sedermera funnit betänkliga. De äro nämligen uteslutna vid poemets omtryckning i Polymnia 1807, och uteslutningen antydes genom några tankestreck. Egentligen äro väl dock följande rader, som äfven då stå kvar, fullt så besynnerliga:

Med rörselkraftens tvång han stela massan för:
Det är med nöjets kraft han menskohjertat rör.
Det nöjet, nöjet är som menskan lifvet skänker,
För nöjet kroppen rörs, för nöjet själen tänker.

— — — — —
Wis mig en mor, som ej sin vård, sitt öra nekar
Åt barnets jemmerskri, åt gossens vilda lekar,
Om hon ej hoppets lön, ej nöjets känsla njöt!

— — — — —
Af stoftets swaga barn begärens död att yrka
Är stoiskt öfwermod, är påfwiskt oförstånd.
Med offring af mig sjelf, min warelses bestånd,
Mitt allt, mig sjelf, en Gud jag värdigt skulle dyrka?
En Gud? — — — Nej, en despot, som i Seraljens skygd
Blott fala halfmän tål från Asiens dofwa bygd
Förutan wärdighet, sjelfständighet och styrka¹

O. S. V.

Skulle man nu tro, att Wallin gillar allt, hvad öfversättningen predikar med hela den retoriska brio, hvaraf tidens alexandrinska didaktik är mäktig, då gjorde man honom troligen orätt. Kanske löper hans penna snabbare än hans tanke efter det förelagda mönstret — kanske är det här liksom i horatiusdisertationen mest oratoriska effekter han eftersträfvat, utan att

¹ Den sist anförda raden lyder i Linköpings Bladet:

Kombabiskt stympade, förutan mod och styrka.

innehållet har någon djupare betydelse för honom. Det kan ju vara en ren stilöfning, en öfversättningslek för formkänslans och språksinnets uppdrifvande. I Röst ur grafven var ju »nøjets ros» en farlig tingest med sårande taggar. Skulle nu två och ett halft år efteråt nøjet ha blifvit människohjärtats innersta drifkraft? Franzén förkastade med afsky Helvetius' chockande lära, enligt hvilken »nøjets blir all vishets högsta bud» (i En blick på det adertonde seklet), och i hvarje fall får man väl antaga, att Wallin ej så fattat *La Nature du Plaisir*. Att Wallin liksom Tegnér och Franzén (för att icke tala om de tidigare gustavianerna Kellgren, Leopold och Oxenstierna m. fl.) i ungdomen delat hela den litterära samtidens beundran för »den Gudomlige Skribenten», därom vittnar hans Épitre till grefvinnan Cronstedt (tr. 1807), och man kan ej stort förvåna sig däröfver. Det besynnerliga är, att han väljer just denna *Discours* att öfversätta. Med tanke på Wallins senare poetiska alstring kunde man ha väntat, att ett ämne som t. ex. *Le désastre de Lisbonne* skulle haft mera lockelse för honom.¹ Men den naiva optimism, som han vid denna tid synes ha omfattat, har väl stötts tillbaka af Voltaires häftiga angrepp på den leibnizska teodicén i just sistnämnda poem. Nøjets Förswar rör sig däremot helt och hållet inom den sfär, där den ljusa och tveklösa tron på det högsta väsendets »gränslösa mildhet» härskar, således inom samma sfär som Uppfostrarens religiösa parti.

Det enda förhållande, som synes kunna tala för att Wallin varit personligt intresserad af tendensen i sin voltaireöfversättning, skulle väl vara det, att en del samtida eller något senare dikter af hans hand luta åt en ganska epikureiskt färgad, egoistiskt passiv lifsuppfattning. (Jämför ock afhandlingen om Horatius!) I den sällskapskrets, som samlades hos grosshandlaren Björk Svensson och bland sina medlemmar räknade Choræus, Valerius, Kullberg, Rutström, Wallmark och någon gång äfven Franzén (då denne om somrarna besökte Stockholm), lärde Wallin, om han ej kunde konsten förut, att emfatiskt prisa det vegetativa och animala lifvets njutningar och samtidigt nedsätta

¹ Utom Kellgrens förutnämnda öfversättning af den i Voltaires *Poèmes et Discours en vers* ingående *Précis de l'Ecclésiaste* ägde den svenska litteraturen vid denna tid en öfversättning af *Discours sur les inégalités des Conditions* af A. G. Silfverstolpe.

och gyckla med de anspråkfullares ofta misslyckade beskäftighet. Politiska intressen, vetenskaplig forskningsifver, krigisk bragd, också streberns hetsjakt efter ämbeten och inflytande, allt möttes med samma löje. Endast sällskapsglädjen, vinet och kärleken skulle äga något värde. Ett slags recept till visor med detta program tycks ha funnits: man låter krigaren, »pedanten», den svärmande skalden, politikern och penningkarlen passera revy, alla afspisas med ett skämt för sina onödiga mödors skull, och så bröstar sig slutligen sällskapsbrodern som en upp- och nervänd farisé, att han ej är såsom dessa andra människor.¹ Det är föga af gosselynne i denna sällt mysande belåtenhet, föga också af manligt robust och öfverdådig munterhet, snarast är det något gubbigt cyniskt i dessa visor (Franzéns undantagna) liksom ju gubbåldern gärna bildar perspektivet i dem. Fosforisternas ungdomliga harm öfver den epikureiska dryckesvisan i Valerius' stil verkar åtminstone på mig uppfriskande. »Hur ofta uppmanas man icke att med lugn se det storas undergång, endast man kan i trygghet fortvegetera sitt eget föraktliga väsen», heter det t. ex. i en dialog mellan Josef och Julius i Polyfem.² Den »bachanaliska uppsluppenhet», som Malmström³ finner i denna tids sällskapsvisor, är så betänkligt reflekterad och på sitt vis moraliserande, att den i själfva verket ingalunda väcker något ogillande på grund af »stoisk fördom» utan snarare af alldeles motsatt grund. Vald. Vedel betraktar ej den valeriusska visan med samma blida ögon, som våra svenska litteraturhistoriker i allmänhet gjort: han talar om dessa dikters »utrolige Plathed», deras »beskedent idylliske Filisteri», deras »Jordsnuseritone» o. s. v.⁴ Det betänkliga är just den moraliska bismaken, som låter oss förstå, att det ständigt idisslade talet om hjältens, tänkarens, skaldens och statsmannens dårskap icke är bara uppsluppenhet och stundens skämt, och vidare den doft af *cant*, af hycklad

¹ Man jämföre fru Lenngrens Min sällhet, Silfverstolpes Sällheten, Valerius' Önskningarna, Wallins »Jag vill rusa, ryter hjelten» och »Ingen lager må kransa min hjässa». Valerius är särskildt svår mot filosoferna (Vetenskapsrustningen, Storskrytaren), speciellt mot Kant, som vill »med sofismer qväfva den milda känslans luft».

² Polyfem IV, nr 21, 22.

³ Saml. Skrifter IV, sid. 237 f.

⁴ Vedel, a. a. sid. 139 f. och flerst.

förnöjsamhet, som strömmar emot oss ur dessa sällskapssånger.¹ En skämtdikt som Fägnerimmet till Gravander (1805) är i all sin respektlösa grofkornighet mindre anstötlig än de typiska dryckesvisorna i den valeriusska kretsen.

Äfven andra dikter af Wallin än de i den lenngrensk-valeriusska stilen diktade dryckesvisorna förete nog drag af den lifsbetraktelse, som Nöjet förfäktar. Men samtidigt har Wallin skrivit elegiskt färgade stycken, erinrande om hans senare diktning, t. ex. Enslingen (tr. 1807), Försakelsen (tr. s. å.), Till den Okända (1806), där ett alldeles motsatt uppfattningssätt kommer till uttryck. I den sistnämnda dikten, hvars datering är alldeles bestämd ej blott till år utan till månad (den måste vara skriven i början af april 1806)² skrifver Wallin:

Ack, ett hjerta vant att plikter yrka
Bidar ingen lön på jordisk strand,
Eger af försakelsen sin styrka,
Och sin näring från ett bättre land.

I september 1806 hör Malla Montgomery Wallin predika i Karlberg öfver ämnet »Sörja är bättre än le»,³ och i den nyss-nämnda dikten Försakelsen kallar han lidandet »himlens port». Och detta är under den tid, han själf kallat sin »gladaste».⁴ Någon kris vid denna tid tror jag alltså ej behöfver antagas ha försiggått i Wallins inre lif. Men liksom alla människor, och disharmoniskt anlagda naturer i synnerhet, var Wallin utsatt för starka stämningsomkastningar. Den ena stunden kunde han finna behag i den epikureiska njutningsfilosofiens maningar, den andra i ett slags kristligt färgad pessimism med starkt betonad längtan till himmelens salighet. Denna senare stämning kan låta sig förmärka t. o. m. i hans horatiusöfversättningar från denna tid, t. ex. då han återger de triviala orden *nihil est ab omni parte beatum* (Od. II: 16 *Otium divos rogat* etc.) sålunda:

¹ Vedel, a. a. sid. 95 (på tal om fru Lenngrens idyll- och lärodiktning).

² Den läses i Stockholms Posten nr 85 (10/4) 1806, »några dagar» efter det Malla Montgomery återsändt Uppfostraren med tack för lånet. Se Malla Montgomerys Memoarer, andra delen, sid. 98. Diktens datering i Saml. Witterhetsarb. är oriktig (1805).

³ Malla Montgomery-Silfverstolpes Memoarer, del II, sid. 111.

⁴ Ljunggren a. a. III, sid. 523.

O, jag vet att ingen jordisk mark
Mognade lycksalighetens blomma!

eller då han skildrar (Od. II: 18 *Non ebur neque aurum* etc.),
huru:

dygdens tryckta vän med tjusning
Det budskap helsar i sitt tjäll,
Som kallar ifrån sorgers kväll
Till Elyséens morgonljusning.¹

Antitesen sorgers kväll — morgonljusning skulle rent af kunna vara en reminiscens från Psaltarens 30:de psalm: »Om aftonen gästar gråten, men om morgonen glädjen» (gamla öfvers.). I hvarje fall klinga orden mera romantiskt-kristligt än klassiskt-horatianskt.

Resultatet af vår undersökning på denna punkt blir alltså det, att Wallins utveckling visserligen rönt inflytande af tidens epikureism och evdämonism, men att hans kontakt med barnomens kristna tankar ej därför afbrutits utan alltjämt bestått. Hans klarhetsbehof och hans sinne för lifsuppfattningens inre konsekvens ha — åtminstone ej ännu — varit så utbildade, att han känt någon tvedräkt emellan den ena och den andra åskådningen. Hur stort hans praktiska intresse är, framgår till en viss grad redan däraf, att han prisar den, som »mera gjort än tänkt», som är »mera god än lärd» och gärna varnar för »få-fäng grubbling».² Och som redan framhållits: mellan tidens vanligaste kristendomsform och evdämonismen var steget ej så långt, liksom öfverhufvud rent »humana» antika eller moderna tröstegrunder och viljemotiv omväxlade i predikningar och psalmförsök med kristligt färgade uppbyggelse-tanker. Ett, som jag tror, typiskt exempel på tidens eklekticism ger ett bref från Lehnberg till Lindblom, skrivet nyårsafton 1806 (Linköpings Stiftsbibliotek). Lehnberg har jämfört den filosofiska och den religiösa trösten med hvarandra, berättar han, och fortsätter så:

¹ Originalen talar blott om hur döden, kallad eller okallad, befriar den fattige från de vedermödor, som tyngt honom:

— — *hinc levare functum*
pauperem laboribus
vocatus atque non vocatus audit.

² Ställen i Uppfostraren.

»Jag tyckte mig finna, att då den förra bemödar sig att uppkalla allt hvad som är manligt och starkt hos människan sjelf, hänvisar den senare till allt hvad som är stort, oändligt och saligt hos Gud. Jag vet icke hvarför den som har tillgång till bägge dessa tröstemedel icke skulle kunna betjena sig af bägge, utan att förnärma någondera.» Wallin skrifver 1804 i en minnesdikt öfver Fru Hedvig Johanna Hjerta, född Schmée,¹ till den sörjande maken:

Af tiden blott och Religionen
Förbida, djupt försagde Man!
Den lindring som du ej i tonen
Af lutans matta samljud fann!

Detta är ju på sitt sätt den »filosofiska» och den »religiösa» trösten sida vid sida!

Jämför man några af Wallins psalmer med vissa af de öfversättningar från Horatius, som han 1806 utgaf under titeln: Öfversättningar från latinska skalder, första flocken, skall man finna, hur nära hvarandra dessa skenbart så olikartade dikter stå. När han i odet till Maecenas (Od. III: 16) talar om behofvens inskränkande och ringhetens lycka, är inte tankegången så olik den i psalmer som 279 och 280 i 1819 års psalmbok:

Horatius:

Ju mindre lystnad och behof,	Ju längre, högre åtrån sträcks,
Dess större skatt i lugn och hof,	Ju mer behofvens furie väcks,
Mitt bröst af goda gudar äger.	Och qvalen hopas och besvären.
Från rikdom, qval och äfventyr	— Vål den i måttans hulda sköt
Jag så förnöjd som tomhänd flyr	Ett lyckligt nog, en fristad njöt
Till de belåtnas stilla läger.	Mot de tyranniska begären.

Psalmboken:

280, v. 1:

Af rikedom och verldslig fröjd
Ej själen båtnad äger,
Men vara from och vara nöjd
Allt annat öfverväger.²

279, v. 2:

Långt hellre vill jag lida nöd
Än njuta brottsligt öfverflöd.
När jag, med all min fattigdom,
Är idog, redlig, nöjd och from,

¹ Upsala Tidning 1/12 1804 (12 hft. nr 35). Omtryckt med några ändringar i Polymnia 1807: »Minne af en Mor och Maka.»

² Choræus och Wallin, Omarbetade kyrkopsalmer, 1:sta häftet, har denna läsart.

En helig håg, ett tåligt mod, Mitt goda samvete, o Gud!
 En stadig tro, att Gud är god, Är mig ett dagligt gästabud.
 Blir vinning nog för själen.

Förgängelsens och dödens visshet, som Wallin ägnat så många af sina dikter förkunnas också med prästerligt allvar i några partier af odena till Posthumus (Od. II: 14) och Virgilius (Od. I: 24). Till jämförelse må anföras:

Od. II: 14:

Ja, din jord skall plötsligt lemnas
 För att ge en annan plats;
 I ditt leende palats
 Du ej mer skall herre nämnas.
 Hon, ditt hjertas ömma vän,
 Denna hulda, sköna maka,
 Ack, du måste äfven den
 Snart på dödens vink försaka . . .
 o. s. v.

Sv. Ps. 490, v. 1, 3:

— — — — —
 Du bygger hus, du önskar ro:
 Se här det hus, der du skall bo,
 Den bädd, der du skall hvila.
 — — — — —
 Se grafven öppnas och din vän
 Uti dess djup försvinner.
 Han kommer ej till dig igen,
 Men snart du honom finner.
 Snart hvila våra kalla ben

o. s. v.

Den stoiska ståndaktighet, som tiden dyrkade till omväxling med den epikureiska belåtenheten, tecknas ganska likartadt af Wallin i öfversättningen af *Iustum et tenacem propositi* etc. (Od. III: 3), i sv. ps. 276 (»Hvem är bland Jesu rätta vänner») och i den predikan om Den ovikelige, som han 1831 höll inför Stockholms magistrat:¹

Od. III: 3:

Till skyn må Adrians böljor svalla
 Vid döfvande orkaners brus!
 Må blixtar hväsa, viggas knalla!
 Lugn står han — lugn om verldar
 falla
 Han störtar under deras grus.

Sv. ps. 276, v. 2:

Han bäfvar ej, om jorden bäfvar
 Vid stormars ras och böljors svall,
 Om döden öfver honom sväfvar
 I blixters eld och viggars fall.
 — — — — —

Det behöfs nästan blott, att tonen höjes till större högtidlighet, för att i de bägge först anförda exemplen från Horatius den neologiska dygdepsalmens stil skall vara uppnådd. Som redan förut påpekats, kan här och där en rad eller några rader få en

¹ Religionstal III¹, sid. 216.

sentimentalt-religiös anstrykning, ja, det kan hända, att uttryck från predikospråket komma med midt i horatiusparafraserna t. ex. (i Od. III: 1 *Odi profanum vulgus*):

Men hur blindad är du vorden,
Menska! för ditt sanna väl!

eller (i Od. II: 18 *Non ebri neque aureum*):

Du samme verldsträl, utan rast
Du sträfvar, qväljes, trår — och grånar.

Äfven i andra dikter från denna tid möta vi stundom bilder, vändningar och ord, som visa, att Wallin ingalunda glömt sitt andliga modersmål. Så i dikten Till Choræus under dess sista sjukdom, Till en vän efter en sjukdom, Försakelsen, Till den Okända, Till en välgörare, af hvilka ingen är senare än 1807.

Enligt Beskow,¹ har Wallin, efter erhållandet af det tredubbla priset i Sv. Akademien vid 1805 års täflan, af Rosenstein blifvit tillrådd att göra allvar af sin gamla framtidsplan att inträda i prästämvet. Det är ej uteslutet, att äfven Leopold kan ha uppmanat honom härtill — han intresserade sig vid denna tid rätt mycket för prästeståndet, predikokonsten o. s. v. Landshöfding Hamilton kallade Wallin till sin huspredikant, och på denna kallelse blef han prästvigd i Västerås den 18 juni 1806. Dagen förut undergick han prästexamen tillsammans med två andra magistrar och tre s. m. kandidater inför Västerås domkapitel. Protokollet upplyser, att kapitlet enhälligt beslöt, »det skulle Magister Wallins härvid ådagalagda prof af ovanligt snille och berömlig lärdom med laudatur . . . utmärkas».² Det var inför sina gamla gymnasiilärare Wallin nu aflade examen, och af dessa hade ingen utom Gottmarck någon teologisk lärdomsgrad. De öfriga voro i allmänhet prästvigda fil. magistrar. Domprosten Waller var väl dock äfven närvarande. Utom det goda förhållande, hvori Wallin stått till sina lärare, har väl äfven hans rykte som akademisk pristagare

¹ Minne af J. O. Wallin, sid. 91.

² Västerås domkaps protokoll, sessio 17 juni 1806. (De öfriga examinanderna erhöilo »adprobatur» utom en, som fick ett mycket klenit admittitur.)

bidragit till det vackra examensresultatet.¹ Choræus' utnämning till teol. adjunkturen vid Karlberg 1802, då bl. a. två prästmän, den ene teol. kand., den andre teol. lic., förbigingos för den ej ens prästvigde magister Choræus' skull, är ett exempel på hvad vittra meriter vid denna tid betydde, när det gällde prästerlig befordran.² Liksom Choræus hade kanske Wallin redan fått rykte om sig som lyckad predikant, innan han blef prästvigd.

I augusti 1806 blef Wallin Choræus' efterträdare som teol. adjunkt vid Karlberg.³ Visserligen fortfara nog under den närmaste tiden de litterära intressena och den litterära synen på prästens kall att vara de härskande, men småningom förberedes en förändring, och det synes därför mest ändamålsenligt att i ett sammanhang behandla den följande utvecklingen alltifrån den första prästerliga verksamhetstiden och det första psalmarbetet framåt mot den kanske ej så skarpt, som man vanligen trott, framträdande krisen omkring 1809—1810.

Att verkligen 1806 kan sättas som ett gränsår i Wallins lefnad visar bl. a. hans dikt Till en välgörare. Den åtföljde hans Öfversättningar från latinska skalder (1806) och är riktad till greve Cronstedt (guvernören på Karlberg). Här låter Wallin tydligt förstå, att han ärnar begynna ett nytt skaldevärf: hans sångmö, som lånat Horatii lyra, ämnar nu återlämna detta lån och »på Sion eller Libanon,

Ledd utaf den Bethlehemska stjerna,
Leta Davids helga harpa opp,
Der hon klingar i en cedertopp.»

Det är alltså hans afsikt att nu öfvergå till psalmdiktningen. Dessa rader påminna något om en strof af Franzén, Wallins blifvande medhjälpare i psalmboksarbetet, i hans »drömstycke» Det nya Eden (Stockholms Posten 1795, n:r 6), detta stycke, som föranledde Kellgren att fråga en vän, om Franzén »blifvit galen»:

¹ Bland Walliniana å K. Biblioteket finnas handskrifna excerpter ur Eric J. Almqvists *Commentarius, theses* — — — *J. A. Ernesti* — — — *illustrans* och Benzeliuss *Historia Ecclesiastica*, men om de begagnats af Wallin för studierna till sacerdotal- eller pastoralexamen (1808), kan jag ej afgöra.

² E. Lagus, a. a. sid. 98.

³ Choræus afled den 3 juni 1806.

Hal hwad weftar liljestängeln
der i högsta Palmens topp?
Bars hon hit af Judaängeln
ur det fallna templet opp;
denna konungsliga lyra,
som i dödeliga bröst
stillade en Saulisk yra,
ingöt helgelse och tröst?

Franzén, som väl pinats af den kristna diktens undertryckande och finare än någon samtida i Sverige förstått den bibliska poesians skönhet, hade vågat »det farliga försöket att på svenska språket och af bibliska föreställningar sammansätta ett [Matthisons Elysium] motsvarande drömstycke för en kristens svärmande inbillning». Han besjunger den till odödlighetens rymder hemvändande själens känslor och slutar just med att skildra det intryck, Davidsharpans toner väcka hos den saliga människan:

Hör! odödlig är dess stämma!
Hör, hwad salig melodi,
som ej dårars löjen hämma,
ej förtrycktas klagoskri,
spelas der af himlavinden! —
medan lik en andes kyss,
fläkten susar dig på kinden,
der med änglagråt du lyss.

Tils på högre, högre wingar,
Arfving til oändligt hopp!
du åt almagtsthronen swingar,
i det gudaskenet opp:
der at höra millioner
spherers sammanstämda ljud,
och i tusende äoner
saligen beskåda Gud!

Franzéns »försök» var »farligt», och själf dömde han det efter en kort tids förlopp som en »missfödsel». Men han hade här anslagit toner, hvilka icke i längden »dårars löjen» kunde hämma. Det blef Wallin förunnadt att låta dessa toner, mera klarnade och säkrare anslagna, ljuda i Sveriges kyrka. Det *surresum corda*, som Franzén längtade få höra, är det åter och åter framklingande älsklingstemat i Wallins mest *wallinska* psalmer.

Emil Liedgren.

Bidrag till Visby stifts historia.

III.

Införandet af svenskt kyrkoskick på Gotland efter freden i Brömsebro.

(Forts. fr. föreg. årg. sid. 207.)

Under den danska tiden hade Visby kapitel — *general-kapitel*, som det vanligen kallades, senare *landemöte*, äfven *general-konvent* — varit, liksom *landemoderna* eller *provstmoderna* i allmänhet i Danmark, ett s. k. *capitulum mixtum*, bestående af både andliga och världsliga. Det senare elementet representerades af ståthållaren på ön, stundom äfven af borgmästare och råd. Ståthållaren kunde äfven företrädas af annan person. Ståthållaren hade en stark ställning på mötet. »Oc skall vår Stigts Lensmand ordinarie vdi samme Proustemoder offuer være oc præsidere oc, huis Domme der kand feldis, med forsegle», heter det i Kristian IV:s förordning rörande dessa möten den 1 maj 1618. Den världsliga ledamoten fick därför inte heller utebli. Var han »for Siugdomb eller andre Vore oc Rigens bestillinger» förhindrad, hade han att i sitt ställe sända sitt befullmäktigade ombud.¹

Hvad det prästerliga elementet på mötet beträffar, ges här icke någon föreskrift, huru det skulle vara sammansatt. På Gotland utgjordes det först och främst af biskopen (superintendenten), de tre tredingsprostarna samt ett större eller mindre antal konsistorialer. De tyckas vanligen ha varit 9 till antalet, jämnt fördelade på de olika tredingarna. Dessutom infunno sig

¹ Rordam III, 64.

till mötet stiftets präster i allmänhet. De ägde dock ej deltaga i besluten utan torde hafva närvarit egentligen för att redogöra för förhållandena i sina respektive församlingar samt för att mottaga nödiga meddelanden och erinringar af kapitel och biskop.¹

Den danska kapitelformen bibehölls under den första svenska tiden, så länge Strelow stod i spetsen för öns kyrkostyrelse. Äfven landshöfdingen var under de första åren närvarande, i början regelbundet; så Åke Hansson under de sammanträden, som hölls 1646 och följande år. Äfven landshöfding Gustaf Banér infann sig på det första »generalprästemöte», som hölls under hans guvernörstid. Därefter hände det endast någon gång, att den högsta civila myndigheten på ön var representerad. Så bevistade Axel Sparre ett sammanträde d. 30 sept. 1652. Karl Gustaf gaf också denne sin guvernör befallning om att ha akt på, »huru konsistorialprocesserna ordentligen hållas vid makt såväl uti superintendentens när- som frånvaro, och att de ärenden, som till den andliga rätten höra och där skärskådas och ventileras böra, intet måtte tystade och vederlagda blifva, utan att de liksom alla andra saker måtte uti sådant deras kompetenti foro upptagas».² — Understundom blef ock landshöfdingens mening, när han inte själf var närvarande, inhämtad, innan kapitlet fattade beslut.³

Hvad prästerskapets representation beträffar, iakttogs under hela den strelowska perioden det gamla danska skicket. Mötena hölls, heter det vanligen, i superintendentens — ofta kallad biskop —, prostars och »andra hederliga prästers samkväm». Det danska namnet *landemode* bortlades dock snart. I de första protokollen heter det *general-* (resp. *special-*) *kapitel* eller *landemode* eller *generalprästemöte*. Sedermera användes i stället beteckningen *generalkapitel* eller *generalkonsistorium*.

Frågan om afskaffande af den gamla kapitelformen kom dock före redan under Strelows tid. Det var på det näst sista kapitel, Strelow höll med sitt prästerskap d. 30 aug. 1654. Vid

¹ Om det gotländska kapitlet under denna tid se Hj. Jansson, Visby kapitel under den danska tiden (1586—1645). Särtr. ur Hist. studier, tillägnade prof. Hjärne, 1908.

² Karl Gustafs ofvannämnda »bimemorial» t. Sparre d. 11 sept. 1652. V. A.

³ Se t. ex. prot. 1655 (dat. ej utsatt).

detta tillfälle öfverlades nämligen, »hvorledes consistorium efter den dag holdis skulde». Något afgörande träffades dock icke, utan blef frågan uppskjuten till nästkommande kapitelsammanträde. Då upptogs den emellertid icke. När däremot Brodinus kommit öfver till ön och där höll sitt första möte med sitt prästerskap — det var d. 26 maj 1657 —, kom det till ett hastigt afgörande i frågan. Där blef »consuleradt om ett consistorio att stifta efter den skick, som är uti Sverige».

I Sverige var vid denna tid kapitlens sammansättning tämligen obestämd. I Uppsala voro bisittare i stiftsstyrelsen de fyra teologie professorerna. Men eljes bestod kapitlet vanligen af kyrkoherden vid domkyrkan, lärare vid de nyinrättade gymnasierna samt flera eller färre landspräster. När frågan om inrättande af svenskt kapitel i Visby var före, kunde man ej betjäna sig af några lärarkrafter från den i lägervall liggande skolan. Någon särskild kyrkoherde vid stadens kyrka hade man ej heller att tillgå, då superintendenten var kyrkoherde därstädes. Man var sålunda hänvisad till landspräster. Olika meningar yppade sig därom, huruvida flera eller färre skulle utses till bisittare i kapitlet. Detta var tydligen en principfråga. Skulle man närma sig det gamla skicket med ett större antal konsistorialer eller det svenska? Tydligtvis var det Brodinus, som afgjorde frågan. Man stannade vid att välja, förutom de tre prostarna, endast tvenne andra präster, nämligen *Pappus Johannis Gelovius* på När och *Erik Petræus* i Gothem, den förre sålunda från södertredingen, den senare från medeltredingen. — Vid samma tillfälle beslöts, att kapitlet skulle ha ett särskildt sigill. Förut hade konsistorii akter förseglats med de tre tredingssigillen. Dessa skulle nu prostarna, en hvar i sin treding, begagna.

För valet af konsistorialer vid detta tillfälle redogöres synnerligen knapphändigt i kapitlets protokoll. Man får ingen föreställning om, hur valet förrättades. Ser man på, huru det utföll, är det uppenbart, att om också Brodinus formellt öfverlämnade det åt det samlade prästerskapet, var det dock hans vilja, som blef bestämmande. Att de tre prostarna skulle ingå i kapitlet, var ju tämligen själfklart. Valet af de båda andra bisittarna var säkerligen gotlänningarna mindre till behag. Både Pappus och Petræus hade, som jag nämnt, tidigt inkommit från Sverige. Båda hade de också förut i kapitlet — gentemot

gotlänningarna — förfäktat svenska synpunkter. De hade med mycken skärpa ogillat prosten Nils Lauritzens i Gardas tilltag, då han efter Strelows död, och innan Brodinus blifvit utnämnd, låtit välja sig af stiftets prästerskap till superintendent och som sådan tagit sig för att ordinera till präst sin måg Casten Arndt och emot generalguvernören Flemings förbud installera honom i Öja pastorat. — I det nyssnämnda konsistorialvalet låg sålunda en afgjord seger för det fåtaliga svenska partiet, en utgång, som det förvisso icke fått, om prästerskapet haft fullt fria händer.

Pappus kom emellertid aldrig att utöfva konsistorialvärdigheten mer än vid det tillfälle, då han invaldes i kapitlet. Han afgick nämligen kort därefter med döden. Redan före näst infallande kapitelsammanträde — d. 8 dec. s. å. — tyckes han hafva aflidit. Han är där icke närvarande. I hans ställe nämnes *Mattias Rask* i Eskelhem. Huru denne — han var gotlänning — kom till platsen, säges icke.

Eljes synes val hafva anställts i kapitlet. Så skedde åtminstone d. 11 juni 1662. Den nyssnämnda prosten Nils Lauritzen i Gardas, som i sin egenskap af prost tillika varit konsistorial, hade då aflidit. I hans ställe valdes vid detta kapitelsammanträde ny *konsistorial*, innan den bortgångne ännu fått någon efterträdare som prost i södra tredingen, hvarvid »biskopen tillika med de andra hederliga consistoriales hafva eligerat hederlige och vällärde man hr *Holger Sjöfrensen* i Dalum den förres ställe i consistorio bekläda, hvilket ock *consensu clericorum* blef beviljad». Valet förrättades sålunda af konsistorium och bekräftades af prästerskapet. Det torde vara föga sannolikt, att sådan bekräftelse af prästerskapet alltid inhämtades.

Egendomligt nog fick samme Nils Lauritzen en särskild efterträdare i sin egenskap af prost, hvilken såsom prost äfven bekläddes med en konsistorials värdighet. Det skedde emellertid icke vid ofvan omnämnda kapitelsammanträde utan först det därpå följande d. 7 okt. 1663. Superintendenten erinrade vid detta tillfälle om Lauritzens död och tillfrågade prästerna i södra prostriet, hvem de önskade välja i den afgångnes ställe. Prästerskapet begärde att därom få öfverlägga sinsemellan. Efter öfverläggningen voterade de på *Per Gubbe* i Hablingbo, »helst emedan han både var en lärder man, till med ock en af de äldsta där i tredingen». Superintendenten önskade honom lycka, uppläste för honom kyrkoordningens stadganden i af-

seende på hans ämbetes förrättande och öfverlämnade åt honom tredingssigillet. Därjämte blef han ock, heter det i protokollet, »vocerad till en consistorial i den afdödes ställe». Medlemskapet i kapitlet följde sålunda vid detta tillfälle inte af sig själf med prostbefattningen. Lauritzen hade alltså fått tvenne efterträdare i kapitlet. Kapitlet var följaktligen nu sammansatt af förutom superintendenten sex medlemmar, tre prostar och tre andra prästmän. Märkligt nog, tillhörde alla de tre sistnämnda medeltredingen, Erik Petræus i Gothem, Mattias Rask i Eskelhem samt Holger Söffrensen i Dalhem. Möjligen undvek man med afsikt att kalla konsistorialerna alltför långt ifrån. Tyvärr bruka bisittarne i kapitlet icke uppräknas i protokollet. Det sägs bara, att närvarande voro superintendenten, prostarna »med de andra consistorialibus», eller något liknande. Man kan sålunda icke se, huru många konsistorialerna varit, men troligt är att man fortfarande bibehållit nyssnämnda antal af sex.

Den till prost i södra tredingen i Lauritzens ställe valde Per Gubbe i Hablingbo var också, såsom förut blifvit omtaladt, en af de svenska prästmän, som allra först kommit öfver till ön. Från Stenkumla, dit han kommit på grund af kunglig fullmakt, hade han sedermera erhållit transport till Hablingbo. Att han nu af sina kontraktister — ehuru fastlänning — fick det nämnda förtroendet både som prost och konsistorial, tyder på, att det varit en dugande man. Den motivering, som bifogades valet, synes också vilja ange, att det behöfdes en förklaring till att hans kontraktister skänkte honom sitt förtroende. Jag vågar knappast tolka valet som ett tecken till att en försonligare stämning mellan de båda folkelementen nu inträdt.

Efter valet af Petrus Gubbe till prost ägde sålunda kapitlet tvenne svenska präster bland bisittarne. Utom Petrus Gubbe den ursprungligen valde Erik Petræus. Förut hade denne efter förutnämnde Pappus' död varit ensam representant för svenskarna i stiftsstyrelsen förutom superintendenten själf. Gotlänningarna läto äfven superintendenten och hans landsman erfara deras numera öfverlägsenhet vid omröstningar inom kapitlet. För att stärka sin ställning inom sitt kapitel ingick därför Brodinus till generalguvernören Seved Bååt med förfrågan, om det inte kunde tillåtas, att han med de svenska konsistorialerna »ceteris dissidentibus» kunde få »göra och sluta uti det, dem svenskom är beforderligt och gotländaren löper emot»; om man sålunda

skulle behöfva iakttaga »pluralitatem votorum», så framt det befinnes, »att de emot disputerande affekten mera lyda än skäl och argument». Tydligen spelade affekten ofta in vid afgörande af konsistorialärendena. Brodinus begäran kan ju förefalla egendomlig. Sedd i den tidens ljus blir den dock icke så sällsam, som den kan tyckas. Ty faktiskt hade biskopen i de svenska domkapitlen varit den egentligen afgörande och hans kapitulärer mera betraktats endast som rådgifvare. Endast så småningom hade kapitelmedlemmarna blifvit verkligen röstägande. Men äfven *efter* den tiden ansågs det icke oskäligt, att biskopen genom att äga ett större antal röster ändock kom att erhålla det vida öfvervägande inflytandet vid afgörandet af domkapitelsärenden. Så t. ex. skulle enligt Rudbecks kyrkostadgar biskopen hafva 4 röster, de förnämsta andra medlemmarna 2 hvar, under det att de öfriga endast hade *en*.¹ Denna biskopens ställning i sitt kapitel såsom den faktiskt afgörande gjorde ock, att Axel Oxenstjerna kunde anmärka vid ett tillfälle i rådet 1644, att det i kapitlen icke tillgick såsom »i andra collegiis», att ärendena afgjordes efter röstpluraliteten. Den närvarande ärkebiskopen Paulinus invände då, att sanningen icke afgjordes genom röstpluralitet. Det var nog den åsikten, som biskoparna i allmänhet ville drifva under denna tid för att såmedelst samla makten i egna händer. Erkännas måste, att de gotländska superintendenterna under den tid, som här är föremål för behandling, i detta afseende handlat fullt lojalt.

Hvad Brodinus begärt, ansåg generalguvernören emellertid vara »en sak af tämmelig consideration», hvarför han ville taga frågan i närmare öfvervägande och därefter afge slutförklaring.² Någon sådan hördes dock aldrig af.

Den nya konsistorialformen hade tillämpats, utan att man sökt eller erhållit kunglig konfirmation därpå. Det gjorde, att opposition mot förändringen icke uteblef. Fördenskull beslöts d. 10 apr. 1668 att ingå till k. m:t med begäran, att den konsistorieform, som »med hela cleri consensu» upprättats, måtte erhålla k. m:ts stadfästelse, »på det således alla smädemunnar måtte tillstoppade blifva».³ Sådan stadfästelse följde också i den kungliga resolutionen på det gotländska prästerskapets riks-

¹ Anjou, Svenska kyrkans historia, s. 191, 236.

² Bååts res. d. 5 mars 1659. V. A.

³ Prot. d. d.

Kyrkohist. Årsskrift 1910.

dagsbesvär s. å. Här utlofvades därjämte, att kapitlet skulle bli försedt med »en särdeles instruktion».¹ Jag har dock ej funnit, att någon sådan någonsin blifvit kapitlet tillställd.

Då öns gamla innehafvare under det pågående kriget med Danmark under 1670-talets senare del bemaktigade sig Gotland och sutto som herrar på ön, visade det sig, att den svenska styrelsen inte hade några pålitliga vänner. Redan på det första kapitel, som hölls »sub imperio Danorum», såsom det med illa dold skadeglädje heter i kapitlets protokoll, återupptogs den danska formen af ett consistorium mixtum. Landsdomaren Tomas Walgesten var här närvarande som representant för guvernören Juel. Likaledes bevistade han följande sammanträden. På sammanträde d. 13 febr. 1677 togs den frågan upp, hur prästerskapet skulle vara representeradt i kapitlet. Därvid yrkade Rasmus Nilsen i Kräklingbo å prästerskapets vägnar, att det nya skicket skulle afskaffas och det gamla återställas. Alla präster borde sålunda vara närvarande, när ärendena behandlades. Han förklarade, att man ej »ville veta af några konsistoriales utom biskopen och prästerna». En af konsistorialerna framhöll däremot, att den nuvarande konsistorieformen, som blifvit stadfast af k. m:t, icke annat än af en konung kunde kasseras. Prästerna förklarade, att meningen inte var att förkasta de konsistorialer, som nu voro. Det beslut, som fattades, innehöll, att man skulle förblifva vid hvad som varit brukligt vid det förra danska regementet, till vidare kunglig resolution. I april följande år bragte *Henrik Schacht*, kyrkoherde i Visby² och konsistorial, frågan åter på tal, hvarvid landsdomaren förklarade sig ej kunna kassera den form, som varit under det förra danska regementet. I sammanhang därmed beslöts, att alla tre prostarna och *en* präst af hvar treding skulle utses att sitta i »rätten» — en vanlig benämning på kapitlet. Därjämte skulle samtliga präster närvara, när sakerna agerades, »men icke att vara domare med». Domarna skulle därför också underskrifvas endast af de till konsistoriales utsedda prästmännen. På grund häraf utsågs en pastor från hvarje treding för att jämte prostarna hafva säte och stämma i kapitlet. Vaktombyte skedde. De som

¹ K. res. d. 27 sept. 1668.

² Visby pastorat hade innehafits af superintendenten. Men Brodinus hade på ansökan fått regeringens medgifvande 1665 att utbyta detta pastorat mot Lärbro. Schacht hade blifvit hans efterträdare i Visby.

nu betroddes med en konsistorials värdighet voro *Peder Briant* i Levede, *Rasmus Nilsen* i Kräklingbo samt *Lars Johannis* i Stenkyrka, allesammans naturligtvis tillhörande den gamla danska stammen. Petræus, som förut varit konsistorial, blef aflägsnad. Den andra svenska medlemmen af kapitlet, prosten i södertredingen, blef afsatt från sitt pastorat Hablingbo, emedan han, under det landet innehades af danskarna, gjort förbön för svenska konungahuset. I hans ställe blef *Gregers* i Fardhem af södertredingens prästerskap utvald till prost och blef som sådan förordnad »af landsdomaren och biskopen».

Dessa förändringar blefvo dock af kort varaktighet. De afskaffades, då ön ånyo öfvergick i svenskarnas händer. När Spegel höll sitt första kapitel den 10 aug. 1680, var det ett af de första ärenden, som företogs, att ånyo bringa reda i stiftsstyrelsen. Man beslöt att jämte de tre prostarna skulle de »äldsta och bästa» prästerna i hvar treding vara ordinarie konsistorialer. Desse hade att vid förfall för sig sända ställföreträdare. Af de konsistorialer, som utsetts under det danska regementet, bibehölls *Lars* i Stenkyrka såsom representant för norra tredingen. För medeltredingen utsågs *Mattias* i Eskelhem, hvilken redan 1657 tjänstgjorde som konsistorial men under den danska intervallen fått vika för *Rasmus* i Kräklingbo, såsom den där hade fört det gotländska prästerskapets talan för återställande af danska seder. *Mattias* var en gammal man. Han skulle därför, när han på grund af sin ålder ej kunde närvara, ersättas af mag. *Göran Oxenvaldt* i Vall. Södertredingen slutligen fick som representant *Gregers* i Fardhem, för hvilken åter den under danska styrelsen tillsatta *Peder Briant* i Levede fick träda tillbaka. Bland dem, som före den danska invasionen suttit i konsistoriet, var ock den svenske prästmannen *Erik Petræus* i Gothem. Denne blef af medeltredingens prästerskap vald till prost, i hvilken egenskap han äfven nu fick säte och stämna i kapitlet. Petræus och Petrus Gubbe i Hablingbo, som nu återfick sitt pastorat och prosteri, voro fortfarande de, som representerade det svenska elementet i kapitlet. Gubbe dog emellertid kort därefter, redan i början af år 1682. För Spegel var det angeläget att erhålla annan svensk man i hans ställe som bisittare i kapitlet. Men han kunde ha anledning att befara, att ett val, förrättadt på vanligt sätt, ej skulle utfalla i önskad riktning. I ett till k. m:t inlämnadt memorial af den 13 okt. 1682 begärde han

därför att erhålla k. m:ts befallning att förordna en svensk man *Johan Canutius* i Alfva till prost i södertredingen, »hvilket de andra, som äldre äro, eljes skulle tilläfventyrs motsäja, så framt jag af eget godtycke ville detta befalla».¹ Denna begäran uppfyllde Karl XI med beredvillighet. »Såsom vi både nödigt och nyttigt erakte», heter det helt kort och godt, »att en capabel och redelig svensk prästman blir förordnad till probst uti södertredingen på Gotland och det befinnes, att hr Johan Canutius skall vara därtill bäst skickelig och tjänelig, alltså är vår nådiga vilja och befallning, att I låte honom framför någon annan komma hos eder i consideration till detta prosteämbetes ersättian- och beklädande».²

Som jag längre fram får omtala, tillsattes från Spegels tid *svenska* rektorer till ledare af Visby skola. Nu hade skolan också kommit under drägliga ekonomiska förhållanden, hvarför man kunde erhålla dugliga skolmän. Från alla synpunkter var det därför lämpligt att rector scholæ också blef bisittare i konsistoriet. Som stöd för en sådan anordning kunde den nya kyrkolagen åberopas. Där säges nämligen, att i stiftsstäder, där intet gymnasium finnes, kan superintendenten till bisittare i domkapitlet bruka »några af de närmast boende probstar eller kyrkoherdar med rectore scholæ».³ Af detta stadgande gjorde superintendenten Stjernman bruk. Han hade kallat öfver som rektor en svensk, magister Nikolaus Sepelius. Vid sammanträde i kapitlet d. 8 febr. 1688, innan ännu den nya kyrkoordningen hunnit publiceras på Gotland, föreslog Stjernman att förordna rektor till konsistorial, hvilket bifölls, »efter praxis finnes så vara annorstädes». Han skulle det oaktadt fortfarande bekläda sysslan som konsistorienotarie, hvilken han redan förut innehafte.

Konsistoriesammanträdena bestämdes af Spegel till 4 årli- gen, nämligen i febr., juni, augusti och november, hvarje gång onsdagen efter en bestämd söndag.⁴ Af gammalt voro onsdagar kapiteldagar.⁵ 1686 års kyrkolag föreskref samma veckodag till kapitelsammanträden.

¹ Mem. d. 13 okt. 1682. R. A. Visby kons. t. k. m:t.

² Kungl. bref d. 25 okt. 1682. Kungl. bref. V. A.

³ Förordn. ang. rättegång i domkapitel d. 11 febr. 1687.

⁴ Prot. d. 12 aug. 1680.

⁵ Jansson, anf. arb., s. 24.

En af kapitlets viktigaste funktioner var tillsättandet af präster. Därmed har jag redan i det föregående på tal om gotlänningarnas befordran något sysselsatt mig. Gotlands präster erhöilo, ha vi sett, kort efter landets förening med Sverige, 1649, försäkran om, att prästvalen på ön skulle företagas i samma ordning som annorstädes i riket, »ity att hvar biskop eller superintendent försörjer sitt stift med präster och Guds ords predikanter», en försäkran, som också sedermera vid flera tillfällen, om ock i andra ordalag, upprepades. Kapitlets rätt vid prästval var därmed fastslagen. Äfven den rätt, som församlingarna från gamla tider ägde, blef från regeringens sida uttryckligen åberopad.

Väl bekant är, hur regeringen vid denna tid i vårt land synnerligen ofta på lagstridigt sätt inblandade sig i prästvalen. På Gotland förbehöll sig k. m:t uttryckligen rätt att någon gång »af särdeles skäl» förordna »en och annan extraordinarie» till ön, något, som vi också sett understundom hafva skett i syfte att genom fastlänningars befordrande tillgodose det intresse, som under hela denna tid var det ledande motivet i fråga om regeringens gotländska kyrkopolitik, öns försvenskning till språk och seder. Men alldeles oafsedt detta intresse lät k. m:t alltför ofta — här lika väl som på andra håll — tillställa stiftsstyrelsen rekommendationer, promotorial och remisser för viss uppgifven prästman — och härvid kommo såväl »svenskar» som gotlänningar i åtanka —, som gjort sig påmint i det kungliga kansliet, ett oskick, som vid denna tid florerade öfver hela vårt land, och som så ofta framkallade förvirring och oreda vid prästvalen och därför föranledde ständiga gensägelser vid riksdagarna från prästeståndets sida.¹

Men äfven från annat håll skedde på fastlandet ofta ingrepp i församlingarnas och kapitlens rätt vid prästtillsättningar, nämligen från adliga församlingsbors och andra stormäns sida, hvilka hade sina särskilda gunstlingar, som de önskade se befordrade. Någon adel fanns ej i de gotländska församlingarna. Från det hållet hade man sålunda ingenting att befara. Däremot hände det — det har i det föregående gifvits exempel därpå —, att

¹ Se förf:s upps. »Om våra regala gäll», Kyrkohist. Arsskr. 1900, s. 178 f. — En i försiktiga ordalag uttryckt rätt för k. m:t att benåda med promotorial intogs i prästerskapets privilegier 1650 men uteslöts därur 1675.

öns högsta civila styresman gjorde sitt inflytande gällande vid prästvalen, ett inflytande, som kapitlet hade svårt att frigöra sig från.

Hvad själfva befordringsgrunderna beträffar, voro dessa klart uttalade i prästerskapets privilegier 1650. De voro »lärdom, ålder och förtjänst samt gäfvor och dygdelefverne». Visserligen var regeringen själf ej så noga att strängt tillämpa dessa befordringsgrunder, när den inblandade sig i prästvalen. Kapitlen ålades dock att noga iakttaga personernas värdighet. Så resolverade k. m:t öfver prästeståndets allmänna besvär 1668, att biskop och kapitel skola vid kyrkoherdeval »intet annat hos sig gälla låta än personernas värdighet och församlingarnas nöje och uppbyggelse».

Hvad nu särskildt Gotland beträffar, så erinras äfven superintendenten därstädes om, att de nyssnämnda grunderna borde vara gällande vid prästval. Ett par lediga gäll skulle, förklarar k. m:t 1646, återbesättas med präster, med hvilka församlingarna kunde vara till freds, och som superintendenten »i lärdom och lefverne pröfvar vara därtill tjänliga».¹

En erinran i samma riktning gjordes ock vid andra tillfällen från k. m:ts sida. Ett par präster i stiftet, Knut Stockman och Stefan Wikegren, hade 1673 af Karl XI utverkat sig kungligt promotorial, den förre till Östergarns pastorat, den senare till Rone. Stiftsstyrelsen åter hade i samförstånd med församlingarna andra kandidater till de lediga gällerna, hvarom Brodinus underrättade konungens redan nu så inflytelserike sekreterare Erik Lindsköld. Följden blef, att de d. 30 sept. 1673 för de nämnda prästmännen utfärdade remisserna återtogos genom ett kungligt bref till superintendenten några få dagar senare, d. 6 okt. s. å., och att de af församlingarna begärda och af stiftsstyrelsen godkända kandidaterna erhöilo kunglig utnämning.² Helt visst i afsikt att betäcka återtåget gaf k. m:t kapitlet i brefvet d. 6 okt. en erinran om att vid pastoratens utdelande endast ta hänsyn till personernas skicklighet, lärdom, lefverne och förtjänster, »att ingen må med skäl kunna klaga sig efter satt och förgäten», samt till församlingarnas »billiga åstundan och goda åtnöje, på det att ingen själasörjare må dem med ofog

¹ K. m:ts skriv. t. Ulisparre d. 11 juli 1646. R. R.

² Här om se »Om våra regala gäll», Kyrkohist. Årsskr. 1900, s. 179 ff.

eller mot deras välgrundade vilja påträngas, och i så måtto de så väl som prästmännen själfva så mycket mindre anledning och orsak få och hafva oss att söka och öfver eder samt konsistorii disposition sig att besvära».

Särskildt var det en sak, som alltför ofta gjorde, att dessa befordringsgrunder ingalunda alltid blefvo afgörande, vare sig inför k. m:t eller i kapitlet. Det var de s. k. konservationerna. Dessa konservationer, hvilka gjorde prästernas befordran så i högsta grad osäker och i flera afseenden hade synnerligen betänkliga följder med sig, förtjäna ett särskildt beaktande.

Konservationerna voro, som bekant, vanliga öfver hela vårt land. De hade för öfrigt ingalunda redan under danska styrelsen varit okända på Gotland. I Danmark icke mindre än i Sverige hade det nämligen blifvit vanligt att till det yttersta söka konservera prästhusen. Sådan hade praxis blifvit tvärt emot uttryckliga stadganden såväl i svenska som danska lagar och förordningar. För att förebygga, att pastoraten gingo i arf, något, som sålunda tydligen redan vid den tiden icke var ovanligt, hade den gamla svenska kyrkoordningen haft anledning att erinra, att »prästagäll icke liggia under någon arfsrätt utan under fritt kor och val», hvarför den skickligaste skulle tillsättas, icke den, som är den afdöde pastorns arfvinge. Därvid förbjudes dock icke att »sättia sonen i faderns ställe, om han kan därtill så tjänlig eller tjänligare vara än någon annan».¹ I Danmark sökte regeringen ofta stäffa oskicket med dessa konservationer. Så utfärdade Kristian IV 1606 ett skarpt förbud mot biskoparnas tilltag att »vdaff dieris egen tilthagne autoritet och myndighed» utan socknemännens vetskap befordra den, de vilja, och det understundom med det villkor, att den prästman, de utsett, »endaa icke schall stedis till nogen kald, med mindre hand will egte den epterladendis Prestis Encki, Datter, Fencke». Gentemot sådant oskick påbjöd konungen, att ordinansens bestämmelser i fråga om prästval noga skulle iakttagas.² Det oaktadt blef faktiskt hänsynen till ankans försörjande allt fortfarande nästan det afgörande vid prästtjänsternas återbesättande.³ Och nästan detsamma kan sägas vara förhållandet i vårt eget land.

¹ Kyrkoordningen 1571 pag. LXXI, 1.

² Røvdam III, s. 22.

³ Helweg, anf. arb. s. 409.

Strax efter Gotlands återförening med Sverige vände sig öns prästerskap till regeringen med begäran, dels att präst-änkorna skulle åtnjuta nådår, dels att »de måge vid gället efter mansens död förblifva, som därtill lust hafva» — de afsågo alltså intet mindre än en lagstadgad rätt till konservation för prästänkorna. Något slutligt svar på den senare begäran, som k. m:t med rätta fann vara »en sak af någon konsideration», kunde prästerskapet vid detta tillfälle icke erhålla, utan ville k. m:t taga frågan i närmare öfvervägande och framdeles stadga, hvad som kunde pröfvas skäligt. Helt säkert innebar detta endast ett höfligt afslag. Frågan togs aldrig vidare upp, vare sig från den ena eller andra sidan.

I själfva verket var den svenska regeringen — i teorien åtminstone — lika litet hågad att befordra dessa konservationer som den danska. Då Klinte jämte ett annat pastorat på Gotland 1669 var ledigt, hade Georg Oxenwaldt förskaffat sig en i mycket försiktiga ordalag affattad kunglig »rekommendation» till superintendenten och konsistorium i Visby. »Nu är det fuller icke utur minnet», skrifver förmyndarregeringen, »hvad på åtskilliga riksdagar om sådana gälls utdelande är förordnad». Icke dess mindre ansåg regeringen den sökande på grund af lärdom och skicklighet ha förtjänat en särskild befordran och ville honom därför »eder rekommendera med nådig tillförsikt, att I honom med ettdera af förbemälda vakanta pastorater accommodera». Emellertid begärde Klinte församling enhälligt den framlidne kyrkoherdens broder, som lofvade att försörja änkan och hennes faderlösa barn.

I denna svåra situation hänsköt kapitlet saken till k. m:t och redogjorde därvid för ställningen. Förmyndarregeringen förklarade sig anse en sådan kallelse af församlingen af en kyrkoherde, som erbjuder sig försörja den bortgångnes änka och barn, »icke vidare böra anses, än då de, som meriterade prästmäns änkor på något sätt vilja eller kunna försörja, jämväl äro af de gåfvor och meriter, som svara emot pastoraten, hvilket att urskilja icke så mycket församlingens som edert prof, omdöme och godtfinnande bör lämnas och underkastadt vara». Hade kapitlet alltså ingenting att anmärka mot Oxenwaldts person eller lärdom, vore k. m:ts nådiga vilja, att denne finge åtnjuta den erhållna föreskriften att komma till Klinte pastorat sig till godo, och hade kapitlet att tillse, att han, sedan ankans

nådär utgått, finge »ovägerligen och utan uppehåll» tillträda pastoratet.

Saken var därmed icke slut. Jag har redan antydtt, till hvilket trassel och hvilken ovisshet regeringens inblandningar — emot gällande lag — i utnämningar till prästerliga tjänster kunde leda. Som ett exempel därpå kan denna befodringshistoria tjäna. Äfven den af församlingen begärda prästmannen, Olof Persson, vände sig direkt till k. m:t, som nu resolverade, att enär denne blifvit kallad af församlingen, redan innan det kungliga promotorialet för konkurrenten utfärdats, så samtyckte k. m:t till att församlingen fick njuta sin kallelse till godo, »helst emedan den framlidnes änka därigenom tillika hulpen blifver». Däremot skulle Oxenwaldt befodras till någon annan först vacerande lägenhet. Därmed lät denne sig emellertid icke utan vidare åtnöja. Han vände sig ånyo till k. m:t. Han hade redan förut framhållit sina meriter. Han hade i fem år studerat i Uppsala, därefter rest till Tyskland, hvarest han »igenom Guds nådiga hjälp honorifice blef till gradum magisterii promoverad». Hans af församlingen kallade medsökande däremot, »hvilken för en stackot tid sedan är kommen af skolan», hade endast två korta vintrar studerat i Uppsala. Och hvad änkan beträffade, gick det ingen nöd på henne, ty hon »hafver så många gårdar som barn». Hans nya klagomål hjälpte dock icke.¹

Emellertid var det synnerligen vanligt, att såväl k. m:t som kapitlet anförde konservation eller »benägenhet» mot änkan som skäl till utnämning. Kapitlet gjorde konservation ofta rent af som villkor för erhållande af pastorat. I sådana fall kunde utnämningen göras alternativ. »Locker Gud så ankians och hr Nilses hjärtelag, att äktenskap dem emellan uppbyggas kan, får hr Nils företräde för ankians och faderlösa barns befodrans skull. Men sker det intet, att äktenskap dem emellan bygges, får hr Knut företräde, efter han åldrigare är och längre tjänst hafver.»²

¹ Härom se: V. P. d. 13 juli 1669, 8 febr. 1670; 2.ne skrifv. fr. Oxenwaldt t. k. m:t. »Eckles. handl. Visby stift» R. A. — K. m:ts skrifv. d. 12 maj. 29 juli, 29 okt. 1669.

² Kapitlets resolution vid tillsättandet af Westkinde pastorat. V. P. d. 30 aug. 1666.

Äfven församlingarna höllo ofta strängt på, att konsevation skulle ske. Det var icke alltid af de vackraste bevekelsegrunder, omtanke om det fränfallna pastorhusets bästa. Egennyttan spelade ofta en viktig roll därvid.

Särskildt under Brodini tid florerade konsevationerna. Spegel var försiktigare; de förekommo dock äfven under hans styrelse. Äfven Stjernman iakttog också mycken måtta. Därtill bidrog nog också den vind, som under hans tid börjat blåsa på högsta ort. Karl XI tillställde under senare hälften af 1680-talet flera domkapitel mycket skarpa skrivelser, i hvilka han förhöll stiftsstyrelserna att vid utnämningar »först och för allting söka Guds namns ära och församlingarnas uppbyggelse genom mogna, väl studerade, gudfruktiga och nitälskande predikanter och själasörjare» och icke »påstå änkornas bibehållande vid lägenheterna blott för deras köttsliga lusta och giftermål».¹

Utan tvifvel var det under intrycket af sådana uttalanden från konungamaktens sida, som Stjernman sökte förebygga, att de gotländska studenterna skulle få tillfälle att »inställa sig» hos prästänkorna och utverka åt sig församlingarnas kallelse, »andra bättre meriterade prästmän till prejudice».² — Kolmodin var också rädd för det missbruk, hvartill konsevationerna ledt. En pastoratshungrig ung man, som genom att konservera änkan hoppats kunna komma till Dalhem, hade hos k. m:t velat göra sin förman misstänkt, såsom den där icke vårdade sig om änkornas bästa. Kolmodin förklarar med anledning däraf, att han alltid haft medlidande med de fattiga prästänkorna. »Men för allting bör den herdelösa församlingen komma i konsideration att med en god herde väl förses.»³

Hvad beträffar det gotländska prästerskapets rättigheter, sådana de voro från den gamla danska tiden, så skilde de sig i ett och annat icke oväsentligt från det svenska prästerskapets. Först och främst gäller denna olikhet tionden, som i dess helhet uppbars af prästerna. Någon kronotionde afdrogs sällunda icke. Äfven i öfrigt hade prästerna här en del förmåner

¹ K. m:ts skrifv. till Wexiö kons. d. 10 okt. 1687. Sv. eccl. handl. Band V, N:o 42, R. A.

² V. P. d. 8 okt. 1691.

³ Skr. t. k. m:t d. 18 maj 1694. »Visby kons. t. k. m:t». R. A.

framför sina ämbetsbröder på fastlandet. Allmogen var skyldig utföra arbete på prästgårdens ägor samt att gärdsla omkring ägorna. Äfven var byggnadsskyldigheten vidsträcktare än i det gamla Sverige.

Prästernas underhåll i vårt land hade ordnats genom Gustaf Adolfs stadga i Örebro d. 24 febr. 1617. Det förnämsta, som de hade att uppbära, var sädestionde, kvicktionde, fisktionde. Vidare uppburo de likstol, »3 mark för hvart gement lik», efter bonde eller hustru »efter som af ålder varit hafver». Därmed afses, hvad härom stadgats i den »ordning» rörande likstols utgörande, som utfärdats redan under Gustaf Wasas tid. För bestämmelserna däri kommer jag att närmare redogöra längre fram. Till påskpengar skulle prästen ha 1 öre för hvarje hjon, som går till nattvarden. Äfven för en del prästerliga förrättningar — vigsel, kyrkogång — skulle prästen uppbära viss ersättning.

Rörande Gotland fanns en gammal öfverenskommelse af 1587 i fråga om prästrättigheterna. Anledningen till denna öfverenskommelse hade varit, att prästens underhåll förut utgjorts mycket olika i olika församlingar. För att både prästen skulle veta, hvad han hade att fordra, och allmogen känna sina skyldigheter, så ingicks nyssnämnda öfverenskommelse mellan prästerskapet och allmogen, den senare representerad af sina sättings- och tingsdomare. Häri stadgas om »själegafver» (likstol), som prästen hade att dela med kyrkan, »själemat», »mat-skåt», tionde, prästgårdsbyggnad. Hvad beträffar allmogens skyldighet att arbeta på pastors boställe, stadgades, att hvarje gård skulle göra två dagsverken för prästen, ett sommar- och ett vinterdagsverke, hvarvid prästen skulle »gifva dennom mat och öhl till nödtorfft efter gammal sedvana». I fråga om tuningen (gärdsling) skulle man iakttaga, hvad som af gammalt var brukligt.

Sedan ön blifvit svensk provins, dröjde det inte länge, förrän allmogen besvärade sig öfver prästgårdsarbetet. Säkerligen hoppades man nu kunna komma ifrån denna i Sverige okända skyldighet.¹ Allmogen begärde därför i sina besvär

¹ Alldeles främmande för Sverige har den kanske icke varit. I Gustaf Adolfs stadga af 1617, som förnyades genom förordningen af 1681, finnes ingenting om en sådan skyldighet. Däremot heter det i res. på prästerskaps besvär d. 10 mars 1719 § 22: »Med dagsverken, som prästerskapet efter gammal sedvana äska af sina åhörare vid prästegårdarnas afbärgning om

1646, att i fråga om dagsverksskyldigheten en viss förordning måtte göras, »eftersom en part därmed något högt besväras».¹

Förhållandet gaf också landshöfdingen Åke Hansson anledning att förfråga sig i detta ärende hos k. m:t, som förklarade, att allmogen väl kunde ha orsak att besvära sig i denna sak. Men enär det vore gängse bruk på ön, »att bönderna skola göra allt prästernas arbete», något, som därför icke stode att helt plötsligt förändra eller förbjuda, så borde landshöfdingen tillse, att inte något »obilligt missbruk» förekomme, så att bönderna blefve öfver höfvan besvärade. Men å andra sidan borde han icke heller helt tvärt frantaga prästerna deras rättighet. Han skulle därför söka, »så vida han med fog och godt maner göra kan, att retranchera däraf, hvad han obilligt finner och olideligt, brukandes däruti discretion».²

Prästerskapet å sin sida upptog frågan om sina ekonomiska angelägenheter i sina riksdagsbesvär 1647. De åberopade därvid de privilegier, som det andliga ståndet där på landet hittills njutit och som ursprungligen beviljats dem af forna saliga konungar i Sverige, och begärde att erhålla bekräftelse på dessa privilegier. Därvid uppräknade de såsom sådana »tionde af strand och land, lefvandes och dött, offer, matskud, likpenningar, fri våning, tuning, arbetsdagar med allt annat, som prästerskapet af urminnes tid hafver haft och njutit». Emellertid hade man icke att uppvisa några sådana privilegier, som här åberopades. K. m:t förklarade därför, att dessa privilegier först bort presenteras, så att k. m:t kunde få kännedom om deras innehåll, innan någon resolution lämnades på prästerskapets begäran. Men då detta icke »nu i hastighet» kunde ske, så hade k. m:t för att

sommar och höst emot tarfvelig mat och dryck såsom ock af inhyses folk, af dem de eljest intet undfå, bör förhållas, såvida därpå tillförening ingen viss ordning befinnes vara gjord, efter det sätt, som på en och annan ort kan härtill varit brukligt eller prästerskapet hädanefters med sina åhörare kunna blifva ense om.» Förmämligast afses dock tydligen här just Gotland och andra förut danska provinser. Wilskman, Svea rikes ecclesiastique Verk I, s. 155.

¹ R. A. — I sin res. d. 27 mars 1647 lofvade k. m:t låta sin guvernör näröfver rannsaka och icke låta allmogen »öfver skäl och billigheten med desslike dagsverken betungas». Stegeborgssaml. Handl. rör. Karl Gustafs förläningar, Gotl. R. A.

² R. R. d. 11 juli 1646.

betyga prästerna »sin emot dem samt- och synnerligen dragande höga konungsliga affection och bevågenhet», till dess tillfälle gifves att närmare öfverse privilegierna, velat medgifva prästerna, »att, hvad deras rätta och välfångna privilegier kunna innehålla och de härtill haft och njutit hafva, det skola och måga de ock härefter till k. m:ts vidare förordning, och såvida det utan k. m:ts och kronans märkeliga nackdel och prejudicio ske kan, okvaldt njuta och bruka». K. m:t iakttog sålunda det försiktighetsmåttet att icke medgifva någon *ovillkorlig* stadfästelse af de åberopade privilegierna, en försiktighetsåtgärd, som däremot icke blifvit iakttagen vid senare bekräftelser däraf, hvarför också det gotländska prästerskapet alltjämt fått behålla samtliga sina af gammalt åtnjutna förmåner ända till den senaste lönekonventionen på 1860-talet.

Oaktadt, som vi sett, landshöfdingen fått i uppdrag att med »discretion» och »godt maner» söka jämka mellan prästerskapet och allmogen i fråga om prästerskapets rättigheter, särskildt allmogens dagsverksskyldighet, fördes ständiga tvister mellan de båda parterna. Regeringen gaf i början af 1648 Åke Hansson ånyo i uppdrag att medla, så att »prästerskapet deras vanliga rättighet därutinnan tillbörligen må hafva att njuta och allmogen icke mindre vederfares, hvad skäligt och rätt och dem tilldrägeligt är».¹

Landshöfdingen fann sig emellertid föranlåten att anmäla, att prästerskapet och allmogen ej kunnat komma öfverens. Prästerskapet åberopade gammal sedvänja, under det att bönderna ville hålla sig till en af »länsman Måns i Giöia» gjord ordning. Landshöfdingen förfrågade sig därför; huruvida man skulle söka åstadkomma en ny stadga om prästrättigheterna.² Då regeringen utfärdade sin resolution med anledning af den skrifvelse, hvari landshöfdingen gjort denna förfrågan, hade ön fått ny styresman. Åke Hansson Ulfsparre hade afgått och efterträds af Gustaf Banér, som erhöll fullmakt den 22 juni 1648.³ Regeringen förordnade nu en kommission, genom hvilken k. m:t ville »granneligen förfara, huru med bemälda arbete och utskylder, som prästerskapet där på Gotland således hos allmo-

¹ R. R. d. 15 jan. 1648.

² Se den förut åberopade odat. skrifv. af 1648 fr. Åke Hansson bl. »Prästerskapets besvär, Visby stift». R. A.

³ Se R. R.

gen pretendera, af ålder hafver varit beskaffadt», och ville k. m:t efter härom erhållen »grundlig information låta därutinnan göra och fatta emellan bägge parterna en viss ordningsstadga, hvarefter de sig på bägge sidor i det fallet skola hafva att rätta.»¹ Till medlemmar af kommissionen förordnade regeringen den afgångne landshöfdingen Ulfsparre, som kunde anses mest förtrogen med ärendet, den nye landshöfdingen Banér samt kungl. sekreteraren Daniel Behm.²

Den nya »konventionsstadga» af 1648, som under kommissionens bemedling kom till stånd mellan representanter för prästerskapet och allmogen, följer väsentligen den gamla af 1587. Likstolen, som skulle utgå efter hustru eller bonde och utgöras af en »oxe, stut, ko, eller hvad där kan finnas efter hvars och ens ämne och förmögenhet», skulle delas mellan prästen och kyrkan, hvarvid två tredjedelar skulle tillfalla den förre, en tredjedel den senare. De penningoffer, som vid de tre stora högtiderna skulle erläggas, fastslogos till 1 dlr för helt hemman, $\frac{1}{2}$ daler af hvart halft och 1 mark s. m. af fjärdedels gård. I afseende på prästgårdsbyggnadernas underhåll stadgades, att de byggnader, som efter verkställd syn befunnos nödiga, skulle hallas af allmogen; öfverflödiga byggnader skulle afskaffas. »Dock lofvar prästerskapet sig vela emot sina åhörare häruti vara discrete och icke alltid låta husen flickas utan allenast, när höga nöden det kan fordra och kräfvä.» All byggnadsskyldighet ålägg i enlighet härmed församlingen. Den hufvudsakliga tvistefrågan rörande allmogens arbetskyldighet afgjordes så, att till slåttern på ängen hade hvar gård att sända »hvar tredje person» för en dags arbete. Men »såsom det sker af en god vilja mer än af plikt, så lofvar prästerskapet däremot sig vela gifva arbetarna mat och öl, medan de äro vid arbetet». Därvid göres ett tillägg, som tyder på, att prästerskapet gått tämligen hårdhänt till väga vid utkräfvandet af hvad man ansåg sig hafva att fordra. Det säges nämligen, att »ingen skall efter denna dag det ringaste besväras, när hon eller han vill gå till bikt och Herrens nattvard». Om någon prästman gjorde sig skyldig till förbrytelse i detta afseende, skulle han böta 50

¹ K. m:ts res. d. 31 juli 1648 på Ulfsparres »punkter».

² Instruktionen för kommissionen är af d. 4 aug. 1648. Hvad den innehöll är obekant, da riksreg. för denna månad saknas.

dlr s. m. till nästa kyrka och Visby hospital tveskiftes och därjämte vara underkastad tilltal och näpst af superintendenten. Vidare skulle hvarje bonde göra två plöjningsdagsverken, ett på föråret och ett på sommaren. Däremot fick icke prästen tvinga någon att karda eller spinna ull åt sig utan arbetarens goda minne och utan skälig ersättning därför. Sättings- och tingsdomarna, som esomoftast voro upptagaa af kronans ärenden — det var de, som voro allmogens ombud vid öfverenskommelsens ingående —, voro frikallade från allt arbete hos prästen, så framt de ej »af en god vilja och bevågenhet» genom sitt folk vilja utföra något sådant. Hvarje helt hemman hade att årligen tuna tre varpar.¹ Det gamla bruket af »maatskud» skulle bibehållas. En kast (famn) ved skulle af hvarje gård upphuggas och föras till prästgården. Dessutom skulle julveden, såsom förut varit vanligt, utgöras, »att folket till kyrkan ankömandes därmed sig måga kunna värma och värja ifrån sig olidelig köld, som då gemenligen plägar vanka och påstå». Af kyrkogångshustrur och faddrar skulle gifvas, hvad de af en god vilja kunna »offra på altaret». Dessa voro de viktigaste bestämmelserna i 1648 års konventionsstadga.

Samma stadga blef af k. m:t stadfäst i resolutionen på prästerskapets riksdagsbesvär följande år. I fråga om prästgårdsarbetet gjordes däri ett förklarande tillägg till prästerskapets förmån. Det hette nämligen, att bestämmelsen om arbetsdagar vore så att förstå, att af hvarje gård skulle *en* man hjälpa till att slå en dag, *en* kvinna att räfsa och *en* att inköra ett medelmåttigt lass hö». Husmän skulle en dag slå, en dag räka eller räfsa men vara fria ifrån att köra in. I stället för det till ett visst penningbelopp fixerade offret på de tre stora högtiderna skulle, i enlighet med hvad bägge parterna sedermera kommit öfverens om, de förut vanliga offren erläggas, nämligen »de två första dagarna penningar och den tredje matskott». I samma resolution förklarade k. m:t sig vara förvissad om, att »kyrkorna å landet emot deras församlingar äro mäktiga många och en stor del af dem mycket utarmade», hvarför prästerskapet borde taga sådant i »ett moget och kristmildt betänkande» och icke begära att pålagga allmogen större tunga, än bönderna kunna draga och prästerna stå till svars för inför Gud, k. m:t

¹ 1 varp = 12 alnar.

och hvar ärlig man. Slutligen uttalade k. m:t den önskan, att »det, som kan bekväma till svenskt maner och väl härbragta bruk uti fäderneslandet, efter handen må inplanteras».¹

Twisten mellan de båda parterna var dock ingalunda därmed slut. Det dröjde inte längre än till följande år 1650, förrän prästerskapet vände sig till landshöfdingen Gustaf Banér med nya klagomål. Särskildt besvärade man sig öfver, att fisktionde icke enligt förordningen erlades, att bönderna icke samvetsgrant uppfyllde sin skyldighet att afmeja prästgårdsängarna, att de voro »meget uvillige att fly paa husene i præstegaarden» och att gärdsla omkring prästgårdsägorna, att de inte ville lämna prästen »vor-fruu-ost och andre smaa persiller, som intet är rördt om i förordningen och de af arilds tid gifvit hafver», att en del lämnade så ringa »matskott», att man »neppelig kunde gifve en bethlere for dören ringere allmysse». Allmogen å sin sida besvärade sig öfver prästernas »otillhörliga procedurer». Banér sökte ställa parterna till freds och hänvisade prästerskapet att hos vederbörande befallningsman anmäla försummelser från åhörarnas sida. Denne ägde sedan att efter rannsakan låta bestraffa den brottslige.²

När Karl Gustaf som arffurste fick öfvertaga ön, uppdrog han åt sin guvernör Axel Sparre att tillse, att allmogen utgjorde, hvad den enligt konventionen var skyldig att prestera i dagsverken och annat. Å andra sidan hade landshöfdingen att påminna prästerna, att de »sin billighet härutinnan påskina låta till att vara till freds med det, som de uti samma ackord med bonden hafva frivilligen ingått».³

När Kristina Alexandra år 1660 för en tid kom tillbaka till Sverige från Rom, uppvaktades hon med skrivelser från sina trogna undersåtar i sina underhållsländer. Både prästerskapet på Gotland, Visby stad och allmogen på ön hade att i särskilda skrivelser frambära sina önskningar.⁴ Prästerna begärde bland annat att »blifva handhafda och beskydde uti det, som där på

¹ K. m:ts res. d. 3 apr. 1649.

² Prästerskapets skr. d. 27 sept. 1650. — Gustaf Banérs res. d. 3 juli 1650 på prästerskapets besvärspunkter d. 15 maj s. å. Bland kungl. skr. V. A.

³ Karl Gustafs »bimemorial» till Sparre d. 11 dec. 1652, mom. 6. Kungl. bref. V. A.

⁴ Dr. Kristinas res. på de särskilda besvären finnas i hennes registratur 1660—61. R. A.

landet sedvanligt och stadgadt är». Drottningen gick prästernas önsknings till mötes och förklarade sig gärna benägen att villfara, hvad de begärt, »förmåligast uti det, som af de för några år sedan ditsända kommissarier är belevadt och godtfunnet vordet». Vidare lofvade drottningen att tillse, att domaren gjorde sin plikt, så att det icke vidare skulle förekomma, att åhörarna visade sig gensträfviga mot sin präst »så uti hans rättighet som eljest».¹

På prästmöte 1663 hade prästerna en hel del klagomål att andraga mot sina sockenbor. De yrkade, att åhörarna enligt gällande förordningar skulle tillhållas att vidmakthålla kyrko- och prästgårdsbyggnader och svara för den skada, som på grund af försummelse med afseende på underhållet kunde uppkomma. Kyrkovärdarna eller domarna borde på de tre terminerna vid jul, påsk och pingst uppbära och redogöra för de offer, som allmogen var sin pastor skyldig. Vidare hade man att klaga öfver, att en del bönder uppsade halfva sina gårdar som öde men det oaktadt brukade hela gårdens ägor, hvarigenom både kronan och prästen blefvo lidande, då de icke utgjorde skatt för mer än halfva gården. Husmän slog sig ned på ödegårdarna och brukade dem. Dessa borde utgöra vanliga skyldigheter åt prästen både i tionde, prästgårdsarbete, prästgårdsbyggnad, plöjning, tuning och arbete på åker och äng. Ty ehuru de sutto på ödegårdar, så brukade de likväl kyrkan, och prästen hade lika mycket arbete för dem som för andra. En del af dem sutto för öfrigt i lika goda villkor som »en liten behållen bonde». Det förtjänar nämnas, att man för sina anspråk i detta stycke ej kunde åberopa för Gotland särskildt gällande författningar eller gammalt bruk härstädes. Däremot grundade man sina fordringar på för fastlandet gällande författningar, nämligen tiondeordningen af den 22 febr. 1638 samt Gustaf Adolfs stadga d. 24 febr. 1617.² När det var till egen fördel, hade man sålunda ingenting emot att frångå sina »privilegier» och yrka på

¹ Kristinas res. d. 29 dec. 1660.

² Tiondeförordningen af 1638, § 3 b, hvilket ställe åberopades, lyder: »Såväl bofast man som legodräng och alla andra, som med något åkerbruk hafva att umgå, skola utan all gensago utgöra rätt tionde». — Gustaf Adolfs förordning 1617, mom. 7: »Gångande ämbetsman» — dit ville man också räkna husmän —, som bruka åker och svedjeland och hafva boskap, gifve lika med en bonde därför». Wilskman anf. arb. I, s. 503, 665.

tillämpandet af i ett eller annat afscende fördelaktigare bestämmelser i svenska författningar. Prästerskapet framhöll härvid också, att om husmän ålades att betala till prästen, skulle det nog icke bli så många ödegårdar, som hittills varit vanligt, ty »emedan bonden inte vill draga tungan, därför löper han ifrån sin gård och sätter sig på ödegården».

Vidare klagade prästerna öfver det sätt, hvarpå bonden fullgjorde sin skyldighet att gärdsla, i det han använde gammal oduglig gärdsel. Åtminstone hälften af trolerna (gärdseln) borde vara nya. Särskildt gaf arbetet på prästgårdsängarna anledning till en hel del klagomål. En del infinna sig ej, när de äro kallade till arbete, andra inte förrän middagen, åter andra sända i sitt ställe barn, som inte kunna utföra arbetet, andra åter äro försedda med så dåliga redskap, att de genast gå sönder, »och är så likväl prästgårdsarbetet gjort för den dagen». — Vidare klagas öfver oriktig tionde, både sädes-, kvick- och fisktionde; prästerna borde ha rätt att genom sina utskickade afsätta tionden på åkern.¹ Af kvicktionde erhöll prästen af en del icke hälften af hvad han skulle ha, ja, stundom icke 3:dje eller 4:de parten, »helst af dem, som förmögnare äro». Prästerna borde därför ha rätt att öfverräkna sina sockenmäns afvel. Eljest kan prästen icke veta, huru många lamm, killingar, gäss o. s. v. bonden hade att betala för.

Med anledning af alla dessa klagomål uppdrog prästerskapet vid detta tillfälle åt utsedda kommitterade att andraga dess besvär hos dåvarande landshöfdingen Ludvig Fritz med begäran, att han ville bistå prästerna, så att de erhöilo sin rätt, samt tillhålla allmogen att fullgöra sina skyldigheter. Landshöfdingen gick ock prästerskapets önsknningar, som han fann »på skäl, kungliga afsked och förordningar sig grunda», till mötes. Han tillskref sina befallningsmän att, »så mycket som möjligt är, räcka det vördiga prästerskapet handen, att dem uti deras petitum må ske ett verkligt nöje».²

¹ Äfven här åberopas svenska lagstadganden o. författningar, näml. kyrkobalken kap. 7; prästerskapets privilegier art. 4; Riksdagsbeslut 1638 o. 1660.

² Härom se V. P. d. 7 okt. 1663; kommitterades skriv. t. landshöfd. i konc. bland kungl. bref, V. A.; landshöfd:s skriv. t. befallningsmännen Starck o. Peder Larsson, d:o d:o.

I fråga om likstol stadgades, som sagdt, i konventionen af 1648, att när hustru eller bonde dör, skall själasörjaren och kyrkan hafva »en oxe, stut, ko, eller hvad där kan finnas efter hvars och ens ämne och förmögenhet». Stadgandet var tämligen obestämdt; det kunde ge anledning till att prästen alltid gjorde anspråk på sin ko. I Sverige var motsvarande lagstadgande mer bestämdt affattadt. Här hade Gustaf Vasa utfärdat en »ordning» rörande likstol af d. 20 aug. 1556. Den gamla från den katolska tiden nedärfda seden, att bonden skulle gifva ko i »testamente», kändes helt naturligt ej så litet tryckande för allmogen, hvarför ständiga tvister hade uppkommit mellan prästerna och deras åhörare. Det var dessa tvister, som föranledde Gustaf Vasa att utfärda sin stadga. Konungen klagar däri, att en del präster sökte tvinga allmogen till »olidelig testamente och likstol», och att å andra sidan somliga bönder »alltför armliga» gifva testamente åt prästen. Med anledning däraf stadgades nu, att en ko skulle utgöra testamente och *en* mark örtug likstol efter bonde eller hustru, när sex kor funnos på gården. Vid mindre antal kor skulle prästen få *en* mark örtug för hvarje ko.¹ Ett sådant stadgande förbyggde, att prästen kunde ta gårdens enda ko i likstol. I konung Gustaf Adolfs förutnämnda stadga af 1617 föreskrifves, som vi sett, att med »testamente» skall förblifva, såsom därom var stipuleradt i nyssnämnda förordning af d. 20 aug. 1556; dock gjordes därvid ännu ett tillägg i syfte att förmildra den tämligen hårda bestämmelsen. Det sägs: »Dock skall här hvars och ens enskilda nöd ansedd blifva.»

Det synes påtagligt, att den gotländska konventionsstadgan ej alltid blifvit tillämpad med nödig hänsyn till längifvarnas ekonomiska bärkraft. Jag har redan vid redogörelsen för Brodini synodalia nämnt, att denne superintendent fann sig nödsakad att ingripa och föreskrifva i den i Sverige gällande stadgans anda, att där fattigdom rådde, så att bonden ej ägde mer än två eller tre kor, »må prästen icke strängia bonden, utan hvad han skäligen kan och vill gifva».²

Prästerna fordrade understundom en del förmåner, som inte alls funnos omnämnda i konventionsstadgan, därvid åberopande,

¹ Sjöblom, Prästerskapets privilegier af år 1650 o. 1723, s. 149.

² V. P. d. 7 okt. 1663.

att hvad som af gammalt varit sedvanligt men ej funnes förändradt i 1648 års stadga, borde de fortfarande ätnjuta. Uppenbarligen voro sådana anspråk utan grund.

År 1669 förordnades en kommission, som hade att taga reda på ställningen i drottning Kristinas underhållsländer. Inför denna kommission sökte prästerskapet på Gotland göra gällande en slik tolkning af den ingångna öfverenskommelsen, som nyss blifvit nämnd. Detta föranledde kommissionen att förhålla prästerskapet, att det icke ägde rätt att fordra af bonden mer än 1648 års stadga uttryckligen stipulerade.¹ Längre fram fick kommerskollegium orsak — närmast med anledning af ett af kollegium behandladt fall — att d. 20 maj 1690 vända sig till landshöfding Sacken med begäran, att han ville hålla allvarsam hand öfver gällande förordningar angående prästerskapets inkomster, att »den fattiga allmogen utöfver kungliga förordningar icke pressas».²

Några år därefter kände sig äfven superintendenten Kolmodin manad att vid sina visitationer allvarligen förhålla sina präster att icke fordra utöfver konventionsstadgan, och att »öfverallt skall öfverses med den fattige, det han icke förmår göra».³

Skulden till dessa ständigt återkommande tvister mellan prästerna och deras församlingsbor får naturligtvis icke blott tillskrifvas prästerna; den ligger säkerligen icke mindre på åhörarnas sida. Utan tvifvel var det den både bland präster och allmoge rådande fattigdomen, som gjorde, å ena sidan att prästerna ofta sökte till det yttersta utkräfvä, hvad de ansågo sig hafva rätt till, och å andra sidan att allmogen icke mindre ofta sökte komma undan så lindrigt som möjligt. Dessutom voro konventionsstadgans bestämmelser tämligen sväfvande, hvilket gjorde, att de väl kunde ge anledning till olika tolkningar.

Det var för öfrigt ingalunda något särskildt karaktäristiskt för Gotland dessa tvister mellan församlingsbor och församlingsherdar. Hela aflöningssystemet måste leda till sådana. De

¹ Se prästerskapets inlagda besvärspunkter d. 20 juli 1669 samt kommissionens svar därpå och dess redogörelse inf. k. m:t, hos Lemke, anf. arb. ss. 501 ff.

² Kammarkoll:n skriv. d. 20 maj 1690 i afskr. bl. kungl. bref, V. A.

³ Kolmodins skriv. t. k. m:t 1697 (odat.). Visby kons. t. k. m:t. R. A.

voro också lika vanliga på fastlandet. Där om vittna oförtydligt de allmänna riksdagsbesvär, prästerskapet vid åtskilliga riksdagar under senare delen af 1600-talet inlämnade, hvilka gjorde, att regeringen gång på gång i sina resolutioner bekräftade ståndets välfångna privilegier.¹ Äfven allmogen å sin sida hade — såväl i enskilda häraders som i sina allmänna besvär — att klaga öfver, att obetänkta bland prästerskapet fordrade alltför mycket af sina åhörare. Det var detta, som föranledde Karl XI att utfärda en ny förordning angående prästernas uppbörd af d. 8 febr. 1681. I allt väsentligt är den öfverensstämmande med den af 1617.²

Denna stadga publicerades genom ett kungl. bref af d. 17 mars 1681 till vederbörande konsistorier. Äfven Gotlands superintendent mottog genom samma bref konungens befallning att kommunicera den öfversända förordningen med prästerskapet i sitt stift »och sedan vederbörande tillhålla densamma hörsamligen efterlefva». Meningen var sålunda, att det gotländska prästerskapet äfven i afseende på sina inkomster skulle »konformerar» med sina svenska ståndsbröder. Emellertid skyndade sig gotlänningarna att redan följande år i sina riksdagsbesvär hänvända sig till regeringen med begäran om bekräftelse på sina gamla rättigheter. De förklarade, att intet kunde vara dem kärare än den nåden, »att vi med riksens ärevördiga prästerskap mågom vara uti all ting likformiga». De nödgades dock frambära sin allra underdånigaste bön att framgent få njuta de inkomster till sitt underhåll, som af gammalt varit dem förlänade. På grund af att i hvarje församling endast få åhörare funnos, hade nämligen hertilldags varit dem »några andra små rättigheter utöfver den vanliga tionden till nödtorftigt uppehälle förundta». Härpå begärde de alltså bekräftelse, »på det vi med dess större glädje och rolighet mågom sköta gudstjänsten och oss från världsliga näringsmedel afhålla». Karl XI beviljade ock den framställda begäran och förklarade, att Gotlands präster »utan men, hinder och intrång måge och skola njuta, hvad tillförene vant och dem af ålder å ämbetes vägnar tillagdt varit

¹ Se k. m:ts res. på prästeståndets allm. besvär d. 2 mars 1660, 16; d:o d:o d. 1 sept. 1664, I, 4.

² Om prästernas och allmogens inbördes tvister se ock Sjöblom, anf. arb. s. 152 ff.

hafver».¹ Med denna förklaring erhöll sålunda 1648 års konventionsstadga ånyo kunglig bekräftelse. Några år därefter blef den åter stadfast med anledning af en framställning därom från landshöfding Sackens sida, hvilken han å allmogens vägnar gjorde. Under 1700-talet blef den gång på gång gillad och stadfast, särskild 1747, då den äfven blef tryckt och till vederbörandes esterrättelse allmänneligen kungjord. I själfva verket har den — liksom det gotländska prästerskapets »privilegier» i allmänhet — varit gällande och legat till grund för prästerskapets uppbörd här på ön, ända tills den nuvarande ordningen på 1860-talet infördes. I detta afseende blef sålunda icke någon likhet med förhållandena på fastlandet genomförd i sammanhang med den öfriga försvenskningen af provinsen.

Det var inte blott gentemot sina ähörare, som Gotlands präster i fråga om sina löneförmåner intogo en särställning; äfven gentemot det allmänna hade de, i och med det att de gamla »privilegierna» blefvo bestående, en betydande förmån framför ämbetsbröderna på fastlandet. De uppburo hela tionden, under det att prästerna i det gamla Sverige fingo nöja sig med tertialen. Det var ju ej att undra på, att åtgärder vidtogos till upphäfvande af denna olikhet till det allmännas förfång. Det skedde under den store rikshushållaren Karl XI:s tid. Han uppdrog åt en år 1693 på ön förordnad »jorderef- och skattläggningskommission» att undersöka den lagliga grund, hvarpå prästerskapets rätt till hela tionden hvilade. Öfver kommissionens yttrande hördes äfven kommerskollegium, som visade sig prästerskapet föga bevåget. Med anledning af kollegiets utlåtande förklarade k. m:t i skrifvelse till öns landshöfding d. 23 juni 1694, att två tredjedelar af tionden skulle ingå till kronan. Emellertid utverkade prästerskapet, att denna befallning redan följande år återtogs. Prästerskapet skulle, såsom af ålder varit vanligt, få behålla hela tionden till dess så mycket bättre utkomst.² Äfven därutinnan har ingen förändring skett, intill dess den nu gällande lönekonventionen ingicks.

I sammanhang med prästerskapets ekonomiska förhållanden kan det förtjäna nämnas, hur man sörjde för prästänkornas

¹ Prästerskapets riksdagsbesvär 1682 i afskr. i »Copia o. Formular-Boock», V. A. — K. m:ts res. d. 27 okt. 1682. Kungl. bref, V. A.

² Härom se närmare förf:s uppsats »Den kyrkliga indelningen och präst-rättigheterna på Gotland», Kyrkohist. Årsskrift 1902, ss. 182 ff.

utkomst, och hur här infördes liknande bestämmelser som på fastlandet i fråga om understöd åt de fränfallna prästhusen. Förut har redan blifvit taladt om konserveringen, för hvilken ju ytterst låg till grund en lättförklarlig önskan, att de fattiga prästänkorna, ofta med en talrik skara oförsörjda barn, icke skulle lämnas på bar backe, sedan de förlorat sitt stöd.

Andra medel att komma dem till hjälp anlätades också. Nådårsinstitutionen var ett sådant medel. Redan under reformationsårhundradet var det vanligt, att prästänkorna fingo behålla inkomsterna af gället *ett* år efter mannens död. Uttryckligt stadgande härom, gällande Karls hertigdöme, intogs i Örebro artiklar 1586. »Prästhustrurna må vara fritt sitta vid prästegård efter deras mans död *ett år omkring*, besynnerligen de, som det begära». De voro dock skyldiga att sörja för, att kyrkotjänsten under tiden »redligen» uppehölls, och att prästgården hölls vid makt.¹ Så stadgades ock i prästerskapets privilegier 1650, att prästers och skolmästares änkor skulle med sina omyndiga och oförsörjda barn »efter gammal plägsed» få njuta nådår. Någon uttrycklig bestämmelse var däremot icke gifven, huru nådåret skulle beräknas. Nådårsrätten plägade dock tolkas så, att nådåret ansågs ingå med det ecklesiastikårs slut, under hvilket förändringen skett. Att detta var vanligt, framgår af den öfverenskommelse, som biskopar och superintendenten på riksdagen i Örebro 1614 ingingo, den nämligen, att när någon af dem genom döden afgick, skulle de efterlevande hos öfverheten söka rätt för den kvarlämnade änkan att erhålla nådår, »intet räknandes det år, på hvilket Gudi tackes någon af oss kalla, utan det året, som strax efterföljer».² Det gjorda tillägget synes gifva vid handen, att en viss tvekan förefunnits angående nådårets beräkning. Det vanliga var emellertid, som sagdt, att det år, under hvilket prästen aflid, betraktades som »förtjänstår» och att nådåret därefter tog vid. Denna praxis blef af prästeståndet godkänd på riksdagen 1664. Kunglig sanktion fick den genom ett k. m:ts bref till konsistoriet i Göteborg af d. 28 jan. 1697. Konsistoriet, som »efter gammal praxis» plägat låta änkor, när mannen dött något efter 1 maj, åtnjuta det löpande året som förtjänstår, hade nu blifvit ovisst, enär mannen i ett uppgifvet fall aflidit själfva 1 maj, och hade därför förfrågat sig,

¹ Stiernman, Riksdagars o. mötens beslut, I, s. 363.

² Stiernman, anf. arb. 4, s. 280.

hur det i detta fall borde handla. I det kungliga svaret på konsistoriets förfrågan förklarades, att då mannen med döden afgått den 1 maj, ägde änkan att åtnjuta det första året som »förtjänstår» och det följande som »nådår».¹

Liknande ordning infördes under Brodini tid på Gotland.

Danmark var ordningen i detta stycke något annorlunda. Redan den gamla kyrkoordinansen innehöll — i motsättning mot den svenska af 1571 — stadgande om nådår. Däri föreskrefs nämligen, att när någon landspräst dog, så skulle den efterlevande änkan med sina små barn uppehållas i socken ett år efter mannens död och under detta år skörda antingen vintersäden eller sommarsäden samt uppbära hälften af tionden. Genom den förklaring af kyrkoordinansen, som gafs på nationalsynoden i Köpenhamn 1555, fixerades närmare ankans rättigheter och utsträcktes också till hälften af offer och andra inkomster.² I Danmark erhöll sålunda änkan endast hälften af inkomsterna under nådåret, hvarunder hon hade att hålla »Sognepræsten til kost, ind til et andet Aar hand tager renten». Beräkningen af året var också annorlunda än i Sverige. Det räknades nämligen från dödsfallet. Det heter i de regler, som i afseende därpå voro gällande i Fyens stift, att nådåret alltid varit »regnit fraa den dag, som salige Mand døde» och »til Aars dag der nest effter».³

På samma gång det gotländska prästerskapet i sina riksdagspetita 1647 satte i fråga, att de änkor, som därtill hade lust, måtte genom konservation få förblifva i kallet efter deras mäns död, begärde de, såsom ock förut blifvit nämndt, att ankorna skulle få behålla sina nådår, så att ingen efterträdare för tidigt påträngdes dem. Hvad denna begäran beträffar, så fann k. m:t skäligt att bevilja den, då hvad prästerskapet sökt, vore »härtill här i Sverige observerade bruk likmätigt, att ärliga prästeänkor njuta efter deras mans död sitt nådeår».⁴

¹ Se den »på konungens befallning» utgifna kyrkolagsuppl. 1845, s. 377.

² Kyrkoordinansen pag. LXXII, Rørdam I s. 102. Nationalsynoden i Köpenhamn, Rørdam I s. 468.

³ Rørdam 2 s. 485. — Likaledes heter det i Odense provstemodes dom ang. en tvist rörande nådår d. 23 apr. 1628, att änkan eller barnen taga halsparten af alla de offer, som falla »fra Prestens Død, indtil samme Aarsdag kommer igien». Rørdam 3 s. 131.

⁴ K. res. d. 16 apr. 1647, mom. 4.

Den svenska årsberäkningen af dessa nådår infördes, som sagdt, af Brodinus. Han underrättade sitt prästerskap om det på riksdagen 1664 af prästeståndet fattade beslutet att låta det löpande året till nästkommande 1 maj betraktas som tjänsteår och det följande året utgöra nådåret och förfrågade sig, hur man här skulle praktisera i denna sak. Hans präster voro icke sena att ansluta sig till det svenska bruket i detta stycke, och beslut fattades, att änkan skulle njuta både tjänsteår och nådår, »därtill alla svarade samteligen ja».¹

En annan fördel, som Gotlands präster gjorde anspråk på för sina änkor, var skattefrihet på det af dem bebodda hemmanet. Därom gjorde de ansökan i sina riksdagsbesvär 1649. Och regeringen medgaf, att prästänkorna skulle få åtnjuta ett hemman »kvitt och fritt för alla vissa och ovissa där afgående utlagor, extraordinarie krigshjälpen undantagandes».² Men när Karl Gustaf mottagit ön som förläning, betraktade han den prästänkorna i detta stycke medgifna friheten såsom förlänad endast »på behaglig tid». Och enär k. m:ts donationsbref, på grund hvaraf han öfvertagit ön, innehöll, att alla »behaglig tids friheter» skulle upphöra liksom alla »lifstidsfriheter», när innehafvarna däraf afledo, beordrade han sin guvernör att låta indraga detta privilegium vid deras död, som nu innehade det, och att icke för framtiden meddela några sådana friheter, enär prästänkorna på Gotland ej borde ha »mer att pretendera, än som uti Sverige vanligt är».³ I de förut omtalade besvär, hvarmed Gotlands präster uppvaktade drottning Kristina vid hennes tillfälliga besök i Sverige 1660, begärde de, att prästänkorna skulle återfå den frihet, drottningen förut beviljat dem, hvartill drottningen förklarade sig så mycket mer benägen, som hon erinrade sig hafva under sin regeringstid medgifvit ankorna denna förmån.⁴ Detta privilegium blef sedermera vid flera tillfällen bekräftadt. Så skedde det genom generalguvernören Seved Bååts resolution på de besvärspunkter, som till honom inlämnades 1668 å prästerskapets vägnar af superintendenten Brodinus

¹ V. P. d. 28 aug. 1666.

² K. res. d. 3 apr. 1649, 31 okt. 1650.

³ Karl Gustafs instrukt. f. guvernören Sparre d. 11 dec. 1652, mom. 6. K. bref. V. A.

⁴ Dr. Kristinas resol. d. 28 nov. 1660, mom. 7. K. bref, V. A.

och kyrkoherden i Fardhem Gregorius Christiani.¹ Äfven Karl XI försäkrade prästerskapet om samma förmån, »allenast att detta beneficium icke missbrukas, ej heller vidare än till *en* gård utsträcket, desslikes icke längre varar än i änkeståndet allena, och så länge hustrun ensörjande sitter».² Och i en två år därefter gifven resolution förklarade konungen, att denna rätt äfven under nådåret skulle åtnjutas. Emellertid förlorade prästänkorna efter någon tid denna rätt att få inneha en gård skattefri. Anledningen därtill var, att rätten blifvit missbrukad, ity att äfven änkor, som hade annan egendom, hvaraf de kunde lefva, hade velat komma i åtnjutande af den åt de fattiga ibland dem förunnade kungliga nåden.³ Därmed förlorade prästänkorna på Gotland det företräde, de i detta afseende haft framför dem på fastlandet.

På riksdagen 1653 träffade de svenska prästerna öfverenskommelse angående underhållet af deras änkor. Så borde de vara betänkta på att på prästgårdsägorna uppföra änkesäten åt sina hustrur, då de en gång blefvo fränfallna, »allenast att det kan ske, utan pastoris förfång och märkeliga hinder». Vidare utlofvade prästerna att årligen bidraga till fattiga prästänkors underhåll med *en* tunna spannmål eller $1\frac{1}{2}$ rdr hvar. Den som var mycket fattig, fick gifva mindre, dock ingen under *en* rdr. Kaplanerna skulle bidraga med en fjärdedels rdr. Vidare skulle ur kyrkornas kista tagas årligen *en* rdr, »eller som kyrkan kan förmå och församlingens lägenhet är». För att församlingarna skulle vara villigare till denna utgift, borde kyrkoherdarna söka vårda sig om kyrkornas ränta och med alla lofliga medel söka förbättra inkomsterna. Äfven andra medel till ankornas underhåll anbefalldes.

Äfven från kronans sida gjordes samtidigt uppoffringar för samma ändamål, i det att kyrkotionden från en del pastorat anslogs till prästänkornas underhåll i de särskilda stiftet.⁴ Då någon kronotionde ej inflöt från Visby stift, kommo detta stifts

¹ Bååts res. d. 27 aug. 1668, mom. 10. K. bref. V. A.

² K. res. d. 15 nov. 1680, se »Visby stift under Spegels ledning». Kyrkohist. Årsskr. 1904, s. 120.

³ Se k. mts res. på prästerskapets besvär d. 29 aug. 1720. Wilskman, anf. arb. I, s. 555.

⁴ Wilskman, anf. arb. I, s. 551, not.

änkor ej i åtnjutande af en sådan förmån från det allmän-
nas sida.

Några år därefter, 1664, gjorde riksdagsprästerna framställ-
ning om ytterligare understöd dels för ålderstigna och sjukliga
präster, dels för fattiga prästänkor. K. m:t förklarade sig vilja,
om i enskilda fall ansökningar gjordes, ta frågan i öfvervägande.
»Eljest varda prästerskapet sig tvifvelsutän väl påminnandes,
att för någon tid sedan är till sådana prästänkors uppehälle ett
ansenligt spannmålsunderhåll allaredan vordet förordnadt, hvil-
ket, när det allenast emellan de fattiga och nödträngda fördelt
varder, skall det ock förmodligen kunna förslå.»¹

Riksdagsprästernas öfverenskommelse 1653 blef äfven införd
på Gotland. Redan året efter det öfverenskommelsen vid riks-
dagen träffats, tog man frågan under behandling i kapitlet.²
Och följande år förbundo sig de gotländska pastorerna att bi-
draga med samma belopp, som prästerna på riksdagen utlofvat.³
Något beslut om bidrag af kyrkorna fattades icke vid detta
tillfälle. Det skedde däremot några år därefter, 1666, då det
på superintendentens förslag beslöts, att »hjälp af kyrkiorna
förunnas torftigom änkiom». Sådant understöd skulle med-
hafvas vid prästmötena och där utdelas efter hvars och ens
behof.⁴

Till yttermera hjälp åt änkor träffades vid detta tillfälle
af prästerna öfverenskommelse, att tredingsbröderna i tur och
ordning hvar sin vecka skulle uppehålla tjänsten under nådåret
med predikan och öfriga ämbetsförrättningar. Denna öfverens-
kommelse synes dock icke ha hållits öfverallt på ön. När
pastor i Endre i medeltredingen dött, föreslogs nämligen under
Stiernmans tid, att tredingsbröderna skulle, för att bespara änkan
utgifterna för tjänstens uppehållande under nådåret, hjälpa henne
per vices, »såsom de i södertredingen pläga göra». Preses an-
såg förslaget denna gång — här kunde nämligen icke någon
konservation komma ifråga, enär pastoratet skulle öfvergå till
rektorsprebende — »rådeligt och nödigt». För att göra besvä-

¹ K. m:ts res. på prästerskapets allm. besvär, 1 sept. 1664.

² D. 30 aug. 1654 heter det: »Blef uppläst prästernas öfver ganske
Sveriges rike deras bevillning till fattiga prästänkor». V. P.

³ V. P. 1655 (ej dat.).

⁴ V. P. d. 28 aug. 1666.

ret mindre kännbart kunde äfven skolbetjänarna och de studerande, som hade *venia concionandi*, hjälpa till.

Emellertid kunde denna »uppvaktning» blifva besvärlig nog, särskildt när det lediga pastoratet låg mer aflägsset.¹ Prästerna sökte därför vid flera tillfällen att få nådårstjänstgöringen ordnad på annat sätt. De erbjödo sig att sammanskjuta medel till en v. pastor, som skulle tjänstgöra på platsen. De begärde också, att hjälppräster skulle förordnas i de olika tredingarna för att vid behof kunna tjänstgöra. Denna utväg var dock icke utan betänkligheter. De tillförordnade hjälpprästerna kunde »inställa sig» hos änkorna. När prästerna därför på prästmöte 1691 besvärade sig öfver den vanliga nådårsuppvaktningen och begärde *venia concionandi* för någon kapabel student i hvarje treding för detta ändamål, ansågs det »rådligast att blifva vid det gamla vanliga maneret, eftersom all novitet hafver fara med sig».²

På följande års prästmöte upprepade prästerna emellertid sin begäran att få hjälppräster i och för nådårsuppvaktningen, hvarom något beslut dock icke fattades.³ Vid samma tillfälle vägrade kontraktisterna att åtaga sig uppvaktningen i det nu lediga Rone pastorat. Änkan ansåg sig å sin sida ha rätt att pretendera hjälp, då hennes salige man hade biträdt andra. Man beslöt därför att förordna dit änkans broder Göran Poies, som bättre kunde nöja sig med hennes fattiga omständigheter än en främmande och oskyld, som skulle bli henne till »mycket större gravation uti kosthållet». Prosten skulle därför söka förmå änkan att mottaga brodern, hvilket hon så mycket hellre borde göra, som han ej komme att göra henne något intrång i hennes rättigheter, d. v. s. att bli konserverad. Han fick nämligen ej på grund af sin tjänstgöring »tillmäta sig någon rätt af meriter till pastoratet».⁴

¹ Änkan i Öja gjorde 1690 anspråk på liknande hjälp under hela hennes nådår, »såsom andra prästänkor här på orten få njuta slik hjälp hela sitt nådår igenom». Det framhölls dock i kapitlet, att hon icke med skäl kunde åberopa sig på praxis, då det »för ortens aflägsenhet» var för tredingsbröderna lika besvärligt att uppvakta där ett halft år som annorstädes ett helt. För öfrigt borde hon ihågkomma, att hvad prästerna i detta stycke gjorde, »det är intet af någon pålaga utan af en fri vilja». V. P. d. 8 okt. 1690.

² V. P. d. 8 okt. 1691.

³ V. P. d. 4 okt. 1692.

⁴ V. P. d. 5 okt. s. å.

Den mellan prästerna gjorda öfverenskommelsen att sammanskjuta medel till änkornas underhåll synes mest ha blifvit endast en förordning på papperet, i det öfriga Sverige lika väl som det blef det här. När Karl XI sökte inskränka konsevationerna, måste han emellertid vara betänkt på, att de fattiga prästänkorna ej lämnades alldeles hjälplösa. Han tog då fasta på den gamla öfverenskommelsen mellan prästerna, då de allmänna medel, som härför kunde afses, icke kunde räcka »till allas hugnad och förnöjelse». I ett cirkulärbref erinrade han därför stiftsstyrelserna om den 1653 träffade öfverenskommelsen och framhöll däri, att det vore billigt och skäligt, att hvad som sålunda en gång blifvit med moget råd och betänkande af prästerna beslutadt, »blifver hållet vid makt och till sin behöriga exekution befrämjadt». Den omnämnda öfverenskommelsen blef därför nu af k. m:t stadfäst och genom en cirkulärskrifvelse publicerad med förmaning till prästerskapet att efterlefva densamma.¹

Den kungliga cirkulärskrifvelsen öfversändes också till Gotland, med anledning hvaraf kapitlet beslöt att tillställa hvarje kyrkoherde ett exemplar af den af k. m:t sålunda till efterlefnad anbefallda öfverenskommelsen.²

Huru litet den af Gotlands präster frivilligt träffade öfverenskommelsen, att äfven de på liknande sätt som i det öfriga Sverige skulle understödja de fattiga prästänkorna, blifvit efterlefd, framgår däraf, att när med anledning af den kungliga skrifvelsen beslut om ifrågavarande sammanskott fattas, låter det, som om detta vore något alldeles nytt, som förut aldrig varit praktiseradt på ön. Till nyssnämnda beslut behöfde också det tillägg göras, att om någon pastor tredskades, så att han »icke godvilligt och i rättan tid lefrerar detta sitt deputat», skulle han hafva att erlægga en half tunna utöfver sitt ordinarie bidrag.³

Äfven församlingarnas bidrag torde mycket ojämnt ha influtit. Samtidigt med att beslutet om prästernas sammanskott förnyades, måste nämligen ånyo förordnas därom, att hvarje

¹ K. br. d. 13 aug. 1685. K. bref, V. A.

² V. P. d. 13 febr. 1686.

³ V. P. d. 21 juli 1686.

pastorat hade att erlægga en rdr af »taffelpengarna»¹ till fattiga prästänkors hjälp.²

Gotland fick, som vi sett, omedelbart efter freden i Brömsebro sin särskilda styrelse, både civil och kyrklig. Det fick samma ställning som landets gamla provinser. Därmed fick ön också rätt att låta sig representeras vid riksdagen. I rådet fattades beslut att inkalla ombud från Gotland — liksom också från Jämtland — till den första riksdag, som hölls efter den med Danmark ingångna freden.³

Till riksdagarna plägade inkallas alla biskopar och superintendenter, två andra medlemmar af hvarje kapitel samt en prästman af hvart härad. Ett så stort antal representanter för Gotlands prästerskap ånsåg man på ön öfverflödigt. Att låta sig vid riksdagen representera betraktades mer som en skyldighet än som en rättighet, och en skyldighet, som var förenad med icke så obetydliga ekonomiska uppoffringar. Herredagspräster nas vistelse vid riksdagen bekostades af stiftets prästerskap.⁴ Redan Strelow utverkade därför af öfverheten tillstånd för stiftet att ej behöfva sända det vanliga antalet representanter. På den första riksdagen 1647 närvaro endast tvenne ledamöter af Gotlands prästerskap, nämligen superintendenten samt prosten i Garda Nils Lauritzen (Nicolaus Laurentii).

Äfven sedan stiftet fått infödda svenska superintendenter, ville man fortfarande inskränka antalet riksdagsombud till två. På prästmöte 1660 begärde därför stiftets prästerskap, att Brodinus skulle vid den stundande riksdagen d. å. göra sitt bästa, att »to prester kunne vere nock till att öfverresa».⁵ En sådan ansökan torde ock från regeringens sida ha blifvit beviljad, ty bruket, att endast superintendenten jämte en i församlingen

¹ = kollekt, danska: *tafle*, kyrkhof.

² V. P. d. 23 juli 1686.

³ R. P. d. 4 nov. 1646.

⁴ »Blef beslutadt, att hvar prästman skulle nu strax utlägga till de resande fem sletta daler med sådant villkor, att därsom resan ville länge vara och mera kosta, anlofvade de, som hemma blifva, att erstadige det och holde dennem skadeslös, när Gud vill, de kommer igjen». V. P. d. 2 maj 1654. — D. 13 sept. 1682 beviljade prästerskapet till riksdagsmännens resa »4 rdr af hvar pastore, som vanligt är». Se prot.

⁵ V. P. d. 28 aug. 1660.

tjänstgörande prästman inställde sig till riksdag, fortfor. Emellertid frångicks icke det vanliga formuläret till riksdagskallelse. Superintendenten anbefalltes alltjämt att »med tvenne bekväma män af capitulo» inställa sig till riksdag för att »oss tillika med de andra biskopar sekundera med edert trogna inrådande uti det, som fäderneslandets säkerhet, tarf och välstånd kan äska». Därjämte skulle prostarna och det öfriga prästerskapet »sig sinsemellan sammansätta om vissa och beskedliga herredagsmän af deras medel».¹ Först till riksdagen 1693 beslöts afsända tvenne ombud förutom superintendenten.² Anledningen till att man nu ökade riksdagsprästernas antal, anges i protokollet hafva varit drottningens förestående begrafning, vid hvilken man önskade, att prästerskapet skulle vara talrikare representeradt. Äfven vid följande riksdag 1697, då Karl XI:s begrafning högtidlighölls, hade förutom superintendenten Kolmodin tvenne af stiftets präster infunnit sig å sitt ståndes vägnar.³

Herredagsmännen brukade utses af prästerskapet, vanligen samladt på prästmöte.⁴ Naturligtvis kommo riksdagsfullmäktige därför merendels att tagas bland de infödda gotlänningarna. Ofta var det personer af — som det vill synas — mycket lokalpatriotisk läggning, som fingo sina ståndsbroders förtroende att vara deras representanter.⁵ Endast tämligen sällan befinnas inflyttade svenskfödda präster med bland de gotländska ombuden. Endast i följande fall var så förhållandet. Den förut omnämnde Pappus Gelovius, pastor i När, valdes 1654 till ombud för det ännu af den första, på Gotland födde, superintendenten ledda prästerskapet. Samma förtroende innehade han ock följande riksdag 1655, då han ensam representerade stiftet. Den 28 aug.

¹ Se t. ex. riksdagskallelsen d. 5 juli 1680. Kungl. bref. V. A.

² V. P. d. 30 aug. 1693.

³ S. P. Bexell, Bidrag till svenska kyrkans och riksdagarnas historia, s. 119.

⁴ När prästerskapet d. 13 sept. 1682 var samladt för att utse herredagsmän, inkom ett ombud inför kapitlet och begärde, »att preses ville påtaga sig den mödan att resa», samt att han ville utvälja en af prästerskapet att vara sig följaktig. Det senare ville Spegel inte göra »utan lämnade det brödernas fria val». Se prot.

⁵ När Johan Lutteman i Burs 1686 valdes till riksdagsfullmäktig af prästerskapet, biföll kapitlet valet, »allenast herr Johan byter något litet om sin habit och skaffar sig kappa, att han ej i klädedräkten må vara de andra svenska präster olik». V. P. d. 23 juli 1686.

1660 föreslog Brodinus prästerskapet att välja Erik Petræus, likaledes af svensk börd, till sitt ombud, hvilket förslag af prästerskapet bifölls. Emellertid kom han hvarken nu eller framdeles att representera sina ämbetsbröder vid riksdagen. Åtminstone voro enligt förteckningen i prästeståndets protokoll för riksdagen 1660 ombuden för Visby stift vid denna riksdag superintendenten Brodinus samt prosten i Hejde, Nils Lauritzen, en infödd gotlänning.¹ Följande riksdag 1664 hade Brodinus däremot med sig en »svensk» riksdagsfullmäktig Petrus Gubbe i Hablingbo. Till den första riksdagen under Spegels superintendentstid, som hölls samma år Spegel kommit öfver till Gotland, då Spegel själf begärt och erhållit konungens medgifvande att »absentera sig» från riksdagen, hade från Gotland infunnit sig en infödd gotlänning och en öfverflyttad fastlänning; den senare var Johan Canutius i Alfva. Utom i nu nämnda fall var det idel gotlänningar, som utgjorde stiftets valda representanter vid de 15 efter Gotlands förening med Sverige till 1600-talets slut hållna riksdagar, för hvilka protokoll äro förvarade i prästeståndets arkiv och till hvilka Gotlands prästerskap sändt ombud.

Vid samtliga riksdagar framburo Gotlands präster — liksom prästerskapet från andra stift — sina önskemål i riksdagsbesvär. Håri upptogos ärenden, som rörde det särskilda stiftet och dess prästerskap. Ofta voro de af ekonomisk art. Vanligen blefvo det gotländska prästerskapets framställningar med välvilja upptagna af regeringen och besvarade efter önskan. Jag har i det föregående haft anledning att anföra åtskilligt såväl ur prästerskapets riksdagsbesvär som ur regeringens resolutioner.

Att stämningen bland stiftets prästerskap gentemot det nya moderlandet icke var den allra bästa under den första tiden efter öns öfvergång till svensk besittning, har redan i det föregående vid flera tillfällen påpekats. Prästerna gjorde sig understundom skyldiga till tämligen förgripliga både yttranden och handlingar. Den rådande stämningen tog sig ett eklatant uttryck omedelbart efter superintendenten Strelows död. Jag har redan nämnt, att beslut fattats på riksdagen 1654, att efter Strelows afgang skulle till superintendent på Gotland infödd svensk man kallas. Det oakadt tog sig Gotlands präster

¹ Bexell, anf. arb. s. 45.

det orådet före att vid sammanträde i Visby dagen efter Strelows begrafning bland sig utse till dennes efterträdare prosten i södra tredingen, den 72-årige Nils Lauritzen, pastor i Garda. De ämnade supplicera hos k. m:t om valets fastställelse. Vid sitt djärfva tilltag hade de handlat i samförstånd med borgmästare och råd.

Visserligen kunde de för sitt tilltag på sätt och vis åberopa dansk sed. I den gamla danska kyrkoordinansen stadgades nämligen angående superintendentsval, att på tjugonde dagen efter den afgångnes död skola »alle Sognepræster alleniste aff Kiøbstederne y Stictet» komma tillsammans i stiftsstadens; de skola därvid uppdraga åt fyra präster att utvälja en i lärdom och lefverne skicklig man. Den valde skall därpå prövas af närmaste stiftschef. Och om han därvid befinnes skicklig, skall han resa till konungen för att erhålla hans bekräftelse på ämbetet.¹ Ordinansen talar endast om prästerna i köpstäderna som elektorer. Bruket blef dock, att äfven prostarna deltog i valet;² understundom skedde valet af hela stiftets prästerskap.³

Hvad nu särskildt Gotland beträffar, så veta vi, att åtminstone vid ett par tillfällen under den danska tiden superintendentskallelsen här föregåtts af prästerskapets val.⁴ Hur vid öfriga tillfällen tillgått, framgår ej af kapitlets protokoller. Antagligt är, att superintendenten eljes utsetts direkt af konungen utan föregående val af prästerskapet. Sådant var nämligen icke ovanligt.⁵

Som sagdt, när Gotlands präster efter Strelows död togo sig för att på eget bevåg sammanträda för att utkora en efterträdare åt den döde, kunde de åberopa gammal sed och danska kyrkoordinansen. Det kunde dock icke vara dem obekant, att den danska kyrkoordningen var afskaffad och den svenska dem anbefalld till efterlefnad. Dessutom var 1654 års riksdagsbeslut angående svensk superintendent på ön dem väl bekant, då Strelow offentligen hade meddelat sitt prästerskap detta beslut.

¹ Rørdam, anf. arb. s. 116 f.

² Se t. ex. val i Lund 1551 (Rørdam, anf. arb. I s. 319), i Fyens stift (II s. 419).

³ K. m:t stadfäste valet af Hans Tausen till biskop i Ribe, hvilken var »begjæret o. navngivet» af kapitlet, häradsprostarna och menige klereciat i stiftet. Rørdam, anf. arb. I s. 188.

⁴ Jansson, anf. arb. s. 28.

⁵ Helweg, anf. arb. I s. 415.

Kyrkohist. Årsskrift 1910.

Det spända förhållande, som vid denna tid rådde mellan Sverige och Danmark, i hvilket senare land man med all makt rustade sig till krig med den norra grannen, ger förklaringen till ett så själfrådigt uppträdande från det gotländska prästerskapets sida. Tydligt nog voro sympatierna både bland präster och borgare, och utan tvifvel äfven bland den af prästerna ledda allmogen, på det gamla moderlandets sida. Stämningen på ön var väl bekant för de styrande. Under det att allmogen rundt om i Sveriges gamla landskap manades att gripa till vapen för att möta det väntade anfallet från arffienden, vågade man lika litet här på Gotland som i de öfriga nyvunna provinserna lita på allmogen. Man tillät den icke gripa till vapen.

I kraft af det uppdrag, Nils Lauritzen sålunda fått af sina ämbetsbröder, presiderade han vid flera tillfällen i kapitlet. I protokollet d. 28 jan. 1657 kallas han därvid »vice superintendent». I sådan egenskap hade han till och med d. 10 dec. 1656 tagit sig för att emot generalguvernören Flemings förbud förrätta en prästvigning och insätta den vigde i Öja pastorat. På hösten 1656 hade därvarande pastor aflidit. Han hade varit gift med Nils Lauritzens dotter Margareta. Hon var nu en tämligen bedagad matrona, moder till 8 barn.¹ Det oaktadt hade hon — eller kanske rättare pastoratet — fått en friare i en ung man Casten Arndt, född i Danmark, hvarifrån han dock i sin späda barndom kommit öfver till Gotland. För att »konservera» sin dotter tog sig den af prästerskapet valde superintendenten det orådet före att, ehuru ej i laglig utöfning af ämbetet, ordinera den tilltänkta mågen och insätta honom i det lediga pastoratet. Denna sak hade, redan innan Brodinus kommit öfver till Gotland, gifvit anledning till ganska heta strider. Generalguvernören, som fann ordinationen olaglig, förbjöd Casten att administrera sakramenten. Själf hade han gifvit sitt förord till kallet åt en redan vigd svensk prästman, Laurentius Bone-lius, som på senhösten 1656 kommit öfver till Gotland.

Nu sammankallade Nils Lauritzen i egenskap af »vice superintendent» sitt prästerskap till ett generalkapitel d. 28 jan. 1657, tre dagar sålunda innan Brodinus erholl sin fullmakt. Hans hufvudsyfte med sammanträdet var tydligen att förskaffa sig ett förtroendevotum från prästerskapets sida. Han förutsåg,

¹ Lemke, anf. arb. s. 416.

att det kunde komma esterräkningar, och ville därför försäkra sig om att hafva sitt prästerskap med sig. Han begärde dess yttrande öfver, huru vidt den myndighet sträckte sig, som han i kraft af prästerskapets val ägde, om inte dit också hörde att företaga ordination, och om icke sålunda Casten »efter ordinationen, Guds klara ord och apostoliska vis är lagligen till Öja kallad, examinerad, approberad, ordinerad och konfirmerad». I sådant fall borde denne ej heller kunna förbjudas sakramenternas administration. Han underställde sitt prästerskap ytterligare, huruvida ett förbud, som var i strid mot Guds ord och icke grundade sig på k. m:ts och ärkebiskopens befallning, borde gälla.

Det visade sig genast, att han icke hade missträknat sig på sina gotländska präster. En hans namne, prosten Nils Lauritzen i Heide, ansåg för sin del — tydligen var han därvid en tolk för den allmänna meningen —, att den valde borde äga en superintendents fulla myndighet. Denna mening blef dock icke oemotsagd från det svenska partiets sida. Dess talan fördes af den förut ofta nämnde Pappus på När, som framhöll, att det uppdrag, prosten erhållit, innefattade allenast att såsom preses leda kapitlets förhandlingar men icke att ordinera präster, något, som endast tillkomme »fullmäktige gjorde biskopar». Äfven några andra svenska prästmän ogillade Lauritzens själftagna rätt att ordinera. »Ratio: det var icke maner uti Sverige.» Emot det svenska partiets invändningar gjorde prosten gällande, att hvad han gjort, var rätt handladt inför Gud, och om någon säger emot, så må man mer åtlyda Gud än människor, ett yttrande, som från en annan svensk prästmans sida, Magnus i Roma, föranledde en erinran, att man måste hålla inne med sådana ord, »ty de kosta hufvudet och lända till öfverhetens förakt».

Prosten vädjade ånyo till sina gotlänningar, hvilka ansågo, att han med den kallelse, de gifvit honom, fått all den myndighet, som hörde ämbetet till. »Så räcken edra händer i vädret», uppmanade dem deras förman, hvilket också skedde som tecken till, att de ville stå på sin förmans sida.

Den följande diskussionen tyckes ha blifvit förd med tämligen stor hetta. Protokollföraren antecknar, att det följde »många diskurser, som icke voro observatu necessarii». Därefter erhöll prosten ånyo sina gotlänningars försäkran, att de

icke skulle vika ifrån, hvad de förklarat som sin mening. Och så följde en prästerskapets »betänkning» rörande de frågor, prosten hänskjutit till dess öfvervägande. Man förklarade, att prosten icke »affekterat» ämbetet, utan hade han sökt befrielse därifrån och endast på grund af trägna uppmaningar från prästerskapets och borgmästare och råds sida låtit förmå sig att påtaga sig »samma besvärning». Han hade ock ärligen, kristligen och berömligen förestått ämbetet, så att, om det så behagade Gud och höga öfverheten, »önska vi oss ingen bättre». I fråga om Castens examen och ordination hade ingenting förekommit i strid mot Guds ord, kyrkoordinansen, kungliga privilegier och det apostoliska bruket, hvadan Casten borde anses som lagligen invigd, hvarför ingen heller kunde förbjuda honom hans ämbetsförvaltning utan att »strida emot Gud».

Den sålunda uppsatta handlingen skulle stadfästas med tredingssigillen å samtligas, både närvarandes och frånvarandes, vägnar.

Denna tilldragelse karaktäriserar ställningen i stiftet, när Brodinus öfvertog ämbetet. Hvad som skett, kunde denne naturligen icke låta oanmärkt passera. Hans första ingalunda angenäma uppgift, när han kommit öfver till stiftet, blef alltså att hålla räfst med sitt prästerskap. Det skedde på hans första möte med prästerskapet. Det var den 26 maj och följande dagar 1657.

Prosten androg till sitt försvar, att han såväl af prästerskapet som af borgmästare och råd var utsedd till förman för stiftet. Likaledes anförde han till sitt urskuldande, att Strelow, innan han fått kunglig fullmakt, endast utsedd af prästerskapet, förrättat ordination. Han åberopade ock prästerskapets af Karl Gustaf 1652 stadfästa privilegier rörande gotlänningarnas befordran på ön.

Åter stodo de infödda gotlänningarna, som togo sin prost i försvar, och de inflyttade svenskarna, som ogillade, hvad som förelupit i fråga om ordinationen, såsom bestämda partier emot hvarandra. De senare ogillade nu icke blott den skedda ordinationen. De sökte ock fritaga sig från ansvaret för superintendentsvalet. Gotlänningarna åter åberopade det bruk, som förut rådt på ön och som afvek från »den manering uti Sverige till att utvälja förman». Animositeten var tydligen tämligen stor; det var också just dagarna innan den danska krigsförkla-

ringen utfärdades. De, som icke ännu hunnit försona sig med de nya förhållandena, visade därför ej så liten nervositet. De svenska prästmännen yttrade sig mera sakligt lugnt. När Pappus förklarade, att han aldrig varit af prostens mening, slängde denne åt honom: »Jag skytter intet om herr Pappi eller de andra hans konsorters samtycke.» Ett par Gotlands-präster förebrädde »de goda prästmän af Sverige», att de inte instruerat »de gullandske» om hvad som var praxis i Sverige, hvarvid Pappus svarade, att han åtvarnat prosten och erinrat honom om det på riksdagen fattade beslutet, att ingen annan än en infödd svensk skulle bli superintendent på ön. Och Erik Peträus, äfven en af »de svenske», framhöll, att prästerna tänkt sig, »att prosten var så gammal och förståndig, han tog sig icke annat på, än billigt var».

Förhandlingarna i denna sak, som pågingo två dagar, slutade därmed, att Castens ordination förklarades enligt kyrkolagen och gällande stadgar ogill, hvadan han förbjöds att utöfva ämbetet. Denna dom undertecknades endast af Brodinus »suo et consentium nomine». Hvad prostens förseelse beträffar, hänsköt man den till höga öfverheten »att förfara dess antingen nåder eller onåder». Han tyckes ej ha drabbats af något straff. Vid följande kapitelsammanträde i slutet af året fungerade han som kapitulär. Och i början af följande år 1658 var han i utöfning af sitt ämbete, då Brodinus visiterade i församlingen.

Att det var med tämligen kyliga känslor, Brodinus mottogs i stiftet, torde vara tydligt af hvad som här berättats. Jag har redan i den förra delen af denna uppsats omnämnt, huru oviljan mot honom sedermera under hans verksamhet från en del af prästerskapets sida tog sig uttryck. Särskildt fick han kläda skott för, att en och annan fastlänning kommit öfver och vunnit befordran i de gotländska församlingarna. Karl Gustafs danska krig gaf anledning till att animositeten ännu mer upplågade. Den riktade sig dels mot Brodinus personligen, dels mot svenskarna i allmänhet. Så tillvitades han af sina präster, att han för gåfvors skull bortgaf prästerliga beställningar. En till Rute befordrad prästman, Herkules Davidsson, hade för en af sina ämbetsbröder skräppt med, att han gifvit superintenden ten ett par oxar. Inför kapitlet nekade han för att hans afsikt med gåfvan varit att bli befordrad till bättre lägenhet. Han hade redan erhållit konfirmation på kallet, innan han öfversändt

oxarna till biskopens prebende. Han påstod sig nu endast ha följt vanligt bruk på ön. Kapitlet fann icke något orätt däri, att gåfvan mottagits, enär det alltid varit gammalt bruk här, att när någon befordras till pastorat, »plägar han med något honorario bevisa bispen sin tacksamhet». Beskyllningen för att för gåfvor hafva bortgifvit något prästerligt kall afvisade Brodinus; han hade i stället ofta »recuserat» gåfvor af sådana präster, som sökt promotion. Hade han vetat, att herr Hercules förärat honom sin gåfva i någon orätt afsikt, skulle han ha svarat honom enligt Petri exempel: »Vare du fördömd med dina oxar.»¹

Några år därefter anklagades pastor i Alskog, herr Thor, af en sin församlingsbo för att på predikstolen ha uttalat förmälsor både mot superintendenten och »de svenske i landet». I en predikan, som han hållit öfver evangeliet om den gode herden, hade han yttrat: »Biskopen tager räntan och drager bort af landet som en legosven.» En annan gång hade han likaledes på predikstolen påstått, att om någon gifver »bispen ett par yxne (oxar), så blifver han präst, antingen han döger eller intet». Och under fastan skulle han med anledning af Jesu bön i örtagården ha talat om bönens kraft och som exempel därpå ha anført, huru svenskarna »drogo öfver Bält till Köpenhamn och ville det intaga, men deras bön i Köpenhamn var så kraftig, att de svenske drogo därifrån med spott och skam».² Han nekade visserligen och kunde icke öfverbevisas. Och församlingsbor, som inkallats som vittnen, ställde sig på sin kyrkoherdes sida. Emellertid är det tämligen sannolikt, att beskyllningarna ägde någon grund. Att sådana predikningar icke skulle befordra samförståndet mellan de båda nationalelementen är uppenbart.

Ej ens af sina konsistorialer behandlades Brodinus alltid så hänsynsfullt. Superintendenten hade begravt en pastor i Martebo. Prosten i tredingen Hans Eudislöw i Källunge — densamme som sedermera blef superintendent under den tid, danskarna sutto vid styret på ön på 1670-talet — menade sig däri-genom ha gått miste om, hvad han af sterbhuset bort erhålla för begrafningen. Saken drogs till och med inför kapitlet. Detta ställde sig på sin preses' sida. Han vore nämligen att

¹ V. P. d. 24 juli 1660.

² V. P. d. 16 mars 1665.

betrakta som »pastor pastorum in sua diœcesi». Hans vederdeloman tycks på grund af denna utgång af tvisten ha känt sig förnärad, hvarför han begärde sin »dimission från consistorio». Superintendenten ville också, att man skulle befria honom från uppdraget att vara konsistorial, men hans medsittare i stiftsstyrelsen menade, att »han har tid till att sitta här så väl som vi». Därvid blef det också. Han deltog fortfarande i kapitlets sessioner.

Vi ha redan sett, hur de dansksinnades bland prästerskapet trohet sattes på prof under den spänning, som rådde tiden närmast före Karl Gustafs danska krig och som ännu mer tilltog under kriget. Det var, som sagdt, också tiden för det superintendentbyte, som gaf öns kyrka dess första svenskfödde ledare. Vid det första sammanträde, Brodinus höll med sitt prästerskap — det var d. 26 och 27 maj 1657, såsom förut blifvit anmärkt, sålunda dagarna innan danskarna bröto freden — förmanade han sina präster att under nu rådande farliga krigstider, »då öfverheten kristtroгна människors böner och förböner mest behöfver», icke försumma att bedja för öfverheten. Landet var redan inveckladt i krig med många mäktiga fiender. Därför hade Brodinus »efter det vördiga prästerskapets egen begäran» författat en bön att brukas efter hvarje predikan. Att den anbefallda bönen icke var alla så välbehaglig, antyder tillägget till Brodini förmaning: »Vare någon, som detta icke vill efterkomma, stånde då därför till svars.» Utan tvifvel var det icke heller för alla stiftets präster så lätt att med verklig öfvertygelse bedja, att — såsom orden lydde — Gud måtte bevara vårt kära fädernesland, bevara vår nådiga höga öfverhet, h. m:t konung Karl Gustaf »från all olycka, skada och farlighet och emot våra mäktiga fiender lycka, seger och framgång förläna, att vi må se det, att du, Herre, strider för oss och utför allt k. m:ts kristliga förehafvande till ditt namns ära, församlingarnas och fäderneslandets välfärd».

Så småningom började prästerskapet försona sig med de nya förhållandena. Men så utbröt Karl XI:s danska krig, hvilket åter satte sinnena i brand. Under det danska regementet på ön gjorde sig en och annan prästman skyldig till obetänksamma handlingar gentemot sin lagliga öfverhet och trädde ifrån sin »rätta trohetsplikt». Karl XI var, sedan freden blifvit återställd, betänkt på att, liksom förut i Skåne, låta äfven här

anställa en kommission, som hade att rannsaka och döma öfver de prästmäns förhållanden, som under kriget gjort sig skyldiga till någon otrohet. Befallning härom lät han till och med afgå till Spegel. Emellertid torde Spegel ha lyckats förmå konungen att inhibera den tilltänkta kommissionen.¹

Några egentliga repressalier mot de felande utkräfdes aldrig. Den ende, som råkade illa ut, var kyrkoherden Henrik Schacht i Visby, som under kriget i en sanningslös smädeskrift hade angripit de svensksinnade på ön och bland dem särskildt ståt-hållaren Cedercrantz. Spegel lade sig väl ut för honom, men han blef afsatt från sina pastorat — utom Visby innehade han Fole som prebende — och lämnade ön.²

Anledning till störande uppträden från prästerskapets sida gaf ofta utkräfvandet af den s. k. silfverskatten, ursprungligen en krigsgärd från den danska tiden. Den hade under tiden före 1645 vid vissa tillfällen pålagts såväl prästerskapet som allmogen på ön såsom en extra ordinarie skatt. Första gången det skedde var under det pågående kriget med Sverige 1611. Den bestämdes då till 8 rdr specie och utgick i stället för mantalspengar och andra utlagor.

Svenska regeringen ville ej heller afstå från denna beskattning af den nyförvärfvade provinsen. Redan i slutet af 1646 skref k. m:t till en gotländsk fogde med anledning af en från hans sida gjord förfrågan, huru med skatten skulle förfaras, att då prästerskapet förut varit vant att jämte allmogen erlägga denna skatt, så tviflade k. m:t icke, att prästerskapet fortfarande skulle efterkomma sin skyldighet att betala silfverskatten.

En liknande förfrågan gjordes ock från landshöfding Ulf-sparres sida. Han hörde sig för hos regeringen, huruvida allmogen och undersåtarna på Gotland skulle påläggas någon extraordinarie skatt, eftersom räntorna icke voro tillräckliga till stadens underhåll. I en landshöfdingen i början af 1648 gifven resolution förklarade då regeringen, att det icke vore obilligt, att landet pålades den silfverskatt, som allmogen förut under det danska regementet haft att erlägga. Landshöfdingen erhöll därför befallning att söka förmå allmogen att utgöra åtminstone fyra rdr för hvar gård. Half och fjärdedels gård skulle betala

¹ Se härom »Visby stift under Spegels ledning», Kyrkohist. Årsskr 1903, s. 301 f.

² »Visby stift under Spegels ledning», Kyrkohist. Årsskr. 1904, s. 117 f.

i proportion därefter. Prästernas skattskyldighet omnämnes icke uttryckligen. Att regeringens afsikt var, att äfven de skulle utgöra denna skatt, framgår dock däraf, att det sägs, att om någon, »anten präst eller lekman», åberopar någon frihet, som han redan under den danska tiden njutit, så måste han för att fortfarande få del däraf, nöjaktigt bevisa, att han verkligen ägt sådan frihet.¹

I en senare på året gifven kunglig resolution till landshöfdingen förnyar regeringen sin befallning om silfverskatten. Här stadgas uttryckligen om prästernas skyldighet att erlägga samma skatt. Landshöfdingen hade nämligen i ett nytt memorial klagat öfver det deficit, som årligen uppkom till växande belopp i den gotländska staten, och öfver tillgängliga penningmedels otillräcklighet till garnisonens och betjäntes aflöning, om icke silfverskatten pålades landet. Han förfrågade sig med anledning däraf, huruvida den fortfarande skulle utgå till 4 rdr för hel gård och till 8 rdr af prästerna.² Regeringen godkände förslaget. Prästerna skulle sålunda betala 8 rdr; prostarna skulle vara fria.³ Emellertid klagade prästerna redan följande år i sina riksdagsbesvär, att de lidit af missväxt och af sina åhörarens armod, och begärde fördenskull en nedsättning af den till 12 dlr s. m. utgående skatten till 8 dlr, hvilken begäran af regeringen villfors.⁴

Året därpå, 1650, begärde äfven allmogen af liknande anledning, missväxten föregående år, lindring i samma skatt. I sin resolution förklarade k. m:t, att de, som i följd af missväxten blifvit så utarmade, att de ej förmådde betala ifrågavarande skatt, skulle af landshöfdingen därifrån befrias.⁵

Detta år, 1650, androg prästerskapet åter i sina riksdagsbesvär sin skattskyldighet och förfrågade sig, huruvida det vore befriadt från alla skatter, som ej voro upptagna i jordeboken, sålunda från silfverskatten, skjutspenningar, båtspenningar och kostpenningar. Innan ärendet afgjordes, hördes landshöfdingen, som framhöll, att silfverskatten, som under den danska tiden varit en extraordinarie pålaga, numera vore uppförd i jordeböckerna som en ordinarie ränta, hvadan ingen ändring kunde

¹ K. res. d. 5 jan. 1648. R. R.

² Ulfsparres mom. 1648.

³ K. m:ts res. d. 31 juli 1648.

⁴ K. res. d. 3 apr. 1649.

⁵ K. m:ts res. på Gotlands allmoges besvär d. 30 okt. 1650.

ske däri utan stor förvirring i staten. Kostpengar, som utlades vid tingen, kunde prästerna icke med skäl fordra befrielse ifrån, »emedan de lag och rätt såväl som bönderna pläga bruka och behöfva.»¹ Sådan blef också regeringens resolution. Däremot medgafs prästerskapet äfven för framtiden den nedsättning i silfverskatten, som föregående år blifvit beviljad.

Denna silfverskatt var emellertid synnerligen impopulär bland prästerna, hvadan den ofta gaf anledning till mycken förargelse. Brodinus måste på prästmötet 1666 rikta en allmän förmaning till prästerskapet »till lydighet mot världslig öfverhet och dess betjante, som sölfskatten emottaga.» Närmaste anledning till denna erinran gaf väl det klagomål, som vid det samtidigt hållna kapitelsammanträdet framställes af befallningsmannen Elias Starck mot trenne prästmän för att på ett oskickligt sätt hafva bemött befallningsmannens utsände, då de kommit för att indrifva skatten. Hans utsände blefvo, klagade han, af en del präster »öfverfallna med hårda ord, ja, hugg och slag och afjagade ur prästgården». En af de anmälda prästmännen förmanades att hörsamt och godvilligt utgöra kronans skatt och höfligt mottaga dem, som gå kronans ärenden samt ofelbart och i rättan tid erlägga skatten. En annan kyrkoherde, hvars hustru i mannens frånvaro, då domaren kommit för att panta, mottagit den pantande med skymfliga tillmälen — hon hade sagt: »Skulle du komma till att rifva i en ärlig mans gård, du gateflacker och klippekluter» —, erinrades om att förmana sin hustru att visa hörsamhet mot kronans tjänare, för så vidt hon ville undgå att stå till svars och plikta för sitt otillbörliga uppförande.²

En synnerligen viktig funktion i fråga om provinsens försvenskning hade naturligtvis de undervisningsanstalter, som funnos på ön. De kräfva ett närmare beaktande.

Då Gotland blef svensk besittning, fanns en skola i Visby. Vi kunna åtminstone i någon mån följa dess öden från reformationens dagar. Den synes för öfrigt ha funnits redan under den katolska tiden. Under tiden närmast efter reformationen tyckes den ha legat tämligen i lägervall under den oreda och ovisshet, i fråga om hvart Gotland skulle höra, som då var

¹ Se en konc. skriv., inneliggande i prästerskapets besvär 1650. »Prästerskapets besvär, Visby stift.» R. A.

² V. P. d. 28, 29 aug. 1666.

rådande. Efter freden i Stettin 1570, då äganderätten blifvit afgjord, synas de danska konungarna med mera omsorg ha vårdat sig om öns förnämsta bildningsanstalt.

Sitt intresse för skolan visade den danska regeringen bland annat genom det ekonomiska understöd, hvaraf den lät skolan komma i åtnjutande. Så erhöilo fyra elever kost på Visborgs slott mot det, att de biträdde vid sången i slottskyrkan. Likaledes erhöill skolmästaren hjälp från slottet till lön och kläder. Det var ej ovanligt i Danmark, att understöd i denna form utgick från de kungliga slotten till skolorna i städerna.¹ Vidare erhöilo fyra lärjungar kost på hospitalet.

Genom ett kungligt bref af d. 29 juli 1638 beviljade Kristian IV de fattiga skolbarnen på Gotland de penningar, som voro samlade till barnhuset. Äfven för de till universitetet i Köpenhamn kommande gotlänningarna visade Kristian intresse. I samma bref förordnade han, att af dem en eller två lärjungar, som lagt god grund till sina studier och hade fattiga föräldrar, som inte kunde hjälpa sina söner till studiernas fortsättande, skulle, så snart de deponerat vid universitetet, erhålla fri kost därstädes. Slutligen anbefalldes prästerna att i hvarje socken på en viss tid om året samla allmosor till de fattiga skolbarnen.²

När ön sedermera genom freden i Brömsebro öfvergick till svensk besittning, insåg den svenska regeringen väl, hvilket intresse den hade af att stödja skolans verksamhet. Redan året efter Brömsebro-freden vände den sig till öns prästerskap och till magistraten i Visby med erinran om vikten af att de togo sig an stadens skola. »Såsom skolor äro seminaria reipublicæ och ungdomens upptuktelse dess fundament», borde de »sig skolans här i Visby upprättande och deras barns och ungdoms goda upptuktelse låta vara angelägna.»

¹ Så beviljade Fredrik II 1580 250 dlr från *Koldinghus* till underhåll för skolmästaren, 2 hörare (lärare) och 9 skolbarn vid staden Koldings skola, och skulle lundsmanden på Koldinghus öfverenskomma med någon from borgare i staden att för den anslagna summan förse nämnda personer »med Mad og Øl tilbørligen». — 1587 förordnade konungen, att 4 skolynglingar skulle ha kost på *Kallundborg* slott. — Likaledes hade 12 »skolpersoner» underhåll från kungsgården *Odense*, emedan de »hafue holditt Chorsang wdj Sancti Hans Kircke». Underhållet skulle fortfarande utgå, förordnar Kristian IV 1589. Härom se Rørdam, anf. arb. II, s. 312 f., 417, 463 f.

² Brevet finnes i afskr. bl. kopior af danska förordningar o. bref rör. skolorna, särskildt skolan i Visby. »Skolväsendet. Visby stift.» R. A.

Regeringen hade ju anbefallt öns invånare att låta sina barn, om de ville se dem befordrade till ämbeten och tjänster på fäderneön eller eljest i riket, studera i svenska skolor och gymnasier och vid svenska akademier. Så mycket viktigare var det då, att den gotländska ungdomen redan här i Visby kunde inhämta de första kunskapselementerna för att så lägga grund för vidare studier. Här borde den också få göra bekant-skap med svenskt språk och svensk kultur.

Emellertid befann sig skolan med det ringa ekonomiska understöd, den kunde erhålla af allmänna medel, och under den tryckande fattigdom, hvori öns invånare lefde, länge i en tämli-gen prekär ställning. Jag har nämnt, att redan den danska re-geringen ålagt allmogen att göra sammanskott till understöd åt skolbarnen. Men allmogen vägrade nu att lämna den vanliga hjälpen. Prästerskapet begärde därför i sina riksdagspostulat 1649, att k. m:t ville förmå allmogen att fortfarande på sätt som hittills understödja skolans verksamhet, »på det de, som fattiga äro och likväl gärna vele något framsteg i sina studier vid be-mälta skola göra, måge därmed varda bisprungna och fort-hjälpta.» K. m:t förklarade sig hålla det för ett kristligt verk, att de fattiga, som gärna vilja »sig uti sin kristendom och an-dra bokliga konster förkofra och likväl för medellöshet däruti studsas, varda gripna under armarna och hulpna.» K. m:t såg därför gärna, att allmogen fortfarande godvilligt gjorde samman-skott till det behjärtansvärda ändamålet. Men enär ett sådant understöd vore att anse som »en självvillig eleemosyna och icke bör med tvång utpressas», så förlitade sig k. m:t på präster-skapets »discretion» att vid utkräfvandet af denna hjälp taga hänsyn till vederbörandes förmåga att erlægga den. Slutligen förklarade sig k. m:t hysa den tillförsikt till superintendenten, borgmästare och råd samt vederbörande lärare, att de »utan någon våld och otillbörlig respekt» rättvist utdela det insam-lade, så att de fattiga, som äro bekväma till studier och ha lust därför, måtte varda befordrade. Landshöfdingen borde »dem samtligen allvarligen tillhålla och obligeras» därtill.¹

Med anledning af det understöd, som under den danska ti-den utgått från Visborgs slott till de fyra skolpiltarna, som uppvaktat med sång i slottskyrkan, liksom ock till skolmästaren

¹ K. m:ts res. d. 3 apr. 1649. V. A.

samt från hospitalet till fyra skolbarn, hänvände sig prästerskapet i sina riksdagsbesvär 1647 till k. m:t och begärde, att dessa förmåner fortfarande måtte bestå och förunnas. K. m:t beviljade den framställda begäran »till h:ns k. m:ts vidare disposition och förordning däröfver framdeles.»¹ På förfrågan af landshöfding Ulfsparre följande år förklarade k. m:t änyo, att de fyra »djäknepiltarna» skulle försörjas af kronans medel. På ytterligare förfrågan af landshöfdingen, huru stort underhåll för detta ändamål skulle utgå, svarade regeringen, att skolpiltarna skulle erhålla 40 dlr s. m. hvardera.²

Hvad lärarpersonalen beträffar, utgjordes den redan under den danska tiden af en rektor (skolmästare) och två andra lärare (hörare). Detta antal lärare bibehölls länge under den svenska styrelsen. Till lärarnas underhåll bidrog staden med 150 dlr s. m. och landsbygden med 70 dlr. Dessutom hade staden att hålla skolmästare och lärare med »kost och sängar.» Af de influtna medlen bekom skolmästaren 120 dlr, den äldre läraren 60 och den yngre 40.³ Underhållet var tydligtvis synnerligen knapphändigt tilltaget och lärarnumerären alltför ringa.

År 1649 utkom, som bekant, drottning Kristinas skolordning. I sammanhang därmed uppgjordes också stat för rikets olika skolor och gymnasier. Enligt denna skulle Visby skola anordnas som en trivialskola med en läraruppsättning, bestående af rektor, konrektor samt fyra andra lärare, däraf en apologist. En lysande stat uppgjordes för dessa lärare. Till deras underhåll anslogos 450 tnr spannmål. Rektor skulle däraf erhålla 150 tnr, konrektor 100 samt de fyra lärarna 50 tnr hvar. Emellertid, det blef endast ett vackert program. Understödet från allmänna medel, som landshöfding Banér erhöll befallning att utbetala efter 9 mark pr tunna, utföll aldrig.⁴ Någon ökning af lärarkrafterna blef lika litet vidtagen. De enda medel, på hvilka skolans stat i fråga om lärarnas underhåll måste grundas, voro

¹ K. m:ts res. d. 16 apr. 1647. V. A.

² K. m:ts res. d. 31 juli 1648. R. R.

³ Sådan anges skolans stat i en handling från 1652. G. Lindström, Bidrag till historien om Gotland, s. 6, not.

⁴ För samtliga skolor afprutades betydligt den 1649 uppgjorda staten. För Visby bortföll den helt och hållet. Hvarken i 1652 eller 1653 års »generalstat», för hvilka år jag undersökt förhållandet, finnes någon post för Visby skola upptagen.

fortfarande de ringa bidrag, som inflöto från staden och landsbygden. För sitt underhåll voro lärarna för öfrigt hänvisade till de nådepenningar, som kunde inflyta för den sång, hvarmed skolan vid högtidliga tillfällen uppvaktade stadens borgare.

Under sådana förhållanden är det inte så mycket att undra öfver, att det i en skrifvelse några år efter det den storartade staten var uppgjord, säges, att både docentes och discentes måste lifnära sig med bettleri.¹

Skolan kom aldrig heller att motsvara, hvad man 1649 afsett, att den skulle blifva, en trivialskola, ehuru den ofta i officiella handlingar under den följande tiden hedras med detta namn. När Karl Gustaf som arffurste erhöll Gotland i förläning, förständigade han sin landshöfding på ön, Sparre, att konferera med superintendenten, huruvida man kunde inrätta skolan i enlighet med den nya skolordningen. Därjämte fick landshöfdingen i uppdrag att taga reda på, »hvaruppå skolestaten af ålder hafver varit funderad.»² Emellertid har hertigens omsorg för Visby skola, för så vidt bevarade handlingar gifva vid handen, ej lämnat något spår efter sig.

Brodinus sökte göra, hvad göras kunde, af Visby skola under de i ekonomiskt afseende svåra förhållanden, hvarunder den släpade sig fram. Han hade att vaka öfver, att påbudet om gotlänningarnas studier vid svenska läroanstalter efterlefdes. Men härför var det nödvändigt, att skolväsendet på ön bragtes i så pass drägligt skick, som det under rådande förhållanden var möjligt. Det var också en af hans första omsorger, sedan han tagit öns kyrkliga ledning om hand. Han framhöll för sitt prästerskap, huru nödvändigt det vore, att man hade en »väl beställd skola» på ön, så att den, som ägnade sig åt studier, här kunde komma så långt i sina stycken, att han kunde »härifrån fruktsamligen förskickas till Uppsalæ academiam, varandes de studier, som där trakteras, kapabel.» Men härför fordrades, framhöll han vidare, både dugliga lärare och nödiga medel. Lärarna måste själfva vara akademiskt bildade män. Så långt tyckes man förut ej vågat sträcka sina anspråk. Det vore därför rådligt, att »några goda ingenia af landsens barn» i tid beflitade sig om studier, så att man hade lämpliga personer af öns ungdom att tillgå för att tillgodose skolans behof och icke

¹ Gahne, Bidrag t. Gotlands historia under åren 1645—1654, s. 9, not.

² Karl Gustafs mem. t. Sparre d. 11 dec. 1652.

nödgades att taga »några främmande». Helt säkert var Brodinus för egen del ej så ovillig att taga »främmande», d. v. s. fastlänningar, till skolmästare, om sådana stått till buds. Med sitt hot om att taga främmande afsåg han nog att sporra sina gotlänningar till uppoffringar för öns skolväsende. — Hvad medlen beträffade, hvilka behöfdes för skolans utveckling, var det en sak, som fordrade »allas råd».¹ Som vi strax skola se, gjorde Brodinus, hvad han kunde för att bereda nödiga medel, att skolverksamheten inte alldeles skulle stanna i stöpet.

På prästmöte 1666 var frågan om skolan åter före. Den togs upp därmed, att superintendenten uppmanade dem, som hade barn i skolan, att icke i förtid skicka barnen till akademien utan låta dem stanna i skolan, vare sig här eller »i andra trivialsolor», tills de blifva »svarsghoda att resa till akademien.» Pastor i Östergarn uttalade därvid den önskan, att de här hemma måtte kunna förberedas för sina universitetsstudier. Det borde därför praktiseras som tillförene, »att en sådan skola kunde upprättas, att de kunna blifva sådana karlar, som tillförene äro har blifne», hvartill svarades, att det vore väl, om så kunde ske.² Det ser sålunda ut, som om skolan åtminstone inte gått framåt oaktadt Brodini bemödanden.

Det torde ha varit Brodini förtjänst, att skolmästaren under sagde superintendents ämbetstid erhöi ett personligt lönetillskott af allmänna medel, belöpande sig till 80 dlr s. m. Utsikten att fortfarande kunna beräkna detta understöd blef dock icke stor, sedan drottning Kristina 1667 lätit öfverlämna Gotland på arrende åt en köpman Jakob Momma i Stockholm. Att denne icke hade något synnerligt intresse för öns bästa, blef snart uppenbart. Klagomål emot honom föranledde en undersökning på ön. När nu prästerskapet genom sin superintendent 1668 vände sig till generalguvernören Seved Bååt och hos honom gjorde framställning om, att nyssnämnda understöd, sedan den skolmästare, som därmed hugnats, afgått, fortfarande skulle få utgå till efterträdaren, svarade generalguvernören, att han ej kunde se, huru det »sig fogeligen vill låta göra.» Emellertid ville han göra, hvad han kunde för att förmå Momma att utgifva de 80 dalerna åt skolmästaren.³ Någon synnerlig effekt

¹ V. P. d. 26 o. 27 maj 1657.

² V. P. d. 28 aug. 1666.

³ Seved Bååts res. d. 27 aug. 1667. Kungl. bref. V. A.

af ett sådant hänvändande till Momma tyckes Bååt själf icke ha väntat. Någon sådan följde ej heller.

Ett par år därefter, 1670, vände sig Brodinus till k. m:t. Han androg i sin skrifvelse skolans nöd. Det af drottning Kristina beviljade anslaget af 450 tunnor spannmål hade skolan aldrig kommit i åtnjutande af. Visby borgerskap hade väl hittills merendels underhållit skolans betjante »men förmå inte göra det nu som tillförene, efter de till talet minskade och till medlen äro försvagade vordna.» Skolmästaren hade på den grund begärt, att konsistoriet ville hos k. m:t framhålla skolans »slätta» tillstånd. Brodinus begär därför, att k. m:t ville förse skolan med nödortfigt underhåll, »att docentes däruti må för sin tjänst njuta sådan lön, att de däraf sig och sina må kunna föda» och icke för sin fattigdoms och nöds skull nödgas »kvittera skolan och sin fortun på annat sätt söka». Det skulle ofelbart ha till följd, att skolan komme att alldeles gå under, »många till men, hinder och skada, som eljes, i skolan väl upplärde, Guds församling och regementet en nyttig tjänst göra kunde.»¹

Icke heller detta Brodini hänvändande till regeringen tyckes ha ledt till något resultat. Sannolikt ansåg sig regeringen icke ha några särskilda förpliktelser gentemot Gotlands skolväsen, så länge ön stod under drottning Kristinas förvaltning. Skolmästaren Olof Larsson vände sig därför några år därefter till den nye generalguvernören Gustaf Kurck med en supplik, hvori han begärde att få åtnjuta de 80 daler, som företrädaren uppburit af allmänna medel. Kurck lofvade, att han hos drottning Kristina ville förorda denna begäran. Resultatet däraf torde dock ej ha blifvit det önskade.²

Äfven *Spegel* visade synnerlig omtanke om Visby skolas bästa. Skolan befann sig ännu vid hans tillträde till superintendentsämbetet i ett så bekymmersamt läge, att det i en offentlig handling kunde sägas, att den var »så ganska utarmad, att hvarken docentes eller discentes med vederbörlig lust och lifsmedel kunna där subsistera, fast mindre någon ansenlig profekt åstadkomma.»³ Från regeringens sida var af nyss nämnd an-

¹ Brodini skr. t. k. m:t d. 3 maj 1670. »Skolväsendet. Visby stift.» R. A.

² Afskr. af Kurcks svarsskrifv. t. Olof Larsson d. 18 juni 1674 bl. »Prästerskapets besvär. Visby stift.» R. A.

³ Prästerskapets riksdagsbesvär 1680. »Copia och Formular-Boock.» V. A.

ledning — Gotlands beroende af drottning Kristina — ingen hjälp att vänta. Prästerskapet vände sig väl till regeringen med begäran om hjälp, men denna begäran besvarades blott med ett bleklagdt nej. De rådande förhållandena tilläto ej att »deputera» något till Visby »trivialscolas» underhåll. Staden och landet hade så mycket större förpliktelse att sörja för skolan, som öns »barn och ungdom däraf besynnerligaste gagnet och nyttan hafver.»¹

Äfven Visby stad gjorde vid samma tillfälle ett försök att erhålla något allmänt understöd för sin skola. Men svaret blef lika föga uppmuntrande. K. m:t kunde ej bevilja någon hjälp, eftersom inkomsterna från ön stodo till drottning Kristinas disposition.²

Endast från drottningens sida var sålunda hjälp tänkbar. Spegel vände sig också genom drottningens generalguvernör till henne personligen med ansökan om hjälp. Hon förnekade icke heller här sitt lefvande intresse för bildning och studier. I resolution från Rom d. 12 juni 1685 beviljade hon, »ungdomen till så mycket bättre edukation», 400 dlr s. m. årligen. Understödet lämnades på »behaglig tid». — Till skolans hjälp utverkade Spegel äfven af Karl XI ett prebende för rektor.

Först nu hade skolan kommit på en så fast ekonomisk grund, att man kunde tänka på att utveckla den till en verklig trivialskola. Denna utveckling skedde dock icke under Spegels tid. Han hade redan erhållit fullmakt som biskop i Skara, innan drottning Kristinas anslag beviljades. Något rektorsprebende — Karl XI hade redan d. 25 okt. 1682 gifvit sitt medgifvande därtill — hade ej heller kunnat förordnas, enär något därför lämpligt pastorat i stadens närhet icke blifvit vakant. Först i juni 1687 blef *Endre* genom förutvarande pastors död ledigt, och bestämde kapitlet då, att detta pastorat skulle anslås till rektorsprebende.³

Spegels efterträdare *Petrus Stjernman* hade d. 30 apr. 1685 erhållit fullmakt som superintendent på Gotland. Men han stannade den närmaste tiden kvar på fastlandet dels för enskilda angelägenheter och dels för att deltaga i det pågående kyrkolagsarbetet. Det första kapitel, vid hvilket han presiderade,

¹ K. m:ts res. på prästerskapets besvär d. 15 nov. 1680.

² K. m:ts res. på Visby stads besvär d. 3 dec. 1680. R. R.

³ V. P. d. 15 juni 1687.

Kyrkohist. Årsskrift 1910.

hölls d. 21 juli följande år. Vid detta tillfälle var skolfrågan före. Man hade nu drottning Kristinas donation att röra sig med, och frågan blef då, huru man till största gagn för skolan skulle använda detta betydande understöd, så att man därmed skulle kunna »komma skolestaten i flor». Man beslöt för det ändamålet att öka lärarkrafterna. Rektor och de båda kollegerna voro otillräckliga. För att skolan skulle kunna organiseras som en trivialskola, erfordrades betydlig förstärkning. Först och främst behöfdes en konrektor, »emedan rectoris arbete är för mycket för disciplarnas olika profekt skull.» Vidare måste skolan förseas med en apologist och en direktor cantus, »efter det nödigt eraktas, att ungdomen öfvas uti räknande och skrifvande, helst de, som därtill lust hafva, så väl som uti sången». Hvad fördelningen af de 400 dalerna beträffar, öfverenskomis, att rektor borde erhålla 200 daler. Stjernman var genom denna betydliga tillökning i lön för rektor mån om att försäkra sig om att få behålla dåvarande rektor, som var en svensk man och promoverad magister. Konrektor skulle erhålla 100 dlr. Dessutom skulle han kunna erhålla anställning som predikant på hospitalet. De återstående 100 dalerna skulle fördelas mellan apologisten, sångläraren och de båda kollegerna.¹ Som redan blifvit sagdt, erhöll rektor dessutom sitt prebende.

De sålunda fattade besluten angående förstärkning af lärarkrafterna sattes i verket följande år 1687. Personer utsågos nämligen på kapitelsammanträde d. 7 okt. d. å. till innehafvare af de nyinrättade lärarbefattningarna. Dåvarande förste kollega Jakob Diræus skulle befordras till konrektor, tills vidare på prof. Till efterträdare skulle han erhålla den yngre kollegan Georg Bacherus. Konsistorium lofvade dem snar befordran, »på det de så mycket mera animeras måtte till flit uti sin tjänst.» Till collega inferior förordnades i Bacheri ställe Christianus Bönderby. Förordnande af apologist lämnades till vidare betänkande.² Skolan erhöll också vid denna tid sin rector cantus, som tillika var stadsförsamlingens organist.

Stiftet hade sålunda — för tillfället åtminstone — sett sig i stånd att förse skolan med tämligen fullständig *läraruppsättning*, för att den skulle kunna bli, hvad den var afsedd att vara, en fullständig trivialskola. För *lärjungarnas* underhåll

¹ V. P. d. 21 juli 1686.

² V. P. d. 7 okt. 1687.

funnos dock endast synnerligen inskränkta medel att tillgå. Förutom hvad de kunde erhålla för skolsången, hade man för detta ändamål endast att påräkna någon del af den kollekt, som söndagligen insamlades i stadskyrkan, samt den årliga arrendesumman för »skolbetningen», belöpande sig till 12 dlr s. m., hvilken senare inkomst förut hade utgått till hjälp åt rektor.¹ Dessa medel kunde emellertid inte långt förslå, särskildt i betraktande af den usla ekonomiska ställning, som var rådande på ön. Följden var, att endast »få och de allena, som något rikare föräldrar haft, af gothlandis hafva kunnat bragt sig nånsin till någon större profekt uti studier och bokliga konster».²

Borgerskapet vände sig till kapitlet och begärde, att det skulle sörja för, att prästerskapet gjorde något sammanskott till de fattiga skolbarnens i Visby underhåll, men kunde »intet obtinera därtill».³ — Kapitlet var nog också å sin sida betänkt på åtgärder för att kunna bringa hjälp åt de fattiga skolbarnen. Vid samma tillfälle, då man öfverlade om användandet af de af drottning Kristina beviljade medlen, fördes denna fråga på tal. Då de 400 dalerna ej kunde räcka till detta ändamål också, öfverlade man, huruvida man inte kunde få någon hjälp i en eller annan form från landsbygden, liksom djäknarna i Sverige åtnjöto rätt till sockengång. Frågan uppsköts till behandling längre fram.⁴

Kapitlet fick anledning åter ta upp frågan ett par år därefter. K. m:t hade nämligen i ett cirkulärbref till konsistorierna infordrat förteckning på lärarpersonalen vid stiftens läroverk. Därjämte hade stiftsstyrelserna att afgifva betänkande, huruvida befintliga skolor och lärarkrafter voro tillräckliga för de särskilda orterna, samt redogöra för de medel och tillgångar, hvaraf lärarnas löner utgingo. »Och tillåta vi desslikes», heter det slutligen, »att om eljest några anständiga förslag kunde gifvas vid handen till deras löns förbättring såsom fordom af sockne- och kyrkokollekter, I jämväl dem i underdänighet andraga måge», på det k. m:t måtte veta, »hvad de nödigt betarfva, och på hvad sätt de må njuta ett skäligt underhåll och uppehälle».⁵

¹ »Skolbetningen» är en skogspark, som under samma benämning tillhört skolan ända till för några år sedan, då skolan efter erhållet vederbörligt medgifvande afyttrade den till staden.

² Stjernmans skr. t. k. m:t d. 7 sept. 1688. V. kons. t. k. m:t. R. A.

³ V. P. d. 10 sept. 1685.

⁴ V. P. d. 21 juli 1686.

⁵ K. skrifv. d. 10 maj 1688. K. bref. V. A.

Vidare hade k. m:t genom resolution af d. 8 mars 1686, som afgafs med anledning af deputerades på kyrkoordningen ansökan, förklarats, att »hörarne» kunde erhålla något af bibeltrycktunnan.

Superintendenten Stjernman redogjorde i sitt svar på den förra skrifvelsen för Visby skolas utveckling under sista tiden, tack vare drottning Kristinas anslag. Vidare framhöll han, att någon hjälp af bibeltrycktunnan inte kunde komma i fråga i detta stift, enär hela tionden gick till prästerskapet, hvadan någon kronotionde, hvaraf bibeltrycktunnan utgick, ej inflöt från stiftet. Emellertid erfordrades inrättande af en tredje kollegabefattning, »som här desidereras och till en fullkomlig trivialskola betarivas.» För att erhålla medel härtill och till hjälp åt djäknarna åberopade han riksdagsbeslutet af d. 7 apr. 1622. Häri förordnades, att den gamla sockengången »såsom ett stort hinder för ungdomens studier och en rot till allehanda odygd» skulle afskaffas. I stället skulle »hvar man, som å landet sitter», årligen betala till närmaste skolas fattiga djäknar 6 öre.¹ Stjernman begärde nu, att en hvar bonde på ön i enlighet med detta stadgande skulle för samma ändamål erlägga sagda bidrag.² Denna fråga hänsköt superintendenten några dagar därefter till det på prästmöte samlade prästerskapets öfverläggning, hvarvid prästerskapet gillade en sådan begäran, som af superintendenten framställdes i hans nyss omnämnda skrifvelse.³ Emellertid har jag ej funnit, att den gjorda framställningen lände till något resultat. Skolungdomen fick fortfarande dragas med tryckande nöd och fattigdom.

Snart nog drabbades skolan af ett hårdt slag, som hotade att alldeles förlama dess verksamhet. Drottning Kristina dog 1689, hvarvid hennes underhållsländer — sålunda äfven Gotland — återgingo omedelbart under Sveriges krona. Men därmed upphörde också det anslag, drottningen »på behaglig tid» förunnat skolan. De nytillsatta lärarna gingo därmed miste om all lön från skolan. Ställningen blef ännu mer bekymmersam, i det att på grund af den ytterliga fattigdomen både i staden och på landet inte ens de gamla lärarnas löner inflöto. Så hade rektor, som skulle bekomma 100 dlr af staden, 1691 på

¹ Wilskman, anf. arb. I. s. 616 f.

² Skr. d. 7 sept. 1688. Visby kons. R. A.

³ V. P. d. 12 sept. 1688.

två års tid »icke en skilling däraf bekommit». Och de båda kollegerna hade under det gångna året af sin lön endast uppburit 10 dlr hvar.¹

Stjernman tog sig åter an skolans sak. Han vände sig till k. m:t, erinrade om landets fattigdom och om den nöd, som tryckte skolans lärarpersonal, sedan man gått miste om det förut uppburna understödet, och då landet ej kunde utgöra den lön, som därifrån borde utgå. De nytillsatta lärarna fortforo väl ännu med sin verksamhet, i förhoppning om att det en gång beviljade understödet äfven framdeles skulle få uppbäras. Emellertid kunde man befara, att lärarna snart skulle se sig tvungna att lämna sin tjänst, hvarigenom »denna kristendomens verkstad» skulle komma att aldeles ödeläggas »till så mycket vissare och beklagligare Guds församlings ruin och undergång där å orten, som, fara värdt, sällan eller aldrig härefter någon dugelig person från andra stift där sin promotion söka och hafva vill». Han begärde därför, att k. m:t täcktes draga icke mindre omsorg om invånarna i denna provins än om sina trogna undersåtar å andra orter och låta upprätta därstädes en trivialskola till ungdomens »tarfliga information». Kunde det inte låta sig göra, begärde han, att den under drottning Kristinas sista år erhållna donationen fortfarande måtte få utgå.²

I en särskild »specifikation på skolbetjänternas löningar i Visby, gjord år 1691, d. 28 mars», redogör Stjernman för, hvad de särskilda lärarna hade att uppbära af staden och landet. Rektors lön utgjorde nu 100 dlr af de medel, som staden lämnade, samt 50 dlr af det tillskott, som inflöt från landsbygden. Hvarje socken bidrog till lärarlönerna med 24 à 25 öre s. m. Däremot uppbar rektor ej några »kostpengar» af staden, ehuru han förr haft fri kost hos borgerskapet. Den äldre kollegan fick på sin lott såsom lön 50 dlr och i stället för den kost in natura, han förut haft, 45 dlr. Detta af staden; af landsbygdens medel fick han 10 dlr. Den yngre kollegan hade i öfrigt detsamma som hans äldre medlärare, men lönebeloppet från staden uppgick endast till 30 dlr. Underhållet var sålunda synnerligen knappt. Kommer så därtill, att medlen icke inflöto, så måste lärarna ha varit försatta i verklig nöd. Till det sagda

¹ Stjernmans skr. t. k. m:t d. 3 apr. 1691.

² Skr. d. 3 apr. 1691. Visby kons. till k. m:t. R. A.

underhållet kommer dock, hvad som af de influtna medlen för skolsången kunde tillfalla lärarna.¹

¹ Till en föregående skriv. d. 13 juli 1689 hade Stjernman bifogat en af stadsnotarien d. 1 aug. 1681 uppgjord förteckning på samtliga inkomster, ordinarie och extra, som tillföllö lärarna. Den saknar icke intresse, hvarför den här meddelas:

Kort opsats hvad rector och collegæ Scholæ Wisbyens. årligen af staden pro salario hafva manne samt accidentierna, och af landet:

Rector:

Af staden fri väning och en säng för sin person med tillbehör, och penningar pro salario	D:r s. m. 100.
Om sjungepenningar efter advenant, mer eller mindre, vid	50 å 60 d:r.
hvaraf collegis gifves en måltid.	
En beetning i bruk, Scholebeetning kallad, det dock med Magistratens och Scholæ Inspectorum consens och limitation	
Hälften i Scholegården till kähljord och annan bruk.	
Tamperpenningar, lius och ved efter advenant, som han hafver många disciplar.	
Andre accidentier af jordefärder l. begrafvelser, bröllup o. barsel efter advenant.	
Om sjungepenningar förbemäda, enär omkostningarna för hvar alton, som sjunges, varda afdragna, delas sålunda: Rector scholæ tager hälften, hvar collega $\frac{1}{3}$, och $\frac{1}{4}$ af ganska summan varder fördelt ibland disciplarna, som sjunga, proportione geometrica efter hvars qualität. Af begrafvelseaccidentier tager rector $\frac{1}{2}$ och hvar collega $\frac{1}{4}$. Bröllups- o. barselaccidentier tager hvar sin $\frac{1}{3}$ -del.	
Af landet hafver rector åhrligen probstepengar, kunna belöpa vid	dlr 57

Collega superior:

Af staden sitt salarium årl.	50 dlr s. m.
för kostpengar	45 "
	S:ma dlr 95

En kammare och fri säng på scholan, $\frac{1}{4}$ part i kählgården till bruk.

Af omsjungna penningar $\frac{1}{3}$ -del af ganska summan, belöper efter advenant mer l. mindre. Likaså alla andra accidentier, som under Rectoris opsats specificeradt o. förklaradt är.

Af landet probstepenningar åhrligen Dlr 10.

Collega inferior:

Af staden salarium	30 dlr
Kostpenningar	45 " D:r 75

Äfven dåvarande landshöfdingen v. der Osten gen. Sacken, som enligt landshöfdinginstruktionen¹ hade att draga omsorg om skolväsendet, understödde Stjernmans ansökan. Han vitsordade »denna Visby stads skolas slätta villkor och tillstånd», sedan drottning Kristina »expirerat». Föregående konungar hade behjärtat skolväsendets betydelse och anslagit rundligt underhåll åt akademier, gymnasier och skolor, »varandes denna enda Visby stads skola öfrig, hvilken till dato intet kunnat hugna sig af samma nåd och sällhet» på grund däraf, att ön först helt nyligen återfallit under k. m:ts fria disposition. Han begärde liksom Stjernman, att k. m:t tacktes med nåd omfatta provinsens invånare.²

Sådana klagorop kunde inte ens Karl XI lämna obeaktade. Han beviljade det begärda understödet och gaf statskontoret befallning att uppföra de 400 dalerna på följande års stat. Därmed var skolans verksamhet något så när tryggad.

Tydligtvis borde Visby skola, rätt skött, kunna blifva ett af de förnämsta medlen för den nya provinsens införlifvande med sitt nuvarande moderland. Den borde kunna blifva den förnämsta härden för svensk kultur på ön liksom också ett medel för det svenska språkets allmänna införande. Här fingo ju de, som senare skulle bli folkets lärare och präster, sin första utbildning. Men för att skolan också skulle kunna fylla denna sin uppgift, var villkoret, att ungdomens lärare själfva voro hemmastadda i svenska språket och för öfrigt voro af uppriktigt svenskt gemyt.

Men med det inflytande, magistraten hade på lärartillsättningen, var det icke gifvet, att dessa villkor också skulle blifva fyllda. Den danska kyrkoordinansen föreskref, att superintendenten, som hade att öfva uppsikt öfver skolan, äfven ägde att tillsätta *skolmästare* (rektorer), »huilcke hand sielff med sogne præsten oc de beste wdy Raadet haffuer offuerhørd».³ Magistraten hade sålunda en viss medbestämmanderätt vid skol-

Det öfriga allt likasom hans collega.

Af landet probstepengar D:r 10.»

Se »Prästerskapets besvär, Visby stift». R. A.

¹ Landshöfd.-instruktionen d. 28 jan. 1687, § 4, se Styffe, Samling instruktioner för högre o. lägre tjänstemän, s. 303.

² Sackens skr. inneligger i Stjernmans.

³ Rørdam, anf. arb. I. s. 110.

mästarval. Skolmästaren åter hade att själf taga *hörare* till sin hjälp, »oc tage dennom, som sogne præsten kiender der gode fore». Under den första svenska tiden tyckes man icke hafva velat gå magistraten förbi, och det vare sig vid tillsättande af skolmästare eller hörare. För öfrigt skedde tillsättandet icke af superintendenten personligen utan af kapitlet. Den 9 febr. 1670 tillsattes en lärartjänst i kapitlet, hvarvid en så lydande resolution fattades: »Emedan Hans Persson nu blifver kallad ur skolan och Clas Trulsson pröfvas därtill tjänlig, enkannerligen för musikens skull, alltså är consistorii vilja, att förbemälte Clas Trulsson kommer i Hanses ställe att förestå höraretjänsten, dock att det sker med magistratens consens och bevillning».¹ Vid andra tillfällen nämnes i protokollet ingenting om magistratens medgifvande. Anledningen därtill kan ju vara, att den sökande blifvit remitterad från magistraten; den kan också vara, att de i allmänhet kortfattade protokollen ej upptagit denna sak, enär den ansågs såsom något själfklart. Otvifvelaktigt har magistraten hållit på den rätt, den af gammalt ansett sig äga i fråga om lärartillsättningar.

Följden blef, att det dröjde länge, innan några svenska män blefvo befordrade i skolan, och det ehuru det gång på gång föreskrefs, att *svenska* lärare skulle nämnas. Att en sådan befallning icke efterkoms, kan ju också ha sin naturliga förklaring däri, att det inte var så lätt att få öfver dugliga personer från fastlandet till Visby skola, då skolan låg i lägervall, och då därjämte endast ett ytterst osäkert och otillräckligt underhåll var att påräkna.² På samma gång Karl Gustaf, sedan Gotland anslagits till hans underhåll, uttalade sin missbelåtenhet med det lättvindiga sätt, hvarpå gotlänningar befordrades till pastorat på ön, utan att befallningen om deras studier vid Uppsala akademi noggrant iakttogs, framhöll han som önskvärdt, att ock »skolan med inga andra officianter förseddes än svenska».³ Regeringen föreskref ock med anledning häraf, att »inga andra utom svenska skolemästare och informatorer» skulle tillsättas.⁴

¹ Prot. d. d.

² Med hvilken svårighet det var förbundet att erhålla fastlänningar till lärare, se »Visby stift under Spegels ledning». Kyrkohist. Årsskr. 1904. s. 130 f.

³ Hertigens mem. till sekreteraren Sylvius d. 22 jan. 1653.

⁴ K. m. ts. res. på Sylvi inlämnade punkter. Afskr. bl. Handlingar rör. Karl Gustafs förlänningar, Gotland. Stegeborgs saml. R. A.

I verkligheten torde dock ända till Spegels tid icke en enda svensk man ha blifvit befordrad till skolan.

Att magistraten allt fortfarande sökte göra den myndighet, den af gammalt ägt, gällande, framgår af det memorial, Spegel före sin öfverresa till Gotland inlämnade till k. m:t d. 30 juni 1680. Han förfrågade sig däri bland annat, huruvida han ägde att tillsätta rektorer och kolleger i Visby skola och att examina därstädes *utan stadsmagistratens intrång*. Härpå lämnade k. m:t det önskade jakande svaret och tillade på samma gång, att det vore k. m:ts mening, att skickliga *svenska* män skulle antagas till nämnda lärarbefattningar.

Liksom k. m:t under denna tid ofta besvärades af tjänst-sökande präster, så blef han ock öfverlupen af personer, som sökte befordran vid gymnasier och skolor. På denna trafik önskade Karl XI göra slut. I en cirkulärskrifvelse till vederbörande stiftschefer uppdrog han därför valet af lärare åt desse. Det heter i nämnda skrifvelse, att när några tjänster vid gymnasier och skolor bli lediga, kunna åtskilliga ock göra sig påminta hos k. m:t till platsen, »hvilka vi intet, hvarken till deras kapacitet eller tjänster, känna». Då det nu är angeläget, att ungdomen väl undervisas och uppfostras, och det icke kan ske utan »trogna, flitiga, lärda och skickliga præceptorer och arbetare», har k. m:t funnit skäligt att låta antagandet af lärare bero på vederbörande stiftschefs bepröfvande och godtfinnande, såsom det förut varit vanligt. En hvar stiftschef hade därför att förmana dem, som han hade under sig, att inte falla k. m:t besvärliga med ansökningar till slika tjänster utan söka sin befordran hos sin stiftschef. K. m:t gjorde sig försäkrad om, att den tillsättande därvid skulle »förmämligast hafva Guds namns ära och det gemena bästa för ögonmärke» och sålunda utdela ifrågavarande tjänster så, som billigheten och hvars och ens skicklighet och förtjänst det fordrar, »så att ingen måtte få skälig osak att klaga, att någon otidig gunst för den sämre har eftersatt den bättnes befordring». Skrifvelsen kom naturligen också Spegel till del.¹

Samma rättighet att tillsätta lärare erhöilo stiftscheferna genom den nya kyrkolagen af följande år 1686. I kap. 24, § 3 stadgas nämligen, att biskoparna skola »se på lectorer och

¹ K. bref d. 9 maj 1685. V. A.

scholemästare, med hvad flit, åhåga och nytta de sina ämbeten förrätta, afskaffa dem, som äro därtill oskickliga och försumliga, och inga andra därtill befordra än dem, de förvisso känna och veta vara ungdomen nyttiga.

Med det uppdrag, Spegel erhållit vid sitt ämbetstillträde, att utan inblandning från magistratens sida tillsätta lärare kunde han sörja för, att Karl XI:s befallning om *svenska* lärares tillsättande åtminstone i fråga om rektorstjänsten kunde iakttagas. Från denna tid erhöll skolan svenska *rektorer*. Spegel befordrade till rektorstjänsten en östgöte Jonas Lithunius, som beklädde samma befattning under hela Spegels superintendentstid. Därefter begaf han sig tillbaka öfver till fastlandet.¹ Han bestred under sin vistelse på ön äfven konsistorienotariesyslan. Lithunius tyckes i enlighet med nyssnämnda kungliga resolution ha blifvit tillsatt utan vidare af Spegel, utan att superintenden-ten ens föredragit ärendet i kapitlet. Likaledes tillsatte Stjernman på eget bevåg till den förre rektorns efterträdare en upplänning, magister Nikolaus Sepelius, hvarom han i skrifvelse d. 16 sept. 1685 underrättar kapitlet.² Rektorsombytet skedde i sammanhang med prästmöte d. 10 febr. 1686.³ Som vi sett, gjorde Stjernman allt för att stärka rektors ekonomiska ställning för att därigenom försäkra sig om Sepelii värdefulla arbete i Visby skolas tjänst. Han kvarstod också som ledare af skolan ända till 1707, då han befordrades till Rute pastorat. Under den första tiden tjänstgjorde äfven han som konsistorienotarie. När Kolmodin kom öfver till ön, inkallade han en annan fastlänning Nils Norander, hvilken först bestred konrektoratet, tills han 1707 efterträdde Sepelius som rektor och prebendepastor i Endre. Liksom de föregående rektorerna var han på samma gång konsistorienotarie. Samtliga de nämnda synas hafva varit dugliga skolmän. Några andra svenska skolmän verkade ej under 1600-talets senare hälft på Gotland.

Under sin vistelse på fastlandet 1685 uppdrog Spegel med förbigående af sitt kapitel tillsättandet af lärare åt skolans rektor, den förut nämnde Lithunius, till hvilken Spegel hyste synnerligt förtroende. Men egendomligt är, att han föreskrifver,

¹ Han befordrades 1686 till pastor i Tjellmo, 1697 till Risinge, Linköpings stift. † 1702. Håhl, Linköpings stifts herdaminne 2, s. 215.

² V. Akt. III, s. 11.

³ V. P. d. d.

att valet skall ske med magistratens samtycke. Det var några dagar efter det nyssnämnda kungliga brefvets af d. 9 maj 1685 datum — d. 14 i samma månad —, som Spegel från Stockholm afsände en skrifvelse till sitt kapitel i Visby, hvori han erinrade om, att den ena kollegan i stadens skola, Joh. Britman, begärt afsked. »Ty beder jag», heter det, »att eders ärevördigheter ville utvälja en eller tvenne af sitt collegio, som är tillstädes vid hans afträde och dens installation, som rector scholæ med den lofl. magistratens samtycke dit igen förordnar». Det hade väl legat närmast till hands, att superintendentens rätt att tillsätta lärare utöfvats af hans kapitel, då han själf var förhindrad att handlägga ärendet. Anledningen till, att han det oaktadt gick sitt kapitel förbi, torde möjligen ha varit den, att han ej var förvissad om, att ett val i kapitlet skulle gå i den riktning, han ansåg tjänlig för öns försvenskning. I samma skrifvelse uppdrar han emellertid åt sina konsistorialer »att låta rannsaka om scholans tillstånd, docentium industria et vita nec non discen-tium profectu».¹ Stjernman åter låter lärartillsättning företagas i kapitlet. Af protokollet synes, som det varit kapitlet — ej blott superintendenten —, som utsett de lärare, som, såsom ofvan blifvit omtaladt, antogos d. 7 okt. 1687.

Som vi sett, befordrades från Spegels tid och under de närmast följande superintendenterna fastlänningar till rektorstjänsten. Emellertid sågo gotlänningarna ej med alltför blida ögon, att deras egna förbigingos. De åberopade skolordningens föreskrift, att rektorer helst skulle tagas från det stift, där skolan var belägen. Superintendenterna åter, som hade att svara för stiftets försvenskning, ansågo det helt naturligt nödigt, att stiftets enda högre läroanstalt stod under ledning af infödd svensk man. När Sepelius erhållit befordran till Rute pastorat, uppstod en tvist mellan superintendenten och borgerskapet vid tillsättandet af efterträdare åt den afgångne rektorn. Borgerskapet åberopade nyssnämnda föreskrift i skolordningen och tog sig, klagar Kolmodin i skrifvelse till k. m:t, »ett ovanligt optåg för händer», i det att »de 16 stadens män, som knappt kunna läsa svenska, mycket mindre förstå sig uppå, hvad som en rector scholæ tillhör», ville votera på innehafvare af rektorstjänsten, hvarvid de ville hafva en gotlänning tillsatt. Kolmodin

¹ Visby kons:ii akter II, s. 1051.

förklarar sig väl under andra förhållanden gärna hafva velat gå deras önsknings till mötes, men bland gotlänningarna kunde icke uppsparas lämplig kandidat, som på samma gång ägde den utbildning och den praktiska erfarenhet i skolarbetet, som var nödvändig för tjänstens innehafvare. Han ville därför befordra dåvarande konrektor Norander, hvilken öfver 20 år arbetat i skolan och därunder ofta bestridt rektorstjänsten. Denne var dock, tillägger Kolmodin, såsom svensk »här intet angenäm». Superintendenten hade tagit honom öfver till ön på grund af k. m:ts vilja, att Gotlands folk skulle »naturaliseras till svenska språk och seder». Slutligen begärde Kolmodin, att k. m:t tacktes utse tjänliga medel »att hålla hvar och en inom sina skrankor».¹ Norander blef också, oaktadt magistratens invändningar, skolans rektor.

Sedan Visby skola kommit under ledning af svenska män, kunde den på ett verksammare sätt bidra till Gotlands sammansmältande med det svenska moderlandet. Därigenom kom nämligen svenska språket till sin rätt. Och med språket följde snart det svenska sinnelaget. Det visade sig, att Spegel hade rätt, då han i en skrifvelse, som han lät uppläsa i de gotländska församlingarna med befallning, att barnen skulle undervisas i det svenska språket, yttrade, att tungan är »en ginväg till hjärtat, och att språkets jämlikhet är ett kraftigt medel till sinnenas och gemyternas förtroliga förening». Att på det sättet åstadkomma en närmare förening mellan de olika folkelementen bidrog i icke ringa mån Visby skolas verksamhet under denna tid. Dess betydelse i detta hänseende inskränkte sig icke blott till stadsbefolkningen. I skolan grundlades det svenska sinnelaget hos dem, som skulle blifva präster och lärare äfven på landsbygden.

Det gällde ock att bringa skolväsendet på öns landsbygd i det skick, att därigenom naturaliseringen kunde befordras. Något folkskoleväsen kan man ju under denna tid knappast tala om i de gamla svenska provinserna. Förhållandet var något annorlunda i de från Danmark nyförvärfvade landskapen. Redan den gamla danska kyrkoordinansen innehöll bestämmelser rörande folkundervisningen. Den skulle bestridas

¹ Kolmodins skr. t. k. m:t d. 5 okt. 1706. Visby kons. t. k. m:t. R A

af degnerna. De skola, heter det där, »wnderuisse det vnge bonde folck wdi bornelerdommen, Catechismo, een sinde om wgen, wdi sted oc stund som sogne præsterne dennom for-schriffue». De som icke äro bekväma därtill få inte vara degner.¹

Hvad nu Gotland beträffar, synes det förnämligast ha varit »generalprosten öfver Gulland» Tor Rasmussen (1628—31), som vårdat sig om denna angelägenhet. Han berömmes själf som en lärd man, nitisk i sitt ämbete. Han lät tillsätta i församlingarna degner, som på en gång voro klockare och skolmästare. De hade att svara för sängen och att undervisa ungdomen i barnaläran. Hans anordning stadfästes af Kristian IV genom ett kungl. bref af d. 23 okt. 1641, hvari föreskrifter också gäfvos om degnernas lön samt om deras tillsättande af superintendenten.²

Äfven Tor Rasmussens efterträdare Olavus Phocas visade intresse både för Visby skola och för skolväsendet på landsbygden. På prästmöte 1634 förordnade han, att pastorerna skulle söka förmå sina församlingsbor att anskaffa boställen åt lärarna, där de kunde hålla sin skola.³

Dessa bemödanden från deras sida, som hade högsta vården om den gotländska kyrkan, tyckas icke ha blifvit utan frukt. Skolor anordnades tämligen allmänt på Gotlands landsbygd. Prästerskapet kan därför endast några få år därefter i sina riksdagsbesvär tala om skolmästare och särskilda skolbyggnader som allmän sed på landet. Bland de postulat, som Gotlands prästerskap föredrog inför tronen vid 1647 års riksdag, då det begärde kunglig stadfästelse på en del bruk från danska tiden, upptogs nämligen äfven denna fråga. Man begärde att fortfarande få hålla särskilda skolmästare på landsbygden, »som ungdomen i barnalärdomen idkeligen kunna informera», på det att »barnalärdomens byggningar, som på få års tid icke utan stort besvär äro ungdomen till godo opsatta, icke måge läggas öde och förfalla». En sådan begäran kunde regeringen naturligtvis icke annat än välvilligt upptaga. Liksom öfriga anordningar på landet, som tjänade till den kristna religionens och gudstjänstens »tillbörliga öfning och befrämjelse», skulle också,

¹ Rørdam, anf. arb. I, s. 102.

² Lemke, anf. arb., s. 17 not 5, s. 28.

³ Lemke, anf. arb. s. 31.

hvad prästerskapet i detta stycke begärt, få förblifva i »vanligt bruk och esse».¹

De svenska superintendenterna visade också mycken omsorg om skolväsendets utveckling. Brodinus ålade sina präster på prästmöte 1659 att se till, att barnen ordentligt besökte skolorna. Men då det visat sig, både att barnen voro tredska att lära sina kristendomsstycken, och att föräldrarna gjorde sig skyldiga till försumlighet, när det gällde att hålla barnen och ungdomen till skolan, borde man fortfarande, som hittills skett på Gotland, belägga slik försummelse med vederbörligt straff. Härom fanns stadgande i den danska ordinansen och i en dansk kunglig förordning af d. 27 mars 1629. Tröga barn skulle, föreskrifver nu Brodinus, vara underkastade »arbitral näpst» af kyrkoherden, kyrkovärdarna och föräldrarna. Om föräldrarna läto försummelse komma sig till last, skulle de förmanas. Hjälpte inga förmaningar skulle de böta $1\frac{1}{2}$ rdr. Andra gången dubbelt. Tredje gången skulle de stå uppenbar skrift och afhållas från nattvarden, till dess de fullgjort ålagdt straff.² Orsaken till att Brodinus upptog denna fråga vid 1659 års prästmöte, var nog den erfarenhet, han under sin visitationsresa föregående år i södra tredingen hade gjort. Där klagades nämligen gång på gång öfver föräldrarnas försummelse i detta stycke. De hotades med straff.

Vid prästmöte 1666 ålade Brodinus prostarna att vid sina visitationer tillse, att dugliga skolmästare förordnades i församlingarna. Han möttes dock af sina prostar med ett misströstande »Gud gifve, man kunne få dem, som dogliga äro». Att man inte fick ha för stora pretentioner på skolmästarnes duglighet för sitt kall, framgår af superintendentens yttrande vid samma tillfälle: »Nyttigast äro de, som skrifva kunna.»³ Det synes ock understundom hafva varit tämligen klen beställdt äfven med vederbörandes förmåga att läsa innantill. Gothem och Hörsne hade gemensam skolmästare. Pastor i Gothem förklarade, att bönderna voro tillfreds med honom. En annan hade emellertid sökt tränga undan honom. Pastor i Hörsne framhöll, att anledningen därtill vore, att hans församlingsbor utvalt en person,

¹ K. res. d. 16 apr. 1647. V. A.

² Se prot. Samma stadgande hade Brodinus gjort redan i kapitlet d. 8 dec. 1657. Se prot.

³ Prot. d. 28 aug. 1666.

»som kunde läsa i böcker och lära deras barn det». Det oakadt gaf pastor i Gothem den förutvarande läraren godt vittnesbörd och begärde i kapitlet, att han skulle få stanna året ut. Brodinus ansåg ock, att om han icke »försett» sig, så kunde han icke drifvas bort, förrän hans år var ute.¹

Att det var mycket, som briste i fråga om bygdelärarnas utbildning och duglighet är ej så mycket att undra öfver i betraktande af de synnerligen otillräckliga existensmedel, som voro dem beskärda. Skolmästarne här på ön synas icke alldeles ha motsvarat de danska degnerna, hvilka voro både klockare och lärare i församlingarna. Klockartjänsten var på Gotland icke förenad med skolmästartjänsten, en omständighet, som gjorde, att skolmästarens underhåll blef ännu ringare. I Danmark var det sörjdt för, att degnerna erhöilo nödiga existensmedel. Kyrkoordinansen föreskref, att de skulle »fange een god tilbørlig wnderholdingh, som de kunde haffue deris fode oc ophold wdaff».² Och Ribe artiklar af 1542 innehöllo, att hvar bonde skulle gifva degnerna så mycket korn, som de erhållit »aff arrildz tiidt». Där det icke förslog, hade konungens befallningsman att förhandla med bönderna, så att degnerna erhöilo »tilbørlig wnderholdingh».³ Någon närmare bestämmelse, huru mycket degnerna skulle erhålla, tyckes ej, för så vidt jag funnit, hafva gifvits. Stadgandena rörande degnens lön äro uttryckta i sådana mer obestämda termer som de anförda.⁴

På Gotland hade sockenskolmästarne ett till beloppet bestämdt underhåll, visserligen ingalunda rikligt. Skolmästaren skulle uppbära en lop (fjårding) säd af hvarje gård. Klockaren upphar en half lop.⁵ Utom det, att underhållet var synnerligen knappt, hade skolmästarne svårt att få ut, hvad de skulle ha.

¹ Prot. d. 26 maj 1657.

² Rørdam I, s. 111.

³ Rørdam I, s. 202.

⁴ Äfven vid enskilda klagomål ålades bönderna att erlægga, det »j pligtiich ere oc i aff gammel tiid giortt oc gittuet haffue». Kungl. bref t. bönderna på Laaland d. 26 sept. 1554. Rørdam I, s. 386.

⁵ Prot. vid prästmöte d. 28 aug. 1666. Från 1696 finnes en af konsistorienotarien, skolrektorn Sepelius, uppsatt förteckning på hvad skolmästare och klockare enl. gammal sed hade att uppbära. Förutom den råg, han hade att erhålla af bönderna, skulle han uppbära $\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$ l. 1 dlr s. m. af hvarje kyrkas »tatielpenningar». Därjämte hade han af pastoratet underhållen bostad. Lemke, anf. arb. s. 508.

De framföra ofta i kapitlet sina klagomål öfver böndernas försumlighet i fråga om utgifvandet af den bestämda lönen. På sin förutnämnda visitationsresa i början af 1658 måste Brodinus litet hvarstans i församlingarna förmana dessa att ordentligt utgifva skolmästarlönen.¹

Särskildt sökte mindre hemmansdelar komma lindrigare undan. Men med anledning af klagomål från skolmästarens i Rute sida, hvilken begärde, att såväl små som stora gårdar skulle betala full lön, resolverade kapitlet, att hans begäran vore skälig, »efter så af ålder här hafver varit brukligt».²

Liksom Brodinus måste också Spegel på sina visitationsresor erinra bönderna om deras skyldigheter gentemot deras barns fostrare. Samma omsorg om skolmästarnes bästa visade också Stjernman. Så snart han kommit öfver till sitt stift, tog han reda på, huruvida skolmästarne hade »sufficient underhåll», så att de uteslutande kunde ägna sig åt ungdomens undervisning. På frågan erhöll han nekande svar, särskildt hvad de mindre socknarna beträffade. I sammanhang därmed hade konsistorialerna tillfälle att klaga öfver sockenmännens tredska att utgöra den vanliga lärarrättigheten. Pastorerna hänvisades af Stjernman att vända sig till stäthållaren för att erhålla »prompt exekution i dessa och slika odisputerliga saker». På stiftschefens fråga, huruvida skolmästarne hade särskilda skolstugor, svarades, att så merendels var förhållandet. Superintendenten framhöll därvid, att hvarje socken eller pastorat skulle ha skolstuga, så att barnen kunde uppehålla sig där hela veckan. En så omfattande barnundervisning var tydligen något helt nytt. Man kom därför öfverens om, att frågan skulle få hvila, tills superintendenten kom att visitera i församlingarna.³

Några år därefter, 1692, vände sig de på prästinöte samlade prästerna till landshöfding Sacken med en del besvärspunkter. Bland annat begärde de, att sockenskolmästarne och klockarna måtte bekomma af allmogen den lön och rättighet, som af ålder tillkommit dem, särskildt att halfva gårdar skulle äläggas utgifva lika mycket som hela. Landshöfdingen lofvade

¹ Så i Garda, Rone, Grötlingbo, Öja, Levede, se prot.

² Se prot. d. 21 maj 1667 e. m. — Samma beslut fattades på grund af liknande klagomål d. 9 febr. 1675.

³ Prot. d. 21 juli 1686.

att hålla hand öfver att, hvad prästerna i denna punkt begärt, iaktto¹.

Som en utväg till att förskaffa sockenskolmästarne bättre underhåll föreslog Stjernman, att klockare- och lärarsysslor, som varit skilda, skulle förenas. Detta förslag stötte emellertid på motstånd från prästerskapets sida, från hvilket håll den invändningen gjordes, att förslaget knappast läte sig realiseras i pastorat, där det funnes 2 eller 3 sockenkyrkor, enär pastoratet hade gemensam lärare, men hvarje församling måste ha sin särskilda klockare, då en gemensam sådan ej kunde bestrida ringning och andra till tjänsten hörande sysslor på flera håll. Här emot framhölls, att skolmästaren kunde vid annexkyrkorna ha sina substitut, som ansvarade för ringningen och hade hand om kyrknyckeln. Och för att en sådan anordning ej skulle medföra så stora kostnader, kunde man »tala väl med någon, som bor näst kyrkian, att han det gör».²

Kristendomsundervisningen var bygdeskolornas förnämsta uppgift. Men vid sidan däraf hade de också en för Gotlands sammansmältande med Sverige viktig uppgift i att lära folket svenska språket.

I sitt ämbetsmemorial af d. 30 juni 1680 förfrågade sig Spegel hos k. m:t, huruvida ungdomen skulle vid undervisningen i skolorna vänjas vid svenska språket, eller om man skulle »blifva vid det sätt, som härtilldags hafver varit brukligt där på orten». Tydligtvis hade det svenska språket vid folkundervisningen ännu icke gjort synnerligen stora framsteg. Däröfver är föga att undra. Den första generationen var ännu knappast borta, sedan landet blef svensk provins. Undantagslöst voro allmogens lärare ännu gotlänningar, uppvuxna med danska som modersmål. Nu ansågs emellertid tiden vara mogen för allmännare införande af svenska språket vid undervisningen. Karl XI besvarade därför Spegels fråga så, att liksom det blifvit förordnad i fråga om de forna danska provinserna i det sydliga Sverige, så skulle också på Gotland ungdomen informeras i det svenska tungomålet.

Jag har i en föregående uppsats, »Visby stift under Spegels ledning», redogjort för Spegels åtgöranden för att befordra det

¹ Landshöfd:s res. d. 22 okt. 1692 jämte prästerskapets besvär, kungl. bref. V. A.

² Prot. d. 29 jan. 1687.

Kyrkohist. Årsskrift. 1910.

svenska språket vid folkundervisningen.¹ I början af sin verksamhet på ön synes han inte allt för rigoröst ha sökt tillämpa konungens påbud om bruket af svenska tungomålet. Så lät han utan anmärkning den danska katekesen förekomma vid barnundervisningen. Senare visade han sig emellertid icke lika medgörlig. Svenska språket skulle allmänt brukas vid undervisningen. Endast den svenska katekesen fick af ungdomen begagnas. »De åldriga, som förr hafva läst catechismum på danska, måge därvid blifva, allenast de kunna göra reda för sina kristendomsstycken.» Understundom stötte han dock på motstånd från folkets sida. Särskildt hade han anledning att vara missbelåten med förhållandena i norra tredingen. Han måste låta erinra församlingarna därstädes om det ansvar, »som på gensträfvighet och olydnad följa plägar».

Stjernman visade samma intresse för folkundervisningen, och han höll lika strängt på svenska språket. En »pædagogus» skulle åtminstone kunna svenska katekesen utantill. Eljes skulle han mista sin lärartjänst »såsom en ocapabel till sådan tjänst». Lärarna borde enligt k. m:ts förordning vara svenska män. Stjernman insåg väl, att detta endast var en from önskan. Skolmästarne voro, väl utan undantag, gotlänningar. Han måste därför tillägga, att »efter här är ganska ondt efter sådana pædagogos», så måste man låta sig nöja med dem, man kan få.² — Vidare föreskref Stjernman till det »svenska språkets befrämjande», att alla, som icke lärt sig »catechismum och annat slikt», skulle lära sig den på svenska. Läraren ägde »intet annat språk för folket läsa än svenska vid tjänstens förlust till görandes». Detta skulle gälla utan undantag. Det tillägges därför, att äfven den gamle danskfödde skolmästaren i Gothem måste läsa den svenska katekesen, »om han vill sin tjänst behålla». I sammanhang härmed förordnade Stjernman, att såväl gamla som unga skulle lära sig catechismum canonicum, d. v. s. själva textorden. De skulle därför alla infinna sig hos skolmästaren, och om de äldre inte ville underkasta sig dennes undervisning, skulle de åtminstone vara närvarande och höra på. De, som vägrade komma tillstädes, skulle bötfällas, och skulle skolmästaren få en del af böterna.³

¹ Kyrkohist. Årsskrift 1903, s. 312 ff.

² V. P. d. 19 jan. 1687.

³ Prot. d. 9 febr. 1688.

Påbudet om att äfven de äldre skulle inställa sig till skolmästarnes undervisning, väckte dock allvarligt motstånd. När konsistorii preses på prästmöte följande år hörde sig för, huru påbudet efterkoms, klagade samtliga prästerskapet öfver församlingarnas tredska att infinna sig i kyrkan, när sockenskolmästaren där repeterar katekesen med ungdomen, liksom ock öfver kyrkovärdarnas tröghet att utpanta böterna af dem, som »absentera sig». De förebära, att de därvid »blifva med onda ord, hugg och annat slikt öfverfallna». Hvad för öfrigt folkets framsteg i katekesen och svenska språket beträffar, »gratulerade sig prästerskapet däröfver, att ungdomen förkofrar sig däruti vackert, undantagandes några få, som äro mycket stumma att lära». En af konsistorialerna, Göran Oxenwaldt i När, klagade emellertid, att han fått ungt folk från andra församlingar, som inte kunde katekesen på svenska. Det gaf preses anledning att varna prästerskapet för att i denna sak »connivera» med folket. Den det gjorde, borde akta sig, att han icke drabbades af det straff, som k. m:t stadgat rörande det skånska prästerskapet, att den präst skall mista kappan, som gör sig skyldig till försummelse i fråga om befrämjandet af det svenska språket.¹

För folkets kristliga fostran och undervisning voro de primitiva skolorna synnerligen otillräckliga. Prästerna fingo därför icke försumma, hvad på dem ankom. De hade att sörja för sina ähörars kunskap i katekesen. Bestämda föreskrifter därom voro gifna redan i den gamla danska kyrkoordinansen. Däri föreskrefs nämligen, att prästerna på landsbygden skulle på söndagen predika öfver dagens evangelium en half timme, »oc den anden halff time skal brugis til at forklare Børnelerdom udi». Dessa katekesförklaringar tyckas emellertid ha kommit tämligen ur bruk i den danska kyrkan. Man fick nöja sig med att fordra, att ett stycke af katekesen helt enkelt upplästes.² Prästerna behöfde därför erinras om sin plikt i detta hänseende genom en kungl. förordning af den 27 mars 1629. De voro, heter det där, enligt ordinansen »endeligen oc vden nogen Forsømmelse» förpliktade att använda den senare delen af predikotimmen till att förklara barnalärdomen, på det både gamla och unga skola förstå sin barnalärdom »oc den vijde at føre till brug i Lijff oc

¹ V. P. d. 24 sept. 1689.

² Koch, Gudstjenesten i den danske Kirke efter reformationen. Kirkehist. Saml. Femte Række I, s. 356 f.

Leffnit». Endast då dagen var »stackit om Vinteren oc Præsten haffuer flere Tienister», skulle han äga att inskränka sig till att en eller två gånger uppläsa Luthers förklaring öfver den del af katekesen, som han eljes skulle haft att behandla.¹

Denna sak lades det gotländska prästerskapet på hjärtat vid prästmöte 1634 af dåvarande superintendenten. Prästerna förmanades nämligen att söndagligen några gånger uppläsa någon del af katekesen jämte Luthers förklaring samt bifoga en kort utveckling af det lästa, på det att de äldre i församlingarna på detta sätt så småningom skulle lära sig förstå katekesens innehåll.²

Brodinus kunde sålunda åberopa gammal dansk sed och lag, när han på prästmötet 1659 ålade sina präster att vårda sig om katekesundervisningen. Särskildt hade de att hvar söndag uppläsa ett stycke ur katekesen jämte Luthers förklaring. Därefter skulle de närmare utlägga ett eller ett par bud, hvar till de kunde använda en kvarts timme. Dessutom skulle det lända till icke ringa nytta och uppbyggelse, om de efter slutad gudstjänst anställde predikoförhör med ungdomen.³

Helt naturligt var också Spegel angelägen om att hos sina präster inskräpa deras plikt att beflita sig om kristendomsundervisningen. Därom erinrade han ofta vid kapitelsammanträden.⁴ Med folkets kristendomskunskaper var det också i allmänhet synnerligen illa beställt. Efter avslutad visitation i södra tredingen hösten 1680 erinrade Spegel med anledning af de erfarenheter, han under sin visitationsresa gjort, prosten i tredingen, Peder Gubbe, att tillhålla pastorerna att i sina predikningar förklara någon trosartikel och »den efter texternas anledning så enfalleliga och grundeliga föreställa, att deras åhörare, hvilka nu tyvärr veta hvarken begynnelsen eller änden af sin kristendom, måge hädanefter något fatta däraf».⁵

Äfven Stjernman var angelägen om, att kristendomsundervisningen ej försummades af prästerna. Han införde dock en annan ordning, i det han skilde katekesundervisningen från predikan och lät den följa efter slutad gudstjänst. Men då hvarje

¹ Rördam, anf. arb. III, s. 161 f.

² Lemke, anf. arb., s. 31.

³ Prot. d. 31 aug. o. 1 sept. 1659.

⁴ T. ex. d. 14 sept. 1682, 17 jan. 1683, se prot.

⁵ »Visby stift under Spegels ledning», Kyrkohist. Årsskr. 1904, s. 137.

pastor i allmänhet hade att förrätta gudstjänst i flera kyrkor, kunde han inte gärna hinna med att därjämte på flera håll hålla särskilda katekisationer. Stjernman föreskref därför, att skollärarna skulle sysselsätta sig med katekisationen en half timme söndagligen antingen före eller efter gudstjänsten. Han befarade tydligen, att skollärarna inte skulle kunna uppträda med nödig auktoritet inför församlingarna. Han uppdrog därför åt prostarna att vid sina visitationer »auktorisera pædagogos» och förehålla folket att ställa sig det gifna påbudet till efterrättelse. För öfrigt borde lärarna på förhand instrueras och examineras af pastorerna. Genom denna anordning skulle prästerna dock icke fritagas från sin skyldighet i fråga om katekesundervisningen. Särskildt borde pastor katekisera i den församling, där han predikat sist på dagen.¹

Påbudet om söndagliga katekisationer upprepades i början af följande år, 1687. Endast för andtiden gjordes undantag.² Törhända visade vederbörande en viss benägenhet att utsträcka andtiden för långt. Då Stjernman på prästmöte 1690 efterfrågade, huruvida katekesförhören flitigt bedrefvos, uppstod frågan, huru långt andtiden, under hvilken uppehåll i katekisationerna skulle göras, borde utsträckas. Dit borde icke räknas den tid, folket var borta på fiske, hvilken sträckte sig ända fram till mikaelsmässan, utan endast den brådeste tiden, då inbärgandet af årsväxten pågick. Ty om också manfolket var borta på sitt fiske till mikaelitiden, så var dock kvinnfolket och ungdomen hemma, och borde för deras skull katekesundervisningen fortgå.

Med denna anordning i enlighet med kyrkolagen af särskilda katekesförhör — vare sig de höllos af sockenskolmästa-

¹ V. P. d. 21 juli 1686.

² V. P. d. 19 jan. 1687. — Hvad som här stadgades, stod i öfverensstämmelse med den nya kyrkolagen. I kap. 2 § 9 o. 10 stadgas, att katekesförklaring med förhör skall på landet hållas af pastor före predikan hela året om med undantag för den brådeste andtiden, och då dagarna äro som kortast. När Stjernman stadgade härom för sitt stift, hade kyrkolagen väl icke ännu blifvit tryckt och publicerad. Stjernman hade emellertid själf deltagit i kyrkolagsarbetet och kände sålunda väl till, hvad som i den nya lagen var föreskrifvet. — I enlighet med kyrkolagens föreskrift på samma ställe, att prästerna skulle hålla längder öfver sina ahörare och däri göra anteckningar om deras kristendomskunskap, anbefallde Stjernman sina präster att i detta syfte upplägga kyrkoböcker, hvari de hade sina församlingsbor upptecknade. V. P. d. 21 juli 1686.

ren eller prästen — i sammanhang med men icke under gudstjänsten hade man, som sagdt, kommit bort från det gamla bruket på ön att använda en del af predikotimmen till uppläsning och förklaring af katekesen. En af de från den danska tiden ännu kvarlevande prästmännen, Peder Briant i Levede, erinrade om, hvad som förut varit brukligt här i stiftet, nämligen att från predikstolen uppläsa ett stycke af katekesen och förklara det, och frågade, om inte samma bruk åter borde upptagas. Superintendenten berömde och gillade det, »helst efter det är ock i Sverige brukeligt». Därmed fick dock ingenting afkortas på katekisationen efter predikan.¹

Försök gjordes äfven att praktisera predikoförhör. Pastor i Hangvar frågade i kapitlet d. 22 juli 1686, om det var kapitlet till behag, att han efter predikan examinerade sina åhörare, hvad de hade lärt. Han ville veta kapitlets mening, »ifall där någon skulle låta sig finnas häremot obstinat». Pastorns uppsåt gillades såsom något, som hvarje pastor borde göra. Han åtvarnades dock, att han »fogeligen härutinnan med folket umgår».²

Sedan Stjernman verkat ett par år på ön och hunnit sätta sig in i de säregna förhållandena här, fann han, att de af kyrkolagen prästerna ålagda katekesförklaringarna jämte förhör före gudstjänsten svårligen läto sig praktiseras här, enär hvarje pastor hade flera församlingar att sörja för. Han sökte därför återinföra det gamla bruket att låta katekesförklaringen ingå som ett moment i predikan och därmed utbyta de fristående katekesförklaringarna. Han framhöll därför på prästmöte 1688, att »catechismipredikan kan conjungeras och infattas uti evangelii predikan loco exordii eller ock clausulæ». Katekesförhöret kunde däremot verkställas af skolmästaren före predikan. Fortfarande höll han på, att de äldre icke mindre än de yngre skulle inställa sig till detta förhör. Därtill borde pastorerna med godo söka förmå dem.³ På följande års prästmöte påbjöds allmänt, att katekesförklaringen skulle utgöra inledning till predikan, ej dess afslutning, »emedan det är kyrkoordningen mera likmätigt».⁴

¹ V. P. d. 20 jan. 1687.

² V. P. d. 22 juli 1686.

³ V. P. d. 12 sept. 1688.

⁴ V. P. d. 24 sept. 1689.

För att göra folket villigare att inhämta sina kristendomsstycken hade det redan under förra delen af 1600-talet blifvit tämligen allmän sed bland prästerskapet i Sverige att fordra nödig kristendoms-kunskap såsom villkor för nattvardsgång och för ingående af äktenskap. Stadganden härom intogos också såväl i Laurelii och Emporagrii kyrkolagsförslag som också, såsom bekant, i 1686 års kyrkoordning.¹ Brodinus sökte införa bruket också på Gotland. På sitt möte med prästerskapet d. 26 o. 27 maj 1657 utfärdade han en del stadganden för sitt stift. Däribland föreskref han också, att det icke skulle vara barnen tillåtet att öfvergifva skolan, när de första gången varit till den heliga nattvarden. »Fördenskull, att de icke för bittida scholan förlåta och sedan sin catechismum under bänken kasta», förordnade han, att den som ville gifta sig, först hade att undergå katekesförhör. Den som icke bestod i pröfningen, fick icke ingå äktenskap, förrän han eller hon lärt sin katekes i skolan, ett stadgande, som skulle tillämpas »dem själfva till undervisning och androm till åtvarsel».

Stadgandet härom måste under följande superintendenter ofta upprepas. Spegel påminte vid sitt ämbetstillträde prästerna att icke tillåta unga personer gifta sig, förrän de kunde sin katekes. Han öfvervakade också, att stadgandet iakttogs. Likaledes höll Stjernman strängt på, hvad kyrkolagen i detta afseende fordrade. I fråga om nattvardsgång föreskref han den ordningen, att de, som önskade taga del däri, skulle 8 dagar förut anmäla sig hos sin kyrkoherde för att examineras dagen före nattvardsgången. Därifrån fick ingen befrias, »ehvad han är yngre eller äldre, högre eller lägre, man eller kvinna». Åtminstone skulle han kunna »catechismum canonicum» utantill och förstå den. — Vid ett annat tillfälle framställdes med anledning af kyrkolagens stadgande, att ingen fick tillåtas gå till nattvarden, med mindre han kunde göra reda för sig i sina kristendomsstycken, den frågan till Stjernman, huruvida stadgandet skulle så förstås, att vederbörande skulle kunna katekesen »verbotim», förrän han släppes fram till Herrens nattvard, eller om det kunde vara nog, att han kände innehållet och kunde besvara frågor därom. Detta senare kunde väl, framhöll Stjernman, tolereras i fråga om dem, som hade dåligt minne.

¹ Kap. 8 § 3, 15 § 11. Jfr Anjou, Svenska kyrkans historia, s. 313, 516 f.

Men emedan många voro tredska och motvilliga att lära sig, »så att deras nolle ofta blifver såsom non posse foreburet», fick man inte låtsas om annat för »den gemena hopen», än att de skulle lära sina kristendomsstycken utantill, »eljest blifver försummelsen eller föraktet en orsak till deras fåkunnighet».¹ — Medlet hade nog också merendels åsyftad effekt. Stjernman frågade vid ett tillfälle i kapitlet en prästman, huru det nu var med en af hans åhörare, som blifvit »satt ifrån Herrens nattvard», därför att hon inte kunde eller ville lära sig sina kristendomsstycken, icke ens »simpliciter». Superintendenten fick på sin fråga tillfredsställande svar. Den åsyftade personen kunde nu läsa bättre, hvarför hon också »sluppit till Herrens nattvard».²

Med att endast »simpliciter» känna sina kristendomsstycken lät Stjernman i allmänhet icke nöja sig. Vederbörande skulle inte blott kunna Luthers katekes, de skulle också känna till spörsmålen. Särskildt höll han därpå, när det gällde yngre personer, som ville inträda i äktenskap. Prosten i Martebo förfrågade sig, om en person vid Lummelunda bruk, som var på sitt 24:de år, fick gifta sig, ehuru han kunde »allenast simpliciter catechesen och skriftebönerna». Stjernman var obeveklig. När han var så ung, skulle han lära sig mera.³

Vid ett senare tillfälle framställde superintendenten den frågan till sina präster på prästmöte, om de, som ville inträda i äktenskap, blefvo tillhållna att först lära sig Luthers katekes, hvilket prästerskapet bejakade. Man beklagade sig dock öfver »någras stumhet och svåra minne» och ville veta, hur man hade att förhålla sig i afseende på dem. På grund af kyrkoordningens stadgande i den saken måste man, framhöll Stjernman, med allvar tillhålla sådana personer att jämte »catechismum canonicum» lära sig Luthers förklaring samt hustaflan och de böner, som äro intagna i katekesen. Fick man för sig någon, som var så »stum», att han omöjligen kunde lära sig detta, så vore i hvarje fall »catechismum canonicum» det minsta, hvarmed man borde låta sig nöja. Därjämte hade man att affordra sådana personer »förord och caution för sig», att de skulle söka ta igen, hvad som fattades. Med anledning häraf framställdes några specialfall. Pastor i Othem frågade, hur han skulle bära

¹ Prot. d. 29 jan. 1690.

² Prot. d. 30 jan. 1690.

³ Prot. d. 29 jan. 1690.

sig åt med sin åhörare, Per kalkbrännare, som förut varit gift och nu ville ingå nytt äktenskap »men kan litet läsa och är därtill lomhörd». Prosten skulle kalla honom till sig och försöka, hvad han kunde uträtta med honom. Pastor i Östergarn förfrågade sig angående »en fånot kvinnsperson», som ville gifta sig. Superintendenten svarade, att sådana borde man hellre afråda och hindra från äktenskapet, »efter de icke kunna med sundt förstånd gifva en consensus legitimum». Likaledes borde man afhålla dem från nattvarden, »förty de kunna icke pröfva sig själva».¹

På följande års prästmöte framställdes äfven en del liknande specialfall till kapitlets afgörande. Pastor i Gothem relaterade ett fall från sin församling. Tvenne personer ville ingå äktenskap med hvarandra, men de kunde icke hela Luthers katekes, »hvertill orsaken är mangel af minnet mer än af viljan». Efter så var, tillät konsistorium, att de fingo gifta sig, när de förutom catechismum canonicum och de böner, som funnos i katekesen och abc-boken, kunde något af Luthers förklaring. Gammalt folk, som endast kunde litet i katekesen, kunde man väl admittera till Herrens bord, men man fick »dock intet gilla deras fäkunnighet». Pastor i Alskog hade en 30-års piga i sin församling, som ville gifta sig, men hon kunde inte mycket af katekesen »utan allenast simpliciter någorlunda». Han frågade, hur han skulle bära sig åt med henne, då »hennes minne är svårt». Hon skulle det oaktadt tillhållas att först lära det högnödigaste af katekesen och af hustaflan, hvad som angick hennes stånd, förrän hon tilläts gifta sig.²

Kyrkoordningens nyssnämnda helt allmänna stadgande, att ingen skulle tillåtas gå till Herrens nattvard, som icke kunde göra reda för sig i sina kristendomsstycken, kräfde tydligtvis en närmare förklaring just i afseende på sådana fall som de här ofvan omtalade. En allmän förklaring följde också 1695 och 1697. Ett kungligt bref af d. 18 dec. 1695 erinrar om nattvardens missbruk, i det mången begår den »allenast för en sed skull, där han hvarken hafver lärt eller beflitat sig att lära, hvad som till en sannskyldig beredelse fordras». På den grund förmanades prästerna att vid straff af suspension iakttaga kyrkoordningens nyssnämnda stadgande angående nattvarden, »så

¹ Prot. d. 7 okt. 1690.

² Prot. d. 8 okt. 1691.

att de intet tillåta dem gamlom därtill att komma, enär de intet kunna trones artiklar och instiktelseorden, eller dem ungom, förrän de väl hafva lärt hela catechismum». Detta bref innehöll sålunda bestämdare föreskrifter, huru mycket prästerna hade att fordra af sina åhörare i fråga om deras kristendoms-kunskap. Bestämmelsen i detta kungl. bref fastställdes ytterligare genom den kungl. resolutionen på prästerskapets allmänna besvär d. 17 dec. 1697. Där gjordes därjämte den förklarande inskränkningen, att om någon af åhörarna skulle vara »af så svårt och svagt minne», att han omöjligen kunde lära sig katekesen ord för ord men likväl fattade meningen och innehållet, så kunde han tillstädjas att bruka nattvarden.¹ Denna förklaring gick sålunda i samma riktning som den, Stjernman gifvit för sitt stift.

Vi hafva följt den gotländska kyrkans utveckling under senare delen af 1600-talet. Under denna tid var det, Gotlands inkorporering i kyrkligt afseende försiggick. Med detta århundrades slut kan föreningen sägas vara fullbordad. Den svenska kyrkolagen var allmänt införd till efterlefnad. Gudstjänsten och öfriga kyrkliga akter förrättades enligt gällande handbok. Äfven predikan hölls utan undantag på svenska språket. Folket hade också lärt sig att delta i den svenska psalmsången. Vid kristendomsundervisningen i skolorna såväl som vid prästernas undervisning fick endast den svenska katekesen förekomma. Svenskan var också undervisningsspråket i skolorna. Svenska bruk, som stodo i sammanhang med det kyrkliga lifvet, voro allmänt införda. Slutligen — det ingalunda minst viktiga — de gotländska prästerna liksom det gotländska folket i allmänhet hade allt mer lärt sig att verkligen känna sig som svenska undersåtar. Den forna motsättningen mellan gotlänningar och »svenskar» hade väl ännu ingalunda helt och hållet försvunnit, den hade dock väsentligen mildrats. — I ett och annat hade den fullständiga likheten med moderlandet icke kunnat genomföras. Särskildt gäller det i fråga om prästernas aflöning. Det gotländska prästerskapet hade från första stund åberopat sina »privilegier», som skulle vara ståndet gifna redan af forna

¹ Wilskman, anf. arb. I, s. 274.

svenska konungar, medan sålunda Gotland ännu obestriddt var en svensk provins, ett påstående, som det dock aldrig förmådde styrka. Den svenska regeringen var emellertid nog högsinnad att, utan att därtill vara förpliktad genom några bestämmelser i fredstraktaterna, låta de gotländska prästerna allt fortfarande behålla dessa sina påstådda »privilegier», om äfven i det afseendet försök gjordes under Karl XI:s regering att förverkliga »uniformiteten».

Herman Levin.

Ur »själfbekännelser» från början af förra århundradet.

1805, Sönd. kl. $1\frac{1}{2}$ tolf mot natten d. 11 Augusti.

Sannerligen! Min *ställning* är för närvarande ej den mäst glada eller lugna. Min stackars hustru hardt nära döden; 4 små barn — den yngsta nyss född, den äldste ännu ej 4 år gammal; i ansökning till en syssla, den jag länge ansett mig vara nästan säker om, den jag behöfver för min och de minas utkomst och som för närvarande åtminstone så oförmodadt synes gå mig ur händerna; gjöromål — för andra, dem jag åtagit mig, som ej tillåta dröjsmål, som fordra mycket arbete, lugnt sinne, — gjöromål, för hvilka jag för närvarande ej finner mig hogad; intrasslad i affairer för mig sjelf och i synnerhet för andra — och framför allt: ej nöjd med mig sjelf, utan sann styrka i själen, utan fast caractere i viljan, utan viss resolution.

Dock! Hvi pretenderar jag, att min väg skall gå genom idel rosor? Jag har i alla afseenden mycket bättre omständigheter än hvad jag inför Gud vet mig hafva förtjent. Ja! Dig har jag förolämpat — Allgode Vålgjörare! Mot Dig har jag illa gjort. Mitt hjerta har afvikit, sökt stöd, näring i *verldsliga utsigter*, hvilkas fåfänglighet mitt eget förstånd nogsamt erkent ock erkänner. Och ändock lämnar Du mig så mycket godt!

Jag har hälsan, jag har *bärgelig* utkomst — det nödvändiga, som för mig och de mina tarivas, äfven i mitt närvarande läge; och framför allt: än har ej hoppet till Dig, All Gode, än har detta dyrbara hopp ej förkolnat i mitt hjerta. Äfven de svårigheter, i hvilka jag för närvarande mig befinner, äro ju tydeligen välgjärningar. De påminna, väcka mig att med mera allvare söka Dig, det enda Sanna, Högsta Goda, som kan göra mig oberoende af alla verldsliga tillfälligheter.

Ja, Allgode! Måtte Din långmodighets rikedomar, måtte Dina välgjörande väckelser ej gå förlorade för detta — jag blyges att säga det — för detta vid mina snart 40 års ålder ännu så flyktiga hjärta! Gud, förbarma Dig öfver människan!

Onsdags morgon d. 14 Augusti kl. 6 [1805].

Människans hjerta måste hafva något att fästa sig vid, att, som man säger, occupera sig med —, och gemenligen söker hon föremålet för en sådan sin kärlek och tillgifvenhet inom Sinlighetens eller Inbillningens sphere. — Men en stundeligen, dageligen, genom hela vår lefnad, ja, af alla människans åldrar bevitnad erfarenhet, att vi aldrig kunna blifva tillfridsställda och nöjde, med mindre vi fästa vårt hjerta till Gud, det Sanna, Högsta Goda, med mindre vi göra det till vår hufvudsakeliga occupation att blifva förbättrade, att få vår vilja i enlighet med Guds vilja, borde väl förmå oss besinna, hvad vår sanna frid tillhör. —

Tisdags morgon d. 20 Augusti kl. 8 f. m.

Hvartill tjänar all erfarenhet, allt hvad Du sjelf observerar och hvad du läser — om Du ej använder det till förbättring.

I högsta mätto *precairt* är människans belägenhet. Hennes lycka och yttre ställning i verlden är hvarje ögnablick osäker; hennes hälsa är 1000 äfventyr underkastad, och sinneslugn, hjertats tillfredsställelse, hvarest skall det sökas om ej i förtröstan på Gud! Ja Gud! Tron och förtröstan på Dig är visserligen det yppersta, ja det enda osvikeliga medel till vinnande af mänsklighetens 2:ne hufvudändamål: *sällhet* och *förädling*; men den styrka, själen funnit i förtröstan på Dig, förlorar hon samma stund, hon öfvergifver Dig. — Och hur lätt förlorar icke människan sitt stöd, sin styrka! — Synden skiljer människan från Gud. Så fort vi *vilja* något, som enligt vår öfvertygelse, vårt samvetes röst Gud icke vill; eller så fort vi *icke* vilja, hvad Gud, enligt vår öfvertygelse vill, så upphörer i samma ögonblick trones lif med Gud, och människan är sig åter sjelf lämnad; förfaller i dårskaper och svårigheter, till dess hon i innerlig känsla af sin nöd, åter af hjertat söker Herran och *utan förbehåll* öfverlämnar sig till Hans nåds styrelse.

Människohjertat fullt af oredlighet och svek tvekar länge nog, försöker göra en hop hemliga förbehåll, men finner under allt detta icke någon upplifvande förtröstan till Herren.

Hvad är det dock, som hindrar oss att utan förbehåll och med allt alfvare söka Gud? Jo, fruktan att nödgas försaka något, som för *närvarande* synes så kärt, så *oumbärligt för vår sinlighet*, eller och frugtan för att nödgas åtaga oss och utöfva något, som för *närvarande* synes utan allt behag för oss. — Men märk: Det obehagliga, som för ögnablicket synes oss följa vissa pligters utöfning, äfvensom det behagliga, som för ögnablicket synes oss åtfölja *libertinaget* — (hvertill i allmänhet hänföres all vår värksamhet, då man hemligen sagt sig lös från samvetets tvång) medförer snart ett mer tryckande tvång under sinliga begär, inbillnings hugskott, vanor etc., och dessa våra sinliga hugskott äro i högsta motto föränderliga.

Man söker sitt lif, och grunden för sin värksamhet endast i handlingarnes *materiella relation till våra känslor*, och denna materiella relation är så högst föränderlig; den förmår blott gifva oss en diversion, så att vi för några stunder och ögnablick kunna glömma bort oss sjelfva. Men ej blir man säll och förbättrad, för det man glömmar bort för en längre eller kortare stund sin *osällhet* och sin dåliga moraliska ställning.

Thorsdagen d. 22 Augusti f. m. kl. 10.

Ja hvad är det, som hindrar oss att med alfvare söka Gud? — Jo, frugtan för att under Guds och samvetets ledning nödgas göra något offer af sinlighet och veklighet. Men då man således mer värderar världen än Gud, högre värderar sinliga nöjen, än själens andeliga och moraliska förädling genom tron på Gud, så är man *ock redo dömd*; man agtar sig då sjelfvan ovärdig all inre och sann tillfridsställelse. Äfven under all möjlig *affluance* af sinliga förmohner, borttrånar hjertat, af idel tomhet; och då man sålunda upphört att arbeta på sin sanna förbättring, blifver man allt mer fördärfvad och svag, ja så aldeles, att man blifver sig sjelf och andra en förskräckelse. Och se! Detta allt är följd, blir följd (ehuru den ej alltid och för alla är lika fattelig och märkbar) däraf, att man öfvergifver Gud, sin hälsas Gud; att man förnekar samvetet, förvänder Guds ordning —.

Men innan man af hjertat vändt sig till Gud, så lefver och värkar man endast af sinliga begär, och huru kan man såsom sådan af hjertat vända sig till Gud? — Jo Gud sjelf af sin förekommande nåd gör det möjligt för oss att kunna höja våra blickar i tron till honom såsom vår frälsare.

Men ho gifver viseligen agt på den tid, då man af Gud sökt varder —

Värker medan dagen och dess ljus varar; — i *mörkret* kunna vi intet uträtta.

Fredags afton kl. 10 d. 27:e Augusti 1805.

...
N. B. Om *frivilliga försakelser*. N. B. *Abusus non tollit usum*; Lutheranerne gå nästan för långt, då de numera åtminstone aldrig påminna människan i allmänhet om frivilliga försakelser (ej blott af det, som är ondt, ty sådant är ej frivilligt) utan äfven af det, som i sig sjelf kan synas lofligt.

N. B. Vi sysselsätta oss för mycket att betragta människan i allmänhet, innan vi ännu hunnit att tillräckeligt observera henne i sina beslut, handlingar och förhållanden vid handlingar och beslut i synnerhet.

T. ex. trons värkan på människan måste *i synnerhet* och ej *blott i allmänhet observeras*.

Huru förhåller sig hjertat, viljan, den inre människan, då hon tror?

d. 8 Sept. Sönd. morgon kl. 10.

Tomhet plågar min ande — och jag äggas däraf att söka förströelser. — Men förströelser gifva dock icke någon värdelig tillfredsställelse —. Man glömmer för en stund sig sjelf; men då man återfinner denna sin *inre Jag*, så är man ej bättre för det.

Sällskap, spel, prat, roligheter, lecture — äro idel paliativer. De gifva oss en stunds förströelser, men försämra oftare än förbättra vår sanna mänsklighet.

Hvad är då till görande —?

Jo, att förtrösta på Gud, vår tillflykt och Frälsare och af agtning för hans heliga goda vilja göra det bästa, man förstår och kan; man får då nog att göra med att bekämpa de hinder, som häremot upkomma i vår sinliga natur; här blir ämnen nog

för värksamhet; — Och just brist på ordentligt af samvetet gillad, af kärlek till Gud lifvad värksamhet, är det, som kommer själen att känna tomhet och ledsnad.

Men Gud och en af samvetet dirigerad värksamhet lofvar så föga åt inbillningen och sinligheten; så att människan häldre förblifver i sin tomhet och ledsnad och söker hjälpa sig med några usla paliatif-curer och diversioner, häldre än att söka grundlig bot för det onda.

Ecce Homo!

...

Söndags afton kl. 11. Aftonen d. 22 December 1805.

Skall jag då icke aldeles uphöra med att spela!

Skjäl för detsamma:

1) Vissa stunder är jag så dåligt disponerad, att jag ej finner mig hogad för alfvarsammare yrken.

2. Med visst folk kan jag knapt underhålla annan slags conversation.

3. Det är svårt att bryta af en flerårig vana.

4. Folk skulle anse sådant såsom besynnerligt af mig.

5. Det kostar mig föga, då jag aldrig spelar annat än ett lågt [spel].

6. De fattige få ju allt, hvad jag vinner på spel.

7. Hvarmed skall jag eljest roa, ja sysselsätta min stackars sjuklige bror Axel, som bor hos mig?

8.

Svar.

1. I allmänhet finner jag mig både såsom embetsman (hälst såsom religionslärare) och som far, ja såsom förnuftig och christen böra göra ett bättre bruk af tiden, än som hittills skett, att flera timmar hvarje vecka, ja ofta nog, hvarje dag i svite, förstöras vid spelbordet.

2. Knapt har jag hos mig funnit en så dålig sinnesdisposition, att jag icke genom någon slags lecture (hälst efter en föregående promenad) skall finna mig mer tillfredsställd än genom spel; och skulle en motsatt disposition hos mig infinna sig, så bör den såsom vicieux, corrigeras.

3. Så dåligt folk, som jag endast kan spela med, öfvergifva mig säkrast — då jag aldeles uphörer att gifva dem det i sig sjelf dåliga och en förnuftig christen föga passande spel-tidsfördrifvet.

4. Gjer jag med spel ett elakt, åtminstone onyttigt exempel åt mina barn, kanske ock åt andra.

5. Om spel för mig ej är passande, således är ondt, så bör vanan dertill desto förr och ovillkorligare afbrytas.

6. Hvad folk i sådant fall kan tadla mig för, bör aldeles ej oro mig.

7. Min bror kan väl finna något nyttigare tidsfördrif; i alla fall är det en farlig maxime: att göra ondt för att därigenom gagna sig eller andra.

8. Item, jag kan ju låta denne min bror i nödfall roa sig med sitt spel-sällskap, utan att jag sjelf behöfver deltaga däri.

9. De fattige kunna likafullt få sin portion.(?)

22 Dec. 1805.

Caffe, hvarför skulle jag fortsätta dess bruk?

1. Sällan smakar det mig. 2. Det ökar betydligt mina utgifter. 3. Jag underhåller därigenom en onödig luxus hos mina barn — och tjänstfolk.

Summa! Jag kan uphöra därmed.

22 Dec. 1805.

Tobak; Jag har för mycket vänt mig därmed, för att på en gång uphöra med dess bruk; hvilket dock, så framt jag vill bibehålla en förnuftig agtning för mig sjelf, måste inskränkas.

Hinder: Veklighet — vanor.

Ordning i tidens iakttagande.

...

19 febr. [1806]

O Gud! Hur skall [jag] blifva frälsad ifrån de oordningar — som så småningom inrotat sig hos mig? — Min arbetshäg är borta; ingen ordning i tidens användande; Och om min lefnad ej tadlas af verlden, så har jag ändock så mycket föga skjäl, att sjelf dermed vara nöjd.

n. b. 1:o Gå upp om morgonen.

2. En viss plan för arbete.

3. En viss plan för nöjen och distractioner.

4. Under Guds beskydd, fatta det upsät att förneka alla oordenteliga begär, så fort de uppkomma.

[*Aftonen d. 20 Febr. 1806.*]

...

Agende.

1. *Nyttja tiden; gå bittida op om morgonen; — tidigt till säng om aftnarna.*

2. *Viss plan i mina gjöromål:*

Efterse inspiciendi; — Decanats gjöromål, Censure; Theol. symbolica; Kyrkohistorien, Hebræiska; Græska.

n. b. Ej göra till hufvudsak, det som är bisak.

n. b. Inskränka, så vida möjligt är, mitt umgänge i sällskap och andra onyttiga sällskap.

...

1806 d. 5 Martii. Onsdags morgon kl. 1/2 10.

Olyckligt, dåligt är att ej följa någon grundsats, utan hugskott, infall och en blott mechanisk sinlig drift. /

I en så usel sinnesförfattning, omtalar man det, som bör förtigas, är trög och ohägad för de gjöromål, som ens pligt fordrar — försummar allt, hvartill man ej drifves af nödtvång — och föres till randen af ett sluteligt fördärf, om ej försynens allmagt och förbarmande räddar oss därifrån.

Man fattar väl stundom en god grundsats, men värkställer den ej; och råkar därigenom i den olyckliga, högst olyckliga belägenheten att förtvifla om sig sjelf, om mänsklighetens värde och bestämmeelse.

Dock dessa och alla andra möjliga yttre oordningar härleda sig från ett enda gemensamt ursprung; från det, att man skattar, värderar mer sin sinlighet och sjelfviska begär än det moraliska goda och sanna, mer sin sjelfviska jag, sin lägre sinliga jag, än sin inre, andeliga jag — ämnad att genom tro på Gud och lefnad därefter bli förenad med Gud — himmelskt god och evigt lycklig.

Människjan söker egensinnigt sin förnöjelse, sitt enda och högsta goda i sinliga förnöjelser — men just då hon ej frågar efter något annat och högre än att njuta och sysselsätta sig idel med sådant, som plägar förnöja — saknar hon all inre, verklig förnöjelse.

[Söndagen den 20 april.] *Aftonen kl. 1/2 12.*

Hvad är då det att förlåta en fiende, en ovän? — Jo att icke å sin sida hysa någon fiendskap, någon ovänskap — *Att uppföra sig på samma sätt cfter en liden oförrätt såsom förut och [såsom] om den icke hade skett — — —*

Ja Helige, All Gode, Alsmäktige! Din gode Ande lede mig, att jag mot dem, som *i verklighet (eller min inbillning)* emot mig felat, måtte uppföra mig på samma sätt, som om jag icke hade trott, att de mot mig felat! — Förlåt mig, All Gode, mina mongfaldiga brister!

Lär Du ock mig att förlåta andra — *af hjertat förlåta!* Amen!

Detta är Guds och Jesu bud — detta är ock gemenligen klokast, men blotta klokhetens och försigtighetens bud renar icke hjertat —; man kan af *klokhct* innehålla med sin hämd; men hämdlystnaden bor dock kvar i hjertat; genom förtröstan till Gud, vår Frälsare, är man först i stånd att äfven öfvervinna sjelfva hämde begäret; Ja, Alsmäktige, All Gode frälsare! Vår tro, vårt hopp på Dig är aldrig förgäfvets. Pris vare Dig, All Gode! som gifver oss nåd att vinna ett nytt, förädladt sinne.

1806. Fredagen d. 25 April kl. $\frac{3}{4}$ på 10 f. m.

....

N. B. Då man ej vill sysselsätta sig med annat än hvad som roar eller är angenämt för inbillningen, liknar man barn, som vilja äta sig mätta af idel sötsaker, som gifva ingen sund föda, utan blott en dålig disposition i kroppen. Min ställning för närvarande är synnerlig nog. På ena sidan för mycket uplyst, ej nog sinlig att sätta min förhoppning på sinliga ting och fördelar, är jag på andra sidan tillika för mycket svag att vilja vara rätt värksam endast af moraliska motif.

I detta tillstånd, då man half-förädlad är? öfver att söka högsta eller förnämsta motiven till värksamhet i regionen af sinliga motiv, men (half-svag) ej har styrka och kärlek nog till det goda, att för dess egen skull agera — blir trögheten så mycket mera synbar. — Om någonsin är för oss i detta tillstånd nyttigt och nödigt (för oss) att hafva våra gjöromål och handlingar på det nogaste bestämda och i sigte, ty under ovissheten, hvad vi skola företaga oss, blir trögheten och kärlek till maklighet hos oss herrskande. —

En sådan sinnets disposition är förtretlig och farlig. Utan moralisk tillfredsställelse, är man ock utan sinlig näring för sitt hjerta. Söker man förströ sig i sällskap, blir man sällan bättre — oftast sämre; i ett spel-partie glömmer man sig blott sjelf och det obehagliga i sin ställning. — Men att glömma sig är ej att förbättras.

Detsamma gäller om så kallad distractions-lecture. Förr eller senare finner man mängden af sina försummelser bedröfligen ökade genom sådane palliatifer.

...

Thorsd. d. 22 Maji kl. 9 aftonen.

All Gode! Då jag nu genom Ditt bistånd, genom förtröstan på Dig besluter att företaga betydliga reformer i min lefnad, att tidigt gå up om mornarne, tidigt lägga mig, lämna en gång för alla mina spel-sällskaper — O, hvi skulle jag försumma den vishetsregeln att aldrig låta någon dag gå förbi, utan att i min journal anmärka, hvad för *momentet* var mig mäst viktigt. — Ack, afbrott härutinnan är gemenligen ett yttre tecken, att man redan skiljt sitt hjerta och upmärksamhet från Gud, vår enda frälsare! Miskundelige! Måtte min hälsa förbättras!!!

...

[Den 27 maj.] *S. D. kl. 8 aft.* Människan gör sig visst genom sin sjelfviskhet de aldra smärtsammaste, tröstlösaste och ohugneligaste stunder; — såsom sjelfvisk upsöker hon med all möjlig soin, allt hvad som möjligen kan förtreta henne. — Under det hon är sig sjelf allt och Gud — h. e. en djefvul — finner hon idel djeftar, som ha intresse mot henne. —

Lifligt nog har jag erfarit detta vid nuvarande collisionsfall emellan mig och Doctor Ödman. — O Himmelske Jesu! Hvad Din lära är guddomlig, att förlåta sina ovänner — och förlåta dem af hjertat! Redan en gång har jag under min sjukdom lyckats att öfvervinna min sjelfviskhet just i samma punct, — men några dagar därefter och då jag under de samma sysselsattes med den osaliga occupationen att upsätta mitt klagomåls skrift mot Doct. Ödman, så vaknade åter den ensidiga sjelfviska och inför Gud fördömeliga, ehuru efter människovis naturliga sjelfkärleken, att *klaga*, då man tror eller [inbillar sig] att man ej just i alla delar fått rätt.

...

Den 30 Maji kl. 10 f. m.

Ett bedröfligt exempel, huru föga jag har att tro på mig sjelf, hade jag idag. — En bonde, som igår lånte penningar af mig, återkom idag och förstod icke, att han fått riktigt de pengar, han skulle hafva. Jag blef *het, ond, bitter*, blef så förargad, att jag lätteligen kunnat få recidiv af min sjukdom. — Och hvarföre allt detta? Jo, för det att bonden ej begrep att 6 rD Banco gjorde 9 rD Rgld, dem han blott ansåg för 8 rD Rgld.

Är det nu rimligt och anständigt för en klok människa att låta förarga sig, att låta öfverväldiga sig af hetta för det en annan är enfaldig. — Och skulle jag trott detta om mig, som nu mer än förr varit intagen af Christi heliga fridsamma, religions himmelska och guddomliga värde! — Ja, så långt är jag in praxi ifrån teorien.

O Gud! Gör mig min sjelfviskhet rätt förhatlig! Det är den fördömda sjelfviskheten, som för mig fördärfvar allting.

Jag, som borde och kunde gifva de mina ett efterdöme, huru en christen skall lefva, förmås af sjelfviskheten att esomoftast handla som en däre. O Gud och Frälsare! Förbärma Dig öfver människjan! Hur skall jag då lära att göra allt, hvad jag gör i trona, i den sanna evangeliska tron, i Christi himmelska kärlek, i en andelig sinnesförfattning.

Den 6 Junii kl. 1/2 10 Aftonen.

Är det då att lefva att hela dagen igenom sysslosätta sig med jordiska omsorger, af hvilka större delen äro idel fåfänglighet. — Hur monga stunder, hur monga dagar plågade jag mig ej förgäfves med utkastet till min klagomål mot Ö—n. Och sluteligen fant jag allt vara fåfänglighet och blott göra mig oro, hvarföre jag afstod från all min pretention. Emellertid hur mycken tid gick härvid ej förlorad? — På samma sätt har jag med för mycken lätthet (monn värkelig ädel tjenstfärdighet — eller begär att synas betydande?) låtit förmå mig att skaffa folk större och mindre penningesummor till låns. Och hvilka otaliga besvär har icke sådane onödiga och mig ej tillhörande commissioner tillskyndat mig jämte äfventyr för min och de minas välfärd! Äfven var jag för mycket lattsinnig (eller var det för det penninge vingleri, i hvilket jag onödigt råkat?) att låta mig öfvertalas att mottaga förmynderskapet för den tokige Solander!

Ja, o Gud! Min bästa tid uptagen af lappri. — Och det enda högsta nödvändiga behandlas högst såsom en bisak. — O, lär mig lefva i Gud äfven under min jordiska värksamhet.

Onsdags afton kl. $\frac{3}{4}$ 9 d. 11 Junii.

Jag är ledsen vid allt — ledsen vid hela lifvet; ledsen vid mig sjelf, ledsen vid människan; ser konster och blott uträkningar hos de flästa så kallade vänner och bekanta som hos obekanta.

Aldrig har jag — utom i någon häftighets moment känt en så deciderad, stilla, jämn, stadgad fallenhet till melancholic som för närvarande. — Dock då jag sålunda dömer, sålunda betraktar mitt läge i verlden — handlar jag just lika egoistiskt, lika ensidigt, som just de människor, öfver hvilka jag i min knorriga ställning så beklagar mig. —

Jag har varit sjuk circa 4 veckor och är ännu ej frisk — likväl i monga afseenden bättre *än förut*; en stor anledning att vara tacksam mot Gud — men det har jag ej varit, utan knorrig. Jag har varit ovanligt länge illamående, men, Gud vare lof! ännu aldrig haft några långa odrägliga plågor, utan hvarje stund, Dig All Gode vare pris! har haft sin lindring. — Jag har grufvat mig för en mängd gjöromål, dem jag måst sköta äfven under denna sjukdoms tid; öfver en ovanlig mängd förtretligheter — dubbelt känbara för mig i min försvagade sinnesställning — Men härutinnan har jag ock gjort såsom verlden mäst, den jag förargat mig öfver; h. e. jag har handlat dåligt — och värst mot mig sjelf. — Om jag ej helt och hållet vändt mina tankar och hjerta på mina yttre omsorger, förtretligheter, affairer, så hade allt lika och mycket bättre kunnat blifva uträttadt — och 1000:de onyttiga sorger besparade.

...

Fredags morgon kl. $\frac{1}{2}$ 8 den 13 Junii.

Då jag gick till hvila kl. 11 i går aftons, kom den tanken *åter* (hvilket jag ofta tänkt och åter ofta slagit ur hågen) för mig, att jag alltid borde använda den första stunden, sedan jag gjort en kort bön till Gud, på betraktelser i denna min journal. I dag då jag vaknade, kom jag ihåg, att jag *nästan* förbundit mig härtill. Men — strax var min sjelfviska, pharisaiska, afgu-

diska Jag framme och färdig att göra denna handling till en blott *tvångs-ceremonie*. Ja, när hjertat ej är vändt till Gud, fördärfvar det allt, äfven de bästa medel.

Gud, min tillflykt! min frälsare! Utom Dig och reducerad till min sjelfviskhet, är jag idel oduglighet till allt godt — och faller genom de då ensamt herrskande sinliga begären, capabel af allt *stygt*. — Enligt mitt temperament och min speciella ställning för det närvarande (af ett långt illamående — värkeliga eller inbillade lidna oförrätter etc. etc.) är det 1) *vröde, hastighet* etc., jag genom Din nåd isynnerhet bör söka akta mig för.

2) Den dåligheten att beklaga mig för andra och *öfver* andra; Du vet ju allt — och hvad kunna andra hjälpa!

3) Den dåligheten att omtala för andra, de tjenester, jag gjort någon — eller de svåra arbeten, jag haft eller har att genomgå, eller de så *få* goda gärningar, jag någon gång utöfvar.

4) Att icke hafva för mig (åtminstone till det hufvudsakliga) bestämdt, hvad jag skall *göra* för dagen och därunder isynnerhet agta mig för.

...

Upsala, Söndagen d. 20 Martii kl. 12 mid. [1808].

Nu ringer storklockan, som gjer tillkänna, att min gamle gode, älskade, af alla afhållne fader slutat sin jordiska vandring.

I tisdags d. 15:de, då jag här nedskref det ofvantecknade, då arbetade denne min gamle gode fader med döden hemma i Tierp.

Ack Gud! Mätte jag på mitt sätt, med samma sanna värde fullborda min lefnadsbana, som denna min gode, aktningsvärde gamle fader nu slutat sin. Och hans oskrymtade gudsfrugtan — o mätte den gå i arf på hans barn och deras efterkommande. Gud välsigne min gode ärlige fader! Gud välsigne och belöne hans ärlighet, redlighet, Guds frugtan, arbetsamhet, oskrymtade, okonstlade väsende! —

Ja, den som af hjertat fruktar och dyrkar Dig, skall då på sidstone bestå med äran.

All Gode! Det som ej går af trone kan ej tackas Dig. — Allt hvad vi göra, då våra hjertan öfvergifvit Dig, är synd. Helige, Alsmäktige, All Gode! Lär Du då mitt hjerta den sanna wisheten att städse bibehålla tron och förtröstan på Dig.

Min erfarenhet har sagt mig: att lifvet med Dig afbrytes, ej blott då jag handlar mot mitt samvete eller mot ett tviflande samvete; utan äfven då jag med öfverdrift öfverlämnar mitt hjerta eller upmärksamhet till hvilket föremål eller handling som hållst. Vekligheten att antingen söka ett nöje, det samvetets röst tyst bjuder mig att försaka; äfven vekligheten att uppskjuta en handling, den samvetets tysta röst ålägger mig — är min farligaste fiende, som dagligen förför mig att öfvergifva Gud!

Söndagen den 26 Mars 1808 kl. 12 f. m.

Jag kommer då nu åter med hälsan hem till de mina — Dig Gud! vare därför evinnerligen lof! Jag har varit hemma i Tierp och där för sidsta gången sett min gode, redlige gamle afidne faders efterlämnade jordiska hydda.

Med mina tårar fuktade jag hans af dödskyln stelnade kinder och händer —.

Ack hederlige, gudsfruktige, redelige mann!

Mätte ditt minne blifva beständigt och i välsignelse för mitt hjerta! —

...
...

Onsd. afton d. 10 Aug. kl. $\frac{3}{4}$ 11. 1808.

Hvart ut jag vänder min syn, möter mig öfver allt så i det allmänna som enskildta idel oroande prospecter.

I det allmänna, hvilka obeskrifliga eländen! Mitt fädernesland på en gång i ödande krig med Ryssar, Danskar, Fransoser, utan att någon dödlig kan se något slut härpå eller något hopp till fred. I hela Europa kan ej en verldsborgare finna något drägeligt ämne att hvila sin speculation vid. — Och min enskildta ställning? Jag går, efter hvad nu allmänt tros, misste om den sökta sysslan efter min sal. fader, en tjenst, till hvilken jag efter allmänhetens röst mäst gjort mig meriterad till. — Och i mitt hus — omgifven af 5 stackars små barn, af hvilka 4 ej förstå att sakna deras sal. moder; huru ofta plågas jag ej af den kinkiga collision, som dageligen, stundeligen yppar sig i anledning af mina barn med förra giftet och deras styfmoder — Vidare hvilken embarras förestår mig icke, då nu min hustru

åter snart skall falla i barnsäng! Än flera barn och än flera bekymmer — Hvilka attentioner måste jag ej dageligen, stundeligen ha att ej komma i collision med denna min hustru — —! Ja, hvart jag vänder mig, finner jag idel ämnen till stundeliga, idkeliga bekymmer. — Dock, när jag betraktar allt ifrån en annan sida, så har jag idel ämnen att tacka Gud —. Jag har hälsan; jag har friska, hyggliga barn; jag har bärgelig utkomst för mig och dem, äfven [om] min förevarande ansökning skulle misslyckas mig. Min hustru har visst små fel, men inga laster — hon älskar mig, hon lämpar sig efter mig, då jag går henne till mötes. Hennes fel äger ock jag, nemligen ett hastigt sinne-lag. Att hon är mindre bildad i det religieusa, är mer en olycka för henne än ett fel. När jag är, hvad jag bör och genom för-tröstan till Gud min frälsare kan vara, så lefva vi innerligen förtroligt, vänskapsfullt.

Det värsta af allt är den otaliga svaghet, jag än finner i mitt eget hjerta, oagtadt all vetenskapelig och religieus bildning.

Dock känslan af alla mina svårigheter, motgångar, bekymmer; den oafbrutna obehagliga känslan af egna och andras svagheter syfta ju tydligen under den allvise, allgode Gudens länkning att föra mig till Honom, till lifvet med sig ifrån detta egoistiska fåfänga villornas lif — —! Ack Gud min frälsare! Du som i och genom Din Son Jesum Christum fört så monga själar till det himmelska lifvet med Dig, öfvergif mig icke — Led mig efter Din vilja. Då först är mitt hjerta lugnt, då det hvilar i förtröstan på Dig; och då är det bevaradt från synden.

D. 13 Aug.

I dag kl. 6 e. m. blef min lille son Immanuel född — om han lefver — måtte det skje efter Din vilja, All Gode Gud och frälsare!

Plågsama voro mig några stunder, men Gud så faderligen oförskyllt hjälpte så oförmodadt väl och hastigt min fattiga stackars hustru. Ack Gud, Du källa till all god gåfva! Skänk tacksamhetens ädla känsla in i våra svaga hjertan! Af oss sjelfva, i oss sjelfva äro vi till intet godt duglige. Vare Du Gud med oss — Immanuel! — Gud! hur förskräckande för mig, för det allmänna är ej närvarande väderlek, då den herrliga års-växten hotas att fördärfvas af det långsamma regnet!

Dock, Du Gud och frälsare kan väl hjälpa oss; ej för vår skull, ty vi äro för våra synder, för vår svåra otacksamhets skull ovärdiga Din välsignelse — men hjälp Du oss för Din egen faderliga barmhertighets skull —

Öfvergif oss [icke] all gode, förbarmande Frälsare!

D. 18 Aug. thorsd. f. m.

O Gud och frälsare! Innerligen tackar jag Dig, att jag åter känner mig frisk. Förledne afton mädde jag rätt illa af stranguerie, som jag ådragit mig af iskällardricka, som jag druckit varm, jämte det jag förkylt mig (bortlagt flannelskjorta), ätit oförsigtigt etc.

Aftonen kl. 11.

Nu fortsättes, bekräftas det ryktet, att jag gått miste om den billigt väntade successionen efter min far. Denna motgång är svår — eller lätt — allt efter som jag sjelf befinner mig vid svagare eller starkare sinnesskick, eller med andra ord: allt efter som jag i Gud eller verlden (verldsliga uträkningar) söker och finner mitt högsta Goda eller ej. — Ack Gud! Skänck mig af nåde Din *frid*, den frid, som all verldens fröjd öfvergår.

Blotta eftersträfvande af denna Din frid gaf min själ, mitt hjerta en styrka, en höjning, som borttog allt missnöje, allt knot, allt missnöje äfven mot de personer, som sannolikt närmast rådde för denna min motgång. Däremot huru osaliga voro ej mina känslor och mitt sinnesskick, då jag tänkte på denna motgång, utan att i Gud hafva hvila för mitt hjerta??? Vrede, bitterhet, hotelser, vanmagt, förtviflande, ja allt, hvad som skulle efteråt gjort mig missnöjd med mig sjelf och till ett åtlöje för mina competit. och missgynnare uprörde mitt bröst på det våldsamaste —

O Gud! Skänk mig af nåde Din frid, och den motgång, som påskyndar mig at med alfvar söka hos Dig mitt hjertas hvila och högsta goda skall blifva välsignad för mig.

David hade att välja mellan krig, hungersnöd och pestilentia, och jag, jag har ju på det aldra skonsammaste blifvit behandlad.

Ja, en betydande motgång behöfdes för att, om möjligt är, länka mitt hjerta från verlden till Dig allena, gode Herre och Frälsare.

...

Fredags morgon d. 2 Sept. 1808.

O Gud! Min ende frälsare! Det är Du endast, som frälste mitt hjerta från aggets, ovänskapens känslor och herrskande, i anseende till den misslyckade academiska successionen efter min sal. fader.

Endast Du kan ock nu frälsa mig ifrån egennyttans frestelser, då jag skall göra mina räkningar. Jag vet o Gud! att utom Dig, utom mitt hjertas förbindelse med Dig, är det till intet godt dugligt. O! Låt min förhoppning på Dig ej komma på skam! —

Lörd. morgon d. 3 Sept. 1808.

Hur skall en blindan leda en blindan! Hur skall man såsom theolog lära andra den sanna evangeliska religionens väg, om man ej sjelf rönt dess guddomliga, välgörande kraft på sitt eget hjerta? Ack, guddomlige frälsare! — Du, som kan och vill skänka syndare Din rättfärdighet, Ditt himmelska väsende! Värdes förbarma Dig öfver oss människor! Jag finner, att jag ej af hjertat kan hålla mig till Dig, utan att innerligen känna min brist, mitt naturliga fördärfvade tillstånd. Bibehåll Du sjelf hos mig känslan af min osalighet, min oduglighet till allt godt, då jag är skiljd ifrån Dig, på det jag med alfvare måtte hålla mitt hjerta till Dig, fästadt, till Dig allena.

...

[Den 15 september.] *Aftonen kl. $\frac{1}{2}$ 12.*

Guddomliga Godhet! Skänk Du mig Din himmelska kärlek till det goda, till det ädla! Skänk Du mig den himelska wisheten. I detta ögonblick älskar jag ingenting i verlden utom mina barn, min gamla mor, mina syskon — (och min maka? — — Ack, Gud gifve, hon vore sådan, att jag kunde älska henne! Dock, hon är så god som de flästa af hennes kön; — hon har meriter såsom hushållerska — hon är fri från laster, men hon är föga bildad — har en blott utan-läx-religion; stackare! Hvad rår hon för de fel, som blott äro följden af en försummad upfostran. Hon har likväl tillgifvenhet för mig, all den tillgifvenhet, hon vid sin grad af mänsklig, moralisk, religious odling kan hafva. Hon rådde ej för, att jag valde henne till

min maka; jag var oförsigtig, misströstade, att ej Gud skulle kunna hjälpa fram mina fattiga barn med förra giftet, om jag ej nu gifte mig till pengar —

Ack, mina små barn — för er skull var det, som jag sökte pengar. Jag bör straffas för mitt misstroende till Gud — och är straffad med den olyckan att nu för alltid vara bunden vid en maka, som jag så föga kan sympathisera med! Dock denna maka är ju obildad, har inga herrskande laster, är mig tillgifven; hvarför skulle jag ej genom tålamod, öfverseende, förtrolighet kunna bidra till hennes förädling! Dock jag, som så älskar mina små barn, har ju af tröghet och för monga göromåls skull föga gjort till deras upfostran. Hvad skulle jag göra för en annan?

Himmelska Godhet! Skänk mitt hjerta *kärleken*; skänk mitt förstånd den himmelska wisheten — och jag skall väl besegra de besvärligheter, som öfverallt möta mig under denna stridens och bedröfvelsens tid!

...

Söndags e. m. kl. 4 d. 25 September.

Då man besegrar en svaghet, dukar man under för en annan.

Jag var i dag i god disposition men blef missnöjd öfver den brist på kärlek till Gud och nästan, som hos J-e yttrade sig vid ett tillfälle, då talet var att hjälpa en gammal fattig mlle —; i stället för att på ett vänligt, ägta christligt sätt föreställa henne, att vi ock borde göra något för Guds skull etc. etc., utfor jag i hetta och förebräelser, sade, att vi ej kunde sympathisera med hvarandra bättre än vatten med eld, eftersom hon ej hade hjerta för Gud eller nästan.

Nu, hvartill tjena sådana förebräelser? Blott att beröfva mig förtroende och att göra vår sammanlefnad ännu obehagligare.

Alla människor hafva förmodeligen af Gud fått anlag både till religion och moralité; att dessa anlag hos min stackars J-e ej vid dess upfostran blifvit vårdade och utbildade, utan blott så vida sådant kunnat skje genom en blind oförklarad utan-läx-cateches, är väl ej hennes fel, men väl en olycka för henne, som bör väcka mitt medlidande; äfvenså det, att hon endast lärt sätta värde på yttre förmohner.

Att hon vid felande religiös och moralisk utbildning äfven saknar, hvad man kallar en modern bildning, är mer en lycka för oss bägge, än en olycka.

För öfrigt är väl ändock, att hon ej har några laster. Hon är kysk och anständig; aldeles ej fallen för öfverflöd, är ej prat-sjuk, ej heller prétentieux. Nu hvad borde en wis man i min ställning göra?

1:o Hade han bättre sett sig före — — —

2:o Wore jag wis och det jag borde, vore min egen religiösa och moraliska caractere fast stadgad, att då skulle jag lätteligen veta att skicka mig i alla förefallande casus.

Men nu i en moment, då jag sjelf är svag, glömt Gud och min egen andeliga medvetenhet, så är jag ock ovillig, oskicklig att med fördragsamhet bära andras fel och svagheter.

Gud! Allt länkar Din godhet till det bästa för mig. Så många besvär mig dageligen, stundeligen möta, så äro de där-utinnan välgörande, att de påminna mig om nödvändigheten att genom tro och förtröstan på Dig, ende Gud och Frälsare blifva befriad ifrån svagheter och bli vis för att finna mina yttre besvärligheter i sammanlefnaden mindre tryckande och för att kunna skicka mig med värdighet och rätt upfostra mina många små barn och äfven, såvida möjligt är, gagna min stackars hustru, som visst behöfver föresyn och upfostran i det religiösa.

Ack! Jesu, min guddomlige Frälsare! Mätte jag genom tron på Dig bli wis; mätte jag till mitt hjerta bo i himelen och hos Dig och således ha styrka att höja mig öfver denna verdens både nöjen och förtretligheter såsom någon ting *utom mig*, som ej rör min personlighet, såsom ett lappri, för hvars skull jag aldrig ens bör sätta min pligt och Guds vilja i fråga. Ack Gud! Med Dig förmår jag allt! Utom Dig indrages jag i verldskärleken såsom af en stormhvirfvel och är då en lekboll för alla omständigheter och nycker.

Gud, min Frälsare! På Dig hoppas jag! Lär Du mitt hjerta den sanna himmelska wisheten!

...

Thorsd. morgon d. 19 Januarii. [1809]

Helige, All Gode Gud! Gif mig nåden att lefva i Andan! —

Hur olik är dock ej *ögnablicks-människan*, bestämd i tid och rum af sinlighet och egennytta, af nycker och lustar och idel yttre omständigheter med den inre, osynliga, andeliga människjan, som har sitt lif i Gud, genom förbindelse med Gud; ett lif, som yttrar sig i värksamhet genom kärleken till Gud

och mänskligheten, genom kärlek till ordning, till allt godt, sannt godt och skönt!

Milde Gud! Andarnes fader! Fullborda Du sjelf hos mig det goda värk, Din Ande hos mig begynt. Ack skulle jag väl nöja mig med blotta *skenbarhet* i stället för verklighet! Den sinliga, köttsliga människans lustar, hugfälligheter, äro dock ej ett sannt lif — utan blott *skenbarhet*, *Erscheinung*, *Phænomenon* — upkomma och försvinna såsom vattenbläddrar. — Och hur skulle hjertat bli nöjdt, tillfredsställdt härvid! — Gud! Du ende Sanne! Beständigt blifvande Gode! Förunna min inre människa att fatta Dig, att tro på Dig, att älska Dig, att lefva i Dig! Jag vet då, att jag lefver och hvarföre jag lefver — — —

Min tro och förtröstan på Dig har hittills varit så afbruten; — *Lif* och död ha växelvis characteriserat mitt mänskliga individuum!

N. B. Då man är ovärksam, afbryts hos oss medvetenheten af vårt inre andeliga lif och förbindelse med Gud, ithy man då i sjelfva värkets öfverlämnar sig till lättjan, som är en sinlig, köttslig böjelse. Och allt hvad man är af ett köttsligt sinne — utan resignation under Guds vilja, känns i samvetet, afbryter vårt lif.

Äfven värksamhet — utan andelig sinnesförfattning är dock i andeligt hänseende ett dödt odugligt tillstånd, då själen är passiv under begären.

Gode Gud! Tag Du ej Din Anda ifrån oss!!!

— Den, som ej älskar Guds vilja, hur skulle han älska Gud, som han ej omedelbart ser!

O Gud, Du Alsmäktige! Förädla Du mitt hjerta med dess böjelser! O! Gör mig oberoende af denna verdens förgängliga lustar, som fördärfva själen. — Då vårt hjerta åtrår, illfänas efter något verldsligt, är sådant en *indication*, att vårt inre är utan förbindelse med Gud — utan tro på Gud!

...

...

Aphorismen d. 10 Mars, Tisd. f. m. [1818]

1. Ack! Bodde och vore Guds kärlek lefvande hos mig, så skulle jag väl icke hafva hjerta att bedröfva Guds Ande! —

2. Ljuft är att göra till viljes åt den, man älskar; och för den älskades skull, äro inga upoffringar för svåra!

3. Kärleken gifver intresse åt handlingar och saker, som eljest skulle vara oss likgiltiga och ledsamma.

4. Att lida för den man älskar, då man genom lidandet får tillfälle att betyga sin kärlek för den älskade, är ljust, out-sägligen ljust.

5. Jag vet väl, att *Urania* för mig ej finnes på jorden. Men jag har Gud och hoppet; och om jag ej i tiden kan blifva fullkomligt lycklig, så är dock vinning nog att vara gudlig och låta sig nöja.

6. Ack, att jag alltid hade Gud hos mig i själ och hjerta, så skulle jag väl och vinna den ordning och harmonie, som jag nu så djupt saknar både innom mig och utom mig.

7. Det var en tid, då jag drömde om lycksalighet på jorden. Nu väl: Jag tror ej mer på denna dröm: Jag vet, att man ej kan äga himmelen, den rena och sanna lycksaligheten utan i mån som man är god och afskiljd ifrån alla egoistiska begär; och att man icke kan blifva god, utan att äga och behålla Gud hos sig i tro och känsla och lefverne.

8. I mån man således under sin jordiska lefnads vandel kan blifva *förenad med Gud*, det är *andeligt och himmelskt sinnad* — kan man dock redan här i tiden blifva nöjd och lyck-salig. Men det är dock icke *verldslifvet* utan det *inre an-deliga lifvet* (som äfven det redan kan ägas af människan, medan hon lefver på jorden, likväl vanligen föreställd såsom den *tillkommande världens lif*), som gör människan förnöjd.

9. I *verldene* (i detta yttre timeliga verldslifvet) hafven I tvång, säger vår Herre och mästare Christus, hvi skulle då någon dödlig inbilla sig att här jämt få vandra på rosor?!!

10. Ingen förlust eller lidande smärtade så Cleon¹ och plå-gade honom med så jämn saknad, som den sorgeliga tanken, den vissheten — att *Urania* hans ungdoms och barndoms såväl som mandoms ideal — aldrig för honom skulle finnas på jorden?

11. Med denna upptäckt blef det jordiska lifvet honom en öcken; och om ej vissa förbindelser och framför allt en fond af religiosité hållit honom tillbaka, så hade han 1000:de gånger önskat sig döden; ty i verldslifvet, såsom skiljdt ifrån det andeliga och eviga, fannt han icke något synnerligt att älska, att fästa sitt hjerta vid.

¹ Förf:s egen pseudonym.

12. Men o Cleon! Hvi skulle du emot all både mänsklig och guddomlig ordning vilja skörda utan att hafva sått; Hvi skulle du, missnöjd öfver att icke genast få kronan och segrens belöning, draga dig undan profvet och striden och segren!?! *Lid, umbär och förbida*, såsom en sanskyldig Jesu Christi stridsman; att vara gudelig och låta sig *nöja är vinning nog*. Är Din hunger och törst andelig, väl Dig. och du skall blifva mättad!

13. Människan af naturen och ifrån barndomen djurisk och afgudisk, kan omöjligt ingå i himmelen eller omfödas till ett himmelskt sinnelag och hjerta, utan att först genomgå försäkelse af sina medfödda gudlösa böjelser och hugfälligheter (de må fästa sig på hvilka lofliga eller olofliga ting som hållst).

14. En hvar, som tror på Guds Son, som i Herren Jesu skådar och tillbeder Gud såsom Frälsaren, *får magt att blifva Guds barn*.

15. Detta nya andeliga barnskap bevisar sig till en början, däri, att han i Guds ljus skådar ljus och således finner, att han i sig, sina böjelser ar ond, och att hon får förmåga att fly, försaka hvarje *gudlös böjelse såsom synd emot Gud*.

16. Och i den mån hon nu i tron på Herran, försakar sina onda, sjelfviska lustar, får hon nya oskuldsböjelser, som äro begynnelser af det nya andeliga lifvet, d. ä. kärleken till Gud och nästan.

...

I. J. N.

Om det nyttiga och nöjsama.¹

1. Där människans skatt är, där är ock hennes hjerta. — Om hon älskar Gud *öfver allt* och *nästan* och *hela mänskligheten* såsom *bröder*, såsom ett slägte kalladt att blifva ett lefvande värksamt *mottag* (vehiculum och organ) för guddomligt godt och sannt, så finner hon ock sin *tillfredsställelse* i att göra Guds vilja och i sin män och efter den nåd, henne blifvit förunnad, arbeta för mänsklighetens förädling och väl.

2. Allt hvad som synes oss befordra våra afsigter och närma oss till ett älskadt föremål, kallar man nyttigt; och den hugnad, man äger af ett nyttigt arbete, h. e. att man arbetar för en viss afsigt, churu icke en omedelbar njutning för det yttre

¹ Synes nedskrifvet 1820.

sinnet, är dock den förnämligaste näring för oss människor såsom förnuftiga och tänkande.

3. Absolut nyttigt är endast den värksamhet, som lifvas af kärleken till Gud (och vidare af Guds kärlek, af välvilja för medmänniskor) och den nytta, som man sålunda söker skaffa, medförer ock en direct och omedelbar hugnad och näring för vår inre människa, vår själ och vårt hjerta, utom den hugnad, som medelbart följer af vårt arbete.

4. Betydelsen af ordet *nytta* och *nyttigt* har blifvit förnedradt genom de dåliga föremål och afsigter, de flesta människor välja för sin värksamhet, men så dåligt detta föremål än må vara, så gifver det en viss hugnad af arbetet, hvarigenom man tror sig närma sitt mål. —

Ja man förväxlar småningom medlen för målet, så att man bortglömmer det sednare. Så t. e. den girige, som begynte med att samla pengar såsom medel till uppehälle och nöjen, frågar sluteligen icke efter något annat nöje än det att samla, och för att öka sina skatter är färdig att förneka sig ej blott alla kostsamma nöjen, utan äfven det nödvändiga.

5. Unga människor och ännu ej stadgade söka vanligen endast efter den directa njutningen, men fråga föga efter det nyttiga.

6. Hvad spel-nöjet angår, så är det af olika slag. Dels spelar man för att *vinna*; men både girigheten och herrsklystnaden är själfvisk, gudlös, oädel. — Derföre beslöt Cleon att genast lämna till sin fattig-cassa allt, hvad han vunnit på spel, och att icke af spelvinsten (som nu icke mer var hans, utan de fattigas tillhörighet) utan af sin egen cassa betala spelförluster. Men sådant oagtadt kände Cleon samma håg, då han var i sällskap att spela, såsom tillföre. Men hurudant var nu det intresse beskaffadt, som han fortfor att känna vid spel? Ej var det egentligen själfvisk vinningslystnad, eftersom han aldrig för sig behåll[igt] något af vinsten — dock — begäret att *icke förlora* och begäret att få cassera in något för sin fattig-cassa, upfyllde nu det¹ fordna vinningsbegäret.

Är det brist på angenämare sysslosättning, som gör spel-nöjet välkommit, äfven för aldeles oegennyttiga människor — Således, sedan det kommit ur modet att i sällskap tala om allvarsammare saker, och man snart uttaladt om bagateller eller hvardagligheter, så blifva spel nästan outhärliga. —

¹ Hdskr.: den

Om *spel, nyttigt, onyttigt*, fortsättn.

7. Om vår inbilning icke vore (genom vår skiljsmässa från Herran, det sanna ljuset och lifvet) aldeles förvänd och förvriden, så skulle väl känsla, egen och andras erfarenhet snart öfvertyga oss:

a) att det angenäma, som sökes och behålles genom spel och vinningslystnaden, är ett gement, otackt, oanständigt nöje, oförenligt med all oskyldig och värdig känsla af mänskligheten;

b) upväges detta nöje af obehagliga känslor, stundom så bittra, att de upreta oss till vrede mot nästan, ja stundom till vrede mot Herran sjelf, h. e. till *blasphemie*.

8. Däremot om man af Herren söker och får håg för sitt yrke, håg att arbeta och sysslosätta sig med de oss, enligt vår kallelse, åliggande göromål, så hafva vi alltid en säker winning att räkna på; ty 1:o blifver alltid något uträttadt, 2:o så bildas vår inre mänsklighet fast omärkligt, dock säkert, när vi med resignation för Herran göra Hans vilja, utan afseende om den för vår individuella, sinliga, sjelfviska människa är angenäm eller oangenäm.

9. Intet göromål, så ringa och obetydligt det än till sin yttre beskaffenhet må synas, är obetydligt, då man kan anse detsamma tillhöra oss enligt Guds ordning. — Vice versa, äro alla handlingar, så högt ansenlige de än må synas inför människor, utan allt värde, då de företagas och göras utan tro på Herran, utan vördnad för Gud och utan kärlek till mänsklighet.

10. Således lärer Kristus, att enkan, som i hjertans välmening gaf en skärf till offerkistan och den som gaf blott en dryck vatten i Guds namn, gjorde en god gärning, då däremot alla phariseiska almosor och dylikt äro Gudi en styggelse.

11. Hjertat, den inre människan, måste hafva *något* att älska, något att sysslosätta sig med. Och detta *något*, som är föremålet för människohjertats eller den inre människans sysslosättning, är antingen Gud, Hans heliga ordning och vilja; eller ock våra sinliga, sjelfviska begärelser och hugfälligheter samt deras värkställande och hindrens undanrödjande. Summa: människan måste alltid söka sig, sin identitet i allt, hvad hon gör eller låter, och antingen söker och finner hon sig och själens hvila i Gud eller söker sig och sin hvila, sitt nog utom Gud, i verlden. Men frid åt själen förmår endast Gud gifva.

...

Den 8 Nov. [1820] Onsdags f. m.

1. Larfkroppens lif måste dö, förrän man kan blifva en ny organisation.

2. I analogie härmed — måste — redan här i tiden människan dö sin sjelfviskhet, om hon skall kunna bli på nytt född och lefva det nya andeliga lifvet med *Xsto!* —

3. Man kan ej försaka, ej dö sin sjelfviskhet, h. e. sin gamla Adams lif, med mindre man genom innerlig ånger öfver synden, såsom synd emot Gud, och i tron på Herran, frigöres från syndens inre herravälde.

I. J. N.

1. Gudlöshet, ogudaktighet är vårt medfödda negativa onda. Egenvilja, sjelfviskhet och afgudiska begärelser vårt medfödda positiva onda.

2. Däremot är *tro på Gud* och frälsaren *andligt, evigt lif*, ty med denna tro följer känsla och erkänsla af allt gudomligt godt och sannt.

3. Hos trones människa väckes och lifvas genom Herrans kärleksrika barmhertighet och Guds Andas nåd gudaktighet, medvetande och känsla af Guds milde-rika närvaro, i stället för den fordna naturliga gudlösheten, samt undergifvenhet för Guds heliga vilje och ordning, i stället för den fordom ensamt herrskande egenviljan.

4. När hos den inre människan tron på Gud Immanuel, Gud hos oss och med oss, upgått i stället för otron samt känsla, erkänsla af Guds goda, heliga vilje och undergifvenhet för Guds milda wishet fått rum hos oss, i stället för vår sjelfviska egen vilja, så förvandlar ock våra sinliga, afgudiska, oordentliga böjelser sig i oskulds böjelser i stället för de under sjelfviskheten och otron herrskande böjelser till öfverdrift och omåttlighet och oordning och laglöshet.

5. Och det är i afseende på denna ljusare, bättre sinnesstämning, (hvilken genom Guds Andes nåd esomoftast hos den inre människan upgår), som Herren vår frälsare säger: *Värken, medan I hafven ljuset*, ty, då natten och mörkret infaller, kunna I intet värka.

6. Nu — hvad skola vi då värka, då nådenes sol med sin milda värma och ljus hos oss upgått!?! Hvad kunna vi arme

mer göra än a) inför Herran erkänna våra synder och förseelser, både i yttre och inre afseenden, h. e. både såsom kärlekslöshet mot Gud och nästan, och tillika såsom stridande mot Guds heliga ordning, som alltid ogillar, hvad som oförnuftigt är, b) så speciellt oss är möjligt, i Jesu Namn (h. e. i tron på Hans kraft och bistånd) besluta att försaka det, som är oss till förargelse.

...

Den 14—15 Febr. 1821.

1. Ack! Hur olika skulle jag icke upfört mig i monga, monga ting och omständigheter, om Guds kärlek då varit boende hos mig.

2. Ja, mina åsikter, mina böjelser skulle ha varit helt olika, äfvensom mitt yttre upförande och hela mitt sätt att vara.

3. Jag ser således helt tydligt, att jag hvarken i anseende till min inre eller yttre människa är, hvad jag borde vara, hvad jag såsom förnuftig och sanskyldig människa skulle vara.

4. Och just därför känner jag med alla andra syndiga människor innerligen mitt behof af en frälsare, en guddomlig frälsare både från syndenes skuld och straff och dess herravälde, och äfven behöfver jag taga min tillflykt till Herren Gud, Immanuel, såsom gifvaren af all god gåfva, såsom människans, den inre människans väsendteliga både näring och lif och ljus.

5. Nu, detta har jag känt och erkänt allt ifrån min ungdom. — Men ack! hur litet förbättrad har jag ännu blifvit — — —

6. Hvarmed skall jag begynna, om ej med min inre människa? — Men, om ingen värkställighet följer därpå, så försvinna alla andeliga rörelser.

7. Dock äfven då jag känner mig så svag, att jag nästan är oduglig till allt, som fordrar någon ansträngning och försakelse, oduglig att emotstå någon frestelse, hvart skall jag då i denna min nöd fly, om ej till Allförbarmaren!!!

8. Den, som till Honom kommer, kastar Han icke ut; — Också Herren, sökt och funnen i den ångerfulle och utan Guds Andas nåd ohjelplice syndarens hjerta, kan göra henne till en ny människa både till sitt inre och yttre; och det är ej förgäfves skrifvet i Guds ord, att Herren *förmår väcka Abraham barn af stenar*.

9. Då jag har Herran inne i min själ, i tro och känsla, så har jag ett säkert faste och därutinnan en viss sedelig och

förnuftig själfständighet, som aldeles felas mig, så fort jag i min inre människa är emot Gud.

10. Med Herran hos mig, förmår jag säga nej åt mina ljufvaste hugfälligheter, då de strida mot Guds ordning; med Gud, Immanuel, hos mig, förmår jag göra och uträtta hvad som eljest blir mig alltför svårt, ja, omöjligt. — Men utan Gud hos mig, omföres jag af alla slags hugskott.

1821, 15 Febr. Thorsd. f. m.

1. Hjertats vidhängande vid äfven oskyldiga ting, gör dem menliga för oss, just därigenom att de hindra oss att söka och finna Herren Gud Immanuel.

2. Frivillig inskränkning och försakelse äfven i sådant, som i sig själf anses för oskyldigt och ej otillåteligt, är således nyttigt, ja, högst nödvändigt för enhvar, som vill blifva sannt andelig christen. — Men vårt inre, ogudliga, själfviska väsende och egen vilja tål icke någon slags frivillig inskränkning och försakelse utan vill vara vild, tygellös, gudlös, oförnuftig — — —

Men denna vår gudlösa, själfviska drift är ond och af ondo, derföre måste vi [i] Guds Sons tro densamma försaka.

Milde Herre Jesu, Du verldens frälsare! Otaliga äro Dina välgärningar mot mig, både i timelig och andelig måtto; men oagtadt Din gode Andes otaliga nåderörelser hos mig — ack! hur föga har [jag] än kommit på helgelsens och förnyelsens väg! Och hvad har mer hindrat mig än just det, att jag allt ifrån min barndom så föga arbetat på att inskränka och försaka mig själf och mina hugfälligheter. O Herre! För Ditt namns skull! Tag aldrig din helige, gode Ande ifrån mig!!!

Fredags f. m. d. 16 Febr. 1821.

1. Det var en tid, då jag äfven i teorien antog såsom sannt och visst, att människan endast var skapad för att bli säll, och med sällhet förstod jag med mängden föga annat än sinlig njutning. Dygden ansåg jag såsom enda säkra medlet att kunna äga en varaktig sällhet; och religionen änteligen ansåg jag såsom nyttig och nödvändig för min dygd.

2. Således tyckte jag mig äga ett rätt fullständigt både läro- och lefnads system (theorie och praxis), där njutning, dygd och religion på det nogaste förenades.

3. Men så skenbart fullständigt detta system tyckes vara, är det dock högst bristfälligt och osammanhängande; Ty a) vittnar all mänsklig erfarenhet, att sällhet, såsom beständig sinlig glädje och njutning, icke allenast aldrig funnits, utan det som värre är, att för de flästa, ja, nästan alla människor den sinliga, timeliga existensen (isolerad från allt andeligt, ideelt och religiöst lif) innehåller otaligt flera obehagliga känslor af frugtan, oro, saknad, bekymmer m. m. än af oblandad glädje och njutning. b) Den, som ej söker dygden för dess egen skull, eller Gud såsom det Högsta Goda, utan blott såsom en nödfalls tillflykt, och såsom blott medel till vinnande af en lustig, bekymmerslös lefnad i det timeliga, han söker icke rättsligen hvarken dygd eller Gud; — och han kan då ej finna, hvad han i orätt och sjelfvisk d. ä. gudlös afsigt söker. c) Den, som ej söker sanning och dygd för dess egen skull, han älskar ej det rätta; och man ser sällan sanning och rätt, då man ej älskar den och dess utöfning, hvaraf följer, att man skyr ljuset och vandrar i mörkret; — — —

4. Skapa derföre, o Gud, i mig ett nytt, rent hjerta och gif mig Din gode, vise Ande, att jag måtte dyrka och älska dig och Din Heliga vilja (h. e. den sanna dygden) öfver allt; och då skall jag ej längre i det timeliga lifvets förgängliga område söka mitt enda eller högsta goda och sällhet, ej heller så högt oroas öfver timeliga vidrigheter och yttre lidanden, ty de utgjöra ej det egenteliga, än mindre det högsta onda för mig, då min skatt är i himmelen och mitt hjerta hvilar i Gud.

5. Evinnerligt lif, människans högsta bestämelse är att behålla Gud i tro och känsla; och detta kan skje, ja, för oss svaga vekliga människor bättre skje under timeliga bekymmer, än under medgång och nöjen —;

6. Däremot är *andelig död* och *mänsklighetens totala förlust* och fördärf: att *vara utan Gud i verlden*, vore än alla hennes dagar och stunder upfylde af idel timeliga nöjen och yttre fördelar.

7. Tänk Dig en sannt vis, en fullkomligt Guds frugtig, tänk Dig en god engel — skulle han väl vredgas eller bli otålig öfver de yttre vidrigheter, som försätta dig utom sans?

[Den 23 nov. 1821](?)

...

Disputera ej om Jesu guddom; Nog af: att vi icke hafva något annat namn än Jesu namn, i hvilket Gud såsom frälsare och syndares försonare blifvit uppenbarad. —

Nu, jag medgifver, att icke blotta bokstafven eller yttre namnet är någon hufvudsak —; hufvudsaken är att människan, så svag och eländig ock syndig, som hon är, hafver en beständig tillgång till Herran Gud Immanuel, såsom vår ende frälsare och rening från våra synder, såsom försonaren och helgaren, såsom källan till all sanning och lif —.

Nu, om någon vill och förmår fatta detta, som är det väsendteliga under enda namnet och ideen *Gud*, så må han det göra, utan att besväras af controverser rörande treenighetsläran eller om Christi guddom.

N. B. Du klagar öfver motgångar och förtretligheter, så snart de träffa dig, ehuru du i allmänhet medgifver, att motgångar och vidrigheter i anseende till din lättsinnighet och sjelfviskhet äro icke blott nyttiga, utan aldeles nödvändiga för ditt andeliga lif och själs bästa.

2. Nu, den speciella motgången och vidrigheten må nu komma genom hvilken människa som hållst, genom hvilket medel som hållst, så blifver ändock resultatet detsamma, nemligen att du härigenom bevekes att vända din upmärksamhet och hjerta till Herran din Frälsare, samt att uti den andeliga verlden (för hvilken du af Herran fått *inre sinne*) söka en resource för all timeligt påträngande nöd.

3. Rätteligen sade derföre David om Simei: Lät honom banna, ty Herren hafver budit honom (h. e. tillåtit så skje).

Ack! Då vi redan genom Guds nåd vunnit den innerliga öfvertygelsen, att, om jag skall kunna förädlas och frälsas ifrån mitt afgudiska sjelfviska köttsliga sinne, jag måste genomgå korss och bedröfvelse — hvarförutan ingen kan ingå i Guds rike, — hvarför skulle jag då vredgas öfver de människor och de händelser, genom hvilka Herran min Gud och frälsare tillsänder mig detta hälsosamma ehuru bittra läkemedel — sannerligen om jag *trodde*, skulle jag aldrig bli ond och vred — —!

...

I Jesu Namn! Fredags f. m. d. 23 Maji 1828.

1. Ack! Ett är nödvändigt, nemligen själens, min inre väsendteliga människas rening från onda och fåfängliga böjelser, och dess andeliga omdaning och förnyelse till ren oskyldig kärlek, kärlek till Gud öfver allt och i allt, en kärlek, som skänker hjertat lugn och förnöjelse och salighet, fast den är alldeles motsatt mitt sjelfviska, egensinniga, naturliga lynne och herrskande sinlighet!

2. Ett enda medel till vinnande af detta Högsta Enda nödvändiga är mig gifvet, nemligen *tron på Jesus Christus*, Gud Immanuel, såsom min ende både frälsare och saliggörare, samt bruk och användande af den själsfrihet och inre kraft, som jag alltid genom denna tro på Herran af Honom undfår —.

3. Ja! Prisadt vare Jesu Namn! Hvarje *stund*, som jag tagit min tillflykt till *Jesus Immanuel* och hållit mig vid Honom såsom min enda *frälsare*, så har jag ock erfarit fullbordan af Hans löfte och blifvit *frigjord* från syndens trældom och känt mig åter *fri*: att kunna välja emellan *ondt och godt*, fri att kunna försaka det *onda*, oagtadt dess angenäma retelse för kött och blod, och att utvälja och *göra* det *rätta* och *goda*, oagtadt dess oangenämlighet för min gamla naturliga människa och sinliga inbillning!

4. Men att jag ändock, tyvärr! är så långt ifrån målet, kommer däraf, att jag oftare nöjt mig med den glädje, som känslan af *återvunnen inre andelig frihet* alltid har med sig, än jag begagnat denna *frihet* att göra Guds vilja och *försaka* min sjelfviskhet och denna världens fåfängliga lustar.

...

I Jesu Namn! Måndags f. m. d. 16 Martii 1829.

1. Så fort man kommit till ett väckt samvete, inser och erkänner man med öfvertygelse: *Sanningen af Jesu lära*, att *man borde älska Gud öfver allt och i allt* samt nästan lika som sig sjelf.

2. Och då man sorgfälligt betraktar sin värksamhet, sin rådande kärleks håg och böjelser, finner man med förvåning, hur man (om ej till sitt yttre handlingssätt) likväl till sitt inre är just motsatsen af hvad man borde vara; huru man lefver utan Guds kärlek och utan kärlek till mänskligheten, lifvad af idel köttsliga, sjelfviska begärelser!!!

N. B. Det förekommer vid första påseendet besynnerligt, att den class christne, som vi kalla *Herrnhutiske* och som väsendteligen characterisera sig genom den bekännelsen framför andra, både enskildt och allmänt: att de äro *syndare*, färdige till allt slags ondt, och oduglige till allt slags godt, med mindre såsom Apostelen Paulus säger, att *Christus lefver och är värksam hos dem*, och de *lefva och äro värksamme i Jesu Christo*; det förekommer besynnerligt, att just desse christne, t. ex. vår fromme Landshöfding Baron Mörner med flere, ändock, sedan de kommit till denna tro och öfvertygelse, ej allenast äro ojämnförligt bättre än de sjelfva varit tillförene, utan ock äro vida mindre syndige och mer dygdige än så kallade moral-philosopher, som göra tron på dygden och människans förmåga att medelst förnuft och samvete besegra alla hinder till hufvudsak —!??

Dock när man besinnar att all vår kraft, vår kärlek till det goda, vår afsky för all orättfärdighet endast måste härflyta ifrån *Gud Immanuel, lifsens källa, det eviga ljuset och den eviga kärleken*, så blir det lätt förklarligt, att kärleks och vishets inflytelse ifrån Herren måste lättare få ingång i ett innerligt ödmjukt hjerta och sinnelag och där villigare anammas, än hos en människa, som ej så innerligen känner och erkänner sin *natur*s fördärf, utan snarare tänker: *Jag är rik och hafver, nog i min egen vishet, klokhet och moraliska kraft* och behöfver just ej så mycket en frälsare, hvarken för att befrias från syndens skuld och straff eller från dess herravälde.

Således vore rätt en välsignad sak, om vi alle christne, både lärde och olärde, kände och erkände med de så kallade Herrnhutare, att vi, såsom sjelfve skiljde ifrån Herrans gemenskap, äro usle, arme syndare, fallne till allt slags ondt — eftersom tillfällen och anledningar medgifva; och vice versa af oss sjelfve oduglige till allt ägta godt —; Vi skulle då erfara sanningen af Apostelns lära: *När jag är svag, så är jag stark, dock icke jag, utan Christus, som lefver i mig*.

Uti *lifvets innersta rot* skjer föreningen emellan hvarje sannt troende christen och Herren *Jesus Immanuel*, Gud i sin antagna mänsklighet eller människonatur.

Däremot kan jag ej för min del antaga eller ens tydligt för mig förklara: hvad som i annat afseende äfven characteriserar de så kallade Herrnhutiske christne, nemligen att de endast och

allenast och idkeligen synas vilja betrakta Jesus, Guds son, i sitt *lidande och död på kors*.

Visst är det väl en välsignad tröst i allt vårt lidande här i verlden och ändteligen i sjelfva döden — då allt öfvergifver oss, att kunna veta och med förtröstning kunna säga: *Också Du, Guds Son, i Din antagna människo-natur har känt obeskrifliga lidanden* — och ändteligen *smakat dödens bitterhet*, äfven Du blef härutinnan oss like och vet bäst, hvad oss arma gitter. Ja, Din kärlek till oss var starkare än döden.

— Men jämte dessa trons betraktelser af Jesu lidandes *moment*, är det väl ej ett ringare ämne för vår contemplation, kärlek och dyrkan, att äfven betrakta Jesus såsom *Gud Immanuel, Gud hos oss, den eviga kärleken, det eviga ljuset, Gud af Gudi* — såsom för tid och evighet vår ende både frälsare och saliggörare (hvilket äfven namnet Jesus innefattar), som i hvarje god rörelse uppenbarar sin frälsande och saliggörande närvaro hos oss, då vi tro på Honom.

1. Såsom ofvan¹ blifvit anmärkt, kan hvarje människa, som har kommit till förnufts bruk och sedlighets känsla (samvete) lätteligen — äfven utan det speciella inflytandet af Herren, som i christendomen utmärkes med ordet *nåd*, öfvertygas därom, att hon är en syndare, ja, lik med den allre störste syndare, äfven om hon aldrig kommit att begå någon yttre handling, som i allmänhet synes osedelig —; Ty hon behöfver blott redeligen fråga sig: hur mycket hon i sin lefnad gjort af *ren kärlek till Gud* och af *ren kärlek till mänskligheten*; — Och se! Hans eget samvete måste vittna mot honom, att han är *naken och tom* och högst arm på denna lefvande *kärleken*, som allena förmår gifva vårt görande och låtande något värde inför Gud och människan.

2. Men fast man genom blott egen pröfning och eftertanke kan komma till kännedom och öfvertygelse, att man såsom tom på kärlek och tro inför Gud är en stor syndare och lik med de allra störste syndare, så kan man ändock icke genom egen kraft gifva sig det som felar, nemligen det saknade andeliga *tros och kärleks lifvet*, icke ens dess första begynnelse, som är *andelig ånger*; Ja, man kan veta och med öfvertygelse erkänna sin naturliga *gudlöshet* och *kärlekslöshet*, utan att ens känna någon innerlig, andelig ånger häröfver.

¹ Hdskr.: ofvan pag. 227, 228 sub 1. 2.

Sådan är människan af sig sjelf. Men Gud är oss när såsom vår Immanuel, vår frälsare och saliggörare, och hos Honom få vi *bedja*, om hvad oss *felas*; om nåd att innerligen ångra vår gudlöshet, otro och kärlekslöshet; — och se! Han bortvisar ingen, som sig till Honom vänder, som honom söker, såsom *Jesus, frälsaren* —, och oss sker efter vår bön och vår tro! — Ja, Herre! Styrk vår klena tro! Lifva vårt arma, kalla hjerta med Din himmelska kärlek, för Ditt namn, som frälsare och saliggörare är, Amen!

...

I. J. N. den 10 Maji 1830.

1. Endast af den andeliga människan kan Gud dyrkas och Hans himmelska kärleks bud älskas; Endast af människan såsom andelig kan gudlöshet, synd, sjelfviskhet *afskys*.

2. Skapa derföre Gud! i mig ett rent hjerta och gif mig ett nytt rent sinne, hvarmed jag kan dyrka och älska Dig, Dina himmelska kärleks bud och heliga ordning!

3. Utan *andeligt lif* af Gud älskar jag endast, hvad som är angenämt för min sjelfviska, djuriska sinlighet, och då jag icke har Dig, o Jesu, Gud af Gudi, Gud Immanuel, i lefvande tro och känsla, — så har jag icke andeligt lif hos mig — —; ingen hälsa, ingen kraft att emotstå frestelser af *ondo* och till det onda.

4. Derföre för Ditt namn skull: Gif mig den sanna, lefvande tron på Dig och den, Du sändt hafver, Jesus Christus!

5. Vi hoppades, att Du skulle varda alla deras frälsare, som tro på Dig, som till Dig taga deras tillflykt. Och till hvem skulle vi gå, utan till Dig, som hafver att gifva andeligt, evigt lif —!

I Jesu Namn! Onsdags f. m. d. 12 Maji 1830.

6. Utan tron — tro på Gud och andeligt lif, är omöjligt att tackas Gudi.

7. Lefvande tro, innerlig förtröstan på Gud Immanuel, vår Jesus, vår enda frälsare och saliggörare, med öfverlämnande af alla våra omsorger uppå Honom, med undergifvenhet af all vår egen vilja under vår Jesu kärleksfulla vilja, är redan andeligt lif, som i tid och all evighet fullkomnas —!

Ja, ägde vi alltid hos oss denna tro, förtröstan och undergifvenhet, så hade vi ock redan hunnit vårt mål, vårt högsta mål här i tiden —!

8. Men Aposteln Paulus sjelf måste utbrista: Icke hafver jag detta alla redan fattat! Men jag sträfvar fast därefter, att jag det ock fatta må, såsom jag af Christo fattad är —

9. Ja: Jesus vår frälsare vare välsignad så visst: En rykande veka släcker Han icke ut: En *sökande tro* är också en *tro*!

10. Och hvilken människa finner icke öfver allt, både i sina timeliga och andeliga behof, tillräckeliga bevekelsegrunder att söka Herren, den ende frälsaren!

Hvart skulle vi gå utan till Dig, o Herre, som hafver evinnerligt lif; lif och tröst både för tid och evighet! —

I Jesu Namn! Den 16 Maji 1830, Söndags f. m.

1. Jag vet att i mig, i mitt köttsliga, gudlösa, sjelfviska hjerta, vilja och sinne, bor slätt intet godt.

2. Hafva vi något godt, så är det Din gåfva, o Gud!

3. Redan det: att vi lärt känna Ditt heliga namn, såsom *Jesus*, vår själs frälsare och saliggörare, redan detta är en obegripeligt stor välgjärning. Med förnuftet och samvetet mottaga, känna och erkänna vi Dig, o Gud! när Du uppenbarar Dig hos och för oss; likasom vi med ögat och syn-sinnet mottaga solens härliga ljus; — Ack! skulle vi nu tillsluta vår andeliga syn för Dig, som är ande världens sol, ljus och lif, så stadna vi uti mörkret, där vi icke ens se, än mindre kunna öfvervinna våra andeliga fiender — — —

4. Länges har jag genom Din nåd i samvete och förnuft fattat kunskapen (idéen), att Du, o Gud! och ingen annan är vår *Jesus*, vår enda frälsare och saliggörare; men — thyvärr! denna min *tro* har mer varit tankans och förståndets än hjertats!

5. Ack! *Älskade* jag Dig, o Jesu Immanuel! så visst som jag kan *tänka* Dig! — Och likväl har jag så många skäl att älska Dig! Du, som alltid varit min tillflykt och hjälpare i all både timelig och andelig nöd! Tacksamhet och behof borde för alltid fästa mitt hjerta vid Dig, o Gud!, som dessutom uti mitt samvete och förnuft har af utesägligt förbarmande uppen-

barat Dig såsom min ende Gud, frälsare och saliggörare för tid och evighet!

6. Men, såsom evangelisten Johannes lär: då vi älska världen och de ting, som i världen äro — så blifver vår himmelske Faders kärlek icke boende hos oss!

Item: Man kan ej på en gång älska Gud och världen!

7. Och hvad är det väl, som här i världen så förtjenar älskas —: att vi däröfver skulle lämna Gud ur tro och känsla!!! Ack! slätt intet!

I Jesu Namn! Tisdags f. m. d. 18 Maji 1830.

7. Jag har varit en par dagar besvärad af hæmorroidal kolik, som jag ådragit mig genom oförsigtig diæt! Men nu finner jag mig åter frisk — utan att ens ha behöft nyttja läkare eller medicamenter —; Ack! måtte jag hafva Dina otaliga välgjärningar i tacksamt minne!

8. Hvi skulle jag klaga öfver motgångar, som Din kärlek, evige förbarmare! leder till mitt sanna bästa! Mina enda motgångar ha varit, A, vissa ansenliga förluster i penninge vägen, endast derföre kännbara för mig, att de väckt min frugtan, att jag ej skulle kunna underhålla mina monga barn. Men hittills har Herren hulpt mig, och hvad jag förlorat på ena sidan, har jag fått ersatt på en annan sida. B, Är jag stundom, ehuru fast sällan (några gånger om året) sjuk, men dessa påminnelser om min förgänglighet och annalkande hädanfärd hafva, i anseende till min obeskrifliga lättsinnighet, varit högst nödiga och nyttiga. Likaledes hafva mina öfriga bekymmer, som jag sett mig sjelf kunna afhjelpa, drifvit mig till Gud —! Och detta har i alla afseenden varit högst nyttigt för mig, arma syndiga människa, som eljest skulle lefvat och dödt gudlös —!

*1830. I Jesu Namn! Thursdags f. m. den 20 Maji.
Asti Himmelfärdsdag.*

1. Jag vet att i mig sjelf, såsom skiljd ifrån Gud, utan tro på Herren, bor slätt intet godt!

Ho skall frälsa mig ifrån otron och från det med otron för-
enade köttsliga, sjelfviska sinnets herravälde —!

2. Ja, utan hjertats tro och innerliga förtröstan på Herran är det, såsom om jag slätt icke ägde någon Gud, frälsare och saliggörare!

3. Här hjälper icke en blott tanke tro eller så kallad förnufts tro, ehuru nyttig också densamma är, såsom förberedande för hjertats tro och förtröstan, som är hufvudsaken!

4. Först med hjertats överlämnande i Jesu frälse begynner vår förening med frälsaren, vårt andeliga lif; och under hjertats, viljans undergifvenhet under Guds vilja fullkomnas ju längre desto mer vårt nya lif med Christo.

5. Alla sanna dygder äro uppenbarelser af ett inre andeligt lif, af själens, hjertats förening med Gud, likasom vice versa: alla laster och brott äro uppenbarelser af vår under otro och gudlöshet herrskande sjelfviskhet och djuriskhet.

6. Ty, säger ock Herren Jesus: utan mig kunnen I intet!

7. Och just därför tillåter Herren oss råka i frestelser till ondo: på det vi må se i våra egna och andras exempel: Huru stygg och ond människan är de stunder, hon ej har Herren hos sig i tro och känsla — —!

I Jesu Namn! Söndags f. m. d. 23 Maji 1830.

1. Jag har varit sjuk, men är nu åter genom Guds barmhertighet på bättringsvägen —.

Ack! att jag af innersta själ och hjerta kunde vara tacksam mot min hälsas Gud, som är den ende frälsaren i all både andelig och timelig nöd —.

I Jesu Namn! Måndags f. m. d. 24 Maji 1830.

2. Herren Jesus sjelf lärar i Joh. VII: 17, att den som *vill* göra vår himmelske Faders vilja, Han skall finna Jesu guddomliga läras kraft till andeligt lif, till sitt sinnes förnyelse, sitt hjertas förbättring, helgelse och salighet.

3. Nu kunde man invända följande: Att den, som utan tvekan *vill* göra Guds vilja, han är allaredan omvänd, förnyad, helgad. — Svar: Den, som *vill* af hjerta och själ göra Guds vilja, den Christne, som har andeligt lif och sålunda är andeligt sinnad till vilja, håg och böjelse, han anser och är fullkomligt öfvertygad därom: att Herren Jesus Christus, Gud af Gudi, som

af begynnelsen och intill evighet blifver människans inre andeliga ljus och lif — också är Den, som hos henne väckt och underhållit hennes andeliga lif, samt är öfvertygad om att hon utan Jesu Immanuel duger till slätt intet godt; hon vet, hon genom otron skulle skiljas ifrån sin salighet — — — och hon är redan salig i sin tro, i sin värksamma tro och sitt hjertas fulla öfverlämnande till sin frälsare och saliggörare.

4. Men tron på Herran Jesus är icke allenast nödvändig för de pånyttfödde för deras dagliga, stundeliga själa näring och för bibehållande af deras vundna andeliga lif, utan och ovilkorligt nödvändig för dem, som ännu stå utanför himmelens port och som söka, men ej än funnit andeligt lif hos sig.

5. Och detta *sökande* efter Guds Rike, där det är uprigtigt, innehåller redan ett *viljande* att genom Guds nåd, frälsarens kraft, kunna älska Gud öfver allt och göra Guds vilja —; och om detta sökande, denna 1:sta föregående vilja, talas egänteligen i ofvan tecknade språk: Joh. VII: 17.

6. Och utan detta 1:sta element af vilja: nemligen att man frivilligt öfverlämnar sig i Jesu frälse för att befrias från syndens, d. ä. sinliga, sjelfviska passioners våld och för att kunna göra Guds vilja, kan man omöjligt hafva någon saliggörande tro; man må än äga den mästa och lärdaste *speculativa* kunskap och vetande i alla christna religionsläror.

7. När man känner och vet, hur man skall erhålla befrielse ifrån sina oförnuftiga, gudlösa böjelsers herravälde, nemligen dymedelst att man, så usel och svag man är, öfverlämnar sig i Jesu frälse, *men man detta icke vill* — så är man redo dömd, i det man försmår den oss af Herrans nåd genom tron på Jesum erbjudna frälsning och saligheten.

I Jesu Namn! Tisdags f. m. den 25 Maji 1830.

O Herre! Barmhertig, långmodig, nådelig! Då jag idag fyller min 63:dje lefnads år och ingår i mitt 64:de, ack! måtte mitt arma hjerta innerligen röras vid minnet af alla de otaliga välgärningar, jag och de mina åtnjutit under hela denna min långa lefnad; Ack! Måtte jag tillika upfyllas af ånger och sorg öfver mina otaliga fel och synder! Dig, Herre min Gud och frälsare, första och sidsta tillflykt, har jag öfvergifvit, mot Dig har jag syndat och illa gjort! O förkasta mig aldrig och tag aldrig Din

gode Ande ifrån mig! Trösta mig igjen med Din hjälp, att jag måtte finna och vandra Din väg, o Jesu, i mina öfriga lefnads-dagar, de må nu bliiwa färre eller flera.

2. Du Gud i Din förening med mänskligheten är alla människors och andars inre andeliga lif och ljus; utan Dig, utan förtröstan på Dig, utan förening med Dig vilja och kunna vi slätt intet, som godt är! Med Dig, o Jesu Immanuel! som oss mäktiga gör, förmå vi att emotstå och besegra det onda, förmå vi älska och göra det goda!

3. Det är besynnerligt, men dock en sanning, att samma ledsamhet och motgång, som den stund vi lämnat Dig ur tro och känsla, förargat mig till vrede, hämdelust och allt slags oförnuft och okärlighet, en annan tid, då vi hafva trones andeliga lif i förening med frälsaren, alls icke oroar oss, utan fast mer gifver oss en glad anledning att kärleksfullt förlåta vår felande medmanniska, till det bästa uttyda hans fel och välsigna, välgöra dem, som oss bannat och skada gjort. Se detta är Guds värk hos oss! Sålunda tjänar allt till det bästa för oss, då vi tro på Herren frälsaren.

4. Tvärtom, da vi lämnat Jesus utur tro och känsla, uttyda vi allt till det värsta och med ett infernaliskt begär uppsöka alla möjliga tillfällen till knorr och bitterhet och tråtor och klagolåt. Ungefärligen såsom en giftig planta upsuger giftiga safter ur samma jordmån, hvarutur ett bättre träd eller växt assimilerar hälsosamma safter!

5. Hur svårt har det ej varit för mitt lättsinniga hjerta att i sällskap bibehålla hos mig tron på Herran, på andeligt lif och den andeliga osynliga, verlden.

I Jesu Namn! Onsdags f. m. d. 23 Junii 1830.

11. Den, som är trogen i det, som ringa är, honom skall anförtros hvad som högre är, säger Herren. Af dessa Herrans Jesu ord följer ock, att den som ej samvetsgrant, i förtröstan på Jesus, Gud Immanuel, beflitar sig om att vara trogen uti ringare pligters och kärleksvärks utöfning, han blir ock så länge oskicklig, oduglig att komma till det, som högre och fullkomligare är!

12. Allt som ej utgår af trona, kan ej behaga Gud, vore det än prisvärdt i verldens ögon; tvärtemot den ringaste handling, företagen och gjord i kärlek och tro på Herran, är Honom

täck, fastän det till sitt yttre mände synas vara ett lappri, såsom t. ex. *att gifva sin törstande broder en dryck vatten!*

13. Besynnerligt: att, då man ej anser för ringa att observera och undersöka naturen i dess ringaste yttringar hos både organiska och oorganiska kroppar; att studera lifvets yttringar uti dess ringaste alster, i insecter, infutionsdjur, maskar, ormar etc. etc.; man så föga gifver agt på naturens och lifvets yttringar och uppenbarelser hos människan, hållst hos sig sjelf —, uti sitt eget medvetande, förnämligast i sitt förhållande till Gud, som är lifvets lif och grund, som från begynnelsen varit och till evighet blirver människans lif och ljus och hela naturens uphofsman och uppehållare!!! Summa: Man vill lära känna *allt: utom sig sjelf*.

I. J. N. Sönd. f. m. d. 4 Julii 1830.

1. Ack! hvad vi äro stygge, då vi ej lefva i tron på Gud och den Han sändt: *Jesus Christus*.

2. Den gudlösa egoismen drifver oss då icke allenast att begå fel och brott, utan den besmittar äfven våra förmenta dygder och bästa gärningar! Så t. ex. sker under otron, att mina gåfvor till fattiga äro kärlekslösa, förenade med knorr och bitterhet, de stunder jag ej har Jesum, den himmelska kärleken, i mitt hjerta!

Item, då jag under otrons stunder händelsevis kommer att discureras med medmänniskor öfver religions saker, sker det lättsinnigt, och om därvid stundom jag lifvas af intresse och entusiasme, så finner jag efteråt, att till min stora blygd, mitt interet och entusiasme mindre härrört af innerlig, helig vördnad och kärlek till Gud och Jesus än af ett hemligt begär att lysa med mina kunskaper —. O, hvilket gement coquetteri!

3. Item: är jag under otrons stunder nästan characterslös! Nullitet och lättsinnighet råder i mitt inre och utbryter i lättsinnigt, fäfängligt sladder utan förnuftig afsigt, om ej för att förströ min inre *tomhet* och *ledsnad*, också att roa andra — och dymedelst att vinna människopris. Dock: hos förnuftiga människor förlorar man genom allt slags egoistiskt coquetteri, mer än man vinner hos dårar —. Och hvad som värst är: i den mån man söker människopris, skiljer och aflägsnar man sig ifrån Guds nåd!

I Jesu Namn! d. 9 Julii 1830. Fredags f. m.

7.

Gif mig en fast punct etc., sade redan Archimedes.

8. Nu i Jesu Guds son, Immanuel, är denna *fasta punct oss gifven*, der de troende kunna stå faste och obevekliga för de onda och sjelfviska begärelsernas magt.

I Jesu Namn! Lördags morgon d. 10 Julii 1830.

9. Ack! Det är ej nog att göra lagens gjärningar efter yttre innehället; man måste ock göra dem med *kärlek till Gud och nästan!*

10. Men hur skulle vi arme, syndige, andeligt döde människor, döde i öfverträdelser och synder, som skiljde ifrån Gud endast lefva i *sjelfvisk begärelse*, eller i *vrede och bitterhet*, hur skulle vi kunna handla af *kärlek till Gud och nästan!!!* Derföre för Ditt heliga namn, o Jesu, verdens frälsare! Skapa i mig ett nytt rent hjerta och gif mig ett nytt andeligt sinne, så att jag måtte afsky och försaka all min sjelfviskhet, som är fiendskap emot Dig och emot mänskligheten! Utan Dig kunna vi slätt intet!

Om Tron, den saliggörande tron.

1. Att kunna tänka Gud såsom högsta föremålet för vårt både *hjerta och förstånd*, därtill fordras ingen egäntelig *lärdom*; och ehuru *mängden* Christne anser sig på Den Heliga Skrif[t]s blotta auctoritet — tro på *Gud* såsom *skapare, frälsare och saliggörare*, d. ä. Jesus, så skulle sådant icke vara *möjligt*, med mindre dessa egenskaper i sjelfva värdet voro grundade på sjelfva *ideen om Gud* och kunde deduceras af *denna idé*, den absoluta och högsta af alla idéer.

2. Besynnerligt synes vara, att förståndige ehuru olärde Christne i allmänhet befinnas hafva en starkare och mer lefvande, mer värksam tro, än de så kallade lärde, som hunnit fullständigare fatta den höga idéen om Gud och som i samma mån gjort sig fullkomligare reda för alla sina religiosa föreställningar.

3. Denna besynnerlighet kan ej förklaras däraf, att de olärde äro mer sedligt sinnade än de lärde; ty sådant är ingalunda alltid fallet!

4. Men därigenom, att de olärde religieuse alltid tänka Gud såsom en *personlig Gud*, = såsom historisk och *personlig Jesus*, så hafva de sin Gud och frälsare oändeligt mer lefvande hos sig både i *minne* och *sinne*, än de sig inbillade lärde, som anse Gud såsom en blott *föreställning* och *tanke*.

nb Äfven Schelling observerar, att vi måste dyrka Gud personligen.

5. Man kan hafva Gud, frälsaren, ganska klart uti idéen, äfvensom klart inse sitt *innerliga behof af Jesus såsom frälsare och saliggörare*; uti denna uplysning och lefvande insigt finner och människan tillräckligt motif att kunna fästa sin uppmärksamhet och tro och förtröstan vid Jesus *Immanuel*; men all denna evangeliska uplysning oagtadt, har man äfven ännu qvar sin förmåga att qvarblifva i sin otro och gudlöshet. Och då man sålunda icke fäster sin upmärksamhet, sin tro och förtröstan vid den uppenbarade insedda evangeliska sanningen, så försvinner den. Summa: Man ser ej mer det föremål, från hvilket man bortvänder sin upmärksamhet; man ser ej det, man icke vill se!

6. Derföre kommer det icke så mycket an på förståndets uplysning, som icke fast mer på hjertats alfvare och redlighet att fästa *tro* på det insedda evangelium.

7. Ej förr än vår kunskaps tro blifvit lifvad af Guds kärlek, blifver den varaktig och fast och saliggörande.

8. Ifrån min barndom och 1:sta ungdom sökte jag Gud för att finna ett skydd och tillflykt för all den margfaldiga nöd, som jag då redan såg öfver allt hota min arma, sinliga och timliga varelse; därefter och då jag af erfarenheten, egen så väl andras erfarenhet, öfvertygades om, att ingenting i verlden förstår gifva vårt hjerta, vår inre människa frid och förnöjsamhet, utan *dygden* —, så sökte jag Herran för att kunna bli dygdig; jag sökte väl i bägge dessa fall, på mitt sätt, Gud upriktigt, såsom frälsare och saliggörare; men i allt detta sökte jag mer mig *sjelf* än Gud och lifvet med Gud; jag sökte väl Gud såsom både frälsare och saliggörare, men ej såsom mål utan egentligen såsom medel till vinnande af egoistisk vältrefnad, men ej för att vinna andeligt, evigt, religieust lif. Jag sökte *Gud*, men blott för *nöd skull*, egoistisk nöd, ej af andeliga behof — —! Derföre, så fort som känslan af timelig nöd och af samvetsförebärrelser lindrades eller uphörde, så uphörde

ock min tro, min sökande tro af Gud, såsom frälsare och saliggörare.

9. Änteligen har jag genom Guds oändeliga nåd, ehuru först vid mina äldre år — fått inse och lifligt skåda: hur hela mitt *jag*, då jag ej äger Herren hos mig i *tro* och *känsla*, såsom mitt andeliga lif och ljus, min själs frälsare och saliggörare, — är idel egoisme, styggelse, idel synd och fördärf, med idel sjelfviska begär i stället för sann oegennyttig människokärlek, sålunda i mig sjelf ohågad, oskicklig till all sann dygd — men capabel att begå alla tänkbara brott och laster, om ej Guds oändeliga förbarmande aflägsnade *tillfällen* och *frestelser!* — Ja, alla särskilda synder och brott äro ju icke annat än uppenbarelser och utbrott af vår inre *Jags* gudlöshet och under gudlösheten herrskande sjelfviskhet och djuriskhet! Likasom alla särskildta dygder, som förtjena detta namn, äro uppenbarelser af *innboende andeligt lif*, af tro på Gud, af kärlek till Gud och däraf flytande kärlek och förbarmande för hela mänskligheten, så väl hos oss, som hos våra likar!!!

I Jesu Namn! Onsdags f. m. d. 21 Julii 1830.

3. Den största af alla gåfvor, människan åtnjuter, är otvifvelaktigt den: att hon kan omvända sig till Herran, från sitt onda sjelfviska sinne, samt tro och förtrösta på Frälsaren, Jesus Christus Gud Immanuel! i sin Guddomliga förening med mänskligheten, a) *objective* i Jesu person b) *subjective* med och hos en hvarje människa, som på Honom tror och förtröstar!

I Jesu Namn! Fredags Middag d. 23 Julii 1830.

4. Medelst tron på Herran i Jesu Christo brytes syndens (egoismens och sinlighetens) herravälde öfver vår inre människa, vår vilja och hjerta; Men ack! man kan ju ej tro, ej öfverlämna sig i Jesu frälse, så länge som vår inre frihet är fängslad under syndens herravälde?!!

5. All omvändelse till Herran, all tro på Herran skulle således blifva omöjlig, om ej Gud af sin oändeliga kärlek och förbarmande *sökte* och *besökte* oss — äfven då vi ej sökte Honom!

6. Under de tider och stunder och ögonblick, då människan känner sig olycklig — missnöjd med verlden och sig sjelf,

så erfar människan vanligen Guds Andas väckande, varnande röst i sitt samvete, i sin inre andeliga människa, som *likasom såfvit* under de herrskande gudlösa böjelserna; och just dessa stunder, då Herren sålunda väcker och besöker oss, återfå vi så mycken frihet, som fordras, för att vi skola kunna omvända, uplyfta vår väckta anda till Herran och känna vårt innerliga behof af tro och återförening med Herren Gud såsom vår Jesus, vår ende frälsare och saliggörare.

* * *

Med uttalandena för den 23 Juli 1830 sluta Biskop Almquists kända dagboksanteckningar. Själfbekännelserna avslutas med följande, för författarens personlighet och åskådning lika karaktäristiska

Allmänna anmärkningar.

1. *Sanningen är blott en*, säger man. Härvid borde man likväl besinna, att det gifves och måste gifvas mongfaldigt särskilda åsikter af en och samma sanning, likasom af ljuset, allt efter den olika yttre och inre ställning, hvarutinnan den seende befinner sig. Så t. ex. fast vi alla i *Fader vår* läsa *Vårt dagliga bröd gif oss i dag* och *Fräls oss ifrån ondo*, så fäster sig under dessa böner den ene tankan och hjertat förnämligast vid timligt godt och timligt ondt, den andre åter vid det andeliga. Jesus Immanuel är Herre både öfver den andliga och timliga verlden.

Item: Fast vi christne alla söka Jesum (Gud i Christo) såsom vår Frälsare, så är dock *befrielse från syndens skuld och straff* förnämligast föremålet för den enas bön, då den andre däremot i synnerhet anropar Frälsaren om befrielse från syndens herravälde och om ett nytt andeligt kärleks lif, i fullkomlig öfvertygelse, att Jesus, den oändliga kärleken, ej tillräknar oss våra synder, då vi innerligen tro på Honom för att befrias från vårt onda, gudlösa, sjelfviska väsende — — —!!

Herman Lundström.

Hvem har döpt Olof Skötkonung?

I Historisk Tidskrift år 1891, sid. 73 följ., har Hans Hildebrand skrivit en mycket intresseväckande specialundersökning om »Sankt Sigfrid och hans mission». I denna har han dels gifvit en öfversikt öfver de mera bekanta källuppgifterna, dels för egen del tillagt ett par uppgifter, som icke blifvit i så hög grad observerade, som de synas förtjäna.

Det är kanske förmätet att upptaga opposition mot en så framstående fackman, men några påståenden i hans uppsats ha visat sig stå i strid med åsikter, som enligt min mening förtjäna att bli lika allmänt antagna bland historici, som de äro bland språkmän.

Uppsatsen börjar med en kritik af den gamla (lagmans-, konunga- och) biskopslängd, som är vidfogad Äldre Västgötalagen. (Cod. B. 59.) Hildebrand synes tro, att denna haft samma öden, som själfva lagkodex, att således originalet är från 1200-talets början och utskriften från slutet af samma århundrade. (Anf. st. s. 73.) Detta är icke riktigt. Att afskriften i dessa delar af kod. B 59 härröra från år 1325, anses bland språkmän allmänt vara bevisadt. Att afskrifvaren af dessa är en präst i Vidhem (= Laske-Vedum) framgår likaledes klart af källans egna uppgifter. För egen del har jag i en till intagning i Arkiv för Nordisk filologi bestämd uppsats, sökt göra troligt, att han var en diakon med namnet Lars, som hade Vidhem till prebende. Lars skulle varit skrifvare åt Biskop Petrus de Husaby. Men detta sista påstående har ännu icke genomgått någon annan kritik än författarens egen.

Med uppgiften om författarskapet förhåller det sig på enahanda sätt. Hildebrand uppger »början af 1200-talet» Men »början» får, om detta skall gälla, räknas ända till och med januari 1250, ty terminus ad quem är Erik Erikssons död. Och terminus a quo kommer ganska nära. Biskop Stenar nämnes

tydligt som död. När Stenar dog, veta vi icke, men vi veta, att han fick afsked 1238 med pension ur biskopsgodsens (Dipl. Suec. I, n:r 299). Detta år är absolut terminus a quo, man kan väl antaga, att biskopen njöt sin pension någon tid, och så kan man säga, att originalet till biskops-, lagmans- och konungalängd härstammar från 1240-talet. I den nämnda uppsatsen söker jag göra vissa tillägg. Jag söker visa, att synpunkten ger vid handen, att det icke kan vara fråga om en prästerlig författare. Författaren är lekman, ja, man kan säga, att han är lagkarl. Snarast skulle man vilja gissa på någon lagman, som utgått ur Lagman Eskils skola. Men därtill ger materialet icke tillräckligt fog. Vi hade ju också häradshöfdingar, och någon af dem kan vara auktor.

Hildebrands oriktiga kronologi har förledt honom till ett misstag på ett område, där han är en ovanligt framstående auktoritet. Biskopslängden talar på ett ställe om »penningar blå», mörka pengar, som sättes lika med »erpenningar», kopparpenningar. Hildebrand anser sig däraf kunna sluta, att interpolationer gjorts vid afskrifningen. Men detta, som kunde sägas, om originalet vore »från början af 1200-talet», gäller icke alls nu. Det ställe, där kopparpenningarna omtalas, gäller midten af 1100-talet. Men Sverige ägde ett århundrade före Knut Eriksson icke eget mynt. Att landet då använde grannlandets mynt, är ju gifvet nog, eftersom en skatt till Skara kyrka bestämdes i penningar. Och detta har författaren vetat. På 1240-talet var det danska myntet (»Borgerkrigsmynten», »moneta cuprea») grundligt förstördt genom uppblandning med koppar. 1231 hade tvist uppkommit, om det kunde godtagas vid uppbärandet af Peterspenningen.¹ Nu var det, som vi påpekat, en lagkunnig lekman, som skref biskopslängden. Han tror (det är hans enda misstag), att danskt mynt äfven på 1100-talet var detsamma som dåligt mynt. Och så passar han på att plädera för sin lekmanaståndpunkt: Eftersom skatten är bestämd i dåligt danskt mynt, så bör det kunna gå för sig att betala den i sådant.

Det kronologiska misstaget har äfven förledt Hildebrand att fränkänna biskopslängden i dess äldre del vitsord rörande tillvaron af en verklig tradition i fråga om den äldre tiden. Jag skall villigt erkänna, att traditionen varit svag, delvis förvirrad,

¹ *Hildebrand*, III. Sv. Hist. II, s. 180 eller utförligare Sveriges mynt under medeltiden.

men jag skall framhäfva, att vi måste sätta källan betydligt högre, än Hildebrand gjort. Afskrifvaren har icke varit benägen för interpolationer, såsom Hildebrand tror. Då han kommit dit, där hans källa slutar, så gör han vid hvardera längden så, att han lämnar några raders mellanrum. Han vågar alltså icke interpolera på rak arm. Han tar sig en betänketid, som kommit att räcka bortom hans död. Då en präst (ty att skrifvaren var en sådan, erkänna alla) icke vågar utan grundlig pröfning rekonstruera sitt eget stifts biskopslängd för de sista åttio åren, då har han visat en försiktighet, som förbjuder, att man utan särskildt tvingande skäl skyller honom för interpolationer.¹

Misstron mot källan har gjort, att Hildebrand icke tillgodo-gjort alla dess uppgifter. Olof Skötkonungs dop nämnes, såsom rimligt är, både i biskops- och konungalängden. Det är blott uppgifterna på det förra stället, som Hildebrand tagit med. Men de som stå i konungalängden, äro af större värde.

Vid granskningen af samtliga hithörande uppgifter förefaller det, som om man borde gå ut från, att allt, som är lika med den 1206 (eller 5) författade Sigfridslegenden, kan vara hämtadt från denna. Ty denna har naturligtvis varit förf. bekant. Det är blott i konungalängden, som några egentligen själfständiga uppgifter förekomma. De äro två. Den ena gäller platsen för dopet, Husaby. Den har ju egentligen aldrig betvivlats. Den andra är af, så vidt jag vet, alla föregående forskare lämnad utan afseende. Den innehåller de få orden: (Källan) *heter Byrgitte. Källan kallas Birgittas källa.*

Stridsfrågan gäller ju detta: Är det enligt traditionen från engelsk sida, som den dopförrättande missionären kommit? Eller ha vi här en frukt af en tysk mission?

Hildebrand har två skäl för det senare alternativet. 1) Sigfrid är ett tyskt namn. 2) En östtysk missionsbiskop meddelar kort efter dopakten, att sändebud från hans utskickade tillskrifvit sina förmän dopet.

Vid det förra, rent filologiska beviset får man icke fästa allt för mycken vikt. Hildebrand visar själf, att en något senare Sigurd (Olof den heliges biskop) i tyska källor blifvit kallad Sigfrid. Då vi hade åtminstone en mycket framstående tysk biskop i Skara, Adalvard, så är det ju mycket möjligt, att han

¹ Han synes tvärtom skrifva af mekaniskt och tanklöst, hvilket framgår af hans sätt att återge svårare namn.

lätit uppteckna något om Skarastiftets stolta minne. Och då är den tyska formen tillräckligt förklarad. Äfven det senare beviset synes mig rätt osäkert. Det torde vara sant, att den nämnde östtyske missionsbiskopen sändt missionärer till Sverige. Det torde vara mycket troligt, att dessa haft rätt, då de meddelat sin chef, att nu var svenske konungen döpt. Men det vore ju mänskligt nog, om de och särskildt deras budbärare tillerkänt östtyskarna något för mycket af äran. Då vi veta, att ett regelbundet missionsarbete pågick dels från Bremen, dels från England, så vore det ju rätt egendomligt, om skörden skulle falla i händerna på en mera tillfälligt gästande representant för en missionsbiskop i det nuvarande Tysklands slaviska gränsländer. Omöjligt är det ej, men bevisen torde böra vara vida starkare, innan man offrar den nordiska traditionen, som är ganska enhällig.¹

Det är en annan sak, som föranledt, att frågan blifvit invecklad. Två norska biskopar ha burit namnet Sigurd. De ha båda knutit sin verksamhet nära till två konungar, som ha hetat Olof, den förre var följeslagare åt Olof Tryggvason, den senare åt Olof den helige. Att dessa två kunna ha blifvit sammanblandade, är ju lätt att tänka sig. Och däraf kunna åtskilliga motsägelser i källorna ha uppkommit. Jag finner det ganska troligt, att det är den senare Sigurd, som kristnat Varend. Jag lämnar därhän, om han haft något med Västergötland att göra. Att detta ägt rum med den förre, tror jag vara säkert.

Låt oss återgå till namnet Birgitta. Namnet har sin storhetsperiod i vårt land, det är allom kunnigt. Men vi skola med ett par ord erinra om, hur det fick sin storhet. 1102 gjorde den norske konungen Magnus Barfot ett härtåg till Irland, den heliga ön. Där inledde han en af sina otaliga illegitima förbindelser med en kvinna. Dennas namn har jag icke sett uppgifvet någonstades. Troligt är dock, att hon burit namn efter öns kvinnliga skyddshelgon, Brigida. Åtminstone tror jag, att man med kännedom om tidens namnskick skall kunna påstå, att om detta namn icke bars af henne, så bars det af någon bland hennes närmaste anhöriga, kanske hennes mor. Af konung Magnus' förbindelse med Brigida, eller Brigidas dotter, blef ett barn frukten, en

¹ Då vi betvifla uppgiften om en östtysk dopförrättare, ta vi å andra sidan fasta på Hildebrands påpekande, att dopförrättaren svårigen kan ha varit från Bremen. (Adam vet för litet om saken.)

gosse, som i likhet med åtskilliga andra i denna tid fick dels ett mera religiöst namn Gillekrist (Kristi tjänare), dels ett världsligt, Harald. Han uppsökte sina verkliga eller förmenta fäders hof i Norge, fick, sedan han med järnbörd styrkt befogenheten af sitt anspråk, del i den norske konungens arf. Efter åtskilliga strider, som icke alltid passade till hans religiösa namn, blef han norsk konung med namnet Harald Gille. Han fick en drottning och en dotter. Och den senare fick (närmast efter någon anhörig, kanske farmodern) det iriska nationalhelgonets namn, Brigida.

Brigida blef gift till Sverige. Snorre uppger, att hon varit gift med Inge den yngre och med västgötajarlen Karl Suneson. Dessa uppgifter förefalla af kronologiska skäl ytterst tvifvelaktiga, och de bestridas af en så framstående kännare af Snorre, som Gustaf Storm.¹ Däremot är det väl säkert, att hon enligt Snorres fortsättning varit svensk drottning under den korta tid, då Magnus Henriksson, inkräktaren, satt på Sveriges tron, liksom ock, att hon varit maka åt Sverges okrönte kung, jarlen Birger Brosa. Genom denna förbindelse kom namnet att ställas i förbindelse med det inhemska Birger, och det kom in i en svensk stormanssläkt. Så kom namnet att bäras af Tyrgils Knutssons gemål och senare af Birger Perssons berömda dotter.

Som man ser, finnes i detta ingen anknytning för namnet Birgittas källa. Äfven om Birgida Haraldsdotter skulle ha varit gift med en jarl, hvars enda af historien bevarade handling var ett misslyckadt försök att eröfra Bohuslän, så kunde detta icke ha föranlett västgötarna att efter henne uppkalla en källa vid den gamla kyrkan vid Kinnekulle.

I öfrigt är den iriska Brigida föga känd i Norden. Och hennes mest glänsande saga hade sitt slut. Man var i Rom icke uteslutande blid mot minnena från den tid, då det keltiska Irland hade skapat en kyrka rätt oberoende af Rom. Brigida hade troligen fått en del af sin popularitet från ett hedniskt gudomsväsen, som firats i samma ort, dit hennes namn var knutet. Men den heliga eld, som af ålder brunnit på hennes altare, blef på 1200-talet förbjuden såsom afgudisk. Någon sannolikhet för, att hon i senare tid skulle blifvit populär i vårt land, synes icke finnas. Fanns en tradition, så måste den vara

¹ Se Storms norska öfversättning af Heimskringla, sid. 745.

gammal. Jag har, oafsedt Husabytraditionen, icke sett en enda antydning om, att hon varit känd i Sverige. Hennes namn finnes icke i vårt stora legendarium. Och äfven i Norge var det icke mycken uppmärksamhet, man ägnade henne. Kungaspegeln innehåller en utförlig framställning om Irland just ur synpunkten af dess helighet. Men Brigida är här icke nämnd.

Traditionen om den iriska Brigida var af allt att döma en specialitet för Husaby. Skulle vi antaga, att orden om källans namn vore en interpolation, så ledde detta blott till att vi finge ett bevis för att traditionen i denna ort lefvat kvar icke blott 1240 utan äfven 1325. Det senare kan ur annan källa bevisas. Skara biskopskrönika meddelar, att Biskop Petrus från Husaby grundade »Sankt Birgittas prebende» Petrus var, som vi redan nämnt, Vidhemsprästens samtida. Att han skulle tänkt på Västgöotalagmannen Gudmar Magnussons något öfver 20-åriga sonhustru, kan ej antagas. Alltså är det den iriska Brigida, som han velat hedra;¹ hon var hans förra församlings skyddshelgon.

Om det är osannolikt, att Husaby källa i senare tid (1300-talet) fått namnet Birgittas källa, så är samma sak åter naturlig nog, om vi godtaga traditionen, att den dopförrättande varit en engelsk andlig, och allra lättast förklaras den, om vi antaga, att det varit Olof Tryggvasons hirdbiskop, som förrättat dopet. Ty Olof Tryggvason hade starka förbindelser med den iriska kyrkan. På Scillyöarna, väster om England, blef han spådd, att han skulle bli kristen, i samma trakt blef han döpt, hans gemål var från Irland. och i Irland uppehöll han sig en tid efter sitt dop. Att hans kristendom var iriskt färgad behöfver knappast vidare bevis.

Af det sagda torde framgå, att den västgötska biskopslängden förtjänar att beaktas något mer, än Hildebrand gjort. Det framgår äfven, att en gammal tradition, uttryckt i dopkällans namn, knutit minnet om Olof Skötkonungs dop till ett minne om engelsk (irisk) mission. Strinnholms antagande, att Olof Skötkonung döpts af Olof Tryggvasons hirdbiskop synes alltså ha mycket goda skäl för sig.

Nat. Beckman.

¹ I detta sammanhang bör erinras om det angelsaxiska namnet *Othelric* på ett mycket gammalt skilderi i annexkyrkan Skälfvum, återgifvet i Västergötlands fornminnesförenings tidskrift.

Red:s anm.: Öfver samma tema, som det af rektor N. Beckman här behandlade, höll Årsskriftens utgifvare redan våren 1909 tvänne föredrag i Upsala dels inom Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet dels ock vid Kyrkohistoriska Föreningens tio-års-sammanträde. Han kom därvid, ehuru på delvis annan väg än rektor B., till ett med hans samstämmande resultat. Utgifvaren hoppas att snart få tillfälle att i en särskild publikation framlägga sin undersökning i denna för vår äldre kyrkohistoria så betydelsefulla fråga.

Efterskrift vid korrektur. Då det visar sig, att i det närmaste en sida blir tom vid uppsatsens slut, torde ett par tillägg på det lediga utrymmet låta försvara sig.

Äfven i en del andra afseenden än de förut berörda har den gamla biskopslängden blifvit något strängare bedömd än den förtjänar. Så har påpekats, att de tre kyrkor, som ställas i förbindelse med Sigfrids namn, icke gärna kunna vara byggda under förra delen af 1000-talet. Därvid märkes först, att längden icke betecknar Sigfrid som byggherre utan blott säger, att han *bestämt* byggnadsplatserna och *vigt* kyrkogårdarna. En kyrka, (Östra Gerum) står ännu och har mycket gammalt ålderdomligt utseende. En annan, Agnestad, är sedan länge en ruin, men dess för några år sedan blottade grundplan visar planen af en rundkyrka med apsis, alltså vår allra äldsta kyrkotyp. Låt vara, att icke ens denna är byggd under Sigfrids lifstid, så ligger det ju ytterst nära till hands att antaga, att under själfva missionerandets tid mycket provisoriska små träkyrkor uppförts på platser, som sedan inom rätt kort tid blefvo på ett mera varaktigt sätt bebyggda.

N. B.

Bibliografiska Miscellanea.

Af Isak Collijn.

VII.

Till frågan om Vita Katherines tryckår och Strengnäsmissalets tryckort.

I *Sveriges historia intill 20:de seklet*, Afd. 2: Medeltiden, af HANS HILDEBRAND (1905) uppgifves fortfarande, s. 542, i enlighet med KLEMMINGS första antagande, att *Vita Katherine* är tryckt vid pass år 1475, en datering som denne själf rättat till år 1483 först i *Ur en antecknares samlingar* (1880—82), s. 95 f., sedan i *Sveriges bibliografi* (1889), s. 3. Icke heller detta år torde emellertid vara det rätta, som jag i det följande skall visa.

Den första daterade bok, som trycktes i Sverige, är som bekant den Nicolaus Pergamenus tillskrifna prediko- och exempel-samlingen *Dialogus creaturarum optime moralisatus*, hvars slutskrift innehåller uppgift om, att den fullbordades i Stockholm af Johann Snell den 20 dec. 1483, in vigilia Thome. Vita Katherines slutskrift däremot innehåller ingen uppgift om tryckåret, endast orden: »Impressum Holmis». Den är emellertid tryckt med typer, som tillhöra den tyske boktryckaren Bartholomeus Ghotan, hvilken enligt en af Klemming citerad urkund befunnit sig i Stockholm den 31 okt. 1483. Klemming sätter detta besök i samband med tryckningen af Vita Katherine, som, då *Dialogus* är fullbordad så sent på året som den 20 dec., säkerligen är något äldre och således skulle vara vår första tryckta bok.

Jag har ofta ställt mig tveksam gent emot dateringen 1483 af Vita Katherine, utan att jag dock kunnat lämna några positiva bevis för ett annat år. Det är först nu, som jag ser mig i stånd att visa, att den hittills rådande uppfattningen är baserad

på en falsk utgångspunkt. Jag vill emellertid först anföra några allmänna synpunkter, som tala emot Klemmings datering.

Se vi först på Ghotans verksamhet i Tyskland år 1483, finna vi, att den varit så pass betydande, att han knappast torde hafva medhunnit äfven ett besök i Stockholm detta år. Under åren 1479—1482 kunna vi lokalisera Ghotans tryckeriverksamhet till Magdeburg; år 1484 finna vi honom i Lübeck, där han då köpte ett hus och således bosatte sig. Åren 1484—1485 utkommo talrika arbeten, de flesta på lågtyska, från hans pressar i Lübeck. Hvar han däremot uppehållit sig under år 1483, om i Magdeburg, Lübeck eller någon annan stad, kan icke afgöras, ty de två arbeten han detta år tryckte sakna uppgift om tryckorten. Det ena är en lågtysk Herbarius-upplaga, *Arstedyghe Bock*, daterad den 31 juli, det andra ett mycket omfångsrikt missale för stiftet Verden, känt under titeln *Ordinarius Verdensis* med endast tryckåret 1483. Det är af vissa anledningar, som jag här ej kan gå in på, troligt, att Ghotan äfven detta år fullbordat ett *Missale* för *Bremen*.

En annan omständighet, som talar för en senare datering af Vita Katherine, står i samband med Katherinas translation i Vadstena kloster den 31 juli och följande dagar år 1489. Af denna anledning ägde stora högtidligheter rum i klostret under tillslutning från hela landet och i närvaro af riksföreståndaren Sten Sture och ärkebiskop Jakob Ulfsson med lysande följen. Vid gästernas affärd från klostret begåfvades de af abbedissan med dyrbara skänker, som uppräknas i Nicolaus Ragvaldis samtidiga berättelse om translationen. Däribland nämnes också »cena bok, som stodh i S. Catharinæ Historia», hvaraf herr Sten och ärkebiskopen erhöilo hvar sitt exemplar. Här afses säkerligen den tryckta Vita Katherine och det är min åsikt, att denna bok tryckts enkom för att sprida större glans öfver translationshögtidligheterna, som buro icke blott en kyrklig utan äfven en nationell prägel. Vi erhålla här en första approximativ datering för Vita Katherine: icke efter den 31 juli 1489.

Jag har i *Samlaren*, årg. 24 (1903), s. 144 ff., beskrifvit tvänne korrekturlästa blad af Vita Katherine, som sitta inklistrade i pärmarna på Uppsalacodexen C 654. Denna handskrift har blifvit inbunden och öfverlämnad till Stockholms franciskanerkloster år 1491 af den bekante gardianen därstädes Kanutus Johannis. Vore Vita Katherine verkligen tryckt år 1483, är det då troligt,

att korrektur af densamma så sent som år 1491 kommit till användning vid bindningen af en bok?

Det enda skäl, som således talar för möjligheten, att Vita Katherine kan vara tryckt år 1483, är Klemmings uppgift, att Ghotan detta år besökt Stockholm. Vid en granskning af den urkund, hvarpå Klemming stöder sin uppgift, har det emellertid visat sig, att denna är felaktigt daterad. Originalen är förloradt, men bevaradt i en afskrift, som finnes i Lars Sparres kopiebok (J 6) i Riksarkivet. Det är ett notariatinstrument, utfärdadt af Benedictus Pauli, och rör en tvist emellan lagmannen i Östergötland Arvid Trolle och kaniken i Lübeck, sedermera dekanen Johannes Braydhe eller Breide, † 1508. Det är bevittnadt af »Matheo Ludeca ciue et oppidano dicti oppidi Holmensis, Et Bartholomeo Ghotan impressore librorum testibus ad præmissa vocatis atque rogatis». Då denna afskrift emellertid är groft felaktig på sina ställen, ansåg jag det vara berättigadt att draga årtalet 1483 i tvifvelsmål. Ordagrant — med alla fel — lyder dateringen som följer: »Anno a Natiuitate Domini Millesimo quadringentesimo octagesimo tertio, Inductionis quarta, die vero Martis, vltimo mensis Octobris, Pontifectus sanctissimi in Christo Pateris et Domini, Dn. Innocentij Divina providentia propè octauæ Anno tertio.» De rättelser, som här böra göras äro följande: Inductionis ändras till Indictionis, Pontifectus till Pontificatus, Pateris till Patris och propè till pape. Dateringen blir således »tisdagen den 31 okt. 1483, i det fjärde indiktionsåret och i påfven Innocentius VIII:s tredje regeringsår». Den 31 okt. 1483 var emellertid en fredag, icke tisdag, indiktionstalet för år 1483 är 1 och icke 4. Däremot var den 31 okt. 1486 en tisdag och indiktionstalet för detta år är 4. Och härmed stämmer äfven den tredje uppgiften om Innocentius VIII:s tredje regeringsår, hvilket var 1486, ty han valdes till påfve den 29 aug. 1484. I denna afskrift föreligger alltså den viktiga felskrifningen 1483 i stället för 1486. Hvarje teori om Ghotans besök i Stockholm 1483 förfaller och Vita Katherines plats bland våra äldsta tryckta böcker blir en annan: den får nu definitivt träda tillbaka för *Dialogus creaturarum*.

I samma kopiebok finnes ännu en afskrift af en urkund rörande samma angelägenhet och äfvenledes bevittnad af Ghotan, som här tituleras »clericus Upsaliensis et Magdeburgensis diocesis», där Upsaliensis säkerligen är felskrifning för Lubecensis.

Denna urkund, som undgått Klemmings uppmärksamhet, är daterad fredagen den 15 sept. 1487, i Innocentius VIII:s fjärde regeringsår. Indiktionstalet 5 är här rätt angifvet, men den 15 sept. var en lördag, hvarför datum väl bör rättas till den 14.

Bartholomeus Ghotan har alltså besökt Stockholm icke år 1483, men han har varit här den 31 okt. 1486 och den 14 sept. 1487. Sammanställer man dessa uppgifter med den omständigheten, att hans Lübeckpress faktiskt legat nere åren 1486—87, ligger den slutsatsen nära till hands, att han uppehållit sig i Stockholm från slutet af år 1486 till slutet af följande år. För hvilket ändamål? Jag tvekar icke att svara härpå: för att trycka *Strengnäsmissalet*. Man har hittills ansett, att detta missale fullbordats i Lübeck år 1487, men man har förbisett, att i missalets slutskrift tryckorten icke finnes angifven. Här upplyses endast om att Bartholomaeus Ghotan tryckt 170 exemplar af detta missale för Strengnäs kyrka på uppmaning af biskop Conrad Holmensis, Conrad Rogge, som var borgarson från Stockholm. Holmensis har naturligtvis afseende härpå, men kan också vara insatt i slutskriften för att gifva en anspelning på tryckorten. Sasom ytterligare stöd för mitt antagande, att *Missale Strengnense* är tryckt i Stockholm, kan anföras, att dess canon- och missaltyp anträffas i ett annat stockholmskt tryck, nämligen i de svenska *Articuli abbreviati* af år 1489, som jag beskrifvit i *Fettbladstryck från 15:de årh.* (1905), s. 39—59. Det enda exemplar af Strengnäsmissalet, som undgått tidens förstöring, finnes i Strengnäs domkyrka och är bundet i ett typiskt svenskt band, prydt med samma stämplor som de i gråmunkeklostret i Stockholm på 1480- och 90-talen bundna handskrifterna och inkunablerna. Jag anför detta, emedan de böcker, som trycktes i Lübeck för svensk räkning, såsom Åbomissalet och *Revelationes Birgittae*, äfven äro bundna på tryckorten.

Resultatet af denna undersökning blir således, att Bartholomaeus Ghotan från Lübeck haft ett tryckeri uppsatt i Stockholm från hösten år 1486 fram till motsvarande tid år 1487. Hans vistelse här torde icke hafva kunnat sträcka sig längre, ty Åbomissalet, som trycktes i Lübeck, är fullbordadt den 17 augusti 1488. Vita Katherines tryckår torde därför nu med tämligen stor säkerhet kunna sättas till omkring år 1487, hvarigenom en af de viktigaste fragorna inom vår äldsta svenska tryckerihistoria bör kunna anses vara löst.

VIII.

En Uppsalabokbindare år 1519.

För vår äldsta svenska bokbinderihistoria torde följande volym hafva sitt icke ringa intresse. Uppsala universitetsbibliotek äger ett exemplar af JOHANNES LUDOVICUS VIVALDUS: *Opus de veritate contritionis*, tryckt i Lyon af Jean de Vingle den 13 juni 1509. Det är en liten bok i oktavformat, bunden i brunt pressadt kalfskinn. I midten finnes en större stämpel af det vanliga lübeckska slaget, omgifven af en ram af rullstämplar i form af stiliserade blommor, kantade af linjeornament.

På främre pärmens innersida, som är beklädd med pergament, läses följande anteckning af samtidig hand: Liber Magistri Henrici Sledorus Stockholmensis Inmeriti Canonici Ecclesie vpsalensis Quem emptum sibi in almania in Ciuitate lubicensi Anno christi 1515 vendicauit et Ligari fecit in Vpsalia per Bartholomeum Ligatorem Ibidem Anno christi 1519 Taliter. Denna bok har sedan enligt en anteckning på titelbladets baksida tillhört konung Sigismunds bibliotek: Ex Libris Serenissimi Regis Sigismundi.

Den ursprunglige ägaren till boken var magister HENRIK SLEDORN, kanik vid Uppsala domkyrka samt professor vid universitetet. Han hade åren 1505—1508 studerat vid universitetet i Leipzig, där han förvärfvat magistergraden; år 1509 kom han till Uppsala och blef där Gustaf Vasas lärare först i Uppsala skola, sedan vid universitetet. År 1529 nämnes han konungens kansler. Hans vistelse i Lübeck år 1515 står sannolikt i sammanhang med den resa, som han år 1514 i sällskap med en Johan Erics företog till Rom i uppdrag att utverka Gustaf Trolles val till Svea rikes ärkebiskop.

Genom sin noggranna anteckning i denna bok har magister Sledorn åt oss bevarat namnet på en hittills okänd Uppsalabokbindare BARTHOLOMAEUS, som här utöfvat sin verksamhet omkring år 1519. EICHHORN nämner i sin uppsats *Bokbindare och bokband i Sverige till år 1720* (1888), s. 3, en HANS bokbindare 1495, borgare i Uppsala, utan att dock närmare angifva, hvarifrån han hämtat denna notis. Från 1400-talet känna vi i

Sverige bokbinderiverkstäder endast i klostren, så i Vadstena och i franciskanerklostret i Stockholm. Det är emellertid sannolikt, att bokbindare redan tidigt utöfvat sin verksamhet i Uppsala, väl i samband med universitetets grundläggning.

De stämplat, som Bartholomaeus använt på magister Henrik Sledorns nu beskrifna bok, hafva tills vidare återfunnits på ännu tre band i Uppsala universitetsbibliotek, hvilka därför kunna tillskrifvas denne bokbindare. Det är tre volymer i kvart, innehållande *Sermones de tempore de sanctis et de festiuitatibus Christi et b. virginis* af NICOLAS DENYSE, tryckta i Hagenau af den bekante boktryckaren Heinrich Gran år 1510. En af volymerna (sign. 68 : 158) har på främre pärmens innersida följande anteckning, hvilken visar att äfven dessa böcker tillhört Sledorn: Liber hic sermonum attinet magistro Henrico Sledorij. Vid bokens slutskrift står äfvenledes: Liber magistri Henricj Sledorus Canonicj vpsalensis. Alla tre banden hafva sedan tillhört Sigismund: Ex Libris serenissimi Regis poloniæ. Banden äro utstyrda på alldeles samma sätt som det förstnämnda af Bartholomaeus år 1519 bundna och härstamma därför troligen också från denna tid.

IX.

**Till de första föreläsningarnas historia vid Uppsala
Universitet.**

Vi äga som bekant kännedom om den första föreläsningssyftsamheten vid Uppsala Universitet nästan uteslutande genom de anteckningar och afskrifter af föreläsningar, som blifvit gjorda af den flitige studenten OLAUS JOHANNIS GUTHO under hans vistelse vid universitetet, som synes hafva sträckt sig från år 1477 till år 1486. Dessa anteckningar finnas nu förvarade i några universitetsbiblioteket tillhöriga handskriftsband, som härstamma från Vadstena klosterbibliotek.

Olaus Johannis Gutho, till börden gotlänning, synes i Uppsala hafva aflagt baccalaureatexamen år 1486, hvarefter han blifvit prebendat därstädes. År 1506 vigdes han till munk i Vadstena — han tituleras då magister artium — och som sådan har han tvänne gånger af moderklostret utsändts till det polska birgittinerklostret Triumphus Mariae, i närheten af Lublin, där han vid sitt andra besök år 1516 afled. Hans böcker och handskrifter kvarstannade i Vadstena kloster, hvarifrån de sedan hamnade i Uppsala.

ANNERSTEDT har i sin universitetshistoria¹ gjort Olaus Guthos handskrifter till föremål för en ingående undersökning och har på grundvalen af dem kunnat gifva oss en bild af de första föreläsarna vid vårt universitet och de af dem behandlade ämnena. De af Olaus gjorda anteckningarna äro från föreläsningar, som under åren 1477—1486 hållits af Ericus Olai, Andreas Brusen, Johannes de Mechelinia, Petrus Olai, Petrus Johannis Galle med flera af de första Uppsalaprofessorerna.

Särskildt viktiga äro Ericus Olais föreläsningar i teologi. Genom Guthos anteckningar hafva till vår tid bevarats följande föreläsningar af den svenska historieskrifningens fader: år 1477 öfver *Regulae sacrae theologiae*, år 1479 utläggning af *Matthaeus-evangeliet*, år 1485 *Petrus Blesensis: De confessione*, utan angifvet år *Bonaventuras Breviloquium de sancta trinitate*.

Till dessa förut kända föreläsningar af Ericus Olai kan jag nu lägga ännu de, som han år 1485 höll öfver *Hugo de S.*

¹ Del I, s. 30 ff.

Victore: De operibus trium dierum, bevarade till vår tid i en af Olaus Gutho samma år gjord uppteckning, som emellertid hittills förblifvit okänd.

Denna finnes i paleotypbandet 35 : 129 i Uppsala universitetsbibliotek, som innehåller *Modus legendi abbreviaturas in utroque jure*, tryckt i Köln af Johann Guldenschaff, u. å. (Voulliéme 815) samt en upplaga af GUILLERMUS PARISIENSIS bekanta *Postilla super epistolas et evangelia*, tryckt i Strassburg 1485 (Hain[#] 8262). Olaus Guthos handskrift är inbunden emellan de två inkunablerna och består af 11 tatskrifna blad. De äro rubricerade samt här och där försedda med större initialer i rött. Vid handskriftens slut läses följande: explicit hugo De operibus trium dierum per venerabilem virum et egregium sacre theologie facultatis decanum et doctorem ericum olai in lectorio theologorum pronunciatus et declaratus, per me autem olaum iohannis guthonem scriptus Anno dominj Mcdlxxxv.

I Uppsala universitetsbibliotek finnes ännu ett antal inkunabler, som tillhört Olaus Johannis, hvilka för det mesta bära följande anteckning: magister Olauus guto, och som vittna om hans bokliga intressen. Från Köpenhamn erinrar jag mig dessutom hafva sett ett exemplar af vår i Gripsholm år 1498 tryckta ALANUS DE RUPE: *Psalterium b. Marie Virginis*, som en gång varit i Olaus ägo.

Drottning Kristinas romerska trosbekännelse — än en gång.

Med anledning af f. d. domprosten J. E. Berggrens uppsats i K. A. 1909, s. 23 ff, har utgifvaren fått mottaga ett den 2 juni 1910 i Rom dagtecknad meddelande från vår frejdade minister och forskare i Rom, frih. C. BILDT. Då detta meddelande utgör ett synnerligen viktigt supplement till den omnämnda uppsatsens uppgifter, begagnar sig red. tacksamt af tillfället att låta det här inflyta. Af lätt insedt praktiskt skäl hänföres det nya bidraget till samma hufvudafdelning som den först omnämnda uppsatsen.

Baron Bildt skrifver:

»Af en tillfällighet har Kyrkohistorisk Årsskrift 1909 först nu kommit under mina ögon. Jag finner däri en uppsats af J. E. Berggren, »Drottning Kristinas Trosbekännelse», hvori uttalas tvifvel om den af Gualdo gifna texten är den riktiga, eller om icke möjligen den af två samtida tyska flygskrifter publicerade vore att anse såsom den verkliga.

Jag beklagar, att förf:s uppmärksamhet icke blifvit riktad på noten till sid. 40 i mitt 1899 utgifna arbete »Christine et le Cardinal Azzolino». Det framgår däraf, att Kristina undertecknat fyra exemplar af sin den 4 nov. 1655 afgifna trosbekännelse, och att af dessa två ännu finnas förvarade i Rom, ett i Peterskyrkans arkiv, och ett i Vatikanska arkivet. Dessa fullkomligt autentiska handlingar öfverensstämma i allo med den af Gualdo tryckta Tridentinska texten. Gualdo har dock, såsom jag anmärkt, begått några oväsentliga slarffel vid tryckningen. Dessa äro ock af J. E. Berggren kontrollerade och angifna, förmodligen efter ett exemplar af det alltid gällande Tridentinska formuläret. Därtill bör dock läggas ännu ett af Gualdo begånget slarf. I de af Kristina underskrifna exemplaren har nämligen mellan orden »supradictorum» och »Sacramentorum» — rad 18 ofvanifrån, sid. 24 i Berggrens uppsats — inskjutits

ordet »omnium», hvilket undgått Gualdo's uppmärksamhet. Exemplaren af bekännelsen äro, utom underskrifterna, försedda med notariens i marginalen präntade sigill.

Att de nämnda flygskrifternas författare tillåtit sig åtskilliga friheter vid återgifvandet är, såsom väl bekant för dem, som ha någon förtrolighet med 1600-talets polemiska litteratur, alldeles intet ovanligt.»

MEDDELANDEN OCH AKTSTYCKEN

SKRIFTER OCH BREF AF SVEN ROSÉN

I

PÅMINNELSER

Påminnelser

och anmärkningar wid de lährostycken, hwarom i Consistorio Stockholm[ensi] talades den 10 [och 29] Nov. 1736. Om Guds ord, om den H[elga] Skrift och predikande etc., [om Guds uppenbarelser och om barndopet].

(UUB. N. 1985 c. Afskr.)

[Cap. I. Om Guds ord.]

§ 1. Guds ord är icke

a) de utvärtes bokstäfverna, hwaraf biblarna bestå, som tryckas, förnötas och förgås;

b) icke heller de orden, som af mennisklig krafft kunna tagas på tungan och som ett annat ljud snart försvinna i lufften;

c) icke heller den idealiska kunskapen och tänckebilder om gudommeliga ting, som menniskio förnufft wid bibelens läsande och åhörande sammanletar och sig föreställer.

§ 2. Utan det är

a) Christus, det lifachtiga liuset, som frambär hwad i Gud fördoldt varit (Joh. 1: 4, 9, 18; Apoc. 19: 13);

b) de lifliga werckningar i siälen, hwarigenom Gud meddehlar krafft och salighet och uppenbarar sin wilja och sinne (Apoc. 19: 15 et Eph. 6: 17, Matth. 4: 4, Luc. 3:2, Prov. 1: 2, 3).

§ 3. Såsom kroppen hafwer ögon och öron till att se och höra bokstafwen (§ 1), så öppnar Gud ock siälenes ögon och öron inwärtes til at förnimma Andans sinne, och åtniuta Guds ord uti sig (Luc. 24: 45, Ebr. 5: 14, cap. 6: 4, 5; Ps. 34: 9, Joh. 5: 37; 1 Joh. 5: 20).

§ 4. De som intet gifwa sin wilja åt Gud (Joh. 7: 17) eller låta sig intet födas af honom (Joh. 3: 3, 8), de få hwarken kiänna, röna eller se det goda, som i Guds rike finnes. Effter bokstafwen kan wäl en skrifftlärd minnas, at Christus är lifsens bröd och rättfärdighetens sol, men äger det dock intet såsom et Guds ord, fast än han läser derom i Mal. 4: 2 och Joh. 6: 48. Det är honom såsom en besegrad bok (Es. 29: 11), til dess Fadren uppenbarar i honom sin kärleks son (Matth. 11: 27, cap. 6: 17) och gör den förr bokstafweligen lärde til en guds-lärd man (Joh. 6: 45).

§ 5. Förut war han, med alt sitt concept- och idéers (eller bilders) förråd, en rägnlös molnwägg (Judae v. 12), som förmente dem torstigom drycken (Es. 32: 6) och förorsakade hungers nöd eller dyr tid effter Guds ord (Os. 8: 11) och Jesu sunda safft-fulla lifs bröd. Tort agn- och barckabröd gafs nog, men förgifftadt i de kiärnlösa och utspädda predikningarna.

Men nu, sedan han fått sielf höra och kiänna Gud och hans röst, som är idel ande och lif (Joh. 6: 63) samt blifwit sänd och drifwen af honom til at kundgiöra eller meddela, hwad han af Herranom undfått hafwer (Jer. 23: 18, 22, e. gt. 1 Joh. 1: 1—3; Apoc. 10: 9—11; Rom. 15: 18), så flyter af hans grund lifsens strömmar (Joh. 7: 38). Han frambär, såsom en skaffare, Guds hemliga håfwor och lifsmedel (1 Cor. 4: 1, Luc. 12: 42). Genom det liuset, som lyser i honom, kunna flera bli uplysta (2 Cor. 4: 6), och han predikar wäldeliga och icke som de blott skrifftlärde (Matth. 7: 29).

§ 6. Den själen, som får något Guds ord uti sig, hon kiänner wäl, at hon är et tohmt lerkar (2 Cor. 4: 7) och at ordets krafft icke dependerar af henne (ibid. et 1 Cor. 2: 5).

Likwäl finner hon ock det, at Christus will hafwa renade heders kiärill (2 Tim. 2: 21) för sina håfwor, och at han will tala i och genom sina trogna allena (2 Cor. 13: 3, Jer. 15: 19). Komma Scevae, öfwersta prästens, söner och beswärjare fram med sitt egenmächtige predikande mot mörksens makt, så uträtta de intet godt för de siuka siälarna (Act. 19: 13—16). Satan rädes intet för desse Scevae söners bröder, ty han ser wäl, at de äro hans tienare, genom skrymteris åstadkommande (Es. 29: 21), och föhra afwog skiöld emot Christum, hwars tienare de säja sig wara, fastän de icke bära hans libbri och korsstekn (Joh. 13: 35, Gal. 6: 17, 2 Cor. 6: 4—10, Phil. 3: 18, 19).

§ 7. Det inwändes, at evangelium är en Guds krafft etc. (Rom. 1: 16). Men det besinnas icke, at den som skall bära evangelium,

måste wara smord med Christi anda (Luc. 4: 18) och befunnen trogen at undfå detta godset af Christo (1 Tim. 1: 12). Den som bär Christum i sig full med krafft (Mich. 3: 8), han kan ock bära hans utgutna namns salfwa til andras hiertan (Act. 9: 15, Cant. 1: 3) såsom en Guds krafft och wishet (1 Cor. 1: 24). Men et blott skall, liud och skriffter är intet Christi evangelium.

§ 8. Ingen christen, som i anfächtningar blifwit öfwad, gör föracht af den Helga Skrifft och sunnda lährosatser, utan håller dem dyrare än jorderiks guld; men det har han ock lärdt, at hiernekunskap och minnes-wärk, äfwen ur Skrifften, intet består i elden (1 Cor. 3: 13) eller i striden emot den onda andan, som är skrifftlörd. Se Jac. 2: 19.

§ 9. En anfäktad siäl finner wäl, at ehuru hon kan taga Skrifften till sig, så kan hon dock intet taga Guds ord til sig, när hon will (Jer. 15: 16); ty kunde hon effter sin wilja, när hon will, taga lefwandes Guds oförgiängeliga säd til sig (1 Petr. 1: 23), så wore Johannis wittnesbörd (Joh. 1: 13) om intet, som betygar, at Guds barn födas på nytt, icke af kiöttslig wilja eller af någor mans wilja, utan Anden blås, när, såsom och hwart han will, (Joh. 3: 8) efter sin gudommeliga frihet (2 Cor. 3: 17). Gud utser sin tid, när tienligt är at såå ut sin säd (Es. 28: 24). Et ord i sinom tid är bättre än mong ord i otid. Gud wet wäl sin tid, när han skall tala. Han gifwer mat och rägn i rättan tid. Så gifwer han ock ordets siäla-spis och fuktande rägn, när tid är. Bese Ps. 68: 10, 12; Syr. 35: 26, Es. 55: 11.

§ 10. Medan man nu hörer och wet, at Guds ord är något rart, dyrt och ädelt, så kan man wäl fatta, at man bör passa uppå Guds hemsökelses tider och intet upsåteligen emotstå eller lättsinnigt förachta Guds ord den stunden, när man det får. Läs Ebr. 3: 15, Joh. 12: 35, Es. 55: 6, Jer. 15: 16, Luc. 19: 44. Annars kan man en annan tid länge få ropa efter at Gud wille tala (Ps. 85: 9) och dock förnimma, at han intet swarar så straxt efter de olydigas wilja (Prov. 1: 28).

§ 11. Wi, som afhålla oss från de allmänna predikningarnas åhörande, beskylloms illa, at wi förachta Guds ord. Ty

§ 12. a) Gud hafwer af nåde giort oss till lefwande fåhr, som hafwa öron til at igenkiänna Christi herda-röst, som föder siälen, och gier lif och nähraktigt bet och har förlänt oss pröfwo-krafft til at skilja natur och nåd.

När wi nu höra sådana, som för lön skull studera ut en predi-

kan och i naturs krafft tala fram sådant minnes-wärk, så kiänne wi wäl, at det intet är Christus, som talar genom lego-herdarna, utan blotta naturens krafft är förmögen nog til alt sådant. Och som de tala af sin egen anda och intet af Herrans mun (Jer. 23: 16), så kan däraf ingen guddommelig wärckan härflyta, utan allenas krymteri och minnes-wärk, eller en hoop bilder i hufwudet. Derföre hafwe wi hos sådana intet at giöra, utan fly dem efter Christi bud (Matth. 7: 15, Joh. 10: 5. Jemför ock Prov. 4: 14, 17, 27).

§ 13. b) Gud har ock ändteligen efter mörker låtit oss inse de willfarelser, som wi af barndomen lärt, hwilke i sig sielfwa ej annat dåga til än insöfwa själar i säkerhet. Han hafwer i stället begåfwat oss med sanning, som förer til gudachtighet (högachtan och kärlek för Gud) och wisar genaste vägen til helgelsen och gemenskapen med Gud. Huru kan man då säija, at wi förachta Guds ord därmed, at wi icke wiljom med vårt åhörande och stillatigande liksom samtycka til lögnpredikningar, hwarmed Christi lära förnekas och förmörkas til monga sjäalars fördärf och afsaknad?

§ 14. c) Om ock i någon kyrckia ännu taltes sanning til någon dehl efter Andans drifft och gåfwor, så hafwe wi dock ej låf at uppehålla oss därwid, sedan Herren sielf öpnat oss öronen (Es. 50: 5) til at höra sitt innerliga och rena ord, som är oss hardt när (Rom. 10: 8) och gifwer wid alla tillfällen sådana påminnelser (Es. 30: 21), som närmast träffa vårt egenteliga tilstånd (Ezech. 34: 15, 16. Til exempel: Act. 23: 11, Ezech. 16: 6, Marc. 10: 21, Gen. 12: 1—3, Dan. 10: 12, 19).

§ 15. Det är ju bekant, at christendomen, ehwarest den lefwer, har sin tilväxt och grader (Ebr. 6: 1, 2; Eph. 4: 15). I början, då menniskian är ännu förströdd och utwänder i natur och sinnligheter, kan hon gagnas af goda utwärtas öfningar, med fromma personers åhörande, munteligit bedjande och mera sådant, hwarigenom hon kan insamlas i stillhet till at achta uppå det allnärvarande Ordets och Andans wärckan: Men när Gud fått leda henne in i andeligare, innigare omgiänge med sig at i stillhet, utan yttre sinnens och phantasiens tilhielp, tilbedia honom i Andanom (Joh. 4: 24), niuta hans öfwerswinnerliga frid (Phil. 4: 7) och ro och achta på hans sakta susande (1 Kon. 19: 12, Ebr. 3 et 4), då heter det: »Herren är i sitt helga tempel; hela werlden ware tyst för honom» (Hab. 2:20). »Haf bortt dina visors buller ifrå mig, ty iag orkar icke höra titt psaltare-spel» (Amos 5: 23). Den som då nekar brudene at höra brudgumman sielf, den är icke brudgummas vän

(Joh. 3: 29, 30; Cant. 5: 7). Och den själen, som fått öfning i den inra och gena vägen til Medlaren sielf och ser sig likwäl af lättia och fruktan tillbaka efter swaga medel, hon håller sig owärdig till den nåden och tilwäxten, som Gud henne gierna förlänt hade, och kan lätteligen falla i naturen tillbaka.

§ 16. Widare (d) så ligga den största dehlen af menniskiorne i den tanckan eller dwahlan, at deras kyrko-tienst är en Guds-tienst. Därföre bör man med ord och gierning wäcka på dem, at de måga stå up och med alfware söka Guds rike, som inwertes är (Rom. 14: 17) och består intet i ord, ceremonier och utwärtas wärk (1 Cor. 4: 20, Col. 2; Luc. 17: 20, 21; Gal. 2 sqq).

Jag hoppas, at mången siäl lærer söka något ewigt godt til sin fördolda hungers stillande, sedan de falska stöderne blifwa henne genom Guds krafft undanrykte. Kyrko-tiensten är *en* däribland och blifwer bestraffad däraf, at trogna fortgående själar skilja sig derifrå och dess bättre utöfwa, i tro och kiärlek, en sanfärdig dagelig guds-tienst in- och utwärtas, med allt hwad de täncka, begiära, tala och göra; åtniutandes därunder frid och frögd i den Helga Anda, då blott tempel-christna äro tohme af Andans fruchter och himmelska håfwor (1 Reg. 18: 21—24 sqq).

§ 17. Den som nu således af kiärlek til Gud och menniskio-själar afskiljer sig från den allmänna kyrko-tiensten, åtlydandes Guds bud, fast än det drager honom korss och lidande uppå, huru skall den säijas förachta Guds ord? Herren öpne de blindas ögon! 2 Kon. 6: 20.

Cap. 2. Om Guds uppenbarelser.

§ 18. När wi bekiände, at Guds frja godhet och lius icke så bundit sig til våra öfningar med prediko-åhörande, den Helga Skriffts läsande och betrachtande, så at han dessutan icke skulle hemsöka själar med sin Andas verkning och goda bewekelser, ofta helt oförtänckt, anförde C[onsistorium], »at sådant kan wara våra phantasier och satans ingifwelser, ty Gud will intet utom Skrifften wärcka i själar; omedelbara uppenbarelser hafwa nu uphört, förutan dem, hwarmed satan förförer til ond lähra och onda gärningar».

§ 19. Wårt sinne härom må (genom Guds hielp) tydeligen uthtryckas med följande påminnelser:

a) Guds kiärlek i Christo til menniskio-själar kan intet berga

sig; den måste tala. Han talar och kallar esom oftast (Prov. 1: 24, Rom. 10: 20, 21).

b) Lemnar nu menniskian sin wilja åt Gud (Joh. 7: 17), så leder Guds wijsket och ande alt mehr och mehr in i sanningenes kiänedom och förfahrenhet (Joh. 16: 13, Phil. 1: 9). Den hörsamma själen beder om lif, wisket, krafft, anda och gemenskap med Guds husfolck i liusens rike och henne gifwes alt mehr och mehr. Alt som hon är trogen at göra Guds wilja, så undfår hon ock hwad låfwat är (Ebr. 10: 36). Effter hwart och ett trohets prof, förstärckes, beseglas och bekrönes hon med ny nåd (Jac. 1: 12, Syr. 2: 3, cap. 4: 19—21).

c) Sådana böijeliga och redeliga andar äro Guds andas wärckstad, däri han arbetar hwad Gudi kiärt och dem gagnet är, fast än de intet weta däraf (Marc. 5: 27) eller ur Skrifften hemtat sig concepter därom. Likwäl befinnes sedermera, at dessa Guds werckningar icke äro contraira emot Skriftenes wittnesbörd. Läs Joh. Arends Sanna Christendom, lib. 3, cap. 10.

d) I dessa siälarna yppas esom offtest gudeliga bewekelser oförtänckt (Luc. 17: 24), när de intet läsa eller betrakta Skrifften. Anden är ju kiällan, hwar ur de andeliga uplysningarna och gåfworna flutit, hwilka de helga sribenterna munteligen och skriffteligen sökt at communicera sina åhörare, så wida deras sphere och betienings mått och gräntsor sig sträcka kunde (Rom. 1: 9—15; 2 Cor. 10: 13—16; 1 Cor. 12: 11, Luc. 19: 17, 19).

Nu fast än dessa liusa och hälsosamma Guds andas werckningar komma öfwerens med den Helga Skrift, så får man icke derföre säija, at Anden intet werckar i själen, så framt hon icke har bibelen för sig, eller betraktar något språk. Anden blås hwart han will: Han rör sig offta i själen först och påminner henne sedan, hwad Christus androm och henne förr sagt hafwer (Joh. 14: 26).

e) Hwad trogna andars correspondence och communication eller de helgas samfund har at säija, det är ett diupt tal, som dock utan bokstäfwer och liud i den yttra naturens cirkel kan dem förentom kundgöras til krafftig handräkning, tröst och upmuntran (Eph. 4: 16, Col. 2:5; 1 Cor. 5: 3, 4). Detta förnimma icke de, som stå i naturens skrankor (med bokstafs och bilders kram) och wilja med sin otro förminska Guds krafft, godhet och rikedom öfwer hans trogna.

§ 20. Hwad C[onsistor]ii inkast widkommer (se § 18), så swaras:

f) Att Guds goda ingifwelser kunna igenkiännas däraf, at de

1:o icke äro contraira mot den H[elga] Skrifft, utan

2:o lemna något godt effter sig i själen, som leder och stärker henne i ödmiukhet, i Guds och nästans kiärlek, förtroende til Gud och andra christeliga dygder. Bese Jac. 3: 17, Gal. 5: 22, 23; Gen. 28: 16, 17.

g) Men satans inskått både utan och jämte Skrifftenes läsning äro twärt däremot (se Matth. 4: 6, 9), lemna wämjachtiga bilder och oro effter sig, som wid Andans ljus och inseende wäl röjes och förrådes.

h) Wi tro, at Gud är oss närmare, starckare och klokare än satan. Nu medgifwer C[onsistorium], at hin onde så kan uthom och wid Skrifften inskiuta ondt i själar, hwi må icke fast mehr Guds ande både wid medel och utan medel ingifwa goda drömmar och uppenbarelser? 1 Joh. 2: 27, Ebr. 8: 10, 11.

i) Den Helga Skrifft blifwer af förnufftet, högmod och egna wiljan wrångwisligen utlagd (2 Petr. 3: 16), men därför bortkastar man icke dess goda förklaringar.

Likaledes må man icke för satans lögnachtiga inskått skiuta från sig Guds nödiga och nyttiga uppenbarelser.

k) Wi wilje intet wara nyfikne effter syner, drömmar och uppenbarelser om tilkommande ting, utan åstunde aldrahållst, at Jesus må esomofftast uppenbaras i våra själar med sitt kiärleks ljus och lif, med sit ödmiuka sinne och oförskräcka hiertelag (Joh. 14: 21); at han wille uppenbara oss sin käre Fader (Matth. 11: 27); at wårs Herras Jesu Christi Gud, härlighetens Fader, wille gifwa oss wisdomsens och uppenbarelsens anda til sin kundskap (Eph. 1: 17) och at Herrans lycta må gå igenom wårt innersta, och uppenbara oss, om wi rätt jage effter måhlet (Phil. 3: 15) eller ärom på någon afwäg (Ps. 139: 23, 24).

l) Sådana uppenbarelser åstunde wi, och dem gifwer Gud ock tryggeligen. Likfult lemne wi Guds trofasta löffte (Joel 2: 28 etc.) i sitt fulla förstånd oinskränkt, såsom ock alla följande seculorum historia utwisar några prof af dess continuerliga fullbordan.

Jag will anföra ett upbyggeligt exempel: Anno 1557 upbrändes i Frankrike et sanningenes wittne, Philibert Hamelin. Denne hade tilförena bracht en präst til sanningens kiännedom, och förkunnat honom på hans affall följande straff:

»O, du eländige man, fastän du med detta dit affall undgått den lekammeliga elden, så skall du dock weta, at du icke dess

längre får blifwa i tiden. Ty du måste dö förr än jag och får dock icke den nåden at mista lifwet för Herrans skull.»

Sedan Philibert detta propheterat och prästen sluppit utur fängelset, öfwerföllo honom twenne personer, som tilförena hafft hemligt hat til honom, och stungo nu ihjäl honom. Således sannades Philiberts spådom.

Den 29 November 1736, då wi, G[reta] U[tterbom], H[edvig] L[ampa], M[aria] L[exelia], C[hristina] Ryding och S[ven] R[osén], worom för C[onsistorium], afhandlades:

Cap. 3. Lähnan om barndopet.

Nu (den 30 Nov.) förefaller att upsätta följande tanckar och bekiännelser:

§ 21 (1). Tilförena (§ 19, lit. a) hafwe wi påmint, at Guds kiärlek ej kan bärga sig, utan will gerna genom Christum, det lefwande ordet, meddela och uppenbara sitt goda. Christi ljus, lif och hälsogifwande nåd tilbiuder sig tida allom menniskiom (Joh. 1: 9, Tit. 2: 11). Därföre protestere wi högeligen, at wi intet förmehtnom barnen at komma til Christum, utan trom det, at Gud å sin sida ej försummar at hemsöka barnen med sin nåd, lifs ord och Andas werkan, när hans frja och wisa kiärleks råd så finner godt wara.

Wi önske därjemte, at alla de, som med barn omgås, äfwen ifrån första lifs-stunden i moders lifwet, måtte i trone upoffra barnen Gudi (1 Sam. 1: 28) och wara dem genom bön och Andans handräckning beforderliga til ny födelse; åthminstone aldrig med mörksens förgifftiga kraffter, affecter, ord, exempel och syndigt oandeligit tal fördärfwa dem eller hielpa till ogudachtighet (Sap. 4: 12; 2 Tim. 2: 16, Marc. 9: 48).

§ 22 (2). Med oss och flera här i landet har det så tilgått, at wi från barndomen blifwit insöfda i den skadeliga wahntron, såsom wi hade blifwit christna (och iklädt oss Christum) därigenom, at wi wid första lefnadsdagarna blefwom med watten bestänkta, merendehls af ogudaktiga präster, som på mennisklig lags drifft giort nödwändighet af sådan ceremonie, men icke warit af Gud sände hwarken til at lära eller döpa, allraminst at döpa små barn. Fadrarna hafwa ock merendehls warit sådana werlds-menniskior, som ej sielfwa ägt bönenes anda, utan warit satans lydachtiga

tienare, och sålunda ej kunnat gagna med någon bönhörlik förbön, utan gäckat Gud därmed, at de för barnet afsagt diefwulen, hans fåfänga wäsende pompe och giärningar, hwilket löffte at hålla de sielfwa ingen lust hafft, såsom wid barnsöhlen nogsamt betygas.

Likfult har den lösa inbillningen måst giälla, såsom wore man deras gud-son (gud-dotter) och werckeligen födder på nytt.

Herren slå neder sådana falska stöder och säkerhets pelare, at siälar i tid måga söka den rätta nya födelsen, som gör dem til Guds barn i sanning!

§ 23 (3). Sedan Gud fått göra oss dehlachtiga i någon dehl af det wesenteliga goda i Christo samt förlösa från lögnens täcken, meniskiors anseende och föruth insupne praejudicier, hafwe wi uthi den Helga Skrifft icke kunnat finna hwarken något Guds bud om barndopets nödwändighet, icke heller något hans löffte om dess nytto och krafft til någon andelig ändring och nyfödelse.

§ 24(4). Hufwudspråken (Matth. 28: 19, Marc. 16: 17) utwisa tydeligen, at de som döpas skulle, borde förut antaga Jesu läro och betro sig honom såsom deras rätta siälasörijare och salighets höfdinga. Det heter ju: Then ther NB tror och warder döpt. (Merk: *tro* står förut och sedan *döpas*.) Lärjungarna skulle gå uth til hedningarna och predika för dem den korssfästa Christum såsom en Guds krafft och en Guds wishet. De nu, som med trones lydno befgåfwo sig i denna ena lähromästarens korss- och försakelses schola, det är: de som wordo hans rätta lärjungar, de skulle döpas och sedan ännu bättre underwisas och ledas til fullkomligare grad i christendomen (Ebr. 6: 1—4).

Presternas wanliga utläggning öfwer Matth. 28: 19, 20 är helt orimelig, nemligen effter deras mening skulle textens sammanhang wara sådan: Går ut i hela werlden och *gör* alla *hedningar til christna* (hwilket skulle skie), *döpa* dem (nemligen de fullwuxna hedningarna med) och *lära* dem *hålla alt hwad jag eder befallt* etc.

Si, wore icke detta emot Christi sinne och apostlarnas praxin? Drottning Candaces betiente fick intet döpas, förr än han trodde af alt hierta (Act. 8: 37, cfr. cap. 2: 41), det är: icke förr, än han redan wore en Christi lärjunge eller en christen (Act. 11: 26); hwilken saliga ändring åstadkommes genom anderik underwisning (se Act. 8: 35) men icke först genom döpelses-acten. Cfr Matth. 3: 7, 8.

§ 25(5). Äfwen så förtydas andra Skrifftenes språk af det jordiska förnuftet, som alltid klebbar wid det, som för ögonen synes,

och vet intet af Guds rikes hemligheter. Det dyra språket Joh. 3: 5: »Utan en warder född på nytt af *watn* och Andanom, kan han icke ingå i Guds rike», anföres wid barndopen såsom et makt-språk at wisa dess nödwändighet och nyfödande werkan. Men märk:

a) Detta språket, så wäl som hela capitlet, är wäl et utwaladt wittnesbörd, icke för barndop och ceremonier, utan emot all egen krafft samt naturs skien-werk och drifwer på en andelig förändring (v. 6), som genom naturs förmågo icke kan åstadkommas, icke heller af egna wiljan tagas såsom menniskian tycker; utan den beror af Andans frja wärkning (v. 8, cfr Rom 9: 16). Och om man än hunnit til någon början af nyfödelse, så stå likwäl ännu större ting före (v. 12).

NB Swerges prester kallar det nyfödelse, at man begåfwas med trona på Christum, hwilket wi hålla för en *begynnelse* allenast til nya födelsens fullkomliga wärk. Se Joh. 3: 9.

b) Lyder denna sanningen jemwäl på dem, som lefde i Gamla Testamentet, at ock de intet vidare kunde se och ingå i Guds rike, än så wida de woro födde på nytt ofwaneffter (v. 3), NB af watn och den Helga Anda, såsom den 3 v. förklaras i 5 v. Nu wet man, at David, profheterne och flere Guds wänner, efter deras grad i nyfödelse, jemwäl fått se och niuta Guds rike (Rom. 14: 17, Joh. 8: 56, Ps. 34: 9, Es. 12), fastän de aldrig blifwit döpte med jordiskt watn; därföre måste här nödwändigt förstås det himmelska watnet, hwarmed äfwen ock deras siälar blifwit renade och swalkade (Se Ps. 68: 10, Es. 41: 17, 18). Är jordenes rike försedt med watn och rikedomar för kroppen, så är himmelriket fast mehr öfwerflödande af lifswatn och flera nödwändigheter för siälen.

c) De fullwuxna bland hedningarna borde ju effter presternas egen mening (lit. a) wara födde på nytt eller tro, förrän de fingo döpas med jordiskt watn. Därföre kan vår Frälsare, som här talte med en fullwuxen man, ingalunda förstå döpelsens jordiska watten liksom Nicodemus, thymedelst å nyo födas och ingå i Guds rike. Se 2 Petr. 1: 3—11; 1 Petr. 1: 23.

§ 26 (6). Ingenstädes i den Helga Skrifft lähres, at någon ung eller gammal födes på nytt eller först undfår trona under döpelsens (act eller) förrättning. Det kiära språket Tit. 3: 5, därest talas om nya födelsens bad, föres ganska wrångwist på barndopet, såsom barnen skulle där födas på nytt (uthom Guds bud och löffte). Man kan icke en gång säija, at de til åhren komne genom döpelsen

å nyo födas, om än desse orden (nya födelsens bad) skulle endast se på döpelsen. Ty såsom Johannis döpelse kallas bättringenes döpelse, fastän bättringen gått förut, innan folcket döptes (Matth. 3: 2—9), alltså woro ock de, som af apostlomen döptes, redan til någon grad på nytt födde, emädan de förut måste tro af hiertat, innan de döptes.

Uthom des är nyfödelsens werk sådant, at det wäl må kallas et bad, en twagning, emädan kiöttets och andans smittor ej aftwås utan många både heta och kalla bad eller lidelser (Matth. 20: 22; 1 Petr. 4: 12, Ps. 69: 2).

§ 27 (7). Dessutan bör man både wid detta och flera ställen märka, at hwad wälsignelse och krafft tillägges den döpelsen, som af troгна förebedjare förrättades på nådetörstiga siälar (Gal. 3: 27), ganska ogrundat drages til dessa tiders barndop.

O, at ögonen rätt öppnades, så skulle man wäl se, huru de wahnliga dop-förrättningarna äro blott apespel. De obotfärdige kunna ju intet bedja i trone, ty de äga ingen tro eller Guds nådegåfwo i sig. Och om än någon trogen lärare döpte barn, så måtte wi gierna förnimma skiähl eller grund, huru han skulle kunna med full samwets trygghet säija, at han i then helga Treenighetens namn det gjorde, mädan intet bud därom finnes. Bese Lev. 24: 12, Deut. 12: 8, 32; Num. 9: 8.

§ 28(8). Offta betygas i then Helga Skrifft, at man intet skall lägga til något af eget godtycko öfwer det, som Gud befallt hafwer (Deut. 4: 2, cap. 12: 8, Num. 15: 39, Gal. 1: 8, 9). Likwäl har den från Gud (ned på egna wärk, synliga ting och ceremonier) affallna kyrkan understått sig at med barndop apa effter det rätta de troгна lärjungars dop, såsom hon ock seculo 3:o tildehlte små barnen altarens sacrament, hwilket dock allena dem trognom gifwas borde, the ther sig pröfwa kunde och Herrans död förkunna. Det kom däraf, at man hölt dessa utwärtas wisen och ceremonierna för nödwändiga och outhärliga til saligheten.

§ 29 (9). Men däremot tro wi effter skriffterna, at ingen ting är absolut nödwändigt til saligheten förutan trona (Joh. 6: 53), som är wärkande genom kärleken (Gal. 5: 6). Alt annat, ehwad giärning och utwärtas förrättning det wore, som man i egenwilja på menniskio-bud och förnuffts tycke företager, gäller intet för Gud (Gal. 6: 15), som ock å sin sida, intet annat namn menniskiomen gifwit, i hwilko the skulle salige warda, än allena Jesu namn, som är det enda outhärliga medlet och Medlaren (Act. 4: 12).

§ 30 (10). Det barndopet, som förrättas, då man hwarken har Guds bud eller löffte med sig, är et afguderi och sålunda hinderligt och skadeligt för dem, som sig därwid hålla.

§ 31 (11). Om någon wille drifwa på de upwäxtas döpelse eller återdop såsom nödwändigt til saligheten, han förmörkade Christi evangelium och hans helga frihet, wisande sitt oförstånd om Nya Testamentets art och beskaffenhet (Ebr. 10: 1, 11, 16), då man borde hålla sig wid Pauli läro och exempel i Epistelen til de Galater (cap. 2: 5, cap. 5: 2 etc.)

§ 32 (12). Af ömm condescendence med judarnas swaghet befallte Gud Johannem döpa eller bruka samma ceremonia, som judarne sielfwa öfwade på de hedningarna, hwilka antogo judisk religion, nemligen:

Judarne hade gierna någon ceremonia för sig (såsom ock alla naturliga menniskior och hedningar gierna hafwa något utwärtas at se uppå), och denna seden (at döpas) kunde gie dem goda påminnelser, såsom at desse judarne för Gud ej woro annat än hedningar (Rom. 3: 23) och måste nu, så framt de wille anamma det annalkande Guds riket, warda såsom nyfödd barn och andra menniskior, hwilket de af sina proselyter fordrade.

§ 33 (13). I gemen war ock wattudopet en tienlig ceremonia, som kunde lemna folket goda tankar, om de dem anamma och hysa wille.

Den som döptes, borde 1) afkläda sig (Col. 2: 11); 2) stiga ned i watn, indoppas och liksom begrafwas (Rom. 6: 4, Col. 2: 12); 3) upstiga och upstå igen (ibid. Rom. 6: 4); 4) kläda på sig (Eph. 4: 24).

Hälsosamma betrachtelser finnas i de här anförda språken. Watnet lemnar ock nyttiga påminnelser, ty det fördränker, kränker (Rom. 6: 3, 4); renar, bestänker (Ebr. 10: 22, Ezech. 36: 25, Zach. 13: 1); wedergwecker, läskar, swalkar (Ps. 68: 10, Es. 55: 1, Joh. 4: 14); utsläcker eld.

Därföre kunde ock denna ceremonien med nytto föras till fullwuxna hedningar, när de blefwo underwiste om dess betydelse.

§ 34 (14). Men aldrig har Christus gjort någon absolut lag däraf, sasom skulle trogna siälar icke få dehl i hans rike och salighet, så framt de ej rätteligen blifwit döpte.

Jämför 1 Cor. 1: 17 med Act. 26: 18, däraf ses, at Guds församling kunde plantas och wid makt hållas genom evangelium, utan döpelse. NB Paulus döpte i christelig frihet, såsom han

ock i frihet brukte omskiärelsen (Act. 16: 3, Marc. 16: 16). *Then ther NB icke tror* (dopet gås förbi) *han skall warda fördömd.* Cfr 1. Joh. 3: 23.

Många rätta christna finnes nu, som icke äro rätt döpte, ty de äro utom Guds bud i späda barndomen af andelösa präster bestänckte med watn allena, hwilke dock fortgå ur tro i tro, genom den ena nåden och saligheten in i en högre, och finna, at Guds ande utgiutes öfwer dem rikeligen (Tit. 3: 6).

Detta Guds egna upförande är ju et wärkeligit bewis, at döpelsens ceremonia icke är nödwändig til saligheten; så at ingen behöfwer bekymras, om han blifwit rätteliga döpter, icke heller begiära at nu döpas å nyo, sedan han förnummit, at hans barndop varit utom Guds ord och således af null och intet värde.

§ 35 (15). Alt effter som Guds rike i kraift och wäsende fram-bryter i siälar, så förminskas ock skuggen och widhängandet wid utwärtas ting och förrättningar (Ebr. 10: 1, Gal. 4: 3, 4, 8, 9).

Därföre undrar man intet därpå, at menniskior, som ej kiänna Gud i Andanom, ej heller äro innerliga kiände af honom, så låda wid utwärtas ordet och sacramenter (thet är *tekn*, som skola wijsa på himmelska och saliggiörande ting), hälst när de hysa någon omsorg om sin siäla-wälfärd. Fastän desse sednare lefwa i Nya Testamentets tid, så äga de dock sielfwa intet det Nya Testamentets goda (Ebr. 8: 10—13), utan stå i skuggor och stadgar såsom de, hwilke i Gamla Testamentet ej trängde sig närmare til Gud och det wäsenteliga goda.

§ 36 (16). Sluteligen: Wår hiertans bön och åstundan är, at förbättringens tider må snarligen och obehindradt frambryta, då Guds löffte om Andans dop och det himmelska nådefulla lifsens watnet, rägnat och strömmarna må upfyllas! Es. 35: 6, 7, cap. 44: 2, 3; Ezech. 36: 25.

Då lærer skie, hwad wi önske:

1:o. At barnen hafwas fram til Christum (Es. 49: 2) och wälsignas af honom (Matth. 19: 15), i stället at de nu fördärfwas och inledes i förbannelse.

2:o. De lösa sqwallrare af omskiärelsen få då ej berömma sig, at de äro andeliga fäder, som genom barndop kunnat föda siälar på nytt, fastän de sielfwe äro opånyttfödde eller satans barn.

3:o. Ingen lærer då inbilla sig, at han är en nyfödd, en christen eller Guds barn, därföre at han blifwit döpter. Utan man lærer då låta det lefwande ordet såsom Guds säd få rum och frj wärckan till fullkomlig nyfödelse (1 Joh. 3: 9).

4:o. Mycket mindre lærer någon då med wäld taga barnen från föräldrarna och döpa dem emot Guds wilja.

5:o. Icke heller lærer man giöra nödwändighet af ceremonier och så förmörka Christi evangelium, ty man lærer förstå, at *et* är nödwändigt, älska Gud, hålla hans bud och under gamla Adams kränckande och afdöende låta nya menniskian upkomma och tilwäxa til Christi (den andra Adams) fullbordiga ålders mått (Marc. 12: 33, 1 Cor. 7: 19, Rom. 6: 3—11; Zach. 14: 20, 21; Eph. 4: 13 sqq).

Salige äro de, som födas och lefwa i sådana tider. Ja, salige äro ock nu alla de, som i de instundande försökelses tiderne tåleligen uthärda, under alt lidande och ansättning in- och utwärt. Deras arbete skall ej wara utan frucht (1 Cor. 15: 58). I sinom tid skola de upstå i sin dehl (Dan. 12).

II

OM BÖNEN

Utförligare¹ bekännelse om bönen.

I anledning af Ven. Consistorii Holmensis samtal med mig, som hölts A:o 1736 d. 25 Octobris.

(VLB. n:o 9 in 4:o. Afskr.)

Ty när iag då wid et tilfälle påminte, at disputerande icke är det rätta medlet til en gudomelig wisshet om sanning och willfarelse, utan rättare methoden är at ödmjukeligen bedja Gud och enfaldigt göra hans wilja, då inwände en af Ven. Consist[orio] säijande: »I gören ju aldrig bön, I bekänden ju rätt nu sedan, at I inga wissa bönestunder hållen affton och morgon» etc. Men som bönen är min siäls wederqweckelse och angelägna sysla, så wil iag gärna til denna Ven. Consistorii beskyllnings afrödjande och sakens vidare förklaring redigare och utförligare berätta, genom hwad grader och steg min förebedjare Jesus förddt mig ifrån början intil denna tiden.

§ 1. Aldraförst beklagar iag min blindhets tid, då iag (ty wärr!) såsom andre munchristne nalkades Gudi med mina läppar morgon och affton afgiörandes bönen såsom en annan scholae-läxa utan alfware. Til exempel iag las om morgonen således: »Ty iag befäller tig min kropp och siäl. . . tin gode ande regere mig» etc. Men kort därpå wisade sielfwa upförandet i ord och gärning, at iag icke blef Gudi öfwerlemnad, utan tog mig sielf tillbaka igen, icke låtande Gud hafwa mina tankar, begär, mun och kropps kraffter i sin heliga disposition och händer, utan fölgde min egna wilja, görande hwad köttet och sinnet lyste, jämwäl ock beqwämde mig effter werldsliga människors mode och tycke m. m. s. Sammalunda wid bord-läxorna. Min wane war att säija med munnen: »Wi tacke tig, k. himmelske Fader, för thessa tina gåfwor. . . och bedie, at såsom

¹ T. 269 *utförlig*.

kroppen sin lekamliga spis. . . anammat hafwer, må också siälen med tit helga ord allestädes wederqwekt warda.» Men som iag äntå icke smakat det goda Guds ord och des wederqweckande krafft, utan hade min smak och lust i jordisk mat, så war i siälen ännu intet sådant begär och påträngande hunger effter Guds lifs bröd och kraffts ord, såsom utwärtens orden i böneformularet föregåwo. Min drifft til böernes läsande war då icke innerlig, utan en wana, lagens fruktan, sällskaps likhet med umgänget war då för tiden mit motive.

§ 2. Sedan Gud fått upväcka mig til någon efftertanka och bekymmer om min salighet och Guds wiljas åttlydande, så begynte iag ock bättre efftersinna orden, när iag skulle bedja. Jag brukade Johan Arnds Paradislustgård och flera böneböcker, men således, at iag stادنade wid hwarje bönepunkt och mening, besinnandes, huru wida den kunde lämpas på mig och mitt tilstånd samt önskandes, at Gud jämwäl i mig wille upväcka en¹ sådan bön eller åtrå effter sit goda, såsom han det fordom giordt i dem, som böneformularen skrifwit hafwa.

§ 3. Under sådan öfning i skogar och ensamma rum bemötte Gud min siäl med sin nåd och goda anda, lockandes mig til sig med liufliga besök och kärleks gåfwor. Därom förefaller mig en liknelse. När en jern-nål bestrykes med en magnet, så får hon ock magnetens art at städse wända sig åt polen. Äfwen så gick det ock med min siäl. Sedan Guds ande kommit öfwer mig och Christi krafft genomgiutit mit hiärta, så hade iag ingen inwärtens ro eller trefnad utan hos Gud (Ps. 131: 2)², eller då min hog fick stå innerliga wänd åt himla-polen.

§ 4. Därtill kom nu jämwäl utwärtens underwisning, at iag börde såsom et barn utan böneformulairs föreskrifft enfalligt säija för min Far, hwad iag wille hafwa. Jag fick också höra andra öfwade bedjare, som otwungit utgiöto sina hiärtan för Herranom. Därpå afwandes iag effter hand mer och mer ifrån böneformularen men behölt ändå muntelig bön eller at jämte det inra siäla-begärets wändande til Herran, jämwäl utwärtens uttrycka min begäran med sådana ord, som otwungit tilflöto.

§ 5. Sådant munteligit bedjande utan bok befann iag wara mig gagnetil til at dess bättre hafwa attention på bönen och undgå de infallande tankarna, som annars wille förstöra min andakt.

¹ Blott i V.

² Alla utom V.

§ 6. Under tiden kunde iag intet bärja, hwad iag inwärtens kände af Guds gåfwors öfwerflöd (Luc. 6: 45,¹ Matth. 12: 34²), utan lät munnen tala och gå öfwer af den kärleks krafft, som ingiöts i hiärtat. Detta tilståndet och bönesättet warade några år.

§ 7. Sedermera behagade det Gudi, at låta slika wårblommor falla af. Jag menar så: Han lät de sinnliga och kännbara nådegåfvorna taga af och de qwarblefna kartarna wäxa til under ringare anseende och likwäl genom nådeligit regn, solskien och wäderleks omskifftelser befordras til närmare mognad. Gud bör få lof, därföre at han benådat mig med en innerligare böne-öfning, då iag med kär åtanka på Gud och stilla wäntande på hans milda hemsökelse får wandra inför honom, stundom sittia wid Jesu bord och hålla natward med honom, stundom åter med honom gå ut til nästans betiening i friwillig kärlek eller ock til några utwärtens syslors förrättande i hans lydno (Ps. 73: 23—28; Ps. 16: 8, Ebr. 11: 27)⁸

§ 8. Sedan iag en tid blifwit öfwad i detta böne-sätt, förekom den munteliga bönen mig alt för långsam, senfärdig, grof och fiärran ifrån Gud, besynnerliga de stunderna, när Guds Helge Ande indrog mig i sin innerliga frid och tystnad. Utwärtens ord och sång tyckes då wara et skahl, sinnligt fiäs och utanwärk, ja det är stundom då ogörligit at utan skada och Guds frids afsaknad wända sina kraffter ut i tal, muntelig bön och sång.

§ 9. Men iag må afbryta denna berättelsen och lemna dem, som vidare kommit, at mera tala om den inwärtens bödens grader, skatter och hemligheter.⁴ Sådana siälar finnas här och där i Sverige. Des ware Gud lofwad, som ock låtit mig niuta deras förtroliga samtal och öpenhiärtiga berättelse om Guds process och wäg, som han fördt dem uppå. Jag hafwer ock hafft godt af det iag läsit Bernieres Louvigni, Molinos, Madam[e] Guions, jungfru Mariae de la Rose ou de la S:te Therese och andra wälöfwade siälars skrifter, som handla om den inwärtens, den stillatigande och ouphörliga andans bönen. Wid slika böckers läsande fordras dock discretion, wishet och Andans pröfwo-krafft til at rätt applicera dem⁵ på hwars och ens tillstånd och at åtskilja Guds wärk ifrån de præjudicier, som i bemälte scribenters landsorter äro gångbara och kunnat til någon del hängt wid dem.

§ 10. Tryggast wisar iag ur den Heliga Skrifft, at den wid början emot mig anförda beskyllningen (om bödens försummande)

¹ N. 1980 c och d. ² T. 269. ³ T. 269. ⁴ N. 1980 d och T. 269 b *herligheter*. ⁵ T. 269, T. 269 b, N. 1980 c och d.

är af fögo wiktighet, emedan bönenes realité och wäsenteliga egenskaper icke bestå i utwärtens ord och omständigheter i wissa åthäfwor, manér, tider¹ och rum, utan egenteligen däruti består en trogen bön, at bönenes helige ande får ledigt effter sin wisa wilja böija wår hog til Gud, at wår ande med kärlig inclination lådar wid Gud, ser på honom, förbidar hans hälsogifwande wärkning, besök och gåfwor m. m.

§ 11. David war en flitig bedjare men brukade icke altjämt en muntelig bön utan sade i Ps. 38: 10: »Herre, för tig är alt mit NB begär, och min suckan är dig intet fördold». Och åter i Ps. 123: 2: »Si såsom tienarens ögon uppå deras Herras händer se, såsom tienarinnones ögon uppå sina frues händer, altså se vår ögon på Herran wår Gud, til des han os nådelig warder». Och Ps. 10: 17: »The fattigas NB trängtan hörer tu, Herre, deras hiärta är wisst, at dit öra aktar därpå». Här af kan ses, at Davids böner woro stundom inwärtens, allena i hans anda fördolda men Gudi nog uppenbara.

§ 12. Under tiden brister denna inwärtens trängtan ut i häfftigt rop (Ebr. 5: 7), stundom yttras den i jämt tal, äfwen androm til hielp, som åhöra wilja (Joh. 17 cap.), i andra tilstånd och tider wisar den sig allenast i ganska stilla munnens rörelse, såsom det om Hanna berättas i 1 Sam. 1: 13. Hon »talade i sit hiärta, allenast hennes läppar rörde sig, men hennes röst hördes intet».

§ 13. Såsom nu desse böne-wisen äro af Skrifften uppenbare, så kan ock af Rom. 8: 26 ses, hwad de i böne-öfningar fortgående själar erfara, nemligen at Gud stundom så indrager deras anda i sig, at de intet kunna bedja, med denna grofwa tungans lekamliga röst och långsamma liud i den yttre naturen. Bese Ps. 68: 14, Zeph. 1: 7, Hab. 2: 20.

§ 14.² Jag förkastar intet, at somlige (utan lags påläggande) utwälja sig wissa stunder til bön och betraktelser (såsom David och Daniel gjorde, Ps. 55: 18, Dan. 6: 10), helst då de hafwa mycket tillfälle til förströelser wid sina utwärtens beställningar eller ock befinna sig owahnda wid Guds stadiga umgängelse. Jag önskar fast mer, at de som sielfwe äro frie wille så bruka sin frihet, at de åtminstone wissa stunder (til at begynna med) tilwahnde sig at hålla sinom Gudi sällskap i hans k. närwarelses i akt tagande (Job. 22: 22, Gen. 17: 1), och at de, som äro rådande öfwer andras kroppar

¹ N. 1980 c och d samt T. 269 b, medan V. och T. 269 har *bilder*.

² Paragrafbeteckning utsatt blott i N. 1980 d och T. 269 b; saknas i V., N. 1980 c och T. 269.

(såsom sina barn och tjenstefolk) med ord och exempel wille föra dem til Gud, såsom Abraham gjorde (Gen. 18:19) och ju icke såsom Pharaos och ægyptiske fogdarne med så trågit lekameligit arbete betunga de hungriga själarne, at de ingen tid hafwa til gudeliga öfningar (Exod. 5: 1, 17 et sequ. capp.).

§ 15. Men wisseligen är det en owärderlig Guds wälgärning, at han än vidare forthielper sådana själar, som warit trogna i det mindre. Dem kallar och förer han in på den inra christendoms vägen til at öfwa den ouphörliga och stilla bönen, utan utwärtens ansenlighet för människors ögon, blott i et tyst kärleks omgänge med honom, som ser in och bor i det fördolda (1 Thess. 5: 17, Eph. 6: 18, 1 Reg. 8: 12).

§ 16. Förutan dessa Skrifftenes witnesbörder wil iag ock anförå några ställen ur de gamlas skriffter. Augustinus¹ enarrat (in Ps. 37,² item Epist. 121 ad Probum), talte, (seculo 5: to) sålunda: »Apostelen säger icke förgäfwes: Beder utan återwändö. Ligge wi då altid på knä eller stå wi altid med upräkta händer? På sådant wis kunne³ wi icke bedja utan återwändö. Men det gifwes en annor, innerlig, ouphörlig bön, nemligen en längtan. Wil du icke uphöra med at bedja, så wänd icke åter med at begära, längta och åstunda. Kärlekens brinnande begär är et härterop. Om kärleken til Gud altjämt förblifwer, så ropar du ock altjämt.» Conf. Exod. 23: 14, 15. Augustinus hade ock förnummit, at munnen måste stundom tystna af för innerligit arbete skull, det Gud förhafwer i hiärtat. Orden anföras i Mad. Guions Discours Spirit., Tom. 1, pag. 268, Disc. 37 således: »Silentium est oris otium propter cordis negotium, ideo enim otitur homo exterior, ut liberior negotietur interior et ideo clauditur oris ostium, ut plenius impleatur cordis officium.» D. ä. »denna tystnaden är en munnens hwila för hiärtats arbete skul, ty därföre hålles den yttra menniskan ledig från arbete, på det den inra menniskian må arbeta desto mer obehindrad, och fördenskul tilslutes munnens dörr, at hiärtat må desto fullkomligare upfylla sin gärning och skyldighet». Läs ock Johan Arnds 2 bok, 20 cap. i hans wärk om En Sann Christendom.

§ 17. I dessa våra saliga tider finnas ock själar af samma sinne och wäl så stor tillwäxt. Jag må til et slut anförå et rim, som en salig Guds wän öfwersatt på swenska ur den ännu lefwande G.

¹ *Opera omnia, Edit. Migne, IV: 1, 404 o. II, 493.*

² Vulgata.

³ V. kunde, öfriga kunne eller kunna.

T[er]st[egen]s Geistliche Bluhmen Gärtlein inniger Seelen (pag. 47, n:o 144) och lyda sålunda:

»Spör mig ej, hwi iag sitter här så tyst förutan liud!
Gud är uti min inra grund, hans wördnad gör, iag tiger,
I andan skäddar honom an, i hiertat nederstiger.
Det är för mig min sysla jämt, mig böija för min Gud.»
Amen.

Ingifwit i den Högtärade Ciämnens rätten d. 18 April 1738
til förklaring på Ven. Consistorii Protocoll och til swars på Herr
Stads Fiscalens sista fråga d. 13 Martii.

Sven Rosén.

III
OM
GUDSTJÄNST OCH KYRKOTJÄNST

Ps. 4: 7.

Uplyfft öfwer oss, Herre, tins ansiktes lius!

Öpenhiertig förklaring

*om den stora åtskilnad, som är emellan de trognas
sanna gudstienst och mund-christnas kyrkio-tienst,
framgifwen i anledning af det förhör, som Ven. Con-
sistorium här i Stockholm anställte med mig
d. 25 Octob. Anno¹ 1736.*

(VLB. n:o 9 in 4:o. Afskr.)

§ 1. Ven. Consistorium förestälte mig och dem, som med mig upkallade woro, at wi öfwergifwe Guds försambling, effter wi nu öfwergifwit kyrkio-gång, och at wi (enligt Guds och Höga Öfwerhetens befallning) borde för samwetets skull biwista den offentliga gudstiensten (som de kalla den) i kyrkorna.

§ 2. Nu tillstår iag, at detta är mig en wigtig sak, som gäller ewigt lif och salighet, ja effter den nåde-gåfwa, som Gud mig nu tildelat, wille iag heller öfwergifwa min egen kropp än öfwergifwa de trognas andeliga samfund, som iag håller för den rätta Guds och Christi försambling; heller wil iag igenom Guds nådeskrafft låta afskära mina kroppslemmar, än at iag friwilligt skulle mista Andans h[elga] gemenskap med en enda trogen Christi medlem.

§ 3. Sammalunda bekänner iag, at om mit samwete icke wore i Guds sanning frigiordt från den antichristiska lögnen, som påstår, at närwarande kyrkio-gång är nödig til saligheten, och om iag icke wiste, at iag giorde ena rätta gudstienst äfwen² därmed, at iag afhåller mig ifrån den almenna kyrkio-tiensten, gärna skulle iag nu (som fordom) flitigt besöka kyrkorna. Jag hafwer öfwergifwit

¹ N. 1980 l; V., L., T. 269, T. 269 b *dr*; saknas i S.

² L., S., T. 269, N. 1980 c och l, T. 269 b.

kyrkorna af wördnad för Gud och af kärlek til Christum, som sedermera än bättre fått samla mig under sina wingar och införa i sin rätta församling. Jag hoppas ock, at äfwen detta skrifwandet och kyrkio-tienstens afritning m. m. skal igenom Christi medwärkan blifwa minom Gudi en behagelig tjenst och lydnos prof. Ty beder iag min k. läsare wille hafwa tolamod och under bön i opartiskt sinne behiärta saken.

Num. 10: 35: »Herre stat up, at tine fiender måga förströs¹ och de, som tig hata, måga flyktige warda för tig».

§ 4. Min älskelige läsare, som hyser någon kärlek för Gud, lärer gärna förena sig med mig i detta christeliga sinnet, at wi hate och upoffre åt Guds eld alt det i oss sielfwom och androm, hvad icke är af Gudi och således icke eller hielper oss närmare till Gud. Wi wiljom ikläda oss hiärtans barmhärtighet för vår nästa, icke en klemig, osaltad kärlek, utan en sådan ömhet för hans ewiga wälfärd, at wi därjämte stå i kärlek, ödmiukhet och rättsinnigt nit för Gud och hans hälsogifwande sanning.

I detta sinnet (eller åstundande trängtan därefter) wiljom wi nu begynna med en enfaldig föreställning om en *sann* gudstienst. Så är wäl först en otwifwelaktig sak, at Gud ingen tjenst af oss be-
tarfwar (Act. 17: 25), utan at det är en dyr nåd och salighet för oss menniskior, at wi få lof til at tiena honom, det är, hafwa honom innerliga kär, smaka och åtniuta hans kärleks krafter, med hiärtans tilböijelse loda wid honom, ära och åtlyda honom samt i hans åsyn och sällskap göra alt hwad wi giöre (Phil. 3: 3, Rom. 7: 6, 1 Thess. 1: 9).

§ 5. Til den *inwärt*es gudstiensten, som sker fördold i andanom, hafwer man at räkna de inra bewekelserna af kärlek, förtröstan, glädie i Gudi och mera sådant godt, som inwärt^{es} föregår i en af Gudi fattad, känd och bebodd siäl.

På det min k. läsare må jämte mig upmanas til en sådan kostelig gudstienst, så wil iag nämna några prof af de gåfwor och öfningar, som iag (och ännu mera andre mine wänner i Christo) fått och dageligen undfå af wårom Herra, den wi tiene. Nembligen man öfwar en inwärt^{es} gudstienst

a) när man af Guds kärlek besökes och upfylles, smakar och ser Herrans mildhet och liuflighet, insänckes² i Guds kärleks haf, glömmandes gärna bort både sig sielfwan och all annor creatur.

¹ L., S. och T. 269 oriktigt *förstöras*.

² L., S., T. 269, N. 1980 c och l, T. 269 b; V. *insänkandes sig*.

Den yttre naturen förekommer själen så¹ pinsam och qwäljande, at² hon hälst önskade få blifwa inne (eller hemma) hos Gud, hwilket bättre wore. Hwad man i den H[eliga] Skrifft tilförene läsit om Guds kärlek, det äger, ser, känner och utöfwar man tå sielf. Bese Ps. 18: 2, 3; Rom. 5: 5, Ps. 34: 9; 1 Joh. 4: 19; 1 Petr. 1: 8).

NB Min oförtrutne läsare lærer icke akta det för tungt at i bibelen upsöka dessa och följande Skrifftenes rum. Jag hade wäl afskrifwit dem här nedan, så framt iag icke befarat, at en altför widlyfftig inlaga skolat förorsaka läsarena någon ledsna.

Jag går nu vidare at anföra flera exempel af den inra gudstienstens heliga öfningar, nemligen det är ock en gudstienst.

b) när man låter sig af Guds h. kraffter widröras och försättias i wördnad för hans maijestätiska närwarelse och indragas i stilla häpenhet och förundran öfwer hans underliga lius. I hwilket tillstånd man stundom icke kan öppna sin mund, eij eller wända sin öron at höra eller ögon at se något, utan man förblifwer tå tryggast och saligast i wördsamt aktgifwande på den högstas närwarelse (Hög. Wis. 5: 4, Hab. 2: 20; 1 Petr. 2: 9; 1 Kon. 19: 12). Vidare,

c) när man i tröstlösa tilstånd och andelig hungers nöd (då Herrans ord är dyrt och rart i landena) betror sig åt Gud, låter sig nöija med hans nåd, åstundar och förbidar hans hielp (Jac. 5: 7, 11; 2 Cor. 12: 9, Ps. 123; 1 Sam. 3: 1, 10; Joh. 6: 68, 63). Sammaledes öfwas en inwärtas gudstienst,

d) när man i försökelse-stunder (tå wahl förelägges) friwilligt faller med sin hog på det, som Gud will, och otwungit utkorar Herran allena, förkastande det skenfagra goda (heder nöije och interesse på jorden), oaktat man förut ser, det man wid Guds wiljas görande kommer i wanära, fattigdom och timmeligit elende (Ebr. 12: 2, Sir. 15: 18; 2 Mac. 6: 27, Luc. 9: 23). Ännu et exempel af den sanna gudstiensten,

e) när man wid andelig eller lekammelig hielps och gåfwors undfående och åtniutande böijes innerligen til Gud och erkänner hans godhet, makt och wishet, som det goda gifwit hafwer, wiljande gärna igengifwa Herranom icke allenast dessa gåfworna utan ock alla de andra, siäl och kropp etc. (Ps. 107; Apoc. 7: 10, 12; cap. 15: 3).

Si, detta och mera, som af Guds anda inwärtas tilwärkas i en trogen siäl, såsom at man i sanning hafwer sin lust och nöije i Gud

¹ T. 269 b, utkastet i N. 1980 f, N. 1980 c (*del sd*); saknas i V., L., S., T. 269 och N. 1980 l.

² Samtliga utom L. och T. 269, som ha *sd at*.

(Ps. 37: 4), gläds åt hans goda (Es. 61: 10), bewarar sit hiärta (Prov. 4: 23, Col. 3: 15), är öm och mohn om Guds frid, ser på Gud och på hans wärk (Ps. 25: 15), besinnar hans wälgärningar (Es. 5: 12, Ps. 103: 2), fattar nytt upsåt at tackas och åtlyda honom (Jos.¹ 24: 15, 23) med flera innerliga kärleks böijelser til Gud. Detta alt afgör wår inwärtas gudstienst. Och förmodar iag, at en förståndig läsare wäl lærer fatta, at den som så tienar Gud, intet föraktar någon sann gudstienst. I stället för onda beskyllningar och misstankar, lærer hwar och en wälsinnad läsare säija til sådant folk såsom Darius til Daniel: »Tin Gud, den du utan återwändö tienar, han hielpe tig!» (Dan. 6: 16). Ja, den som hafwer någon del i den öfningen, som här (lit b) föreställes, lærer wäl finna, det slike Guds huses inwånare intet hafwa at göra i denna werldenes bullersamma kyrkior. De önska fast häldre at såsom lefwande stenar och pelare stadfästas och insättias i Guds tempel, hwarutur de aldrig sedan behöfwa utgå. (Apoc. 3: 12; 1 Petr. 2: 4, 5).

§ 6. Til den *utwärtas* gudstiensten hörer alt hwad utur en så god källa flyter, nemligen alt det en trogen menniskia effter Guds andas bewekelse talar, gör och lider för Guds skull, eller af den kärlek, wördnad, behag och förtroende, som hon innom sig bär för Gud. Til exempel

a) när en christen af sin hiärtans goda skatt och öfwerflöd låter upwälla Guds lof med glädie och wördnad. Stundom händer wäl, at man är så utfattig och tom på andeliga gåfwor, så at man intet godt tala kan. Stundom åter blifwer man så innerliga i Gud indragen, at man intet får eller orkar wända sig ut i talande och siungande, förrättandes äntå en inwärtas gudstienst (§ 5, lit. b, c). Men så hafwer ock det sin tid, at man måste tala, kan intet bärja sig och får intet fördölja, hwad Gud i andan nedlägger. Trones ande drifwer så, at man (utan räddhoga och sky för menniskio-makt) dristeliga bekänner, hwad Gud giordt och gifwit hafwer eller ännu i Christo skänka will. Därom talar man tå enfalligt af kärlek för Gud och menniskior, warande beredwillig at lida, hwad Gud pålägger, och äfwen at tiga, så snart han det befaller (Rom. 10: 10; 2 Cor. 4: 13; 1 Petr. 3: 15, Prov. 9: 7, 8, 9; Ps. 51: 14, 15).

b) Är den inra gudstiensten i godt skick, så af kärleken til Gud innerligen öfwas (§ 5), tå är det icke tungt eller swårt at idka en utwärtas gudstienst i rättan tid (Ps. 1: 3) jämwäl därmed, at man i utwärtas förrättningar gör, hwad Gud will och biuder (1 Joh. 5: 3).

¹ T. 269 Joh.

Hafwer man tilförene begifwit sina lemmar och kropps krafter syndene til tjenst at lyda henne, så är det nu ens fågnad at få wara Gudi upoffrad med hwar enda blodsdråppa (Rom. 6: 16, 19; Baruch 4: 28). Herren gifwer ock dem willigom tilfälle och förnågo at således i honom förrätta en sann utwärtens gudstienst, hemligen och offentligen, androm til gagn och upväckelse, så at hans namn därigenom blifwer kunnigt, ihugkommit och prisadt. Se Jac. 1: 26, 27; 1 Petr. 2: 9, 12).

c) En utwärtens gudstienst förrättas ock Gudi til behag, tå man i förföljelses tider förhåller sig redeliga utan skrymtan eller menniskio-fruktan (Math. 10: 28). De tre män i ugnen firade en kostelig gudstienst (utwärtens och offentligen) därmed, at de icke wille effter det kongeliga placatet ära det stora gyllene belätet, utan häldre undergingo dödsdomen och den yttersta lifsfaran (Dan. 3). Likaledes Daniel, då han i förföljelses tiden, så wäl som eljest, lät up sin fenster åt Jerusalem, tilbedjande Gud allena, men intet konungen, såsom budit war; ty med slikt oförskräkt upförande bekände Daniel, at Gud war honom kärare än egna lifwet och Herrans bud i högre estime än menniskiors tycke och syndiga förordningar (Dan. 6 cap. Jämför Gal. 2: 5, 14; Act. 21: 13 och Stycker af Daniels bok om Bel i Babel). Nu min kära läsare, hafwer tu sielf utöfwat en sådan utwärtens gudstienst, som här beskrifwes och gifwes prof uppå, så lærer tu snart medgifwa, at denna dageliga öfningen kostar något mera på gamla Adam, än at med werlden i godt mak aflägga sit compliment eller dagswärke i kyrkan. Detta oakadt tiltalas och straffas sådane trogne Guds tienare, likasom wore de den sanna gudstienstens föraktare. »Herre skaffa ena hielp, at man frimodeliga lära må» (Ps. 12: 6, Ps. 44: 5, 24).

§ 7. En sann gudstienst föraktas och försummas in- och utwärtens

a) af alla dem som ogärna tänka på Gud och så illa trifwas i hans umgänge (såsom fiskar i lufften), emedan deras kötsliga sinne är en fiendskap emot Gud, hwars heliga lius bestraffar deras egenkärlek och werldslustar och således oroar deras egenwilja och är dem pinsamt at lida (Job. 21: 14; Ps. 10: 4¹, Os. 8: 4, 14¹).

b) af allom dem, som akta Gud ringa och hafwa ingen försyn för honom (emedan de intet röna hans dyra närwarelse), utan lefwa och tala, likasom Herren woro långt borta, hörde eller såge dem intet mer (Job 22: 13, 14; Es. 29: 15, Luc. 12: 45, 46).

¹ L.

c) af allom dem, som förse sig intet godt hos Gud, äro inwärtas skygge för honom, åstunda icke hans andas goda råd, hälsogifwande tuktan och gåfwor, utan falla med sit hiärta och lit på de närwarande yttra tingen, blifwande i sorger och klenmodighet liggande, så framt icke creaturs tröst får göra dem til en tid trotsiga och drukna (Es. 30: 1, 2; cap. 31: 1, Jer. 17: 5, 9). Widare föraktas ock gudstiensten

d) af dem, som i pröfwo-tiden intet wilja fram den rätta gena wägen, som Christus sielfwer gådt och dem ännu leda wille, utan de wika afsides, utwäljande sina orma-wägar, som för deras commodité, jordiska egennytta och äresiuka tienligast synas. De stå icke i strids-dagen (Ps. 78: 9; Ezech. 44: 9, 14) utan genom sin otro och egenhet wanära de sin Herra Gud, den de tiena borde (Num. 10: 12).

Äfwen så försummas gudstiensten

e) af allom dem, som icke af hiärtans tacksamhet erkänna, at de af Gud åtniuta alt det goda, som dem wederfares (Deut. 32: 15, Dan. 5: 23, Jer. 5: 24), utan tilskrifwa det himmelens drottning eller sin falska religion och kyrkiotiensten (Jer. 44: 17, 18; Es. 47: 5, 7).

Korteligen ock

f) af allom dem, som försumma Guds kärlek, lydna, lof och be-kännelse; kunnande sålunda icke på något gudeligt och wälsignadt wis wara sinom nästa til gagn och fromma (Marc. 12: 33, Rom. 13: 8, 10; cap. 1: 21, Jac. 4: 17, Joh. 15: 5).

Application här af lærer Guds genomträngande swärd gärna göra på hwar ock en i synnerhet. Jag för min del önskar mig nåd at to-ligt lida Herrans eld och lykta, som genomsöker hiärtans innersta fallar och wrår. Amen. Ps. 139: 23, 24.

§ 8. Sådan samwets pröfning och hiärtats öpna utbredande för Gud är oss å alla sidor nödigt, dels at wi icke sielfwe måge wara straffelige, då wi döme andra för gudstienstens försummande, dels ock at wi genom sådant godt praeservativ måga bewaras för den förskräckeliga domen, hwari många råkat, the ther efter hand kom-mit så långt bort ifrån Guds lif och dienst, at de under sken och namn af gudstienst skända den sanskylliga gudstiensten och föröda det dageliga offret (Dan. 8: 11, 12; Eph. 4: 18, Col. 3: 17; 1 Cor. 10: 31).

§ 9. Såsom til exempel

a) när de gifwa det ut för en christelig gudstienst, at de effter gamla wanen, i sin nådelösa naturs krafft, med munnen upläsa några hönesätt, siunga psalmer, afhöra orgor, musique och predikningar

m. m. s. (Jer. 8: 5). Är icke detta at vanhedra¹ den sanna gudstiensten?

§ 10. Den sanna gudstiensten är ju en ädel och dyr sak, ty den 1:o tilwärlkas af Guds anda (1 Cor. 12: 3, 11); 2:o den öfwas egentligen i wår anda (Joh. 4: 24); 3:o den utgår af hiärtans grund Gudi til behag (Col. 3: 23, Ebr. 12: 28; 1 Petr. 2: 5); 4:o den hafwer Guds frid, frögd och wälsignelse med sig (Rom. 14: 17, 18).

§ 11. Då däremot bemälte (§ 9) kyrkio-tienst, den de hålla för gudstienst 1:o tilwärlkas af egen naturs krafft, samt satans pådrifwande, som gärna ser, at syndamåttet genom Guds namns ohelgande snart må upfyllas (Eph. 2: 2); 2:o. Den förrättas med kroppen, munnen, tungan, hufwudet, minnet, inbildningen och förnufftswärksamheten (Marc. 7:6). 3:o. Den sker sällskapet och medborgarena til behag, i et jordiskt och fåfängeligt sinne, som tracterar Gud med lösa complimenter och ceremonier, såsom werldenes wane är, sammaledes med swек och flärd at omgås med menniskior, hafwandes sielf-kärleken och egenheten för den käraste Guden och grund-reglan (Jac. 4: 3, 4; Gal. 1: 10, Jer. 18: 14, 15). 4:o. Denna kyrkio-tiensten, som så firas, hafwer idel förbannelse med sig, förödandes alla gudeliga bewekelser med sit förgifftande skrymteri, ther Gud stygges wid (Jer. 23: 14, 15, cap. 6: 13, 15; Deut. 28: 47, 48; Luc. 12: 1).

§ 12. Slike nådelöse menniskior, skulle dock låta Herrans namn och gudstienst oskiämd, om de än ingen nåd wille anamma til des rätta helgande (Ezech. 20: 39).² De gjorde ock bättre emot sina egna själar, om de aldeles höllo sig ifrån kyrkorna och deras wanliga kyrko-yrsla, ty tå kunde de til äfwentyrs blifwa nyktre från deras oandeliga boleris win och skrymteris förtrollande kraffter (Apoc. 17: 2, cap. 22: 15, Ps. 109: 7; 2 Tim. 2: 26).

§ 13. Widare är ock det kränka och föröda den sanna gudstiensten,

b) när själar icke³ allenast sielfwa intet gå ut ifrån den falska kyrkio-tiensten, utan ock med råd, förmaning, menniskio-stadgar och hotelser med andelig och lekamlig straff, förmenat androm at lemna den torfftiga och hinderliga kyrkio-gången och at ewigt ingå i Guds och Christi äktaienst och tempel.

Det är förskräckeligt, at menniskior (som wäga för Gud mindre än intet), i sin blindhet och tilwälda andeliga auctorité töras sättia sin tröskel brede wid Guds tröskel, ja, sin stohl öfwer Guds stohl i hans frigiorda barns samweten (Ezech. 43: 8; 2 Thess. 2: 4, Ps.

¹ Alla utom V., som har *vanära*. ² Ej i V. och N. 1980 l. ³ V. *intet*.

Kyrkohist. Årsskrift 1910.

62: 10). Samwetsöme domare förstå nogsamt i åtskilliga förefallande besynnerliga tilfällen wid det eller det individuum och omständigheter, at äfven i naturliga och lekamliga mål, wore betänkeligit at stadga och¹ med exsequerande myndighet publicera generala lagar för undersåtarena, så framt icke öfwerdomarne² fingo enligit natursens lag) dispensera eller effter billigheten applicera lagen efter de (hic et nunc) existerande omständigheterna. Ty annars kunde ofta den politiska lagens strängaste rätt blifwa den största orätt i anseende til natursens lag. Fast betänkeligare måtte det anses, at effter mennisklig godtycko och de påfwiskas exempel med werldslig arm och makt tränga sig in i Christi kyrka och med menniskliga ordningar dämpa och oroa den H. Andas högst ordentliga och souveraina regering i de frigiorda barnens samweten och gudstienst (2 Cor. 1: 24, Act. 5: 28, 29, 39, cap. 4: 18; 1 Thess. 5: 19).

Sådant ingrep i Christi egna regalia (och andeliga herda-embetes rättigheter) sker jämwäl tå, när en werldslig makt påbiuder såsom en gudstienst, hwad Christus, den ende gode Herden, dock intet eskar (Matth. 15: 3, 9). Såsom til exempel, at lefwande Jesu får skola på utsatt³ tid löpa til wissa rum, at där åhöra en menniskia, en legd herde och stafwa effter honom de af menniskior conciperade böne-formulair, hwarigenom thesse fåren uppehållas och afhindras från deras gröna bet på Christi egen äng och från det rena watnet ur hans chrystalliska elf (Joh. 10; Ps. 23; Apoc. 22: 1, cap. 5: 2).

§ 14. c)⁴ När en jordisk herre giordt detta steget, at han understått sig effter förnuftets tycke reglera och inrätta Christi andas egna wärkningar i de helgade siälarnas tempel, såsom til exempel at föreskrifwa, hwad innerliga rop och böner den H. Ande skal i de sina upwäcka den eller den timan årligen i all deras lefnads tid, så länge de wilja bo i hans rike och landskap; jämwäl hwad upplysnings kraffter och Guds ord en Christi tienare skal frambära den eller den timan, med mera sådant, som allena tilkommer helgonens konung och hans fria andas oinskränkta wilja och godtfinnande (2 Cor. 3: 17; 1 Cor. 12: 11), så kan den werldslige regenten jämwäl göra det felsteget, at han slår Christum i hans lemmar, fängslar och förjagar dem, som äro sins konungs trognaste undersåtare, just tå, när de som modigast göra emot den jordiska konungens bud, såsom Sadrachs, Mesachs och Abednegos exempel utwisar (Dan. 3; Es. 33: 22, Matth. 25: 45, Ezech. 35⁵).

¹ Saknas i V., S. och N. 1980 l. ² V. och S. öfwerdomaren. ³ V. uppsatt. ⁴ Alla utom V. och N. 1980 c; N. 1980 l och T. 269 b sakna paragrafbeteckning. ⁵ L. och T. 269.

Ett sådant förödande af gudstienst och trogne tienare hafwer herrskat i det påfwiska riket, och när protestanterne på thylikt wis upresa sig emot Gud och hans smorda (Ps. 2; Act. 4: 25), menande sig göra Gudi en tienst därmed, at de för menniskliga kyrkiostadgar och ordningar skull i förtid dräpa Christi slaktefår, så äro de ännu mindre at ursäkta (Joh. 16: 2, Act. 22: 3, Luc. 12: 45, 48).

Den som inser, hwad wälmenta intentioner och afsikter många kyrko- och kloster-ordningar i de påfwiska orterne hade af begynnelsen och däremot besinnar, hwad samwets twång, band och mord däraf med tiden upkommit, sedan den werldslige armen gaf sin krafft och auctorité åt prästerna eller conjungerade och förblandade werldsliga måhl med de andeliga, den lærer intet illa uptaga, at iag med dessa enfaldiga påminnelserna afbördat mit samwete och förrättat min gudstienst, önskandes, at Herren Jesus sielf wille taga sig an sin egen sak, sina egna får, och ibland dem jämwäl räkna mig i tid och ewighet (Joh. 10: 27—29).¹

§ 15. Wid denna sakens betraktande upstiger hos mig en wördsam tacksäjelse til min Gud, som frälst mig willfarande får fran ulfwar och deras fårakläder, kallande mig intil sin klena hjord. Det är ock en nåd för mig, at Guds försyn skickat mig til Stockholm i dessa tider, å et nådefullt lifslus upgått ibland folket. Hafwer Höga Öfwerheten tilförene hafft en hop naturs menniskior at styra, de der häldre i sin otros præjudiciers och fäderliga superstitions mörker bundne, welat förblifwa innom sina kyrko-skrankor, än at de, i werldenes och egna kärlekens försakelse, skulle gå ut ur lägret at under Christi smäleks bärande blifwa innerliga förenade med sin enda goda Herda, så är däremot nu för tiden Svea rike den nåden wederefaren af Herranom, at han här tillreder sig et tempel af lefwande stenar, som växa tilsammans på hörnastenen, grundwalen, den lefwande klippan, som gifwer wälsignelse åt landet, så framt inwånarena därpå bygga wilja, men sönderkrossar dem, som henne förakta eller² bortwälta wilja (Zach. 14: 3, Deut. 32: 15, 18, 29, 31, Matth. 21: 42, 44). Fördenskull önskar iag och beder utaf hiärtat, at Herren effter sin godhets rikedom wärdes til all sin bewista nåde jämwäl lägga denna, at Höga Öfwerheten och des domhafwande i rätterna måtte hemsökas med så rikt nådenes lius, mildhet och kärlek för Christi rike och rättsinniga barn, at den af Gud förunta samwets friheten i religion och gudstienst icke med werldslig makt

¹ L. och T. 269. ² T. 269 b; V. och N. 1980 l tillägga *den*; L., S., T. 269 och N. 1980 c *them* eller *dem*.

olyckeligen angripas måtte (Act. 5: 39). Och emedan mig är af Gudi tildelad någon andelig gäfwä och uplysning i thessa sakerna. jämwäl effter Guds råd och försyn gifwen tid och förmåga den samma skriffteligen at frambära, så hoppas iag, at följande föreställningar, som äfwen höra til förklaring öfwer Ven. Consistorii (§ 1) andragna klagomål, lära utaf gudfruktiga läsare tagas under opartiskt öfwerwägende i enfaldigt begär och bön om Christi andas uplysning. Tu krafftiga sanning, Jesu Christe, stärk mig med tin fria anda til at tala hwad rätt är, utan anseende til personer!

§ 16. Af det, som redan i (§§ 5, 6, 10, 13, 14) samt i min be-
kännelse om bönen anfördt är, lærer wara dem seendom klart och oförnekeligit,

a) at bönenes helige ande allena är uphof och styreman för all sannskyllig bön, som i Guds lius skall kunna anses för en gudstienst.

b) jämwäl, at ingen menniskia, ehuru mäktig, försiktig och ordentelig hon på jorden wara kan, förmår i sig sielf upväcka et enda anderop effter sit eget tycke, när hon will, ehuru länge och ehwarest för hennes förnuft ordentligast wara syntes. Ännu mindre förmår hon (med all sin jordiska makt, klokhet och anseende) skapa och åstadkomma i andra menniskior de öfvernaturliga Andans wärkningar, som afgjöra de christnas inwärtas bön och gudstienst. och aldraminst tilkommer det henne at kunna utse, afmäta och tildela åt hwar och en siäl i synnerhet de bönesätt och krafter, som hwarje dag och tima effter des egenteliga omständigheter, tilwänt och grader [de] aldratienligaste wara skulle.

c) Nu beror och dependerar den utwärtas bönen och gudstiensten aldeles af den inra, så at om någon blefwe befalt at med utwärtas ord och åtbörder förrätta gudstienst och icke undfingo i samma befallning en gudomelig krafft, som försatte honom aldeles i sådant inwärtas skick, som orden och åtbörderna utwiste, så blefwo honom med samma befallning pålagt at skrymta eller agera en comoediant och Guds apa; ja, än mera, om en sådan undersäte wore af Guds anda försatter i den slags inwärtas gudstiensten, som § 5, lit. b omförmäles, och icke des mindre undfingo et menniskio-bud på samma tid, at med utwärtas sång, ord och kyrkobuller interrompera och afslita Andans stilla band och krafftfulla besök eller inneboende, mon icke då et sådant menniskio-bud och förnufts stadga så mycket, som det förmädde, förderfwade och förödde Guds andas oinskränkta regemente, ordning och sannskylliga gudstienst?

§ 17. Fördenskull slutas häraf oemotsäjeligen, at ingen menisklig makt och myndighet äger rättighet inför Gud at påbiuda och befalla någon sin undersåte med wite och straff, at han på en wiss stund, rum och dag måste årligen i all sin lifstid upläsa eller stilla efftersäja den eller den bönen och siunga den eller den psalmen. Om ock någon öfwerhet sådant påbude såsom en gudstienst och slika påbud med lekamlig straff och böter exsequerade, den upreste sig wärkeligen emot Christum i hans lemmar, biudande til med sin werldsliga arm at mästra Guds finger och andas wärkning i de trogna. Och hwad de otrogna widkommer, de obotfärdiga och förhärda; så låto de sig gärna (af fruktan för lekamlig olägenhet, skymf och skada) snart beqwäma under et sådant ok; men blefwo dock genom sådana nödvändiga stadgar föranlåtne och nödsakade at liuga för Gud och genom wanan stadfästas och stärkas i skrymteriet och förhårdelsen.

§ 18. Wille någon inwända, at i landet finnes jämwäl botfärdiga och swaga, som kunde behöfwa the trognas hielp och handräkning, för dem kunde sådane kyrko-stadgar och ordningar wara tienliga. Jag swarar i enfallighet, at i landet finnas jämwäl siuklige på kropsens wäгна, som kunde behöfwa goda läkares hielp, dageliga och (individuella) noga upseende m. m. Nu ehuruwäl den werldsliga öfwerheten äger makt och wälde at styra och ordna om undersåtarenas kroppar och lekamliga wälfärd, så är dock intet rådeligit, at med öfwerhets placat, wite och straff föreskrifwa alla patienterna i riket, at de på den eller den timan och dagen årligen i all sin lifstid skola hålla sig till den eller den läkaren, så framt de wilja niuta burskap och undvika straff eller böter. Icke eller wore det förståndigt, om samma öfwerhet på dylikt wis föreskrefwe alla läkarena i riket, at de med samma recept och diæt skulle årligen på wissa dagar och stunder tractera alla patienterna, iag må icke nämna de friska och helbregda, eij eller de döda och desperata. Är nu så fatt med lekamlig mål, at werldslig öfwerhet däruti icke förmår alltid med nytta stadga och förordna; fast mindre går det an i de andeliga och samwets-målen, som så wida öfwerstiga denna werldenes och naturens sphere och gräntsor. Det finnes konungar och werldsliga regenter, som jämte politiquen jämwähl äga förfarenhet i medicine och kunna därmed wid tilfälle betiena sig och andra. Men icke är det brukeligit, at med straff, landförwisning och swärdet anse den patienten, hos hwilken deras medicine icke slår an effter önskan. Sammalunda där en öfwerhets person wore smord

med den Heliga Anda, bönenes anda, så hade han frihet at bruka samma goda andas gåfwor til sin nästas gagn och upwäckelse, efftersom han af Andanom blefwe stundeligen ledsagad; och om någon då icke wille anamma samma goda andas utflytelser, så hade han¹ straff nog i sin siäl, däraf at han måste ombära Guds andas goda tilbud, men intet wore det christeligit, om samma öfwerhets person då ropade eld neder af himmelen eller högge til med Petri swärd (Luc. 9: 54, 55, cap. 22: 49, 50).

§ 19. Jag hoppas, at desse upriktige föreställningar, dem iag gör i Christi kärlek, skola bewisa sig såsom sanning i de opartiskas stilla samweten, som endast se på Gud och intet frukta för människior. De lära wäl besinna, hwad för en påfwisk surdeg och qwarlefwa det inför Gud är, at på bemält wis (§§ 17, 18) sättia sig uti de trognas samweten i Guds ställe til at dirigera, inskränka och reglera deras böner och andeliga öfningar och således förstöra Guds dienst och tempel med menniskio-förnuffts ordentelighet (§§ 16, 13, 14). De påfwiskas exempel, som med sina horis canonicis och bönestadgar åstadkommit otaligt skrymterie och Guds namns missbruk, hade nog kunnat stå protestanterna til warning at icke falla i samma grop, men nu hafwa de prof nog på sina stadgars frukt utaf sina egna secterares upförande. Ty när folket kommit i wahnän med de påbudne böne-formulaires upläsande effter kyrkolagen och icke effter Guds andas gåfwa, så radar det til wägs utan efftertanka äfwen som de påfwiskas Pater-noster-band och Ave Maria. Männe icke Gud en gång lærer hålla ransakning, hwem det är, som gifwit anledning til hans namns missbruk och ohelgande? Jo wisseligen (Matth. 12: 36). Men iag wil intet wara någons anklagare hos min Gud, utan häldre med bön och medlidande ömhet söka försoning och bot i medlaren Jesu och effter hans exempel tala sanningen, mädan tid är, och ju icke med mit stillatigande och rädslo taga del i andras synder (Ps. 58: 2).

§ 20. Af samma grund, som nu om bönen skrifwit är (§§ 16, 17, 18), kan en uplyster läsare likaledes förstå, at

a) om något lefwande Guds ord skal talas af änglar eller människior, så är oumgängeliga nödigt, at Gud sielf utsänder sin anda i dens hiärta, som tala skal, och at han sielf wid hwarje tid och tillfälle hafwer fri disposition och ledig hand i sit wärktyg til at bruka det effter sin wilja (2 Petr. 1: 21, Jer. 1: 7, cap. 23: 13, 21, 22; Matth. 10: 20, Joh. 3: 34).

¹ L. och T. 269 *den*.

b) Nu äger ingen werldslig öfwerhet på jorden makt och wäld öfwer Guds ord och fria anda at taga dem til sig, när han wille, eller at utdela dem åt hwem han wille, eij eller inskränka dem inom wissa personer, rum och tider. Utan Guds ord och ande wilja wara obundne och frie ifrån all mennisklig wilja, förnuffts påfund och menniskio-tyckes ordentelighet och skrankor (Act. 16: 8; 1 Cor. 2: 12, 13).

§ 21. c) Fördenskull beslutes oemotsäijeligen, at ingen werldslig öfwerhet äger makt af Gud til at med lag och stadgar binda Guds ords predikande wid wissa personer allena och därtil utsättia wiss tid, rum och sätt, på hwilka det måste talas, samt anse dem för straffeliga, som sådana bud icke respectera utan häldre följa lifs-andans fria lag, som blås hwart, huru, när och huru länge han will (Joh. 3: 8).

§ 22. Detta är nu hos mig så aldeles utan all twifwel, at iag denna gången eij vidare det utföra will, hälst som det i en annan inlaga ske kan, derest iag hoppas få nåd at föreställa, hwad åtskillnad är emellan Guds ord och de nu på predikstolarna brukeliga predikningarna. Detta allena må iag nämna, at werldslig öfwerhet icke hafwer makt af Gud til at wid straff och wite stadga och biuda, det ingen förutan en allena skall få stå öpen för Guds anda til at förkunna Guds ord (om ock flere finge något) i de trognas församling, ty Gud wil sielf utse sig personen i hwilkens anda och mun han må utsända något ord (Act. 15: 7). Han utwäljer nu den ena och nu den andra i de trognas hop, därest han har wärktug at wälja på. Derföre må ingen menniskia understå sig (med sin kötsliga makt och förnuffts ordning) at dämpa Guds ord och anda i de trognas eller lefwandes sammankomst (1 Thess. 5: 19). Då Josua wille, at Eldad och Medad skulle tiga och at Moses ensam skulle äga Andans gåfwa, sade Moses til honom: »Hwi ästu så nitisk för mig? Gåfwe Gud, at alt Herrans folk propheterade och Herren låte sin anda komma öfwer dem!» (4 Mos. 11: 27, 29).

Sådan fri kyrko-ordning practicerades i 2 Chron. 20 cap., derest berättas, huru Guds anda (utom böne-formulair) upwäkte tro och alfwarligit böne-rop i den ena trogna lemman och sedan iklädde den andra med krafft til at tala Guds ord för folket. Josaphat bad: »Nu si, Ammons barn, Moab och de af Seirs bärg komma til at utdrifwa oss utur dit arf, som du oss gifwit hafwer. Wår Gud, wilt tu icke döma dem? Ty i oss är ingen makt emot denna stora hopen, som emot oss kommer. Wi wete icke, hwad wi göra skolom utan wår ögon se til dig. Och hela Juda stod för Herranom. Men öfwer

Jehasiel kom Herrans ande mitt i menigheten och sade: Akter här-til hela Juda, så säger Herren til eder: I skolen intet strida i denna sakene, allenast träder fram och står och ser Herrans salighet, den med eder är». Om min k. läsare wil i bibelen bese hela detta capit-let, så får han se, hwad krafft, lydno, seger och Guds lof fölgde effter sådant Guds ords predikande. At i Nya Testamentet jämwäl (och besynnerligen där) borde finnas en sådan frihet at tala i de christnas sammankomster i hus och på fältet, betygar apostelen nogsamt i 1 Cor. 14. cap., derest han lærer, at den som får af Gud något andeli-git sinne, samt den H. Andes drifft at tala, han må tala NB den ene effter den andre och skiffteswis alle (v. 30, 31, 37) och betygar så sedan, at hwad han dem så tillskref, war Herrans bud.

§ 23. Nu skrider iag (efter Herrans namns innerliga åkallan) til den drygaste delen af denna brukeliga kyrkiotiensten, nemligen *åhörandet af de på predikstolarna gängse predikningar* och wil ige-nom Christi nådegåfwor bewisa, at iag intet bryter Höga Öfwerheten emot därmed (cfr. § 1), at iag (om söndagar, bönedagar och andra påbudna högtids- och helge-dagar) icke infinner mig i kyrkorna til at afhöra de predikningar, som ordinerade prester effter kyrcko-la-gens föreskrifft frambära. Aldraförst betygar iag inför Gud, som bäst ransakar och dömer, at iag håller Guds ords åhörande för min dageliga siälaspis och nödigaste lifsmedel, nemligen at iag hörer Jesum, det lefwande ordet, begärligt anammar hans heliga lifsord och inflytelser, håller stilla för hans wärkningar och låter hans säd rotas, waxa och bära frukt.

Sådant åhörande fordrar offta hos mig en sådan indragenhet, at iag intet får höra effter andra människors tal, utan mår bäst hos Jesum sielf, at ligga wid hans bröst eller sittia wid hans fötter; men märker iag hans wink, at iag stundom bör höra til, hwad han igenom andra sina wärktyg mig säija will, så är iag redebogen at uptaga de smulor, som falla ned af barnens bord, eller i ödmiukhet afhöra, hwad hans wänner och tienare genom Andans gåfwo mig förhålla kunna.

Men om än iag wille swälta min kropp, hwad bruto iag därmed emot Höga Öfwerheten? Sammalunda, om än så wore, at iag intet hörde Guds ord eller wille intet äta flitigt af lifsens ord (Joh. 6), hwad anginge det den werldsliga regeringen? Jag stode ju sielf min egen hazard, om så wore i sanning. Men nu står det illa til i kyrkorna, folket lider hunger och törst så länge de wilja kiöpa bröds uppehälle och lifswattn hos krämarena på predikstolarna.

Är lekamelig hungers nöd en stor landsplåga, så är denna fast jämmerfullare, då utswultna själar, som aldrig kunna mättas förutan Guds sanna ords lifsbröd, nu likwäl afspisas med förgifftat barkabröd och andelöst sqwaller, Se Ezech. 14: 13, Es. 32: 6, Amos 8: 11, 12; Mich. 3: 7; 2 Cor. 2: 17. Hwilken är nu, som kan uphielpa landet ur sådan nöd? En werldslig arm, ehuru stark han är, förstår icke at commendera fram et enda Guds ord (§ 20), utan här gäller allenast et ödmiukt hiärta förutan swek eller en alfwarlig bön til sädenes Herra. Elias war en menniskia, samma lidelser underkastad som wi, han bad ena bön, och himmelen gaf regn och jorden bar sin frukt (Jac. 5: 18, 17; Ps. 68: 12, 10).

§ 24. Werldslig öfwerhet wördar iag såsom en Guds förordning och tienare i denna fördärfwade naturens rike, warande iag för Herrans skull både konungenom och hans befallningsmän underdånig i al loflig mål och ärende. Jag erkänner det för en nåd af Herranom, at hans ande gifwit mig et sådant hiärta, som älskar bröderna, fruktar Gud och ärar konungen, och detta icke för kötsliga ordsaker utan för samwetet skull (Rom. 13, 1 Petr. 2). Men käre, hwad ära wore det för konungen eller hwad båtnad för regeringen, om iag emot Guds souveraina fruktan i mit samwete effter de chaldæers exempel föllo neder och tilbåde et gyllene beläte, så snart iag hörde liudet af klockor och orgor? Dan. 3: 7, 8. Nu hafwer iag i Guds liuse fåt skåda och anse den almenna kyrkiotiensten och de werldslige prästernas oratoriske haranguer mycket enliga med det gyllene belätet i Babels land, dels emedan Guds frie ande icke däri får lefwa och regera, utan där finnas allenast döda idéer och tänkebilder, dels ock därföre at desse bilder och afmålade bröden förgyllas med Skrifftenes bokstaf och under namn af Guds ord och lifsbröd importera sinom säljarom både silfwer och guld. Fördens skull måga chaldæiska män länge nog anklaga mig, lika som föraktade iag konungen därmed, at iag icke tilbeder deras gyllene beläte eller antager deras kyrkiotienst och predikningar såsom min gudstienst och Herrans ord till mig. Jag blifwer dock med Jesu hielp wid Sadrachs, Mesachs och Abednegos tro och bekännelse (Dan. 3: 8—18) och hoppas til Gud, at konungen antingen här i tiden eller på domedagen skal få se, at de, som högre aktat Gud än menniskio-bud och än¹ deras egit lif, hafwa warit de ädlaste undersåtarne. Cfr. Dan. 3: 28. Herren föröke deras tro och antal, hela riket til wälsignelse!

¹ L. och T. 269.

§ 25. Min älskelige läsare, æternitati pingo, wi stå för ewighe-
 tens dör. Du må intet förtänka mig, at iag så skrifwer om öfwerhets
 kyrko-lagar, stadgar och bud, ty ehwarest i landet siälar finnas,
 som för samwets och gudstienst skull separerat sig ifrån de döda
 steen- och trä-kyrkorna, där hörer man de werldsliga prästerna ropa
 på brachium seculare, konungsliga kyrko-lagar och bönedags pla-
 cat. Men käre, hwad är det för et procedere? Woro du i Frank-
 rike, så kunde prästerna där agera med dig samma tragedia. »Så-
 som I nu welen, at menniskiorna skola göra eder, så görer ock I
 dem sammalunda» (Luc. 6: 31). Dessutan, hwad sannskyllig ära eller
 wanheder, samwetsfrid eller ock effterånger och oro hade konung
 Darius däraf, at han öfwertaldes til at underskrifwa och exsequera
 en konungslig befallning, et strängt påbud, at ingen skulle bedia
 något i 30 dagar af någon Gud eller menniskio utan af konungenom
 allena? Daniel ensam kom härigenom på profwet och i stor lifs-
 wåda. Men konung Darius, ehuruwål han i förstone med en falsk
 ära flatterades af de afgudiska, måste han dock¹ sedan bedröfwas och
 oroas däröfwer och änteligen ärkänna, at Daniel, som rätt trodde
 och utan återwändö tiente sinom Gudi, hade ej eller något giort
 emot konungen, fastän han effter åklagarens ord (vid. Dan. 6: 13)
 intet aktat konungens bud i detta målet. Sammalunda skulle wår
 nådige konung och riksens högloflige ständer hos Gud och inför
 hela liusens rike ingen heder, frid eller wälsignelse hafwa däraf, om
 de stadfäste och exsequerade en sådan kyrko-ordning och sådana
 religions stadgar, som kommo at kränka deras samweten eller be-
 herrska sådanas gudstienst, som likwål af Gud fått den H. Anda och
 lika dyrbara tro med Daniel (2 Petr. 1: 1). Af detta slaget finnas
 likwål några här och där i riket, des ware Gud lofwad, som låtit sin
 anda hwila i nordlanden och hafwer nu både eld och ugn (eller be-
 ständigt hemwist) i Jerusalem (Es. 31: 9).

§ 26. Fördenskull wil iag fortfara i min gudstienst och igenom
 Jesu hielp än ytterligare bewisa, det ingen werldslig öfwerhet äger
 fullmakt af Gud til at pålägga sinom undersåtarom (wid le-
 kamligt straff och wite), at de på bönedagar, sön- och högtidsdagar
 måste komma tilsammans i kyrkorna, at där effter föreskrifwit
 wis och på² utsatta stunder hålla gudstienst med de brukliga pre-
 dikningarnas åhörande.

a) Jag wil nu intet repetera, det werldsliga öfwerheten icke
 hafwer Guds andas gäfwor och ord i sin disposition til at utdela dem

¹ Ej i V., S. och N. 1980 l.

² Ej i L.

åt hwem hon wille, när, hwarest och huru länge hon effter sit förstånd tyckte ordenteligast och bäst wara. Se härom §§ 20, 21.

b) Jag wil icke eller denna gången länge påminna det, at werldslige präster icke äro sände af Gud, eij eller af honom skickelige gjorde til at predika något äkta Guds ord eller at föra Andans embete, hwilket på et annat ställe nogsammt kan bewisas. Utan iag påstår i all ödmiukhet och sanningenes frimodighet, at om än så woro, at werldslig öfwerhet genom sina wid academier upfödda präster och sändebud, kunde låta tilbiuda sinom undersåtarom något lefwande Guds ord, så woro dock ej rådeligit, christeligit eller rättwist för Gud at (wid lekamligit straff och böter, med kongelig exsequerande lag och bud) pålägga allom undersåtarom i gemen, det de på anbefalta dagar, sätt, rum och tider måste aflägga sin gudstienst igenom prästernas åhörande, ty det är utan twifvel, at somblige landets inwånare äro gudlöse och förhärde, andre åter böijelige och på sit sätt gudfruktige, någre ändteligen med Christo tätt förenade, sittande altjämt wid hans fötter, ja, äro i honom så inlifwade som lemman och rebbenen i kroppen. Om hwarthdera slaget måtte iag gärna säija något i synnerhet.

§ 27. Och först om de förhärda. Med dem handlar Gud så skonsamligen här i tiden, at han intet wil föröka deras dom och elände med för mycken nådes och kraffte-ords tilbiudande. Hör hwad för kyrko-lag Christi anda inskref i apostelens Pauli hiärta om sådana åhörare (Act. 18: 5, 6). »Anden twingade Paulum at betyga judomen, at Jesus war Christus. Men då de sade däremot och talade hädelse, skakade Paulus kläden och sade til dem: Edart blod ware öfwer edart hufwud, NB häreffter går iag nu oskyldig til hedningarna». Samma förordning lemnade han sedermera sinom sone Tito, säjande: »Fly (eller drag dig undan) en kättersk menniskio, tå han NB en gång och annan förmant är, wetande, at en sådan är förwänd och syndar såsom den sig sielf fördömt hafwer». Intet befaller här Paulus, at man skulle med straff och böter twinga dessa owilliga åhörarena at komma til Titum, när han utsådde pärlor. Man förstår wäl, at sådane atheister, naturalister, forts ésprits och helt jordiska menniskior för timeliga raisoners skull wäl kunde förmås at gå med i kyrkan. Men om än Titus wore¹ där, så kunde han ej förhålla dessa slags åhörarena at förtrampa de härligaste² pärlorna (Math. 7: 6). Gingo sådana jordenes älskare sielfwilligt dit, så hade de sielfwe synden och domen ensame at bära. Men enär

¹ V. war.

² L. och T. 269 *heligaste*.

de genom sina mäktigaste påkörare (timeligt straff, skymf och skada) drifwas åstad, så hafwer den, som slika påkörare utsändt, jämwäl del i deras synder och plågor (Apoc. 18: 4, Dan. 5: 2, 23; 2 Sam. 12: 9). Af Jesu lära (Luc. 13: 24, 27; Matt. 7: 13, 14; cap. 13: 3, 23) är klart, at deras antal, som Guds ord förkasta, är aldrastörst, jämwäl, at man bör wara sparsam at utså den goda eller bästa säden, så framt Herren sielf icke besynnerligen utwisar åkren. »Eder är gifwet weta Guds rikets hemlighet» sade Jesus til lärjungarna »men dem androm genom liknelse» (Luc. 8: 10).

§ 28. Derföre förklarar iag min mening om kyrckio-gångs påbiudande med följande liknelse. Här upkomme i landet en stor hungers nöd, så at alle inwånarne, förutan några få Guds wälsignade, behöfde köpa säd. Nu hade konungen i alla soknar et proviants hus, där af alle undersåtarne kunde hielpas i deras nöd (mins noga, at iag intet anser kyrkorna för sådana goda proviants hus, utan iag sätter allenast, *ifall* där wore något rätt lifsbröd och siäla-spis), monne då wore angelägit at med konglig påbud stadga och befalla, det de få Guds wälsignade skulle sittia i häktelse på watn och bröd i 14 dygn för hwarje gång, de försummat gå in i proviants huset, så offta det blifwit öpnadt? Wore det icke wälgärning nog, at konungen offentligent kundgiorde det i alla soknarna, at den som wille, skulle få köpa för penningar? Och den som lede nöd, men intet wille taga på sig den mödan, at gå til proviantshuset, honom behöfde konungen intet förwägra, det han i sin girighet måtte swälta så länge, tills han finge mera lust til maten än til sina råstiga penningar. Men käre! Huru skulle icke det mer fägna än förtryta en mild öfwerhet, om de ofwannämde Fadrens wälsignade fingo et nådeligit regn af himmelen (Es. 55: 1, 2, 10) på sina wälbrukade åkrar, så at de utan penningar fingo säd och bröd tillfyllest genom Guds egen gåfwa och wälsignelse, så at de under hela den dyra tiden intet behöfde köpa något ur proviantshusen? Än mera, k. läsare, om desse få landets inwånare, sin Faders nyfödde barn, icke kunde fördraga den maten, som wore til köps i proviants husen, utan kunde bättre trifwas hemma af miölk i deras hus? Ja, ändteligen, om de af egen och andras bedröfweliga förfarenhet i sanning befunnit hade, det konungens embetsmän (af oförstånd eller diefwulens och trullkarlarnas förblindelse (2 Cor. 2: 17, cap. 4: 3—5; cap. 11: 13—15) blandat gips i miölet, monne då konungen skulle kunna biuda och befalla dessa uplysta barnen, at de likafullt af hans embetsmän skulle köpa miöl? Lät wara, at de inför konungens

domstohl icke altid kunde med witnen bewisa, det bemälte embetsmän sålde falska wahrer. Nog af, at de til sit eget lifs förwar fått weta, at där icke wore mat för dem (Joh. 10: 5, 8). Min läsare må här besinna, hwad § 26, lit. a, b, påmint är, och sedan applicera liknelsen på de följande slagen af landets inwånare, som iag nu nämna wil, nemligen:

§ 29. Här finnes i riket jämwäl sådane, som torde komma til Gud, om de finge någon god wägwisare. O Jesu, utsänd sådana, på det folket må få synen, til at wakta sig för de blinda, som leda sina snartrogna åhörare ned i gropen! Math. 15: 14. Här går nu intet eller an at bruka de påfwiskas nödgande (Bekehrsucht och compelle intrare), utan emedan Gud är angelägnare om siälars omvändelse, än någon öfwerhet wara kan, och likwäl aldrig trugar sit ord på någon, utan lemnar allom fritt wal, så wore ock rådeligit, at werldslig öfwerhet lemnade hwar och en undersåte fritt wal, om han wille blifwa salig eller intet, om han wille höra Guds ord af meniskior eller intet. Lät ock wara, at det stundom wore gagneligit för den eller den undersåten, at hafwa en utwärt¹ anwisning til Gud, huru kunde öfwerhets placat ponctuellement utsättia tienligaste tid och stund², då Herren skulle med sit hiärtrörande ord hemsökia hwar och en undersåte besynnerligen? Gud wet sielfwer aldrabäst sin tid, ty öfwerlemnas ock den regeringen tryggast åt hans egen allwishet, som intet försummar den tienligaste stunden at beså sina åkrar. Se exempel i Act. 8: 30, 31, 35; cap. 10: 3, 5, 33; cap. 16: 6). Så står det ock til Guds förbarmande at öppna undersåtarenas hiärtan til at förrätta en gudstienst med ordets åhörande, men icke förmår någon öfwerhet med sit påbud gifwa dem sådan nåd och öfning (Act. 16: 14). Mennisklig wilja och wal kan intet föda någon på nytt eller gifwa botfärdig öron at höra med til någon liffsens omvändelse (Joh. 1: 13, Rom. 9: 16), ty wore det gudeligast at låta Herren sielf styra arken (2 Sam. 6: 6, 7). Det obedrägeliga Ordet, som lif gifwer, är allestädes när oss i vår mund och i vår hiärtan, at wi det göra måge (Rom. 10: 8). Men förfarenheten hos andeliga christna betygar nogsam, at de somliga stunder icke kunna med prediko-åhörande utöfwa någon sann (in- och utwärt¹) gudstienst, hwar-ken effter sit egna wal, ej eller efter andras wilja och godtycke. Ty somliga dagar och stunder finna de sig fullt syslosatta med bön, kämpningar och anfäktningar, så at de intet orka höra predikningarna. De hafwa tilföre af sin Gud fått en så stor och dryg

¹ L. *inwärt*.

² V. *stunden*

lection, at de ännu ej hunnit med at utlära den. Och af öfningen är deras läremästares sätt och manér dem wäl bekant, nemligen at han intet öfwerhopar sina små disciplar med för många läxor på en gång. Äfwen som en klok åkerman intet altjämt plöijer och sår och åter straxt på nytt plöijer och sår, utan låter sädes-kornet hafwa sin tid at ruttna, rotas, gro och mognas. Man må se Es. 28: 23—29. O, at menniskiorna rätt besinnade, at, om någon gudstienst den eller den stunden med ordets utwärtas åhörande förrättas skall, sådant af Gud äfwen då dirigeras och gifwas måste. Annars är det icke wärddt. Ty Gud (och icke menniskior) wet rätta tiden at öppna hwarjom och enom de inra sinnen til at förstå Skrifterna (Luc. 24: 45¹, Joh. 3: 27). Fördenskul öfwerlemnna sig de godwillige siälarna billigt i Guds egen allwisa regering och styrelse, om de skola gå til någon menniskia at där söka Guds råd eller icke, om de skola gå hit eller thit, nu eller en annan gång. Men aldrig hafwa de befallning at söka den lefwande ibland de döda (Es. 8: 19, Luc. 24: 5). Därföre gjorde ock Höga Öfwerheten wisligast, om hon lemnade dessa fåren åt deras egen herda, som hafwer sielf noga omwårdnad om dem (Ezech. 34: 16).

§ 30. Men wore Höga Öfwerheten i Guds lius försäkrad därom, at alla des biskopar, probstar, kyrkio-herdar, capellaner, hielpepräster etc. hade Guds ord och anda lefwandes och regerandes i deras hiärtan och wore därjämte af Herranom förwissad därom, at han wille på den eller den timan utsända sit ord och öfwer-naturliga nådewärkningar i alla Sweriges kyrkior til alla, som dit komma kunde, och ändteligen wiste säkert, at Guds ande då wille accommodera sig effter de förordningar, som stå i kyrkolagen och handboken samt binda sin text (eller lifswärkande kraffter och ord) wid de föreskrefne text-ord, då medgifwer iag gärna, at Höga Öfwerheten kunde och borde genom offenteliga publicationer låcka och förmana både halta och blinda (iag menar på siälenes wägnar), fattiga och krymplingar, at de wille komma tilsammans til Guds ords åhörande. Men om då hände, at många för sina jordiska² och kötsliga ursäkter skull (Luc. 14: 18—20) icke godwilligt kommo til sådan stor nattward och Guds bröds åtniutande, skulle då öfwerheten bruka sit swärd och lekamlig exsecution? Nej! Herrans straff wore nog, då han säger, at ingen af de män, som budne woro, skal smaka hans nattward (ibid. v. 24).

§ 31. Det tredje slaget af landets inwånare i denna tid kan äfwen i detta året 1738 till Guds pris bekänna och säija: »Herren

¹ N. 1980 c; öfriga v. 23 l. 43.

² V. jor-

wäcker mig hwar morgon, han wäcker mig örat, at iag hörer såsom en lärjunge. Herren, Herren hafwer öpnat mig örat, och iag är icke ohörsam och går icke tillbaka» m. m., som kan läsas Es. 50: 4, 5. Dessas inra öron äro öppna til at förnimma och höra, hwad Herren sielf talar (Es. 52: 8). Han talar såsom en lifgifwande ande, icke *utom* dem, utan *in i* dem, i deras anda eller hiärtans grund (Ps. 85: 9). Där inskrifwer han sin lära, sit sinnelag och wilja i krafft af sit giorda testamente (Ebr. 8: 10, 11; Ps. 40: 9). Och effter som de hunnit til denna graden i hädelsen, at den Helga Andas smörjelse får lära dem och leda dem i all sanning (1 Joh. 2: 27; 1 Thess. 4: 9), så är ej nödigt och oumgängeligt, at den ene brodern skal lära¹ den andra, och än onödigare, at de af andra ny-christna skulle tagas i schola och aldra otienligast, at de med stillatigande såsom pythagoriske åhörare skulle samtycka til falska lärares sqwaller, likasom wore det alt Guds oracles. Wälmente präster, som råkat i förtroligt samtal med detta slags folket, hafwa stundom bekänt, at de sielfwe icke kommit så wida i sin christendom som desse, när Christi kors-scholas läxor och grader blifwit af erfarenheten berättade. Man hafwer exempel, huru någre enfaldiga själar genom Guds ord och anda blifwit lärdare än alla deras lärare (Ps. 119: 99). Rättsinnige Christi tienare arbeta därpå, at de måga fly Christo en ren jungfru (2 Cor. 11: 2), icke at de sielfwe skola få många widhängare. Nu är detta tredje slaget af landsens inwånare af Christo uptagne i et besynnerligt förtroligt umgänge, somlige så nära som en brud hos sin egen brudgumme (Cant. 8: 1, 2; cap. 1: 7). Därföre om någon med hotelse af andeligt eller lekamligt straff wille binda dem wid präster (*om de än* woro brudgumens egne wänner (Joh. 3: 29, 30), så wore den ingalunda brudgumens wän. Johannes Döparen war en redelig predikare, icke effter menniskio-wilja, han wiste sina k. lärjungar ifrån sig (cfr loc. cit. v. 28, 29) til Jesum, Guds Lam, och missunte brudene det icke, at brudgumen sielf tog henne i rättan tid ur scholan at sielfwer lära henne i sin egen kammar. Han gladdes fast mer däråt, at han och hans embete hade nu ernått sit ändamål.

§ 32. Samma lag gäller ännu hos dem, som Christo tilhöra. Den som sitter wid sielfwa lufsens källa och rena ursprung, må ej nödgas at gå långt bort i bäcken effter watn, än mindre förwisas til sumpiga kiärr och usla brunnar (Jer. 2: 13). En gammal ansenlig prophete (äfwen i Bethel eller Guds hus, 1 Reg. 13: 11, 18, 22) kan ock komma

¹ S., L. och T. 269. lära *af*.

detta slags folket til försökelse, föregifwandes något såsom et Herrans ord, hwad Gud dock icke i honom wärkat eller uttalat hafwer. Fördenskull är rådeligast at wakta sig för at öfwer gifwa den trygga siälasörjaren, hwilken aldrig swiker sina trägna tilbedjare, utan talar med de trötta i rättan tid och förseglar sit tal med gudomelig krafft och dygd i deras hiärtan.

§ 33. Sådana Guds wänner borde intet med någon mennisklig stadga eller kyrko-ordning bindas wid wissa pædagogiska öfningar eller menniskor. Låto de sig (emot sit frigiorda samwete af menniskio-fruktan) bindas därwid, så fingo de wäl känna Andans dom och ransakning lika som fordom de galater, hwilka Paulus så tilfrågade: »Nu medan I Gud känt hafwen, ja mycket mera kände ären af Gudi, hwi wänden I eder om til de swaga och wedertorftiga stadgar igen, hwilkom I på nytt tiena wiljen. I hållen dagar och nymånader, högtider och årstider; iag fruktar om eder, at iag icke til äfwentyrs hafwer fåfängt arbetat på eder» seqq. (Gal. 4: 9—11; cfr cap. 2: 4, 5; cap. 5: 1—6).

§ 34. Nu, min önskade läsare, få wi draga våra segel tilsamman, emedan nog är bewisadt, at de som dageligen effter lifsandans fria lag göra bön och höra Jesum (Jac. 2: 12, Rom. 8: 2, Gal. 5: 18, cap. 6: 12, 13), åtlydandes hans röst jämwäl däruti, at han kallar dem ifrån kyrkiotiensten och menniskiors tillit, de bryta intet emot öfwerheten (Dan. 6: 22) utan hålla en san gudstienst.

§ 35. Med sådan christloflig utgång från den allment gångbara kyrkiotiensten utöfwa Guds frigiorda barn en sannskyldig gudstienst, i thy

- a) De älska och wörda Gud mer än menniskio-bud.
 - b) De göra en tilbörlig och nu ganska nödig åtskilnad emellan Guds ord och prästernas wältaliga orationer.
 - c) De söka at med Jesu behålla hans rena lära, bestraffande den falska, som icke går af Guds mun (Jer. 23: 16, Es. 32: 6, Ezech. 13)
 - d) De vindicera och rädda Christi folks andeliga frihet, så mycket de kunna, betygande (åtminstone med sin praxi), at kyrkiogång icke är nödwändig til saligheten.
 - e) De utöfwa för Guds sannings och lydno skull en alfwarsam kärlek emot prästerna, emedan desse få tilfälle at se och pröfwa sig sielfwa, om de
- 1:o för sin profits och anseendes skull så angelägit recommendera templen och deras besökande (Act. 19: 25, Phil. 3: 19) och
- 2:o om några papistiska reliquier och qwarlefwor af ochriste-

ligit mästerskap öfwer Christi barn hos dem regerar (1 Petr. 5: 2, 3; Math. 23: 8). Ty när crediten hos de förra adhærenterna (eller secteriska åhörarena) faller, då sättes läraren bäst på profwet, om han sökt sig eller Christum, om han varit herre eller tienare.

3:o. Prästerne få jämwäl tilfälle at eftersinna, huru usel deras kyrkotienst varit, då de hwarken kunnat bedja eller predika i den Helga Andas fria krafft och gåfwo, såsom det likwäl borde ske (Matth. 10: 20, 21; 1 Petr. 4: 11, Eph. 6: 17—19), utan hafwa legat bundne wid böcker, minneswärk och menniskiestadgar.

4:o. Om än någre ibland prästernas stora antal finnes, som i sin fåwitskos tid gjort sin ed men sedermera fått nåd til sann sinnesförbättring, så är de fria Christi barns separation både prästerna sielfwa et upmuntrande exempel til samma frihets effterföljande såsom ock dem behielpelig at lösa deras åhörare ifrån kyrkoskrymteriet.

f) Ty de som gå i kyrkorna kunna ock gagnas af de trognas christeliga separation och deröfwer wid tilfälle aflagde bekännelser. Somlige präster beklaga't sielfwa (dock med olika alfware), at deras åhörare år från år stadna wid sit Herre-Herre-ropande och blott munteligit bedjande, utan alfwarlig hiärtans förbättring (Matth. 7: 21). Rättsinnige Guds tienare, som öfwer gifwit kyrkogång, de klaga sammalunda med förböner hos Gud och föreställningar hos menniskior. De önska, at folket ej wille blifwa så late-liga på sin drägg qwarliggande under den falska inbildningen, likasom wore det en gudstienst at löpa alla werldenes wäg til kyrkan, (Luc. 13: 26, Jer. 2: 24¹, cap. 7: 4, 5), sitta där en stund i sin commodité och afhöra en predikant (Ezech. 33: 31, Ps. 50: 8, 17, 22), merendels en sådan, som måst examineras i rhetorica, emot Pauli lära (1 Cor. 2: 4, 13). Och när de sungit några psalmer under spelande orgor och stundom upklingande instrument (Amos 5: 21, 26), så är complimentet aflagt, opus operatum eller dagswäcket bestält och gudstiensten uthe. Sådant förestälte iag ock den tiden iag fick predika, emedan iag hölt ingen ting angelägnare än föra folket från skrymteri och utwärtas ting til sanningen och et innerligit godt wäsende. Men nu har iag fått bättre insikt, huru denna wiktiga saken kan angripas och hugger säkrast til roten; nemligen så länge det är en almennelig lag för alla undersåtarena, at de måste effter gamla ordningen gå i kyrkan, och så länge kyrko-lagen och handboken, men icke Guds lifgifwande ande dirige-

¹ L.

rar kyrko-tiensten eller lefwer och regerar i präster och åhörare, så är ej at undra på, at Gud intet orkar lukta (eller hafwa behag) i deras församlingar (ibid. v. 21). Är då icke wäl giordt, at man i botn söker bota detta onda (§§ 9, 11), icke allena med ord utan ock med gärning samt willighet at undergå det lidandet, som på slik tro, bekännelse och lefwerne följa kunde?

g) Ändteligen sker ock med denna goda separation en rät gudstienst därmed, at man hafwer ömhet för sin egen odödeliga siäl, den Christus köpt och wil inreda til et heligt tempel för Guds ewiga kärlek.

§ 36. Ty at iag til et slut må nämna något om den mångfaldiga nytta, som gudälskande siälar hafwa däraf, at de i Herrans lydno gå ut ifrån den förderfweliga kyrkotiensten, så wore det redan nog för dem, at de

a)¹ undfly synden och främmande synders gemenskap (Apoc. 18: 4). Til exempel de undgå det afguderiet, som werldenes folk af menniskiofruktan och förblindelse begår, dels dermed, at det soummitterar sit samwete under menniskio-makt och anseende (Apoc. 13: 4), dels ock därmed, at det förlitar sig på lögn (Jer. 7: 4), på en utwärtas kyrkiotienst (§ 9), hållandes menniskiestadgar såsom nödwändiga til gudstienst och salighet (Es. 29: 11—21). Så gör infet Michaels stridsfolk och Lambsens jungfrur (Apoc. 12, item cap. 14). De winlägga sig därom, at de öfwer al ting måga frukta och älska Gud, sättiande all sin tro och lit til honom (Apoc. 15: 4), och besinna jämwäl, at effter en liten surdeg kan försyra en stor deg, så är det ännu farligare, at en liten söt deg skulle blanda sig in i en så stor surdeg, som hela den skrymtaktiga och obotfärdiga werldshopen är. Hwad är då wärdt at säija, det man bör gå i kyrkan til at förena sig med församlingens böner? Hwad är det för en försambling? Är det icke den allmenna werldshopen, som bär afwog skiöld emot sin Herra, missbrukar och ohelgar hans namn? Eller består kyrko-församblingen af de få utkallade och utkorade och trogne? Apoc. 17: 14. Denominatio fiat a potiori. Tusende getter, som kunde fått tu eller try får ibland sig, kan man icke kalla en Christi fårahjord (Math. 25: 33). Imedlertid weta de, som hafwa något Guds lif och känsla i sig, hwad besmittelse en trogen siäl kan hafwa af förtroligt omgänge och kyrkogemenskap, icke allena med de onda, utan ock med de halffromma; ty åtlyda de gärna Pauli förmaning i 2 Cor. 6: 14, 18; cap. 7: 1, i

¹ Alla utom V. och N. 1980 l.

det de icke draga i främmande ok med de otrogna, utan gå ut ifrån afgudarna och komma intet wid det orent är, hälst emedan Gud sielf wil då wara deras fader, och de skola få wara hans söner och döttrar och han utlofwat sig wilja wandra uti dem och bo uti dem, såsom i sit helga tempel.

§ 37. Uti detta Guds lefwande tempel få de

b)¹ dess friare avancera ur förhuset i det helga och ur det helga in i det aldrahelgaste, lemnandes (såsom Herren sielf) den yttra gården hedningomen at förtrampa. Apoc. 11: 2 (græk).

Alla de, som liffsens wäg bewandrat och framsteg däruppå giordt hafwa, weta nogsamt, at sedan de kommit utur staden Förderfwet, så hafwa de passerat igenom många trånga portar, smala pass, warit stundom uppe på bergen och åter neder i dällden, stundom rest wid källor och lustiga ängar men åter kommit at fara öfwer sandiga fält och torra ödemarker; nemligen här går intet an at altjämt trampa på et ställe eller årligen löpa tillbaka til samma mihlastolpen och wägwisaren, utan den som wil hem til Zion, han låte bron tiena til öfwergång och wägwisaren til desto tryggare fortgång. Så länge äpplet behöfwer safft, tilwäxt och mognad, så är stielken grön och stark nog at bära det, men när frukten är mogen, så förwisnar och förtorrkas stielken. Sammalunda så länge utwärtas öfningar med muntelig bön och sång samt andelig lärdoms åhörande gifwer någon ren safft til näring och tillwäxt för en botfärdig siäl, så må hon bruka dem, men när hon kallas til det, som bättre är och närmare befordrar henne til mognad och fullkomlighet, så bör hon lemna det sämre och ofullkomliga. En egennyttig collega in classe ultima wore den, som wille ewigt qwarhålla sina flitigasta disciplar nedre på sina bänkar och intet låta dem komma högre upp i mognare händer. Sammalunda ock den, som wille i sina sammankomster och pædagogiska öfningar fängsla och inskränka siälar, som Jesus wille nu sielf mer uplära och öfwa. O, den som fått höra Andans stilla susande och sakta wäder, han må intet begära det wisors bullret och Sinai dundret, som skallar i kyrkorna (1 Reg. 19: 12, Amos 5: 23; 2 Cor. 3: 6, 14, 15).

§ 38. De, som således effter Jesu innerliga böijelse utgå och fortgå ur tro i tro, hafwa ock för sina egna siälar den förmån, at de

c)² komma i närmare förening med Guds äkta församling, som är i Christo både på jorden och i himlarna; ty emedan de öfwergifwa

¹ Alla utom V., S. och N. 1980 l. I saknar äfven paragrafbeteckning.

² L., T. 269, N. 1980 c; N. 1980

et partiskt widhängande wid sådana kyrkor, som icke hålla sig kyskt wid brudguman Christum allena, så warda de skickelige til opartisk förbindelse med den helga, ena, almenneliga Christi kyrka, som finnes i hela werlden, iag menar alla lefwande Jesu lemmar, i hwad sect eller landskap de lekamligen wistas kunde. Och i det at desse flitige wandringsmän intet göra sig för långwariga hwiloplatser, hwarken i söta gåfwor eller några andra förbigående hielpemedel, så komma de alt närmare til Zions berg, till »lefwande Guds stad, det himmelska Jerusalem och til den otaliga englaskaran och til de NB förstföddas församling, som i himmelen äro beskrefne och til Gud, som alla dömer, och til de fullkomliga rättfärdigas andar» etc. (Ebr. 12: 22, 23).

Hos förfarna wandringsmän är det ju en bekant sak, at lekamlig öfning, sinnliga gåfwor i söt smak, liufliga harmoniers hörande, syner, prophetier m. m. icke äro media proxima eller de närmaste medlen til föreningen med Gud, utan ju andeligare bönens öfningar blifwa, och ju innerligare Guds ord kan åhöras, samt ju längre man blifwer införd i trones helga tökno och kärlekens aldraheligaste (1 Reg. 8: 12, Cant. 8: 2, 6, 7), desto närmare är man Gudi och i honom med den rena församlingen förbunden (Eph. 2: 21 cap. 5: 30).

Prophetiorna skola återwända och tungomålen skola afkomma, och förståndet skall återwända. . . tå det kommer, som fullkomligt är, så wänder det åter, som endels är. . . kärleken wänder aldrig åter (1 Cor. 13).

Ingifwit til behörig apologie för min separation från kyrkorna (eller til bewis, at iag med kyrko-gångs underlåtande hwarken öfwerträder Guds bud, ej eller förargar eller öfwergifwer Christi äkta församling, ej eller något därmed giordt emot konungen). Stockholm i Södra Förstadens lofl. Ciämners Rätt den 18. April 1738.

Sven Rosén.

IV

OM LEKAMLIGT ARBETE

Utförligare afhandling

Om lekamligt arbete,

*huru härmed förewetter i anseende til christendomen
och de christnas andeliga arbete, olika och föränderliga
tillstånd til in- och utwärtas.*

*Upsatt i anledning af det samtal, som Venerand. Consistorium
Holmense hölt med mig och mina kära medarbetare år 1736
d. 25 Oct. och d. 13 Dec. Ingifwit i Stockholms Södra
[För]stads Ciemners Rätt d. 18 Apr. 1738.*

(VLB. n:o 9 in 4:o. Afskr.)

Ps. 90: 17.

Herren wår Gud ware oss blid och
främje våra händers wärk med oss,
ja, våra händers wärk främje Herren!

§ 1. Innan jag går til de christnas lekamliga arbete, wil jag med några ord nämna om hedningarnas och mun-christnas arbete, des ändamål och oduglighet. Nemligen, en sådan nådelös meniskia arbetar platt ingenting för Guds kärlek skull, ty hon älskar intet Gud, utan söker sig och sit uti alt, hwad hon tager sig före. Är hon rik och därjämte til lättja benägen, så arbetar hon intet sielf, utan brukar andras tjenst och lefwer i en onyttig commoditet såsom terræ onus, en jordenes börda. Är hon fattig, så måste hon wäl för kjöld och hunger skull något göra, NB på det hon såsom andra djur må blifwa wid lifwet, hälst om hon är af en ärbarare art och wil intet gärna tigga eller med orätt skaffa sig uppehälle.

§ 2. Andre hafwa än starkare begär och drifft til at arbeta,

än den naturliga torftigheten och hungeren åstadkomma kan. Deras ande, som bör med sin wilja och behag (ingå och hwila)¹ i Gud, har förlupit sig och söker sit nöje, fägnad och lyksalighet i jordiska ting, den ene i werldsligit anseende och beröm, den andre i wällust och öfwerflödighet, den tredje i rostiga rikedommar. Korteligen, hwar och en springer med sit begär in i något bedrägeligit ting, det han anser för godt och söker at hugnas af och förenas med, i stället för Gud, det enda goda. Nu at de måga ernå slika falska goda saker och behålla sådana afgudar, så göra de sig mycken möda, omsorg och arbete. Och när de wunnit något, och känna likwäl, at deras begär intet fått nog, så söka de effter mer eller något annat slag, at de dock til äfwentyrs måtte blifwa förnöjde och stillade. Ach, om de dock weste, at intet skapadt ting, utan den rätte Guden allena, förmår at stilla deras andas diupa åtrå, och osläckeliga hunger, så torde de anamma nåd til at wända deras wilja från afgudarna (mammon, buken, ambition) in i det högsta goda. Men ty wärr, de måste weta sådant icke. De wilja ock intet tro, hwad Gud säger. Derföre arbeta de och släpa för sina omätteliga begärs skul (at blifwa rike, lefwa i lust och mak, i prakt och heder på jorden) och låta det ewigt² fruktbara siäla-arbetet stå orördt.

§ 3. En blott naturlig menniskia, ehwad hon bor i Japan eller Swerge, äger ingen förening med Gud i tro och kärlek. Förden-skull kan hon intet godt förse sig af honom, ej heller wänta någon hielp och uppehälle utaf Guds godhet, wishet, makt och rika för-råd; utan hon måste i sin otro sielf försörja sig, ja, ock bekymras om morgondagen, hwad hon då skall kunna lefwa wid. Ty will hon ock gärna i sin ægyptiska blindhet samla skatter (och förråd)³ för sig och de sina til flera år.

§ 4. Af den Heliga Skrifft är uppenbart, at sådant hedniskt arbete är Gudi misshageligt (Matth. 6: 25—34; 1 Joh. 2: 15—17; Luc. 12: 15—31; cap. 21: 34, cap. 8: 14) och hafwer för menni-skorna mycken onyttig oro, synd och förbannelse med sig (Ps. 39: 7, Deut. 28: 15, 38; Hagg. 1: 5—11). Ja, om än Guds mildhet tildelte dem otrognom (såsom Nabal, 1 Sam. 25) en stor portion af jordiska förnöjsamheter här i tiden, så blefwo de dock uslingar och fattige på de waraktiga rikedommarna (Luc. 12: 21), och fingo icke smaka Lambsens nattward (Luc. 14: 18—24) och Guds folkes wälluster

¹ N. 1980 c; T. 269 b *ingå i Gud och hwila.*

² N. 1980 c; öfriga

ewiga. ³ N. 1980 c och T. 269 b.

(Ebr. 6: 4, 5; Ps. 34: 9), icke heller njuta den äran, som de helige hafwa hos Gud och hans änglar (Sap. 2: 22). Här af kan man wäl se, huru föga värde är at sätta på de otrognas och hedningarnas arbete, i afseende¹ på christendomen, emedan wi weta, at deras motive til arbete är deras egen-kärlek, deras sätt at arbeta är ochristeligt, och frukterna fulla med förbannelse. (§§ 1. 2. 3. 4.) Ach käre, köpom då ögnasalfwa, at wi måge se, huru spitelsk en sådan borgerlig kropp (*corpus politicum*) är inför Guds och Christi ögon, fastän den för de blinda tyckes wara så härlig och lyckelig, rik och wälmående som sielfwa Babel (Apoc. 18; Dan. 4: 27).

§ 5. Men saligt är det folk, hwilkes Gud Herren är (Ps. 144: 15). Detta Christi folk ligger intet mer med sin hog i lergropen, inneslutit i mörker, stängt inom otrones skranke, utan hafwer antagit nådenes lius och låtit sig föras ut på Christi gröna fäldt. Desse indragas med sit begär och fria wal in i Gud, och i honom hafwa de så fullt nog och öfwer nog, at de icke mera trå tillbaka til wilddjuren (wällust, närings omsorg, och äre-siuka) dem de tillförene buro i skiötet. Nu äro de nöjde, ty de hafwa Gud, och han är nöjd med dem. Han gifwer dem sin frid och kärlek och gör, at de kunna hafwa honom kär och äfwen för hans skul arbeta.

§ 6. Desse trogne och älskelige barnen, som med hiärtans wälwiljoghet begifwa sina lemmar och alla kraffter Gudi til dienst och lydno, de hafwa det saliga privilegium, at Herren sielf wil draga besynnerlig omsorg, jämwäl för deras kropps förswar och uppehälle (Luc. 12: 7, 23, Matth. 16: 8).

§ 7. Såsom Guds barn och Christi lifegne, hafwa de ingen annan lag, än den kongeliga kärlekslagen, den² med gudommelig krafft i deras hiärtan inskrifwes och gör, at all annor Guds bud och goda menniskio-ordningar på et högre och fullkomligare wis fullbordas (Ebr. 8: 10—13; Rom. 13: 8—10; Marc. 12: 30—33; Jac. 2: 8—12).

§ 8. Guds Ande, som är Skrifftenes och all god lags uphof, leder dem stundeligen på det bästa sättet, aldrabäst wetandes, hwad arbete dem på hwarje rum och tid tienligast wara mände (Rom. 8: 2, 14; Gal. 5: 18, Sap. 9: 10, 17, 18; cap. 7: 11—16; Jer. 10: 23, 24).

¹ N. 1980 c, T. 269 b; V. och T. 269 *afseende*.
269 b; V. och T. 269 *som*.

² N. 1980 c, T.

§ 9. Herren är sielf med de sina i deras arbete, görandes det fruktbart och wälsignat (Ps. 127: 1, 2; Prov. 10: 22). Ja, för deras skull få jämväl de onde åtniuta mycket godt, som ses kan af Gen. 18: 17, 22; cap. 30: 30, cap. 39: 5, cap. 41).

§ 10. Desse fromme barnen, som i Jesu fått nog och öfwer nog (Joh. 10: 10), de äro förnöjsame med det, som Gud gifwer, mycket eller litet och ringa, både i mat och kläder; ja, om han än wille pröfwa dem til deras luttring, och lemna dem alsintet at se på, så blifwa de dock i trone wid hans osynliga gods och löfften (Phil. 4: 11—13; 1 Tim. 6: 6—8; Ebr. 11: 27, 2 Cor. 4: 18). Gifwes dem mycket, så behålla de det intet sielfwe, utan följa sin faders sinne, görandes wäl emot goda och onda (Matth. 5: 45—48).

§ 11. Af dessa grund-sanningar kan man redan nog aftaga, at med de christnas eller lefwande Guds barnas arbete är en hel annan beskaffenhet än med de ogudaktigas och skrymtares. Likwäl på det en så viktig sak må än klarare och redigare¹ fattas, så wil man korteligen omnämna, huru äfwen de trogne kunna finnas af olika tillwäxt, tros-grader och beqwämhet til et eller annat arbetes sätt och art, jämväl at de til utwärtens kunna lefwa i olika tider, orter och omgäinge, med flera omständigheter. Såsom til exempel:

§ 12. Här finnes i Swerge (Gudi äran!) upwäcka siälar af olika tilwäxt i deras christendom. Somlige hafwa ännu intet fått så god och fin hörsel i deras inwärtens menniskia, at de stundeligen märka och förnimma kunde,² hwad Herrans fullkomlige wilje wore hwarje tima. Derföre behöfwa de utwärtens lag och lefwernes reglor. Och så wida de icke gifwa sig bort åt Gud til at i rätt lydno redebogit följa hans anda och antaga hans faderliga tuktan så behöfwa de ock at stå under menniskiors twång och upseende, då deremot de fullkomligare fått öfwada sinnen, kunna och wilja stundeligen både höra och följa Guds frigiörande Andas röst och bewekelser och betarfwa således icke at stå under tuktomästare, som skulle drifwa dem til arbete.

§ 13. Bland de upwäcka finnas somlige af en så späd tro på Gud, at de ännu behöfwa strida emot sit förra afgudiska sinne, då de »offrade sinom nätom och rökte sinom garnom», (Habac. 1: 16), jag menar, förlåto sig på sina egna händers wärk och näringsmedel. Derföre de ock gärna nu öfwa sin tro därmed,

¹ N. 1980 c, T. 269 b; V. och T. 269 *riktigare*.
269 b; V. och T. 269 *kunna*.

² N. 1980 c, T.

at de icke begära något (af sin nästa)¹ för den tjenst och arbete, de honom göra, utan låta det komma an på Gud, huru han tackes böija nästans hiärta. Andre hafwa en segrande tro, som öfwerwinner werlden, se² blott på Gud och fråga icke ens, hwad de skola äta, hwad de skola dricka eller hwad de skola kläda sig med, utan öfwerlemna sinom husbonda all den omsorgen, dragandes de allena denna omsorgen, at de måga wärcka Guds wärk. (Joh. 6: 27—29), nemligen ära Guds löfften med tro och hans bud med lydno.

§ 14. Förfarenheten wittnar, at trogna siälar stundom utan sin christendoms skada äro rätt skickeliga til arbete, arbeta³ muntert och åtniuta⁴ ändå Guds frid. Men stundom åter försättes samma person i så starkt siäla-arbete innom sig genom strid, anfäktning, bestraffning, ja, ock himla-kärleks öfwerflöd, at hon icke kan taga sig någon utwärtas gärning före. Man wet exempel, då Gud så indragit siälenes förmögenheter in i det inra eller i det förtroligasta, omgänget med honom,⁵ at hon icke utan möda kunnat wända sig ut til at höra, se, tala och göra⁶ något i denna yttra werlden; och när hon dock wändt sig ut (eller gått ur Guds cabinet ut)⁷ på gården eller i köket, så har hon ock sedan länge nog måst poenitera eller plåga sig i den förbannade naturen, der orenas och oroas, lida hunger och törst i andelig måtto.

§ 15. Widare så kan den ene hafwa at strida med en lat och trög natur, som ogärna arbetar med sina händer, warandes häldre commod, lättsinnig och kringswäfwande. Till sådanas förmaning, bestraffning och upwäckelse kan Pauli språk anföras i 2 Thess. 3: 8—12, nemliga i Thessalonica woro någre, som drefwo fåfänga, hade onyttig ting före, woro förwetne, nyfikne, sqwalleraktige, och wille intet göra gagn. Sådant är twert emot christendomen, i hwilkens utöfning man hwar dag skall taga sit korss på sig, (wedersäija sig sielf)⁸ och följa Christum (Luc. 9: 23). En annar åter hafwer at strida emot en hetsig och wärksam natur, som är alt förmycket pickhogad på utwärtas arbete och gör sig en heder deraf, at han förströr sig i mångfaldiga syslor och beställningar. Honom är det ett korss och beswärligit at med Maria

¹ N. 1980 c och T. 269 b. ² N. 1980 c, T. 269 b; V. och T. 269 *de se*.
³ N. 1980 c, T. 269 b och T. 269; V. *de arbete*. ⁴ N. 1980 c: öfriga *njuta*.
⁵ N. 1980 c, T. 269 b; V. och T. 269 *Gud*. ⁶ N. 1980 c, T. 269 b; V. och T. 269 *höra, tala, se och göra*.
⁷ T. 269 b, N. 1980 c. ⁸ N. 1980 c och T. 269 b.

wara stilla och akta på Guds wärk i siälene (Luc. 10: 40—42). Ja, förfarenheten lär det wäl, at den afwoga naturen häldre arbetar såsom en träl i dessa jordiska tingen, än at den wil påtaga sig¹ Jesu ok, följa honom til korsset, lida Guds smältnings eld, samt därigenom befordras til död och undergång. Derföre swinckar naturen så gärna undan Christi renings bad och inra korss-schola, wiljandes så gärna undgå den inra dödskampen och (det) mödosamma arbetet i Andans wingård. För sådana personer är lekamlig beställsamhet skadelig och hinderlig i deras christendom, emedan deras wilje är så bunden wid jordiskt arbete, at den icke kan dermed så ledigt och kallsinnigt omgås, såsom jordiska ting handteras böra (1 Cor. 7: 31). Desse skada icke allenast sina egna siälar med sin arbetsamhet, i thy de uppskiuta sit nödigasta christendoms wärk, nemligen at afdö sin egen fiksamhet,² hwarmed de ofta kunna³ afslita Guds kärleks band, som han lagt på dem; utan de äro ock gemenligen⁴ androm til hinders, hwilka de genom sit häfftiga drifwande afhindra från ledigt inträde i Guds inra tjenst och rolighet, warandes i så måtto Pharaos fogtar like, som effter deras Herres⁵ sinne drefwo på mycket kropps arbete och wille icke släppa Israel til Guds tjenst i öknene och hans rolighet i Canaan (2 Mos. 5 seqq.; cap. 4: 22).

§ 16. Det är en grof okunnighet hos de ægyptiska mun-christna, at de så mycket drifwa på lekamligt arbete, likasom Guds Israel eller förstfödde barn hade ingen ting at göra, när de icke arbeta med kroppen i jordiska syslor. Slike egyptier, som nu lefwa, kunde åtminstone af Skrifftenes bokstaf fatta någon utwärtens kundskap derom, at fast än de rättsinnige israeliter icke wilja i Esaus buksorg under omåtteligit kropps släp förslösa sin förstfödsförlorätt, så undfå de likwäl af Christo dageligen arbete nog, i thy de bära hans korss, föra innerlig strid mot fiendernas anfall, dragandes omsorg för Guds rikes förkofring och templets byggnad samt annat mera, som arbetarena i Guds wingård åligger. Bese Sap. 5: 1; 2 Cor. 11: 23, Matth. 20; Luc. 13: 24, Apoc. 2: 2, 3, 19; 2 Petr. 1: 5—8; Es. 53: 11, cap. 49: 2—4, cap. 61: 4, 5, 6; 1 Thess. 1: 3, Apoc. 14: 13.

§ 17. Sammalunda är det ock en grof blindhet och ogudaktighet, at werldenes barn så fögo estimerade de osynliga eller ewiga

¹ Alla utom N. 1980 c.

269 b. ³ N. 1980 c kunde.

gärna. ⁵ N. 1980 c, T. 269 b; V. och T. 269 herrars.

² Orden *i tv . . . fiksamhet* saknas i T.

⁴ N. 1980 c; V., T. 269 och T. 269 b

tingen och sättia så litet värde på det innerliga arbetandet i Andan för at vinna Guds rike och des skatter. De ewiga göromålen borde ju högst värderas och aldrahållst idkas, efftersom Gud gifwer nåd och tid dertil. Et enda Andans bönerop är af större effect och värde än alt det arbete, som naturliga menniskior giordt ifrån werldenes begynnelse.

§ 18. Guds hiärte-barns käraste beställning är at omgås med honom och hans ewiga göromål. Dernäst, om de utwärtas något förrätta skola, så hålla de det för kosteligast, om de med lärande, råd, bestraffning, tröst och andra andeliga barmhertighets wärk kunna gå sinom nästa til handa. Se Ps. 51: 15, Ps. 141: 5. Job. 29: 15, 25; Jac. 5: 15, Col. 3: 16; 1 Petr. 2: 9. Sedan anse och estimeras de för en dyr Guds (gåfwa och)¹ wälgärning, om de med utwärtas tienstaktighet oförskylt få hielpa Christi lemmar, skiöta de siuka, besöka de fångna, bispisa de hungroga etc. (Matth. 25: 35—40; cap. 10: 41, 42).

§ 19. Jag går vidare i anledning af det som i § 11 omrördes, nemligen at olika tider, orter, omgänges folk och flera omständigheter äfwen wisliga böra observeras, så framt man wil fälla et christeligt omdöme om de christnas förhållande i lekamligt arbete. Det kan hafwa sin tid, at själar, som winlägga sig om christendom, icke ännu märka, hwad hinder i deras nödigaste kallelse och hwad besmittelser för deras själar fördold ligger i deras² utwärtas förrättningar och tiensters omkrets. Men gå de fort i omvändelsen til Gud under trägen bön och trogen wärkställighet af det de förstå, så få de hos Gud avancera, men hos werlden degraderas, så snart de anamma smörjelse för sin ögon och cordial för hiärtat emot menniskio-fruktan til at inse, fly och bekänna de samwetsförkränkelser, som i deras tienster och giorda förpliktelser warit inhweifwade.

§ 20. Ty på många orter äfwen i den så kallada christenheten äro sådana bomar, wallar och skranckor lagda i vägen för Christi folk, at om de än wilja in i embeten och tienster, så slippa de dock intet in utan sina sjäalars ruin och andeliga mord, emedan wid porten fordras lösn (Apoc. 13: 17) eller frågas effter symbolum. Hafwer man då icke characterem bestiae apocalypticae, d. ä., samma utwärtas muns bekännelse³ och kyrkio-tiensts likformighet, som den i landet regerande makten werldsligen stadgat

¹ N. 1980 och T. 269 b. ² N. 1980 c och T. 269 b. ³ T. 269 b; öfriga bekännelsen.

och påbudt hafwer m. m., så tolereras och insläppes man icke i det politiska samfundet. Wid sådant Babels regerande är dock Christus rådande mitt ibland sina fiender (Ps. 110: 2) och wänder det sinom barnom til godo. Ty äfwen dermed at werlden utestänger dem ifrån sit samfund, så komma de desto snarare til full resolution at gå ut til Christum utom lägret, bärandes hans smälek (Ebr. 13: 13). Herden Jesus är ock snar at (anamma dem, och)¹ föda dem på sin gröna äng och föra dem til lifsens källor. De ångra intet bytet, ty de hafwa nu fått en² bättre lön, som gäller i himmelen och på jorden, nemligen Ps. 23: 1, »Herren är min Herde, mig skal intet fattas». Cfr 2 Macc. 13: 15.

§ 21. Omgänges folket har ock mycket at säija wid skärskådandet af de christnas arbete. Somlige af omgänget kunna wara christne, somlige åter hedningar eller sådane, som icke hafwa Christi anda och honom icke tillhöra (Rom. 8: 9). Desse äro då utanföre de christnas gemenskap, icke hafwande delaktighet med dem i lufsens arf och Christi kärleks skatter; hwarföre dem beswärligit och tungt falla skulle at af sin del (Ps. 17: 14) något gifwa åt Guds barn, dem de hata och styggas wid (Prov. 29: 27). Fördenskul befalte Paulus de Thessalonicer arbeta med sina händer, at de måtte hafwa sig ärliga med dem, som utan till woro, och intet betarfwa deras, nemligen hedningarnas (1 Thess. 4: 11, 12).

§ 22. Ja, äfwen innom de rättsinnigas hoop, finnas undertiden swage, som ej ännu fullleligen skildt sig från widlådan det wid deras jordiska egendom. Nu är bekant, at den som älskar sit jordiska goda, ja, äfwen ock den, som ännu³ intet är rik på kärlek til Gud och hans barn, den anser det för swårt, ja,⁴ känner't såsom en tyngd och börda, om han skulle utan wedergällning meddela något af sitt. Hwarest så är beskaffat, där wil intet Guds barn taga emot något förgäfwes, at de⁵ icke må wara någon til tunga (2 Thess. 3: 8).

§ 23. Andre ater finnas i så stor⁶ öfwerflödande kärlek til Gud och sin nästa, besynnerligen til medsyskon i trona, at de intet anse det för tungt, när de i Guds lydno få ur hans skafferij utdela något af sit jordiska, som annars woro dem för⁷ tungt och wid jorden bindande. Sådana lära wäl de philipper warit, af

¹ N. 1980 c och T. 269 b.
i T. 269 b är texten i oordning.

² V.; öfriga *det*.

³ N. 1980 c och T. 269 b.

⁴ N. 1980 b och T. 269 b; V. och T. 269 *och*.

⁵ N. 1980 c.

⁶ Saknas i N. 1980 c och T. 269 b.

hwilka Paulus anammade lekamliga¹ gåfwor (Phil. 4: 15), då han eljest hwarken af de Corinthier eller² Thessalonicer wille emottaga det minsta (2 Cor. 11: 9). De qwinnor, som woro i sällskap med Jesu³ och hans lärjungar i all kyskhet landet igenom, betienandes honom och dem af deras timeliga håfwor (Luc. 8: 1—3, Marci 14: 3, 7, 9), de woro wisseligen lösgiorda ifrån sit jordiska guld. Annars hade Jesus, som under sit timmer-arbetes-tid häldre gaf än tog (Act. 20: 35), aldrig tagit förgäfwes af dem til at föda sig och sina lärjungar med. Än mindre hade⁴ han satt denna⁵ werldenes fattiga å sido i anseende til sig (Matth. 26: 11) och de sina (Matth. 10: 42, cap. 25: 40), så framt han (lika som denna werldenes Nabaliter, 1 Sam. 25: 10, 11) welat pålägga allom trognom i gemen, utan afseende på deras olika tillstånd, at sielfwe arbeta med sina händer, och äta sit egit bröd, hwilket dock för mångom är nödigt och lofligit.

§ 24. Elfter Andans förstlings undfående, då kärleken war blefwen warm i de tusende-tals upwäckta siälarna i Jerusalem (Act. 4: 32), war det icke tungt för de christna, at de alle förhöllo sig såsom barn i *en* Faders huus. Ingen af dem sade något wara sit af det han åtte, utan all ting woro dem menlig etc. (Act. 4: 32—35). Icke finnes där, at den H. Ande bestraffat någon christen, för det han nödtorffteligen åtnöt af sina syskons sålda åkrar eller hus, helst emedan Anden sielf gaf dem dageligen nog at giöra, samt friwillig hog at arbeta endräkteligen på Guds rikes uprättelse.

§ 25. Fördenskull må det icke heller i dag anses för ochristeligit, om de, som af Christo blifwit kallade från sina lekamliga näringsmedel förgäfwes emottaga och nödtorffteligen bruka de timeliga gåfwor, som deras syskon i trone (utom deras begäran) dem tillsända.

§ 26. Jorden är ju Herrans och hwad theruti är (Ps. 24: 1). Hela den skapade werlden måste stå til Herrans och hans arfwingars tjenst, så at äfwen korpar på Guds befallning gåfwo den hungroga kiött, hwilket de annars sielfwe gärna behållit. (1 Reg. 17: 6).⁶ Man hafwer ock prof derpå både i bibelen och i⁷ våra tider, at Gud äfwen hafwer de onyföddas hiärtan i sin allmakts hand,

¹ N. 1980 c och T. 269 b; V. och T. 269 *timmeliga*. ² V. och T. 269; N. 1980 c och T. 269 b *ej heller (af) de Thess...* ³ N. 1980 c; öfriga Christo. ⁴ N. 1980 c och T. 269 b; öfriga *har*. ⁵ Saknas i N. 1980 c och T. 269 b. ⁶ N. 1980 c, T. 269 b; öfriga oriktigt v. 16. ⁷ Saknas i N. 1980 c och och T. 269 b.

och jämwäl under tiden böijer dem til sådan tienstwillighet för de trogna, så at de gått dessom tillhanda uti nödenes tid, utan at beklaga sig öfwer besvär och börda (Es. 23: 18)¹.

§ 27. Emedan nu så är beskaffat i Guds allmenna och besynnerliga hushåll (§§ 24, 26) och de trogne upföra sig i dagelig lydaktighet såsom Guds barn och tienste-hion ägnar och anstår, så må buksorgen och politiska förnufftsreglor eller præjudicier icke binda deras af Gud uplysta samweten, ej heller hindra dem från Guds strids utförande emot mörksens makter; så framt de finna sig i sanningene utkallade från utwärtens² handteringar och näringsmedel (2 Tim. 2: 4). De äro sielfwe wane wid at gifwa förgäfwes, hwad de förgäfwes af Gud undfått hafwa. Wille nu deras mat-fader upwäcka och biuda någon af sina hushållare at tildela³ dem et stycke bröd, så weta de, at det inte wore något stulit bröd, utan en Guds gåfwa; men woro de i satans och syndenes tienst, då åto de stulit bröd, fast än det effter werldenes (wana och)⁴ wantro kallades deras egit bröd, det de med sit⁵ anletes swett förwärfwat hade.

§ 28. Korteligen, de trogne hafwa begifwit sig med kropp och siäl, arbete och lifsuppehälle uti Herrans sin Guds hand. Biuder han dem at lefwa af sina egna⁶ händers arbete, så äro de redebogne dertil, wiljande icke af lättia eller egensinnighet undandraga sig någon kropps beswärlighet. Men utwäljer han dem til en sådan lefnads-art, at de wäl stundeligen stå i hans tienst och lydno til in- och utwärtens, men måste dock taga födan och uppehållet af hans försorg blott i trone, så äro de jämwäl nöjde dermed, fastän detta kostar stundom mera på för deras ännu til äfwentyrs sig upresande egenwilja, förnuffts otro och egenkiärlek. De blifwa dock effter hand wane til at rätteligen bedia: »Allas ögon wänta efter tig, Herre, och du gifwer dem sin⁷ spis i sinom tid» et seqq. (Ps. 145: 15).

§ 29. Sedan dessa påminnelser äro giorda, kan jag nu dess bättre skrida til de Skrifftenes språk, som Ven. Consistorium wid sit förhör på oss applicerade, dem jag då anteknade, men finnas icke alla i protocollet upskrefna.

Det första war Gen. 3: 17, 19. »Tu skalt äta tit bröd i tin anletes swett» etc. Härwid är Guds wishet och godhet at wörda,

¹ N. 1989 c.
i V. och T. 269.

² V. *de* utwärtens.

³ T. 169 b *tideliga!*

⁵ N. 1980 c *sin*.

⁴ Saknas i N. 1980 c.

⁷ N. 1980 c,

T. 269.

som äfwen i detta synda-straffet tillredde för den fallna Adam et præservative mot wällust, lättia och andra odygder, deri han råka kunnat, så framt han effter affallet så makligen fått lefwa såsom tilförene i Eden. Man ser än i dag mång Adams barn, som ligga fångne i matbegär, äro latebukar och wilja intet göra gagn, så framt icke hunger och törst drefwo dem dertill. För sådana är det en Guds wälgärning, at de måste arbeta och swettas, på det wällust och lättia icke skulle¹ än wärre fördärfwa dem. Men lofwat ware Christus Jesus, vår andeliga stamfader, som i stället för Adams wällustiga (och lata)² natur föder oss på nytt til et annat sinne och gör oss så angelägna om Guds wärk och wilja, (Joh. 6: 27, 29, cap. 4: 34), så at icke allena wällust och lättia förswinna,³ utan ock stundom kroppsens lekamliga nödtorfft försummas, nemligen häldre än at⁴ någon andans böijelse hämmas och dämpas skulle.

Eljest hwad anförda⁵ språk angår, så wisar hela sammanhanget, at det⁶ innehåller en undsäjelse eller antydan, hwad onda påföljder på Adams affall (cfr Deut. 28: 44, 53)⁷ honom öfwerfallandes worde, hans fördärfwade⁸ kött til späkande; men icke är det et allmanneligit Guds *bud*, at alla menniskior, när de skulle äta, bort arbeta sig swettiga förut. Hela textens sammanhang v. 16—19 wisar nogsamt, at Gud der blott antyder Adam, hwad bittra frukter kundskapsens träs ätande honom bärandes wordo. Til exempel v. 17, »Förbannad ware marcken för tina skull; med bekymmer skal tu nära tig på henne i alla tina lifsdagar». Nemligen menniskians wanart skulle sådant med sig föra. På synden följer ju förbannelse (Deut. 28: 15 seqq.), och otron förorsakar mycken onyttig oro, smärta och bekymmer (Ps. 39: 7). Deremot om Guds af Adam förlorade beläte rikeligen förnyades i oss under Christi döds och lifs delaktighet, så blefwe ock wälsignelsen förnyad i den yttra naturen (Es. 60: 17). Och om Christi bud och löffte i Matth. 6: 33 med trones lydaktighet antoges, så kunde Adams barn undgå mycket bekymmer, hwarmed de eljest i förbannelsen taga äran från Gud, försörjandes sig sielfwa.

§ 30. Derföre må ingen förtänkia oss, at wi genom Christum söke förlossning från Adams förderf och usla tillstånd, nu skyndandes oss ur den qwäljande naturen til lifsens träd, fastän Cherubs

¹ Så samtliga i st. f. ett väntadt *skola*. ² N. 1980 c. ³ N. 1980 c; öfriga förswinner. ⁴ Saknas i N. 1980 c. ⁵ N. 1980 c *det* anförda. ⁶ V. *detta*. ⁷ V. och T. 269. ⁸ N. 1980 c fördärfwade.

swärd hugger vårt egna lif. Här finnas nog många ändå, som älska detta onda bekymret, fallets frukt, och trifwas¹ så wäl i sin anletes swett och arbete, at de deri nedgrafwa sina siälar, likasom den skalkaktige tienaren nedgrof sit pund i en swette-duk (Luc. 19: 20). Desse pläga gärna² skyla sina bekymmer-samma närings omsorger³ äfwen⁴ med detta språket (Gen. 3: 19), likasom woro fallets inra och yttra frukter ännu söta för dem. Wi wilja häldre taga dienst hos Gud, komma i hans bröd och i stället för werldenes omåtteliga sorger och släp söka med vårt pund at winna 5 eller⁵ 10 pund. Imedlertid försäkrar jag, at den som häri bewisar trohet, ofta är om middagen så trött af sit andeliga arbete, som en bonde bak plogen kan wara om afftonen.

§ 31. Det andra språket, hwarmed Ven. Consistorium sökte⁶ öfwertala oss til wissa tiensters antagande, hwarigenom wi kunde förwärfwa oss löner och uppehälle, står beskrifwit i Ps. 128: 2. Hwilka ord af Ven. Consistorio sammaledes såsom et allmänt Guds bud anfördes. Men när man ser på textens sammanhang och lydelse i ebreiskan, så finner man, at där bland andra de gudfruktigas timmeliga sällheter (effter Gamla Testamentets oeconomie, som hade gärna en jordisk lyksalighet) jämwäl NB utlåfwas⁷ denna, at de skulle få »äta sina händers arbete». Cfr Deut. 28: 12.⁸ Det är ju en timmelig fördel, at hafwa hälsa och kraffter, så at man orkar arbeta och får njuta frukten af sit arbete, såsom deremot i Skrifften (Deut. 28: 33, Os. 8: 7) räknas bland de ogudaktigas plågor, at de wäl sielfwe fingo släpas med arbete, men måste lemna sinom fiendom at förtära⁹ frukten af deras egna händers arbete. Cfr Deut. 28: 38.¹⁰

§ 32. När jag nu applicerar detta språket på Christum, min föregångare, och på hans effterföljare i Nya Testamentet, som yrka¹¹ på lidande och försakelse af de i Gamla Testamentet tolerabla jordiska¹² lyksaligheter, så finner jag deraf intet motive at lemna detta mit lefnads-sätt, utan warder fast mera upmuntrad at fara fort,¹³ lemnandes gärna mig sielf, min lyksalighet och arbetes

¹ N. 1980 c *de* trifwas; T. 269 b *drifwas*! ² N. 1980 c och T. 269 b; V. och T. 269 i st. *äfwen*. ³ N. 1980 c och T. 269 b *sorger*. ⁴ N. 1980 c och T. 269 b. ⁵ N. 1980 c och T. 269 b; V. och T. 269 *hålst*. ⁶ T. 269 b öfverhoppas orden *sökte* ... *Consistorio*. ⁷ N. 1980 c *utlofwades*.
⁸ Saknas i N. 1980 c och T. 269 b. ⁹ V. och T. 269 och T. 269 b.
¹⁰ V. och T. 269. ¹¹ N. 1980 c; V. och T. 269 *yrkar*. T. 269 b har öfverhoppat orden *som* ... *Testamentet*. ¹² Alla utom N. 1980 c. ¹³ N. 1980 c *fortfara*.

frukter såsom et depositum i Jesu wisa disposition och trogna förwar. Se Es. 3: 10; 1 Cor. 15: 58, Es. 53: 11.

§ 33. Det tredie språket, som Ven. Consistorium oss föredrog, war Eph. 4: 28. Och tilstår jag, at det motivet nemligen almosors gifwande, för några år sedan bewekte mig til¹ at antaga en condition, såsom det ock kan hafwa sin tid at upwäcka själar få wara i stånd til at genom sit arbete wara sinom nästa til handräckning i des timmeliga torffthet. Men en trogen siäl kan framgent wäxa til den lyksaligheten, at hon kommer i Christi korss-schola och i nogare effterfölgd af hans fattigdom, då man antingen intet orkar, eller ock² intet tilfälle eller³ tid hafwer til kropps arbete (Luc. 8: 3; 2 Tim. 2: 4) och likwäl förses med så stor andelig rikedom, at man⁴ kan utdela många siäla-almosor och andeliga barmhertighets gåfwor (2 Cor. 6: 10, Act. 3: 6—9). Slike lefwande Jesu lemmar, som grönskas af hans kärleks-safft, och såsom god fruktbärande trä utstå androm til gagns både⁵ kiöld, storm och heta, de äro så långt från tiufwars sinne och upförande, at de ock til sin nästas fromma wåga ära, frihet, lif m. m. Cfr. 2 Cor. 12: 15, Phil. 2: 30, Rom. 16: 4. Är fördenskul oskäligt at förhålla dem de första orden i Eph. 4: 28, som angå tiufwar och lättingar, de der älska sin egen commodité, wiljandes hwarken arbeta lekamligen eller andeligen. Andeliga wälgärningar kunna de ännu ingom bewisa, emedan de icke hafwa Christi anda (Judæ v. 19). Ty skulle de åtminstone se till, at de med ringare tienstaktighet kunde gå sinom nästa tillhanda, helst dem trognom, som med förböner och råd wäl⁶ blefwo deras själar behielpelige (Luc. 16: 9, Dan. 4: 24).

§ 34. Det fierde språket, som Ven. Consistorium oss förhölt, finnes at läsa Act. 20: 33—35, nemligen om Pauli exempel. Den som wil i bibelen se textens sammanhang, finner straxt v. 17, 28, at orden säijas egenteligen til präster och biskoppar, och at desse för de swagas skull (v. 35), som kunde uphielpas til christelig försakelse, när de af prästernas egit lefwande exempel sågo, huru fri och skild man kan blifwa ifrån jorden (v. 33), borde häldre som Paulus sielf (v. 34) arbeta med sina händer, än wara evangelio til hinders (1 Cor. 9: 12). Om prästerne med sit egit upförande utwiste, at Pauli exempls effterfölgd lågo dem om hiärtat, så

¹ N. 1980 c. ² N. 1980 c och T. 269 b. ³ N. 1980 c, T. 269 b; V. och T. 269 och. ⁴ V. och T. 269; T. 269 b *hon*; N. 1980 c *han*.
⁵ N. 1980 c och T. 269 b. ⁶ T. 269 b. och N. 1980 c.

kunde de ock recommendera det androm. Då kunde åhörarena jämväl se, at prästerne sökte up deras siälar och intet deras penningar. Men nu, då lärarne (effter werldslig lags rättigheter) taga ut jämväl de fattigas (swett och)¹ brödstycke,² så kunna åhörarena icke hafwa sådant evangeliskt effterdöme, som Paulus här^{2a} framställer. Cfr.³ 2 Thess. 3: 9.

§ 35. Finge Christus sådana ämnen i sin schola, som wille låta öfwa sig i andelig och lekamlig fattigdom, samt in- och utwärtas försakelse, dem kunde han wäl anförtro sit evangelium, sig sielfwan och sina håfwor; dem kunde han så utsända characteristicera och beprisa såsom sin sändebud och hemligheters skaffare. Desse kunde i wälsignelse anförä folket til försakelse af des näringssorger och jorda-tyngder. De kunde då⁴ både⁵ sielfwe lekamligen lefwa utaf trone, d. ä. utan wissa inkomster, demotron och girugheten widhänger, såsom ock wisa androm vägen til alt högre trones grader, jämväl i det lekameliga. At lefwa på kroppsens wägnar *utaf evangelio*, det är intet wara sina åhörare til tunga, ty hwarest Christi evangelium såsom en Guds krafft och söt Christi lifs-lukt får ingång, där upwäckes en friwillig Christi kärlek, så at det icke blifwer tungt at meddela det förgängeliga. Fördenskul hwar slike Christi tienare funno det åhörande folket wara⁶ jordiskt sinnat, där woro de wäl redebogne (såsom Paulus) at arbeta med sina händer til sit ringa och nöjsamma uppehälle. Man förstår wäl, at Christi effterföljare icke skiöta om singuliera och kostbara kläder, icke heller om kräselig mat och starka drycker, ty den ringa nödtorfften är dem nog. Sammaledes är begripeligit, at desse icke behöfde⁷ slösa bort tiden med postillors verterande och concepters skrifwande, ty af Guds anda, som sändt dem, utbodo och indrucko de wishet och kraffter nog til de fåkunnogas underwisning, de siukas läkedom och de bedröfwades tröst (Act. 20: 17—33).

§ 36. Dock wet man derjämte, at de, som NB af Guds anda sättas til upsyningsmän och handledare för andra, kunde jämväl råka sådant folk, som ganska willigt ginge dem tillhanda med timmeligit uppehälle, då de billigt endast använde sin tid på de ädlaste förrättningarna, såsom Guds ords och bönenes bewakande (Act. 6: 3, 5).⁸ Frälsaren sielf och hans lärjungar gjorde samma-

¹ T. 269 b och N. 1980 c. ² N. 1980 c *bröd*. ^{2a} N. 1980 c, T. 269 b.
³ N. 1980 c. ⁴ N. 1980 c. ⁵ V., T. 269 och T. 269 b. ⁶ Ej i N. 1980 c.
⁷ N. 1980 c; saknas i T. 269 b; V. och T. 269 behöfwa. ⁸ N. 1980 c och T. 269 b.

lunda. Men alung brukte eller påbudo de wissa inkomster (än mindre öfwerflödiga rikedomars församblande), dem de med werldslig makt utprätta kunde. Neij, Christi sinne är alltid at häldre gifwa än taga. Och när han sätter de sina på sin fattigdoms och frestelsers¹ fotspår, så gör han dem förnöjda (och glada)² i hunger, törst och nakenhet (Phil. 4: 12; 2 Cor. 6: 4, 5 seqq.), alltid upoffrandes sig och alla sina lifskraftter Gudi, at förtäras i hans kärlek, tjenst och lydno, efter Andans ledande, i nykterhet, måttelighet m. m. (Gal. 5: 22, 23).

§ 37. Det femte språket, som af Ven. Consistorio besynnerligen applicerades på oss och allena är infördt i des protocoll, kan läsas i 2 Thess. 3: 6—15, men icke utan obillighet på vårt närwarande tillstånd lämpas. Det skämtar intet at med Skriff-tenes ord, dem Christi ande dicterat, fäkta emot Christum och hans andas upförande i de trogna.

Tänk, k. läsare, om en blind skrifftlärd råkat för den lärjungen, som icke fick lof at begrafwa sin egen fader, utan borde twert af följa Christum, låtandes de döda begrafwa sina³ döda (Matth. 8: 21, 22), mon icke han⁴ i sit mörker skolat sagt, at Christus förstörde all god ordning, förbiudandes sonen at bewisa en wälgärning på sin egen faders lekamen? Mon han icke snart kunnat applicera det fierde budet på bemälte lärjunge? Men hade den lärjungen då kunnat antaga Exod. 20: 12 eller den skrifftlärdas förmaning såsom et Guds ord och Herrans förmaning til honom i de omständigheterna, han då stod uti? Neij, ingalunda. Äfwen så litet kan jag anse Ven. Consistorii förmaning ur 2 Thess. 3: 6—14 för något Guds ord til mig, emedan de utan Guds anda det så illa applicerat hafwa. Jag swarade derpå den 13 Martii a. c. 1738 inför denna högtärade lofl. Ciemners Rätten, derest Ven. Consistorii protocoll åter uplästes, och får jag⁵ nu wara desto kortare derwid och lägger allenast detta dertil, nemligen: Jag anser⁶ det såsom et uppenbart bewis af en egyptisk blindhet och werldsligit sinne, at de som med Christo gå bort uti öknena til at tiena Gud, beskyllas för lättia och anses för lösdrifware (Exod. 5: 17) men de, som genom deras⁷ dans,⁸ comoedier, masquerader, kortspel och flera onyttiga ting tiena satanæ, lemnas oangrepne såsom nyttige grenar i riket och lemmar i församlingen, twert emot detta anförda språket,

¹ N. 1980 c och T. 269 b frestelses. ² Saknas i T. 269 b. ³ V. och T. 269 *deras*. ⁴ V. mon *han icke*. ⁵ V. och T. 269. ⁶ N. 1980 c at jag anser. ⁷ V. och T. 269. ⁸ N. 1980 c och T. 269 b.

2 Thess. 3: 11—14. Bese ock Rom. 14: 23; 1 Cor. 10: 31, 32; Col. 3: 17, Gal. 6: 14, Act. 19: 19, 20. Uti Christi församling eller mystiska kropp äro de inga lemmar (Rom. 8: 9), fastän werlden, som gärna älskar hwad hennes är, släpper dem til sina kyrkior och altaren.

§ 38. Ändteligen hwad det sista språket, 1 Thess. 4: 12, widkommer, så äre wi hierteligen gärna underdånige dem Helga Anda, som genom Paulum gaf den förmaningen til de Christna i Thessalonica, at de skulle hafwa sig ärliga med dem, som utan til woro, at de icke behöfde deras, nemligen hedningarnas timmeliga goda. Wi giöre så med, wi gifwe oss icke i sällskap med de begabbare eller frögde oss med dem, utan blifwe ensamme för Guds hands fruktan skull (Jer. 15: 17). Wi lefwe roligt och stilla, skiötandes vår egen stycke, (efter v. 11 i 1 Thess. 4), dem Herren stund från stund träder oss i händer. Behagade det honom att sättia oss i sådana omständigheter, som desse thessalonicer, at wi antingen skulle arbeta för lön eller ock betunga hedningarna. (Matth. 6: 32; 1 Thess. 4: 12), så måste wi wäl taga betalning för hwad wi gjorde. Men nu ärom wi ingom til tunga. Wi tage ingen ting ifrån de otrogna. Nej, wi begäre icke heller något af de trogna, utan wi sem uppå Herran, som äger himmel och jord. Upväcker han sielf någon at af sit goda tillsända oss något, så heter det i vår hiärtan: »Tacker Herranom, ty han är god och hans godhet warar ewinnerliga; then allo kiötte maat gifwer, ty hans godhet wahrar ewinnerliga (Ps. 136: 1, 25), then boskapenom sitt foder gifwer, them unga korpomen, som ropa till honom»¹ (Ps. 147: 9). Således få wi ära vår Frälsares ord til sina lärjungar i Luc. 12: 24: »Ser på korporna, ty de så intet, eij heller uppskära, de hafwa hwarken källare eller lado, och Gud föder dem. Huru mycket ären I bättre än foglarna? Christi folk hafwer ädlare motive til sit arbete än mat, dricka och kläder. Ära de honom, så ärar och han dem (1 Sam. 2: 30).

§ 39. Vår Fader, vår Biskop, vår Konung och beständige Regente hafwer et wakande öga på oss, upväcker oss sielf, sätter oss i hiärta och hand, hwad wi giöra skolom dag från dag. arbetar med oss, äter med oss och wi med² honom. Ty han hafwer en mat och nattward för de sina, som är werldene en okunnig sak, hwaraf dock våra matta och trötta själar pläga qwickna

¹ Citaten efter N. 1980 c. ² Saknas i V.

wid effter striden. Men den som icke wil arbeta, han får ej heller sådant manna smaka (Apoc. 2: 17, Conf. 2 Thess. 3: 10).

Wi hafwe då en god herra at tiena hos; wi lofwom honom och önskom at förblifwa¹ i hans tjenst under nöd och lust, i lif och död. Han sörjer sielf för vårt uppehälle, qwarter och förswar, warandes sielfwer Herren² vår rika lön och mäktiga skiöld i tid och i³ ewighet.

§ 40. Nu, min k. läsare, skyndar jag til slut, emedan du nogsamt lærer finna, at vårt sätt til at lefwa och arbeta är icke emot en sann christendom, utan snarare enligt⁴ med Christi och hans lärjungars exempel. Wi sörje intet för morgondagen (Luc. 12). Wi låte intet näringssorgen dämpa hans goda Andas bewelser eller förqwäfja ordets säd i våra hiärtan (Luc. 8: 14, cap. 21: 34, 35). Wi samle inga jordiska skatter (Matth. 6: 19—21).⁵ Betror Herren oss något andeligt godt, så meddele wi förgäfwes åt dem, som wilja⁶ hafwa't (Matth. 10: 8). Lemnar han oss i fattigdom på andeliga och lekamliga gåfwor tillika, så wilje wi wara tillfrids med honom sielf och hans heliga wilja, som allena god är. Christus sielf har så blifwit öfwad och pröfwad (Luc. 9: 58, cap. 22: 42⁷; 2 Cor. 8: 9, Matth. 5: 3).

§ 41. Vårt lediga lefnadssätt är oss icke allena obehindrigt, utan ock beforderligt för⁸ en san christendom och des tilwäxt. Hela den mun-christna werlden ligger ju fången i sin kropps firande eller sorgfälliga förplägning, och med sina närings-sorger utestänger hon Gud från hans egen wärkstad, försummandes at söka effter⁹ Guds¹⁰ rike, som icke består i mat eller dryck eller jordiska rikedomar (Rom. 14: 17, Luc. 12: 15). Sådana förhinder hafwe wi undflytt och sky derföre såsom en tung jordisk träck, den der förorenar och betungar andan i upflygandet åt paradis. Wi kunne nu ledigt akta på Guds wink, och obehindrade tiena honom i öknene, emedan wi af inga egyptiska fordringar, twång eller stadgar inskränkte ärom. Wi ärom dock intet utan lag, ty Gud har benådat oss med sin kärleks och lifs lag. Han leder oss dageligen med sin goda anda, utwisandes tienligasta måttan, tid, rum och sätt at arbeta i andeligt eller lekamligt för oss eller andra. Om wi ännu stode under annars mans wäld, så kunde wi icke så wäl

¹ N. 1980 c *blifwa*.

² Saknas i N. 1980 c.

³ Saknas i V.

⁴ N. 1980 c; öfriga *enlig*.

⁵ V. och T. 269 v. 12—21.

⁶ N. 1980 c och T.

269 b *den*, som *will*.

⁷ N. 1980 v. 48.

⁸ N. 1980 c, T. 269 b; V. och

T. 269 *wid*.

⁹ Saknas i N. 1980 c.

¹⁰ T. 269 b *hans*.

få hålla oss til Gud (1 Cor. 7: 21, 31, 35), icke heller så obehindrat få betiena¹ Christi siuka lemmar, (som friwillig dienst behöfwa)² til siäl eller kropp.

§ 42. Medan nu Fadren kallat barnen ur Egypten, ur träloms huset och från tuktomästarens hand, så måtte ingen för- tänka dem, at de lyda och följa, wandrande med honom i öknene, effter hans molnstod och eldstod (Exod. 33: 15), under hans Andas tuktan och noga upseende. De hafwa förnummit i sanningene, at den Sonen gör fri, han är rätteligen fri, och at det är för andan sällare at stå under hans hand och styrelse än at liggia under människors förnufft, werldliga sinne, sedwane, drifft, onödiga fåfängelighet och egenwilja, fastän kiöttet wid detta sednare finge än så stora kiött-grytor (4 Mos. 11: 4, 5; NB 4 Mos. 9:17—23³).

§ 43. Sluteligen, fast än wi *nu* för våra samweten skull och at desto ledigare idka vår gudstienst icke kunne taga dienst hos människor eller i republiquen, så äre wi dock icke någon jordenes börda, ty emedan wi äre i Jesu, all wälsignelses källa, (Gal. 3: 13) och genom honom göre vår Guds wilja, upoffrandes honom lif, wälfärd och alla kraffter, så kan ej annars wara, än at han ju frambär goda frukter i och genom oss, hörer våra böner, och utgiuter sin wälsignelse öfwer våra syskon, landsmän och hela⁴ riket i gemen. Gudi allena ware äran ewinnerliga! Ps. 115: 1—18.

Däremot är oemotsäijeligit, at alla de, som arbeta i egenkärlek, utom Christum och hans andas ledande, de wärka i förbannelse, ehuru noga de än effterlefde bokstafwen af menniskliga stadgar och förordningar (Sir. 16: 5).

§ 44. Derföre wänder jag mig nu från alla fiendernas inkast emot Guds goda förande med mig, och mina k. medarbetare i Christi wingård, och inwänder mig i Guds stilla frid, som håller mig skåttfri för alla mörksens pilar. Amen!

Ps. 131: 2, Phil. 4: 7.⁵

Ingifwit i Stockholms Södra Förstads Ciemnens Rätt d. 18 April 1738⁶ (till förklaring öfwer Ven. Consistorii Protocoll etc. och till swars på Herr Stads-Fiscalens sista fråga af d. 13. Martii)⁷.

Sven Rosén.⁸

¹ V. *tiena*. ² N. 1980 c och T. 269 b. ³ N. 1980 c. ⁴ V. och T. 269. ⁵ N. 1980 c. ⁶ V. och N. 1980 c. ⁷ N. 1980 c; T. 269 och T. 269 b sakna hela underskriften. ⁸ Saknas i T. 269 b.

V

OM VÄRLDSLIGA PRÄSTER

Edel och Högaktad Hr Rådman och Præses,

så ock

Högaktade och Lagfarne Hrr Ciemnerer.

(Spatio intermisso)

(VLB. n:o 9 in 4:o. Afskr.)

Då iag sist hade den förmånen samt med mina syskon at stå inför den Högtärade lofl. Rätten, taltes bland annat besynnerl. om präster, såsom af protocollet öfwer den 18 April a. c. lærer kunna ses, sedan det blifwer justerat. Dagen därpå, när iag i stillhet öfwerlade, hwad å ymse sidor blifwit frågat och swarat, förekom en utlåtelse om prästernas värde enkannerliga nödig at förklaras, effter den wederbörandes sinne. Och efftersom iag den gången icke blef tilfrågad såsom de andre, hwad man förstår med werldsliga präster och hwad man om dem hålla bör. så wardt mig några dagar därefter til sanningenes ådagaläggande rätt angelägit at under Guds åkallan och tilflytande nåd upsätta detta innelykta sanfärdiga witnesbördet om werldsliga präster, däri man lemnar dem deras naturliga och borgerliga eller politiska värde, som dem kärt är, men effter sanningens dom afsäger dem det andeliga wärdet, hwilket de med orden sig tilwälla, dock i wärket icke af Gud begära. Man lemnar werldsliga präster i det wärdet, som de äga för Gud, hwilket är — o, mindre än intet (Ps. 62: 10, 15: 4). Sedermera har iag wäl tänkt at wänta med denna skrifftenes inlefwere-rande til des wi härnäst kunde blifwa instämde. Men som detta witnesbördet om werldsliga präster i dessa dagar blifwit mig angelägit af Gudi pålagt at frambära, så kan iag icke försittia Guds kallelse, emedan iag åstundar wara honom friwillig och hel upoff-rad til all hans råd.

Uti detta sinnet framkommer iag nu med denna af Gud und-fångna gåfwan, i förtröstan, at den lefwande klippan, på den iag

tryggt hwilar, lærer i all nöd wara min tillflykt och så sielf orörlig wid all fiendens skott och anfall.

Den Högtärade lofl. Rätten behagar nu, medan god tid är, taga denna saken i opartiskt bepröfwande under bön om Guds nådiga närwarelse. Mit giöremål är at lyda Gud och så låta honom strida sielf i sin egen sak (1 Macc. 4: 30—33).

Näst ödmiuk begäran, at detta måtte läggas jämte mina förra 3 inlagor til den lofl. Rättens protocoll, förblifwer iag med wördnad

Den Högtärade Lofl. Ciemners Rättens

Stockholm d. 23 Julii A:o 1738

Ödmiuke Tienare

S[ven] R[osén].

Et sanfärdigt och angelägit witnessbörd

Om verldsliga präster,

*hwad omdöme man til sin och andras samwets trygghet bör hysa, effterlefwa och bekänna om deras **kallelse, ordination, embetes förrättningar och frukter.** Framlagt i anledning af den ransakning, som d. 13 och 22 Martii samt d. 18 April a. c. i Stockholms Södra Ciemners-Kammare hölls öfwer min och mina syskons trosbekännelser¹ och separation ifrån prästernas tillitande.*

(VLB. n:o 9 in 4:o. Afskr.)

§ 1. Aldraförst finner iag nödigt at afråda min läsare den miss-tankan, likasom hade iag något hat til prästernas personer eller ansåge dem med secteriskt förakt uti kötsligt nit. Ty iag kan med godt samwete betyga, at om iag såge en prästman lida nöd, hunger eller törst, så wille iag af oskrymtat hierta taga fram det endaste iag hade och hielpa honom dermed, oansedt han mig hatat, illa beryktat och förfölgt hade (Rom. 14: 20, Mt. 5: 44, 48). Jag hafwer ock det witnessbördet i mit hierta, at iag med ömhet bedit Gud för präster, så wida iag fått nåd och låf därtill (1 Joh. 5: 16), och at iag intet will föröka deras dom och elende, hwilka intet wilja låta hielpa sig (Luc. 9: 54, 55; Joh. 5: 9).

§ 2. Men efftersom jag med stor skada, mycken² tidsförlust och yttersta siälawåda redan förfarit hwarjehanda i kyrkio-wäsendet, huru med prästers upfostrande och tillredande i werldene tillgår samt af hwad makt och kallelse de föra embetet och hwad frukter deraf upwäxa m. m. s., så borde ingen förtänka mig, at

¹ T. 269 trosbekännelse.

² T. 269.

iag intet wil »äta af deras ägg, ty då måste min siäl dö» (Es. 59: 5). »Tråder man ock deruppå, så kommer en huggorm derut» (i-bid.). Det wet iag wäl. Men hwad skal iag göra? Jag wil hålla mig til Gud, hwars hand är til mig uträkt. Herren hafwer så förddt mig, at iag offenteligen är tiltalter om skiäl och orsak, hwarföre iag afskildt mig ifrån kyrkorna och präster-nas lärdom, samt hwad hopp iag hafwer til Herren, effter iag så förhåller mig. Därföre wil iag i hans¹ lydno (1 Petr 3: 15) giöra behörigt besked, hwarföre iag intet mera kan lemna min siälawård åt werlden och hennes präster; utan håller mig til siälasörjaren Jesum allena, som gifwit mig makt i trone att trampa på ormar och scorpioner och öfwer all fiendans krafft samt inskrifwit mit namn i himmelen (Luc. 10: 19, 20).

§ 3. Alt högmod och spåtskhet stygges iag wid och förbannar sådant ifrån mig i Jesu namn. Jag betygar ock, at iag wämjes wid werldenes ogudaktiga förhållande,² som ingen försyn hafwer at rail-lera sina präster och i samqwäm genomhäckla deras girighet och up-förande, dem hon likwäl, åtminstone hwar söndag, wördar och (ut-wärtens eller inwärtens) tilbeder såsom Guds tienare och Christi myste-riers skaffare, som skola gifwa henne syndernas förlåtelse och med sin lärdom och dienst förorsaka henne timmelig och ewig salighet. På det wiset wil intet iag handla med dem, fastän iag intet wäntar eller förser mig något äkta Guds ord af dem, ej heller något annat andeligt godt ur deras hand. Mit upsåt och åstundan är at icke tala et hårdt ord om dem, utan så wida Christi kärlek och helge ande drifwer mig.

§ 4. Fördenskull hoppas iag, at ingen uplyst siäl skall döma detta mit tal såsom stridande mot Jesu bud i Matth. 7: 1: »Dömer icke», ty iag wil intet sielfwer döma dem, utan låter Jesu ord och ande döma. Judicium discretionis eller at pröfwa andarna är allom Christnom påbudt wid ewigt lifs förlust (1 Joh. 4: 1—5). Och hwilken förnufftig menniskia skulle willja förtaga sig sielf eller androm den friheten at pröfwa, hwad mat dem likar och om maten är sund eller förgifftad? Sir. 37: 30, 31. Ho wil förtänka en fattig man, om han ser sig wäl före, åt hwem han betror sit enda får, sin egen siäl, och om herden, som åtager sig des skötsel, är en god herde eller en ulf, som icke går igenom dören, utan kommer annorstädes in, til sin egen dienst och (i brist af Jesu anda, lius och sinne) kan intet an-nat än slakta och förgiöra (Joh. 10).

¹ V. *des*.

² T. 269; V. förhållande.

§ 5. Frälsarens bud i Matth. 7: 15—23; 15: 14 om falska lärares och blinda ledares öfvergifwande är et angelägit salighets råd och skämtar intet, när man i sömnaktighet, klemig undergifwenhet och menniskio-fruktan lemnar sin tro och samwete under sådanas lydno, dom-sagu och herradöme. Sannerliga, den som fått känna, hwad samwets hugg och blodiga sår af sådana skadedjurs tänder¹ pläga slås i Christi får, han kan icke undra derpå, at Christi herda-trohet upväcker dem (Zach. 12: 8), som äga hans anda, at med David wåga lif och blod, om dock et enda lam räddas kunde (1 Sam. 17: 34, 35).

§ 6. Än mera, om Goliath (en sönderslitare och undertryckare), en rese från Gath (de Enakims stad, Jos. 11: 22), framträder i sin ifwer, harnesk och rustning, hotande hela Guds Israel med död och undergång, hwad säger Christus därtill? Han gråter först i själar. Ja, sannerliga, han gråter och hiärtat blöder, icke allenast däröfwer, at Jerusalems mun-christna inwånare låta satan upägga² deras hiärtan til at förfölja och hata Christi barn, utan ock derföre at desse barnen äro tröge och sömnaktige, så at han måste bruka Assur til et ris öfwer dem (Es. 10: 5—27; Apoc. 2: 10).

Men hwad gör Jesus sedan, då hans folk är muntert, hörsamt och beredwilligt at häldre lida den timeliga döden än at lemna sin andeliga trefnad och ewiga salighet åth Goliaths tro, discretion och skötsel? Swar: Då kundgör Jesus sino folke Psalmen Davids *den andra* och gifwer åt sina oförskräкта wallebarn 5 släta stenar ur Lifsens bäck, af hwilka en enda, ehuru slät, simple och olärd han wara mände, är han dock mäktig nog at nederlägga den otrognas förnufft och stolta panno, när Guds finger är med i wärket (1 Sam. 17: 40).

§ 7. En hwar medgifwer lätteligen, at David ej försyndade sig mot Jesu bud (§ 5), Jesu ödmiukhet och kärlek, då han dömde, at Goliath war en oomskoren man til hiärta och öron, en afgudisk och en fiende emot den sanna Guden, den sannskylliga gudstiensten och den lefwande Gudens egendoms folk. David förtröstade ock intet på Sauls harnesk, utan lade det ifrån sig och gick emot resen i trone på Herrans Zebaoths namn, Israels hährs Guds, den Goliath försmädt hade.

Samma tro, sinne och hiärta, som David hade, finnes än i dag hos Christi kära barn och troгна wänner. Desse strida mot högmod med ödmiukhet, mot hatarens förföljande³ nit med Christi kärliga och lid-samma sinne, mot de höglärdas förnufft och hierne-tro med Andans swärd och hiärtans tro, hållandes det för sin seger, at lögnen blifwer

¹ Ej i T. 269.² T. 269 *äggin*.³ Ej i T. 269.

uppenbar wid sanningens lius och siälar framförda til Guds lif eller åtminstone at de sielfwe genom striden behålla sit andeliga lif såsom et byte och såsom en brand utur elden.

§ 8. David förde en lekamlig strid och drap Goliaths kropp. Men i den andeliga striden syfftar ingen lidande Christi lem på sina förföljares timmeliga död. Bort det! De wilja häldre med Christo sielfwe dö sinom fiendom til godo än, förr än Gud sielf wil, afskär dem denna behageliga nådenes tid och bättrings frist. De komma ihog, hwad Herren sade til Salomo i¹ 1 Reg. 3: 11, 12: »Effter du icke bad om långt lif eller rikedomar eller NB om tina fienders siälar, utan om förstånd til at döma, si, så hafwer iag giordt effter tin ord» etc. Så låtom oss ock, önskade läsare, bedia Gud om förståndiga hiärtan til at döma rätt effter Christi sinne, icke effter ansiktet utan döma en rätt dom (Mt. 23: 23, Joh. 7: 24), om oss sielfwa först och sedan (för Guds skull til vår och andra siälars ewiga gagn och siälaförwaring) jämwäl om werldsliga präster. Til de kötsliga och rädda sade Christus: »Werlden kan icke hata eder, men mig hatar hon, ty iag bär witne om henne, at hennes wärk äro ond (Joh. 7: 7).

Fördenskul, är någon rädd för werldenes hat (odium theologicum), låtandes domen och Guds kärlek tillbaka (Luc. 11: 42), ej wiljandes wåga sanningens bekännelse, han wände om och skynde sig ned ifrån² berget Gilead (Dom. 7: 3), men wete därjemte, at om Nicodemus ej winner på sin menniskio-fruktan, så skiljer han sig ifrån Guds församling och stadigt rinnande källa (Apoc. 21: 7, 8; Joh. 19: 39).

§ 9. Huru med lifwet i tiden gå skall, hemställes i trones öfwerlåtenhet aldeles fritt åt³ Guds goda discretion. Han allena dömer bäst, hwilkenderas lif eller död är för Guds ära och Christi rike ald-ratienligast. Och til hans utslag hoppas iag ock genom nåden få säja et friwilligt ja och amen. Stundom har Gud först kallat barnen hem til sit, lemnandes förföljaren tid til bättring (Act. 12: 2), men stundom har riset warit tort och länge nog brukat. Då hafwer Herren kastat det på elden och låtit barnen tilwäxa i Guds dienst och nästans kärlek ibland den på jorden stridande församlingen (Act. 12: 3—19; Dan. 3: 26, 22; cap. 6: 23, 24).

§ 10. Härpå träder iag, i förening med Jesu och effter hans gåfwos mått fram *emot werldsliga präster* och wänder mig denna gången icke egenteligen til de mångas grofheter, som äfwen för den ärbara werlden äro uppenbara kötsens gärningar (Gal. 5: 19—21), utan fast mer til allas deras egenskaper eller sådana characterer, som

¹ T. 269.

² T. 269 *af*.

³ T. 269 *i*.

wäsenteligen göra dem til *werldenes*¹ (men icke Guds) präster och de afskilda Christi fårs förföljare och undertryckare.

Uti de philisteers hähr, som låg i fält mot Israel, woro wäl alle af oomskorne hiärtan och öron, tilbedjande Dagon och andra gudar, stridiga emot Guds rätta tjenst och folk, men en ibland dem war den starkaste, som ock hade bästa harnesket och rustningen, största modet och förtröstan på sina kraffter och gudar samt eldigaste nitet och wreden til at skämma Israel och at göra Herrans lifegna til de philisteers tienare (1 Sam. 17: 1, 9, 43, 51).

Sammalunda är det ock nu hos werldsliga präster. *Alle* äro de oförändrade til hiärtat och höra intet Guds lefwande röst utan tilbedia bilder, idealisk kundskap och werldenes 3 gudar (1 Joh. 2: 16), ambition, lust och mammon, warandes oskickelige til Guds tjenst och helt contraire emot de utkorade barnen, som endast wilja tiena den lefwande Guden.

Likwäl äro *somlige* af dem fögo studerade, af swagt begrepp, blotte från det harnesket, som academierne gifwa och nakne från de fårakläder, som et ärbart och skenfagert lefwerne skyler somliga med. De äro late, rädde och sömnaktige, så at de ogärna omaka sig at angripa Israel, så framt icke deras förmän upboda och drifwa dem. *Andre* återigen äro wäl at likna wid Goliaths corpo, ty de äro starke i werldslig lärdom, makt, klokhet och anseende. De äro alt öfwer betäkte med auctoriserad orthodoxie, med et ärbart moraliskt lefwerne, ostraffelige effter lagen (Act. 22: 3, cap. 23: 1 seqq.; 26:9). De äro dialectiske stridsmän ifrån deras ungdom. De hafwa mod, opinion om ren tro och rätt gudstienst samt nit för Gud, så starkt som judarnas andeliga fäder i Jerusalem, hwilka dråpo Jesum. De mena sig göra Gudi och hela riket en nyttig tjenst dermed, at de rensa landet från separatister, såsom de kalla Christi lifegna, hwilka intet böija sig under afgudisk och antichristisk ok samt kyrkio-tienst.

§ 11. Hwad mån nu trones Ande säger om denna Goliath och Enakim? Svar: Ingens mans hiärta i Israel gifwe sig för denna sak skull. Israel hafwer en Gud, och Herren hielper, icke genom swärd eller spiut, ty striden är Herrans (1 Sam. 17: 32, 45-47, 49. Se ock 4 Mos. 14: 9, Jos. 11: 21, Prov. 21: 30, 31).

På Goliath war åtminstone *en* fläck bar, hans panna, den Gud träffa kunde. Christi lemmar uplifwas och regeras af et hufwud, som ögon hafwer såsom eldslåge (Apoc. 2: 18) och inblåser i de sina Herrans anda, så at de icke döma effter som ögonen se eller straffa

¹ T. 269; V. *werldsliga*.

Kyrkohist. Årsskrift 1910.

effter som öronen höra, utan effter proberstenen, som de undlått af Herranom, döma de så andeligen, at deras dom af ingen kan dömd warda, så framt de hålla Christi sinne och allenast utsäija Guds dom, som han förut sagt för dem (Es. 11: 2, 3; 1 Joh. 2: 27; 1 Cor. 2: 14, 16; Joh. 12: 49, 50). Denne wishetens Ande ser alt och¹ går igenom alla andar, ehuru förståndige, klare och skarpe the äro (Sap. 7: 23). Fördenskul, alt effter det mått af denna salfwan, hwarmed Christus smörjer sina bröder, så äro de ock skickelige til at pröfwa andarna, om de äro af Gudi (1 Joh. 4: 1-6; Ps. 45: 8, Rom. 12: 3). Wil nu någon öfwerwinna Goliath med andelig krafft, han bedje om smörjelse för sin ögon till² at se med, huru elände, fattige och blinde och nakote denna Goliaths lemmar eller werldslige präster de äro (Apoc. 3: 17, 18).

§ 12. Werldslige präster äro inwärtas af samma beskaffenhet som werlden, deras moder, syster och dotter, fastän de til utwärtas förskapa sig likasom de der woro rätffärdighetenes predikare eller andelige män (2 Cor. 11: 13-15). De äro oomskorne i hiärta och öron, stå³ emot den H[elige] Anda (Act. 7: 51) och kunna intet höra Guds lefwande ord innerliga (Jer. 6: 10). Deras wilje och hog står ännu i werldenes gamla natur, hiärtelig kiär åt denna werldenes synliga ting, förmåner, inkomster, makeligit lefwerne utan kors (1 Joh. 2: 15-17). De stå wände til werldslig ansenlighet och äro, bort ifrån Gud och den pris, som är af honom allena (Joh. 5: 44). Effter nu deras wilje och begär ej är omvändt från werldenes förgängeliga och siäla-förderfweliga ting, så äro de ock intet delaktige af Guds natur, af Christi sinne och hans Andas inneboende (2 Petr. 1: 4, Joh. 14: 17). Nog kunna de äga en wältalig tunga såsom Tertullus, ett klokt hufwud såsom Achitophel, ja et så moderat (och beskedeligit)⁴ sinne såsom Gamaliel (Act. 5: 34, cap. 24: 1-8; 2 Sam. 16: 23). Men desse och flera egenskaper, som hos den ärbara, lärda och belef Wade werlden finnas kunna, förmå icke någonsin göra dem til nya creatur, Guds och Christi präster, Guds wärk, skapade i Christo Jesu (Gal. 6: 15, Apoc. 20: 6, Eph. 2: 10). Ty härtil fordras en öfwnaturlig nyfödelse af Guds säd och lefwande kraffter (1 Joh. 3: 9, 1 Petr. 1: 3-21), och detta icke til en swag början allenast, såsom hos de nychristna, utan til et stadgat wäsende (1 Tim. 3: 6, Gal. 4: 19, 1 Joh. 2: 13, 14). Hos werldsliga präster lefwa nog alla de naturliga kraffter, förnufft, minne, phantasie m. m., som

¹ Ej i T. 269.² T. 269.³ T. 269; V. och stå.⁴ Ej i T. 269.

hafwa at göra med denna¹ yttra naturen och närwarande onda werld. Men Andans innerligaste² grund och förmögenheter, som skulle lefwa Gudi, de äro honom döde, tome, öde och mörke (Eph. 4: 18).

Sådane präster kunna wäl effter bokstafwen läsa bibelen och flera böcker om en sann christendom men känna dock intet Gud eller Christi krafft, den sanning, som är i honom, och de härliga skatter, som han nederlägger i siälenes grund.

Uti Johan Arnds 3:die bok om en Sann Christendom, cap. 21, talas om et fördolt innerligit blott wäsende, som alsintet har at göra med tiden och med werlden; uti hwilket Guds stad och säte är, afskildt från alla utwärtas jordiska ting, och därest den Helige Ande meddelar sina gåfwor och drifwer dem ut i siälenes kraffter, i wishet förstånd, språk och kundskap. Och där läres, at wi äro skapade til omätelig³ stora ting, neml. at »blifwa delaktige af Gud sielf» etseqq.

§ 13. Detta Johan Arnds witnesbörd är sanfärdigt, at Gud så innerligen bor och predikar i sina lefwande tempel och är en sol, skiöld och stor lön allom dem, som honom utwälja. Men werldslige präster wilja intet utwälja honom och hans rustning utan ikläda sig häldre werldenes kopparhielm, ormens fiällpantsar (1 Sam. 17: 5, 6, 7) och flera kötsliga wapn, som icke äro af himmelens guld (Apoc. 3: 18, 1 Petr. 1: 7) utan af jordenes koppar (Dan. 2: 39; 2 Tim. 3: 5-8), af järn och af⁴ trä (Dan. 2: 40, Act. 12: 2; 1 Cor. 3: 12, 13).

Med sådana gewär (förses och) utrustas werldsliga präster alt ifrå deras ungdom. Ja, de try språken, som korssfäste vår Herra Jesum (Luc. 23: 38), anses nu jemte flera de grekers, romares och chaldeers konster för så nödwändiga och wäsenteliga för⁵ en prästman, at om en gudslärd person (Joh. 6: 45, Ps. 119: 99, 100), en Christi lärjunge, som under korssets gemenskap blifwit skickelig til at lära andra Guds wäg rätt, på Herrans kallelse kommo at predika, så blefwe det honom af werldsliga präster förbudit. Hwarföre? Han hade ju icke prästernas liberij: Han dristade icke uppå sit förstånd, utan förlåte sig på Herran af alt sit hiärta (Prov. 3: 5). Daniel hade wäl ock, N B såsom en fånge i Babel, måst lära chaldeiska skriff och mål (Dan. 1: 4). Men hans egna studium war bönen, helgelsen och den rena gudstiensten (Dan. 1: 8-12; cap. 2: 17, 18; cap. 6: 5, 10, 16, 22, 23). På denna wägen kom han til wishetenes brunn (den rätta universal-erudition), hwarmed han wid hwarje tid och tilfälle kunde wara sinom nästa til gagn och upbyggelse samt Gudi til lof och för-

¹ T. 269; V. *den*.

² T. 269 *innersta*.

³ T. 269; V. *omäteliga*.

⁴ T. 269.

⁵ T. 269 *hos*.

härligande. Se Dan. 1: 17, 20; cap. 2: 19, 23, 24-30; cap. 5: 11, 12, 17). Men efter de chaldeers otro sade, at Gud icke bor när människom, så fingo de intet lius af Gud til at predika Guds ord för konungen, fastän deras lif för sådan brist skull stod i yttersta fara. Dock likwäl woro de så beskedelige, at de ödmiukeligen exciperade mot konungens lag i et så öfwnaturligit mål, som det war at predika Guds ord, hwilket icke stod i deras, eij heller i konungens makt och godtycko. »Ingen menniskia är på jordene», sade de, »den det konungen begärrar, säija kan (nemligen prophetera, d. ä. taga sinnet eller ordet af Gud och gifwa det menniskiom, 1 Cor. 14: 1). Och är eij heller någon konung, ehuru stor och mäktig han är, som sådant af någon stiernekikare, wisom eller chaldée eskar. Ty det konungen uppå eskar är för högt (för alla werldsligen¹ höglärda), och är eij heller någon, som detta för konungen säija kan, undantagna gudarna, hwilka icke bo när menniskiomen» (Dan. 2: 10, 11).

§ 14. Min läsare torde inwända, at prästerna icke allenast såsom academici hafwa chaldéers naturliga lärdom och studier, utan de hafwa ock bibelen, systemata theologica, prediko-böcker m. m. Hwar til swaras:

1:o. Om än de wise i Babel hade lähnt bibelen af Daniel och därpå, effter sit lärda hufwud sammanfattat et utstuderat minneswärk, corpus doctrinæ theologicae, så hade de dock omöijeligen ur alt sit lärdoms förråd kunnat frambära (effter konungens vinck och ordres) et enda lefwande Guds ord eller oracel, som passade på de omständigheter, som då woro. Daniel sielf, som hade bibel (Dan. 9: 2) och förökte bibelen, måste tillika med sina tre bröder i trone gå til Guds lefwande ord genom en alfwarlig bön, innan han kunde få något Guds tal eller predikan färdig at hålla för konungen (Dan. 2: 17-23).

2:o. Den studerade och bibelfasta Saulus hade både den Heliga Skrifft och traditioner samt consistorii fullmakt. Men huru predikade han, innan Jesus råkat honom på vägen? Läs hans egen be-
kännelse därom i Act. 26: 9-12; cap. 22. Sedermera, då hans pharisaiska lärdom blef slagen til jorden och han giordes delaktig af Jesu krafft, lius, röst och ord, samt fått en tid wäxa til i hans sinne och lefwande theologie på försakelsens och korssens stig, då först kunde han predika Guds ord, det är, tala ur Gudi, för Gudi, i Christo (2 Cor. 2: 17) så krafftigt, at åhörarena kunde förnimma, det Christus

¹ T. 269; V. verldsliga.

² T. 269; V. Gud.

siell talade til dem igenom Paulum, (2 Cor. 13: 3, 4). Då bekände han ock, huru fögo han estimerade sin academiska lärdom och all werldslig wishet, den han förklarade för skadelig och hinderlig för korssets älskare och des ords evangelister (Phil. 3: 8; 1 Cor. 1: 17, 31; cap. 2: 1-16).

§ 15. Däremot skattar werlden sin rhetorica, logica, ebreiska grekiska, latiniska etc. konst, språk och naturliga wettenskaper så högt och så angelägna, at hon understår sig (til at)¹ utestänga från ordets betiening Christi egna korss-lärjungar, likasom wore Andans embete ett Babels handtwärk, hwilket effter egennyttiga skrå-ordningar borde hemfalla Apollinis och Minervæ söner til monopolium, anseende och rikedom i proportion effter hwars och ens naturliga² meriter (Es. 2: 8-18).

Så gjorde intet den ene, hwilken dock war af enom storom anda. Christus Jesus utwalde inga rabbiner, skrifftlärda och lagkloka til sit evangelii utspridande, utan de lydiga och trogna (fastän ostuderada) dem kallade och sände han genom sin anda förutan prästa-ed, prisandes sin fader med glädie, at han fördoldt sin rikes hemlighet för de wisa och kloka och uppenbarat det för de fåkunoga (Luc. 10: 17-21). Intet pålade han dem at edeligen utfästa för tilkommande tider, at de uti academiska studier skulle årligen och dageligen sökia framsteg, hwilket somlige af werldenes präster hålla nödigt och godt åtminstone så mycket, at de wid präste-möten måga med applause perorera och disputerä. Neij, et rätt troget och träget arbete i Christi wingård på Thabor, Gethsemane och Golgatha gör, at Christi tienare glömma både Cicero och Aristoteles, Pallas och Parnassus och trampa alla werldenes högder och månan sielf med des kalla sken under sina fötter. Ty de wilja til Zions berg och följa Lambet, ehwart det går (Es. 2, totum; Apoc. 12: 1, cap. 14: 1-12; Baruch 3).

Effter man nu åtminstone effter Skrifftenes bokstaf wet, at Christi och Fadrens wälbehag är at bo hos de ödmiuka, de enfalliga barnen och at mäst uppenbara sig för dem, som mäst älska honom (Joh. 14: 21, Es. 57: 15, cap. 29: 14, 10, 11; Act. 5: 32), huru törs man då kalla, ordinera och sända såsom til ordets betiening sådana, som ännu eij afdödt sit academiska högmod, bokwett, magister- och doctors-rang med flera werldenes meriter? Matth. 23: 6-10; 1 Cor. 8: 1-3. Desse äro ännu icke blefne barn, mycket mindre under korsset segrande ynglingar och männer i Christo (1 Joh. 2: 12-14; Eph. 4: 13-15;

¹ T. 260² Ej i T. 269.

Matth. 18: 2-4). Huru törs man kalla eller göra dem til präster, som ännu ofra på högderna, och¹ af Gudi icke bewärdigas at wara döröwaktare eller räknas² för Guds folk, utan en satans synagoga? 1 Cor. 1: 25-28; Jer. 9: 23-26; Apoc. 2: 9; Ezech. 44: 7-14. »Thet som för menniskiom högt är, ther stygges Gud wid» (Luc. 16: 15).

Wardt det Jerobeams huse til synd, at han gjorde präster utaf de ringaste i folket, de icke af Levi barnom woro, och (oaktat Herrans röst til honom) »giorde präster til högderna utaf de ringaste i folket, hwilken honom tåktes den fylte han handena, och den wardt präster³ till högderna» (1 Reg. 12: 26-31; cap. 13: 1-4, 33, 34), hwad skal det icke wara för en stor synd i Nya Testamentet, at man gör präster af denna werldenes älskare och hennes högders tilbedjare, hwilka för ingen del höra til Christi folk (Joh. 17: 9, Rom. 8: 9, Eph. 4: 12, Act. 8: 18, 21), mycket mindre äro Guds leviter, d. ä. hans käraste barn och beständiga widhängare (Deut. 33: 9, 10, 11; 1 Cor. 6: 17; Jer. 15: 19).

§ 16. Huru i werldene tillgår med prästernas *kallelse* och sändande, derom fälle Herrans ande⁴ sin dom i alla wederbörandes samweten! Os. 2: 2, 5, 10, 13, 17. Gud, Christus och deras helge ande skymptas och wanäras, när werldslige präster utropas för Guds sändningebud, Christi ambassadeurer och af den Helige Ande satte til at regera Christi får såsom fordom Paulus och flere Guds wänner (Act. 20: 28; 1 Cor. 4: 1; 2 Cor. 5: 20; Sap. 7: 27). I anseende til werldslige prästers egit jordiska sinne är ofelbart, at deras (*vocatio interna*) inwärtas kallelse kommer af kärleken til sådana ting (Martha et Sparta), som hindra siälar ifrån Guds stora nattwards åtniutande samt Christi effterföljande i friwillig fattigdom och werldenes försakande (Luc. 6: 20; cap. 9: 58; cap. 14: 18, 19, 20, 24; cap. 22: 25, 26). Werldsliga prästers (*vocatio externa*) utwärtas kallelse kommer, såsom bekant är, från pluraliteten, d. ä. från werlden, som ligger i det⁵ onda (1 Joh. 5: 19, Matth. 7: 13), älskar och hörer hälst dem, som äro af werlden (1 Joh. 4: 5, Joh. 15: 19), men hatar, förskiuter och förföljer dem, som Christo tilhöra (Matth. 10: 17-25; Ebr. 11: 38).

§ 17. Den skrifftlärda werlden föregifwer wäl, at Gud nu för tiden icke will omedelbart kalla och utsända arbetare i sin wingård, (hon är dem och intet wärd, eij heller förstår hon denna saken rätteligen). Men hon måste dock effter bokstafwen medgifwa, at om nå-

¹ T. 269. ² T. 269; V. räknas *icke*. ³ T. 269; V. *hans* präster. ⁴ T. 269; V. *Herran*. ⁵ T. 269; V. *den*.

gon medelbar kallelse skal ske af Gudi genom¹ menniskior, så måste desse menniskiorne wara omwände, lefwande Christi får, som höra den rätta herdans röst, och äro heliga boningar och wärkstäder för den H. Anda, hwilken allena kan utnämna den, som Gud kallat (Act. 13: 2-4; cap. 6: 3-5; cap. 20: 28).

Fråge nu och ransake hwar och en, som är angelägen om sanningen, huru med prästernas kallelse, ordination och sändande är beskaffat, och fälle sedan en rätt dom, om de genom menniskior sändas af Guds anda eller intet? Käre läsare, mån werldslige prästers kallelse kommer af den H. Andas böijande krafft och försäkrande utslag i de trognas siälar? Eller anammas de få Guds barnas röster såsom mäst och endast giltige på voterings listan? Törhända i soknen woro husfattige men rike på tro (Jac. 4: 5); der woro tienare och tienarinnor, men af Gudi frigiorde från syndenes och lögnens boijor och nu Christi barn och lifegne wordne. Mån deras röster höras wid prästa-walet? Neij, de få intet votera eller kalla någon, oaktat de ock² hafwa odödeliga siälar. Likafullt biuder kyrkio-lagen, bönedags-placaten och flera religions-stadgar, at desse så wäl som de rike och bofäste skola höra sina sokne-präster såsom herdar, de der af Guds församling fått en gudomlig kallelse.

§ 18. Här gör iag en angelägen påminnelse emot den confusion, som allment regerar, då Guds församling confunderas med den munchristna werlden och då alla soknar hela riket öfwer anses för Christi fåra hjordar eller troгна, utur werlden församlade Christi barn. Ty iag tror, at Christi fårahjord eller församling i Swerje är ännu klen och liten. De, som rätteligen³ äro utur werlden af Guds krafft utkallade, genom bepröfwelsens eld utkorade och i grunden trogne blefne, de lära ännu wara få jämwäl i Stockholm, derest dock starkaste liuset upgått framför andra städer och orter här i landet (Apoc. 17: 14; Matth. 22: 14).

Och så wist som Christi lära är sann, at ehwarest hans lif blifwer segrande i någon trogen siäl, der uprörer satan sig i werlden, så mycket han kan med hat, förtal, förföljande etc. (Matth. 10: 34, 35; Luc. 12: 49-53; Apoc. 12; Sap. 2: 12-20), så beklageligen har man ock at befara, det i många soknar icke finnes en enda siäl, som rätteligen låtit sig upväckas,⁴ uplysas och utföras utur mörkret til det sanna liuset (Eph. 5: 11, 14, 27; 2 Cor. 6), ty man finner, at på mång ställen är i andelig måtto så dödt, tyst och stilla, såsom i mörkaste nat-

¹ T. 269 af *Gud igenom*.

² T. 269.

³ T. 269; V. /ätteligen.

⁴ T. 269; V. *upwäcka sig*.

ten plägar wara i lekamlig måtto, då alle sofwa sött. Ja, de äro dödeligen insöfde på säkerhetenes örnagått, och ingen Guds wäktare oroar dem (Amos. 7: 10-13; 1 Kon. 18: 17, 18 seqq.; Ezech. 13: 18 seqq.).

§ 19. Men lät oss föreställa en sådan owanlig händelse, at alle åhörarne i ett wist pastorat woro christne, somlige wäl mogne, som höllo sig endast til Christum sielfwan, men största delen ännu i et så omoget tillstånd, at de behöfde en mogen mans råd och handledning til Christum; lät ock wara, at denne Christi tienaren fingo fritt tiena Christo, följa hans smörjelse och Andans ledande krafft wid alt både inwärtas och utwärtas, som Andans embete tilkommer och icke bör inskränkas af menniskio- förnufft och stadgar.

§ 20. Då frågar man billigt:

1:o Hwarföre skulle då et synedrium af höglärda män inskränka desse fårens frihet och rättighet til at följa Christi kallande andes bewekelse wid prästa-walet? Hwarföre skall et werldsligit consistorium sättia sig i Christi ställe och sända til prof åt bemälte försambling sådana, som effter werldenes wis blifwit uplärde (§§ 13-15), och allenast tre af det slaget? Än om ingendera doger? Jämför här wid nya kyrkio-ordningens cap. 19, § 5.

§ 21. Voro prästa-gället regalt, då frågas förutan det föregående i § 20 jämwäl,

2:o hwarföre man wid en Christi tienares medelbara (dock effter Andans wärkning) gudomeliga kallelse (§§ 17, 19), hwilket är en andelig sak, himmelriket tilhörig, likwäl hafwer sådant anseende för en jordisk höghet i den werldsliga regeringen, at Christi andas kallelse i bemälte troгна försambling (§ 19) icke får aktas för en giltig och laglig kallelse, utan emedan pastoratet är regalt, så skall den allena säijas wara kallad af Gudi och Christi anda, hwilkendera konungen will? Se den nya projecterade kyrko-ordningen, cap. 19, § 6. Likasom en jordisk konung jemte cronan fingo Andans smörjelse i et så infaillibelt mått, at han skulle kunna enligit Guds wal och sinne, göra tilförlitliga utslag wid alla regala prästa-gäll i riket, hwilkendera prästen woro af Gud dit kallad m. m. Är det Christi sinne at så flattera någon menniskia, at emedan et jordiskt konungarike henne tillfallit, så bör hon ock anses för en sann Christen, en lefwande lem i Christi kropp, ja, begåfwad med större Andans smörjelse än alla de andre trogne i ofvannämnda försambling? (§ 19). Den skadeliga äran, som af de smickrande chaldeer offererades

konungenom Dario (i Dan. 6: 7) war ämnad¹ til 30 dygn allenast, hwilken termin genom Daniels oförskräkta trohet i bön (wid öppna fester) och yttersta lifsfara i leijona-kulan til konungens och rikets fromma förkortad blef. Will nu någon wara fri från dylikt afgudiskt skrymterie, så kan han intet gilla och approbera bemälte project af en ny kyrko-ordning, derest (cap. 19, § 6) den Helige Andas ousgängeliga gåfwor i et ganska högt mått bindas wid den jordiska cronan. Ty om konungen, som kommer at effterlefwa kyrko-ordningen i ewärdeliga tider, icke äger en lefwande tro och följer Guds anda effter, så är han ingen Christi lem och har altså intet votum i de trognas försambling. Och om han intet ofelbart nogare och fullkomligare regeras af Guds anda än alla Christi lemmar i alla regala pastorat, så kan ingen utan chaldeiskt hofskrymteri wörda konungens kallande och sändande votum för mer gudomeligit än någon undersåtes. Guds anda hafwer intet² anseende til personers jordiska höghet, när han igenom menniskior wil gifwa en gudomelig kallelse eller sättia til biskopar Christi tienare.

§ 22. At werldslige biskopar och präster kunna wara konungens tromän och tienare, det nekar iag intet; men nu är frågan, om den medelbara kallelsen, som dem gifwes effter kyrko-lagen, kan tryggeligen anses för gudomelig, hwilken fråga är så mycket' angelägnare, som kyrko-ordningen och flera kongeliga religionsstadgar biuda undersåtarna at lemna deras siäla-wård åt de således kallade och sända prästerna, likasom åt Guds tienare och Christi fullmäktiga sändebud. Häremot påstår man nu effter sanningen:

1:o. At de höglärde intet äro närmare om Guds anda än de enfalliga (Job. 32: 8, 9; Act. 7: 51, 55; cfr § 20).

2:o. Så betygar ock den odödeliga sanningen, at det är rart, om någon jordisk höghet böijer sig under Christi nedrighet, så at Guds kallelse til korsset blifwer i denna werldenes konungar och ädlingar rätt krafftig och befastad (1 Cor. 1: 26, 28). Än rarare skulle det wara, om en jordisk konung, så med Christo stego ned i däliden, at han kunde sedan undfå Andans gåfwor i större mått än hans medbröder i trone. Jämför § 21, därest kan ses, at kyrko-ordningen fordrar et så öfwerflödande Andans mått hos konungen, at han bättre än alla regala församlingar (och consistorier)³ skall kunna pröfwa och känna, hwilkendera prästen sanfärdeligen woro af Gudi ämnad til hwarje pastorat, och at han sådant skall kunna wist kundgiöra jämwäl om frånwarande personer, hwilka aldrig warit för konungens ögon, än

¹ T. 269 *ärnad*.

² Saknas i T. 269.

³ Ej i T. 269.

mindre blifwit af honom hörde och effter Andans gåfwor pröfwade. Häraf hoppas iag, at en seende läsare lærer förstå, på hwad swag fot prästernas lagliga kallelse står, ehuru enlig den woro med kyrkolagen och ehuru ärbart derwid tillgått, utan mutor och andra i lagen förbudna konster.

§ 23. Derföre går iag vidare och frågar:

3:o. Huru kan någon efter nya kyrko-ordningens cap. 19, § 8 genom jordisk fast egendom eller egen beskostnad på trä- och stenkyrkor etc. förwärfwa sig och sinom arfwingom jus patronatus eller rättighet at wälja et redskap för den H. Anda? En sådan rättighet innefattar uti sig den H. Andas dyrbara gåfwa och smörjelse til at kunna pröfwa andarna och känna igen Guds finger eller röna Guds¹ wärk och wink. Nu kan denna salfwan och proberstenen icke köpas för penningar och jorda-gods (Act. 5: 1—9; cap. 8: 18—23). Fördenskull frågas å nyo: Huru kan någon genom jordisk medel, mynt och gods, förskaffa sig och sinom arfwingom jus patronatus, d. ä. en i Gudi gällande makt at gifwa en giltig kallelse (vocationem divinam, licet mediatam) åt någon? Eller huru kan han för penningar köpa sig och sinom arfwingom den H[elga] Anda, hwilken allena kan och will i heliga siälar gifwa til at förstå, hwilkendera af Christi medlemmar wore af Gud ämnad och kallad til förbemälte församblings tjenst? (§ 19). Än om där funnos fattige, som wore rikare på tro än den rika mannen, som af werlden hålles för en patronus? Skulle de för patroni penningar skull mista den smörjelsen, som de genom himmelsk nyfödelse af Gud i Christo ärrfft hade? Neij, om den rike eij så fullleligen glömt bort alla sina jordiska meriter på kyrkior och präste-gården, likasom hade han aldrig ägt något mynt, så stode han i fara at² mista Lazari bröderskap eller at intet anses såsom en lem i de trognas försambling. Och om han för sin mammons skull prætenderade någon del i församlingens andeliga rättigheter (såsom i³ prästa-wal och Andans gåfwa), så hade han hwarken lott eller del i Christo, utan finge behålla sina penningar, dem han utwaldt för sin del i werldene. Se Act. 8: 20, 21; Luc. 16: 25, Ps. 17: 14, Jac. 2: 1—13; cap. 5: 1—6. Wore någon swag, honom kunde wäl utan penningar lemnas förmon af bänkerum i kyrkan. Se § 9, cap. 19 nya kyrko-ordningen.

§ 24. Af detta, som nu sagt är (§§ 16—23), kan nog skönjas, huru med de ordinaira prästernas lagliga kallelse warit beskaffat,

¹ T. 269 *hans*.

² T. 269 *för at*.

³ T. 269.

och at hädaneffter ingen förbättring däri¹ är at wänta, så framt nya kyrko-ordningen gillas och stadfästes. Detta allena må läggas härtill, at et trones ord säger så: Är iag af Gud kallad, så är iag ock nog rustad och behöfwer intet i dag känna och se, hwad iag i morgon til gudstienst betarfwar.² David trodde Gudi och lade af sig Sauls kläder, kopparhielm, pantsar och swärd, ty hans tro war det icke wan. Men stafwen och herda-skräppan war rustning nog för honom, som i bönenes och trones anda hade fri tillgång til lifsens bäck och i förtröstan på Herran Zebaoth gjorde, hwad befalt war och hwartil honom gafs innerlig krafft och mod såsom bewis till kallelse af Gud (Judith 16: 17; 1 Sam. 17: 29, 22, 38, 39, 40, 45; Jer. 1: 7, 9; cap. 18: 2, 5).

Däremot hos werldsliga präster regerar otron öfwer alt, icke allena i lekamlig mål, då de intet tro Gud om et stycke bröd vidare än konungens fullmakt och privilegier eller andra otrones stöder förwissa dem derom, utan ock i sielfwa embetes förrättningarna, då de intet genom trones bön kunna ösa ur lifsens ström; utan dels wid academier gjort sig et förråd af rutit watn, dels ännu dageligen behöfwa grafwa sig usla brunnar, i synnerhet til bönedags texter, der postillor ej hielpa kunna.

När iag nyligen såg uppå nya kyrko-ordningens cap. 19, § 3, n:o 5, 6, föll det mig helt betänkeligit, at den genom sådan examen inskränker Christi sanna tienares kallelse, ty om de äro kallade af Gud och äga därpå Andans insegel, så kan det wäl skönjas af en skickelig prober-mästare, fastän de inför et höglärdt consistorium icke fingo et enda Guds ord at missbruka effter menniskio-wilja. David och hans medbröder i trona kunna icke så effter egit wal omgås med Andans fria gåfwor och lifs ord, såsom en Goliaths wapne-dragare effter ordres skyldrar med musquet. När Christus ställes til examen för de lärda och stora i Jerusalem, får han icke altid tala och swara effter menniskiors commando, icke heller rimar sig hans tal och utläggning, hans praxis och apologie med fädernas ordningar och läro (Luc. 22: 67, 68; Joh. 19: 9; Luc. 20: 2—19). Innan Christus, Paulus och Titus ordinerade troгна Guds ords tienare, anställte de wäl en doximæbiæ (1 Tim. 3: 10), försökelse och bepröfning, om ordinandi hade fått trones anda och des hemlighet samt behållit den med et rent samwet och ostraffeligit lefwerne, hwilket under dagelig och noga umgängelse af dem wäl bepröfwas kunde, som hade fått rätta kännedomen

¹ T. 269.² T. 269.³ T. 269; V. *behöfwer*.

och prober-stenen. Men et sådant examen pastorale, som consistorierne nu bruka, skulle näppeligen Titus och Timotheus sielfwe kunnat med approbation igenomgå, der dock en academicus med applausu skulle kunna passera den munstringen och likfult wara en oomskoren philistée, så litet dugelig at föra Herrans andeliga krig som Goliath sielfwer (2 Tim. 4: 10, cap. 2: 2, Coll. 1: 21; 1 Cor 1: 17—22).

§ 25. Nu skrider man til den brukeliga och påbudna *prästewigningen*, och wil jag nu¹ redeligen beskrifwa, huru den af mig anses i sanningenes lius. Kom, min k. läsare, och besinna först, at wi ståm inför Gud och wid ewighetens portar, derest alt menniskligit anseende och Nicodemi räddhoga bortläggas bör (Deut. 1: 17, Sir. 35, Sap. 6: 8). Werldslige präster akta ordination för så nödwändig, at om David eller² Jonathan på Guds kraffts utrustande kallelse wågade et fritt witnesbörd om sanningen och enligit sit andeliga prästa-embete och läro-plikt gagnade sin nästa med bön och Guds ord, så blefwo de wist ansedde såsom straff-wärde, effter de icke gått krigsed såsom Goliath. Men äfwen såsom David och Jonathan i krafft af Andans smörjelse och ingifna lifs ord, kunde predika wäldeliga utan ed emot de philisteer, så kunna och nu de smärsta af hjorden eller de med Christi anda smorde wallebarnen lyckeligen utan prästa-ed bestrida mörksens förfäktare (1 Sam. 14 och 17; Jer. 50: 45, Deut. 9: 1 seqq.).

§ 26. Den af menniskiom upfundna prästa-ed, som jämwäl i den nya kyrko-ordningen (cap. 22, § 2) föreskrifwes och pålægges allom dem i Swerge, som åstunda frihet at föda Christi får, är ochristelig, ty

a) hwarken har Christus sielfwer³ så swurit, eij heller pålagt sinom lärjungom at gå prästa-ed, utan et i nyfödelsen⁴ grundat *ja* och i hans lidandes gemenskap samt werldsförsakande sinne rotat *neij*, det har warit nog förpliktelses ed effter Guds och Christi sätt til at ordinera präster, propheter, apostlar, evangelister och lärare från begynnelsen. Och hwad derutöfwer är, det är af ondo (Matth. 5: 34, 37).

b) Så kan ock bewisas, at den som så »swär och förstår det icke, han syndar likwäl; men förstår han det och föraktar det, så syndar han twefalt» (Sir. 23: 13 seqq.).

§ 27. Ty är den, som ordineras skall i sanningene af Gud

¹ Ej i T. 269.
födelsen.

² T. 269 *och.*

³ Ej i T. 269.

⁴ T. 269 *nya*

kallad, så är han ock försedder med den H. Andas inneboende kraffter, nyfödelses och embets-rustning, så at han är willig, förmögen och angelägen om at hålla sig tätt wid Guds rena och klara ord i läro och lefwerne såsom Timotheus och Titus samt älskar det så högt, at han helgeliga förkastar alla däremot stridande symbola, confessiones och kyrko-ordningar.

En sådan af Gudi godkänd och kallad tienare i Andans embete, wore wäl redebogen at låta sit lif för et af sina swagaste lamm. Så aldeles behöfde han intet de i eden utsatte¹ försäkringar. T. ex. at han af sina åhörare intet mera fordra skall, än det, som honom med rätta tilkommer och de effter kongelig förordning äro pliktige, och särdeles, at han de fattiga öfwer theras förmågo icke stränga och beswära skall, mycket mindre någon för felaktighet uti de tilbörliga rättigheters utgiörande ifrån des salighets medel och kyrkones förmåner hindra och stänga. Se nya kyrko-ordningen cap. 22, § 2. Här må man wäl minnas, at om man anser en gäst för en christen wän, ja, om man allenast håller honom för en ärlig man, så behöfwer man intet lägga den lagen för honom: Du skalt icke stjäla, du får intet wara en kyrko-tiuf etc. Sammaledes, om biskopen rätteligen effterkommit sin ed (loc. cit. cap. 21, § 2) och pröfwat ordinandum dugelig til Andans embete, som häldre låter lifwet än med några inkomsters tagande betungar åhörarena (Act. 20: 24, 25; 2 Cor. 10: 10, 12), så behöfdes ingen sådan försäkring, som ur prästa-eden anfördes. Ty den som är kallad af Gud och af hans anda sättes i Andans embete, han fordrar ingen fyrk af åhörarena, utan lefwer af trona och af evangelio eller ock stundom af sina egna händers arbete, såsom Pauli exempel utwisar, hwilket ock allom nu förehålles såsom fordom prästomen i Epheso. Nya kyrko-ordningen cap. 22, § 2; Act. 20.

Så aldeles intet behöfwes denna eden för Guds och Christi präster, hwilka aldrig kunna med processer utkräfwa något, än mindre för sin bukfylla skull hindra någon siäl från salighetens medel. Se vidare om denna saken i min *utförligare afhandling om lekameligit arbete* §§ 34, 35, 36, som inlefwererades den 18 Aprilis a. c. 1738.

§ 28. Men är ordinandus icke af Gud kallad och sänd, hwij låter eller obligerar man honom då gå prästa-ed? Han är ju i sin gudlösa natur tilförena mera benägen til at swärija än at bedia. Jag är försäkrad derom, at som han *före* eden war kär åt werlden,

¹ T. 269 *u/satta*.

hennes penningar, anscende, werldsliga myndighet m. m. (§ 12 seqq.), så får han *effter* eden nycklarna i händer och oblikeras i krafft deraf at göra sanningene motstånd och förfölja Guds fria barn, så framt han blifwer så olyckelig, at han råkar ut för sådana i sit gäll.

Kunde nu min k. läsare wara opartisk och afhöra min förklaring, så gjorde han wäl. Goliath war i sin natur en werldsälskare såsom andre hedningar, dock mindre straffelig hos Gud än desse werldsälskare, som här lefwa, (Matth. 11: 21—24; Luc. 12: 48). Men sedan han blef exercerad soldat och öfwerklädd med koppar-harnesket samt hade aflagt krigs-ed, at han wille bestrida den sanna Gudens rätta tillbediare, hwilket han gjorde i fåwitsko (1 Tim. 1: 13), då wardt han mycket wärre, werldsligare, högmödigare, mäktigare och Israels barnom hätskare, än han i sin gamla Adam tilförene varit hade (1 Sam. 17: 5, 33, 43). När nu feijden uppågick, at de philisteer församlade sina härar emot Israel til strids, då wardt hans eld och ed upwäkt samt af sällskapet så starkt uptänder, at han i förtröstan på sina egna krafter, sin konst och kötsliga wapn, gjorde et project och fordran, at Guds lifegne skulle blifwa de philisteers lifegne. Ja, David uttyder Goliaths kötsliga upförande såsom en försmädelse emot lefwandes Guds här och emot Gud sielfwan (1 Sam. 17: 36, 45). Application heraf kan inhemtas ur §§ 10, 11—15 seqq., ty de werldslige prästerne äro ju i sin oförändrade natur äfwen såsom Goliath bortkomne från Guds lif, utan gemenskap med Christi sinne och anda, fulle af kärlek til denna syndiga werlden, blinde och oskickelige til at se Guds rike, sanning, folk och rätta gudstienst. Och när de i scholar¹ och academier exerceras til at blifwa soldater i Religione dominante och tilrustas med romersk, grækisk, judisk och chaldeisk erudition, konster och bokwett samt tidigt och trågt iklädas med oheligt nit (*odio theologico*) mot Guds utwalda släkt den werlden icke känna kan (1 Petr. 2: 7, 8; Joh. 16: 2, 3), så blifwa de ännu wärre, mer förmörkade och hårde, werldsligare, mer inbilske om infaillibilité på sin sida, hätskare mot Guds innerliga och äkta tienst och trogna tienste-hjon, hwilka icke kunna ses af werlden eller erkännas för det de äro, nemliga Guds folk och Christi medarfvingar i det förlofwade himmelska landet. Tänk nu, min uplyste läsare, när sådana ulfwar fått sig en fåra-päls utanpå, hwad skada skola de då icke göra? Ja, än wärre, när de jämte orthodoxiens och goda ordningars sken få tillgång til offensiva wapn, swärd och

¹ T. 269 *scholan*.

spjut (1 Sam. 17: 51, 7), ja, äro sielfwe incorporerade i den werldsliga armén såsom nödige lemmar, så hafwa de ju makten i händerna, til at fullgiöra sin egen wilja, så framt Israel icke hade en Gud, som utan swärd och spiut kan hielpa de sina; ty striden är Herrans och deras hufwud-hår äro all räknad (1 Sam. 17: 46, 47, cap. 14: 45, Matth. 10: 30, Dan. 3: 27).

§ 29. Se nu på prästa-eden, du opartiske och seende läsare, huru¹ der icke allenast lemnas åt ordinandis en kongelig försäkring at Formula Concordiæ eller den här regerande orthodoxien är den bästa läran, endast och helt grundat i Guds klara och rena ord, utan dem pålægges ock at hos alla i deras pastorat boende christna inwånare såsom de bästa och fullkomligaste kyrko-ordningar endast öfwa, icke Andans frihets lag och Christi kongeliga bud om kärleken (2 Cor. 3: 17, Jac. 2: 8, 12), utan de med werldslig spiut och swärd försedde kyrko-lagar, religions stadgar och bönedags placat. Och NB om någon rättsinnig israelit och redelig svensk christen understår sig at tiena Christo i Andanom och sanningene, i rättfärdighet, frid och andelig frögd, förutan kyrko-buller och förnuffts ordentelighet, så äro de edswurne prästerne obligerade til orthodoxiens och kyrko-disciplins widmakthållande at anlita den werldsliga armen om hielp dertil genom Guds Israels förtryck, wahnhedrande, utswältande, fängslande och förjagande. Denna hielpen få de werldslige prästerne desto behändigare, som de äro sielfwe et stånd med i riket, en förnäm lem i den werldsliga armen, eller gå näst ridderskapet framför de 2:ne öfriga stånden.

§ 30. Nu at iag må förlägga något i synnerhet af dessa punkterna eller prästa-edens innehåll (§ 29), så nekar iag intet, at ju confessores i Au[g]sburg och S[ch]malca[l]den skrefwo det bästa, de för den tiden och orten förstodo, och at deras contraparter af Gud icke bewärdades med renare bestraffning öfwer deras surdeg i kyrkor och closter. Men nog finnas bättre lärdomar här och där upteknade i Doct. Lutheri Kyrko-postilla, om lutheranerne änteligen wille *jurare in verba magistri*, hålla Doctor Luther såsom sit hufwud och taleman i ewerdeliga tider för barn och barnabarn. Kände de en lefwande tros art, som icke är rotad i hiernans idéer, utan i andans och hiärtans grund, derest Gud sit hemwist och källa hafwer, låtandes den idealiska kundskapen såsom et styckewärk (efter hand)² förwesna och det andeliga kärleks wäsendet, som i trone är wid lifsens wattn tillwäxa (1 Cor. 13: 8—13), aldrig

¹ T. 269 *huruledes*.

² T. 269.

skulle de kunna swärja uppå, at de i all sin lifstid wilja behålla den kundskaps formen, som Liber Concordiæ genom sin werldsligen höga auctorité uti deras hufwud inpreglat hafwer. Månge trogne kunna witna derom, at deras theoretiska kundskap nu för tiden är mycket annorlunda i många ting, än den war i början af deras omvändelse, då trones ande först kom at intaga och bebo dem. De kunna ock betyga, at de handlat såsom dårar, om de för 10 à 15 år sedan swurit derpå (i löndom, än wärre offenteligen til mångas förargelse), at de aldrig skulle låta föra sig ifrån de satser, concepter och meningar, som de då för tiden hade, beblandade med mörker och felaktigheter. Ty sedermera hafwa de effter trohet i¹ nya födelsens² arbete jämwäl tillwuxit i uplysningen, så at deras kundskap är mycket ändrad och förbättrad. Guds oeconomie med trones lif och wäsende i Christi lemmar är ganska underlig, och förnufftet kan det icke begripa, huru deras superficiela kundskaps begrep i hufwudet och minnet kunna differera hos samma person³ wid des olika ålder och än mera hos olika personer i åtskilda secters landskap, då likwäl samma trones ande och Christi lifs krafft regerar och rensar allas deras hiärtan, som ropa til honom och äro honom lydige. Den sådant wet, kan ingalunda swärja derpå at han skal sielf blifwa qwar ewerdeliga i den theoretiska kundskapen, som han nu är formad uti, än mindre kan han edeligen⁴ låfwa det, at han för consistorium och flera werldsliga domstolar wil förråda och til afstraffande öfwerantwarda Christi lemmar, de der icke hafwa samma speculationer och minneswärk, som i Formula concordiæ beramat är. Eden förbinder ju til at angifwa alla dem, som afwika från bemälte bok eller menniskiohäänders eller hufwuds wärk. Deribland finnas nu i Swerge några troende siälar. Wil nu den edswurne prästen på dem exsequera sin ed, så måste han antingen förråda Christum i dem til lekamligit lidande, om de förblifwa trofaste, eller ock der de falla af, så uprycker han Christi lif och goda hwete ur deras hiärtans grund just då, när han med wåld wil rifwa ut det förmenta ogräset ur hiertan⁵. Sålunda blifwer han sanningenes edswurne fiende, och i brist på infailibilité, ja, i brist på nya födelsens lius, inplanter han sit ogräs i stället för Guds hwete och goda säd. Fördenskul borde Goliath icke så stolt swärja wid sina gudar och banna David (1 Sam. 17: 43).

¹ T. 269; V. och. ² T. 269 födelses. ³ T. 269 personer. ⁴ T. 269.
⁵ T. 269 *hiernan*. (Forts.)

E. Linderholm.

Adler Salvius om det föreslagna consistorium generale 1648.

I samlingen Skrifvelser till Kungl. Maj:t i riksarkivet förekommer bland andra bref från Adler Salvius äfven en skrifvelse i egenhändigt koncept, daterad Münster den ¹⁹/₂₉ nov. 1648, med uttalande rörande det reviderade förslag i den segslitna frågan om consistorium generale, som drottning Christina ämnade framlägga vid riksdagen 1649. Uttalandet kom visserligen icke, som en jämförelse med det till ständerna öfverlämnade förslaget visar, att utöfva någon väsentlig inverkan på formuleringen af detta — tilläfventyrs har det icke i tid kommit drottningen tillhanda — men det torde dock vara af tillräckligt intresse att förtjäna offentliggöras. I sin mån kompletterar det de aktstycken, vi äga tidigare publicerade i frågan.¹

Rådsprotokollen från år 1648 nämna intet om någon förberedande behandling af ärendet om generalkonsistorium i rådet detta år. Får denna tystnad anses tala, vill det synas som om drottningen själf varit den initiativtagande och som hon utan rådets direkta medverkan låtit omarbета det ursprungliga förslaget från Gustaf Adolfs tid. Genom sin sekreterare Nils Tungel lät hon tillställa den ännu i Tyskland vistande Adler Salvius en kopia af förslaget för att inhämta hans yttrande äfven i denna inre-politiska fråga² — ett bevis till andra på den framskjutna

¹ Drottning Christinas förslag till »forma eller instructio» för konsistoriet tryckt i THYSELIUS, Bidrag till svenska kyrkans och läroverkens historia, sid. 114—131, med hänvisning i vissa öfverensstämmande punkter till det i densammes Handlingar till svenska kyrkans och läroverkens historia, II, s. 214—240, tryckta förslaget från år 1624. — »Bidragen» innehålla också en del andra akter angående frågans behandling 1649, s. 112—114, 131—144.

² Tungel till Salvius d. ²¹/₁₀ 1648, Salvii samling, RA. — Salvius borde om möjligt »med näste post» meddela sitt betänkande i ärendet.

ställning den nyligen utnämnde rådsherrn intog i sin drottningens förtroende. Först i januari 1649, endast några dagar innan förslaget framlades för ständerna, vet rådsprotokollet att tala om ärendets behandling i rådet, och då i ord, som styrka antagandet om drottningens egen aktiva roll i frågan. Det heter nämligen, att »H. K. M:t proponerade om consistorio generali, dedt H. K. M:t än ville sökia att befordra, begärde dee gode herrar vele dedt rätt öffuerläggia, sade sigh sielf hafua dedt öfuerseet, som H. K. M:t mente dedt bäst kunna passera, och dedt skrifte-ligen medt egen hand omfattat och conciperat».¹

Vid återgifvandet af Adler Salvii utlåtande ha några smärre ortografiska modifikationer vidtagits. Öfverstrykningar och ändringar förekomma rätt talrikt i manuskriptet men ha i allmänhet lämnats oanmärkta, då de nästan undantagslöst äro af rent formell-stilistisk art.

A. B. Carlsson.

* * *

Stormächtigste Drottning,
allernådigste Fröken!

E. K. M:ts secreterare mons. Tungel sände migh widh förre post een copia af den instruction som E. K. M:t allernådigst ärnar gifwa thet uprättande general consistorio, begärandes at, ther iagh hade nogot ther i at påminna, sådant motte skee för än nästkommande rijksdagh ahngår. Jagh hugnar migh öfwer denna E. K. M:ts christeliga och lofflige intention, emedan den är E. K. M:ts stat och fäderneslandet mycket nyttigh och helso-sam. Ty såsom heela E. M:ts stat och rijksens regering består förnemligest i sechs puncter, religione, iusticia, militia terra, marique, politia & œconomia, och the fem senare äre tilförende af E. K. M:t förmedelst fem werldzliga collegier wäl inrättade, altså hafuer alt här til feelts, at status ecclesiasticus motte i lijka motto, förmedelst detta siette collegio eller consistorio generali, institueras. Och är detta så mycket nödigare, såsom religio är icke allenest ett medium acquirendæ gratiæ diuinæ & æternæ beatitudinis, uthan ock fundamentum reipublicæ totiusque legumlationis, vinculum imperij & obsequij, coagulum societatis

¹ Rådsprot. d. 23/1 1649, i utdrag tryckt hos THYSELIIUS, Bidrag, s. 112.

civilis, et potissima obædientiæ & concordiæ subditorum conservatrix. På thet nu alt sådant och enkannerligen unio et conformitas in doctrina, ritibus & disciplina öffwer heela riket desto bättre må erhollas, då är thet helsosamligen optänckt, at alla consistoria particularia (som här til dags inthet synnerligt sammanhollande coagulum haft hafwe) måge här efter sub hoc unum consistorium generale ressortera och coaduneras.

Thet hafuer fuller för detta fallet beswärligit nogrom at inbilla, aldenstund deels biscopar hafwe synts heller wela wara absolut än andras censur underkastade i theres stifter. En part andra hafwe meent duo esse debere summa independentia imperia i werlden, sacerdotium & regnum, sicut duo sunt luminaria magna in cœlo, ja, the hafwe icke allenast icke welat bestå, at ecclesiasticum skulle wara subordinatum politico, uthan ock at thet skulle wara så myket högre, som solen är liusare än monan. Men thet är een påwisk wilfarelse, ogrundadh i Gudz ord, och i alla ewangelische regimenter förkastadh. Jagh wil fördenschuld icke hoppas, at nogon i Swerijke skal nu wara af sådane meening. Thet kan likwäl wara säkraste, ther E. K. M:t allernådigst behagade, först medh maneer winna singulorum (som hafwa nogot ther i at seija) bijfall, för än thet proponeras universis, på thet icke nogon opposition motte falla, såsom för thetta skedt är.

Anlangande personerne ther till, så är billigt, och andra uthländske ewangelische consistorier likmätigt, at thetta consistorium besättes icke allenest af andelige, uthan ock af werldzlige, både för the skääl som i conceptet införes, såsom ock at den ena är så wäl membrum ecclesiæ som den andra. Och hafwer iagh för detta wäl förstått, at thet är them andelige icke emot, ther allenast the politici, som ther til tagas, motte wara literati. Och aldenstund sådana män finnes icke allenest i hoffrätten uthan ock i andra collegijs, serdeles i cantzelijet, så kunde thet sub n:o 1 ihugkommes. — Thet syntes fuller wara een saak, om man hade taget en assessor uhr hwart stift, men efter thet faller oläglig, warda the som nämnde äre genom correspondence sigh erkundigande om huart stifts tilstånd. Om politicorum wahl står til betänkia, om E. K. M:t finner gott, at efterlåta consistorio theres presentation, så at electionen och nominationen blefwe hoos E. K. M:t. Om allas eedh och salario ihugkommes i cantzelijet och cammaren.

Huadh elliest sakerna, som til thetta consistorium skola

höra, widhkommer, the äre i conceptet wäl ihugkomne. Allenast faller migh inn een påminnelse widh n:o XI, om icke nödigt wore, at consistoriales obligerades till at ther hän trachta för all ting, at hwar menniskia i riket moste ändeligen weta sin catechismum. Han läres fuller här och ther i riket, ja, alle predijkningar i församblingerne gå mäst ther opå uth. Men aldenstund den explication och cognition synes nogot confus och vaga, och monge finnes, icke allenest under gemeent folck uthan ock hoos them, som icke hettas wara eenfaldige, huilke lijkwäl icke distincte weete, huru myket eller lijthet nödigt är til theres christendom och saligheet, så syntes nödigt, at hwar ock en particulatim och flitigt underwijstes, serdeles i Finland och the wundne länderne, at den som wil wara wiss på Gudz nåde och sijn saligheet, han moste 1. wara döpt; 2. troo alt thet in symbolo apostolorum begripes; 3. stella sitt lefwerne efter alt thet in decalogo af Gudh påbudet är; 4. ofta och flitigt bedia Fader wår; 5. och rätteligen bruka thet heliga altarens sacrament. Ty thet är een stoor tröst och hugnelig samwets roligheet, at, oahnse dt en hoop fåkunnige calvinister och papister elli est nogh skälla och fördöma oss, lijkwäl the lärdeste under them äntligen bekenna moste, at inthet mehr är nödigt til saligheeten än desse fem stycker, the ther äre lijkesåsom ett extract eller quinta essentia af heela Biblien, at hwem¹ them rätt weet, troor, och ther efter lefwer, han kan blifwa salig, fast han än inthet lär dare är, och uthan them kan ingen rätt christen heeta.

Så stelles ock här widh til E. K. M:ts allernådigste betänkiande sub n:o XV, at medan så wäl in publicis consilijs som judicialibus falla under tiden casus conscientiae inn, så at en part andra regenter i werlden hafwe för den orsak schuld oprättat serdeles conscientz råd, om icke inter causas huc pertinentes et casus conscientiae införas motte, så at när thetta consistorium ther om befrågades, thet ock motte wara obligeradt at respondera.

Modus procedendi i thetta collegio ecclesiastico blifwer uthan twifwel såsom i the politische collegijs, at præses proponerar och colligerar vota, ab infimo ad summum, alternatim å

¹ Ursprungligen har stått: ... oahnse dt the tree religioner i christenheeten, evangelica, calvinianj och pontificij, elli est nogh skälla och fördöma hwar androm, the lijkwäl alla äntligen bekenna moste, at desse fem stycker äre quinta essentia af heela Biblien, och hwem...

bägge säten, och ther opå sluter. Men ther vota falla paria, eller twist och iäf i nogon saak, ther öfwer consistorial råden icke kunne fulkomligen resolvera, eller nogon skäligen begärer revision frå thetta collegij sentens, at då högsta domen reserveras E. K. M:t.

Jagh hafuer i denna hast föga mehr af importance at påminna, efter iagh seer E. K. M:t alt wäl och minutim hafwa concipera låtet, huadh ther til hörer. Önsker allenast, at E. K. M:ts lofliga förehafwande motte widh denne tilstundande rijkdagh nå dess fulkomlige effect, och i synnerheet, at cammaren motte beqwemligen finna så monga beständige medel, som til så monga uprättade collegiers underhollande här efter wele nödige wara. Jagh är och blifuer till dödedagh

E. K. M:ts

allerunderdånigste

hörsambste och trogne tjänare

J. A. S.

Münster den 19 novembris a:o 1648.

Bref från Haqvin Spegel till Karl XI.

De bref, som här meddelas, äro hämtade ur Spegels brefkopiebok i Skara domkapitels arkiv. Utom bref till konungen innehåller nämnda bok skrivelser till Skara stifts prästerskap, af hvilka jag förut offentliggjort tvenne (i Kyrkohist. Årsskrift 1901), samt till landshöfdingarne i Skaraborgs och Älfsborgs län.

Elof Haller.

I.

D. 10 Nov. Stormächtigste Konung, Allernådigste Herre.
A:o 1686. Til at bemöda Ed:s Kgl. M:t med vår underdånigste skrifwelse förorsakas wij utaf then skyldiga omwårdnad och tilsyn, som Ed:s Kgl. M:t nådigst haf:r behagat förtro os öf:r thetta stiftets församlingar; iblant hwilke effter en finnes, benämd Timmelhed, som genom Ed:s Kgl. M:ts nådigste bref hafwer A:o 1680 bekommit til kyrkeherde en man, be[nämn]d H. Isac Brochenius, then ther icmte är pastor uti Bogesunds stad, och tå strax underdånigst åstundat i hans ställe niuta någon annan, som kunde blifwa thet gällets enskilte kyrkoherde, tilläggandes honom sedermera åtskill:e hårde beskyllningar, hwilke thet h. predikoembetet til stor wanheder lenda; altså haf:r Consist. Scar:se både genom sin egen utskickade och genom häradshöfdingen ther om låtit ransaka så mycket alwarligare och flitigare. som Ed:s Kgl. M:t uti Aprili sistförl. nådigst befalt, at man her skulle bepröfwa, om bem:te H. Isac kunne och borde så många församlingar förestå, befinnandes nu Consist., at han är graverad med många swåra klagemål, them wederbörande wilia honom edeligen tiltyga och han ej fins kunna lagligen unnangå eller Timmelheds församling tilfredsställa; förthenskul ehuruwål han forewender mycket blifwa sig påbördad af ilwiliare och misnöije,

fördy han mot then församlingens wilia är kommen til pastoratet, betygar sig och intet minnas altsamman så wara talat och giort, som the käre bewitna, så hafwer Consistorium likwel intet underståt sig se igenom finger med så grofwe förargelser, utan honom til näpst och androm til warning ämnat saken ifra effter gamla kyrkeordningens anledning, doch i diu-paste underdånighet hemställandes Ed:s Kgl. M:t, om hr Isac, som af Ed:s Kgl. M:t haf:r nutit it dubbelt beneficium, må hedan effter behållet något thera, så framt han wisar märkelig bättring och Bogesunds stad wil med honom wara förnögd. Thes utan, allernådigste Konung, bör os i underdånighet gifwa tilkenna, thet pastor uti Alingsås är för någon tijd sedan död blefwen och hans son, bn:d Wilhelmus Erics, hafwer i Consistorio framwijst Ed:s Kgl. M:ts försäkring, gifwen A:o 1674, at han effter sin faders död skal bem:te lägenhet åtniuta, men emedan wij underdånigst påminna os, thet Ed:s Kgl. M:t af högwjst christel. betänkande haf:r sådane expectantier behagat uphäfwa, fordrar vår underdånigste wördnad, at wij os förfråga skolom, om Ed:s Kgl. M:t täckes, at thes nådigste bref angående thetta tilfället och thenna successionen skal fulgöras, eller tillåta, at bem:te Wilhelmus Erics må iemte någon annan meriterad man, som i prädikoembetet eller scholar länge tient, blifwa församlingen effter föregångit prof til ordentelig kallelse anbudne, skolandes wij effter vår underdånigste plicht med al hörsamhet fulgöra, hwad Ed:s Kgl. M:t täckes her utinnan befalla, förblifwandes

Allernådigste Konung Ed:s Kgl. M:ts etc.

II.

St. K., Allernåd. Herre.

D. 1 Dec.

A:o 1686.

Uthaf Ed:s Kgl. M:ts nådigste bref dat. d. 23 Nov. haf:r iag med största ängslan förnunmit thet wara inför E. K. M:t berettat, såsom skulle iag af then nyl. trychte catechismo hafwa tagit it temmeligit antal exemplar, ther Ed:s Kgl. M:t hade tänkt at för mig och Consistorio kunde giort tilfyllest, dy wille Ed:s Kgl. M:t i nåder förmerka, thet iag med stor sanning och underdånighet betygar, at iag icke haf:r begiärt eller tagit it endaste af the exemplaren, utan prosten i Borås haf:r nu nyligast för sin afresa ifrån Stockh. gifwit tilkenna, at honom wore antwardade 120 exemplar med befallning at han skulle föra them

hijt neder til stiftet, doch är ännu icke något ther af kommit mig tilhanda. Men så snart the komma, skal effter underdånig lydnos plikt ther med så förhållas, som E. K. M:t haf:r nådigst taks befalla, werket af consistorio och mig flitl. öf:rsees och wårt wälmeente betänkande med forderligste insendas, bediandes iag nu som förr på thet underdånigste, at E. K. M:t teckes låta mig niuta thes nådiga hägn och milda ursäkt, om någor skulle i thetta målet tilwita mig widare skuld än thenna, at iag uti christel:t upsåt hafwer warit redebogen til at låta wärkställas thet, som andra hafwa begiärt och godtfunnit och under hr archiebischopens direction och præsidio war sammanfattat och förferdigat. Eliest, allernådigste Konung, bör mig underdånigst beretta, at presten uti Läkö hospital är för en tjd sedan död och at en annan fattig capellan, som är nestan blind, haf:r af sal. Kgl. Drotzen haft skriftlig försäkring om samma lägenhet, när han blefwe vacant, then han och uti consistorio nu framwisar, bediandes, at han må i sitt stendiga tilstånd niuta samma sal. Drotzens försäkring til godo. Men emedan thetta hospital är nu under Ed:s Kgl. M:ts egen nådigste disposition, hafwer mig bort underdånigst hemställa E. K. M:t, om samma capellan må niuta then vacerande tjensten, som sal. Drotzen, tå han hade grefweskapet, hafwer honom af medömkan tilsagt, kunandes iag intet annat weta, än at han rätteliga prädikar Guds h. ord effter som andre honom af postiller föreläsa och han genom it serdeles got minne strax fattar thet samma och behåller, therfore han ock i många år warit ordinarie capellan i it giäld, men at förrätta the h. sacramenten haf:r iag ej tordt honom tillåta, fruchtandes at han ther wid kunde så famla, at någon synd eller förargelse skeer. Förwentandes här öf:r E. K. M:ts nådigste befalning förblif:r iag til min död.

Allernådigste Konung Ed:s Kgl. M:ts etc.

III.

D. 29 Dec. Stormächtigste Konung, Allernådigste Herre.

A:o 1686. The tidender, som icke Eders Kgl. M:ts senaste allernådigste bref om then Kgl. unge printsens födelse äre hit komne, hafwa utaf hiertat hugnat både mig och alle andre, som thet förspöria, therfore wij och redo här uti domkyrkan wår ödmiukste och skyldigste tacksäjelse til Gud utgutit samt wår underdå-

nige lyckönskan för thet Kgl. huset och thes nya prydna tro-
ligen aflagt, hwilket iemwål öf:r hela stiftet på nyårsdagen tilbörl.
skal warda förrättat. Och såsom then högste Gud hafwer med
en så stor welsignelse, hwilken lender thet höga Kgl. huset til
fägnad och hela fäderneslandet til frögd, welat sluta thet gamla
året, så önskar iag och med mig thetta stiftets presterskap af
enhälligt och underdånigt hierta, thet Gud både i thetta ingä-
ende nya år och i många påföljande tackes uppehålla then dyra
gåfwan, som han förlänt haf:r, och i synnerhet wälsigna Eders
Kgl. M:t med then styrka och helsa, som Ed:s Kgl. M:t i sine
lyckl. framfarne trettiye år nutit och til sit rikes wälstånd och
beskydd beröml. nyttiat och wisat haf:r. Gud alsmächtig, hwil-
kens hielp Ed:s Kgl. M:t så offta rönt och äfwen så offta prisat
haf:r, gifwe alt hwad Ed:s Kgl. M:ts hierta begärer, ty man wet,
at thet begärer intet annat än hwad hans ära och hans h. för-
samblingsw älfärd befrämjar. Och om iag af underdånig devotion
må föröka min bön, så beder iag, thet Gud wil förläna E. K.
M:t alt hwad mit hierta önskar, ty tå är iag försäkrad, som alle
trogne undersåtares hopp är stadigt, at Gud gif:r Eders Kgl.
M:t it längre ljf än många konungars, en så långwarig frid, som
E. K. M:ts lefwerne blif:r, och al then glädie, wälsignelse och
herlighet, som med friden följer, när hon uti Guds fruchtan och
rätferdighet, then E. K. M:t så alwarl. elskar, blif:r stadfast,
hwilken önskan iag underdånigst förmodar, at E. K. M:t med
nåd wärdigas anse, helst effter Gud sielf med mig witnar, at
then samma kommer utaf thet hiertat, med hwilket iag til döds-
stunden förblifwa skall

Eders Kgl. M:ts,

IV.

D. 24 Aug.

A:o 1687.

St. Konung, All. Herre.

Wid then ransakning, som effter E. Kgl. M:ts rätwisa be-
falning om kyrkiomedlen ock presternas lön i Scaraborgs län
är företagen, haf:r man iblant annat förnummit åtskill:e capell
för några år sedan på en och annan ort wara upbygde, om
hwilke nu iblant adelen. presterna ock soknefolket mycket
twistas, huru gudstiensten bör ther förrättas, och om alla christel:a
ceremonier, barndop, brudahof, begrafningar och annat mera
skola ther lika som i andra kyrkor tillåtas, hwilken oreda för-
spörjes enkannerliga om capellet Branstorp uti Dartorps, Ny-

kyrka uti Sandhems, Biurbek uti Botnar[y]ds, Skagen uti Undenäs gäll och besynnerl:n om thetta senaste, i hwilket fögo mer än en gång om året blifr prädikat, men ifrån åskill:e orter anseenligt offer esomofftast insendt i then förhopning, at the som äre på något sät nödstälte skola ther igenom blifwa hulpne, thet man twiflsutan ifrån the widskepelige påwiske tider behållit haf:r, tå it hufwud af trä, beredat effter S. Joh. Baptiste hufwud, är ditsat och folket inbillat, at thet skulle en miraculeus werkan til mångas hielp bewisa. Förthenskul emedan bem:te capell äre upbygde utan någon kongelig permission och, så wida man ännu kunnat utfråga, äre ej med bön och åkallan effter christelig plägseed inwigde, så haf:r iag ej underståt mig församblingarnas twist om gudstiensten i the samma antaga eller bilägga, förr än iag effter min underdånigste skyldighet haf:r sådant inför E. K. M:t berettat (helst effter iag ej wet, om thet af mine antecessorer, bishoparna i Scara, sket är) samt förnummit, huru wida E. K. M:t nådigst behagar, at thesse capellen skola wjd macht hållas, eller om iag med consist. skal soknefolkets ofwantalde beswär höra och på giörligste sät the kärande tilfridsställa uti the mål allena, som til gudstiensten lenda; i synnerhet beder iag allerunderdånigst, at E. Kgl. M:t täckes sin nådigste wilia och befallning förmärka låta, om thet lilla capellet Skagen skal framgint til it sådant offerbruk lemnas, hwar igenom fuller många medel til the andre fattige kyrkors underhåll i samma giäll inhemtas, men Guds h. namn, som iag effter min ensaligste mening fruchtar, genom någon ochristelig superstition ock syndig förtröstan kan wanhedras, hwar om iag och tror welb. h. landshöfd. Örnklo i lika måtto förfråga, skolandes iag hwad E. Kgl. M:t her utinnan nådigst biuder med underdånig ofördröjelig hörsamhet verkställa och förblifwer

All. Kon. Ed:s Kgl. M:ts

V.

September
A:o 1687

Storm. Kon., All. Herre.

Ehuruwål E:s Kgl. M:ts stora nåd styrker mig nogsamt uti thet hugneliga hoppet, at Ed:s Kgl. M:t intet twiflsmål draga skal om min underdånigste trohet samt oförsummeliga flit uti mit ombetrodde embete och ther wid infallande ärender, så ser iag mig icke thes mindre plichtig wara til at underdånigst och flitigast förmåla, hwad effter Ed:s Kgl. M:ts allernådigste befall-

ningar i stiftet blif:r utrettat, enkannerl:a för thenna gången thetta, at tacksäjelsen til Gud alsmächtig för then herliga seger, som han förlänt the christnas wapen, skedde enhälligt uti thetta landet d. 25 fbr. och collecten, som til Demins kyrka nådigst förund är, skal på alle helgons dag, om Gud wil, i hela stiftet blifwa uptagen samt thes summa sedan hr statscommissarien utan drögsål kungiord, at wederbörande måge om penningarna vidare kunna disponera. Eliest, allernådigste Konung, bör mig uti största underdånighet betyga, thet iag om några pastorat, som nu i sommar äre wacante blefne och under E. Kgl. M:ts enskilte höga disposition lyda, nl. Tun, Råda och Tådene, ej haf:r underståt mig göra någon berättelse eller ther med wara beswärlig, helst emedan thet är ännu halfftannat år, förr än bem:te gäll skola med kyrkoherdar försörjas, och iag altså haf:r tänkt tienligast wara at ther med dröja, til thes man effter christelig plägsed haf:r uti församblingarna låtit göra bön til Gud om trogne och dugelige lärare och ther uppå förmerkt, om försambl. wet någon, then the i underdånighet kunna hos Ed:s Kgl. M:t föreslå och begära, hwilket consist. sedan E. Kgl. M:t med skyldigste wördnad kan remonstrera. I medler tjd är thet mig en hiertans hugnad at förnimma, huru E. Kgl. M:t både så nådigt och christel. förklarar sin wilia om presternes kallelse, biudandes at then samme skal ske ej i anseende til giftermål eller någon annan werldslig orsak, utan allena til Guds nampns ära, hans h. församblings nytta och personernas skickeligheet, thet iag och så mycket stadigare i al min lijfstid skal i acht taga, som Guds och E:s Kl. M:ts nåd är thet endaste iag söker och åstundar. Häriemte fordrar E. Kgl. M:ts bref, som i går ankom, thet iag och underdånigst beretta måste, at sedan E. Kgl. M:t i nåder befalte mig upskicka the exemplar, som här nedre finnes af then lille catechismo, haf:r iag icke blefwit warse mer än it endaste, thet iag och til mig tagit, skolandes iag ytterligare på alt görligit sät fogel. efftersöka, om flere ännu hos någon äre behåldne, emedan folket eliest plägar wara af thet sinnet at ju mera ther röres om någon skriff, ju heller läsa ock ju bättre göma the then samma. Och som iag hiertel. beklagar, at E. Kgl. M:t utaf then saken skal hafwa möda och misnöije, så beder iag ännu i diupaste underdånighet, at Ed:s Kgl. M:t icke wille fatta någon onåd til mig, som och olyckel. ther wjd lagt handen, ty Gud är mit witne, at med min wilia

och upsåt är intet feel ther til konmit, och om någor menar wara felat genom min wårdslös- och oachtsamhet, så är thet sket, fördy iag meente thet concept, som mig antwardades, wara så correct, at ingen synnerlig åhoga skulle af mig behöfwas, then iag likwål gerna plägar hafwa ospard, så wida Gud gifr krafft och förstånd, under hans h. beskydd önskar iag trol., at E. Kl. M:t til sit rikes stora wältrifnad må föra it långwarigt, fridsamt och wälsignat regimente, förblif:r

Allern. Konung Ed:s Kgl. M:ts

VI.

November
A:o 1687.

St. K., All. Herre.

Jemte E. Kgl. M:ts nådigste bref kom mig i thesse dagar then nya kyrkeordningen tilhanda, hwar af iag med glädie förmerker thet christeliga werket, hwilket hela fäderneslandet så länge önskat och Guds församling så wäl behöfft, wara genom E. Kl. M:ts högtpriseliga försorg lyckel. fulbordat; förthenskn effter Ed:s Kl. M:t hafr ej allenast behagat med en så högt åstundad gåfwa hugna mig utan och med nådiga expressioner förklara sit konungsl:re wälbehag uti min ringa ther wid anwenda flit, så bör mig sådant nådetekn med underdånigste wördnad troplichtigst erkenna, så länge iag lefr, samt alraödmiukeligast försäkra, thet iag thenna högnödige kyrkelag både sielf med skyldig lydna skal effterfölia och iemwel thetta stiftets presterskap alfwarl. tilhålla then samma med wederbörlig hörsamhet och veneration i acht taga, hafwandes iag i synnerhet så mycket större orsak til at hugna mig ther öfr, at en så rätwis ordning utgifwen är, som iag wid mit tilträde til embetet her å orten förmerkte mycket bekymmer af en och annan plägseed, hwilken, ehuruwål på intet annat grundad än på somligas godtycko och någras egennyttighet, kunde likwål genom min förmaning beswärlig uphäfwas. Gud förläne nu i lika mätto sin wälsignelse ther til, at handboken snart kunde så genomsees och inrättas, at en almän likhet uti gudstiensten och alle våre ceremonier hållas måtte.

Om collecten til Demins kyrka skal med nästa påst Hr Stats commissarien bekomma then notification, som befalt är, bediandes iag underdånigst, at E:s Kgl. M:t icke wille med onåd förmerka thet drögsål, som ther wid warit, hwar til iag

intet wållande är utan andre, the ther wid långsamheten alltid wande, kunna ännu intet så snart låta sig en bättre wana behaga. Then alsmächtige Gud wälsigne E. Kl. M:ts dagar med helsa och glädie samt thes regiment med frid, rättwisa och gudachtighet, under hwilket iag til min dödsstund skal beflita mig om at wara

All. Kon., Ed:s Kgl. M:ts

En historik öfver svenska kyrkans vård om lapparnas barn jämte allmän motivering för en omorganisation af det nuvarande skolväsendet i Lappmarkerna.

Vid senaste kyrkomöte stack en af mötets själskrifne ledamöter i utgifvarens hand en skrift med titel: *Förslag till omorganisation af Lappskolväsendet* (tr. i Luleå. Leo Ruuths Boktryckeri 1909). Den befanns vara af ovanligt stort intresse och med glädje måste hvarje kyrkans vän taga kännedom om det nitiska arbete, som Luleå stiftsstyrelse och främst dess biskop utvecklar för fostran och vård af den nomadiserande befolkningens uppväxande släkte. Då det syntes vara af vikt, att dels den *historik*, som medföljer förslaget, dels äfven dess allmänna *motivering* med dess många värderika upplysningar, blifva för framtiden lättare tillgängliga och bättre bevarade än i ett sällsynt s. k. »småtryck», har det ansetts lämpligt att här meddela dessa båda aktstycken. Författare är förmodligen biskop O. BERGQVIST.

Historik.

Då en historisk överblick af lappfolkskolväsendet i vårt land torde i någon mån kunna bidra till att belysa frågan om ett ändamålsenligt anordnande af undervisningen för nomadlapparnas barn, har det funnits lämpligt att beledsaga förslaget med en dylik kort överblick. Denna kommer dock endast att fästa sig vid de allmänna utvecklingslinjerna, hvaremot de enskilda detaljerna lämnas å sido, så vidt de ej äga någon väsentlig betydelse för utvecklingen.

Ända till 1730-talet fanns blott en skola för lapska barn, den s. k. *Skytteanska*, hvilken grundades af Gustaf II Adolf.

Efter att en kort tid hafva varit förlagd till Piteå flyttades denna skola år 1631 till Lycksele och var sedan stationerad där 1631 till år 1865. Genom nådigt bref sagda år förordnades, att den skulle förflyttas till Tärna dåvarande kapellförsamling i öfre delen af Umeå lappmark, hvarest den ännu är förlagd.

Den Skytteanska skolan är egentligen en donationsskola, enär riksrådet Johan Skytte till dess underhåll skänkte dels af egna, dels af insamlade medel, 5,000 daler silfvermynt, hvilka medel öfverlämnades till regeringen, som i stället åtog sig skolans framtida underhåll.

Då intresset för missionen bland lapparna i början af frihetstiden begynte vakna till nytt lif, blef man äfven betänkt på att bättre än dittills sörja för den lapska ungdomens undervisning. Vid riksdagarna 1723, 1734 och 1738 m. fl. fattades 1723 många för denna sak viktiga beslut. Den 3 oktober 1723 utkom en Kungl. förordning »om Lappländares flitigare undervisning i kristendomen och skolors inrättande där i orten». År 1739 tillsattes i öfverensstämmelse med af ständerna vid riksdagen året förut framställt förslag en särskild »direktion öfver Lappmarks ecklesiastikverk», hvilken skulle ha högsta öfverinseendet öfver bemälda ecklesiastikverk och om dess angelägenheter samråda med vederbörande landshöfding och konsistorium.

Dessa åtgärder ledde till inrättande af ett flertal skolor för lapparnas barn. I Åsele och Jokkmokk öppnades lappfolkskolor, en i hvardera församlingen, år 1732, i Arjeplog och Utsjoki 1743, i Jukkasjärvi 1744, i Föllinge 1748 samt i Gellivare 1756.

I hvar och en af dessa skolor mottogos 6 elever till underhåll på offentlig bekostnad. I den Skytteanska skolan underhölls några flere frielever, vanligen 10. Dessutom kunde ytterligare ett antal lärjungar mottagas, som underhölls af föräldrarna.

Eleverna stannade vid skolan året om. Skolkursen varade vanligen två år. Undervisningsspråket var efter förhållandena, dels svenska, dels lapska, dels finska.

Skolorna voro afsedda för nomadlapparnas barn, men stundom medgafs äfven, att nybyggares barn intogos, då föräldrarna själfva underhöllo dem. Hvad Lycksele skola angår, tillerkän-

des nybyggares barn år 1753 samma rätt till frielevplatser i skolan som lapparnas.

Lappfolkskolorna räckte icke till att meddela undervisning åt alla lappars barn. Men man beräknade, att de barn, som genomgingo lappskolan, sedermera, när de afgått från skolan, skulle undervisa den öfriga ungdomen och särskildt sina syskon att läsa i bok. Genom Kungl. bref den 2 september 1735 föreskrefs ock, att lappgosse, som genomgått lappskola och uppnått 14 år, skulle vara förpliktad att i 3 års tid undervisa barn af förmögna lappar, hvilka under tiden skulle bekosta hans underhåll; en föreskrift, som dock icke kunde upprätthållas. För att uppmuntra ynglingarna till undervisning i hemmen utdelades stundom belöningar eller premier åt dem, som visade sig flitiga i att meddela sådan undervisning.

Lappskolorna stodo under uppsikt af särskilda visitatorer, som hvarje år inspekterade dem. Till skolmästare vid lappskola kunde endast präst antagas.

Utom lappskolorna inrättades på 1740-talet äfven särskilda s. k. kateketskolor, som ambulerade mellan lapparnas visten och kåtor. Kateketernas uppgift var att meddela undervisning i kåtorna samt förrätta morgon- och aftonbön i lappbyarna och på söndagarna uppläsa en predikan ur postillan, då lapparna lågo aflägsset från kyrkan. De voro aflönade af ecklesiastikverket, men lapparna skulle bestå dem med mat och kläder. Många lappar voro dock ovilliga härtill och tilläto icke kateketen att stanna hos sig mer än några få dagar. De fattigare lapparna voro befriade från skyldigheten att underhålla kateketen.

Närmaste tillsynen öfver kateketernas verksamhet var uppdragen åt vederbörande församlings pastor.

Kateketernas antal, som växlade under olika tider, uppgifves i början af 1760-talet till 12 i samtliga lappmarksförsamlingar.

Denna ordning för undervisningen bland lapparna förblef i hufvudsak gällande, till dess på grund af nådigt bref den 9 september 1818 en förändring i lappskoleväsendets organisation inträdde. Redan år 1750 hade lappskolan i Utsjoki indragits såsom, enligt visitators uppgift, mindre nödvändig. Vid samma tid fick emellertid Karesuando en lappskola.

Genom nyssnämnda Kungl. bref förordnades nu, att lappskolorna i Föllinge, Jukkasjärvi, Karesuando och Arjeppluog

skulle indragas vid 1819 års slut. Afsikten var att successivt indraga alla fasta lappskolor, men af vissa skäl skulle åtgärden till en början inskränka sig till ungefär hälften af lappmarks-församlingarna.

Såsom orsak till denna indragning uppgifves i kungabrevet »själfva skolans otillräckliga och föga gagnande beskaffenhet» äfvensom »att i betraktande af det Nomadiska lefnadssätt lapparna föra, de nuvarande permanenta skolor blifva föga gagneliga i jämförelse mot den större nytta som bör väntas af Ambulatoriske Lärare, hvilka åtföljande lapparna under deras flyttningar äro i tillfälle att alltid uti Kota-Lagen meddela nödig undervisning så för barnen som äldre personer», hvarjämte anmärkes, att detta ändamål dittills föga eller intet stått att vinna genom de från skolorna dimitterade lappunglingarne.

I de fasta lappskolornas ställe skulle nu sättas ambulerande kateketskolor. Men då de dittills »nyttjade och illa lönte kateketers mindre skicklighet» gjort, att kateketundervisningen ej motsvarat sitt ändamål, skulle nu kateketerna undergå en särskild utbildningskurs hos vederbörande församlings pastor eller annan därtill skicklig prästman. För undergående af sådan utbildning skulle bland de förmögnare och mest ansedda lappar utses stadgade och till seder godkände ynglingar eller äldre personer eller, därest dugliga ämnen ej vore ibland nybyggarne, de, hvilka därtill kunde finnas tjänlige. För undervisning och underhåll af sådan elev skulle vederbörande prästman äga att uppbära ett arvode af 116 riksdaler 32 sk. banko att uppbäras, när eleven blifvit af distriktsprosten pröfvad och godkänd att anställas som kateket.

I lön skulle kateket erhålla minst 8 tunnor korn att lösas efter föregående års markegångspris, men skulle icke äga att af lapparna få mat eller andra persedlar utan betalning, hvar emot lapparna skulle vara skyldiga att på hans tjänsteresor skjutsa och lotsa honom mellan kåtorna.

Det antal kateketer, som nu skulle behövas, beräknades till högst 27.

För att öfva tillsyn öfver kateketerernas verksamhet skulle tillsättas s. k. missionärer, hvilka skulle vara prästmän och hafva hvar och en sitt distrikt, inom hvilket det skulle åligga dem att besöka lapparna i deras vistelseorter samt inspektera kateketskolorna och medverka vid undervisningen. Till en början

skulle blott 2 dylika missionärer anställas, nämligen en för Jukkasjärvi och Karesuando samt en för Arjeplogs och Arvidsjaurs församlingar.

Ytterligare inspektion skulle utöfvas af tvänne distriktsprostar, en för de södra och en för de norra lappmarksförsamlingarna, hvilka årligen skulle anställa visitationer hvar inom sitt distrikt, samt af en generalvisitator, som hvar tredje år skulle anställa generalvisitation i alla lappmarksförsamlingar till vinnande af en allmän öfversikt ej mindre å lärarnes använda flit och oförtrutenhet i deras kall, än å hvad i öfrigt kunde till undervisningens drift och framgång bidraga.

Efter denna omreglering återstodo endast tre fasta lappskolor, nämligen den Skytteanska skolan i Lycksele samt lappskolorna i Jokkmokk och Gellivare. Äfven dessa voro, såsom nämndt, afsedda att så småningom indragas, men denna afsikt blef ej genomförd, hvarför de fortsatte att existera.

Den ordning, som infördes genom 1818 års kungabref, för-
1816 blef sedan gällande till och med år 1846. Den 14 april sagda år utfärdades ett »Nådigt reglemente för ecklesiastikverket i lappmarken». I ingressen till detta reglemente heter det, att »gällande författningar rörande ecklesiastikverket i lappmarken i flera delar tarfva rättelser och jemkningar, lämpade efter förändrade tidsförhållanden» och att »särskildt de genom Kongl. brefvet den 9 september 1818 om undervisningen i lappmarken meddelade föreskrifter under verkställigheten, emot förväntan, befunnits icke leda till det med dem åsyftade ändamål».

I 1846 års reglemente gjordes skillnad mellan å ena sidan de församlingar, i hvilka lappska språket var rådande, och å andra sidan de, i hvilka det svenska eller finska språket allmänare begagnades.

I de förra skulle barnaundervisningen ske på lappska i fasta lappskolor. På grund häraf bibehöllos lappskolorna i Jokkmokk och Gellivare, hvarjämte Arjeplog återfick sin 1818 indragna skola. Vidare bibehölls den Skytteanska skolan i Lycksele, ehuru lappskan icke där var förhärskande.

I öfriga lappmarksförsamlingar skulle lapparnas barn undervisas på svenska (i Jukkasjärvi och Karesuando på finska) på enahanda sätt som öfriga barn, för hvilket ändamål de genom vederbörande kyrkoherdars försorg skulle till det antal anslaget medgifve inackorderas hos välkända och pålitliga hemmans-

och nybyggesinnehafvare, helst i den socken, till hvilken barnen hörde.

I lappskola skulle endast barn af lapska föräldrar få intagas. Föräldrarna skulle själfva bekosta deras underhåll i skolan, dock att fattiga barn skulle få kostnadsfritt njuta underhåll, husrum och beklädnad. Antalet frielever i hvarje skola skulle bestämmas af biskopen och domkapitlet och rättas efter folkmängden i distriktet och lappmarks ecklesiastikfonds tillgångar. Valet af frielever skulle tillhöra församlingens kyrkoråd.

Lappskola skulle innefatta två afdelningar, en lägre och en högre. Undervisningstiden i den lägre afdelningen var för genomsnittslärlingar bestämd till 2 år, och i den högre till 3 eller 4 år efter omständigheterna. Läsåret var indeladt i två terminer med tre månaders ferier om året. Frielev var berättigad att äfven under ferierna stanna vid skolan, där han så önskade. Läroämnen och lärokurser voro bestämda med hänsyn tagen till den angifna lärotiden.

För att bli intagen i lappskola fordrades en ålder af minst 10 år.

Skolmästaren ålåg icke allenast att undervisa i skolan, utan ock att sörja för och öfvervaka undervisningen i hela distriktet. Till sin hjälp i och utom skolan ägde han antaga tjänliga biträden, hvilka han själf skulle aflöna, men till hvilkas aflönande han åtnjöt ett visst anslag årligen mot redovisningsskyldighet inför biskop och domkapitel.

Genom 1846 års reglemente afskaffades de ambulerande kateketskolorna. Ett slags ersättning för dessa skulle väl skolmästarens nyssnämnda biträden utgöra, hvilka ock på ett ställe i reglementet kallas kateketer, ehuru deras uppgift var en annan än de förutvarande lappkateketernas.

Beträffande tillsyn öfver skolväsendet, stadgade reglementet, att lappskolmästaren skulle ha närmaste vården om barnaundervisningen i distriktet. Om kristendomskunskapens bibehållande och tillväxt hos den lapska befolkningen i allmänhet skulle kyrkoherden och skolmästaren gemensamt ha omsorg. Kyrkoherde skulle som inspektor öfva tillsyn öfver lappskolan. Vidare tillsyn skulle utöfvas af tvänne visitatorer, hvilka hvar inom sitt distrikt skulle anställa visitation hvartannat år. I sista hand ålag vården om undervisningen vederbörande domkapitel.

1877 Genom nådig kungörelse den 11 september 1877 gjordes åtskilliga förändringar i 1846 års reglemente. Först och främst stadgades angående undervisningsspråket i lappskolorna att, i den mån barnen lärde sig att förstå svenska språket, undervisningen skulle ske äfven på detta språk.

Vidare stadgades ifråga om eleverna, att »företrädesvis» barn af lapska föräldrar skulle intagas i lappskola, men att efter skolrådets förslag och domkapitlets bepröfvande äfven svenska barn kunde i skolan vinna inträde, därest det kunde ske utan hinder och utan särskild kostnad för ecklesiastikverket.

Antalet platser skulle nu af Kungl. Maj:t bestämmas på förslag af domkapitlet och valet af frielever skulle tillkomma skolrådet. Dessutom tillkom ett nytt stadgande af innehåll att bidrag till inackorderingskostnad för lapska barn, som i öfrigt af egna medel underhölles vid skolan, kunde af domkapitlet på därom af skolrådet och inspektor gjord hemställan, af medel, som för ändamålet ställdes till domkapitlets disposition, tilldelas högst fem lärjungar i skolans högre afdelning och fem i den lägre med femtio kronor åt enhvar af de förra och trettio kronor åt enhvar af de senare.

En viktig förändring i reglementet bestod däri, att kateket-skolorna återinfördes. Domkapitlet skulle nämligen nu äga att efter vederbörande skolråds hörande tillsätta behöfligt antal kateketer, hvilka skulle meddela undervisning åt de lapska barn, för hvilka tillfälle till undervisning icke kunde beredas i lapp- eller folkskola. Närmaste tillsynen öfver skolan skulle utöfvas af skolrådet och kyrkoherden i församlingen.

Bestämmelsen att lappskolmästare skulle vara präst upphäfdes, utom ifråga om skolan i Jokkmokk, beträffande hvilken den först något senare afskaffades.

1896 År 1896 den 31 januari utkom ett nytt reglemente för lappmarks ecklesiastikverk, hvilket ännu är gällande. Detta är i fråga om bestämmelserna för lappfolkskoleväsendet i hufvudsak byggt på samma grunder som 1846 års reglemente, sådant detta lyder enligt Kungl. kungörelsen den 11 september 1877. Den mest framträdande skillnaden består däri, att stadgandena här äro bragta i ett närmare samband med bestämmelserna i den allmänna folkskolestadgan samt att de äro i vissa delar utförigare och mera detaljerade än i föregående reglemente.

Den gamla benämningen lappskola är i 1896 års reglemente

ändrad till lappfolkskola. Lärotiden för elev i lappfolkskola är bestämd till 5 år. Beträffande undervisningsspråket är föreskrift, att detta i såväl kateketskola som lappfolkskola bör, så vidt ske kan, vara svenska.

Året innan nämnda nådiga reglemente utkom, eller 1895, infördes en ny anordning för undervisning af lapska barn, hvilken anordning dock ej är i reglementet berörd. Genom nådigt bref den 1 februari sagda år förordnades nämligen, att, till förbättrande af undervisningen för de nomadiserande lapparnas barn inom Karesuando församling, *vinterkurser* skulle anordnas under 10 veckor årligen vid folkskolan i Karesuando kyrkoby eller mindre folkskolorna i Kuttainen och Mertajärvi samt att till underhåll vid dessa kurser af 10 fattiga lappbarn skulle af anslaget till Lappmarks ecklesiastikverk tillsvidare utgå, beräknadt efter 35 öre om dagen för hvarje barn, ett belopp af 245 kronor. Följande år förordnades genom nådigt bref den 5 juni om dylika kurser jämväl vid Jukkasjärvi lappfolkskola, hvilka skulle fortgå under månaderna januari—april och förestås af en särskild lärare, hvilken under den tid af läsåret, då vinterkurserna ej påginge, skulle meddela undervisning åt lapska och finska barn, hvilka bodde i församlingens utkanter och ej kunde begagna sig af församlingsskolorna. Till inackordering af fattiga lappbarn vid dessa kurser anvisades ett årligt anslag af 600 kronor.

Dessa vinterkurser hafva sedermera årligen återkommit och verkat med god framgång. Äfven vid Lannavaara missionskola äro dylika vinterkurser årligen anordnade.

* * *

Motiv.

En omreglering af det nuvarande lappskoleväsendet har af alla, som varit i tillfälle att närmare studera detta ärende, länge ansetts som ett trängande behof. Äfven lapparna själfva hafva på flera orter uttalat sin otillfredsställelse med de nuvarande skolförhållandena.

De väsentligaste bristerna hos det nuvarande lappskoleväsendet äro i korthet följande.

1. Lappskolorna med sin helårsläsning och sin femåriga kurs bidra till att afvänja lapparnas barn från nomadlivet och renskötseln.

Det är en ingalunda sällsynt erfarenhet, att lappbarn, hvilka vistas vid lappfolkskola några år, börja så vänja sig vid bofast lefnadssätt, att de efter skoltidens slut visa föga lust eller duglighet att återvända till nomadlivet. Det säger sig själft, att de skola vara mindre väl skickade för det hårda livet i skog och fjäll med de långa ansträngande vandringarna och de tunna tältkåtorna som bostäder vinter som sommar, sedan de tillbragt en så lång tid, som fem år, stundom kanske utan något afbrott, i timrade hus med väl ombonade rum och varma bäddar. Därför hafva ock många lappbarn efter skoltidens slut föredragit att taga tjänst hos bönder och nybyggare eller slagit sig på annat kroppsarbete i stället för att bli nomader och ägna sig åt renskötsel.

Det är emellertid till stor skada, om den lappska ungdomen afvänjes från nomadlivet. Då lapparna öfvergå till bofast lefnadssätt, råka de vanligen i största fattigdom och elände, emedan de icke äga de fysiska egenskaper, som fordras för ett regelbundet och tungt kroppsarbete, under det att de som renskötande lappar, äfven om de sakna egna renar och måste taga tjänst hos andra lappar, kunde skaffa sig en god utkomst. De renägande lapparna klaga ofta öfver brist på tjänstefolk, hvarför det är lätt för dugliga renskötare, såväl manliga som kvinnliga, att betinga sig goda löneförmåner hos dem. I lönen brukar vanligen ingå några renar årligen. Därigenom kan så småningom en hjord uppstå och tjänaren med tiden bli sin egen. Då renskötseln är en under gynnsamma förhållanden synnerligen gifvande näring, äro de renägande lapparna i regeln ganska välbärgade. Om man jämför deras ekonomiska ställning med de lappska nybyggarnas, finner man snart, att de senares villkor i allmänhet äro vida sämre än nomadernas.

Vidare är det en rent nationalekonomisk angelägenhet, att lapparna bibehållas vid sin fäderneärfda näring.

De stora fjällvidderna kunna icke på annat sätt komma till nytta än genom att användas som betesland för renhjordar. Men så länge de få tjäna detta ändamål, äro de af stort värde, ty produkterna af renskötseln lämna ett icke ringa tillskott till

fyllande af behovet af födoämnen m. m. för befolkningen i stora delar af Norrland och långt därutanför. Renskötseln kan emellertid ej med framgång bedrivas i någon större utsträckning, därest renens vårdare ej följer honom på hans vandringar. Renskötseln fordrar därför, att lappen förer ett nomadiserande lif. Detta fria lif är ock hans rätta element, hans lust och fröjd, då han icke genom långvarig vistelse bland bofasta, särskildt i ungdomsåren, blifvit förvekligad och obekväm för nomadens mödosamma vandringar i fjällens ödemarker under köld och snöstormar.

2. Lappskolorna, sådana de hittills varit organiserade, ha icke förmått draga till sig något större antal lärjungar från den nomadiserande befolkningen.

Genom benämningen lappfolkskolor är angifvet, att dessa skolor i främsta rummet äro afsedda för undervisning af lapparnas barn.

Emellertid har det visat sig, att det minsta antalet elever utgjorts af barn till verkliga flyttlappar. Enligt uppgifter från lappfolkskolorna i Jukkasjärvi, Gellivare, Jokkmokk och Arjeppluog har elevantalet i dessa skolor under tioårsperioden 1900—1909 ställt sig sålunda:

	Jukkasjärvi			Gellivare			Jokkmokk			Arjeppluog		
	nomad-lappar	bofasta lappar	finska	nomad-lappar	bofasta lappar	svenska och finska	nomad-lappar	bofasta lappar	svenska	nomad-lappar	bofasta lappar	svenska
1900	4	—	34	1	6	6	1	4	20	1	13	10
1901	4	1	36	1	4	8	2	4	13	1	12	5
1902	6	1	34	3	4	10	2	6	16	2	12	8
1903	6	1	36	2	6	8	1	6	19	2	12	12
1904	6	1	34	3	5	7	1	7	19	1	14	15
1905	5	2	34	3	5	2	1	6	19	—	14	18
1906	6	1	32	2	4	4	1	5	15	—	14	16
1907	5	2	37	2	5	5	—	4	15	1	14	16
1908	5	2	37	2	6	4	—	5	18	1	15	19
1909	5	2	32	2	4	2	—	4	16	1	15	19

Från Skytteanska skolan i Tärna har ingen specificerad uppgift varit tillgänglig, men, efter hvad på annat sätt inhämtats, utgöra äfven där flyttlapparnas barn endast ett mindre tal.

Häraf framgår, att lappfolkskolorna i sin nuvarande form sakna existensberättigande, enär de icke i någon nämnvärd mån befrämja undervisningen af flyttlapparnas barn, för hvilka de äro afsedda. Hvad de bofasta lapparna angår, kunna deras barn undervisas i de allmänna folkskolorna tillsammans med den öfriga bofasta befolkningens barn. Däraf förorsakas ingen olägenhet för barnen, och deras undervisning ställer sig på detta sätt billigare. En del af dem har visserligen åtnjutit förmånen af att vara frielever i lappfolkskolorna, och de torde på grund af föräldrarnas fattigdom varit i behof däraf. Men om föräldrarna icke kunna bekosta deras underhåll vid de allmänna folkskolorna, lär väl understöd därtill kunna beredas åt dem. Detta blir i alla händelser billigare än att underhålla särskilda skolor, där de kunna erhålla frielevplatser.

Bättre tillslutning af nomadlappars barn än lappfolkskolorna hafva de sedan 1895 anordnade s. k. vinterkurserna haft. Sålunda har den vid lappfolkskolan i Jukkasjärvi anordnade vinterkurs under tioårsperioden 1900—1909 haft följande antal elever, som tillhört den nomadiserande lappbefolkningen, nämligen 1900 13, 1901 18, 1902 11, 1903 13, 1904 10, 1905 26, 1906 24, 1907 16, 1908 11 och 1909 22.

3. Kateketskolor användas i för liten utsträckning och kateketerna sakna ofta kompetens att undervisa.

Det är hufvudsakligen i tre lappmarksförsamlingar, som kateketskolor under senare tider funnits, nämligen Arjepluog, Jokkmokk och Gellivare. Inom Jukkasjärvi, där förut flera kateketer verkat, har under de senare åren endast en kateket bedrifvit undervisning bland lapparna och detta blott under sommarmånaderna, då de vistats uppe i fjällen. I alla öfriga lappmarksförsamlingar har dylik kateketundervisning i lapparnas kåtor och vid deras visten för länge sedan alldeles kommit ur bruk till stor skada för barnens undervisning.

De kateketer, som verkat, hafva ock i flera fall saknat utbildning för sitt kall och på grund däraf varit mindre väl skic-

kade att bedriva undervisning. Det finnes flere exempel på kateketer, som icke ens kunnat skriva sitt namn. Den undervisning, dessa kunnat meddela, har inskränkt sig till att nödtorftigt lära barnen läsa innantill samt att låta dem läsa stycken ur katekesen och bibliska historien utantill.

Orsaken till den brist på lämpliga kateketer, hvilken gjort sig gällande, har varit dels att endast få nomadlappar funnits villiga att söka inträde vid statens småskoleseminarium i Murjek (förut i Mattisudden) med dess treåriga kurs, för att där erhålla utbildning, dels att lärare och lärarinnor, som genomgått fullständig seminariekurs, i regeln icke varit hågade att begifva sig till flyttlapparna för att följa dem på deras vandringar, och dels att lönen för kateketerna varit för knappt tilltagen för att locka in på denna bana.

4. Ett stort antal lapska barn hafva med den nuvarande organisationen af lappskoleväsendet blifvit utan undervisning.

Till bekräftelse härpå må meddelas, att, enligt uppgifter till Luleå stifts prästmöte år 1908, exempelvis i Sorsele af 20 nomadiserande lappbarn endast 2 under år 1907 fingo undervisning och i Karesuando af 100 barn endast 36. I Vilhelmina blefvo under samma år 13 och i Jukkasjärvi 21 sådana barn utan undervisning. Detta otillfredsställande förhållande har gjort sig gällande, trots det att enskilda sällskap i de nämnda församlingarna underhållit skolor och barnhem för lapska barn. Som bekant har nämligen »Svenska missionssällskapet» ett lapskt barnhem i Bäcksele inom Vilhelmina och en missionskola i Gargnäs inom Sorsele samt ett barnhem i Karesuando kyrkoby, hvarjämte sällskapet »Lapska missionens vänner» underhåller en lapsk missionsskola med barnhem vid Lannavaara inom Jukkasjärvi.

Då nu ett förslag till omorganisering af det lapska skolväsendet utarbetats, har det företrädesvis varit tvänne synpunkter, som bestämt dess utseende. Å ena sidan har det varit angeläget att söka bereda tillfälle till en så god undervisning som möjligt åt alla flyttlappars barn, och å andra sidan att anordna undervisningen så, att den icke afvänjer barnen från nomadlivet och därigenom bidrager till att försvaga och utrota lappstammen.

För att vinna det förstnämnda af dessa önskemål har föreslagits en utvidgad användning af kateketskoleformen samt inrättande af ett flertal skolor efter mönstret af de vinterkurser, som sedan 1896 varit anordnade vid lappfolkskolan i Jukkasjärvi, hvarjämte dessa båda skolformer satts i ett sådant sammanhang med hvarandra, att de kunna på bästa sätt samverka till den lapska ungdomens undervisning. Erfarenheten har visat, att just dessa skolformer lämpa sig bäst för lapparnas barn och att deras undervisning blir bäst tillgodosedd, där sådana skolor finnas.

Det andra önskemålet har ansetts säkrast vinnas därigenom, att undervisningen af flyttlapparnas barn fullkomligt skiljes från undervisningen af de svenska och finska barnen, samt att läsåret i de föreslagna fasta lappfolkskolorna bestämts till endast tre månader.

Den samundervisning mellan lapparnas och de bofastas barn, som hittills existerat, har visat sig föga hälsosam för de förra, och det oafbrutna femåriga internatet i lappfolkskolorna har icke heller bidragit att göra dem dugliga för deras naturliga lifsuppgift.

Beträffande undervisningsspråket i de för lapparnas barn afsedda skolor, har i förslaget icke upptagits några bestämmelser. Det synes vara lämpligast, att domkapitlet ifråga om de församlingar, där icke svenskan sjelffallet på grund af redan vunnen häfd bör vara undervisningsspråk, får efter vederbörande skolråds och folkskoleinspektörs hörande bestämma, huruvida lapska språket må användas som undervisningsspråk. Hittills har undervisningen skett på lapska i kateketskolorna inom Arjeplogs, Jokkmokks och Gellivare församlingar. I församlingarna söder därom ha lappbarnen länge undervisats på svenska samt i de norrut belägna församlingarna Jukkasjärvi och Karesuando företrädesvis på finska.

Då det fäderneärfda språket förvisso är ett af de verksamaste medlen att bevara lappstammen från att uppslukas af andra folkelement och gå under genom beröringen med deras kultur, torde det icke vara välbetänkt att afskaffa lapska språket från skolorna i de trakter, där undervisningen hittills skett på detta språk och där föräldrarna önska få sina barn undervisade på lapska.

Däremot bör icke finska språket vara undervisningsspråk i någon lappskola, sedan det icke längre användes i andra skolor.

De för lapparnas barn, enligt nu gällande bestämmelser, afsedda skolor inom Luleå stift äro följande:

1) 5 lappfolkskolor, nämligen Skytteanska skolan i Tärna och lappfolkskolorna i Arjepluog, Jokkmokk, Gellivare och Jukkasjärvi;

2) 14 lappkateketskolor, nämligen 6 i Arjepluog, 4 i Jokkmokk, 3 i Gellivare och 1 i Jukkasjärvi;

3) 2 flyttande skolor i Karesuando jämlikt nådiga brefven den 6 juli 1883 och den 20 oktober 1899, båda företrädesvis afsedda för den lapska befolkningen; samt

4) Vinterkursskolan vid lappfolkskolan i Jukkasjärvi och den i Karesuando anordnade vinterkursen.

Utom dessa skolor finnas åtskilliga af enskilda sällskap inrättade och underhållna undervisnings- och uppfostringsanstalter för lapska barn, nämligen Gafsele missionsskola i Åsele församling, Bäcksele barnhem i Vilhelmina församling, Gargnäs missionsskola i Sorsele församling, Lappträsk missionsskola i Arvidsjaur församling, Racksunds missionsskola i Arjepluogs församling och Karesuando barnhem, hvilka alla tillhöra Svenska Missionssällskapet samt Lannavaara missionsskola och barnhem i Jukkasjärvi församling, tillhörande Lapska missionens vänner.

Antalet barn i skolåldern bland nomadlapparna utgjorde vid 1908 års början 387, därvid skolåldern räknades från 7 till 14 år. På de olika församlingarna voro de fördelade sålunda: Vilhelmina 31, Tärna 5, Sorsele 20, Arjepluog 43, Jokkmokk 35, Gellivare 39, Jukkasjärvi 114 och Karesuando 100.

Bland den icke nomadiserande lapska befolkningen funnos samtidigt 410 barn i skolåldern, nämligen i Fredrika 2, i Åsele 4, i Vilhelmina 29, i Tärna 64, i Sorsele 20, i Malå 42, i Arvidsjaur 127, i Arjepluog 92, i Jokkmokk 11, i Gellivare 9, i Jukkasjärvi 6 och i Karesuando 4.

Det förslag till omorganisation af det lapska skolväsendet, som nu framlägges, afser hufvudsakligen endast de nomadiserande lapparna.

För deras barn skola, enligt det omarbetade reglementet, först och främst ambulerande kateketskolor inrättas till det antal, som efter vederbörande skolråds och folkskoleinspektörs hörande på domkapitlets förslag af Kungl. Maj:t bestämmes.

Huru många kateketskolor, som enligt den nya ordningen komma att erfordras, är svårt att afgöra, innan skolrådets och inspektörernas yttranden i ärendet inhämtats. Men såvidt man med en allmän kännedom om förhållandena kan döma, torde minst följande antal behövas, nämligen i Karesuando 3, i Jukkasjärvi 3, i Gellivare 2, i Jokkmokk 2, i Arjeplog 3, i Sorsele 1 samt i Tärna och Vilhelmina gemensamt 2 eller tillsammans 16.

Kateketernas antal skulle sålunda ökas med inalles 2 och fördelas på alla församlingar, där nomadlappar finnas, hvarigenom äfven de församlingar, som på senare tider saknat kateketer, nu skulle få sådana. Dessa församlingar äro Vilhelmina, Tärna, Sorsele och Karesuando, hvarjämte äfven inom Jukkasjärvi kateketinstitutionen på sistone varit så godt som utdöd. Inom några församlingar skulle enligt detta förslag kateketernas antal minskas, nämligen i Arjeplog med 3, i Jokkmokk med 2 och i Gellivare med 1. Men då enligt nu föreslagna bestämmelser de äldre nomadbarnen alla skola undervisas i de nya lappfolksskolorna, blir det antal barn, som kateketerna få på sin lott så mycket mindre, att denna minskning synes fullt motiverad. Dessutom hafva åtskilliga kateketer hittills verkat endast bland bofasta lappar, och dessa torde i de flesta fall icke längre behöfva bibehållas. Detta är förhållandet t. ex. med 1 kateket i Gellivare, som tillsatts enligt nådigt bref den 31 oktober 1884 »för den äfven af lappar bestående befolkningen inom Gellivare församlings fjällbygd», äfvensom med en eller annan kateket i Jokkmokk och Arjeplog. Hvad den sistnämnda församlingen angår, skulle den med hänsyn till antalet skolpliktiga barn bland flyttlapparna kunna liksom Jokkmokk och Gellivare anses betjänt med endast 2 kateketer, men då

därstädes jämväl finnes en del bofasta lappar, hvilkas barn lämpligast kunna undervisas i kateketskola, hafva 3 kateketer föreslagits.

Lappfolkskolornas antal är enligt det nya reglementsförslaget 9.

Då jämväl förläggningsorter äro för dessa skolor i reglementet föreslagna, behöfver här intet vidare yttras om dem.

Det torde falla i ögonen, att ett flertal lappmarksförsamlingar äro alldeles lämnade ur räkningen i detta förslag, Men om alla dessa gäller, att inga egentliga nomadlappar där vidare finnas. De två af ifrågavarande församlingar, till hvilka det möjligen skulle kunna komma ifråga, att taga hänsyn vid lappskoleväsendets omorganisation, vore Arvidsjaur och Malå. Men då därvarande lappar endast någon del af året flytta med sina renar och i öfrigt föra ett bofast lefnadssätt samt jämväl idka jordbruk, äro de att hänföra till de bofasta lapparna och dessa beröras icke af den nya organisationen.

Det framlagda förslaget förutsätter, att de hittills varande lappfolkskolorna skola indragas. Härom torde domkapitlet ock komma att göra framställning hos Kungl. Maj:t i samband med framläggande af sitt förslag angående den nya anordningen af lappskoleväsendet.

Denna indragning kan dock gifvetvis icke ske annat än i den mån läraretjänsterna vid lappfolkskolorna bli lediga.

Beträffande den Skytteanska skolan i Tärna kan ovisshet råda, huruvida den bör indragas. Då denna skola ursprungligen är en donationsskola, och då Tärna församling måhända är den fattigaste församling i riket, hvadan den ej äger förmåga att själf på ett nöjaktigt sätt tillgodose sitt skolväsen, finnas oneligen starka skäl för skolans bibehållande. Men om detta sker, böra bestämmelserna för densamma ändras därhän, att nomadlappars barn icke vidare må där intagas, så vidt det ej sker på föräldrarnas egen uttryckliga begäran och utan något bidrag till barnens underhåll från det allmännas sida. Skolan bör i stället blifva, hvad den ju ock hittills i hufvudsak varit, en undervisningsanstalt för de bofasta lapparnas barn, hvilka i Tärna äro jämförelsevis talrika.

Den till lappfolkskolorna i Arjeppluog, Gellivare och Jokkmokk hörande boställsjorden bör, då skolorna indragas, försäljas, och de därför influtna medel disponeras för den nya skolord-

ningens genomförande. Detsamma synes äfven böra ske med skolhemmanet Tärnafors, som numera icke är till någon nytta för Skytteanska skolan, sedan den flyttats därifrån på andra sidan sjön Gäutajaur. Hvad åter angår själfva lappskolehusen i Arjepluog och Jukkasjärvi, torde de böra jämte nödigt utrymmesland bibehållas, för att tjäna som skollokaler och lärarebostäder för de nya lappfolkskolorna, hvilka äro föreslagna att förläggas på samma platser som de gamla.

Vidare föreslås, att de båda häröfvan omnämnda skolorna i Karesuando, hvilka företrädesvis äro afsedda för lapparnas barn, fortfarande tillsvidare bibehållas.

De jämlikt Lappmarks ecklesiastikverks stat utgående anslag för utpensionering af lappbarn, nämligen för 8 barn i Åsele, Fredrika, Dorotea och Vilhelmina 600 kronor och för 8 barn i Malå 600 kronor, torde jämväl tillsvidare böra utgå. Likaledes torde de jämlikt nådiga brefven den 1 februari 1878, den 20 februari 1879, den 7 mars 1902 och den 24 februari 1905 anslagna inackorderingsbidragen fortfarande böra utgå till förmån för bofasta lappars barn. Hvad däremot angår de till vinterkurser i Karesuando, Jukkasjärvi och Sorsele anvisade anslag, behöfva de ej vidare utgå, sedan de nya lappfolkskolorna trädt i verksamhet. Detsamma gäller äfven det på grund af nådiga brefven den 20 februari 1879 och den 3 juni 1907 utgående anslag å 2,200 kronor till beredande af inackordering åt barn, tillhörande fattiga lappar i församlingar, i hvilka lappskola icke är inrättad. Dock torde det vara önskvärdt, att någon mindre del af detta sist nämnda anslag fortfarande finge utgå till förmån för bofasta lappars barn, som måste vid skola utackorderas.

Slutligen torde jämväl en ekonomisk tablå öfver det föreslagna nya lappskoleväsendet böra meddelas. Kostnaderna därför komma, så vidt de nu kunna beräknas, att ställa sig sålunda:

Årliga kostnader:

Lön åt 16 lappkateketer å 700 kr.	Kr. 11,200:—
Flyttningsersättning åt desamma å 75 kr.	» 1,200:—
Lön till 9 lappfolkskollärare å 700 kr.	» 6,300:—
Lärares ålderstillägg, förslagsvis	» 1,500:—
	<hr/>
	Transport 20,200:—

	Transport	20,200: —
Afgifter till smaskollärarnes m. fl. ålderdomsunder-		
stödsanstalt för 25 lärare à 10 kr.	Kr.	250: —
Arfvode för undervisning i lappslöjd, förslagsvis åt		
15 lärare à 100 kr.	»	1,500: —
Hyra för skolhus och lärarebostäder för 7 lappfolk-		
skolor à 400 kr.	»	2,800: —
Uppvärmning, belysning och renhållning i 9 skolor		
à 200 kr.	»	1,800: —
Utackordering af 125 barn under 3 månader à 15 kr.		
i månaden	»	5,625: —
Undervisningsmateriel	»	1,000: —
	Kr.	33,175: —

Den för lappfolkskolornas lokaler härofvan upptagna hyra äfvensom kostnaderna för lokalernas uppvärmning m. m. har beräknats för hela året, enär undervisningen skall pågå med andra barn den tid nomadernas barn icke bevista skolan.

Till de årliga kostnaderna komma utgifter af mera tillfällig art. Dessa kunna emellertid för det närvarande endast approximativt beräknas.

Hit höra i första rummet de utgifter för en gång, som komma att erfordras för de nya lappfolkskolornas och kateket-skolornas förseende med inventarier m. m. äfvensom för inköp af tältduk till skolkåtor. Dessa utgifter torde, då de nuvarande lappfolkskolornas inventarier och undervisningsmateriel, så långt de räcka, öfverlåtas på de nya skolorna, icke komma att öfverstiga 2,500 kronor.

Vidare komma de föreslagna kurserna för utbildande af lappkateketer att medföra kostnader. Hvarje sådan utbildningskurs torde, inberäknadt stipendier à 300 kronor till enhvar af 10 elever, komma att kräfva en kostnad af omkring 6,500 kronor. Dylika kurser torde dock icke behöfva återkomma oftare än hvart 8:e à 10:e år.

För jämförelsens skull meddelas äfven, hvad det nuvarande lappskoleväsendet, i hvad det är afsedt att ersättas af den nya regleringen, årligen kostar. Denna kostnad ställer sig enligt Lappmarks ecklesiastikverks stat sålunda:

Lappfolkskolan i Arjepluog	Kr.	4,512: 20
» i Jokkmokk	»	4,021: 32
» i Gellivare	»	2,669: 73
» i Jukkasjärvi	»	2,420: —
Anslag till vinterkurser i Karesuando, Jukkasjärvi och Sorsele	»	1,795: —
Arfvoden till lappkateketer	»	7,000: —
Undervisningsmateriel i kateketskolorna	»	300: —
Kateketernas reseersättningar	»	480: —
Anslag till undervisning i lappslöjd	»	500: —
Bidrag till inackorderande af fattiga lappbarn i för- samlingar, där lappfolkskola icke är inrättad	»	2,200: —
Pensionsavgifter	»	200: —
Avgifter till småskollärarnes m. fl. ålderdomsunder- stödsanstalt	»	130: —
		<hr/>
		Kr. 26,228: 25

Den nya organisationen skulle sålunda komma att medföra en ökad årlig utgift af i rundt tal 6,950 kronor.

Men denna ökning uppväges tillfullo af den större planmässigheten och enhetligheten i skolväsendets anordning med däraf följande större effektivitet i undervisningen samt af organisationens bättre anpassning efter nomadlapparnas lefnadssätt och näring.

Vidare bör beaktas, att lärarne vid tre af de gamla lappfolkskolorna haft boställen, hvilka icke nu mera behövas. Genom försäljning af dessa och disponerande af medlen för lappskoleväsendet i allmänhet nedbringas nyss bemälda ökning i någon mån.

Slutligen kan med visshet antagas, att kostnaderna för lappskoleväsendet komma att ökas, äfven om den gamla organisationen bibehålles.

I sådant hänseende må erinras, att underdåniga ansökningar om förhöjning i lappkateketernas arfvoden föreligga både från Arjepluog och Jokkmokk, samt att folkskoleinspektören Karnell vid flere tillfällen kraftigt framhållit behovet af förbättrad undervisning för nomadlapparna i Karesuando och Jukkasjärvi, ehuru domkapitlet i afvaktan på det nya organisationsförslaget ännu icke afgifvit sitt yttrande i dessa frågor.

Om prosten Nils Grubbs härstamning.¹

Uti den skildring af prosten Nils Grubbs lif och verksamhet, som, författad af E. Werncrantz, ingår i denna publikation, 4:de årg., förekommer s. 110 en redogörelse för prostens släkt. Enligt denna var Nils Grubb född i Umeå 1681 samt son af handlanden och rådmannen därstädes Nils Andersson Grubb, hvilken i sin ordning var son till Anders Nilsson Grubb, också hemma i Umeå.

Då vi tro oss kunna följa den märklige mannens släkt litet längre tillbaka, torde ett litet tillägg till släktaflan ej sakna sitt intresse.

Prostens äldste kände stamfader hette *Anders Pedersson* och var boende i Grubbe by helt nära Umeå stad, från hvilken också tillnamnet är lånadt. Redan denne var en på sin tid betydande man. Enligt Gustaf I:s registratur fick han år 1526 i förläning lapparna i Umeå socken tillika med konungens saker och ränta mot det, att han årligen skulle gifva konungen 2 timmer (1 timmer = 40 stycken) mårdsinn, som var den årliga skatten af dem, och denna skulle han årligen förbättra med 10 mårdar. Äfven skulle det åligga honom att för konungens räkning bland dessa lappar uppköpa tran, älghudar, bocksinn och annat, som där falla kunde.

År 1543 är denna Anders tydligen död, men enligt jordeboken finnas då i samma by två män, *Jacob Andersson* och *Östen Andersson*, som helt visst äro hans söner. Af dessa är den förre innehafvaren af ett synnerligen stort hemman. Men äfven i ett annat afseende skiljer han sig ifrån andra bönder: flere år t. ex. 1555, 56 är han fogde öfver »Uma och Ångermanne lappar». Såsom skrifkunnig har Jacob själf redovisat för sitt fögderi. — Anders var ock s. k. *landsköpmän*. Emedan man på denna tid ej hade någon köpstad närmare än i Gästrik-

¹ Såsom källor till denna uppsats hafva företrädesvis användts *fogderäkenskaper i kammararkivet*. Jakob Anderssons nedan omnämnda bref till Axel Oxenstierna (maj 1621) finnes i *Oxenstiernska brefsaml.* i riksark.

land (Gäfle), funnos i de norrländska landskapen en hel del bönder, som mot en viss afgift till kronan fingo idka handel. Dessa kallades landsköpmän. Dessa stodo i allmänhet ett trappsteg högre än bönder i allmänhet, och ur deras krets äro många af Norrlands yppersta söner i äldre tider framgångna. Jacob Andersson i Grubbe tillhörde denna kår och erlade år 1549 6 mark i köpmanspenningar, under det att Östen i samma by skattade blott 2 mark. Denna Jacobs son var tydligen *Anders Jacobsson* i Grubbe. År 1572 befinnes denne hafva i Stockholm förtullat torrfisk samt bock- och getskinn, men hans handel var af vida mindre omfattning än Östen Anderssons. Anders var tydligen en nybörjare, under det att Östen var en gammal affärsman. Åtta år senare finna vi i samma by köpmännen Anders Jacobsson och Anders Östensson, den senare son af nyssnämnde Östen Andersson. De erlægga då köpmanspenningar med resp. 6 och $3\frac{1}{2}$ mark, hvilka belopp visa, att Anders arbetat upp sig icke så litet. — Bibliotekarien Leonard Bygden har benäget meddelat oss uppgifter, hämtade ur de af honom i kammararkivet påträffade personalierna, som upplästes vid sonen Jacobs begrafning. Enligt dessa hade välwise, lagfarne mannen Anders Jacobsson, lagläsare där i landet, varit gift med Barbro Pedersdotter. Sonen

Jacob Andersson Grubb, född i Umeå på faderns gård d. 4 sept. 1557, hölls några år i Gäfle skola. När han var kommen till 41 års ålder, blef han af Magnus Brahe förordnad till lagman i Västerbotten och dess lappmarker, hvilket ämbete han ärligen och berömligt förestod uti 40 år. När han var 36 år, ingick han äktenskap med Karin Olofsdotter, dotter till kyrkoherden Olof i Hälsingland och Norrbo; makan öfverlefde honom. De hade 9 söner och 2 döttrar, af hvilka 4 söner lefde när han dog. Jacob afled 81 år och 12 veckor gammal, den 4 dec. 1638. Detta allt enligt nämnda personalier.

Denne Jacob var under 1600 talets första årtionden en af Västerbottens allra mest betydande män. Intresset för lappmarkerna fanns fortfarande i släkten. Birkarlainrättningen, som egentligen tillhörde landskapets tre nordligaste socknar, infördes i början af nämnda århundrade äfven i Umeå lappmark, och när birkarlarne i denna nämnas, kommer Jacob Andersson alltid i främsta rummet. I ett långt bref till Axel Oxenstierna, dateradt Umeå i maj 1621, tackar han honom för Umeå lappmarks

arrendering, till hvilken kanslären jämte riks- och kammarråd honom gunsteligen förfordrat. Jämte »andra birkarlar» hade han ock haft många omkostnader för lappmarkens skull. Under den gångna vintern hade han tänkt besöka konungen och kanslärn om arrenderingen och Umeå stads privilegier, men så snart han hade varit fullt redo, hade öfverhetens beställningar med utskrifning, mönstring och ledsagning omkring landet kvarhållit honom. Ehuru inskrifven borgare i Umeå, finge han endast en ringa tid af året blifva hemma och sig något genom handling förvärfva. För de många besökens skull såge han sig tvungen att öfvergifva det rum, som han nu bodde uppå, »och laga sig någonstädes ur vägen».

Utom Umeå lappmark arrenderade Jacob Andersson äfven Umeå och Bygdeå laxfisken samt Byske fiske i Skellefteå socken. — En son Jacob Jacobsson Grubb var underlagman i Västerbotten åren 1642—53.

Samtidigt med att Jacob *Andersson* nämnes såsom birkarl, upptagas år 1611 i samma egenskap tre andra Umeåbor, alla med fadersnamnet Andersson, nämligen *Nils*, Karl och Hans. Att dessa voro bröder till Jacob Andersson har jag visserligen icke sett uppgifvet, men flera omständigheter tyda på att så är förhållandet, nämligen fadersnamnet och intresset för lappmarken. Denne *Nils* Andersson är, enligt vårt förmenande, fader till den Anders *Nilsson* Grubb, som enligt *Wermcrantz* var prosten Grubbs farfader.

Om denna släktledning är riktig — och allt synes oss tala därför — var prosten Nils Grubb ättling af välmående, dugliga och aktade förfäder. Visserligen hade dessa uteslutande varit praktiska män — till dem räkna vi ock underlagmännen — men den själfständighet, som tvifvelsutan fostrades inom en sådan släkt, torde icke varit utan välgörande inflytande på den lärde ättlingen.

J. Nordlander.

En bön af Axel Oxenstierna "öfver alla ens egne och gemene åliggande".

På ett inhäftadt blad i volymen n:r 370 i Palmskiöldska samlingen — i öfrigt innefattande ett afsevärdt antal bref, mästarels kopior, af märkliga svenske män — förekommer följande egenhändigt tecknade bön af Axel Oxenstierna. •

A. B. Carlsson.

*

*

*

En Böön

öf[ue]r alle ens egne och gemene åliggende.

Herre min Gudh, jag weett och ähr där full wiss opå, att du äst min Skapare, min Frelsare, min Borg, min Salighetz Horn och min Milde Barmhertige fader; den icke lather min hiärtans Suckan gåå sin öron förbij, uthan hörer mig. Ty befaler jag i denne dag och altidh i Ditt gudomlige beskyd mig, mitt Hus, mitt fäderneslandh och din hela helga försambling i wijdha werlden. Din godhe anda regera oss; dine helge Englar beskerma oss. Giff oss hwadh dig ähr behageligt och oss ähr nyttigt; Och affwerig hwadh dig ähr misshageligt och oss ähr skadeligt till lijff eller siäl. Giff nåden att ditt helga Saliggörandes ord må reentt, klartt och oförfalskatt hoos oss och våre Efterkommandhe prädicatt, och de helge sacramenten efter din instichtelse uthan missbruk förrettade warda och bära fruchtt uthij vår hiärta. Affwerg all falsk Gudztjänst, kätterij och förargelse, Så och mishelligheett och twedrecht i din helge försambling; Giff trogne Predicanter och lärare; Beskydda och Beskerma dem. Wä[l]signa våre kyrkior och Skolor, och lath ditt helga ordh lysa i dem, och vår ungdom uptuchtas i herrans fruchtan.

Johannes och Olaus Magnus

i Uppsala Universitetsbibliotek förvarade

Bref till

Johannes Dantiscus.

Utgifna af **Isak Collijn.**

Uppsala Universitetsbiblioteks handskriftsband H 154--155 innehålla en del af Ermlandsbiskopen Johannes Dantiscus väldiga korrespondens. Enligt en anteckning på främre pärmens inner-sida af Styffes hand stamma de båda volymerna, som äro bundna i hvit pergament, »Ex collectione Nicol. Bergii, superintend. gen. Livoniae Emta ab ejus herede Chr. Calixto 1714». Nicolaus Bergius hade från pastor i Narva avancerat till generalsuperintendent i Ingermanland och Livland samt prokansler i Pernau. Hans bibliotek, som varit särskildt rikt på slavonica, öfverlämnades enligt Celsius efter hans år 1706 inträffade död till Uppsala Universitetsbibliotek. I de utdrag ur »Akademiska Bibliothekets i Upsala Räakenskaper från år 1622—1830» af C. J. Fant, som nu förvaras i bibliotekets arkiv under sign. A₂, finnas åtskilliga värdefulla upplysningar angående förvärfvet af Dantiscus bref. Enligt dessa fick studeranden Chr. Calixtus, som var Bergius systerson, i enlighet med konsistoriebeslut af den 7 maj 1715, alltså icke 1714, en summa af 160 Daler »för en ansenlig samling af original bref, skrefne aff konglige och furstelige personer, samt lärde män, till några Biskopar af Ermland». I Benzeliuss Brefväxling (1791), s. 286 f., omnämner denne Stanislaus Hosius originalbref, som inköpts för Uppsala biblioteks räkning efter Bergius och som han anser vara af stor vikt för det Tridentinska mötets historia. »Tror at jag väl hafver några, som jag fick långt förr än thessa såldes, af Bergii Systerson Calixtus», tillägger han vidare. Kardinal Hosius bref finnas emellertid nu

i Linköpings stifts- och läroverksbibliotek, ehuru deras rätta plats väl torde vara i Uppsala. Fant tillägger vidare i en not till ofvan meddelade räkenskapsutdrag den nedslående underrättelsen, att en del af denna märkliga brefsamling i senare tider blifvit gifven till en resande polsk litteratör Felix Biernacki.

Om Calixtus samling därför omfattat flera Dantiscus-bref än de, som innehållas i H 154—155, kunna vi icke nu afgöra. De bref, som finnas i Uppsala universitetsbibliotek, äro emellertid af största betydelse, dels genom de bidrag de gifva till belysandet af Dantiscus intressanta personlighet, dels därför att en del äro skrifna af svenskar, däribland Johannes och Olaus Magnus. Denna brefsamling har också upprepade gånger anlitats af utländske lärde, såsom PROWE, HIPLER m. fl. Benzeliuss har ur de båda volymerna själf afskrifvit ett 40-tal bref, som han sedan skänkte till Linköpings bibliotek. En del randanteckningar i originalbrefven stamma också från Benzeliuss hand. De Benzeliska afskrifterna i Linköping blefvo några år därefter, 1725, kopierade af historikern Maschow, som först deponerade dem i Danzig. De befinna sig nu i universitetsbiblioteket i Berlin.¹ Några af de i Uppsala förvarade brefven hafva äfven blifvit utgifna i tryck, bl. a. af HIPLER i *Beiträge zur Geschichte der Renaissance und des Humanismus aus dem Briefwechsel des Johannes Dantiscus*.²

JOHANNES VON HÖFEN, kallad DANTISCUS efter sin fäderne-stad Danzig, där han föddes år 1485, är en af 1500-talets intressantaste personligheter. Han har tagit liflig del i sin tids politiska och kyrkliga angelägenheter, som tydligt afspegla sig i hans brefväxling. Hans upprepade diplomatiska beskickningar och särskildt hans ställning som konungens af Polen sändebud hos Karl V i Spanien och Nederländerna under en följd af år gjorde, att han kom i beröfning med flera af den tidens ledande män, furstar såväl som framstående statsmän, med hvilka han, äfven sedan han lämnat sin politiska karriär bakom sig, underhöll en omfångsrik korrespondens. Redan år 1530 hade han blifvit utnämnd till biskop af Culm för att sju år senare öfvertaga omsorgen om stiftet Ermland och domkyrkan i Frauenburg, den ostpreussiska humanismens stolta centrum, berömdt genom

¹ FR. HIPLER: *Nikolaus Kopernikus und Martin Luther*. 1: *Erml. Zeitschr.*, IV: 475 ff.

² *Erml. Zeitschr.*, IX: 471 ff.

en Johannes Sculteti, en Tiedemann Giese, en Nikolaus Copernicus. Dantiscus stod själf på höjden af humanistisk bildning och har särskildt rykte om sig som en begåfvad latinsk skald. I sin ungdom hade han som poeta laureatus i starkt erotiskt färgade sånger besjungit venezianskan Grynea, som biskop af Ermland har han gjort sig berömd för sina andliga dikter och särskildt för sin Carmen paraeneticum till Constantius Alliopagus. Dantiscus blef därför själen i den ermländska humanistkretsen, som han ofta samlade omkring sig på sitt biskopssäte Heilsberg. Han afled här år 1548.

Dantiscus hyste själf stor omsorg om sina bref, hvilka han egenhändigt försåg med ankomstdatum, liksom han också under sin biskopstid ordnade alla sina papper och handlingar från en mer än tjugu-årig diplomatisk verksamhet. Denna samling är nu skingrad på skilda håll. Hufvudmassan af Dantiscus bref finnes i 19 folioband i Biskopliga arkivet i Frauenburg, som ägt ytterligare 5 band, hvilka försvunnit därifrån någon gång mellan åren 1795 och 1803. Några af dessa band befinna sig nu säkerligen i det furst-Czartoryski'ska arkivet i Krakau, som äfven äger en hel del originalbref från Dantiscus. Sådana finnas dessutom i Riksarkivet i Stockholm, i Kgl. Staatsarchiv i Königsberg, m. fl. ställen. Här kan äfven tilläggas, att Uppsala Universitetsbibliotek äger rätt många böcker, hvilkas exlibris och pärmstämplar utvisa, att de en gång tillhört Dantiscus eget bibliotek. Dessa böcker hafva kommit till Uppsala bibliotek samtidigt med det stora Bibliotheca Varmiensis, hvilket som bekant år 1626 öfverlämnades till Uppsala universitet af Gustaf Adolf.

De båda nyssnämnda i Uppsala förvarade handskriftsbanden innehålla öfver 180 bref till Dantiscus från åren 1520—1548 öfver hvilka Hipler¹ uppgjort en icke alldeles tillförlitlig förteckning. I slutet af volymen H155 finnas några originalkoncepter och afskrifter af bref från Dantiscus, däribland till kejsar Karl V, till polske kanslern biskop Tomicki af Posen, Cornelius Schep-per m. fl. Brefvet till Tomicki är af intresse, därför att det innehåller en berättelse om Dantiscus sammanträffande i Wittenberg år 1523 med Luther och Melanchton samt hans onödme om de båda reformatorerna.² I denna volym finnes äfven ett stort antal spanska bref, som de flesta röra Dantiscus dotter Juana Dantisca.

¹ *Analecta Warmiensia* (1872), s. 114—119.

² Afr. i *Erml. Zeitschr.*, IV: 545 ff.

Det är många berömda och märkliga namn, som träda oss till mötes i denna brefsamling. Af teologer äro Philipp Melanchton, humanisten Johannes Cochläus, ärkebiskopen af Canterbury Thomas Cranmer, Lundabiskopen Johannes Wetze, Goclenius, bröderna Johannes och Olaus Magnus, biskopen af Skara Magnus Haraldi, m. fl. representerade; af lärde märkas Copernicus, Gemma Phrisius, Jan van Kampen, Eoban Hessus, Gnapheus, af statsmän Cornelius Schepper, Sigismund von Herberstein, Johannes Valdez, o. s. v. Flera bref finnas också från ermländska prelater och släktingar, såsom Theodorich von Rheden, Caspar Hannow, Dantiscus systerson och bröderna Magnus protégé i Italien, den unge skalden Eustachius von Knobelsdorf, m. fl.

Som jag redan nämnt, finnas i de båda Uppsalabanden äfven bref från Johannes och Olaus Magnus till biskop Dantiscus, hvilka hittills förblifvit outgifna. Den ende forskare, som mig veterligen begagnat dem, är den franske prestmannen J. MARTIN, som i sin uppsats: *Deux confesseurs de la foi au XVIe siècle Joannes & Olaus Magnus i Université Catholique de Lyon*, T. LVIII (1908) härur gör några korta citat. Dessa bref äro emellertid, som jag här skall visa, af så pass stor vikt, att de förtjäna att in extenso utgifvas. Från Johannes Magnus finnas tvänne bref från åren 1538 och 1539, detta sistnämnda är särskildt märkligt i brödraparets historia genom Carta marinas utgifning, hvarom äfven det senare brefvet innehåller en antydning. Af Olaus Magnus finnas i samlingen fyra bref från år 1545, hvaraf två äro skrifna från Rom, de två öfriga från Trient. De röra alla det Tridentinska mötet och Olaus deltagande däri samt lämna många intressanta upplysningar och detaljer af ett ögonvittne från de märkliga tilldragelserna vid detta mötes öppnande och de första sessionerna. Olaus Magnus svenska biografer synas mig föga hafva framhållit den roll Olaus spelat på det Tridentinska mötet och hvarom närmare uppgifter äro att finna i de diaries och akter, som Görres-Gesellschaft utgifver under titel *Concilium Tridentinum*. Att Olaus på detta möte spelat en ansevärdare roll än man hittills velat tillmäta honom, synes framgå däraf, att han var en af de fyra prelater; som påfven i augusti 1549 lät kalla till Rom för att rådslå om de åtgärder, som borde vidtagas för att bilägga den schism, som uppstått mellan mötesdeltagarna på grund af conciliets förläggning till Bologna i mars år 1547. Såsom ett bidrag till en kommande studie öfver Olaus Magnus och hans deltagande i det Tridentinska mötet äga därför

dessa bref ett icke ringa värde. Ännu ett bref från Olaus till Dantiscus från samma år är känt och offentliggjordt. Prof. Hjärne har nämligen funnit ett dylikt, dateradt Trient den 18 nov. 1545, i det Czartoryski'ska arkivet i Krakau och publicerat detsamma i *Hist. Handl.*, 12: 2 (1893). Det kompletterar förträffligt de fyra brefven i Uppsala.

Det är ingalunda otroligt, att ännu flera bref, skrifna af Olaus till Dantiscus från det Tridentinska mötet, skulle kunna uppsåras, ty såväl Olaus som Johannes Magnus voro mycket flitiga brefskrifvare. Särskildt har den förre under sin ifriga propaganda för återinförandet af katolicismen i Sveriges rike med sina skrivelser uppvaktat flera af den tidens mera bemärkta personer. Och lika talrika hafva nog de bref varit, hvori han anropat skilda kyrkofurstar om bistånd i sin betryckta ekonomiska ställning antingen i form af kanonikat eller pänningehjälp. Af denna korrespondens har nu antagligen största delen gått förlorad, men vi hafva vittnesbörd om densammas omfång dels i Olaus självbiografiska anteckningar,¹ dels ur andra brefsamlingar från denna tid, t. ex. i kardinal Hosius bref.² Denne prelat synes liksom Dantiscus hafva spelat välgörarens roll mot den från sitt ämbete och sina inkomster aflägsnade svenske titulärärkebiskopen, som till gengäld höll honom underrättad om såväl de politiska tilldragelserna i Italien som i synnerhet om kyrkomötesförhandlingarna i Trient.

Hosius ger i ett bref af den 31 jan. 1555 sin skyddsling, den ermländske kaniken Samson von Worein, som då vistades i Rom, i uppdrag att öfverlämna 20 dukater åt »R. Dno. Archiepiscopo Upsalensi nomine nostro illique studia nostra commendata reddat».³ Tvänne bref äro kända från Olaus till Hosius, båda daterade 1552.⁴ I Hosius bref till Dantiscus från åren 1546—48⁵ förekomma mycket ofta tillägg sådana som: »mitto literas Dni Archiepiscopi Upsalensis», »mitto ex Urbe et a Dno. Archiepiscopo Upsalensi litteras, ex quibus multa cognoscat», eller vidare »Mitto fasciculum literarum R^{mi} Dⁿⁱ Upsalensis». Här af framgår tydligt, huru omfattande Olaus korrespondens varit, hvars befordran enligt en passage

¹ Utg. af HJÄRNE i *Hist. Handl.*, XII: 2 (1893).

² STANISLAI HOSII *Epistolae*. Ed. FR. HIPLER & V. ZAKRZEWSKI. T. 1—2. 1879. 86. (*Acta hist. Polon.* 1507—1795, T. 4 & 9).

³ Ibid., Nr. 1335.

⁴ Ibid., Nr. 770. — CYPRIANUS: *Tabullarium eccl. romanae* Sec. 16 (1743) s. 51 f.

⁵ Ibid. Nr. 218, 255, 275, 277, 280, 287, m. fl.

i brefvet VI här nedan ombesörjdes af det berömda bankirhuset Fugger.

De båda brefven från Johannes Magnus till Dantiscus har jag också ansett mig böra offentliggöra i detta sammanhang, då de dels gifva prof på Johannes eleganta språk, som vida skiljer sig från Olaus', dels lämna bidrag till kännedom om brödernas uppehåll hos patriarken i Venedig Hieronymo Quirino, på hvars bekostnad Olaus märkliga verk *Carta marina* år 1539 trycktes. Ett bref från Johannes till Dantiscus är förut känt och aftryckt af Hipler efter originalet i domkapitelsarkivet i Frauenburg i hans ofvan citerade *Beiträge* undernr 37. Det är dateradt Danzig den 10 maj 1536; häri omnämner Johannes bl. a. den elegi, han förra vintern diktat med anledning af deras vän biskop Tomickis död, vid hvilket tillfälle också Dantiscus strängt sin lyra.

Hvad själfva utgifningen af nedanstående bref beträffar, hafva förkortningarna upplösts och interpunkteringen moderniserats; originalens ortografi, användande af majuskler, etc. har däremot bibehållits.

I.

Johannes Magnus till Dantiscus.

Roma 28 jan. 1538.

Cod. Ups. H. 154, fol. 158. Med Johannes Magnus egen hand.

Reuerendissime in christo pater et Domine, Amice, ac frater charissime et honorande, Salutem et eternam in domino felicitatem. Si Reuerendissima dominatio vestra ex nobis scire velit, quo in statu sunt res Romane, dico quod Roma semper est sibi ipsi similis, nec Ethiopes (de quibus beatus Bernardus ad Eugenium) adhuc pellem suam immutarunt, quamquam potens sit deus eciam ex lapidibus sibi erigere filios habrahe. Nec silentio implicandum est summos illos nostros Monarchas Cesarem et Gallum jam tandem post multas importunas exhortationes sanctissimi domini nostri ad pacem conuenisse, quamquam adhuc nobis occulte sint conditiones pacis. Dubitatur eciam, an veneti assumpti sint in eam confederationem, certum quoque est pacem inchoatam fuisse, antequam Reuerendissimi domini Cardinales legati apostolici ad principes illos aduenissent. Proinde adhuc omnia apud nos dubia sunt, donec reditus eorundem legatorum omnia declarabit. De Turcha nichil aut parum apud nos scitur. De concilio spem habemus, quod omnino Vincencie fiat ad principium Mensis Mai, sed nichil certum annunciare possum, donec Legati sua et aliorum ora aperiant. Nec pauci sunt, qui putant cesarem ad futurum ver in Italiam peruenturum et forte ad Concilium. Felicissime valeat Reuerendissima dominatio vestra et nos suo solito ac fraterno fauore prosequatur. Citissime ex Roma 1538 xxviiij Januarii : — :

Reuerendissime dominationi vestro

amantissimus Johannes
archiepiscopus Vpsalensis etc.

[*Utdanskriften:*]

Reuerendissimo in christo patri domino Johanni dei gratia
Episcopo varmiensi amico et fratri charissimo et honorando.

[*Med Dantiscus hand:*] xxiiij Marcij.

*Sigill: tre sädesax, klöfverbladskors upptill och på sidorna bokst. I. M.
Otydligt.*

II.

Johannes Magnus till Dantiscus.

Venedig 13 juli 1539.

Cod. Ups. H. 155. fol. 8—10. Brevet är skrifvet med Olaus Magnus hand, underskrift och utanskrift af Johannes.

Reuerendissime in christo patre et Domine, Domine frater et Benefactor Humanissime Salutem et Sinceram mei commendationem. Veniens ad me in preterito mense Junio optime spei adolescens Gasparus Hannovius¹, attulit michi gratissimas litteras Reuerendissime dominationis vestre. Commendaui eum Amicis Rome commorantibus quantum potui sincere et Diligenter, nec dubito, quin post paucos annos recipiat cum Reuerendissima dominatio vestra in Romanis rebus doctiorem, quam sint vel fuerint omnes coetanei eius. Videtur enim doctissimi auunculi sui ingenio non ignauiter responsurus; habet etiam ex materna sagacitate non paruam ad res prudenter gerendas industriam. Ceterum de rebus Italie hec habentur. Dubitant Veneti de Cesaris et Galli fauore ac confederatione, proinde ciuitates suas quoad possunt munire contendunt, habuerantque oratorem suum apud Turcham, a quo preter inania verba nichil reportasse videntur. Nam, cum quadam certa spe ducerentur, vt cum eo inducias confirmarent, ecce allata sunt nova ipsum Turcham Hostili classe 150 nauium Candianam Insulam impugnare velle. Ad quem quidem insultum etsi Veneti formidare videantur, quia imparati tam potentem hostem excepturi sint, attamen constituunt magno atque inconcusso animo occurrere hosti aduentanti, qui eos non tam audacter aggrederetur, nisi crederet eos ab Imperatore et Franco ceterisque Principibus christianis derelictos etc. De concilio autem animum penitus despondeo, doleoque vehementer me in Italiam ob tam inanem Concilii publicationem pervenisse, expensasque tenuitati fortunarum mearum intolerabiles sustinuisse, nec a pontifice nisi admodum parce subleuatum fuisse. Cogito tamen hic apud Reuerendissimum dominum patriarcham² (a quo Humanissimo hospitio exceptus sum) vsque ad futurum festum pasce commorari. Interea dignetur Reuerendissima dominatio vestra diligenter et efficaciter cooperari charissimo fratri cancellario meo M. Olao, vt aliquem fructum ex pontificia gracia consequi possit in Ecclesia varmiensi etc. Quod autem in eius brevi derogatum sit Regi etc. absit et propterea vmquam velit etiam in minimo se Regie Maiestati (cui nos

et omnia nostra subiecta fatemur) opponere, sed speramus et firmiter consedimus, quod Reuerendissima dominatio vestra ex tam vrgentibus literis pontificis aptiorem occasionem arripere possit, vt citius viro tam idoneo et optime merito vna vel alia via prouideri possit. Quod vt Reuerendissima Dominatio vestra efficere dignetur, iterum atque iterum imo suppliciter rogo obtestorque, nullum enim magis gratum officium michi vnquam prestare poterit. Imo eo facto ipsum Cancellarium in fidelissimum seruum, et me in deditissimum atque obsequentissimum fratrem sibi obligabit. Et felicissime valeat Reuerendissima dominatio vestra atque has meas importunas sicut pias preces gratiose admittat. Ex patriarchatu veneti xiiij Julii 1539.

Reuerendissime dominationis vestre

deditissimus Joannes archiEpiscopus
Vpsalensis etc.

[*Lös lapp med följande postscriptum:*]

Rogatus a me noster Hannouius exhibere illas Lucubrationes, quas Reuerendissima dominatio vestra per me legi voluisset, respondit eas sibi in via excidisse. Quocirca dolui et doleo me eorum dulcedine priuatum esse. Scio enim nichil a tam preclaro ingenio nisi jocundum et prestantissimum prodire posse etc. Quibus autem studiis¹ Cancellarius noster hic pro publica totius Germanice nationis gloria imo vtilitate totius orbis occupatus fuerat, Reuerendissima dominatio vestra post paucos Menses intelliget, atque interim felicissime valeat.

Jo: Vpsalensis.

[*Utskriften:*]

Reuerendissimo in christo patri et domino, domino Johanni dei gratia Episcopo Varmiensi fratri et amico ac Benefactori suo Humanissimo ac Honorando.

[*Med Dantiscus hand:*] xxvj Augustj.

Sigillet bortfallet.

¹ CASPAR HANNOW, Dantiscus systerson, † som domherre af Ermland år 1571. Jfr här nedan brefvet IV. I H 155 finnas två bref från Hannow till Dantiscus, det ena dateradt Romæ pridie Palm. 1545, det andra äfvenledes Rom d. 25 juli 1545. — ² HIERONIMO QUIRINO, patriark af Venedig (1524—1554), hos hvilken bröderna Magnus under större delen af år 1539 funno en tillflyktsort. — ³ Olaus Magnus arbeten på utgifvandet af *Carta marina*, hvilket skedde detta år på nämnde patriarks bekostnad.

III.

Olaus Magnus till Dantiscus.

Roma 27 mars 1545.

Cod. Ups. H. 155, fol. 93.

Sincerissimis reuerencia et honore premissis. Reuerendissime in christo pater, quum ad presens nichil frequentius investigatur quam de generali concilio et rursus nichil incertius diffinitur quam de eius exitu aut progressu, Idcirco que nuper acta sunt paucis suscipiet Reuerendissima dominatio vestra. In primis quomodo dominica lxme, congregatis omnibus Episcopis rome in sacristia super mineruam, pontificis preceptione intimabatur,¹ vt illico sese ad tridentum prepararent; sequenti die in congregatione x cardinalium quidam preposita et admissa excusatione dilationem sui exitus impetrarunt. Prima hebdomada xlme 5 episcopi vna cum duobus legatis eo profecti sunt, 3° cardinali videlicet anglico² remanente adhuc in vrbe, eo quod siccariis promissa sunt xx vel xxx milia ducatorum, qui hunc occidere possit, regisque anglie amplissimum fauorem perpetuum consequitur; ita rumor hic est. Venerat interea acceptabile nouum a galliis et hispaniis, quomodo plures episcopi et theologi iussu suorum principum in via sunt accedendi concilium; scilicet in quintam hebdomadam de eorum expectato accessu nil habemus. xxv Marcii erat congregatio 9 cardinalium³ in domo cardinalis Ostiensis domini tran,⁴ itidem omnium episcoporum vrbis. In summa hoc actum est, vt ostenso summi pontificis mandato vnusquisque pontificum se quamtocius ante festum reciperet ad iter, excepere nonnulli archiepiscopi et alii causus siue senectutis et paupertatis; sed michi ad 2^{am} partem videbatur respondendum, ne sic querantur de paupertate, vt suis subtractis senioribus consiliis in negotio tam sancto occasionem probarent, quod omnes et singuli erunt amodo pauperimi et infelices per totam Ecclesiam christianam. Agitur iam nonus annus, postqum ad concilium mantuanum cum predecessore meo exule pauperimo⁵ profectus sum et interea nil nobis deesse promiserat diuina benignitas etc. Heri videlicet 26 marcii loquutus sum cum pontifice summo in ara celi⁶ satis extense super vacillatione Ecclesiarum et religionis in aquilone. Qui sicut summe condolere visus est ita me ad vnum intimum suum familiarem cardinalem misit, qui me quamtocius expediret. Sed ille cardinalis ita preceps est in negociis disponendis, vt a me memoriali ac iterata instruc-

tione ante x hebdomadas accepta adhuc nichil expedierat in hunc diem. Non esset satis tutum talem constituere legatum, vbi framee a gutture rixantium essent subito auertende, nec fallit me imago, quin ita repentinum sunt plerique alias ad concilium hinc transmissi etcet. Jam agitur quintus mensis quo continue agens vsque ad nauseam de meo exitu ad concilium; scilicet aliud in resolutione non habeo quam quod omnino vadam 2^a die pasce et ita libenter agam si saltem diuina bonitas adeo felicem diem constituat michi. Tunc et creditur predictum dominum Cardinalem anglicum² abiturum cum adiutorio altissimi. Die 17 marcii, qui erat dies sancti patricii in kalendario romano, consecrabatur hic in capella pape quidam magister theologie dominus robertus scotus⁷ a natiuitate cecus, cuius titulus est Archiepiscopalis armacharensis in Hibernia, et is suscepto pallio ibit ad Tridentum, prout prius fuerat in ratispona in conventu. De exitu summi pontificis ad Bononiam post festa pascalia adhuc nichil dicitur. Iugerus tritici venditur 5 ducatis, barile vinj 3 etc. Turci mire futureque cedes in Hungaria hic sparguntur, scilicet cito certius aliquid intelligemus. Sic vngari, prout dubito huc venerint ad pascalia festa, que nimis fundata sunt in trenis Jeremie. Felicissime valeat Reverendissima paternitas vestra meque suis acceptissimis scriptis visitet in tridento vel veneciis jn patriarchatu. Ex vrbe 27 marcii 1545. Salutetur nostro nomine charissima soror vestre dominationis anna.

Olaus eadem miseratione diuina
arciepiiscopus Vpsalensis.

[*Utdraget:*]

Reuerendissimo in christo patri et domino D. Johanni dei et apostolice sedis gratia Episcopo Varmiensi amico charissimo ac honorando.

[*Med Dantiscus hand:*] 26 Junij xlv.

Sigill: tre ax, klöfverbladskors och bokstafverna O. M. Otydligare än det i brefvet af d. 22. 4. 1545.

¹ Öfverstruket: vrgeb. — ² Kardinaldiakonen, engelsmannen REGINALD POLE. Af fruktan för försåt från Henrik VIII:s sida uppsköt han faktiskt sin resa till Trient och inträffade där först den 4 maj. (*Concilium Tridentinum*, T. 4, ed. EHSES, s. 395 anm.) Af de båda öfriga legaterna hade kardinalpresbytern MARCELLO CERVINI redan den 23 febr. och kardinalbiskopen GIOVANNI MARIA DEL MONTE den 24 febr. begifvit sig från Rom till Trient. — ³ Kardinalerna CUPIS, CARAFA, PARISIO, GUIDICIONI, CRESCENZI, CORTESI, GRIMANI, MORONE och POLE. — ⁴ GIOV. DOMENICO DE CUPIS, ärkebiskop af Trani (1517—1553), kardinal af Ostia sedan 1537. — ⁵ JOHANNES MAGNUS, af Paul III kallad till det i Mantua år 1536 beramade kyrkomötet. — ⁶ Kyrkan S. Maria in Araceli på Capitolium i Rom. — ⁷ ROBERT VAUCHOP, ärkebiskop af Armagh (1545—1551), kallad doctor Scotus.

IV.

Olaus Magnus till Dantiscus.

Roma 22 april 1545.

Cod. Ups. H. 155, fol. 96.

Reuerendissime in christo pater et domine benefactor Humanissime. Plurimis sollicitudinibus impresentiarum occupatus, paucis me absol-uam, ea videlicet ratione quod hodie arripiam iter versus pesaurium et inde navigo ad Venecias, vbi intendo manere per diem ascensionis apud patriarcham, qui michi benefacere non desistit. Constitui in mea absen-cia dominum gasparem Hannovium¹ omnium negotiorum meorum pro-curatorem, presertim ad leuandum menstruum subsidium quindecim du-catorum auri in auro a collegio cardinalium et totidem a pontificis da-tario singulo mense. Est quia nostra intentio, vt ipse ea pecunia vtatur rome et ego rursus ea, que illi in vrbem ex quacumque occasione e par-tibus mittenda sit, vsui meo sit affutura. De pace inter cesarem et gal-lum admodum trepidant prudentes, quod pro anno non durabit. Feli-cissime valeat Reuerendissima dominatio vestra. Ex vrbe 22 aprilis 1545.

Eidem Reuerendissime paternitati vestre

deditissimus Olaus
vpsalensis.[*Utdanskrift:*]

Reuerendissimo in christo patri et domino d. Johanni dei et apostolice Sedis gracia Episcopo Warmiensi amico et domino hu-manissimo.

Tydligt sigill med de tre axen, klöfverbladskorset, och bokstäfverna O. M.

¹ Den i brefvet II nämnde ermländske domherren CASPAR HANNOW, Dan-tiscus systerson.

V.

Olaus Magnus till Dantiscus.

Trient 20 juli 1545.

Cod. Ups. H. 155, fol. 101—102.

Reuerendissime in christo pater et domine ac Benefactor Humanis-sime Salutem et eternam felicitatem. Litere Reuerendissime dominatio-

nis vestre 2 marcii heilsberg date ac per me 26 Jvnii hic Tridenti accepte satis indicant, quam copiosa sit charitas et benignitas Reuerendissime dominationis vestre erga meam sollicitudinem pro christi fide dudum susceptam, in qua laboro sustinens vsque modo. Gracias amplissimas refero, nec vnquam referre cessabo pro tam humanissima exhibitione, quam michi in suis terris offert benignissima dominatio vestra. Viventem patriarcham venetum¹ inveneram et inuenio ad omnem temporis et rerum naturam qui in tota natione Italica talia pollicetur et prestat, quique in dies scribit michi, vt non procedente hoc concilio ad eum revertar eiusque contubernio in domino fruar, donec maturius providere valeam autoritate sedis apostolice de Ecclesia aquilonari. Quibus suo ordine deductis velut in montem (ad partes provincie mee propinquiores) descendam ad dyocesem Reuerendissime dominationis vestre curam habiturus ovium michi creditarum quantum diuina miseratione permittet. Interea tamen hic manendum erit pro exitu huius sacre conuocationis concilii generalis, In qua quotidie manent Legati 3 de latere Cardinales, viri doctissimi, Episcopi xxx, archiepiscopi v, Generales diuersorum ordinum sex, magistri in theologia plurimi, Juris vtriusque doctores multi, medicine pauci, quia hic egritudo eorum facultatem exuperans cum publico Ecclesie lamento curanda est. Omnes, prout alias scripsi, eo voto ducuntur, vt communicata cum adversariis fidei nostre veritate vnum deum in sincera vnitate veneremur, nec fiat questio de vicio personarum, dum pari labore reformabimus religionem. Si vicia viciis opponenda sunt, nemo audebit primum laudem emittere. Tantum discrepamus, vt cum peccamus ingemiscimus veniam postulant, vbi ipsi forsitan exultant in rebus pessimis de excellenciori malicia gloriantes. Scribitur huc a Wormacia luterum ipsum mense proxime precedenti conuocato conciliabulo sue fractionis excommunicasse damnasque sacramentarios zwinglianos et anabaptistas tamquam in potestate belsebub demonia eiecturus. Preterea quod excitauerat nuncque exitat protestantes, vt cesarem non agnoscant pro ea dignitate vel nomine, donec propagari libere promiserit catholicam societatem luteranorum, extra quam nullam fidelium congregationem recognoscere docent instantque, vt cesar sese declaret circa eorum confirmationem. Quis vero aut qualis fiat exitus huiusmodi discriminis avide scire expectamus. Cogetur Imperatoria maiestas tempus ingratissimis hominibus ad emendam Indultum acri seueritate vindicare, vbi nichil penes eos invenit preter dolos et simulationes, nec aliud inveniet, eciam si per secula et longissimas expectauerit eternitates. Scripsit dudum luterus² (prout Ecchius meminit in responsione catholicorum prin-

cipum in conuentu ratisponensi) vocando imperatorem saccum ta[u]rinorum cum similibus ignominiosis nominibus et alia scandalosissima multa. Non puto cesaream maiestatem ita sui honoris obliuisci posse, quin aliquando dicat, cur me cedis etc. Conflantur ad eius maiestatem viri bellicosi, ducesque primi de Italia, milesque armatus conscribitur eius Jussu in Italia ad xv millia preter exercitum, quem alit in austria, ad millia 7 Hispanorum, qui anno elapso in ducatu luteriugio et lucemburgensi velut brucus omnia comederunt. Hii satis ingeniosi sunt (si serio res ageatur), quomodo cum luteranis agendum sit, saltem mittantur in practicam. Cesarea maiestas vocauerat certos doctores theologos de vniuersitate salamantina, qui hic sunt ordinis S. Dominici expensis cesaris. Vocauerat eciam Jo. angelum arcimboldum³ alias preconem indulgentiarum per germaniam ante 28 annos, nunc episcopum Novariensem prope Mediolanum et is habet procuratorem in hoc loco, qui domum parat pro eo. Similiter episcopus cameracensis⁴ et plures alii qui aperto concilio huc conuolabunt vt aquile ad cadauera. Quid autem fiat, satis bono tempore reddam reuerendissimam dominationem vestram informatam, que diu et feliciter valeat cum charissima sorore sua domina anna, quam salutetis nostro nomine et reliquos amicos, eciam nobilem petrum brasch,⁵ vt intelligat me pro salute patrie nostra adhuc sanum esse et viuere hic.

Ex tridento 20 iulii 1545.

Olaus archiepiscopus vpsalensis.

[*U'tanskriften:*]

Reuerendissimo in christo patri et domino d. Johanni dei gratia Episcopo Warmiensi domino et benefactori charissimo.

In heilsberg.

[*Med Dantiscus hand:*] xvj Januarij

xlvj.

Sigill: ett Christushufvud.

¹ Olaus välgörare HIERONYMO QUIRINO. — ² Antagligen Luthers i mars utgifna skrift *Wider das Papstthum in Rom, vom Teufel gestiftet*. — ³ JOHANNES ANGELUS ARCIMBOLDUS, 1523 biskop af Novara, † 1555 som ärkebiskop af Milano. Denne besökte år 1518 Sverige i syfte att försälja aflat. Det var på hans uppdrag, som den då unge kaniken Olaus Magnus gjorde sin stora resa i norra Skandinavien, hvarunder han samlade ett rikt material till sin *Historia de gentibus septentrionalibus*. — ⁴ ROBERT DE CROY, biskop af Cambrai (1519—56). — ⁵ PETRUS BRASK, brorson till biskop Hans Brask.

VI.

Olaus Magnus till Dantiscus.

Trient 13 dec. 1545.

Cod. Ups. H. 155, fol. 113.

Reuerendissime in christo pater, domine ac benefactor humanissime salutem et omne gaudium. Scripsi alias Reuerendissime paternitati vestre qualiter futurum erat, vt dominica 3^a aduentus generale Concilium deberet aperiri. Nunc autem anuncio, quomodo cursor summi pontificis et Reuerendissimorum dominorum Cardinalium huc venit die xj x^{bris} duobus diebus ab vrbe veniens cum literis, vt concilium predicto die aperiat, et quia in tenebris venit iussum est preconj huius vrbis alta voce clamare et omnes monere ad ieiunandum et sequentj die in processione cum deuotione singulari promerendum adiungens commissione legatorum plenariam indulgentiam omnium peccatorum in recompensam misericorditer fore concessam¹. Die xij erat congregatio trium Cardinalium legatorum² cum cardinali Tridentino³ et omnibus Episcopis hic presentibus in domo senioris legati⁴ ad effectum vt divulgarentur littere et bulle pontificis super concilio aperiendo. Item de deuotionibus et ceremoniis solito more observandis quod videlicet cum mitra alba bone tele et rubeis pluuiialibus vnusquisque incederet et locum in processionibus sessionibusque secundum seriem seruaret. Hodie videlicet xij x^{bris} processio facta est ab ecclesia S. trinitatis prope menia vrbis sita ad Ecclesiam cathedralem per Episcopos et prelatos supradictos, cantatum veni S. Spiritus, Veni creator. Letania missa per antiquiorem legatum⁵ de S. Spiritu celebrata, oratio per quendam Episcopum fratrem Cornelium⁶ ordinis sancti francisci facta. Que autem post hec fient curabo, quod ea fideliter sciat Reuerendissima dominatio vestra, cuius presentiam Reuerendissimus dominus Cardinal tridentinus (qui nunquam cessat bene loqui de Reuerendissima dominatione vestra) et plures Episcopi hispani et galli (qui virtuosissimam conuersionem dominationis vestre dudum noverunt et venerantur) expectant. Quod ita seriose proceditur in hac materia credo vnam esse (inter alias) causam, quod rex portugalie scripserat pape de concilio omnino aperiendo⁷. Copiam earum literarum alias mittam. Misit eciam tres religiosos fratres theologos quorum vnus est hic, reliquis in via ob egritudinem jmpeditis. Is frater dixit luteranos misisse legatos sue perfidie ad regem portugalie in eorum dementiam alliciendum. Scilicet dum portui aduentarunt, quidam

germanus auisatione data monuit, vt subito recederent, si esca ignium sine omni misericordia fieri non vellent. Item ab hispaniis venturi sunt adhuc doctissimi Episcopi et prelati plures. Item a portugalia frater regis quidam archiepiscopus⁸. Item a galliis et germania eistatensis⁹ cum cocleo¹⁰ et similibus. Interea Reuerendissima paternitas vestra suis sanctissimis precibus et elemosinis iuvet sanctum prepositum nostrum, vt tandem deus nostri sit memor in tribulationibus qui inuenerunt nos nimis et felicissime valete. Ex tridento 13 x^{bris} 1545.

Vestre Reuerendissime dominationis deditissimus

Olaus arciepiscopus
Vpsalensis.

[*Utdanskriften:*]

Reuerendissimo in christo patri et domino d. Joanni dei gratia episcopo Warmiensi domino et amico charissimo.

[*Med Dantiscus hand:*] ix aprilis 46

In helsberg.

[*Läs lapp på fem rader här bifogad:*]

Prima sessio erit die Jovis proxime sequenti post diem epiphanie; duo sunt hic oratores nomine regis ferdinandi¹¹ et quidam illustris procurator cesaris¹². Scribatur domino antonio fugaro¹³, vt literas meas ad vos semper disponat.

Sigillet bortfallet.

¹ Jfr berättelsen om Tridentinska mötets öppnande i Severolus Diarium (*Councilum Tridentinum*, T. 1, ed. MERKLE, 1901): Die Veneris 11. Dec. 1545 circha horam 23. venit cursor celeris ab urbe Roma cum commissione S^{mi} D. N. de aperiendo omnino concilio die dominica proxima, id est die 13. huius, et super hoc portavit breve speciale. . . Quo visa R^{mi} D. D. cardinales statim fecerunt per publicum preconem in tota civitate preconizari dictam concilii aperitionem pro die dominica proxima et processionem per omnes clericos Tridentinos die crastina de mane faciendam, et indixerunt ieiunium, etc. — ² De i not 2 till bref III nämnda legaterna, kardinalerna DEL MONTE, CERVINI och POLE. — ³ Kardinal CHRISTOFORO MADRUZZO, biskop af Trient. — ⁴ CERVINI. — ⁵ DEL MONTE. — ⁶ CORNELIO MUSSI, biskop af Bertinoro och Bitonto. — ⁷ Konung Johan III:s af Portugal skrifvelse till mötet och påfven af den 29 juli 1545. Denna öfverlämnades af det tillförordnade portugisiska sändebudet HIERONYMUS AB OLEASTRO på generalkongregationen den 18 dec., alltså några dagar efter Olaus bref. — ⁸ Den portugisiske infanten ENRIQUE, ärkebiskop af Evora, kardinal 1545. — ⁹ MAURITZ VON HUTTEN, biskop af Eichstatt. — ¹⁰ JOHANNES COCHLAUS, berömd humanist och Luthers motståndare, domherre i Breslau, † 1552. — ¹¹ Konung Ferdinand I:s sändebud FRANCISCO CASTELALTO och ANTONIO QUETA. — ¹² DIEGO HURTADO DE MENDOZA, som dock genom sjukdom kvarhölls i Venedig, men representerades af sin sekreterare ALFONSO ZORILLA. — ¹³ ANTON FUGGER † 1560, romerska curians bekante bankir.

Ett bref från Carl Adolf Agardh till Carl Fredrik af Wingård i skolfrågan.

Till belysning af de tvänne motsatta hufvudståndpunkter, som framträdde i den 1825 nedsatta stora *Comitén till öfver-scende af Rikets Allmänna Undervisningsverk*, af hvilken både Wingård och Agardh voro medlemmar, och som afgaf sitt betänkande den 20 december 1828, meddelas härmed ur den i Uppsala Universitetsbibliotek förvarade samlingen *Bref till C. F. af Wingård* (vol. G 323 c.) följande bref från Agardh från början af 1827. Anledningen till brefvet framgår tillräckligt tydligt af brefvet själf. Här må blott påpekas, att den kritik af det dåvarande klassiska studiet, som Agardh i brefvet så skarpt uttalar, uti det *Bidrag till de serskilda Skol-Systemernas Charakteristik*, som under Bil. 2 intogs såsom det andra af hans serskilda anföranden till Betänkandet, egentligen blott kommer fram i en not p. 17. — Språkstudiet fick härigenom, väl icke allmänt, men i många skolor, en ensidighet, som hotade att förstöra det klassiska studium själf, och man kunde till den lämpa Hamlets svar på Polonii fråga: — Wath do you read, my Lord? Words! Words! Words! — Den raka motsatsen till Agardhs ståndpunkt är i komitébetänkandet icke uttalad af Wingård, utan af *Hans Färta*, som i sitt serskilda *Anförande om Undervisningsverkens Organisation i äldre och nyare tider* i fråga om de klassiska språkens studium förklarar: För mängden anser jag detta studium vara nyttigt, förnemligast såsom en intellektuell gymnastik. Denna mängd kan ej intränga nog djupt i den Grekiska och Romerska litteraturen, för att uppfatta andan deraf. Men den kan genom de grammatikaliska öfnin-garna lära sig forska och tänka, samt på eget modersmål redigt

uppställa och bestämdt uttrycka sina tankar. Detta anser jag vara isynnerhet viktigt. Ett hufvud, inom hvilket tankeförmågan är väckt och ordnad, skattar jag högre än ett hufvud, användt till Kunskaps-Magazin». Därpå jämför han denna öfning med kroppsgymnastiken, för att till sist framställa en efter hans förmenande afgörande fråga, nämligen den, om Agardh utan klassiska studier hade kunnat skriva ett anförande, »så redigt, så klart, så rikt på originella idéer, så lefvande i deras framställning, som detta, hvilket jag ej i alla delar gillar, men såsom ett organiskt helt beundrar».

Något af denna beundran väckes kanske äfven af detta bref. Med en verklig hänförelse häfdar han här en af de grundsatser, som han i det nämnda anförandet framställer såsom grundläggande för »den nya skolan» — den antager således *individualitetens bevarande* som sin *första* grundsats, af hvilken *valfriheten* af läroämnena följer såsom *den andra*. —

J. Sjöholm.

* * *

Högvördigste Herr Biskop

Commendeur af K. Nordstjerne-Orden.

Det war för mig oändligen angenämt att emottaga den intressanta gåfvan af det estetiskt sköna talet vid invigningen af Gymnasiehuset.¹ Men det angenäma deruti hade så när minskats derigenom, att Herr Biskoppen i sitt bref påminde mig, att vi tänkte olika i de ämnen, som så nära röra föremålet för sjelfva talet, ty en påminnelse derom måste hos mig väcka en förebräelse af en ensidighet, som jag ej gerna wille anses skyldig till, och ett erkännande deraf skulle innebära en presumption, som jag ej i sjelfva verket äger. Men lyckligtvis är sjelfva talet en slags wederläggning af denna olikhet uti våra åsigter, då jag i sanning icke wet någon bättre grund att lägga för mina egna åsigter än just inledningen i ofvannämnda tal, der undervisningsläran tecknas icke som stationaire, utan »fortgående med tiden och erfarenheten», »eröfrande af en ständigt stigande odling» och »endast uplewande ur det organiskt hela af själens alla krafter». Denna teckning af skolan såsom det härligaste fältet af frihetens world, detta förakt för de yttre

¹ Tal vid Gymnasie- och Skolhusets Invigning i Götheborg 1826.

former, som deruti uttalas, kan endast förlikas med de åsigter, jag vågat framkasta; men förlikas illa med de ifrån medeltiden stående former, som tillhöra det äldre skolsystemet, hvilket wisst icke fortgår med tidens odling eller ligger på frihetens område eller harmoniskt utvecklar själens krafter.

Herr Biskoppen tackes således tillåta mig att erinra, att enda skillnaden emellan våra åsigter lär wara den olika punkt af upfostran, hwarpå wi fästet vår upmärksamhet. Herr Biskoppen ser endast på grunden, och jag endast på det derpå grundade, och jag vågar med full tillförsigt sätta den ofullkomliga byggnad, hwars drag jag ofullständigt vågat framlägga, på den grundwal Herr Biskoppen tänker sig, utan fruktan att byggnaden lider af en osäker grundwal eller står dermed i någon arkitektonisk disharmoni.

Utan twifwel ligger orsaken, hvarföre man bestrider de så kallade nyare idéerna, hwilka jag vågat framkasta i comitéen, uti den fruktan, att de äro rigtade emot classiciteten, eller att de classiska studierna skola lida af deras ingång. Denna fruktan är dock obegriplig, då mina idéer delas af Biskop Tegnér, som man torde wäl lik så litet tillägga liknöjdhet om som okunnighet uti det classiska studium. Men det är ännu obegripligare, att det ej inses, att de classiska studierna hos oss ej warit classiska, utan att studium af den gamla literaturen fästet denna literatur inom Sverige, och att af de otaliga ansträngningar, man gjort för att utbreda densamma, resultatet ej warit en närmare eller allmännare bekantskap dermed, utan en bekantskap inskränkt dels till få personer, dels till få föremål derför.

Liksom man i catholska länderna satt religionen i de ewige fraserne af rosenkransens böner, och aldrig sökt att utbreda dess anda, har man i Sverige satt classiska studierna i en usel fraseologi, men aldrig i en sann njutning af den gamla literaturens mästerwerk. Det är ju en sanning, som ej kan förnekas, att af 100 literateurer, som passera för stora latinare och greker och som skrifwa en förträfflig fraseologisk latin, fins knappast en, som läst mer än 3 à 4 auctorer af hela det rika förråd, den äldre litteraturen¹ erbjuder. Att jag har det innerligaste förakt för detta fraseologiska studium, det erkänner jag, äfvensom det är min mening, att hela vårt närwarande skolwerk är endast rigtadt åt denna fraseologiska eländighet.

¹ A. skrifwer här själf litteraturen.

Men icke erkänner jag, och jag åberopar Biskop Tegnér, som känner mig närmare, derwid till wittne, att jag föraktar eller ens är liknöjd om den sanna classiska litteraturens allmänna utbredning. Twertom studerar jag den kanske mera än som är förenligt med mitt egentliga yrke, och älskar jag den mera, än mången, som endast lefwer och rör sig i latinska fraser.

Jag hyllar friheten, denna känsla, åt hwilken äfwen Herr Biskoppen inwigt sitt nya underwisningshus, och på hwars »härliga fält endast idéerna äro bestämde att herrska». Skulle jag då förneka den i den wigtigaste punkt af alla, i frågan om rättigheten att bestämma sina barns lefnadsyrke? Skulle jag ej antaga walfriheten af läroämnen hos dem, som bäst kunna och böra bedöma sina barns behof, och som äro upfordrade¹ af den heligaste drift af alla, föräldrakärleken, att wälja det bästa. Skulle jag äfwen förneka barnets egen rättighet att utveckla sina egna anlag? Skulle jag wilja klippa wingarne på snillet; skulle jag wilja leda floden en annan wäg än naturen anwist den, och dymedelst bilda ett pontinskt träsk utan utlopp, i stället för att som Nilen i sin egen dal »framhvälfva sina fruktgifvande flöden».

Jag hoppas, att denna confession förlåtes. Den är framkallad af Herr Biskoppens anmärkning om min materiella heterodoxie, och jag är glad att hafva gjort den inför comitéens ordförande, som icke borde misskänna grundsatserna hos dess ledamöter. Men jag skall ej längre fördjupa mig deruti; utan återgå till besvarandet af det mera materiella af Herr Biskoppens bref.

För närvarande känner jag ej någon passande condition för Ö.,² utom hos Professor Brag. Hans barn äro just på punkten att behöfva en ledare. Men det passar icke mig, att hos honom recommendera en landsman, det skulle synas mindre grannliga. En anmälan af Ö. sjelf, skulle, understödt af Herr Biskoppens wits- och förord, verka bättre.

Då ändamålet med condition hos Hr Generalen Gref Rosen³ skulle wara att förbereda hans son till gymnasium, så finnas här flera skickliga ynglingar, som kunna till generalens nöje

¹ Eller möjl. uppfordrade.

² Vi finna det icke nödigt att utskrifva namnet.

³ Dåvarande landshöfdingen i Göteborg greve *Arcl Pontus von Rosen*. f. 1773, † 1834.

uppfylla detta updrag. Det är endast, tillfölje af nuvarande organisation af vårt skolwerk, informatorer, som hafva någon modern literatur, som det är swårt att finna. Således då jag erhåller närmare underrättelser om fordringarne och wilkoren, och om en magister eller en yngre studerande önskas, skall jag ganska snart kunna afgöra denna affaire. Att jag skall wälja en person, som skall weta att skicka sig i ett sådant hus som generalens, derom är ingen fråga; ännu mindre swårt att finna en, som är grundlig i de stycken, som [önskas].

Med uprigtig wördnad och tillgifwenhet
framhärdar

Högwördigste Hr Doctorn, Biskoppen, och
Commendeurens

ödmjukaste tjenare

C. A. Agardh

Lund d. 1 febr. 1827.

Två rapporter
från kyrkoherden Lars Landgren till ärkebiskopen C. F. af
Wingård om Erik-Jansismen.

Bland brefven till Carl Fredrik af Wingård i Uppsala Universitetsbibliotek påträffar man äfven (vol. G. 323 f.) ett par skrivelser från Lars Landgren om Erik—Jansismen. Då Landgren själf intog en framträdande plats i aktionen mot den farliga rörelsen, ha dessa rapporter ett visst intresse. I det första brefvet afspegla sig mycket klart de stämningar, som rådde under det urtima tinget i Delsbo i november 1845, icke minst den uppjagade sinnesstämningen hos Erik Janssons anhängare, som sedan gaf sig aflopp i hans våldsamma befriande under transporten från Delsbo till Gefle den 21 november.

Hvad Wingårds egna tankar om Erik—Jansismen beträffar, så framgå de tydligt nog af ett bref, som han den 28 september 1846 skref till sin gamle vän i Göteborgs stift, prosten Samuel Kamp i Slöinge i Halland (Brefsaml. i Kgl. Biblioteket). Här heter det: »Under sommaren förföljde jag Erik Jansismen och har sedan varit ute på en höstresa, den i sjelfva hans födelse församling bestraffat och varnat. Läsare-prester hade, dårade af hans talegåfva och fyndighet, recommenderat honom hos sina anhängare i Helsingland och låtit honom hålla conventiklar. Dessa urartade slutligen till öppen fejd mot kyrka och presterskap, hvarefter påfanns utvandringen för att hålla hopen tillsammans. Hans välde öfver denna var demonisk[t], och han satte sig slutligen i Guds och Frälsarens ställe. Något så djerft har man icke sett i vårt land. Troligen hade ofoget icke så fått tilltaga och trottsa ordning under en kraftigare styrelse. Att han kunnat gäcka efterspaningarne och *in salvo* komma öfver till Amerika, var oerhördt.»

Den *acer vindex*, som Landgren i det senare brefvet säger Erik—Jansismen funnit vid riksdagen, var kontraktsprosten kyrkoherden i Madesjö af Kalmar stift, teol. doktor *Anders Sandberg*. Han väckte den 23 dec. 1847 i preteståndet en motion om upphäfvande af Kgl. Placatet af den 12 januari 1726, hvilken han utförligt motiverade äfven med hänvisning till Erik Janssons uppträdande och den rörelse den framkallat. »En närmare granskning af hithörande skriftliga handlingar hade», förklarar han, »fört honom till den förmodan, att det var tillvaron af 1726 års Religions-Placat och dess tillämpning, som till en icke ringa del framkallade en sådan utveckling af de religiösa rörelserna i Helsingland, och att de straffbestämmelser, som bemälte förordning innehåller, jagade några hundrade svenska medborgare i landsflykt». Hela den för öfrigt högt aktade motionärens tal om den norrländska rörelsen förråder verkligen, såsom det sedan anfördes från skilda håll mot honom under diskussionen i ståndet, bristande kännedom om förhållandena. Den bekante Doctor *Christian Stenhammar*, en af representanterna för Linköpings stift, prost och kyrkoherde i Häradshammar och Jonsberg, var verkligen den, som redan i ett yttrande, som han fick tillåtelse att låta åtfölja remissen till lagutskottet, grundligast vederlade motionärens välvilliga tanke om »Erik—Jansenismens skuldlöshet och lidna förföljelse».

Landgren har äfven sedan sökt hålla sin chef à jour med den religiösa rörelsen i Helsingland. Därom vittnar ett bref af den 26 januari 1849, ur hvilket följande förtjänar meddelas, äfven om der icke nämnes något om Erik—Jansismen.

»Då jag i mitt sista bref yttrade, att alla religionstvister här afstannat, lär det varit ett misstag, emedan de just på vintern börjat åter uppblossa, sedan man så väl i somras som på hösten försäkrade, att allt var lugnt. Hedbergianerne i Hudikswall skola nu hafva satt sig i omedelbar skriftwexling med sin finske mästare. I öfrigt lär denna lära glödga under askan längs efter hela Norrlandskusten. Hudikswallsboerne skola enligt past. Säfströms¹ uppgift till och med ingått till Hans Maj:t Konungen med anhållan att få egen själavård och läroböcker. Om så är, torde saken redan för Högvördigste D:rn och Ärkebiskopen wara bekant. Jag har ännu ej derom

¹ *A. G. Säfström*, f. 1790, komminister i Ljusdal 1850, † 1861.

hunnit förvissa mig. Utom Hudikswall fortfar Bergsjö att wara anstucket. I Tuna, Rogsta, Ilsbo och Forssa finns en och annan. På sista stället är klockaren en nitälskande apostel, som dock ej får långt betsel. Med denna samtalade jag, då han under sin mest sjudande verksamhet för längre tid sedan frivilligt inställde sig hos mig, och vi blefvo särdeles goda vänner, emedan han i allo öfverensstämde med mig och förnekade allt, hvad i skrivelser efter honom blifvit berättadt. Jag har ej annat än på afstånd velat blanda mig i saken för att ej dermed ge den någon vigt till högmodets uppblåsande, och ehuru jag gerna velat vänligen samtala med dem i massa, har jag ej fått tillfälle att obemärkt besöka någon sammankomst och att sammankalla dem *ex officio* anser jag hittills skulle hafva varit förfeladt, enär deras uppförande är stillsamt och aktningsvärdt i öfrigt. Imedlertid ser mången häri begynnelsen till en stor remna i det Svenska Zion. —

J. Sjöholm.

* * *

I.

Högvördigste Herr Doctor och Erkebiskop!

Det myckna bestyr jag haft med den olycksalige Erik Jansson, hvarvid det nu lyckats mig för andra gången att få honom arresterad i tingshuset härstädes d. 18, har så upptändt mot mig det vilda följets raseri, att det känner inga gränser. Redan på omnämnde dag vände sig Erik Janssons hela ilska mot mig, hvilken hans okände sakförare utmålade såsom en skamfläck för mitt stånd på grund af mitt besök i Källeräng i fjol, till följe hvaraf han häktades. Lyckligtvis kunde mina följeslagare intyga, att jag förhållit mig i all måtto värdigt. Hvad hans egna anhängare tänkte ljuga ihop, vet jag ej; de fingo icke vittna. Af[f]ären slutades denna gång med att Erik Jansson fälldes att böta för det han öfverfallit mig med ovett i embete och tjenst.

Efter tingets slut for jag i fredags kring socknen och samtalade med de föräldrar, som hafva barn i skolåren och förmanade dem att låta undervisa barnen; men då de twärt nekade, måste jag begagna den utväg, som står mig sjelf till buds, att instämma dem för communalnämnden, för att hindra deras sturskhet att verka förstörande med sitt exempel på de

otaliga gensträfviga föräldrar, med hvilka jag i öfrigt måste plagas.

Genast följande dagen d. 22 Nov. rusade 3 bönder af dessa till kronofogden och begärde stämning på mig till höstetinget, emedan jag skall hafva yttrat, »att de gjort allt ondt och forovilse i salighetsläran», med påstående, »att jag måtte åläggas uppgifva och bevisa det onda, de gjort, samt med Guds heliga ord undervisa dem om de villomeningar de hysa». Huruvida jag under mina mångfaldiga samtal med dem yttrat något sådant, vet jag ej; men under antagande, att det wore sannt, tror jag väl, att kyrkorådet skall kunna utlåta sig, hvad ondt de stiftat i församlingen, utom att satsen redan ur biblisk synpunkt till deras väckelse har sin rätta användning, emedan den, som gjort ett, är saker till allt.

I det hela tyckes mig hela yrkandet förfalla till en löjlighet; men är ett bevis på, med hvilken girighet de söka efter tillfälle att knäppa. Såsom en svag dödlig och såsom den der icke noga väger orden med dåligt folk, att icke säga bofvar, af hvilka jag i massa här är omgifven, har jag lätteligen kunnat yttra mig skarpt emot dem, någon gång måhända, der det varit bättre att likt andra tiga och låta allt skrida till det yttersta.

Hade saken behandlats, som sig bort, å högre ort, så behöfde ej ilskans hela tyngd drabba en enskild tjänsteman, som ändå måste strida på lif och död med så grofva laster och vanarter, som här frodas, och hvart jag vänder mig, mötes af scener, som ville afpressa mig tårar af blod. Att lida det, kan jag icke, att behandla det med lätt hand, duger icke, och i stället för ett hugg af andans svärd kan jag lätt betalas med ett hugg af det handgripliga af dylika vildar; dock fröjdar och vederqvicker mig den innerliga välvilja och det gehör, jag städse funnit hos den rättsinniga delen af församlingen.

För att återgå till ransakningsdag[en] d. 18 Nov. så varade uppträdet i 12 runda timmar, hvarunder Erik Jansson inför hela allmänheten så tilltygades af vittnesmålen, att han vid qvällen ej var mycket värd. Folkhopens ilska mot honom stegrades öfver alla gränser, och det var väl för församlingens heder och Erik Jansson sjelf, att han blef häktad; ty i sanning tycktes det att dagen eljest aldrig slutats väl. Är Hofrätten nog flat att åter lössläppa honom, så ber jag innerligen till Gud, att

han ej mer må visa sig inom våra landamären, ty inga mina pålysningar och enskilda böner skola vidare kunna styra den retade hopen, som genom det obesträffade uppträdet i Forssa tror sig authoriserad att träda i öfverhetens ställe, öfver hvars svaghet den högljudt beklagar sig.

Bos Carins berättelse om hans anbud till henne åtföljdes af en mängd omständigheter, ur hvilka mannen ej kunde reda sig; ehuru han nekade sig hafva erfarit någonting sådant som Horatius på resan till Brundisium.¹

Trenne vittnen bestyrkte, att han predikat, »att om du tror dig i någon mån vara mindre än Gud och Christus, så är du fördömd». Detta erkände han äfvenledes, jemte att han påstod sig äga löse- och bindennyckeln samt magt att utdrifva djeflar. Våra sophister à la Hegel kunde han med förstnämnde lära göra en redbar tjänst.

Som consistoriiombudet väl redan relaterat saken, torde det för mig wara öfverflödigt; ehuru jag enskildt trott mig böra skildra ställningen i sin verklighet; i fall Högvördigste Herr Doctorn och Erkebiskopen torde blifva i tillfälle att med vigten af sitt höga omdöme snarligen befria landet, eller rättare låta det framgent, så som det nu är, förblifva befriadt från detta plågoris.

Högvördigste Herr Doctorns och Erkebiskopens
Ödmjukaste Tjenarc

Lars Landgren

Delsbo d. 24 Nov. 1845.

II.

Högvördigste Herr Doctor och Ärkebiskop!

Ehuru det torde synas opassande att med enskilda skrivelser besvara Herr Doctorn och Ärkebiskopen under mängden af göromål, som riksdagen medför, har jag dock ansett mig böra nämna några ord för att suppleras och bekräfta hvad som allaredan är bekant genom de offentliga bladen om de utflyttade Erik Jansarnes öde.

Af de tre Delsbobönderna, som anställde rättegång mot mig och som äfven till domkapitlet voro inkallade, lefver ännu

¹ Hdskr.: Brundusium.

blott en enda, nemligen Erik Olsson i Witterarf. Denne, som alltid gjort sig känd för ett obändigt och fyllaktigt lynne och for bort 1846 med en förmögenhet af circa 8000 Rd. Rrs. och 6 minderåriga barn, skrifver, att hans hustru svårt insjuknade på hafvet, att vid ankomsten till New-York en af Erik Janssons Öfverstar, benämnd Hedin (en skräddare från Herjedalen, som varit bosatt i Söderala), infann sig och affordrade honom och alla de öfriga emigranterna allt deras matförråd, bohagsting och contanter, med underrättelse att de hädanefter komme att underhållas ur den sålunda bildade gemensamma kassan. Tre dagar efter ankomsten till Erik Janssons läger afsomnade hans hustru och tid efter annan 3 af hans barn. Sedan han nu fann, »att Erik Jansson, som börjat i andan, lyktade i köttet», rymde han ur lägret och är nu utblottad på allt, efter hwad det synes. Han vistas jemte en mängd andra affällingar i staden Victoria (i Illinois), som skall ligga 2 svenska mil från Erik Janssons läger. En der bosatt svensk prestman Hedström har tagit dem under sina vingars skugga. Den andra af de ofvannämnda bönderna Olof Olsson i Källeräng, som afidit jemte hustrun och 4 barn i det Erik Janssonska lägret, har således quarlemnat åt röfvaren en förmögenhet af circa 4000 Rdr. Detta var ett aktningsvärdt folk före Erik Janssons ankomst. Den sista af triumvirerna, Per Larsson i Oppsjö, som också åtminstone genom sin omensklighet förtjenar detta namn och som under Erik Janssons segerperiod ropade, att han skulle tillsläppa hela sitt skogsskifte för att bygga stupstockar, och under öfvermåttet af sin hänryckning prisade Gud för att hans yxor suto stadigt på skaftet, hade af Erik Jansson 3 särskilda gånger (ad modum Hiskiae) blifvit befalld att dö, utan att gubben gittade befallningen efterkomma. Tredje gången rakade han af sig skägget, gick upp i kapellet och vigde sig med böner åt grafven; men döden ville ändock icke stå till handa. Då fick han löfte såsom Hiskias att lefva ytterligare 15 år af Erik Jansson; men dessa år blefvo ej långa, ty efter 2 à 3 veckor afsomnade han. Äfven denne insatte i kassan betydlig förmögenhet. Detta jemte mycket är beskrifvet i ett bref, som ankommit från en hederlig murare, hvilken öfvertalades att, ehuru fiende till Erik Jansson, följa sin hustru och [sina] barn till det förlofvade landet.

Som det är en allmän önskan här på orten, att regeringen genom sitt ombud i Nord-Amerikanska staterna måtte uppfordra detta lands regering att låta anställa rättegång mot rövaren, som så oförsynt slagit under sig så många människors egen- dom; alltså har jag velat hemställa denna sak till Herr Doctorns och Ärkebiskopens ompröfning, huruvida något på denna väg står att uträtta, och hvilka förberedande åtgärder, som kunde erfordras. För min del tror jag ej mycket på framgången af en slik rättegång i ett land, der regeringen med korslagda händer ser medborgare rycka mot hvarandra i slutna härskaror på öppet slagfält. Muraren, som omnämndes, förmodar också, att Amerikanarena med tiden skola slå ihjäl Erik Jansson, hvilket icke är otroligt, när man besinnar, huru käckt de affärdade den beryktade Mormonit-Chefen Joe Smith.

Af allmänna bladen synes, att detta parti vid riksdagen funnit en *accr vindex*, inför hvilken Helsinglands prester stå sig slätt; så mycket mer tack skyldige äro vi Herr Doctor Stenhammar, hvilken ehuru aflägsnad från skådeplatsen och derigenom aflägsnad från alle misstankar om sjelfförsvar, uppfattat och återgifvit saken på ett sätt, som troligen af ingen ärlig kommer att jäfvas.

Med tjufterier och nidingsverk vill det i min församling icke taga slut. Såsom en snart sagdt oförklarlig omständighet synes, att jag hittills fått vara i fred, som oupphörligen med banditerna måste vara i strid. Underligt är också icke, att folket stjäla, när knapt hvar 30:de stöld upptäcket. Osäkerheten har på sednare åren spridt sig öfver hela landet. Man må derföre ej förtänka oss, [att] vi längta efter snar hjälp af hufvudstadens filantroper.

Framhärda

Herr Doctorns och Ärkebiskopens

Ödmjukaste Tjenare

Lars Landgren

Delsbo den 4 Febr. 1848.

En episod från prästeståndets förhandlingar vid riksdagen 1755—1756.

Den 17 juli 1756 företogs till behandling i prästeståndet under ärkebiskopen Henrik Benzeli ordförandeskap ständernas kommissions dom öfver de för den bekanta »konspirationen» mot ständernas maktställning anklagade, grefve Brahe, Horn m. fl. Deras öde synes ha varit så godt som på förhand be-segladt, helst som adeln och borgarståndet redan stadfäst kommissionens dödsdom, då prästeståndet sagda dag upptog frågan. Visserligen läto spridda röster inom ståndet höra sig, som förordade en mildare dom. Så t. ex. prosten Hellstadius, ehuru han själf varit ledamot i kommissionen, samt särskildt doktor Forsskåhl. Men de ledande hattcheferna inom ståndet — en Troilius, en Halenius, en Gadolin m. fl. — ansågo, att »salus et securitas reipublicæ» fordrade lagens strängaste straff. Och be-tecknande är, att vid sakens afgörande synes talmannen icke ens framställt proposition på den af Forsskåhl gjorda hem-ställan. — Och härmed lämna vi ordet åt prästeståndets i riks-arkivet förvarade protokoll, hvarmed jag jämfört ett i Uppsala domkapitels arkiv befintligt konceptprotokoll, i sak fullt öfver-ensstämmande med det förstnämnda.

C. G. Wahrenberg.

* * *

Den 17 juli 1756.

Uplästes Riksens Ständers Commissions dom öfver för detta Öfversten af Kongl. Maj:ts lifregemente til häst gref Eric Brahe, Hofmarskalken och Riddaren Friherre Gustav Horn, Capitainen vid fortification Magnus Tjäder Stålswerd, Underofficeraren vid Artilleriet och Capitainen i Holländsk tjenst Jean Puke, Sergeanten Gabriel Mozelius, ifrån Rustmästare till gemene vid Kongl.

Kyrkohist. Årsskrift 1910.

11

Lifgardet degraderade Pehr Christernin och Israel Escholin samt löparen Anton Ernst Angel.

Härunder berättade Herr Archibiskopen, det Hr grefven och Landtmarskalken sagt sig hafva hört ett rykte, det grefvinnan Brahe torde hos Plena begära företräde; och hade Hr Landtmarskalken varit af den tanka, at, i en sådan händelse, hvart Stånds Taleman, tillika med några ledamöter, i stället för att gifva hänne företräde, stiga ut at tala med hänne. Och, som Presidenten Gref Piper, tillika med bemälda grefvinna anmälte at vara för dören, ifrån Ridders[s]kapet och Adeln jämväl berättades, at företräde blifvit dem nekat derstädes, steg Herr Archibiskopen med några ledamöter ut, och trädde i Sacristian, hvarest bemälda grefvinna för tårar och sorg ej kunnat något ord framföra, men Hr grefven och Presidenten under rinnande ögon anhållit om nåd för Brahe, och betient sig dervid af dessa orden: Tin stränga rätt af nåd förgät.

Sedan sjelfva domen var afhörd och flere böneskrifter om nåd till Ståndet inkommit, lät ock St. sig dem föreläsa, och voro:

Brahes, Horns, grefvinnan Brahes, grefvinnan Gyllenstiernas, Cammarherren gref Liewens, assessor Mozellii, Sergeanten Mozellii, Stålswärds, Pukes dess moders, Escolins, Christiernins och Anton Ernst Angels.

I medlertid var Löparen från R. och A:n ankommen, och til alla delar hos dem gillad.

Probsten Palmerus¹ hemstälte, om icke St., innan det toge något slut i denna sak, skulle behaga, at någon afginge till de andra Stånden, och inhämtade, hvad de sig härvid göra ville. Man förklarade sig derhos vara af den tanka, at saken innan St:t nu skiljes åt, borde afgöras.

Probsten Mag:r Huss² hölt före, efter tiden redan förlidit, bäst vara, at låta detta mål blifva liggande till nästa sammankomst, då i medlertid blefve bekant, i hvad slut de öfriga Stånden komme at stadna.

Professor Mag. Gadolin:³ Ehuru den uproriska anläggning genom Guds nåd blifvit upptäckt, så få vi dock icke tro och förmoda, at samma upror härmed fått ända, utan är i samman-

¹ fr. Linköpings stift.

² fr. Hernösands stift.

³ fr. Åbo stift.

hang med det, som ännu i Dalarna försökes. Jag håller derföre ganska betänkeligit at göra något uppskof med denna sak, förutseende at vi derigenom råka i större olägenhet. Och ehuru jag ej vil säga, at uti de dömdes, i deras böneskrifter, förklarade ärkänsla af det grofva brottet, och utlofvade bättring, kan fattas vederbörlig upriktighet, så bör jag dock gifva wid handen, det wi uti commission förehaft sådana, som lofvat på det högsta bättring; men likwäl, så snart de kommit på fri fot, warit til reds, at med sablar wilja oss nederhugga och mörda, och til den ändan gått in i de gudlösaste anläggningar. Af sådana hafva wi ibland dessa delinquenter de uti domen nämnda och dömda underofficerarne.

Hr Biskop Troilius: Jag har warit af den tanken, att wi ej skulle yttra oss öfver denna sak, förrän R. och A. det giort, och ej trodt, at Löparen så snart ifrån dem ankomma skulle. Men som det redan skedt, håller jag före, at oss ej anstår dröja med detta måls afgörande.

Kyrkoherden Ziebeth önskade at, efter Probsten Palmeri hemställande, Ståndet måtte afsända någon til Borgare och Bonde Stånden, at inhämta deras sluteliga tanka, innan något här afgjordes.

Ståndet samtyckte dertill, och åtog sig Probsten Tiburtius¹ at stiga til Borg. St. och Probsten Huss til Bonde St.

Hr Biskop Halenius: Jag önskar at få se och höra om möjligheten at gå in i någon lindring af det ådömda dödsstraffet. Dertill läser både den ena och andra wara nog benägen; men huru finnes möjligheter dertill, så at Riket äger trygg och säkerhet.

Hr Biskop Troilius: Då man skal yttra sig öfr denna sak, skulle jag önska af alt mitt hjärta, at här wore rum för nåd. På ena sidan äro sådana omständigheter, som äro ömande, och röra hvar en til medlidande, men när jag vidare ser på salus och securitas reipublicæ, så blir intet rum för det förra; ty hela publiquen är här målsägande, och wi äro dem ansvariga.

Probstarne Tiburtius och Huss kommo til baka, och berättade den förre, at domen hos Borg. St. war bifallen; men den sednare, at han på gatan råkat Joseph Hansson, som sagt

¹ fr. Linköpings stift.

sig wara af Bonde St. utskickad, at inhämta i hwad slut de öfriga St. angide denna sak wille stadna. — Herr Archibiskopen frågade deruppå, huru St. wille sig häröfver yttra.

Probsten Heilstadius¹ sade, det han som domare i Commission yttrat sin tanke på det sätt, som domen innehåller: men önskade nu, om möjligt wore, at nåd kunde ga för rätten.

Hr Biskop Troilius sade sig önska detsamma; men årinde-
rade, at, om en skulle skonas, måste alla njuta sådan för-
skoning.

Kyrkoherden Godenius² wore af den tankan, at Riksens St. ej kunna utan answar för Gud lindra dessas dödsstraff. så wida i den hel. skrift finnes, at, när den blir skonad, som varit spiliogifven, det af Herrans mun hetat: Tin själ skal wara för hans själ.

Doctor Forsskåhl:³ det är en ganska öm sak, när det galler wara medborgares blod. Jag årkänner gärna, at gärningen är så grof, som den kan wara och ej bör ursäktas; at de domda förtjanat efter Lag det straff, som dem blifwit ådömdt, och at det allmännas säkerhet förtjänar all eifertanka. Men när jag å andra sidan besinnar 1) huru Gud af blotta nåd ryckt oss utur faran, som hängde öfwer hufwudet, 2) at ingen blodsutgiutelse skedt, 3) at de gjorda omkostningar kunna blifwa ärsatte och 4) at många oskyldiga anhöriga, genom det straff, som lagsens stränghet fordrar, sättas i en hjertfrätande sorg: så tyckes R:s St. kunna göra någon nåd. Häremot kan väl invändas hwad som angår den allmänna säkerheten; men torde hända at den wore sakrare hulpen, om de brottsliga njuta någon förskoning, til exempel om en del insättas så i fängsligt förwar, at de ej kunna göra någon skada, och de andra som icke hafva anhöriga, bortwisas i ewig landsflygtighet. Jag hemställer, om ej securitas publica äfwen så wäl wore härmed hulpen.

Probsten Tiburtius: När jag betraktar det answar man ställer sig uti, och det omdöme wi i allmänheten underkasta oss, så kan jag icke tilstyrka at domen skal ändras och straffet lindras. Ett wederstyggeligt förräderi har blifwit nådigt up-

¹ fr. Skara stift.

² fr. Västerås st.

³ kyrkoherde i Maria i Stockholm.

täkt, och en allmän tacksägelse dag har derföre blifwit påbuden öfwer hela riket; hur det då kan ursäktas, sedan sådant skedt, at wi skänka förrädaren lifwet, wet jag icke. Alt hwad wi skulle kunna göra, wore at skänka anhöriga deras gods och egendom, hwilket jag dock icke ser skal kunna ske utan answar.

Probstén Mag:r Huss: den afsagda domen är sådan, som brottet förtjänar, och måste jag säga, när jag ser på gärningen, at de böra dö. Men, medan dessas anläggning ej haft den påföljd, som de dermed påsyftat, utan Herran af nåd den förekommit och gjordt til intet, så at ingen blodsutgiutelse skedt, så har mig förefallit, och jag arbetat med de tankar, at Han torde wilja, det icke eller wi skola blod utgiuta. Dock som jag fruktar, at det ej wore wäl, om wi komma at gå emot tränne stånd; så önskar jag at sådant slut kunde tagas, som är enigt med deras.

Hr Biskop Troilius: Huru kan delinquenterna sielfwa el:r deras anhöriga wara¹ belättna med at lifwet dem skänkes, när de ej få behålla äran.

Profess. Mag:r Gadolin: Jag kan icke dölja, det jag i början ej förestält mig och trodt, det något hemställande skulle ske af någon Ständets ledamot om dessas förskoning och lifs conservation. Wi hafva från Riksdagens början hört talas om uprorska anstalter, fast man ej kunnat dem uptäcka; nu har dessas dessein och plan blifwit uppenbarad, och man har funnit at flere af R:s. St:r warit teknade at utan förskoning massacreras och dödas; icke desto mindre wil man, at med dem skal hafwas medlidande, och de niuta förskoning i det straff, som efter lag är rättmätigt. Hwad på deras löften om bättring är at lita, lemnar jag hwar och en at betänka, ty det kan jag berätta, at wi i Commission haft prof derpå, at de, som med tårar betygat där sin ånger och lofwat wisa det upriktigaste nit för Rikets frihet, hafwa betingat sig sablar, at dermed mörda rikets trogna undersåtare. Och at bewara dem på någon fästning, är icke el:r tilräckelig säkerhet, så länge ingen fästning är, hwarifrån icke fångar få tilfälle at komma på flygten. Om wi derföre hafwa någon ömhet för hwars andras lif och säkerhet, sedan mångas våra hufwuden stå anteknade, at, när tilfälle gifwes, blifwa afklipta, så lära wi hafwa så mycket mindre skäl at discourera om dessas förskoning, som i Konungens försäkran

¹ i mskrt står skrifvel: äro.

står, at sådana skola utan al nåd straffas. Här är talat enkan-
nerl. om möjligheten at göra nåd, och hur securitas publica
dermed kan bestå, och projekteras något equivalent med döds-
straffet såsom ewigt fängelse och landsflyktighet. Men hwad
säkerhet i ett sådant fängelse är, och huru ewigt det är, det
hafwe wi bewis på i Gyllenstierna¹ och Springer;² och huru
osäker en ewig landsflygtighet är, hafwa wi prof på uti Eric
Wrangel och hans budkaflar.³

Herr Archibiskopen proponerade, om R:s St:rs Commissions
dom, som blifwit upläst, worde af St. gillad, och svarades Ja.
Sedan detta war på löparen anteknat, afgick den til Borg. St.

¹ Ang. honom se: Herman Hofberg: Svenskt Biografiskt Handlexikon.
Ny uppl. I, sid. 431.

² A. a. II, sid. 504.

³ A. a. II, sid. 747.

Instruktion från år 1670 för tillsyningsmannen öfver de fattige i Uppsala.

Nedan meddelade instruktion är hämtad ur en i Uppsala Landsarkiv befintlig volym, benämnd »Huus Fattigas Book 1670—1761», som innehåller flere värdefulla bidrag till upplysning om Uppsala domkyrkoförsamlings vård om sina fattiga och elända under gångna tider.

Ldm

Instruction.

hwareffter Tillsynesmannen öfver dhe fattige och huusarme sampt tiggiares här i Ubsala stad, w[elbördig]e Per Nilsson Rahm hafwer sigh att rätta. Gifwin i Ubsala den 22 Augusti 1670.

I.

Alldenstundh medh begge Societeternes (Academiens och Stadsens) goda communication och öfverwägende af dhen nytta och berömlige ordning och skick, som uthi een stad ibland annat fordras och hafwa någon opsicht med rätta tiggiares och huusfattige, är icke längesedan gott funnit och beleswat, at sådanne fattige, som här i staden äre, kunna fördelas i 2:ne classer: den ene består af dhem, som fåå penningar i kyrckian och intet tillåtas att gå ikring i gårderna och tiggia, och den andre, som åter fåå gåå kring i stadhen och besöckia gott folck hemma i huussen om allmosso och deremot inga penningar uthi kyrckian meddeelas; och till den ändan äre om alles theas lägenheeter och tillstånd noga inquirerat och undersöckt; och dhem som ähre befundne des wärdige äre af förra classen uthi een serdeles dombkyrckians fattigbook inskrefne til at hwart $\frac{1}{4}$ åhr eller oftare, när penningar i kyrckian uthdelas, bekomma hwar

sin portion, så wida penningerne, dher i beckenen ähre fallne och af Gudh fruchtigt folck förährade, kunna förslåå. Jemwål äre och dhe af andre classen i samma booken noterade och dher effter till hwar och en af dhem een tryckt zedhel med dombkyrckians fattigh sigill vndertryckt och af Oecono^mo Templi vnderskrifwin och uthdeelt, hwarföre skall tillsynesmannens plicht wara, at uthtaga lijsta uthur bem:te Book på alla sådanne fattige af begge classerne och giöra sigh wähl bekant hwars och eens namn, ålder, bräckligheet, tillholdh och hemwijst samt andre qualiteter, af dhe samme, så att han wid effter frågan må kunna om hwar person för sigh gifwa Kyrckio-Rådet all godh beskied och vnderrättelsse, och sålunda alle främmandhe tiggiares inrijtande här i staden hindras och förtagas.

2.

Såssom nu alle the, som zedlar bekommit hafwa, inga penningar fåå i kyrckian och dhe åter igen, som i kyrckian hiålpas, intet tillåtas gåå kring i staden och tiggia; altså skall och tillsyningzmannen hafwa ther med en fljttigh och noga opsicht, at der amot af eenthera parten intet brytes. Skulle och någon der med warda beslagen, då kan han den samma anklaga in foro competenti och den brotzhige der effter saaksens beskaffenheet och den 16 punchtens anledning i Kongl. Maj:tz ordningh om tiggiares af d. 28 Februarij A:o 1642 och den 11 Aprilis 1663 blifwa näpst och straffad.

3.

Efftersom det myckna tiggerijet för kyrckiodörerne i dombtrappan och på gatturⁿe förorsakar, det så lijtt warder gifwit i beckenⁿ, som widh kyrckiodörerne till the fattiges nytta satte warda och sådanne tiggierier böra aldeles afskaffas både effter förbm:te ordning 14 puncht, som elliest effter det sluutt och belefning, som i sacrario skied är, hwarföre skall tillsynesman med kyrckiwachtarens och stadztjänernes sampt stadzwachtens assistance skaffa dhem dädan och ingalunda låtha dhem dher sittia och folcket medh sitt roopp beswära; treskas dhe, så förfahres medh [dhem], effter som i dhen 2 punchten förmålt är. Effter som det är förmodeligit, at sådant så skier, skola fast mehra penningar falla i beckenⁿ dem till rundeligare uthdelning, när skifftningen skier, hwilket dhem och kan förhållas, jemwell aff predickostolen sådant församblingen förkunnas.

4.

Alle främmande och landztiggiare, som inkomma i staden och här gårdfaris kringstrycka, skall han strax examinera, om dhe effter tiggiareordningen richtige beskeed med sig hafwa. Hafwa dhe dhem, så föllie dhem dher med till pastorem och begge societeternes magistrater; hwar och icke, så tillhålle dehm at gijenast wijka af staden och förfoga sigh dijt igen, som dhe effter ordningen om tiggiare hafwa lofwat blifwa och sin almosso söckia.

5.

Effter och många af dhe gemena inwånarne här i staden vnderståå sigh emot så mångfaldigt förbudh sådanne att hyssa och herbergera, ty skall han sådanne oloflige hyssare för stadzens fiscal angifwa, hwilken dem wederbörligen skall anklaga och effter giord stadga plichta låtha.

6.

Dhe många barnen, som här på gaturne löpa och tiggia, giöra skalckheet och upwäxa i sielfswäldh, skall han låta angripa, dhem examinera om dheras föräldrar och dagelige idkan, och effter befunnen beskaffenheet dhem hos kyrckiorådet angifwa, på det man då kunde tillsee, at dhe effter tiggiareordningen antingen strax till handtwärck eller i barnhusset eller och på annat sätt kunde satte och försörgde warda.

7.

Uthi alt detta skall tillsyningsmannen widh påfordran och när han så behöfwer, hafwa stadz magistratens wärckelige adsistence (så wida det dess jurisdiction angår) att förwänta.

8.

Detta med mehra förtros tillsyningsmannens egen flijt och noga opsicht, så att medh tiggeriet här i staden således skickeligen och ordentligen må tillgåå.

9.

Och på dhett han desten fljigtigare här uthinnan wara skall, så effterlåtes honom widh hwar vthskifftning i kyrckian een portion effter lägenheeten; elliest och frijt logemente uthi barnhusset och 3:o ett vnderstödh uthur fattighbössan på rådhusstugun effter lägenheeten. Actum ut supra

Ett förfalskadt »kollations-bref» från år 1631.

Förste Bibliotekarien vid Uppsala universitet d:r E. Meyer har fästat min uppmärksamhet vid ett egendomligt »kollations-bref», förvaradt i nämnda bibliotek under signum F. 149 a. Brefvet har tillhört A. WESTÉEN och lyder ordagrannt och bokstafstroget så:

Wij Maria Eleonora medh Gudz Nådhe Sweriges Giötes och Wendes Dråtningh, Storfurstinna till Findelandh, Hertigina vthi Estelandh och Carellen Fru vt Öfuer Ingermandelandh etc.

Tillbiude eder oss ellskelighe wordighe Höglärde Mester Suen Biskop vthi Skaara vår Nädighe ynnest och gunst medh Gudh Allzmechtigh tillforene, Och eder medh Edre Höglärdhe Consistorialibus nådelighen vppå war allderällskeligste Hiertans Käre Gemålls wägne Befale att i Owägerligen Låtha thenna Brefwisare och pastor Hederlighe wällärdhe Her Nills Rolander Böne församlingh för sin långhelighe dienst Bekomma. Dhär medh Sker vår allderälskeligste Hiertans käre Gemålls H. K. Mitz och oss till Nädigt Behag, Och Befalle Eder Samtheligen Gudh Allzmechtig. Datum Stockholm Den 6 Junii A:o 1631.

Maria Eleonora mpp.

Ingenting i pikturen, med undantag af själfva underskriften, som trots sitt »manu propria» ser en smula dubiös ut, ger omedelbart vid handen att vi här ha att göra med en förfalskning. Att en sådan dock föreligger, framgår af en närmare granskning af urkundens innehåll. Den enligt eget vittnesbörd »Hederlighe» herr Nills Rolander skördar ingen vinst af sitt brottsliga tilltag, ty ej nog med, att han gick miste om både Böne och

hvarje annat pastorat, hans brott blef också upptäckt enligt en samtida, så lydande anteckning på baksidan af själfva aktstycket: »detta bref blef tagit ifrån een Prestman, huilken hadhe thedh siälf skrifuit och låtit thedh i genom een Cammar Jungfru præsentera». — Nils Rolanders namn har icke återfunnits i Skara eller Karlstads stifts herdaminnen, och hans ytterligare öden äro, så vidt man nu känner, höljda i dunkel.

Ldm

Ett upprop till förmån för den evangeliska diasporan i de ryska Östersjöprovinserna.

I mars månad år 1871 utfärdades af några nitälskande män nedanstående behjärtansvärda upprop. Då det är ett svenskt kyrkohistoriskt dokument af fullt ut lika högt värde som mången annan urkund, återgifves det här i trogen öfverensstämmelse med det numera sällsynta och svåröfverkomliga originaltrycket.

* * *

Till bekännare af evangelisk-luthersk tro i Sverige!

Sedan evangelisk-lutherska läran, genom Guds nåderika ledning, blifwit en svenska folkets owärderliga egendom, som ock kommit att tillhöra de under svensk spira i forna tider lydande länderne på andra sidan Östersjön, Estland och Lifland, men dessa länder sedermera blifwit afsöndrade från Sverige och lagda under ryska wäldet, hwars folk och herrskare sedan gammalt bekänt sig till den grekisk-katholska kyrkan; så har beklagligen inträffat, att bekännare af den evangeliska läran i dessa länder, äfwensom i det angränsande Kurland, på åtskilliga sätt blifwit påwerkade från den grekisk-katholska kyrkans sida, och genom allehanda lockande förespeglingar förmådda att öfwerge till denna kyrka. Då de nu bittert och djupt insett sitt misstag, och all återgång, på grund af gällande lag, blifwit dem förwägrad, anlita de, med fara för de swåraste påföljder, sina forna lutherska lärare, samt äro natt och dag i en oro och osäkerhet, som ej kan beskrifwas. I tidningen »Wäktaren» hafwa flera gånger under de senare åren lemnats meddelanden om dessa förhållanden, och senast i N:ris 7 och 8 för i år några underrättelser derom blifwit införda, hvarur nu, till all-

warligt behjertande, må i korthet blott omnämnas, att genom begagnandet af åtskillig list med det enfaldiga landtfolket många tusen af dem hafwa blifwit indragna i grekiska kyrkan, samt att löften och lockelser af flerehanda slag hafwa blifwit framhållna, för att beweka dem till friwilligt öfwergifwande af deras faders tro, — såsom befrielse från militärisk tjenst, lindrande af skatter, deras barns uppfostran på kronans bekostnad, tillökningar af jordegendom och tillgång till förmånliga tjenester m. m. Lockade genom dessa utsigter, hafwa stora skaror, isynnerhet af de fattigare, fallit i snaran. Men dessa lysande löften hafwa icke blifwit uppfyllda. Offer för bedrägeriet hafwa de bittert fått ångra sitt affall.

Man har uppskattat till 100,000 dem, som genom list eller wåld blifwit öfwerförda till grekiska kyrkan. Huruwida denna öfwergång war verklig, inses bäst af proselyternes senare beteende. Så snart de gjort den förfärliga upptäckten af bedrägeriet, uppstod en mäktig reaktion. De skyndade i skaror både till de werldsliga och kyrkliga myndigheterna, med föreställningar, protester och böner, att de måtte få återvända till sin lutherska gudskyrd. Men fåfänga voro föreställningarna, fåfänga protesterna och fåfänga de flödande tårarna af ånger och samwetsqwal. Ingenting kunde göra det olyckliga steget ogjordt inför den obewekliga lagen, *att den som en gång tillhört den grekiska kyrkan kan aldrig någonsin lemna den.*

Mötta endast med hän och ett twärt nekande, hafwa bland dessa våra arma trosbröder flera gripits af förtwiflan och tagit sin tillflykt till sjelfmord. Andra hafwa fattat ett fast beslut att gå den enda wäg, som warit öppen för dem såsom kristna. List hade fört dem i grekiska kyrkans gemenskap, men intet wåld kunde twinga dem att der qwarstanna. De hafwa inrättat ciwila äktenskap ibland sig och sjelfwa döpt sina barn. Detta har emellertid ådragit dem ett swårt straff. Men de hafwa beslutat att bära det; äfwen unga qwinnor hafwa förklarat sig williga att blifwa piskade — hellre än att besöka den grekisk-katholska gudstjensten, och bönder i goda omständigheter bekänna, att de wilja hellre förlora allt hwad de ega och skickas till Siberien, än med wåld twingas in i denna kyrka. Samwetet tyckes hos många hafwa waknat, och ett förnyadt evangeliskt lif wisar sig mångenstädes. De se med ånger tillbaka på sitt affall, och gå såsom botfärdiga till sina förre pastorer, som

till tusental emottaga dem wid Herrans bord. Men både pastorer och folk komma genom denna handling under lagens straff, och flere pastorer hafwa redan blifwit anklagade och straffade. Den lag, de sålunda öfwerträda, har ytterst stränga straffbestämmelser för förbrytelser mot grekiska kyrkan, såsom fängelse, oerhörda böter, förlusten af sina barn, piskningar, slafveri, landsförwisning till Siberien; och dessa straff äro icke blott skrämskott, de hafwa blifwit tillämpade, äfwen de swåraste af dem, och hela landet hålles i fruktan och fasansfull wäntan på hwem som nu härnäst skall blifwa offret.

Under sådana förhållanden hafwa många böneskrifter blifwit ingifna till kejsaren, och en gång — det var 1865 — började folket hoppas någon lindring, ty kejsaren blef bewekt att skicka general Bobrinski, en af sina adjutanter och nu minister för allmänna arbeten, att göra en personlig undersökning i Lifland. Hans berättelse gifwer full bekräftelse åt de öfwerklagade förhållandena; deraf inhemtas, bland annat, att af 140,000 personer, som enligt Liflands statistiska tabeller skulle tillhöra den grekisk-katholska kyrkan, knappast en tiondedel verkligt bekänner sig till densamma; de öfriga hafwa icke endast aldrig i sina hjertan tillhört densamma, utan bibehålla ännu i fullföljandet af yttre religiösa pligter, så långt det är möjligt, lutherska kyrkans ritus och ceremonier.

Då general Bobrinski, hwars berättelse om förhållandet genomandas det innerligaste medlidande med det stackars folket, slutligen förklarade, »att de gällande lagarne angående ortodoxien icke kunde förändras, att de grekisk-ortodoxe icke kunde återvända till lutheranismen, och att barn af blandade äktenskap måste döpas enligt grekisk-katholsk ritual, så,» säger han, »hörde de detta meddelande med djup och oförställd sorg, men med full undergifwenhet. De anropade mig åter på sina knän, att jag måtte framställa för Eders Majestät deras förhoppningar om eder kejserliga barmhertighet».

Denne general Bobrinski lär hafwa utverkat en försonande åtgärd, genom hwilken barn af blandade äktenskap icke skulle twingas till inträde i grekisk-katholska kyrkan, men hwilken åtgärd dock icke blifwit fullt utförd, i följd deraf, att den icke blifwit tillräckligt offentliggjord. Resultatet af alltsammans är, att ännu ingen upprättelse blifwit gifwen, och följden deraf är, att tillståndet i provinserna blifwer allt mer outhärdligt. Så-

lunda försjunker folket, beröfwadt hoppet, i dyster sorg, i stillhet lidande dessa mångfaldiga oförrätter, förtryckta, men icke underkufwade. De allwarlige sända sina tankar och förhoppningar till sina lyckligare bröder i andra länder, om bön och medverkan till deras befrielse.

Med anledning af allt detta hafwa i åtskilliga länder evangeliskt-kristne börjat widtaga åtgärder, som de hoppas möjligen kunna lända till lindring i dessa ömmande förhållanden. Då kejsaren af Ryssland under sin badresa till Ems sistlidne sommar någon tid bodde på villan Berg i närheten af Stuttgart, erhöll en deputation af franska protestanter företräde hos honom. De blefwo med mycken wänlighet emottagna af kejsaren, som lät dem förstå, det hans uppsåt wore att beslutet af 1865, att barn af blandadt äktenskap icke kunde twingas att anslutas till grekisk-katholska kyrkan, skulle genomföras, att de hans lutherska undersåter, som blifwit af sina föräldrar i späd ålder och dem owetande införlifwade med den grekisk-katholska kyrkan, skulle befrias från allt twång, och att i religiöst afseende allt, som under de gifna omständigheterna wore möjligt, skulle bewiljas föräldrarne sjelfwa.

Uppmuntrad af den ljusare utsigt, som sålunda yppat sig, är man betänkt på ytterligare ett steg af samma art och i samma syftning.

En deputation af evangeliska kristne från Amerika, England, Frankrike, Schweiz, Holland och Tyskland skall efter instundande påsktid, eller senast i början af Maj, söka företräde hos kejsaren. Påskan, som der infaller 13 dagar senare än hos oss, firas inom denna kyrka med stor högtidlighet; hofwet och de förnämsta embetsmännen äro wid denna tid församlade i Petersburg; kejsaren är tillgänglig för alla suplikanter och hugnar dessa med kejserlig nedlåtenhet; rättigheten att benåda utöfwas då i fångars frigifvande, den kejserliga mildheten bewisas mot olika slags förbrytare, och dess wälgerningar flöda i många olika riktningar. Denna tidpunkt har man derfor ansett synnerligen lämplig för anropandet af hans kejserliga förbarmande mot de betryckta trosbröderne i ofwannämnde tre provinser. Och då kejsar Alexander med åtskilliga andra handlingar, såsom påbudet om bibelns spridning, skolornas förbättring, lifegenskapens afskaffande m. m. wisat, det han har hjerta för sitt folks religiösa och sedliga angelägenheter, så har man

wägat hysa den förhoppning, att om representanter af flera nationer anropa hans mildhet för de swårt lidande lutheranerne i Östersjöprovinserna, så kunde sådant, med Herrens nådiga hjälp! hafwa en wälsignad påföljd, såsom då för några år sedan en likartad deputation kom till Madrid, för att lägga sig ut för de spanska protestanterne, hwilket på ett underbart sätt, med Guds bistånd, verkade till lindring i dessa trosbröders swära nöd.

Man torde med visshet kunna antaga, att äfwen från Sweriges evangeliska kristna många hjertewarma böner uppgå till den himmelske konungens thron för de betryckta trosbröder, om hwilka nu är fråga. Det wore ju ock möjligt, att hos dessa kristna finnes eller på gifwen anledning waknat en önskan, att wisa sitt deltagande äfwen genom att förebedjande framträda inför de betrycktas jordiska öfwerhet. Från de länder, der denna åtgärd nu förberedes, har man ock uttryckt den önskan, att äfwen från Sverige några personer måtte sluta sig till den tilltänkta deputationen. Med anledning häraf hafwa undertecknade, på uppdrag af åtskilliga wänner, på detta sätt welat göra saken bekant för medlemmar af vår kyrka och be-
kännelse. Det har synts oss, som om de, hwilka möjligen kunna komma att sluta sig till nämnda deputation, skulle wid det maktpåliggande ärendets utförande känna sig lifligt styrkta af att weta sig understödda af ett från vårt land någorlunda allmänt uttaladt deltagande för de lidande. Wi hafwa derfor härmed, så widt möjligt, welat underställa saken alla dem, som tillhöra vårt evangeliskt-lutherska kyrkosamfund, och gifwa dem tillfälle att, om de så önska, uttrycka sitt deltagande derfor. De, som skulle wilja lemna något understöd i pengar för sakens befordran — enär ifrågavarande resa till Petersburg icke aflöper utan kostnader — torde å dertill afsedda, härwid fogade listor teckna sina bidrag, hwilka, om många deri deltaga, ingalunda behöfwa wara särdeles betydliga, och hwilka bidrag, inom Mars månads utgång, eller senast till den 10 April, torde insändas till »Redaktionen af Wäktaren», Stockholm. Skulle denna insamling lemna ett öfwerskott, sedan omkostnaderna för ifrågavarande sak äro betäckta, så användes detsamma till bibelspridning bland den swensktalande befolkningen å de estländska öarne.

Men framför allt bedja wi få lägga hwar och en, till hwars

kännedom dessa förhållanden komma, på hjertat, att i bön till Herren frambära dessa betryckta trosbröders tunga lidanden, att Han, som har konungars hjertan i Sin hand, leder dem såsom wattubäckar och böjer dem hwart Han will, måtte i nåd se till dessa elända och höra de fångars suckan och förlossa nödens barn, att de måtte tacka Herren, och wi med en håg och en mun prisa Gud.

I Mars 1871.

P. Wieselgren.

P. M. Elmblad.

P. Fjellstedt.

O. Cassel.

J. C. Bring.

F. P. Hierta.

Ett upprop för bildande af ett Karolinskt Förbund.

Sveriges historia under det tidehvarf, som med rätta bär namn efter Karl XII och hans män, är på det närmaste förknippad med hela Östeuropas och i mångt och mycket äfven med det egentliga västerlandets samtida utveckling. Detta gäller ej blott de diplomatiska förhandlingarna och de omstörtande krigshändelserna, hvilkas verkningar tydligt framträda ännu i våra dagars statssystem och kulturlif, utan äfven samfärdseln emellan själfva folken och deras ömsesidiga inflytelser på godt och ondt.

De stora luckorna i vår kännedom af våra faders öden under detta tidehvarf kunna därför ej fyllas utan våra egna källors bearbetning och tolkning i obrutet sammanhang med en omfattande och djupgående forskning äfven i den utomsvenska samtidsens häfder. I motsvarande måtto kan detsamma sägas i synnerhet om våra grannfolks minnen från detta märkliga skede af allvarsfulla mödor och hårdande kamp. Men för dylika uppgifter krävas många dugande arbetskrafter och betydande yttre hjälpmedel. På grund häraf är det lätt förklarligt, att hittills hos oss och äfven i andra länder så litet, i jämförelse med det rika och vidt kringspredda materialet, hunnit åtgöras inom detta vetenskapliga område.

För Sverige ligger likväl det svåra arbetet, som för den allmänna häfdaforskningens framåtskridande är af så stor innebörd och vikt, särskildt nära till hands. De historiska studierna i vårt land, så stränga kraf än hos oss af ålder ställas på sanningens oväldiga utredning, kräva just i vår tid en mångsidigare utvidgning af detta sitt sanningsintresse. Det karolinska tidehvarfvet erbjuder, utom sina gripande lärdomar för hvarje svenskt sinne, tillika det yppersta fält för vår historiska veten-

skaps växande tillförsikt vid behandlingen af sådana ämnen, som sträcka sig utöfver våra egna gränser, för dess idkares samverkan med andra kulturvetenskapers målsmän, med forskare i alla de länder, som äro med oss förbundna genom samfällda behof af de efterlämnade vittnesbördens grundligare granskning. Ett sådant internationellt forskningsarbete måste likaledes i sin mån understödja en kraftigare växelverkan äfven mellan folken i öfrigt å ömse sidor.

Med behjärtande af ofvan framhållna önskemål drista undertecknade inbjuda svenska fosterlandsvänner till bildande af ett *Karolinskt förbund* i syfte att främja vetenskapliga undersökningar af Karl XII:s och hans tidehvarfs historia och att inom vårt folk väcka ett lifligare intresse för därmed sammanhängande betydelsefulla minnen.

GUSTAF ADOLF.

CARL.

Helge Almquist, docent, Uppsala. Robert Almström, bruksägare, Stockholm. Claes Annerstedt, f. d. universitetsbibliotekarie, Uppsala. C. G. Beck-Friis, Börringe. Carl Bennedich, löjtnant, Stockholm. Jac. Bennet, ryttmästare, Örtofta. Lars Berg, f. d. landshöfding. K. G. Bildt, chef för Generalstaben, Stockholm. Gottfrid Billing, biskop, Lund. Gustaf Björlin, generallöjtnant, Stockholm. S. J. Boëthius, professor Skytteanus, Uppsala. C. C:son Bonde, öfverstekammarjunkare, Ericssberg. Bo Bonstedt, kapten, Stockholm. Samuel E. Bring, andre bibliotekarie, Stockholm. Herman Brulin, andre arkivarie, Stockholm. Edv. Brändström, generalmajor, envoyé, Petersburg. A. U. Bååth, docent, museiintendent, Göteborg. Gustaf Cederström, professor, Stockholm. Sam. Clason, professor, Lund. G. Goyet, kammarherre, Torup. Fr. Cronstedt, kammarherre, Fullerö. E. W. Dahlgren, riksbibliotekarie, Stockholm. R. de la Gardie, landshöfding, Malmö. L. Douglas, landshöfding, Linköping. Nils Edén, professor, Uppsala. Karl Enghoff, lektor, Lund. P. Fahlbeck, professor, Lund. G. R. Fåhræus, läroverksråd, Stockholm. Claes Grill, öfverste, Stockholm. Carl Grimberg, fil. d:r, Stockholm. Axel Gyllenkrok, kammarherre, Björnstorp. J. Gyllenstierna, major, Bjärsgård. C. Hallendorff, professor, Stockholm. W. Hamilton, chef för k. Sjökrigshögskolan, Stockholm. K. Hj. Hammarskjöld, landshöfding, Uppsala. Ludvig R. Hammar-

skiöld, chef för Artilleristaben, Stockholm. Gösta Hazelius, kapten, Stockholm. Eli F. Heckscher, professor, Stockholm. G. Hedengren, major, Stockholm. Sven Hedin, fil. d:r, Stockholm. P. Hegardt, kapten, Stockholm. Verner von Heidenstam, fil. d:r, Naddö. Joseph Hermelin, Ulfåsa. Olof Hermelin, Stocksund. Emil Hildebrand, riksarkivarie, Stockholm. Karl Hildebrand, fil. d:r, redaktör, Stockholm. Fredrik Hjelmqvist, andre bibliotekarie, Lund. Harald Hjärne, professor, Uppsala. Rurik Holm, fil. d:r, folkskoleinspektör, Göteborg. Herm. Holmberg, öfverste, Stockholm. Hj. Holmquist, professor, Lund. Leon. Holmström, fil. d:r, f. d. folkhögskoleföreståndare, Hvilan. Hugo Hult, öfverste, Stockholm. Axel Hultkrantz, intendent, Stockholm. J. Hägg, konteramiral, Stockholm. Torvald Höjer, förste sekr. i utrikesdepart., Stockholm. E. Ingers, fil. d:r, folkhögskoleföreståndare, Hvilan. Alfred Jensen, fil. d:r, Stockholm. Hugo Jungstedt, generalmajor, Stockholm. Bengt Jönsson, universitetets rektor, Lund. G. J:n Karlin, museiintendent, Lund. Helmer Key, fil. d:r, redaktör, Stockholm. Rudolf Kjellén, professor, Göteborg. Oswald Kuylenstierna, kapten, Stockholm. Magnus Lagerberg, kammarherre, Stockholm. J. A. Lagermark, lektor, Luleå. Adam Lewenhaupt, riksheraldiker, Stockholm. Erik Lewenhaupt, Gäddeholm. Eugène Lewenhaupt, bibliotekarie, Säbylund. N. F. Lilliestråle, rektor, Sundsvall. Nils Lundahl, folkskollärare, Lund. Bengt Lundberg, fil. d:r, Kalmar. Bernhard Lundstedt, förste bibliotekarie, Stockholm. Herman Lundström, domprost, Uppsala. Oscar Malmström, lektor, Helsingborg. Axel von Matern, generalmajor, Helsingborg. Arnold Munthe, kommendörkapten, Stockholm. Ludvig W:son Munthe, chef för fortifikationen, Stockholm. Åke Nordenfelt, f. d. kapten, disponent, Höganäs. C. O. Nordensvan, öfverste, Karlstad. Emil Olmer, lektor, Borås. Carl af Petersens, öfverbibliotekarie, Lund. T. J. Petrelli, krigsarkivarie, Stockholm. Alfred Piper, öfverhofstallmästare, Söfdeborg. K. A. Posse, Bergkvara. Aug. Quennerstedt, professor, Lund. Axel Rappe, general, Stockholm. Carl-Axel Reuterskiöld, professor, Uppsala. Seved Ribbing, professor, Lund. Eugène von Rosen, Örbyhus. F. von Rosen, öfverstekammarjunkare, Stockholm. Reinhold von Rosen, öfverstelöjtnant, Stockholm. Th. Rudenschöld, chef för krigshögskolan, Stockholm. Sigurd Schartau, fil. d:r, Nyköping. F. Schenström, major, Falun. Henrik Schück, universi-

tetets rektor, Uppsala. Max Schürer von Waldheim, regementsintendent, Helsingborg. H. H. von Schwerin, professor, Lund. Oscar Silverstolpe, generalmajor, Visby. K. K:son Siljestrand, lektor, Hernösand. C. A. P. A:son Sjögren, major, Stockholm. Harald Sohlman, redaktör, Stockholm. C. G. Spens, öfverste, Helsingborg. C. K. S. Sprinchorn, rektor, Malmö. Ludvig Stavenow, professor, Göteborg. Carl Magnus Stenbock, andre bibliotekarie, Stockholm. Otto Stenbock, öfverstekammarjunkare, Stockholm. Arthur Stille, professor, Lund. Gustaf Stridsberg, skriftställare, Stockholm. C. A. Stålhammar, öfverste, Eksjö. C. E. Sundin, öfverste, Stockholm. Emil Svensén, skriftställare, Stockholm. Verner Söderberg, fil. d:r, Stockholm. Per Sörensson, docent, Lund. C. Trolle-Bonde, Trolleholm. H. E. Uddgren, löjtnant, Uddevalla. Gustaf Ugglå, generallöjtnant, Linköping. G. Unger, kapten, Stockholm. Axel H:son Wachtmeister, landshöfding, Karlskrona. F. Cl:son Wachtmeister, universitetskansler, Stockholm. Gösta Wachtmeister, Knutstorp. Hans H:son Wachtmeister, generaldirektör, Stockholm. Otto Varenius, professor, Stockholm. Lauritz Weibull, landsarkivarie, Lund. Carl Westerlund, kapten, Stockholm. Theodor Westrin, förste arkivarie, Stockholm. K. G. Westman, docent, Uppsala. N. Wimarson, lektor, Göteborg. Georg Wittrock, docent, Uppsala. E. Wrangel, professor, Lund. H. Wrangel, chef för kustartilleriet, Stockholm. Fr. Vult von Steijern, Kaggeholm. Lars Åkerhielm, president, Stockholm. Rich. Åkerman, f. d. generaldirektör, Stockholm.

Med anledning af förestående upprop inflöt i Stockh. Dagbl. en väl skrifven artikel om »karolinsk häfdaforskning», författad af en bland uppropets undertecknare doktor Verner Söderberg. Äfven denna artikel må här återgifvas.

* * *

I julpublikationen »Vintergatan» framkastade professor Harald Hjärne 1897 i en djuptänt och uppslagsrik essay »Karl XII, en uppgift för svensk häfdaforskning» (sedermera omtryckt i »Svenskt och främmande», 1908) första gången tanken på en sammanslutning, ett slags »historisk kommission» med det karo-

linska tidehvarfvets noggranna utforskande till specialuppgift. De allmänna synpunkter för Karl XII:s och hans tidehvarfs historia, som i denna essay på ett mästerligt sätt framlades, hafva under de år, som gått sedan dess, i allt rikare mån påverkat det växande antal forskare, som därunder sysslat med denna stormiga tids historia, och nu tyckes äfven den först mera i förbigående framkastade tanken på en särskild sammanlutning mellan alla för karolinsk häfdaforskning intresserade ha mognat till sitt förverkligande. Ett upprop har utfärdats till bildandet af en förening, som skulle kunna utgöra den fasta stödjepunkten för ett mera metodiskt och intensivt genomforskande af de rika skatter häfderna gömma rörande det tidehvarf i vår historia, som närmast efter Karl XII, men i någon mån äfven efter hans båda företrädare på Sveriges tron, plägar kallas *det karolinska*.

Om syftet med en dylik sammanslutning är ej annat än godt att säga. Meningen är naturligtvis icke att uppamma någon okritisk Karl XII:s-kult eller framlocka bländande, men tomma äreminnen öfver hjältekonungen och hans karoliner. Hvad som åsyftas är tvärtom ett från förutfattade meningar i möjligaste mån frigjort sanningssökande, riktadt på ett tidehvarf, där Sveriges öden vida mera än någonsin förr eller senare voro sammanknutna med hela det öfriga Europas och där ännu oändligt mycket återstår att utforska, »innan det stora dramas ledande personligheter ens kunna något så när skönjas i sina egendomliga roller och i sammanhang med sin omgifning». Framför allt kräfves här lefvande anknytning till Östeuropas historia för att få fram den stora krisens verkliga proportioner och sannolika förlopp, och sysslandet med hithörande problem bör kunna blifva fruktbringande för en mängd den politiska historien närstående vetenskaper, samtidigt med att därunder motarbetas den nästan ängsliga själfbegränsning, som esomoftast drifvit svenska häfdaforskare att rygga tillbaka från att söka lämna sina *positiva* insatser i Europas *allmänna historiska vetenskap* på områden, där just svenskar äro särskildt skickade att utföra ett sådant betydelsefullt kulturarbete.

Om den karolinska häfdaforskningens betydelse för detta önskvärda samband mellan svensk och allmän-europeisk historisk vetenskap, må här några belysande rader återgifvas ur den ofvan citerade essayen:

»För Sveriges häfdaforskning går i Karl XII:s spår en bred kungsväg ut till obrutna rymliga arbetsfält, där många ungdomliga krafter kunna växa till genom ansträngningar att lösa nya frågor, hämta ymnig skörd för en fördomsfriare behandling af Europas allmänna historia och förvärfva en friskare åskådning af vår egen under jämförelse med samstämmiga eller motsatta drag i äfven aflägsnare folks lefnadsöden. Från den slavisk-turkiska Orienten, spillrorna af den byzantinska kulturvärlden, faller en annan, mindre banal och framför allt en i många punkter sannfärdigare dager öfver vårt fäderneslands internationella ställning, än om det ständigt och uteslutande betraktas i det västerländska framåtskridandets bländande belysning. Dessutom pågår för närvarande inom vetenskapen en stark omvägning i den gängse uppfattningen af denna kulturvärlds betydelse, som ej längre affärdas med ytlighetens ringaktande omdömen. Äfven från dess förfall kunna värderika kvarlefvor insamlas, som häntyda på äldre djupgående inverkningsar, och i uppdagandet af sådana förbindelselänkar mellan Österns medeltid och yngre skeden kunna svenska forskare mötas till samarbete och diskussion med en raskt uppblomstrande och utsiktsfull riktning ibland de moderna historiska studiernas målsmän.»

En blick på det publicerade uppropets namnunderskrifter visar, att behovet af samarbete till en början här sammanfört akademiska och militära svenska forskare inom det karolinska tidehvarfvets historia, och den stegrade växelverkan dem emellan, som därigenom ställes i utsikt, kan endast lända båda parterna och deras forskningsresultat till gagn.

Huru mycket af det stora arbetsfält den karolinska häfdaforskningen i dess mera omfattande betydelse har framför sig som skall kunna bearbetas genom den beramade nya sammanlutningens ansträngningar, det beror naturligtvis i främsta rummet på den uppmuntran från allmänheten den kan vinna, på de ekonomiska hjälpmedel, som kunna anskaffas, och på graden af klok målmedvetenhet i den arbetsplan, som till en början måste upprättas. De första stegen måste nog bli små och trefvande, man får gå sakta till väga och undvika stora, men sedermera ofullgångna ansatser. De lockande problemens mångfald är emellertid så stor och nyttan af metodiskt samarbete för deras lösning så i ögonen fallande, att man utan tvekan kan hälsa tillkomsten af det beramade förbundet för

karolinsk häfdaforskning som ett löftesrikt uppslag till nya vetenskapliga landvinningar på ett område, kännetecknad ej blott af stora vidder nästan obruten mark, utan äfven af osedvanligt eggande utsikter till rika skördar.

* * *

Under H. K. H. Hertigens af Västergötland ordförandeskap och liflig anslutning från intresserades sida konstituerades det *Karolinska Förbundet* vid sammanträde i Stockholm den 11 April 1910.

Underrättelser.

— I oktoberhäftet af *Revue d'histoire ecclésiastique* (1909) har M. L. BRIL ägnat utförliga anmälningar åt två originalarbeten som närmast falla inom den svenska kyrkohistoriens område. Det ena är professor Hj. Holmquists afhandling om *De svenska domkapitlens förändring till lärarckapitel 1571—1687*, det andra M. H. Biaudet's bok: *Le Saint-Siège et la Suède durant la seconde moitié du XVI:e siècle I* (Paris 1907). Hvad den sistnämnde vidkommer så refererar anmälaren objektivt förf:s älsklingssats om den egentliga orsaken till Gustaf Adolfs och svenskarnes deltagande i trettioåriga kriget: »ce ne furent ni un enthousiasme religieux digne des Croisés, ni une ambition politique démesurée, qui jouèrent ici le rôle important, mais bien, simple bon sens et nécessité politique.» Och denna »simple bon sens» och politiska nödvändighet tyckes för denne förf. (Biaudet) krympa ihop till något — i detta sammanhang så oerhördt — »simple», som ett rent dynastiskt intresse. Gustaf Adolf fruktade för att Sigismund skulle återtaga sin svenska tron! Härtill knyts några funderingar om Anders Lorichs' arbete för en »gigantisk» liga mellan påfven, kejsaren, Spanien, Polen och Sverige. Granskaren i revyn anmärker förståndigt om förf:s nyssnämnda hufvudtes: »toutefois, nous ne pouvons pas encore juger de sa valeur par le present volume de M. Biaudet». Med afseende på hvad som presteras i den redan utkomna volymen uttalas dock ganska *grava* anmärkningar. Så framhålles exempelvis, att en tilldragelse af så principiell vikt för förf:s ämne som Rosinus' ambassad till Rom icke blifvit belyst genom några urkundsfynd och öfverhufvud »moins documenté que des épisodes accessoires». I sammanhang härmed anmärkes, att förf. ser sin fråga uteslutande ur romersk syn-

punkt, men lämnar »le côté suédois dans l'ombre». Recensenten konstaterar också »une certaine antipathie de l'auteur pour les Suédois» samt att hans tes öfverhufvud icke kan anses äga nyhetens behag. Det är med glädje, man sålunda finner, att icke ens inom katolska kretsar kan man i våra dagar hoppas på kritiklöst bifall för en sådan publikation som herr Biaudets. Recensenten räknar också i motsats till denne förf. med en sådan faktor som »le caractère de Gustave Adolphe». — Äfven prof. Holmquists arbete ägnas en ingående granskning. Med erkännande framhåller rec. förf:s förtjänstfulla källforskning, men anmärker, att öfverflödet på detaljer, som meddelas i själfva öfversikten, betänkligt skymmer klarheten i själfva öfverblicken. I massan af meddelade namn förlorar man lätt skildringens tråd, så mycket lättare som »l'auteur oublie parfois de nous rappeler les idées maîtresses». Tydligen beror dock denna recensentens anmärkning väsentligen på hans romerska ståndpunkt. Till följd af denna har han haft svårt att *alltid* följa förf:s tankegång, såsom ock framgår af de följande detaljmarkeringarna.

— Den 23 sept. 1909 afled professor E. V. Montan vid 71 års ålder. Det kända märket Ehd har i Hist. Tidskr. (1909) s. 177 ff. ägnat honom några välförtjänta minnesord, till hvilka vi så mycket hellre hänvisa, som äfven vår årsskrift i den framlidne forskaren förlorat en af sina mest trofasta gynnare och vänner.

— I septemher-häftet af *Ord och Bild* har pastor B. O. AURELIUS i Stockholm utgifvit några rikt illustrerade anteckningar *Ur birgittinerordens historia*.

— Af riksarkivariens årsberättelse för år 1908 inhämtas bl. a., att den hittills jämförelsevis svåråtkomliga, men intressanta och äfven för kyrkohistorikern mycket värdefulla handskriftssamlingen på Brokind, utgörande Schefferska, Tessinska, Falkenbergiska och De la Gardieska handlingar blifvit öfverlämnad till riksarkivet såsom deposition. Vidare meddelas att riksarkivarien under d. 10 mars 1908 till Kungl. Maj:t ingått med förslag till föreskrifter om utgallring af värdelösa handlingar hos vissa centrala ämbetsverk. Likaledes har riksarkivarien under året afgifvit flere uttalanden i den grannlagagallringsfrågan, och vissa åtgärder i syfte att förhindra arkivens betungande med rent värdelösa papper ha af honom föreslagits eller på hans förslag vidtagits.

— En af dr H. BRULIN författad utredning (i Meddel. fr. sv. riksarkivet. Ny följd I 213—356) rörande den Hartmansdorffska samlingen i riksarkivet är värd synnerlig uppmärksamhet. Förutom den väldiga brefsamlingen (mellan åtta och nio-tusen bref), »där den svenska samtidsens ryktbaraste namn finnas företrädde», må framhållas von Hartmansdorffs i interfolierade almanackor införda dagboksanteckningar (1 Jan. 1809—13 Okt. 1856), samt åtskilliga uppsatser behandlande själfupplefda händelser o. s. v.

— Professor AUG. QUENNERSTEDT har (1909) utgifvit femte delen af sin ståtliga och värderika källpublikation: *Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter*. Den nu utkomna delen innehåller legationspredikanten Sven Agrells dagbok 1707—1713 jämte några »Sånger från Sibirien» af ryttmästaren Georg Mallien.

— P. W. KOHLMANN från Bremen har utgifvit en på grundliga och omfattande källstudier hvilande afhandling om Adam af Bremen (*Adam von Bremen. Ein Beitrag zur Mittelalterlichen Textkritik med Kosmographie. Leipziger Histor. Abhandlungen. Heft. X. Leipzig, Quelle und Meyer. 1908.*) Arbetet innehåller, enligt hvad en sakkunnig anmälan i Hist. Tidskr. framhållit bl. a. »en mycket värdefull komplettering till noterna i Waitz' upplaga af Adam i Monumenta germaniæ».

— I Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll och Meddelanden VIII har professor M. G. SCHYBERGSON i Helsingfors meddelat en kortfattad redogörelse för innehållet i meddelanden med titel »Svenske Emigranternes Ophold i Danmark 1734 o. flg. Aar» af H. F. RØRDAM (inf. i Kirkeh. Saml. 5 R. 4 B. 1 H. 1907) Ur Kn. Heibergs samlingar har här framlagts nytt material af värde för vår sekthistoria under 1700-talet. »Af stort religiöst psykologiskt intresse» äro särskildt några meddelade bref från de bekanta Skevikarne på Wärmdön, skrifna åren 1745—48 till Anders Röpke — en dansk själsfrände.

— Om den *engelska kyrkobeskickningens* besök i Sverige har Stockholms Dagblad n:o 70 innevarande år innehållit följande redogörelse:

»Den anglosvenska konferensen i Uppsala. En engelsk deltagares skildring.» Den ansedda engelska veckotidskriften »The Guardian» har, såsom vi förut i korthet omnämnt, ägnat den engelska kyrkobeskickningens förhandlingar den 21, 22

23 sistlidne september med ärkebiskopen i Uppsala och några af honom inkallade kyrkomän en ingående uppmärksamhet. Artikeln, som bär öfverskriften »The conference at Upsala», är författad af en deltagare i konferensen, nämligen prokanslern för universitetet i Cambridge, ledamoten af domkapitlet i Canterbury, den ansedde kyrkohistorikern d:r A. J. Mason.

Efter en redogörelse för anledningen till den engelska kommissionens tillsättande samt för dess sammansättning och hitresa öfver Köpenhamn, där man sammanträffade med den redan den 16 sept. aflidne biskopen öfver Själland d:r T. Skat-Rördam, omtalas, hurusom kommissionens ordförande biskopen af Winchester jämte biskopen af Marquette (U. S. A.) och d:r Mason den 18 sept. hade äran att på Stockholms slott erhålla audiens hos konung Gustaf. »H. M:t hade samma dag återvändt från en älgjakt i Norrland och skulle följande måndag begifva sig ut på några viktiga militärmanövrer. En värdig son af sin fader både till utseende och begåfning, var han ytterst älskvärd mot medlemmarna af kommissionen, samtalande med dem öfver en kvarts timme på flytande engelska och uttryckte deltagande och intresse för det ärende, som fört dem till Sverige.» Vi förbigå den följande skildringen af lunchen hos kronprinsen och kronprinsessan — »Princess Margaret of Connaught» — och besöket i Riddarholmskyrkan, där kransar nedlades på konung Oscars och »den store Gustaf Adolfs» grifter. Däremot må nämnas något om det sätt, hvarpå kommissionen blef mottagen. Dagspressen ägnade kommissionens besök i allmänhet en vänlig uppmärksamhet. Särskildt får Stockholms Dagblad en mention honorable för en »excellent and well-informed» artikel öfver »John Sarum», d. v. s. den ansedde biskopen af Salisbury — äfven han deltagare i beskickningen. Alldeles utan missljud var dock icke pressens hållning. »En eller två ledande tidningar varnade främlingarna, att de icke skulle vänta sig att få allt efter sin egen vilja i underhandlingarna med den svenska kyrkan — en varning, som dessa knappast hade behöft — men den stora allmänhetens välkomsthälsningar voro hjärtliga och uppmuntrande. De kyrkliga auktoriteternas mottagande var vida mer än detta.» Därpå omtalas mottagandet i Uppsala och de inlupna telegrammen med välönskningar för konferensen från bl. a. biskoparne i Linköping, Skara, Strängnäs, Lund och Luleå.

Af särskildt intresse är naturligtvis redogörelsen för själfva förhandlingarna. Vi anse oss därför böra meddela den i det närmaste fullständigt, då den engelske iakttagarens meddelanden och omdömen torde kunna påräkna intresse hos våra läsare.

Artikelförfattaren fortsätter alltså:

»Klockan 1 begåfvo sig ärkebiskopens af Canterbury utskickade till domkapitlets hus — ett behagligt envåningshus nära domkyrkans östra sida, som innehåller 2 eller 3 stora rum, prydda med porträtt af ärkebiskopen i Uppsala eller andra biskopar. Ärkebiskopen i Uppsala förde ordet. De engelska biskoparne sutto till höger om honom. Till vänster sutto biskopen af Kalmar samt nuvarande och forna medlemmar af domkapitlet. Det kan knappast vara öfveriladt att säga, att ingen domkyrka i kristenheten kan berömma sig af ett så lärdt och vetenskapligt bildadt domkapitel. Både ärkebiskopen själf (hans namn är Johan August Ekman) och biskopen af Kalmar (Henry William Tottie) voro förut professorer vid Uppsala universitet... Samma dag som kommissionen anlände till Uppsala annonserade Uppsalatidningarna d:r Herman Lundströms utnämning till domprost (dean) i Uppsala. Den mest strängt vetenskaplige af kyrkohistorici, lika storslagen i sina vyer, som han är nogräknadt kritisk i sina undersökningar, var hans lärdom till den största möjliga hjälp för konferensen. Förutom dessa voro närvarande d:r Nathan Söderblom, professor i jämförande religionshistoria, hemmastadd i alla Europas kulturspråk; d:r J. O. Quensel, en grundlärd liturgiolog; d:r E. Stave, en framstående auktoritet rörande de svenska bibelöfversättningarna; d:r J. A. Kolmodin, professor i exegetik, som varit utsatt för angrepp för allt för stor frihet på bibelforskningens område, fastän han själf tror fullt och obetingadt på den bibliska uppenbarelsen; den unge professor Billing, son till biskopen i Lund, professor i dogmatisk teologi, med ett ansikte, som liknar mr Puller i hans ungdom; d:r J. E. Berggren, förut domprost och professor i moralteologi; d:r C. R. Martin, f. d. professor i praktisk teologi; d:r Söderberg, domkyrkosyssloman, och sist men icke minst, två framstående medlemmar af Svenska akademien, den gamle d:r Valdemar Rudin, förutvarande professor, som har varit Uppsalastudenternas apostel, och (den ende lekman, som tog del i förhandlingarna) den ryktbare professorn i historia, d:r H. G. Hjärne.

Då alla intagit sina platser, började ärkebiskopen med bön på latin och engelska, åtföljd af ett kort välkomsttal och presentation, på hvilket allt biskopen af Winchester svarade. Då biskopen började läsa det bref, hvilket ärkebiskopen af Canterbury anförtrott honom, reste sig alla upp och lyssnade till det vördnadsfullt stående. Det skulle icke vara rätt att i detalj meddela den diskussion, som följde, förrän redogörelsen därför har blifvit öfverlämnad åt ärkebiskopen (af Canterbury), men det är intet diskretionsbrott om vi säga, att sedan samtalet en stund rört sig om beskaffenheten af den sammanslutning, som utgjorde konferensens slutmål, upptogs detta första sammanträde af de två kyrkornas biskopliga succession. Under nära tre timmar framlade d:r Lundström fakta i sammanhang med skilda punkter i svenska kyrkans historia. Han talade för det mesta på svenska, då och då tolkad af d:r Söderblom. Han behärskade sitt ämne fullständigt och hade de urkunder, som tjänade till bevis, till hands, ibland tryckta, ibland de ursprungliga manuskripten, som tillhörde Uppsala domkyrka. Det var en förmånsrätt att få tillfälle att lyssna till en utläggning, som var så klar, frimodig och öfvertygande. Intressanta motfrågor gjordes angående det engelska episkopatet, på hvilka biskopen af Salisbury svarade. Vid det andra sammanträdet utgjorde följande ämnen föremål för diskussion, nämligen: diakonatet, som har kommit ur bruk i svenska kyrkan, och konfirmationen, som i Sverige motsvaras af en gudstjänst, genom hvilken man vinner tillträde till den heliga nattvarden, arten och omfånget af den auktoritet, som bör tillerkännas Augsburgska bekännelsen och andra bekännelseskrifter, de två kyrkornas eucharisti-lära, och till slut de förbindelser, som finnas mellan den svenska kyrkan och andra lutherska trossamfund. I alla dessa punkter gäfvos tydliga och mycket intressanta meddelanden. Det tredje sammanträdet hölls på torsdagens morgon, då diskussionsämnet hufvudsakligen var af praktisk art och rörde sig om de svenska nybyggarnes i Amerika kyrkliga ställning. Ensamt i Marquettes stift finnas 40,000 svenskar*.

Sedan d:r Masons intressanta föreläsning: 'Some Characteristics of the English Church' (tryckt i öfversättning i Det nya Sverige 1910,) i förbigående vidrörts, redogör artikelförfattaren för den stämmingsrika gudstjänsten i domkyrkan, hvarvid professor emeritus W. Rudin — som dock af artikelförfat-

taren göres något för gammal (89 år) — predikade. Slutet af den alltigenom synnerligen lifligt och väl skrifna artikeln ägnar en intresserad uppmärksamhet åt domkyrkans och universitetsbibliotekets många dyrbarheter.

— »*Sanctus David Angelicus*». I den kända publikationen *God jul* femtonde årg. (1909) har pastor SAMUEL GABRIELSSON under nyssnämnda rubrik skrifvit några stämningsrika sidor om vår urgamla och nyare förbindelse med engelsk kyrka och kristendom. Den reliefbild af S:t David, »Vestmanlands apostel», som möter till höger om västra portalen till Västerås domkyrka är — säger förf. bl. a. — »en ständig erinran om den ojämförligt rika gåfva, som med den kristna kyrkan i längst försvunna tider skänktes vårt folk och som i allt djupare och friare utgestaltning lämnats i arf från fäder till söner såsom rikets höga klenodium och själens kostliga pärla. Säkerligen stannade också mer än en af de män och kvinnor, som hösten detta år från stiftets olika delar samlades till metropolkyrkan i det gamla Aros för att fira en missionens högtid, i tacksamma betraktelser framför bilden af den engelske munk, som var den förste missionären och kyrkogrundaren i dessa nejder. Hvilken underbar historia har inte ändå kyrkan? Och hur binder hon icke samman folk och tider i Jesu Kristi tro endrätteliga! Hur kunna icke bönder och präster från Munktorp och Tuna och Leksand fira missionshögtid framför den helige Davids bild och höra stenen predika för andäktiga hjärtan?» — Så erinrar förf:n om den engelska kyrkobeskickningens besök i Sverige under September månad 1909. »Anselmus, af Canterbury, som utsände David till Sverige hade legat i grafven jämnt 800 år, då hans efterträdare på Augustini stol sände en ny beskickning till vårt land. Denna gång var det icke en djärf missionär, som med kors och kalk under skiftesrika äfventyr banade sig väg genom oländiga skogar för att bringa evangelium till västmannalaget norr om Mälarens sjö. Det var i stället en kommission af lärda och framstående anglikanska prelater, som på begäran af de 242 biskoparna vid förra årets stora Lambeth-konferens kommo med uppdrag från Randall Cantuar att råd göra med ärkebiskopen af Uppsala om en närmare förbindelse mellan de båda kyrkorna till inbördes bistånd och kristenhetens fromma. Vi hoppas, att dessa underhandlingar icke endast kunna medföra ökade förmåner för våra missionärer och landsmän i främmande land,

utan också sammanföra Englands och Sveriges kyrkor till en åömse sidor fruktbringande andlig samfärdsel och blifva ett steg på den långa vägen till den söndrade kristenhetens enande.» — I det följande erinrar förf. om den ömsesidiga välsignelse, som i gångna tider härflutit från förbindelsen mellan de båda kyrkorna. Så påminnes om konfirmationen, det vaknande missionsintresset vid 1700-talets slut, om arbetet i »Nya världens urskogar och nybyggen», det nyare religiösa inflytandet från England o. s. v. Slutligen hetonar förf., att vi svenskar ha mycket att lära af den engelska nationalkyrkan, när det gäller vårt praktiska kyrkolif, och han nämner härvid särskildt: det engelska gudstjänstlivet, den kyrkligt-sociala verksamheten, den kristliga socialismen, församlingsarbetet samt ungdomens och männens tillvaratagande i kyrkans tjänst. »Hvad ett sundt kyrkosinne betyder, ha vi lättare att lära i London än i Berlin. Äfven på teologiens område, där tyskarne gärna må tillerkännas främsta rummet och ledningen, böra vi — för vår egen självständighets skull — icke försumma att fördjupa oss i de anglikanska lærdomsverken.» Förf. uppräknar namnen Lightfoot, Westcott, Moule, Wordsworth, Gore, Driver och Sanday samt avslutar sin lilla essay med följande ord:

»Det historiska episkopatet med den obrutna apostoliska arfsföljden är af gammalt ett föreningsband mellan Englands och Sveriges kyrkor. Vi äga naturligtvis full frihet och äfven skyldighet att gifva det en tolkning, som öfverensstämmer med den fria lutherska andan i hela vår religionsuppfattning. Men under denna förutsättning är biskopsdömet äfven i vår kyrka representanten för kyrkans enhet och 'successio apostolica' sinnebilden af det arf, som kyrkan bär igenom tiderna. 'Kyrkan — säger den norske socialdemokraten Olav Kringen — kommer med traditionens röda tråd från tidsålder till tidsålder; den har bud från gamla dagar, från svunna tider, den har känt släktenas längtan och hopp och sugit kulturens landvinningar den ena efter den andra långsamt i sig ... Och med sin hvita, välsignande hand pekar hon fram på den utveckling, som skall komma, och säger: Räkna upp århundraden för mig; de äro mina, och min tids horisont har ännu ingen siare varsnat'. En utvärtes bild af detta storslagna sammanhang är den inom engelska och svenska kyrkan aldrig afbrutna följen af händernas påläggning från man till man ända från apostlarnes dagar.

Än en gång: hur underbar är ändå inte kristendomens utvecklingsgång, och historiens vägar äro i sanning märkliga! I den bygd, där engelsmannen David grundade den kristna kyrkan, samlas 800 år senare människor i högtid och i arbete för att sända ut missionärer till det engelska världsväldets millioner hedningar i främmande världsdelar. Samtidigt sänder Anselmi efterträdare budbärare till ärkestolen i Uppsala med det 'nya budet' om kärlek och endräkt mellan Kristi bekännare i skilda länder. Helt visst skola denna gång inga århundraden förrinna, innan vårt hjärtevarma svar kommer. Men hvem vet, om icke de, som 800 år efter vår död bygga och bo i nejderna af Östra och Västra Aros, skola finna fridhälsningen återgäldad på ett sätt, som vi icke nu ana mer än våra fäder i den helige Davids tid anade något om en svensk mission bland tamulerna och vakarangerna under Imperium Britannicum i det tjugonde seklet! Ty historiens vägar äro icke endast underbara, utan gudomliga.»

— K. N. RABENIUS †. En stor förlust har drabbat svenska lutheranerna i Förenta staterna, då pastor KARL NATHANAEL RABENIUS den 17 dec. 1909 skattade åt förgängelsen i Pontiac, R. I.

Den hädangångne föddes den 6 Januari 1863, V. Karleby Västergötland. Han ägnade sig först åt skollärarebanan, var sedan medarbetare i den af hans broder i Göteborg utgifna veckotidningen »Nyheter». År 1891 reste han till Amerika i studiesyfte och öfvertalades, efter någon tids vistelse där, att beträda den prästerliga banan. År 1883 aflade han prästexamen samt tillträdde pastorsbefattningen vid Neboförsamlingen i Mt. Jewett, Pa. På vintern 1896 kallades han till den plats i Pontiac, han nu vid sin död innehade. Pastor Rabenius var känd äfven som författare. Han var sedan 1907 medlem af Rhode Islands lagstiftande församling. Både svenskar och amerikaner sågo upp till honom med aktning och vördnad.

Under flere år var han Kyrkohistoriska Föreningens ombud i Nordamerikas Förenta Stater och blef till tack därför föreningens ständige ledamot.

— I Finska Fornminnesföreningens Tidskrift Bd XXIV (1908) läses bl. a. en synnerligen instruktiv, utförlig och med talrika illustrationer försedd afhandling af K. K. Meinander om *Medeltida altarskåp och träsniderier i Finlands kyrkor*. Särskildt in-

tressant för oss svenskar är den »förteckning öfver altarskåp, helgonbilder o. a. träsniderier i Finlands kyrkor», som förf.:n till sist meddelar. Förteckningen synes äga en ovanlig fullständighet och upptager i själfva verket alla finska kyrkor, hvilkas namn förekomma i medeltida urkunder, samt dessutom alla, i hvilka medeltida konstminnen påträffats. Tack värdt är ock det bifogade registret öfver i arbetet såsom jämförelsematerial omnämnda svenska altarskåp och träsniderier.

— *Skrudakammaren och silfverkammaren i Uppsala domkyrka* äro nu inredda för sitt ändamål (jfr K. Å. årg. 1907 sid. 304!) och föremålen konserverade och uppställda. Den förstnämnda öppnades för första gången efter iordningsställandet den 6 Nov. 1908 i närvaro af H. K. H. Kronprinsen och H. K. H. Kronprinsessan. Silfverkammaren öppnades för vissa inbjudna den 1 Dec. 1909 samt för allmänheten någon af de närmaste dagarne efter nämnda dag. Själfva det sakförståndiga ordnandet, förtecknandet och uppställandet af föremålen har närmast varit anförtrodt åt Intendenten Gustaf Upmark, som på ett i allo förtjänstfullt sätt löst sin grannliga uppgift och äfven författat en förteckning öfver föremålen, som utkommit på Akademiska Bokförlagets i Upsala förlag. Öfver skroda- eller kläd-kammaren har Fröken A. BRANTING likaså upprättat en ypperlig förteckning. Om skrudakammarens förnämsta innehåll erhal-ler man någon föreställning genom det af denna tidskrifts utgif-vare författade förordet, som här må meddelas:

Skrudakammaren i Uppsala domkyrka kan sägas på sitt sätt afspegla icke blott domkyrkans egen och ärkestiftets, utan jämväl hela den svenska medeltidskyrkans historia, allt ifrån den tidpunkt, då Sverige började bilda egen, från de öfriga nordiska rikena skild kyrkoprovins under ärkebiskopen i Uppsala såsom andligt öfverhufvud. Med upprättandet af detta nya metropolitandöme (år 1164) blef den svenska kyrkan såsom jämförelse-vis själfständig lem organiskt införlifvad med den öfriga kristenheten. Genom kyrkans förmedling ledes nu starkare än förut kulturinflytelsernas ström från det södra och mellersta Europa hit upp till Sverige. Härom bära flere af skrudakammarens dyrbara alster af en högt uppdrifven textilkonst i sin mån vittne. De förnämsta västerländska stilarterna finnas här representerade från den romanska konstens glansdagar till sengotiken, från renässansen till barocken. Ja, se vi riktigt efter, torde icke ens

orientaliskt inflytande vara uteslutet. Äfven vissa öfvergångsformer kunna för öfrigt gifva en fördjupad uppfattning af den långa och betydande utveckling, som här återspeglas.

Skrudakammaren förvarar föremål, som äro äldre än den nuvarande domkyrkan och måhända hafva tillhört stiftets och det egentliga Svea-rikets äldsta metropolitankyrka, d. v. s. domkyrkan i Gamla Uppsala. Det är således icke omöjligt, att de vackra bårderna till n:o 36 och n:o 67 hafva kunnat tillhöra dräkter, som burits af Sveriges förste ärkebiskop, den i Frankrike invigde Alvastramunken STEPHANUS (1164—1185) liksom af någon eller några af hans närmaste efterträdare såsom en JOHANNES, eller en VALERIUS. Hvem vet, om icke själfve OLOF BASATÖMER en gång bar den casula, hvars ursprungliga tillhörighet är i behåll under nyssnämnda n:o 36? Måhända har den kraftfulle organisatören, dominikanerbrodern JARLER, som innehade ärkebiskopsstolen under åren 1236—1255, någon gång skrudat sig i den från den äldre medeltiden stammande korkåpa, som upptagits under n:o 52. Har väl denne ärkebiskop just i den dräkten firat mässan i den påflige legaten Wilhelms af Sabina närvaro vid det betydelsefulla kyrkomötet i Skenninge år 1248?

Den vackra röda korkåpan, n:o 53, med vissa ornament i tidig gotik — för öfrigt ett af hela samlingens märkligaste föremål — kan en gång hafva burits af den om kyrkan och stiftet så högt förtjänte ärkedjåknen, sedermera ärkebiskop FULCO. Det kan t. ex. hafva skett år 1273 vid den högtidliga öfverflyttningen af ärkebiskopssätet och S:t Eriks relikier från Gamla Upsala kyrka till den nyanlagda i Östra Aros d. ä. den nuvarande domkyrkan i Uppsala. Det intressanta »handlinet» n:o 63 har troligen han själf och hans närmaste efterträdare burit.

Ärkebiskop HENRIK, Birgittas ledsagare på långfärden till Rom, innehade sin metropolitänvärdighet lika länge, som apostelen Petrus sades hafva varit biskop, eller hela 25 år. Säkert finnas här rester af hans liturgiska kläder (jmf. n:o 37) eller åtminstone från kyrkans bonader på hans tid. Pluvialeet n:o 55 eller n:o 56 kunna sådana 1400-talets kyrkliga stormän ha iklädt sig som t. ex. den ädle fosterlandsvännen NICOLAUS RAGVALDI († 1448), sitt lands och sin kyrkas värdige representant vid det stora kyrkomötet i Basel, eller den stridbare JÖNS

BENGTSSON OXENSTIERNA, († 1467), eller universitetets berömde grundläggare JAKOB ULFSSON, († 1522), hvilka alla äro begrafna i domkyrkan. Utan allt tvifvel finnas i denna samling skrudar och rester af sådana, i hvilka Svea rikets ärkebiskopar hafva krönt Sveriges framfarna konungar och drottningar. I sådan kostbar klädnad ha äfven anspråkslösare stiftsherdar efter reformationen invigt biskopar och präster till deras heliga kall och utfört andra kyrkliga akter af betydelse. Så hvilas icke så litet af historisk helgd öfver dessa gamla textilalster, som erinra om så många betydande personligheter och tilldragelser från längst förflutna tider.

Skrudakammarens innehåll bjuder — rätt förstådt — icke blott på ett stycke yttre kyrko- och kulturhistoria. Det gömmer äfven en innersida. Dessa ålderdomliga liturgiska kläder minna om människors djupaste längtan och behof, om den församlingens gudstjänst, som släkte efter släkte varit med om inom kyrkans gamla murar.

Skönt uttrycker en gammal, för Sverige egendomlig medeltidsbön, hur prästen hade att rätteligen bereda sig för sin heliga tjänst. Vid den liturgiska skrudens iklädande skulle han nämligen bedja de ord, som skola ristas öfver dörren till det västra rummet: *Exue me veterem hominem, Domine, cum actibus suis et indue me novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis. Per Christum, Dominum nostrum. Amen.* I svensk dräkt lyder denna bönesuck så: Afkläd mig, o Herre, den gamla människan med dess gärningar och ikläd mig den nya, som är skapad efter Gud i rättfärdighet och sanningens helighet. Genom Kristus, vår Herre. Amen.

* * *

Äfven nyare textilkonst finnes här företrädd. I själfva verket utgör Uppsala-samlingen i sin art en af de mest både omfattande och värdefulla sådana i de nordiska länderna.

Förutom kyrkoskruden omfattar klädkammaren ytterligare tvenne grupper textilföremål, hvilka likaledes äro af sällsynt och högt värde. Den ena utgöres af de s. k. *Sturekläderna*, d. ä. dräkter, som burits af de år 1567 på Uppsala slott mördade herrarne. Den andra gruppen bilda de s. k. *Margareta-minnena*, hvilka året efter den betydelsefulla freden i Roeskilde (1658)

från domkyrkan därstädes hemfördes af konung Karl X Gustaf och enligt konungens önskan öfverlämnades till Uppsala domkyrkas förvar.

De flesta af skrudakammarens tillhörigheter hafva sedan längre tid förvarats i tränga och svårtillgängliga skåp på orgelläktaren. År 1906 beslöt dock Uppsala domkapitel att vidtaga åtgärder för föremålens bättre konservering och utställning samt tillsatte för detta ändamål en kommitté, bestående af domkyrkosysslomannen, fröken AGNES BRANTING samt en af Domkapitlets ordinarie ledamöter.

Kommittén har för fullgörande af sitt uppdrag vänt sig till fackmän, som höra till vårt lands erkänt ypperste på området i fråga. Sålunda har slottsarkitekten AGI LINDEGRENs ritningar legat till grund för de anordningar, som varit erforderliga för rummens apterande för sitt ändamål. Själfva det grannliga och mödosamma konserveringsarbetet är utfördt af textilateliern Licium och i några fall af den nyligen bildade Konserveringsföreningen i Stockholm. Intendenten vid Kungl. Lifruskammaren, friherre RUDOLF CEDERSTRÖM har såsom rådgifvande sakkunnig deltagit i arbetet. Rumsinredning och skåp äro efter ritningar af intendenten AXEL NILSSON vid Nordiska museet i Stockholm på ett synnerligen förtjänstfullt sätt utförda af Z. LARSSONS snickerifabrik i Uppsala.

Textilsamlingen står under inseende af domkyrkosysslomannen.

— Docenten JOHNNY ROOSVALS *Legender och Symboler i Uppsala domkyrkas koromgång* utkom år 1908 såsom Föreningens för bokhandtverk årspublikation.

— *Calvin-jubileet*. I nittonde årg. elfte häfte (1909) af »*Ord och Bild*» har professor HARALD HJÄRNE låtit trycka det föredrag öfver Calvin, som han höll vid religionsvetenskapliga sällskapets i Stockholm högtidssammankomst den 21 September 1909. Såsom man kunde vänta, inlåter sig förf:n icke på de med Calvins uppträdande förbundna rent konfessionella och teologiska spörsmålen. Därmed är dock icke sagdt, att föredraget icke är lärorikt äfven för teologen. Tvärtom. Tänkvärda ord yttras om att man omöjligen kan fatta 1500-talets stora religiösa banbrytare, om man helt och hållet ställer sig på den indifferent kulturhistoriska ståndpunkten. En Calvins ärlige, men religiöse motståndare, en lutheran eller katolik — fattar honom

vida bättre och tecknar honom riktigare än den kalle kulturhistorikern. För den historiska behandlingen af ett sådant ämne som den franske reformatorn är — säger också förf:n med rätta — den uppfattningen »mindre gynsam», att »religionen grundar sig blott på en psykologisk illusion». Men på samma gång inser förf:n, att det är svårt för vår tids människor i allmänhet, att »rätt sätta oss in i det helgjutna åskådningssätt och känslolif, som alltigenom behärskade det sextonde århundradets religiösa banbrytare och samlade så godt som alla deras andra intressen i det enda nödvändigas tjänst.» Vi kunna ej neka oss nöjet att anföra några i nu antydda riktningar utförda tankar, som möta hos vår förf:e: »Religionen är förvisso en makt och i grund och botten den bestämmande makten äfven i nutidens kultur, men världen med dess mångfaldigt stegrade uppgifter, uppfinningar och upptäckter synes oss så mycket rikare och mer påträngande än fordomdags, att det enskilda religiösa medvetandets herravälde öfver all denna fängslande rikedom för oss framstår såsom någonting öfvermänskligt, för många rentaf såsom någonting onaturligt. När vi i det förflutnas häfder möta människolif, som präglas af ett sådant herravälde, då tycka vi oss gärna stå inför historiska gåtor, som tarfva en lösning enligt nu gängse kategorier, eller också, om personligheten i sin lära och sitt lefverne mindre tilltalar våra sympatier, äro vi snart färdiga med några slagord om fanatism eller patologiska egenheter.

Men därmed stänga vi i själfva verket vägen för oss till att något så när begripa och uppskatta dylika personligheter och deras gärningar på godt och ondt. Vi måste börja med att taga dem sådana de äro enligt källornas uppenbara vittnesbörd. Ingen kritisk analys kan komma ifrån, att Calvin, liksom hans samtida Luther och Ignatius Loyola, var en man, hvars hela själ efter hans ungdoms omvändelse genomträngdes af religionens kraft, att för honom allting annat var djupt underordnad och ägde något värde blott för den religiösa uppgift, hvartill han kände sig kallad. Visserligen var hans religionsuppfattning betingad och begränsad af hans personliga gåfvor och studier, af tidens allmänna kulturförutsättningar och omskiften, af hans särskilda arbetsäligganden och lefnadsomständigheter. Hans mänskliga brister och svagheter kunna i mycket ej fördöljas, vare sig de af honom själf kändes såsom sådana

eller omedvetet smögo sig in i hans åskådningar och handlingssätt. Det är alldeles i sin ordning, att hans biografi ställes i samband med undersökningar om kyrkliga, vetenskapliga och litterära, politiska och sociala förhållanden, som utöfvat större eller mindre inflytande på hans verksamhet, att man samlat notiser om hans ekonomiska villkor, hans vanor, kroppsbeskaffenhet och sjukdomar. Men inga framställningar af slika faktiska uppgifter kunna uttömmande förklara själfva kärnan i hans personlighet. De blifva tvärtom själfva först då fullt åskådliga och sammanhängande, när de grupperas omkring det verklighetsintryck, som omedelbart väckes af hvad som ojäfaktigt intygas om det centrala i Calvins väsen. Det är icke detta, som behöfver tydas ur hans s. k. miljö, denna miljö får i stället sin rätta belysning just däraf, och för en s. k. 'materialistisk historieuppfattning' finns här, om någonsin, intet utrymme. Längre än till att konstatera, att religionens makt så helt gripit en man af otvifvelaktigt lysande intelligens och lugn viljekraft, kan historien icke komma.» Det vore frestande, att anföra längre utdrag ur den fängslande framställningen, men det begränsade utrymmet nödgar till återhall. Ett må dock ytterligare få plats — just med hänsyn till vår tvekan, om den här och äfven vid föregående tillfällen framhållna synpunkten för Sveriges vidkommande är fullt riktig. »Från calvinismen — säger förf. — härstammar . . . å andra sidan den manligare uppfattningen af förpliktelsen till kyrkans och religionens försvar emot en förtryckande öfverhet eller öfvermakt. För den äkta lutheranismen är det en kristens plikt att utan motstånd tåla lidande från öfverhetens sida, äfven i utöfningen af sin tro. Också Calvin har förmanat sina lärjungar att underkasta sig martyrernas lott, men han har dock funnit en utväg att förebygga martyriet, när någon utsikt till själfhjälps förefinnes. Öfverheten måste ju vara en kristlig öfverhet; men den okristlige förföljaren förverkar sin rätt af Gud såsom verklig öfverhet och förvandlas till en Guds fiende, som den kristne äger att afvärja för sin tros skull. Denna uppfattning, som genomträngde de calvinistiska härskarorna, har gjort dem till protestantismens räddare och tillika bevarat deras kyrkor från att nedsjunka i vekligt känslösvärmeri. Där en sådan kraftigare anda framträder inom andra protestantismens områden, där kunna äfven calvinistiska impulser spåras i en eller annan form, såsom i Sverige under Karl IX och Gustaf Adolf.»

— *Utställning af kyrklig konst i Strängnäs.* Följande upp-rop för åstadkommande af medel till en utställning af äldre kyrklig konst från Strängnäs stift, afsedd att hållas i Strängnäs sommaren 1910, har utfärdats:

År 1910 står Strängnäs domkyrka färdig att efter ett par års restaurering ånyo upplåtas för allmänheten. Denna omfattande restaurering af ett af våra ståtligaste byggnadsminnen har redan tilldragit sig ett icke vanligt intresse från vida kretsar och har af fackmän i pressen af flere skäl betecknats såsom epokgörande. Inom Södermanlands fornminnesförening har därför den tanken uppstått att på ett värdigt sätt fira detta arbetes fullbordan genom att i Strängnäs sommaren 1910 anordna en utställning af äldre kyrklig konst, åstadkommen genom lån från stiftets olika kyrkor. Till denna tanke har äfven Örebro läns fornminnesförening anslutit sig. En sådan utställning af kyrkliga föremål från olika tider, insamlade från ett helt stift och utställda i den gamla stiftshelgedomens omedelbara närhet, bör kunna gifva en synnerligen intressant öfverblick öfver vår gamla kyrkliga konstkultur inom ett naturligt begränsadt område.

Utställningen är afsedd att omfatta alla arter af kyrkliga konstföremål, för så vidt deras beskaffenhet tillåter transport, och skall icke begränsas endast till medeltiden utan äfven omfatta de senare århundradenas alster. Genom fotografier och ritningar skola dessutom de kyrkliga byggnaderna blifva representerade.

Betydelsen af en dylik utställning ligger ju i öppen dag. För den vetenskapliga forskningen erbjuder den ett synnerligen gynnsamt tillfälle till studier och arbeten af olika art inom vår inhemska konsthistorias ännu så föga uppodlade områden. Det allmänna intresset för våra gamla, på alltför många ställen ännu vanvårdade konstföremål skall genom utställningen kunna höjas väsentligt och i sin mån bidra till främjandet af en bättre vård af dessa på respektive hemorter. Församlingarna skola få ögonen öppna för de skatter de äga, och dessa skola vandra ned från vindar och skrubbar in i kyrkorna för att åter blifva församlingsbornas ögonfägnad och stolthet såsom en gång förr. Hvilka resultat, som i detta afseende kunna vinnas, förstår man vid en blick på dem, som varit följden af den utställning af liknande art, som under sommaren 1906 anordnades i Norrköping beträffande Östergötland. Den, som efter utställnings-

året genomrest Östergötland och besökt dess kyrkor, har icke kunnat undgå att märka det nyväckta intresset för de kyrkliga fornsakerna, hvilket bebådar en ny tid för landskapets gamla konstskatter. Äfven den i Örebro 1902 anordnade historiskt-topografiska utställningen, som dock hufvudsakligen omfattade reproduktioner och efterbildningar, har haft synbara resultat af samma art.

Södermanlands fornminnesförening uppdrog redan våren 1908 åt arkitekten fil. lic. Sigurd Curman, docenten Johnny Roosval och fil. kand. baron Carl R. af Ugglas att föra förberedande undersökningar i stiftets kyrkor. Af dessa undersökningar, som hittills omfattat öfver ett 100-tal kyrkor, har framgått, att ett betydande utställningsmaterial finnes att tillgå, bestående af obeaktade eller hittills alldeles okända konstverk af ett ofta synnerligen stort värde, hvilkas bekantgörande för en större allmänhet är i hög grad önskvärdt.

För att göra utställningen så fruktbringande som möjligt vore det afsikten att i sammanhang med denna anordna föredrag och kurser, hvarjämte äfven en fullt museimässig konserveringsbehandling, efter vederbörande myndigheters medgivande, skulle ägnas sådana föremål, som äro i behof däraf.

För åstadkommande af ett fullgodt resultat erfordras dock en förhållandevis stor penningssumma. En utställning som den planerade drager nämligen större kostnader, än man kanske föreställer sig. Det är icke endast frakterna, kostnad för anordnande af lokal, föremålens montering, bevakning o. dyl. som verkar detta. Härtill kommer också nödvändigheten af fullt museimässigt utbildade medhjälpare för in- och uppackning af föremålen, hvilket är en oafvislig plikt för att undvika risken, att de ofta ömtåliga lånegodsen taga skada under transporten. Vidare brand- och stöldförsäkring m. m. Äfven det för en utställning så viktiga katalogarbetet är dyrbart. Kostnaderna torde knappast kunna nedbringas under tiotusen kronor. Fornminnesföreningarnas tillgångar äro emellertid synnerligen obetydliga och hafva redan anlitats för de förberedande undersökningarna.

I den öfvertygelsen att den planerade utställningen skulle vara till ett verkligt stort och allmänt gagn och i förhoppning att det behjärtansvärda företaget må kunna förverkligas i så vidsträckt omfattning som möjligt få undertecknade härmed

vända sig till den för gammal svensk konst intresserade allmänheten med en uppmaning att teckna bidrag till täckande af kostnaderna för den planerade utställningen. För bidrag, som här nedan tecknas, kommer redovisning att lämnas i såväl utställningskatalogen som i särskild berättelse öfver utställningen.

Samma dag (den 14 Okt. 1909), som detta upprop offentliggjordes, innehöll Stockholms Dagblad en ledande artikel, i hvilken det bl. a. heter:

Då i sammanhang med den litterära romantikens framträdande det historiska intresset för våra fornlämningar vaknade till lif, rådde tyvärr mycket oklara föreställningar om de lämpliga metoderna för fornminnenas bevarande och om den nya tidens rätt att fullfölja hvad som lämnats ofullbordadt, och ändra hvad som ansågs förfeladt. Man trodde sig på grundvalen af abstrakta stilprinciper kunna återföra de under olika perioder småningom fullföljda och utsmyckade byggnadsverken till deras ursprungliga »stilrenhet» och offrade för uppnåendet af denna chimär en stor del af de mellanliggande tidehvarfvens konstnärligt själfständiga insatser i byggnadernas organiska utveckling, utan att kunna sätta något annat i stället än godtyckliga nutida stilimitationer af en intresselös och profanerande simili-karaktär. Insikten om hvad som härigenom gått förloradt framkallade en häftig reaktion mot all restaurering af våra byggnadsminnesmärken, som i sin konsekvens skulle ha ledt till att de lämnats åt förfallet genom tidens ostörda åverkan. Under tiden mognade en ny uppfattning af restaurationsarbetets uppgift. Enligt denna har hvarje fornminne rätt att fortleva i allt, hvori det röjer spåret af en kultur och insatsen af en konstnärlig vilja, äfven om denna ej i allo uppnått sina afsikter. Den moderne restauratören vill ej med våld återföra byggnaden och dess inredning till en primitiv typ, som vi ej kunna förläna ursprunglighetens prägel, äfven om vi ägde tillräcklig kännedom om densamma, hvilket högst sällan är fallet. Han vill i hvarje detalj utforska byggnaden och ur densamma framlocka allt som röjer ett skede i dess historia, ett intresse för dess uppgift och sålunda så långt det står i hans makt bevara forntidsarfvat i dess helhet åt kommande släkten.

Vi hafva förlorat mycket genom oförståndiga och pietetslösa restaureringar under 1800-talet. Vi få emellertid skatta oss lyckliga att åtminstone en af våra förnämsta medeltidsbyggnader,

och såsom medeltidens religiösa känslor ville det, ofta tillbyggd, står snart färdig att efter genomgången restauration ånyo tagas i anspråk för gudstjänst och andakt. Ett af vår medeltids stoltaste byggnadsverk i en fordom mäktig lärdomsstad, skall det med sin återställda urgamla målningsdekorerings framträda med den suggererande makt, som stil och skönhet inger besökaren. . . .

Restaureringen har utförts efter förslag och ritningar af arkitekt F. Liljeqvist under kontroll af för öfverintendents-ämbetet prof. I. G. Clason och för Vitterhetsakademien dr S. Curman.

Södermanlands och Örebro läns fornminnesförening, som räknat Strängnäs domkyrka som sitt dyrbaraste minne, har ej velat låta ett tillfälle gå obeaktadt att samtidigt med dömens öppnande ge en bild af den kyrkliga konst, hvarpå dessa landskaps gamla kultur är så rik. Till Strängnäs samlar den i sommar 20 juni—10 augusti en utställning af äldre kyrklig konst, ordnad genom en utställningsbestyrelse. . . .

Föremålen sammanföras ur kyrkor inom Strängnäs stift (landskapen Södermanland och Nerike) och komma att gifva en intressant överblick öfver det kyrkliga konstlivet i mellersta Sverige från 1100-talet ända till empiren.

Arkaiska trämadonnor, S:t Olofsstatyer, ryttarbilder, helgonskåp, utförda af inhemska konstnärer, romanska och gotiska krucifix m. m., vidare renässanstidens epitafier och de för Sverige så karaktäristiska adliga begravningsvapnen med deras rika barocka löfverk, skola illustrera den svenska träskulpturens historia. Dopfuntar, taflor och porträtt, ljuskronor, antependier och mässkläder (från 1300-talet till 1700-talet), äldre kyrkomöbler, kistor m. m. fullborda bilden af stiftets konsthistoria.

Det är en rik och omfattande samling, som hit hopbringas, och desto mera intressant, som Södermanlands och Nerikes kyrkliga konst hittills varit tämligen förbisedd i jämförelse med t. ex. Upplands. Likväl är Södermanland och Nerike i många afseenden värda att ur den kyrkliga konstens synpunkt uppmärksammas. Den stormanskultur, om man så får säga, som präglar forna tiders kyrkliga konst, har här mångenstädes tagit sig storslagna uttryck. Man behöfver blott minna om Erik Dahlbergs graf i Turinge, Kaggiska grafven i Floda och Bjelkenstiernska i Öster-Hanninge. Man har hos oss kanske mera fäst sig vid den rent medeltida kyrkliga konsten och ej uppmärksammat

den härliga domkyrkan i Strängnäs, fått stå orörd intill en tid, som haft öppen blick för forntidsvärdena och ödmjukhet inför den stora uppgiften.

Då denna kyrka efter ett par års restaureringsarbeten under instundande sommar ånyo upplätes för allmänheten, kommer den säkerligen att tilldraga sig större uppmärksamhet än någonsin förut, och bland dem som ledt restaureringsarbetet och med sina forskningar bidragit till dess lyckliga lösning har uppstått tanken att samtidigt föranstalta en utställning af äldre kyrkliga föremål från Strängnäs stift. . . .

Ännu råder bland en stor del af vårt prästerskap och bland de tongifvande i församlingarna stor likgiltighet för de gamla kyrkorna och de konstföremål, som i dem bevaras. Endast genom ett vetenskapligt genomforskande af dessa konstskatter och ett därpå härflytande allmännare uppskattande af dem kunna de, som närmast förfoga öfver dem, bringas till insikt om deras värde och den intill våra dagar fortgående vanvården och förstörelsen af dessa oersättliga föremål upphöra.

Strängnäsdomen i sin nya gestalt kommer att visa hvad det betyder för en kyrka att vara i besittning af sin ursprungliga dekorering och af de föremål, hvarmed den under tidernas lopp riktats. Dess föredöme skall måhända föranleda, att de som föraktadt skräp undanställda gamla altarprydnaderna, predikstolarne, dopfuntarna m. m. åter få komma till heder på sina ursprungliga platser. Där detta ej kan ske, böra de åtminstone räddas från vidare vanvård och blifva föremål för ändamålsenlig konservering och förvaring. Det bör ej vidare få förekomma, att allmän egendom af denna art förskingras och bortslumpas som gammalt skrot.

Målet kan icke vinnas utan kraftigt ekonomiskt stöd af vännerna af vår gamla kyrkliga konst. Men vikten af att denna utställning kommer till stånd och den allmänna uppmärksamheten därigenom riktas på de skatter af äldre konst, som ännu finnas bevarade inom Strängnäs stifts gamla kulturområde är så stor, och hvad som därigenom skulle kunna uträttas är så klart utredt i uppropet, att man kan hysa de bästa förhoppningar om att det skall vinna tillräcklig anklang för uppnåendet af det vackra och angelägna syftemålet.

Några månader senare (³⁰/₃ 1910) lästes i samma tidning följande: Strängnäs gamla dom, grundlagd redan på 1100-talet,

så mycket 16 – 1700-talets. Till Strängnäsutställningen kommer denna med; hit kan visserligen ej föras, hvad som ej är transportabelt, men fotografier skola utställas af allt, som har värde för att visa den intresserade vägen. Det finnes i detta stifts kyrkor äfven en del oljeporträtt af stort intresse. Det är ej bara kyrkans patronus och kyrkoherde, man kan påträffa, det är ej sällsynt att äfven finna porträtt af deras hustrur, ofta af stort kulturhistoriskt värde.

Af särskildt intresse för den icke svenska konsthistorien är den präktiga samling af nederländska altarskåp, som Strängnäs kan uppvisa, däribland det största och bäst bibehållna existerande brysselska altarskåp från 1400-talet af »Mästaren med gosshuvudet».

Till utställningen komma att knytas möten, föredragsserier och visningar under sakkunnig ledning.

Strängnäs, som har utmärkta båtkommunikationer med Stockholm och andra närbelägna städer, kommer därför helt säkert att under sommaren blifva målet för såväl svenska som utländska resandes utflykter.

— *Våra äldsta hittills kända, medeltida synodalstatuter* eller de af biskop Brynjulf i Skara den 7 Juli 1280 utfärdade meddelades — såsom årsskriftens läsare måhända erinra sig — i förgående årg. (Medd. o. Aktst. sid. 127 ff.) af numera framlidne Amanuensen D:r K. H. KARLSSON efter en i Kungl. Biblioteket enligt uppgift år 1908 påträffad handskrift, »tydiligen härrörande från slutet af 1200-talet». Utgifvaren omnämnde, att den förste, som offentliggjort detta aktstycke var prof. J. GUMMERUS, som upptagit detsamma uti sitt såsom bilaga till Kyrkoh. Årsskr. år 1902 utgifna samlingsarbete: »Synodalstatuter och andra kyrkorättsliga aktstycken från den svenska medeltidskyrkan». Emellertid förbisåg d:r Karlsson tydligen, att ännu en af honom ej nämnd edition af samma urkund förelåg, nämligen den, som Bibliotekarien D:r C. GRÖNBLAD publicerat i »Bidrag till Sverges Medeltidshistoria tillägnade C. G. Malmström den 2 November 1902 af Historiska Seminariet vid Upsala universitet».

Att den framlidne medeltidsforskaren och biblioteksmannen förbisett sistnämnda publikation af D:r Grönblad, torde finna sin förklaring däri, att den i nämnda festskrifts innehållsförteckning döljer sig under den allmänna rubriken: «*Ett nyfunnet syno-*

dalstatut utan angifvande att här just var fråga om vårt äldsta, af biskop Brynjulf år 1280 utfärdade statut af nämnda art. Af Grönblads inledning ser det emellertid ut som om han använt en senare afskrift än K. H. Karlsson, då han om ock med tvekan förlägger den till 14:de årh., medan den sistnämde -- såsom vi sågo -- anser sin höra till »slutet af 1200-talet». Vi hafva så mycket hellre velat fästa uppmärksamheten på saken, som d:r Grönblads omsorgsfulla edition och ingående diskussion af urkundens innehåll förvisso förtjäna det största beaktande.

— Efter ovanligt kort tid har den senare afdelningen af Upsala Universitets historia af D:r C. ANNERSTEDT följt den i årsskriftens närmast föregående årgång (s. 149) omnämnda förra afdelningen af andra delen. Därmed är skildringen framförd till en verklig slutpunkt, och såväl universitetet som vår svenska odling i det hela äro att högeligen lyckönska till att så skett.

— Den 7 April 1909 afled i Stockholm historikern, f. d. lektorn i Göteborg, sedermera öfverdirektören vid Kungl. Öfverstyrelsen öfver rikets allmänna läroverk fil. d:r ERNST CARLSON. Son till den bekante historikern och politikern F. F. Carlson, var han född d. 14 Mars 1854 och vid sin död alltså nyss fyllda 55 år. Hufvudsakligen Carl XII-forskare, har han redan i sin gradualafhandling och sedermera äfven i andra publikationer behandlat också kyrko-politiska synpunkter.

— I tionde häftet af *Ord och Bild* årg. 1909 (sid. 513 ff.) har docenten JOHNNY ROOSVAL skrivit en fängslande, rikt och väl illustrerad essay öfver *altarskåpen och teatern omkring år 1500*.

— O. N. T. AHNFELT †. Den 3 februari afled biskopen i Linköpings stift d:r OTTO NATHANAEL THEOFILUS AHNFELT. Född i Dalby den 13 sept. 1854 blef han student i Lund år 1872 och teol. kand. 1881. Aflade samma år disputationsprof för docentur. Ämnet för afhandlingen var: »Om nådens ordning i dess inre sammanhang» (intagen i Lunds Univ. Årsskr. 1881). A. förordnades nu den 27 dec. 1881 till docent i systematisk teologi vid universitetet i Lund. Efter att hafva bestridt åtskilliga akademiska och prästerliga förordnanden utnämndes han den 10 mars 1892 till extra ordinarie professor i moralteologi och symbolik vid samma universitet och erhöll två år senare utan ansökan professorsämbetet i kyrkohistoria och symbolik. Efter biskop Charlevilles död 1907 kallades A. till hans efterträdare, ehuru hans hälsa åtminstone alltifrån våren 1905 var synnerligen

svag (i trots af ett lika underligt som offentligt bestridande af detta förhållande i Svensk Kyrkotidning omedelbart före biskopsvalet i Skara stift s. å.), hvadan han nödgats upprepade gånger begära tjänstledighet från sin professur. Att han oaktadt sitt svaga hälsotillstånd under de senare åren likvisst förmådde uträtta så mycket, kunde ej annat än förvåna och glädja hans vänner. — Tyngdpunkten af Ahnfeldts författareverksamhet torde falla inom den systematiska teologiens område. Men äfven på det kyrkohistoriska fältet, som han jämförelsevis sent kom att odla, utvecklade han en aktningsvärd och omfattande både utgifvare- och författareverksamhet, förnämligast det förra. I förstnämnda afseende må erinras om hans i Tidskrift för teologi år 1892 utgifna *Articuli ordinantiæ*, vidare om hans i Lunds univ:s årsskr. följande år efter en Linköpings handskrift utgifna i *Laurentius Petri handskrifna kyrkoordning af år 1561* samt slutligen om hans 1894 påbörjade serie *Bidrag till svenska kyrkans historia i sextonde århundradet*, innehållande bl. a. Georg Normans »Ein kurtz Ahnleitungh» med svensk öfversättning af Rasmus Ludvigsson. Under åren 1896--97 meddelade han i nyssnämnda årsskrift Per Brahe d. ä:s fortsättning af Peder Svarts krönika samt år 1898 bland Svenska litteratursällskapets skrifter *Olaus Petris Undervisning om människans ärliga skapelse, fall och upprättelse*. — Ahnfeldts kyrkohistoriska hufvudarbete var emellertid hans om grundliga källstudier och omfattande beläsenhet vittnande undersökning: »*Utvecklingen af svenska kyrkans ordning under Gustaf den förstes regering*» — först offentliggjord i Tidskr. för teologi år 1892 och följande år utgifven äfven i särtryck. — Särskildt gifvande och förtjänstfull är bearbetningen af det för tiden 1539—1544 i rätt stor utsträckning funna nya materialet. Bland i olika tidskrifter publicerade smärre bidrag af Ahnfeldts hand må särskildt erinras om hans värdefulla medarbetarskap i Kyrkohistorisk Årsskrift. Biskop Ahnfeldts blida, vänliga väsen skall sent glömmas af dem, som hade förmånen att personligen känna honom.

— En ung lofvande forskare Fil. Licentiaten BIRGER SVARTLING afled i Uppsala den 3 mars innevarande år. Förutom sin doktorsafhandling om *Georg Stiernhielm, hans lif och verksamhet*, hade S. utgifvit en ypperlig studie öfver *Johannes Magnus' Historia Metropolitane Ecclesie Upsalensis* (Historiska Studier, tillägnade Harald Hjärne).

— I Finska Kyrkohistoriska Samfundets protokoll och meddelanden, VIII, 1907—08 (tr. 1909) har H. BIAUDET sökt gifva

svar på frågan: »När utgafs konung Johan III:s liturgi?» Med stöd af Florentius Feyt's i *Kyrkohistorisk Årsskrifts* första årgång (s. 259 ff.), af professor HENRIK SCHÜCK (icke — sasom hr Biaudet felaktigt uppgifver — af H. Lundström) utgifna relation vill förf. förlägga utgifvandet så sent som möjligt. Förf:s bevisning verkar dock långt ifrån i allo öfvertygande, ehuru han icke spar på utrop och nedsättande omdömen om föregående och därtill så utmärkte forskare som Anjou (s. 320) och Theiner (som beskylles för »slarf»). Äfven här framträder den i Biaudets arbeten förut från katolskt håll konstaterade svagheten med afseende på det svenska källmaterialet, som af honom mestadels ignoreras till förmån för de jesuitiska rapporterna till ordensgeneralen i Rom. Så sväfvar B. i mindre lycklig okunnighet om ett för hela hans hufvudfråga så viktigt bref som konung Johan III:s till ärkebiskopen i Uppsala af den 28 januari 1577, enligt hvilket liturgien då hunnit icke blott spridas öfver stora delar af vårt land utan ock formligen gillas och antagas af ett helt stift, nämligen Skara stift och flerstädes för öfrigt i riket. Hur rimmar sig nu detta med B:s hufvudpåstående: »*Till offentligheten har det [arbetet, Johans liturgi] icke befordrats förr än i januari 1577*»? Nej, för att kunna hinna antagas senast omkr. den 20 januari af Skara stifts prästerskap måste liturgien ovillkorligen hafva varit offentliggjord och utskickad bland prästerna redan i någorlunda god tid under det sistförflutna året. (Jfr förhållandet med den år 1571 tryckta KO, som först år 1572 hann antagas.) — Man lefde på 1500-talet sannerligen icke i blyttågens och automobilernas tidehvarf. — Många enskildheter i hr B:s uppsats inbjuda till kritik. Eller hvad sägs — för att taga ett exempel — om följande passus (s. 329, not 1): »Finlands prästerskap hade ej aktat nödigt kalla till riksdagen [då liturgien antogs 8—16 febr. 1577], lika litet som man gjort det, då reformationen infördes i riket.» — Då hela förutsättningen för denna lilla utgjutelse utgör okunnighet om svenska riksdagens tidigare utveckling och verksamhetsformer, skulle den verka enbart löjlig, om den ej måste betraktas som ett utslag af förf:s permanenta misshumör, då det blir fråga om något, som rör vårt land eller folk. — Långt ifrån att i det af hr B. anförda afscendet behandla de aflägsset boende finlänarne och norrländingarne på något mindre välvilligt sätt — sasom hr B. synes vilja låta påskina —, bevållade den svenska

regeringen dem den stora och af dåtidens finska representanter högt skattade förmånen att slippa många af de långa och dyra »herredagsresorna», öfver hvilket onus oupphörligen bittert klagas i tidens handlingar. Riksdagsmannaskapet var på den tiden sannerligen icke någon efterfikad sinekur, utan betraktades såsom en verklig och hård tunga, som man ofta och i stor utsträckning sökte undandraga sig. Det är i främsta rummet styrelsens behof af ständernas stöd och deltagande i det samfälda ansvaret för riket och för viktigare åtgärder, som hos oss framkallar riksdagen, icke folkets önskan och kraf på någon sorts modern parlamentarism eller konstgjord riksduma. Slutligen må erinras dels om att riksdagskallelse på 1500-talet utgick till hela riket och således äfven till Finland, dels därom att äfven finska prästerskapet sattes i tillfälle att uttryckligen och formligen vara med om reformationens antagande (se t. ex. Åbo stifts bekräftelser på Uppsala mötes beslut. E. HILDEBRAND, Handlingarna från Uppsala möte 1593, sid. 143 ff.), hvadan hr Biaudet gärna kunde ha besparat sig själf och sina läsare detta något för billiga utfall.

— K. H. KARLSSON †. Ett oväntadt och beklagligt dödsfall inträffade den 24 maj 1909, då amanuensen vid Kungl. Biblioteket i Stockholm fil. d:r Karl Henrik Karlsson hastigt afled. Född på Råby i Dingtuna socken af Västmanlands län den 12 nov. 1856 blef han student i Uppsala 1875 och fil. doktor 1890. Han har blifvit kallad »sin generations främste medeltidsgenealog» och de värdefulla och omfattande samlingar, han hemförde från sitt fyraåriga uppehåll i Rom, utgöra en ovärderlig tillökning till riksarkivets svenska medeltidskällor. (Om hans skrifter för öfrigt se Hist. Tidskr. 1909, sid. 129, och Personh. Tidskr.) K. var äfven en högt värderad medarbetare i vår årsskrift. Med tacksamhet minnas vi hans trofasta vänskap.

— Ett urval af *den heliga Birgittas uppenbarelser* i svensk öfversättning (Sthlm. Norstedt & Söner 1909, pris kr. 5,75) har utgifvits af rektor RICKARD STEFFEN, som äfven försett dem med inledning, anmärkningar och förklaringar.

— K. M. STJERNA †. Den framstående unge fornforskaren docenten KNUT MARTIN STJERNA afled i Uppsala den 15 november 1909 till stor sorg för hans och hans vetenskaps vänner. S. var född i Malmö 1874, blef student 1892 och två år senare

filosofie kandidat. Han ägnade sig en tid åt publicistisk verksamhet, men med den otroliga energi, som var honom egen, lyckades han samtidigt förbereda sig till fil. lic. examen, som aflades 1902, och till den tre år senare erhållna docenturen i nordisk och jämförande fornkunskap vid Uppsala universitet. Trots sin tidiga bortgång hann han uträtta mycket för den sak, han omfattade med hela sin själs brinnande glöd. Redan 1898 offentliggjorde han en ungdomlig »sagohistorisk studie» öfver *Eriks den Helige*. Uppsatsens väl dristiga kombinationer gaf anledning till en välbehöflig diskussion öfver det intressanta ämnet (se Hist. Tidskr. årgg. 1899 och 1900). Det ligger utanför ramen af vår uppgift att i detalj redogöra för S:s öfriga författarskap, för hvilket för öfrigt lämnas utförlig redogörelse i de af prof. Axel Erdmann i Upplands Fornminnesförenings Tidskrift (Bd XXVI, sid. 117 ff.) samt af docenten Oscar Almgren i Hist. Tidskr. för Skåneland författade biografierna. Det må här vara tillräckligt att särskildt erinra om S:s posthuma äfven kyrkohistoriskt intresseväckande afhandling *Lund och Birka* (tr. i Hist. Tidskr. för Skåneland, Bd 3: h. 4—6). Af synnerligt intresse för den inhemska kyrkohistorien är S:s hypotes, att Birka var ett handelsfaktori, anlagdt af frisiska köpmän från Dorestad. Förf:n finner det orimligt att antaga, det Birka anlagts af svearne, då Birkas anläggning går tillbaka till omkr. år 800 och representerar en helt annan stadstyp än t. ex. Lund, nämligen handelsstaden med akropol. Genom sitt antagande af Birka såsom en frisisk koloni anser sig S. kunna förklara flere hittills svårtydda fenomen såsom graffyndens vittnesbörd och Björkömyntens problem. Äfven öfver Anskars missionsarbete kastar hypotesen onekligen ljus. Det framstår ju eljes — framhåller S. — »som ett halft obegripligt spontant försök i ogjordt väder». Stjernas antagande förklarar så väl den anskarska missionens hastiga framgång som dess lika snabba och fullständiga utdöende. Det är — menar alltså förf. — på Birka-frisernas initiativ, som missionsfärden till Sverige företages. Äfven till Sigtuna, som efter Birkas förstörande omkr. år 1000 blir öfre Sveriges kulturcentrum, flytta friser med, ty på en runsten i sistnämnda stad talas om »frisernas gillesbröder». Slutligen söker S. antyda det frisiska inflytande, som i olika riktningar utströmnat från Birka. — Onekligen är detta nya uppslag vid första påseende mycket tilltalande, men torde särskildt böra kritiskt

pröfvas med ledning af de skrifna källornas säkra vittnesbörd — vi mena naturligtvis Adam och framför allt Rimbart. — Såsom en gärd ägnad minnet åt den så tidigt hädankallade forskaren må till sist meddelas några af griftetalarens ord vid docenten K. Stjernas gripande likbegängelse i Uppsala domkyrka den 20 nov. 1909: »Djup är smärtan och saknaden vid docenten Knut Stjernas bår. Tung faller sorgen och vida går den. Icke blott de närmaste anhöriga, utan vänner, forskningskamrater, universitetskolleger alla, *alla* sörja nu honom uppriktigt, djupt, innerligt. Vi veta ju, att ingen människa är oersättlig, men vid denna bår fråga vi oss: är dock icke han i viss mån detta? Eller hvem skall nu här i Uppsala upptaga hans fallna mantel? Hvem skall med denna rika andliga utrustning, detta djupa intresse, denna stilla, men glödande entusiasm och orubbliga ihärdighet tjäna den vetenskap, hvars borne idkare han var?

Efter en hård ungdomskamp hade docenten Stjerna nu nått en sådan ställning, att han ostördt kunde ägna sig åt sina djupgående undersökningar. Han hade glädjen att kring sig här vid akademien se samlad en skara hängifna lärjungar, som ifrigt samarbetade med honom för att samla bidrag till kunskapen om Sveriges förhistoriska tid. Hvad han varit för universitetets museum för nordiska fornsaker eller såsom sekreterare i Upplands fornminnesförening och redaktör för dess tidskrift eller såsom sekreterare och ledande kraft i den kulturhistoriska föreningen Urd — allt detta är för väl känt för att här behöfva mer än antydvas. — Man må hafva intagit hvilken ståndpunkt som helst i frågan om gräfningarna på Studentholmen, om *ett* måste alla i denna fråga initierade enas: att den skicklighet och målmedvetna energi, vår hänsofne vän i denna sak utvecklade, var värd vår djupa respekt för att icke säga beundran.

Och hur beundrade vi honom icke, då vi hörde honom på sitt lugna, flärdlösa och dock imponerande sätt föredraga sina djärfva, originella uppslag. Det låg ju något hardt när bestickande i hans förmåga att ordna och kombinera de lösa länkarne af förut förbisedda eller gamla kända fakta till en kedja af — såsom det föreföll — hållfast bärkraft. Hans sista föredrag i Urd gällde Lund och Birka. — de båda brännpunkterna i Sveriges äldsta kända kulturelips. Låg det ej något nära nog

symboliskt häri? Själf var han ju en lefvande personlig förbindelselänk mellan våra båda gamla kulturhärder. Skåning till börden var han en prydnad för vårt uppsvenska universitet, vid hvilket han var djupt fästad. — Och nu skola vi aldrig mera skåda hans högresta gestalt, hans ädla, manliga drag eller möta hans trofasta, vackra blick — aldrig höra hans stämmas klang, som lät orden komma som djupa orgeltoner. Dem gudarne älska, dö unga — sade ju de gamle. — Hvad var det han innerst ville? Ja, hvem vågar säga det? Allra minst skall grifftetälaren taga någon sorts domens kastoskofvel i sin hand. Och för öfrigt just de djupast anlagda, de rikast utrustade och själsfinaste personligheterna hafva en naturlig försynthet — man kunde kalla det andlig kyskhet, som förbjuder dem att ens för den närstående vännen blotta sitt väsens allra innersta. Och därför händer det, att icke ens den bäste jordiske vän rätt vet hvad som rör sig i vännens hjärta. Men här stå vi ej utan all ledning för bedömandet. Ingen kan läsa hans lika manliga som känsliga ord om *vår folksång* utan att förstå, att här möter icke blott en vetenskapsidkare, utan en man med något af skaldens utrustning och med ett hjärta, som klappar varmt för några af lifvets högsta värden. Såsom få synes han ock hafva aflyssnat tideböckerna, hvad de hafva att mäla om det innersta i den svenska folkkaraktären. Det är ett par strofer af Strängnäs biskopen Thomas' stolta frihetssång, som han föreslår till folksång — sedan han med lätt hand gjort några mindre ändringar i formen:

Frihet är det bästa ting,
 som sökas kan all världen kring,
 för den henne väl kan bära.
 Gud har dig gifvit sinn och själ;
 Var hellre fri än annans träl,
 ty frihet följer ära.

O, ädle svensk, du statt nu fast
 och bättra det, som fordom brast,
 du låte dig ej förvända,
 du våge din hals och så din hand,
 att frälsa ditt eget fädernesland.
 Gud må dig tröst väl sända.

'Det finnes — säger Stjerna bl. a. — inga konstgrepp i dessa verser. Känslorna äro enkla och enkelt uttryckta, och de verka af samma skäl, som många af våra folkvisor lika friskt och osökt, som då de nedskrifvas. Formen har ej föråldrats; men den är åldrig, den verkar som en sagans bard med vinter i hår och skägg. Som folksång blefve den också, nära half-tusenårig, världens äldsta. Det kraftiga uppslaget i de första raderna skulle göra den till Sveriges marseljäs, men märk väl fortsättningen: frihet är det bästa i världen *för den henne väl kan bära*. Det är denna känsla af lagbunden frihet, som genom sekler skall blifva vår inre utvecklings ryggrad. Den stolta, tillitsfulla tonen i andra strofen, den mäktiga patos, som når sin höjd i det genom sin plats i strofen fulltoniga 'fädernesland', får sin förklaring och sin harmoniska fulländning genom den sista versraden.

'Gud må dig tröst väl sända' — det är grundtonen för hela det följande seklet, för allt det, som Luther uttryckte i sin »Vår Gud är oss en väldig borg», för det som utgör grunden till den enda *stora* insats Sverige gjort i det europeiska kulturarbetet och som beseglats vid Lützen.'

Så talar vår vän — ändock han död är. Kunna vi ej här afläsa något eller kanske rättare mycket af hvad som rörde sig inom honom. 'Gud må dig tröst väl sända' — det var grundtonen för våra fäder i framfarna dagar. Måne det icke så också var för denne ädle svensk? '*Gud må dig tröst väl sända!*' — Vare det ordet till sist vår hoppfulla afskedshälsning. Blifve Knut Stjernas åminnelse i frid, ära och välsignelse!...

— I den höga åldern af 84 år afled den 24 oktober 1909 »den amerikanska häfdaforskningens nestor», kyrkohistorikern HENRY CHARLES LEA. Hans viktigaste arbeten äro de båda, hvardera tre band digra *History of the Inquisition of the Middle Ages* (1888) och *A History of Auricular Confession and Indulgences* (1896) samt slutligen *A History of the Inquisition of Spain* (4 bd 1906—07). Såsom medeltidsforskare måste Lea tillerkännas omfattande lärdom och bekantskap med källorna, men kan på samma gång icke fritagas från vissa brister i metodiskt afseende jämte påfallande saknad af historisk konkretion i uppfattning och stil.

— Michaëlisgillet — ett enskildt samfund för litterära och vetenskapliga ändamål — har börjat utgifva en svensk öfver-

sättning af OLAUS MAGNUS' berömda *Historia de gentibus septentrionalibus*. — I slutet af år 1909 förelåg också första bandet af denna den första svenska öfversättningen af detta arbete under titel *Olaus Magnus' historia om de nordiska folken* (tr. i Uppsala hos Almqvist & Wiksell). Fullt färdigt kommer hela verket att omfatta icke mindre än fem band, af hvilka det sista skall innehålla utom noter och kommentarier en litteraturhistorisk monografi öfver Olaus Magnus jämte en bibliografisk redogörelse för hans olika arbeten, upplagor o. s. v. samt slutligen ett hela arbetet omfattande register. För subskribenter betingar hela verket ett pris af 50 kr.

Med hänsyn till det redan utkomna bandet, våga vi i allo instämma med Hist. Tidskrifts omdöme, att det nya arbetet lofvar att i alla afseenden blifva en prydnad för vår litteratur.

— I januari-häftet af *Preussische Jahrbücher* för år 1909 har prof. TH. BRIEGER till förnyad behandling upptagit den omdebatterade frågan om *Luther und die Nebenhe des Landgrafen Philipp von Hessen*. Som bekant finnes det kanske ingen punkt i Luthers hela lif, mot hvilken mera energiska och till synes framgångsrika angrepp blifvit gjorda från så väl protestantiskt som katolskt håll, än mot just denna. Så har Luthers senaste »kulturelle» biograf HAUSRATH icke lagt fingrarne emellan, då det gällt att klandra den store reformatorn för hans eftergifvenhet mot landtgreffen af Hessen. Hausrath förmenar sålunda, att det varit företrädesvis politiska hänsyn, fruktan för landtgreffvens öfvergång till det katolska partiet, som bestämt Luthers uppträdande i denna fråga. Det är nu särskildt mot denna uppfattning, som Brieger i sin undersökning med skärpa vänder sig. Den måste — framhåller han — vara ohållbar redan på den grund, att Luther, om han sett saken politiskt, ovillkorligen med sin skarpblick måste hafva insett, att just från politisk synpunkt var detta äktenskap nätt upp det oförståndigaste steg, som kunde tagas. I en öfvertygande bevisning gör B. däremot gällande, att förklaringen till Luthers handlingssätt är att söka i hans religiösa och vetenskapliga öfvertygelse, hans ställning till den Heliga Skrift och särskildt det Gamla Testamentet, hans uppfattning af äktenskapet, bikten och därmed sammanhängande frågor. Det är märkligt, hvad B. påpekar, eller att påfven Clemens VII handlar i ett likartadt fall med afscende på Englands konung Henrik VIII efter samma grund-

satser. Den reformatoriska åskådningen har icke ens hos Luther blifvit härskande på mera periferiska punkter, där rester af medeltida åskådning ännu finnas kvar. Det är orättfärdigt att döma Luther efter en finare utmejslad modern etik och icke efter den åskådning, som han delade icke blott med medeltidskyrkan utan med sin egen generation och man kan godt säga, med både protestanter och katoliker på få undantag när under hela både 1500- och 1600-talen. Vid bedömandet af Luther och reformatorerna glömmar man allt för lätt, att de icke såsom vi hade icke blott deras egen samlade erfarenhet utan äfven ortodoxers, pietisters, upplysningsmäns, Bengels och Becks m. fl:s rika lifsarbete att bygga på.

— Under åren 1908 och 1909 utgaf den kände danske kyrkohistorikern HANS OLRİK en betydande monografi öfver ärkebiskop *Absalon*, »den störste dansker, som har levet». Arbetet, som utkommit i två band på det Gyldendalska förlaget i Köpenhamn betingar ett pris af kr. 9,50. I svensk Historisk Tidskrift har ock detta verk erhållit vitsord såsom »synnerligen både gediget och fängslande arbete, byggdt på grundliga källstudier och på samma gång hållet i en så lättillgänglig och tilltalande form, att förf. med all rätt kunnat tillägna sitt verk åt den danska folkhögskolan. Det icke minst förtjänstfulla i författarens forskning — säges det vidare — är hans förmåga att insätta Absalon och hans verk i dess rätta allmänneuropeiska miljö. I hög grad tilltalande i afseende på författarens allmänna syn på ämnet är hans ständiga understrykande af Absalongestaltens och Absalonminnets aktualitet trots de 700 årens afstånd, deras betydelse för alla tiders danskar, äfven för författarens egen generation. I hela arbetet träder oss till mötes den grundtanke, som förf. i sitt företal gifvit uttryck i de orden, att 'det är något för alla tider giltigt hos en man, hvars vilja var lika ren som den var stark, för hvilken fosterlandet var en idé, som omslöt alla intressen och som förmådde lyfta sina landsmän på alla områden'.» — Verket förtjänar ägas äfven af hvarje kyrkohistoriskt intresserad svensk.

— Under maj månad innevarande år ventilerades i Uppsala en akademisk afhandling, författad af teol. licentiaten GUSTAF LIZELL: *Svedberg och Nohrborg, en homiletisk studie*. Med intresse tager äfven kyrkohistorikern del af detta arbete, som lämnar värdefulla bidrag till den svenska predikans historia.

Icke minst intressanta äro de samvetsgrant och väl gjorda utdragen ur de båda typiska predikanternas litterära kvarlåtenskap. Eller hvad sägs t. ex. om Svedbergs i en not sid. 57 meddelade karakteristik af Karl XII? — »Han söker — säger Svedberg — ingen werldzlig ähro och herlighet. Hans like fins i ingo land. Wi wete, och hela werlden wet, och med förvndran wyrdar the stora förmohner, som han af Gud öfwer alla konungar på jordene fått hafwer. Hwilka alla at beskrifwa wil wara god tid til, som dock ei stå til beskrifwandes. Kortteliga, Gud hafwer begåfwat honom med en oskrymtat Gudz fruchtan; med brinnande ifwer för then Evangeliska lärones bi-behållande i sin renhet. Med en diup wishet och ovtransakeligit förstånd. Med streng och helig retrådighet. Med obeskrifwelig mildhet. Med oförkrenckt hieltamod. Med ett mer än menniskiligt tolamod: med en i alla tider ohörd nychterhet och kyskhet. Med ogemen alfwarsamhet i kläder. Och som förnemst är, med ett starckt och hemligt förtroende med sin Gud». (Ur Swedbergs Sermones censuales, Skara 1712, sid. 35 ff.). Att en sådan konungagestalt kunde elda både krigare och präster är ej svårt att förstå. Man jämföre nu härmed den alltför länge sedan Fryxells dagar härskande vrågbilden af hjältekonungen. Trots den något panegyrisk tonen, förtjäna nog Swedbergs ord uppmärksamhet. Han visste dock bättre än de fleste besked i den sak, här är fråga om.

— I Personhistorisk Tidskrift innevarande år (sid. 16 ff.) har docenten HELGE ALMQUIST offentliggjort några rätt intressanta *Smärre bidrag till det svenska Wasahusets historia*. Särskildt är Hertig Ulriks af Mecklenburg bref till David Chytræus i Rostock af den 7 aug. 1581 af kyrkohistoriskt intresse. Hertigen meddelar här, att svenska sändebud efter förmåga sökt vederlägga oroande rykten om Sveriges konfessionella ställning. Beskickningen hade däremot gjort gällande, att »sie Godt lob die Lehre des Heiligen Evangelii ja so rein im Reich Schweden hetten als dieselbe an diesen Orten gepredigt würde.» — Sändebuden ville dock icke neka till, att deras drottning vore papistisk, men tillade; att konungen (Johan III) i närvaro af drottningen och annat förnämt folk på grundvalen af de heliga profetiska och apostoliska liksom »fädernas» skrifter så grundligt vederlagt en från Polen anländ jesuit, att denne måste gifva sin sak förlorad.

— *Michaclisgillets tillfälliga publikationer II* (Uppsala 1910)

utgöres af ett fängslande och värdefullt föredrag af Förste Bibliotekarien vid Uppsala universitet, d:r ISAK COLLIJN om *Olaus Magnus, ett försök till karakteristik och några önskemål*. De sistnämnda sammanfattas af förf. själf i följande fyra punkter: »att uppsöka och utgifva så fullständigt som ske kan Olaus Magnus korrespondens, d. v. s. bref och skrivelser från och till honom; att utgifva en bibliografisk förteckning öfver Olaus Magnus alla arbeten i deras skilda upplagor jämte förteckning på tryckta skrifter och uppsatser rörande honom och hans arbeten; att föranstalta om faksimile-upplagor af Carta marina och de olika kommentarerna till denna. För de senares vidkommande torde eventuellt nytryck kunna räcka; att undersöka träsnittens härstamning i Carta marina och Historia de gentibus septentrionalibus».

— *Augustinus-forskningen* har på de senare åren tagit ny fart. Det är isynnerhet en punkt i Augustini lif — den afgörande vändpunkten, som blifvit föremål för förnyad mångsidig och djupgående pröfning. Det är numera icke blott uppbyggelselitteraturen, som sysselsätter sig med den stora brytningen i denne väldige andes lif. I samma mån som intresset för psykologisk forskning ökats, har man ock vändt sin uppmärksamhet åt detta håll. Och man förstår ju detta så mycket lättare, som vi i Augustini konfessioner äga en analys af hans psykä och en framställning af hans inre lifs utveckling, hvartill hvarken den grekisk-romerska eller den kristliga litteraturhistorien före hans tid har att uppvisa någon motsvarighet. Vi förteckna här till den intresserade läsarens tjänst några för frågan om Augustini omvändelse mer eller mindre betydelsefulla arbeten, som utkommit på de senare åren. L. GOURDON. *Essai sur la Conversion de Saint Augustin*. Cahors 1900. — Artikeln S:t Augustin, författad af M:r PORTALIÉ i *Dictionaire de Théologie Cath. par Vacant et Mangenot* I, 2273 ff. Paris 1903. — *The Confessions of Augustine*, edited by JOHN GIBB and WILLIAM MONTGOMERY, Introduction. Cambridge 1908. (I serien Cambridge Patristic Texts). — W. THIMME. *Augustins geistige Entwicklung in den ersten Jahren nach seiner 'Bekehrung'*. Berlin 1908. (Pris 8 mark). — HANS BECHER. *Augustin. Studien zu seiner geistigen Entwicklung*, 1908. (Pris 3 mark). — R. SEEBERG. *Die Bekehrung Augustins. Eine religionspsychologische Studie*. (I samlingsverket: *Religion und Geisteskultur*

1909, s. 290 ff.). Slutligen erinra vi om inledningen till den af Prof. N. SÖDERBLOM för några år sedan utgifna samlingen af Augustini konfessioner.

— Professor VON SCHUBERT i Heidelberg har förlidet år utgifvit ett synnerligen intresseväckande föredrag med temat: *Das älteste germanische Christentum oder der sogen. Arianismus der Germanen*. Förf:n ägnar sin uppmärksamhet åt två hufvudpunkter. Den ena frågan om, huru kristendomen har gestaltat sig hos de gotisk-germanska folk, som såsom de första kristliga folksammanslutningarna antogo kristendomen i arianismens form. Den andra hufvudpunkten gäller det högintressanta spörsmålet om denna arianismens betydande inflytande äfven på den följande tiden. v. Schuberts storstilade syn på denna fråga förtjänar förvisso det största beaktande. Den germanska arianismen utgör enligt hans mening för ingen del en blott öfvergående episod i de germanska folkens lif utan har under sekler i väsentliga afseenden behärskat detta folk. Denna germanska arianism framstår sålunda såsom ett viktigt led i totalutvecklingen vid den stora vändpunkten mellan antiken och medeltiden — en faktor, som låter hela den historiska processen afsevärdt vinna i begriplighet. Anmärkningsvärdt är, hur v. S. gör gällande, att den germanska arianismen icke var någon filosofisk eller spekulativ arianism, utan en sådan »der von der Überzeugung ausgeht, dass man die [dogmatisch-spekulative] Aussagen reduzieren muss und sich am besten in der Linie des Biblischen hält, dass man also gegen das Nicenum nicht des halb zu opponieren hat, weil es *Falsches*, sondern weil es *zu viel* aussagt hat und . . . den Laien unverständlich und darum ein Ärgernis ist.» Lika intressant är hvad v. S. också påpekar, nämligen denna germanska arianisms afgörande betydelse för den själfständiga organisationen af kristligt-germanska nationalkyrkor i större eller mindre oberoende af den romerska universalkyrkan. Så står — menar förf:n — redan vid den kristligt-germanska historiens början icke Rom och icke frikyrkan, utan »den nationella folkkyrkan med en enkel tro och en aktningvärd sedlig frukt». — Så utmärkes detta föredrag af stora perspektiv, och det är blott att önska, att dessa må verka impulsgifvande och fruktbringande för detta hittills allt för mycket försummade forskningsområde: »Germanernas arianism».

— *Borromäus-encyklikan, ett uttalande af Harnack*. Den 28 sistlidne juli har professor Adolf Harnack i Berlin dagteck-

nat ett betydelsefullt uttalande, hvartill kurians senaste, uppseendeväckande rundskrifvelse gifvit honom anledning. Ehuru närmast skrifven från tysk-protestantisk horisont är Harnacks artikel i principiellt hänseende lärorik för allt hvad evangelisk kristendom och kyrka heter. Vi meddela därför också mycket hellre detta uttalande af den frejdade kyrkohistorikern, som professorerna Söderbloms och Holmquists bidrag till modernismens och den romerska katolicismens historia under de senaste decennierna därigenom, i väsentlig mån kompletteras.

Påfven har — säger Harnack — den 26 maj detta år utsändt en encyklika med anledning af att 300 år förflutit sedan kardinal Karl Borromäus förklarades för helgon. Till innehåll och ton skiljer den sig, förefaller det, inte väsentligen från de rundskrifvelser, som sedan flere generationer tillbaka utgått från Rom. Man är ganska van att i dessa encyklikor finna hårda angrepp på andra trosbekännare. Sådana förekommo äfven i en af de senare, Leo den trettondes Canisius-encyklika. Och man förbisåg dem visst icke, men till någon betydligare motrörelse gåfvo de då icke anledning. Helt annorlunda den här gången. Omedelbart efter Borromäus-encyklikans offentliggörande höjde sig en storm af ovilja och harm, en storm, som ännu icke lagt sig.

Hvad har då inträffat? Har påfven tilläfventyrs uttalat sig hårdare än hans företrädare, eller är harmen annorledes att förklara? Är den måhända inte ens äkta utan åstadkommen på konstlad väg? Går den vida utöfver sin anledning, eller är den välbegriplig och välberättigad?

Den omfångsrika encyklikan vidrör många och olikartade frågor och innehåller mycket godt. Den innehåller visserligen också ett högst sårande angrepp på det moderna Frankrike. Men i Frankrike har den inte framkallat någon storm. Denna har uteslutande anknutit sig vid den karakteristik, som i inledningen gifvits af reformationen. I ordagrann öfversättning — hvarpå mycket härvidlag kommer an — lyder den: »Under herradömet af lidelsefulla begär, då nästan all kunskap om sanningen var förstörd och förspild, fanns det en oafbruten kamp mot villfarelserna, och det mänskliga samhället, kastande sig öfver allt uselt, syntes bereda sig själf en eländig undergång. Därvid uppstodo högmodiga och upproriska människor, 'fiender till Kristi kors, som trakta efter det af jorden är och hvilkas gud

är deras buk.' Dessa, då de voro betänkta på, icke att förbättra sederna utan förneka trons hufvudstycken, kastade allt om hvartannat, banade för 'sig och andra en bredare väg af tygellöst godtycke eller sökte rent uppenbarligen, undandragande sig kyrkans auktoritet och ledning, tillmötesgående alla fördärfvade furstars och folks önskningar, förstöra kyrkans lära, författning och tukt, som om de vore ett pålagdt ok. Efterhärmande de ondas sed, hvilka denna hotelse gäller: 'Ve eder, som kalla det onda godt och det goda ondt', gåfvo de sitt rebelliska uppror och sin tros- och sedefördärfvande verksamhet namnet 'förnyelse' (reformation) och sig själfva 'den gamla disciplinens återställare'. Men i sanning uppträdde de som fördärfvare, emedan de, efter att hafva genom krig och kamp uttömt Europas krafter, bragte till mognad tidens mångfaldiga affall och splittring. I detta affall blefvo de dittills skilda arter af kamp, ur hvilka kyrkan städse framgått obesegrad och osårad, förnyade och förbundna liksom till ett enda angrepp, nämligen den kyrkliga forntidens blodiga strid, villfarelsernas inomkyrkliga pest och — under sken af försvar för den heliga friheten — denna lasternas farsot och detta förstörande af tukten, hvartill måhända inte en gång medeltiden nedsjunkit.»

Påfven har förvisso rättighet att offentliggöra sina historiebeträktelser och meddela dem sina troende till beaktande. Om han finner, att reformationen förfalskat, ja fördärfvat den rätta tron, så skall ingen förundra sig öfver ett dylikt omdöme. Om han brännmärker reformatörerna såsom upprorsmän samt förklarar furstar och folk för pliktförgätna och förblindade och desslikes fäster uppmärksamheten på dåliga följder, som trosförändringen haft med sig, så gör han hvad han från sin ståndpunkt måste göra, och ingen har rättighet att förekastra honom detta, äfven om han brukar hårda glosor ('villfarelsernas pest'). Men han har gjort vida mer. På reformatörerna har han använt de ord hos aposteln Paulus, med hvilka denne karakteriserade sina värsta fiender — 'fiender till Kristi kors, och hvilkas buk är deras Gud'. Reformationens furstar och folk har han helt enkelt förklarat vara fördärfvade och osedliga ('korrupta'; så är originalets ord att öfversätta, då superlativen i latinet blott är en skenbar superlativ), och om reformationen säger han, att den vänder upp och ned på ondt och godt, bedrägligt betecknar sig som en förnyelse och konsekvent leder

till ett tillstånd af sedeslöshet, gentemot hvilket till och med medeltidens värsta skeden — sålunda pornokratiens och påfven Alexander den sjättes tidsålder ännu kunna låta höra sig.

Detta är slag i ansiktet på den historiska sanningen, hvilka vår tid inte längre fördrager. Man må tillhöra hvilken bekän-nelse som helst — mot denna karakteristik måste sanningssinnet resa sig. Må påfven fråga, om det finns en enda känd katolsk historiker i Tyskland, som håller med honom. Äfven dessa skola finna mycket att anmärka hos Luther, Zwingli och Calvin samt med påfven hålla dem för upprorsmän, men inte en enda skall påstå, att de karakteriseras riktigt, om de angifvas såsom sådana, 'hvilkas buk är deras Gud' och att de angripit Kristi kors. Och så de fördärfvade furstarna och folken! Voro de sachsiska kurfurstarna fördärfvade? Jag tänker, att de väl uthärda en jämförelse med sin tids andliga furstar! Man jämföre blott Fredrik den vise och kardinalärkebiskopen af Mainz! Eller var Filip af Hessen en sedefördärfvad man? Han hade trots sin bigami ett vaknare samvete i sexuella frågor än den mängd andliga, som utan skrupler bytte om sina mätresser.

Men det får inte vara nog med furstarna — de folk, i hvilka reformationsrörelsen slog rot, skola också ha varit fördärfvade. Hvad säga sede- och kulturhistorikerna om det påståendet? Voro tyskarna på Albrecht Dürers tid mer fördärfvade än spaniorer och italienare? Voro de reformerta i Nederländerna, hugenotterna i Frankrike, kolonisterna i Skottland ett fördärfvadt följe? Den verkliga historien, sådan den framstår såsom alla bildades gemensamma egendom, lär nog samt motsatsen, ja, den lär än mer, och det i lågande eldskrift. Den lär, att reformationen i Västeuropa medför en ny tidsålder af sedlig ande; den lär, att genom reformationen ha öfverallt plikt-trohetens borgerliga dygder, dådkraft, enkel gudsförtröstan framlockats och stärkts, och den lär slutligen, att den katolska kyrkan genom densamma erhållit den kraftigaste stöt till inre förstärkning, ja, till en verklig förnyelse. Man jämför den katolska kyrkan i Alexander VI:s och Julius II:s dagar med samma kyrka på kejsar Maximilian den andres tid, och man skall finna en helt annan bild. Prästernas och munkarnas lefnadssätt genomgick en förnyelse; den allvarliga religiösa tron blef åter en makt, och tridentiska mötet var en stark kyrklig kraftsamling. Fullständigt bakvändt vore det att påstå, att denna katolicis-

mens förnyelse ägt rum så småningom i motsats till protestantismen. Nej, man kan taga på det med händerna i Italiens historia såväl som i Tysklands: reformation och motreformation stamma, såvidt de leda till en sedlig förnyelse, ur en och samma rot, men reformationen gick förut och motreformationen följde efter. Smädar man reformationen, så smädar man också det moderssköte, hvarur på femtonhundratalet jämte reformationen framgick allt det goda, som verkade en förnyelse i den katolska kyrkan.

Detta är den historiska sanningen, och emedan så är, måste en storm af harm bryta lös. Ty påfven — eller fastmer hans skrifvare — har icke blott angifvit reformationen utan därmed också den andliga och sedliga kraft, hvarur den romersk-katolska kyrkan på femtonhundratalet degenererat sig själf. Men att denna kraft blef löst, därtill har Luther gifvit den mäktiga stöten. Ingen kan säga, hvad som hade blifvit af den redan half-ruinerade västerländska kyrkan på femtonhundratalet, om inte Luther och de »fördärfvade furstarna och folken» rest sig och kommit religion och sedlighet till hjälp! Den som med harm tillbakavisar och bemöter den påfliga historiebetraktelsen, träder sålunda inom skranket inte blott för reformationen utan för något vida mer omfattande, nämligen för den kraftiga religiösa och sedliga anda, som på femtonhundratalet lät en ny kyrka framträda och delvis förnyade den gamla samt ur dunkel och slöhet sträfvade mot ljuset.

Men — kan man invända — hvad tjänar det till att harmas? Man vet ju, hur Rom talar och måste tala, och om det den här gången, som det tycks, talat en smula kraftigare än förr, hvad betyder det! Är man i Frankrike och Italien upprörd öfver encyklikan? — Det är sant, det är man inte. Men hvem kan påstå, att anledningen till tystnaden är vördnad och lydnad? De romanska folken äro, med få enskilda undantag, skarpt delade i kyrkliga och okyrkliga. De förra mottaga hängifvet hvad påfven skrifver, och de senare bry sig öfver hufvudtaget inte om det alls. Hos oss är det annorlunda. Vi taga påfven och kyrkan på allvar, vi måste göra det, äfven om vi inte äro katoliker. Vi lägga inte påfvens skrivelser på hyllan med en axelryckning eller ett leende, som vore de röster ur ett öfvervunnet förflutet, utan de angå oss på det djupaste, churu vi äro protestanter. Hvarför? Emedan vi lefva i länder

med konfessionellt blandad befolkning och emedan vi, oafsedt nämnda faktum, hålla religionen, äfven den katolska, för en allvarlig och hög sak. Därför är det oss inte likgiltigt utan berör oss lifligt, hur prästen på Petri stol tänker, emedan hans röst ännu är tongifvande för så många af våra bröder. I sanning, styrkan och omfånget i den rörelse, som encyklikan väckt, borde trots all obehaglighet vara värdefullare för makt-hafvarna i Rom än de romanskes tystnad; ty denna tystnad utfärdar kurians dödsattest, men harmen på andra hållet visar, att man inte betviflar dess lif och betydelse.

Motrörelsen måste komma, är inte konstladt åstadkommen och har knappt på något håll öfverskridit de gränser, som anledningen angifvit. Den måste komma, emedan i våra dagar vissa grunddrag i kännedomen om reformationstiden stå fast och blifvit gemensam egendom. Man kan erkänna dem och alltfort vara antingen protestant eller också katolik. Det är här fråga om något gemensamt, som inte får antastas, som öfvergått i vårt vetande och vår bildning med bergfasthet. Detta gemensamma försvara vi och en god del af de tyska katolikerna med oss; det ha de vördnadsfullt men tydligt nog gifvit till känna.

I kurian vet man ingenting om detta framsteg, och därför talar man där alltfort de gångna århundradenas absoluta och sårande språk. Visserligen kommer den en gång att ändra detta språk, liksom den afskaffat nattvardsbullans föreläsande på skärtorsdagen och slutligen erkänt det kopernikanska systemet o. s. v. Men den kommer alltid för sent, alltid först då, när tidens visare för längesedan står på en annan punkt och det en gång nya blifvit en trivialitet och de gångna århundradenas språk öfverhufvud taget inte längre begrips. Men så länge framsteget och det nya har den friska kunskapens drag, söker kurian dödligt sår det; och så länge en fanatisk kaplan talar medeltidens otyglade språk, talar hon det också. Däremot reser sig inte den evangeliska kyrkan — hon kan lugnt åse det — men väl tidens ande: denna historiebetraktelse, denna ton passar inte mer i vår epok. Hafva de tyska biskoparna och de evangeliska kyrkornas ledare samt de vetenskapliga teologerna i ömse läger med få undantag vant sig af med dem och skatta vi detta tillstånd som en stor förmån, så får påfven inte sätta den besittning i fara, hvarpå den konfessionella friden

och enhetsmättet i landet hvilar, ty som medborgare i ett land behöfva vi den ovillkorligen. Visserligen må det ha sina svårigheter att på samma gång göra rättvisa åt de usla, föga fördjupade religiösa förhållandena bland de romanska folken och de ojämförligt mer komplicerade, djupa och ömtåliga hos de germanska, men kurian måste nödvändigt plikta med minskad moralisk auktoritet på denna sidan om alperna och tillika bli en fara för den konfessionella friden, om den envist framhärdar i medeltidens åskådning och språk. Detta och ingenting annat tillropas henne af den rörelse, hon framkallat, emedan det outhärdligas mått var rågad.

Har då kurian själf inte gjort allt hvad den kunde, då den öga mot öga med denna rörelse afstått från att publicera encyklikan i Tyskland? Visserligen, den har därmed gjort något i dess historia sällspordt. Men Tyskland är inte det enda land, som härvidlag kommer i fråga. Hvad Tyskland har rätt att fordra, är också rätt och billigt mot andra stater, åtminstone där det finns talrika protestanter. Och hvad kurian gjorde omedelbart efter det den afstod från publiceringen i Tyskland, var blott alltför mycket ägnadt att taga den godtgörelse, som gifvits. Den lät sin officiella tidning skrifva, att i själfva verket ingenting skett, och ultramontana tidningar drogo sig inte för att skrifva, att man i Rom i sin höga klokhets dragit Tyskland och protestantismen vid näsan. Sålunda har kurian själf skulden till att detta sår fortfarande är öppet och rörelsen inte upphör utan här och där är stadd i tillväxt. Hon tvingar oss att hålla vårt krut torrt och låta klart förstå, att konfessionell frid är möjlig, endast om kurian åtminstone iakttagit de former, som för länge sedan äro öfliga staterna emellan. Kurian vill nu bli behandlad som en stor stat och fordrar därför den hänsyn, staterna taga till hvarandra, men därvid tillåter den sig att mot andra konfessioner föra ett språk, som ingen stat tillåtit sig och som annars öfverallt betyder krig. Det kunna vi inte längre hålla till godo med, och harmen skall växa och bli starkare, hvar gång det upprepas. Om kurian vill lära något af hvad den fått upplefva den här gången — hvem kan veta det? Men visst är, att om den fasthåller vid sina vägar och metoder, den mot sig uppkallar inte blott hela protestantismens anda utan hela den tyska samtidens fromhet, bildning och kultur i alla läger. Hon har föga respekt för denna anda, emedan den

rör på sig endast när yttersta nöd hotar. Men den är dock enhetligare och mer lefvande, än hon tänker!

— *Religionsproblemet inom katolicism och protestantism* heter en nyss utkommen synnerligen fängslande och intressant volym, som äger till författare professor NATHAN SÖDERBLOM (Hugo Gebers förlag. Pris kr. 3: 75). Trots den lättflytande, eleganta formen föreligger här resultatet af ett omfattande, gediget studium. »De senaste årens våldsamma kris inom den katolska kyrkan — heter det bl. a. i förordet — har öfverallt påkallat liflig uppmärksamhet. I det arbete, hvars första del härmed lämnas i allmänhetens händer, skildras den s. k. modernismen i dess ursprung och förlopp samt sättes i sammanhang med de brännande och djupgående spörsmål, som nu sys-selsätta religionen inom hela vår kulturvärld. Framställningen utmynnar i en teckning af det religiösa genombrott, som författaren inom skilda områden af nutidens andliga arbete menar sig skönja.» Att boken under sådana förhållanden också skall innehålla ett stycke af det senaste seklets kyrkohistoria, är naturligt. Den nu utkomna volymen sysselsätter sig sålunda med Pius X:s mångomtalade bulla af den 8 september 1907, som enligt den gamla sedvänjan efter begynnelseorden fått namnet: *Pascendi dominici gregis*, vidare med JOHN HENRY NEWMAN, pater HECKER och amerikanismen, kyrkoförhållandena i Frankrike, »den nya regimen i Vatikanen», samt »ALFRED LOISY. Tillika ett kapitel om kyrkan». Slutkapitlen handla om (kap. VII): Handlingens filosofi jämte några randanmärkningar till HENRI BERGSON och EMILE BOUTROUX. Tillika ett kapitel om viljelifvets mystik och (kap. VIII) om GEORGE TYRRELL; tillika ett kapitel om »oföränderlighet och utveckling inom religionen». Några vällyckade porträtt af kyrkofurstarne Pius X, ärkebiskopen af Canterbury, general Booth, Adolf Harnack m. fl. pryda arbetet. Trots förordets upplysning kan man dock knappast undgå att hysa en lindrig förvåning öfver, att bildernas rad inledes af ingen annan än domprosten Pehr Eklunds i Lund välkända drag. Hvarför skall just hans bild placeras i spetsen för kyrkofurstarnes cortège och närmast före Pius X samt midt i redogörelsen för den påfliga modernist-encyklikan? — Professor Söderbloms bok är ett ypperligt orienteringsmedel på modernismens nu så aktuella område, och vår litteratur är,

efter allt att döma, att odeladt lyckönska till detta nya arbete af den kände universitetslärarens hand.

— *Finlands kulturhistoria, Medeltiden*, utg. af d:r PETRUS NORDMAN och professor M. G. SCHYBERGSON (Helsingfors, Söderström 1908—09. Pr. 6 m. 25 p.). utgör en intressant och värderik samling »vetenskapligt hållna, men för en större allmänhet afsedda och därför i formen tillgängliga studier öfver olika sidor af den medeltida kulturen i Finland, författade af fackmän på olika områden. Åt den finska medeltidskyrkans utveckling ägnar professor JAAKKO GUMMERUS tvenne i denna samling ingående uppsatser, af hvilka den ena behandlar klostren, särskildt Nådendal, den andra den utmärkte biskop Magnus Tawast.

— Ett för forskare i hög grad värdefullt register till de båda första banden af den äldre serien af *Svenskt Diplomatarium* (tiden 817—1310) har nyligen utkommit (Sthlm 1910; pris 5 kr.). Det är med största omsorg utarbetadt dels af framlidne d:r K. H. KARLSSON dels af d:r L. M. BÅÅTH, som båda härigenom gjort sig förtjänta af hvarje svensk medeltidsforskares tacksamhet.

— M. M. HÖJER †. Den 23 mars detta år afled den kände historikern och politikern lektor MAGNUS MAURITZ HÖJER. Född den 1 mars 1840 i Norrbärke i Dalarne och student i Uppsala 1859, fil. d:r 1866 ägnade han sig efter afslutade akademiska studier åt lärarebanan. Säkerligen har han både såsom lärare och läroboksförfattare utöfvat ett betydande inflytande på den historiska bildningen i vårt land. »Hans vidtomfattande blick på sitt ämne — säger en kunnig bedömare i Hist. Tidskr. — och hans konkreta framställningskonst i förening med hans ungdomligt lifliga humör och hans frihet från pedanteri gjorde honom också särskildt skickad att ge näring och växt åt det historiska intresse, som han mötte bland sina lärjungar.»

— L. A. DÆ †. Den 17 mars afled i Kristiania vid 75 års ålder professor LUDVIG LUDVIGSEN DÆ. Från år 1876 verkade han såsom professor i historia vid det norska universitetet. Bland kyrkohistoriskt värdefulla skrifter, som han efterlämnat, må nämnas *Thronhjems Stifts Geistligheds Historie fra Reformationen till 1814* (1863), *Norges Helgener* (1879) och *Matrikler over nordiske Studerende ved fremmede Universiteter* (1885) —

ett synnerligen nyttigt arbete, hvaraf dock tyvärr endast ett första häfte utkom.

— *Tecne stadgar rörande förbättrad observans inom Vadstena kloster* från 1400-talets midt har d:r ROBERT GEETE med känd sorgfällighet utgifvit efter en Uppsala handskrift (Bil. till »Svenska Fornskriftsällskapets allmänna årsmöte 1910»). Båda dessa aktstycken lämna värderika bidrag till klostrets eller rättare ordens historia. Det ena af dessa innehåller en af generalkonfessorn Johannes Borquardi den 23 januari 1444 utfärdad förmaning till nunnorna, som i hufvudsak utgör en förnyad inskräpning af de i biskop Knuts stadga den 1 sept. 1419 gifna föreskrifterna. Den andra urkunden är en under tiden 1444—1447 utfärdad stadga af abbedissan Bengta Gunnarsdotter med råd af generalkonfessorn Magnus Unnonis.

— I »Historiska Handlingar» (Bd. 23: n:o 1) har d:r H. ALMQUIST utgifvit förra hälften af en äfven i kyrkohistoriskt afseende värdefull, till större delen ur Danzigs arkiv hämtad samling *Handlingar rörande mötet i Reval, konung Sigismunds resor till Sverige och polska legationen 1599*. I det nu utkomna häftet inrymmas äfven aktstycken rörande Sigismunds resor till Sverige 1593—1594 och 1598.

— I öfverbibliotekariens årsberättelse meddelas bl. a., att Kungl. Biblioteket under år 1909 lyckats från Ritter- und Wom-schule i Reval genom köp förvärfva en värdefull anteckningsbok af Vadstenamunken, föreståndaren för Birgittas hus i Rom och slutligen biskopen PETRUS MAGNI (PEDER MÅNSSON). Professor L. DÄE lämnade redan 1888 i Historisk Tidskrift en summarisk beskrifning på denna handskrift, som erhåller en ingående skildring i årsberättelsen och hvars innehåll kommer att upptagas i en af Svenska Fornskriftsällskapet förberedd edition af den gamle intresseväckande biskopens skrifter.

— D:r AXEL L. ROMDAHL har börjat utgifva en samling *Studier i Linköpings domkyrkas byggnadshistoria*. (Sthlm. P. A. Nordstedt & Söner, 1910; pris kr. 1: 25).

— En *katalog till Utställning af äldre kyrklig konst från Strängnäs stift* i Strängnäs 1910 har i synnerligen värdad och smakfull utstyrsel utkommit (tryckt hos bröderna Lagerström, Sthlm 1910; pris 90 öre). Denna ypperliga vägledning genom

den högintressanta utställningen är i hufvudsak utarbetad af fil. kand., frih. CARL R. AF UGGLAS; afdelningen »Målning» är utförd af docenten JOHNNY ROOSVAL. Vid arbetet har bistånd lämnats af åtskilliga i förordet uppräknade personer.

— *Den svenska psalmboken, några synpunkter* är titeln på ett litet synnerligen beaktansvärdt häfte utgifvet såsom n:o 8 i »Sveriges kristliga studentrörelses skriftserie», men utgör egentligen särtryck ur Örebro h. allm. läroverks årsredogörelse 1909—1910. Författaren är läroverksadjunkten EMIL LIEDGREN. I en not till sid. 50 redogör författaren själf på ett lika anspråkslöst som förträffligt sätt för de intentioner, som vid affattandet af dessa ypperliga »synpunkter» besjälade honom. Han skrifver: »De försök, som här gjorts att i korthet känneteckna psalmers, psalmförfattares och hela psalmdiktningens religiösa egendomlighet, vilja leda intresset till dylika bestämningar af psalmbokens innehåll, men kunna ej alla göra anspråk på objektivt riktig iakttagelse, bl. a. på grund af att psalmhistorien hittills i allmänhet behandlats nästan rent litteratur-historiskt-bibliografiskt, och några undersökningar af psalmdiktningens religionspsykologiska och religionshistoriska bestämdhet knappast företagits. Ett försök af intresse är Wernles lilla arbete om Paul Gerhardt (i samlingen Religionsgeschichtliche Volksbücher). I Theol. Litt. Zeitung 1909, n:r 1 skrifver Köhler (i en recension af Kaweraus bok om Gerhardt): 'Wernle macht hier (i nämnda häfte) den Versuch G:s Lieder in die Dogmengeschichte hineinzustellen. Das sollte für die Methodik der Geschichte des Kirchenliedes fruktifiziert werden. Eine wirkliche *Geschichte* des Kirchenliedes muss *Dogmen-* und *Religions-*geschichte sein.' Betydelsen för *kyrkohistorien* af att på sådant sätt skriva psalmhistoria inses lätt. Först genom studiet af det religiösa lifvets uttryck i kyrkans andaktsböcker (bland hvilka psalmboken är den rikaste) kan man nå fram till den *inre* kyrkohistorien: fromhetslivets historia.» — Otvifvelaktigt lika sanna som inom den nutida kyrkohistoriska forskningen till sin egentliga innebörd allmänt behjärtade ord, om det också icke är så alldeles lätt, som mången menar, att i realiteten tillämpa dem på ett sätt, som fullt motsvarar vetenskapens stränga kraf.

— *Om Peder Månssons s. k. Barnabok och de pedagogiska grundtankarna däri* har fil. licentiaten, teol. kand. HUGO JUNGNER skrifvit en läsvärd uppsats i *Svensk Läroverkstidning*.

Gent emot tidigare författare häfdar förf., att Peder Månsson förhållit sig vida själfständigare till sin förebild — ERASMUS ROTERODAMUS', *Institutio principis christiani* (1516) — än hvad hittills gjorts gällande. Visserligen öfversätter den svenske bearbetaren stundom tämligen ordagrant, men »än meddelar han i sammandrag innehållet af en längre framställning i Institutio, än utför han närmare antydningar hos Erasmus och gör tillämpningar på svenska förhållanden». Så t. ex. sakna handskriftens fjorton sista sidor hvarje motsvarighet till den tyske humanistens verk. Här meddelas en mängd små anekdoter om sjöröfvare, konungars nitälskan för lagen och deras tunga plikter, om modiga hjältar och fega krigare, om förrädares straff och den ömkliga ändalykt, som tyranner alltid till sist fått, sådana som Antiokus Epifanes, Cyrus, Nero, Domitianus, Pilatus och Herodes. Den sistnämnde »drap sigh» »sielffwer» »medh kniff, med hwilkom han skaledet ett eple». (!) Licentiaten JUNGNER sammanfattar sitt omdöme om Barnaboken i uttalandet, att den bådär en ny dag för skolornas lärjungar och framhåller nya ideal, som skulle förverkligas vid de ungas uppfostran. Såsom ett dokument från humanismens inbrytande nydaningstid i Sverige har Barnaboken sin betydelse. I dess slutord finner förf:n ett karakteristiskt uttryck för den anda, som genomgår boken: *therfore är aldremesth älskandes mildhet*.

LITTERATURÖFVERSIKTER, ANMÄLNINGAR
OCH GRANSKNINGAR

Framställningar af modernismens historia.

För den, som vill intränga i modernismens väsen, är naturligen studiet af modernisternas egna skrifter bredvid inkvisitionens Syllabus och Pius X:s encyklika »Pascendi» af 1907 den enda riktiga vägen. Det kanske då ligger mera vikt på att få sensoriet öppnadt för katolska tankegångar och katolskt känslolif än att skaffa sig stor beläsenhet; modernismens bärande idéer finnas starkt koncentrerade i några programmatiska skrifter af de ledande männen. Jag skulle här i första hand vilja nämna A. LOISY: »L'évangile et l'église» (4 uppl. 1908) och »Simples réflexions» (1908), LE ROY: Dogme et critique (1907), G. TYRRELL: »Through Scylla and Charybdis» (1907) och »Medievalism» (1908, kanske den mest pregnanta af alla, i fransk öfversättning träffande betitlad: »Suis-je catholique?»), samt de två anonyma italienska »Una crisi d'anime nel cattolicesimo» Firenze 1907, och »Il programma dei modernisti» Roma 1907. Härtill må ock läggas flere arbeten af modernisten abbé A. HOUTIN, hvilka gifva utomordentligt intressanta inblickar i katolicismens inre lif i vår tid: »L'Américanisme» 1904, »Mes difficultés avec mon Evêque» 1903, »La Question Biblique chez les catholiques de France», 2 delar, 2 uppl. 1902 och 1907, »Un prêtre marié» 1908, »La crise du Clergé en France», 2 uppl. 1908, m. fl. — Men bredvid dessa och andra liknande modernistiska arbeten af första rang behöfver nog den intresserade äfven mera öfversiktliga framställningar af rörelsen i dess helhet och dess hittills tillryggalagda historia, med det försvar eller den kritik, som från utomstående kan gifvas. Ty dylika sammanfattande framställningar af värde ha knappast ännu gifvits af modernisterna själfva, hvilka stå midt uppe i striden; det arbetet har skötts af protestanter, »libres penseurs» eller ultramontaner. Då modernismen redan har två årtionden bakom sig och är en starkt

framträdande faktor i kyrkans nyaste historia, torde en anmälan af några af dessa historiska framställningar försvara sin plats i Årsskriften. För öfrigt hänvisas till, hvad jag ofvan i uppsatsen »Franciskusproblemet» anfört.

GIUSEPPE PREZZOLINI: *Il cattolismo rosso*. Napoli, Ricciardi 1908, XX+351 s., 4 Lire.

Detta arbete nämnes först, emedan det synes mig vara det intressantaste, som hittills utkommit. Författaren är italiensk journalist, numera verksam i Florens. Hans ståndpunkt är den i Italien vanliga »fritänkarens», hvilken lefver på en sorts idcell filosofisk religiositet men kommit utanför den positiva kristendomen och gent emot alla de historiskt gifna kyrkoformerna riktar sträng kritik. Kristendomens berättigande ligger för honom — äfven därutinnan är han en typisk italienare — däri, om den är mäktig skapa en social omgestaltning af samfundet i demokratisk anda. Hans styrka ligger i hans katolsk-filosofiska bildning, hans oerhörda beläsenhet i modernistlitteraturen och hans trots »fritänkeriet» i romansk katolsk atmosfär formade tänkande, hvilket allt ger honom möjlighet att med nödig tankeanpassning följa modernismen i dess skiftande former — och kritisera den. Ty för honom blir modernismen, om ock framvuxen ur fruktansvärda missförhållanden, ett misslyckadt försök att häfva detta onda, en olöslig motsägelse inom katolicismens sköte, hvilken måste blifva krossad eller följdriktigt mynna ut i protestantismen. Och för Prezzolini är protestantismen sämre än katolicismen; vi möta hos honom sydländingens vanliga totala oförståelse för protestantismens väsen. Skillnaden mellan katolicism och protestantism ligger däri, att den förra finner en fortgående sanningsmeddelelse i historien, den senare är bunden vid evangeliet. Där ligger sanningen uppenbarad hel och oföränderlig, lik en skatt som ej mera bär ränta, oförmögen af tillväxt. För protestanten är det religiösa lifvet en blick in i det förflutna; protestantismen tedde sig visserligen som ett steg framåt i religionens värld, men i verkligheten var den ett steg tillbaka, en reaktionär revolution (sid. 146).

En kort skissering af några partier i Prezzolinis bok skall ge en ytterligare antydning om, huru han uppfattar modernismen.

Som inledning har han ett kapitel: »*Come il Cattolismo si trovi ad aver bisogno d'una riforma.*» Det innehåller en mörkande skildring af katolicismens inre tillstånd för närvarande i de romerska länderna, främst Italien; alldeles oafsedt hvad boken har att säga om modernismen, är den af största intresse genom sin teckning af den nutida katolicismen, af dess praxis i inledningskapitlet, dess principer i de följande afdelningarna. Tyvärr förbjuder mig utrymmet att göra ett referat af inledningen, så lockande det än vore; här är ingen apostat, som förer det blinda hatets tal mot sin förra tro, utan en nykter och kritisk journalist, filosof och historiker, som följt med händelserna in i detalj mer än de flesta. Jag hänvisar blott till paragraferna om kampen mot protestantismen med fruktans och afstängningens vapen, prästbildningsanstalternas tillstånd, prästernas intellektuella och moraliska ståndpunkt, fetischismen, kyrkans ekonomiska taktik, Englands och Amerikas inflytande, thomismens herravälde, ställningen till socialismen, bibelkritiken (»katoliken tror på kyrkan, ej emedan den har evangeliet, utan han tror bibeln, emedan kyrkan garanterar den», s. 60), den katolska pressen, etc. Till inledningen följer, liksom efter hvarje kapitel, noter, hvilka — som författaren i företalet påpekar — ofta innehålla lika viktigt material som framställningen; det är i dessa noter, man ock möter hänvisningar till och citat ur modernistisk och antimodernistisk litteratur i en utsträckning, som gör Prezzolinis bok till en enastående bibliografi öfver rörelsens hela utveckling. (Man lägge här ock, s. 81, märke till den helige Franciskus' betydelse för modernismen.)

Katolicismen behöfver reformeras. Men katolska kyrkan har a) en lära, b) en historia, c) en auktoritet. Modernisterna vilja reformera det, som i allmänna uppfattningen gäller som katolsk lära och historia; men därvid stöta de samman med auktoriteten och måste följaktligen söka ändra äfven den. Så finner Prezzolini modernismens historia fördela sig på tre kapitel: I *Riforme dottrinali*, II *Le riforme della storia*, III *Le riforme dell'autoria*. Men på alla reformområden visar sig inom modernismen två hufvudriktningar: den Newmanska, den inre mystiska, hvilken går tillbaka till kristendomens källor — och den Loisy'ska, yttre kritiska, hvilken går framåt med tysk grundlighet. De båda äro skilda till ursprung och slutmål; i den ena härskar antiintellektualismen, i den andra förnuftet och bokstafsträldomen;

men de hafva ock gemensamma drag, och under det hårda trycket från den katolska auktoriteten kämpa de sida vid sida, ofta af både vänner och fiender identifierade (s. 89 f.).

I kap. I, *Riforme dottrinali*, tar så Prezzolini först upp till behandling reformens förelöpare, den antiintellektualistiska strömningen, NEWMAN, »bredvid Leo XIII det 19:e århundradets mest betydande katolik», genom sina två grundidéer — läran om samtycket och läran om dogmats utveckling — utgångspunkten för hela den nykatolska tanken och allt fort af betydelse ej blott som nyskaparen utan ock som det skyddande namnet för de nya lärorna; vidare PASCAL, en äldre men dock i viss mening modernare och djupare förelöpare till modernismen, först i 20:e århundradets morgonrodnad klarare belyst, fader till nykatolicismens apologetik, immanensens, hjärtats apologetik, och till nationell fransk religiositet; den nyidealistiska filosofiska riktning, hvars första banérförare i Frankrike blefvo matematikerna POINCARÉ och LE ROY, och hvilken förde fram idén om vetenskapen som blott en ekonomisk öfverenskommelse för att kunna verka men ej en direkt kunskap om verkligheten: »vetenskapen är för naturen detsamma som en landskarta är för landet» (s. 98 f.), och därför »svika dess undersökningsmetoder, då det är fråga om utforskande af själens innersta» (s. 102); BOUTROUX' och BERGSON'S »philosophie nouvelle», »*la filosofia della contingenza*» (tillfällighetens filosofi), hvilken genom sin afvoghet mot filosofisk intellektualism och dialektik medfört stark avoghet äfven mot den skolastiska och förståndsmässiga teologien, hvaremot den betonar det religiösa lifvet som viktigare än den religiösa formeln, teologien; dess originellaste bärare är nu modernisten MAURICE BLONDEL; slutligen den anglosaxiska *pragmatismen*, den franska »philosophie de l'action», som dock blott mera indirekt kunnat tjäna den radikalare delen af »den röda katolicismen». — Prezzolini finner sig härmed hafva uppvisat, huru väl bearbetad marken var: en bristfällig katolicism, och midt i denna en religiös förelöpare: Newman; en rasens och den litterära traditionens förelöpare: Pascal; en rörelse som aflägsnar hindren: den vetenskapliga ökonomismen; en filosofi som lämnar idéerna: tillfällighetens filosofi; och en reserverad bundsförvant: pragmatismen. Här sättes nu modernismen in.

Det gäller då 1) trons faktum och 2) trons föremål, eller 1) huru man tror och 2) hvad man tror, den religiösa känslan

och det religiösa dogmat. Prezzolini behandlar först n:o 1: *Come si crede*, och utvecklar här närmare Newmans lära om samtycket, hans faktiska närmande till fideismen och häfdande af samvetets rätt (»det finnes ingen sann lydnad, där den ej är frivillig») och hans revolutionära betonande af den troende som katolicismens sanna medelpunkt (»kyrkan är gjord för den troende och icke denne för kyrkan»), hvarur nykatolikerna nu hämta sin fordran, att man skall vara katolik af öfvertygelse, ej på befallning (jfr äfven den berömde franske katolske historikern P. IMBART DE LA TOUR'S intressanta arbete: »Des conditions d'une renaissance religieuse et sociale en France» 1907). Man skall först lyda sitt samvete, därefter påfven. Vidare tecknar P. den modernistiska apologetiken och krafvet på, att den unga prästen känner till bibelkritik etc., om han skall polemisera där- emot; hurusom basis för den nya apologetiken lades af Blondel från 1893 och utbyggdes af LABERTHONNIERE och »la philosophie de l'action»: man kan icke öfverlämna sin religion åt prästen, biktfadern och mässan, utan man måste genom individuell arbete nå personlig afgörelse; och man måste erkänna, att Gud är immanent och verksam ej blott i katolska kyrkan utan i hela mänskligheten (TYRRELL).

Prezzolini öfvergår så till *Cosa si crede*, hvad man tror, dogmat. Kampen om dogmat är den viktigaste, emedan den i sig innefattar nästan alla modernismens motiv; den är ock full af vidtgående konsekvenser för framtidens katolicism. Det var LE ROY'S »Dogme et Critique», som här slog igenom ock blef modernismens program. Hans tes var enkel och framställd med stor klarhet: teoretiskt är dogmen väsentligen *negativ*, betyder ett uteslutande och fördömande af vissa irrläror mera än en positiv sanning; men dogmat är icke blott teoretiskt, det har framför allt en praktisk mening, vill vara en formulerad regel för praktiskt kristet lif; därför är bifall till dogmat en akt af frihet, ej en intellektets underkastelse. Men därför kan ock dogmat hafva en utveckling, en historia. Dogmhistoria, det blef modernisternas för katolska kyrkan skandalösaste lära. Huru hänsynslöst långt modernismen här kunnat gå, visar P. genom att anföra en mycket märkvärdig anonym skrift »Lettres Romaines» 1904, sannolikt af baron VON HYGEL. Och äfven här- uti hafva nykatolikerna kunnat gömma sig bakom Newmans auktoritet; år 1845 utgaf denne sin »Kristna lärans utveckling»

(hvilken bok öfverlämnar åt modernisterna deras vapen mot protestantismen). Det är i detta sammanhang, som P. beskyller protestantismen för att icke medgifva historisk utveckling; mot Harnacks »Wesen des Christentums» sätter han som vida högre stående Loisy »Evangile et l'église». Men P. är kritisk äfven mot Newman-Loisy historiebetraktelse och deras därpå byggda apologi mot protestantismen; han citerar gillande A. SABATIER i »Les religions de l'autorité et la religion de l'esprit»: »Det finnes blott ett medel att rädda den katolska lärans karaktär af ofelbar. Man måste gudomliggöra kyrkan själf, så att alla hennes verk och produkter blifva gudomliga. För den skull kanoniserar man hennes hela historia och gör alla hennes moment öfvernaturliga» (s. 168). — Modernisternas föreställning är naturligen full af tankar på den nuvarande katolicismens framåtskridande till nya former; starkast uttrycker sig Tyrrell i »A much abused Letter»: »Är Guds arm vorden för kort att än en gång forma Abrahams ben af lera? Kunde ej katolicismen tänkas dö som judendomen för att slutligen åter uppstå i en högre och friare form?» Men när det gäller att säga, i hvilken riktning modernisterna önska dessa nya formers utbildning, då röra de sig blott med oklara bilder. Tydligast gör sig deras reformkraf fattbart i fråga om undervisningen; ett högre bildadt klerus är deras hjärtat närmast liggande ideal. Modernismen är framför allt en hufvudets, intellektets kris. Där finnes ock en social och en rent inre mystiskt-etisk riktning; men den starkaste är den, som vädjar till förståndet och vetenskapen; därefter kommer den sociala. Teologiens förbättring och den därför nödvändiga vetenskapliga friheten är det samlande programmet. Prezzolini anför s. 173—181 en rad utdrag ur en anonym skrift »Mes difficultés de catholique romain» från 1906, hvilken väl kan betecknas som en *Summa modernorum*. Där angripas bl. a. den romerska synd- och nådeläran, bikten, sakramentsläran, prästadömet, olikheter etc.; dess satser gifva anledning att beteckna skriften och därmed hela modernistprogrammet som innerst genomsyradt af »protestantisk rationalism.» Modernismens skillnad från protestantismen framträder kanske tydligast i dess värdering af den yttre kulturen, ehuru väl den här enligt P. befinner sig i en olöslig motsägelse, som blott i Amerika synes kunna till viss grad utjämnas. Mässan måste

som medelpunkt i den katolska religionen enligt P. vika för ekonomiska intressegemenskaper.

Prezzolini gör till sist rekapitulationsvis en sammanfattning af de olika strömningarna inom modernismen: Blondel, Tyrrell, Hügel, Loisy, Fogazzaro, Minocchi, Murri. Det är ett tecken till lif, ett försvar för modernismen, att den är full af motsatser. Af alla dess strömningar skattar P. Murri högst. Om han ville inskränka sig till det rent sociala området, skulle han måhända äga framtiden; af alla modernistiska riktningar är i alla händelser hans den mest katolska och därför den, som är mest duglig att bereda katolska kyrkan nya segrar, äfven om modernisterna själfva som sina skyddshelgon betrakta Blondel, Loisy och Tyrrell, den sistnämnde till och med som en sorts påfve (Tyrrell afled förra sommaren, anmälares anm.). Med en betraktelse öfver konflikten mellan tro och vetande avslutas första kapitlet.

Kapitel II, *Le riforme della storia*, börjar med ett skärskådande af katolikens ställning till historien; att vara katolik är att erkänna ej blott läran utan äfven historiens arf och att hafva viljan att fortsätta det. Häraf kommer för katoliken svårigheten af kritik på historien, såväl i bibelkritikens som kyrkohistoriekritikens form; det måste komma till en kris för den historiska kritikens män. P. nämner som typer abbé Houtin med det kyliga historiska sinnet och smaken för lärdom, von Hygel, där historikern höljes af mystikens slöja, och Loisy, som helst af allt ville undvika skandaler, men som i rikt mått fått genomlefva dem. Han är den radikalaste af alla, ty han är den noggrannaste, hänsynslösaste i sitt sanningssökande. För honom finnes ingen Kristi historiska uppståndelse, intet under, etc.; hela historien, sådan Loisy framställer den, blir i verkligheten en de kristna masshallucinationernas historia. Och ändock påstår han sig kunna förblifva katolik. Här måste katolicismen reagera. Dess mytologisk-legendära karaktär ensamt skänker katoliken hans särställning i världen; utan den blefve den troende en vanlig människa. Skulle bibelkritik och kritisk historieforskning få obegränsadt bedrivas, så skulle nio tiondelar af alla relikur blifva värdelösa, elfva tolfte delar af alla sanktuarier och heliga platser förlora sin betydelse; de breda lagren, som mest lefva af kultens materiellaste delar, skulle blifva utan hvarje religion; med klerus skulle det gå på samma vis, ty större delen däraf

är lika fetischistiskt som sin hjord, och dess ekonomiska existensmöjlighet skulle upphöra, om sakramenten ej längre betaltes (s. 244 f.). Prezzolinis slutomdöme efter hans utförliga undersökning af bibelkritik och katolicism blir den, att den kritiska strömningen inom modernismen jagar efter ett absurdt ideal; den vill nå fram till anden genom att blott syssla med bokstafven. Ty de katolska traditionalisterna beteckna enligt P. med rätta bibelkritiken som en bokstafsströmning; de yttringar af antiintellektualism, som där framkomma, äro blott en afart af intellektualismen. Från sina böcker, från sin lärdom blicka bildningsmodernisterna med förakt på kardinalen eller den enfaldige landtprästen. I stolt själfkänsla arbeta de på att döda det mystiska lifvets sista brodd, under det att de äro uppfyllda af föreställningen om att gifva katolicismen dess sundhet åter. Katolicismen kan måhända i framtiden af politik antaga några af kritikens slutsatser, men den kan aldrig upptaga dess forskningsmetod, hvilken slår ned allt, som ej består inför den historiska forskningen. — Och det ironiska är härvid, att ortodoxerna visa samma beroende af bokstafven som modernisterna, blott i annan mening; de ena bero af tridentinerkonciliets bibel, de andre af de tyska professorernas Babel-Bibel-entusiasm. Den gamla och den nya bokstafstrons män kunde godt räcka hvarandra händerna; utanför dem alla går andens väg.

Kapitel III, *Le riforme dell' autorità*, uppvisar det för modernisterna olösliga problem, som möter dem i det stora hindret: auktoriteten. Här behandlar Prezzolini amerikanismen, den politiska lydnaden, frågan om kyrkans politiska tvångsmakt (där modernisterna påyrka principiell tolerans äfven mot kättare), index och dess konsekvenser, Pius IX:s syllabus och ofelbarhetsdogmen. I den sistnämnda ligger modernisternas största krux; P. gisslar konsekvenserna af deras ställning till ofelbarheten, deras däraf framkallade förkärlek för anonymitet, deras sökta omtolkningar af fakta, spetsfundiga uppdelningar (kritik och criticism, tradition och traditionalism etc.), och slingrande underkastelser, allt detta ej följder af någon moralisk svaghet utan af en ohållbar ståndpunkt. Så har ock det sista målet för »i cattolici rossi» blifvit att skapa en konstitutionell påfve, att få det jesuitiskt-aristokratiska påfvebegreppet utbytt mot ett lekmanndemokratiskt. Lekmännen skola återfå sin plats i kyrkan, prästerna skola icke mera vara kyrkans herrar utan dess tjänare;

katolska kyrkan skall uppgifva sin militära författning och antaga en ny, däri individen kommer till sin rätt. Tyrrell är med sitt medvetna motstånd mot sina andliga öfverordnade och sin lydnad mot den andliga kyrkan ett exempel för den kommande katolicismen. — Därmed slutar de katolska reformvännernas program. Och Prezzolini bedömer det så (s. 280): »Confesso però che non riesco a capire come un tale ragionamento non sia puro Protestantismo, e non vedo in che differisca dalla resistenza di Lutero che pure credeva a una Chiesa spirituale superiore agli ordini dei superiori, la quale avrebbe raccolto il suffragio del futuro» (jag bekänner, att jag icke förstår, hvarför en sådan ståndpunkt icke är ren protestantism; och jag inser icke, hvaruti den skiljer sig från Luthers motstånd, han som ju också trodde på en andlig kyrka, som stod öfver sina högst uppsatta representanters förordningar och som skulle vara hjälpen för framtiden).

Författaren tillägger ett kortare 4:e kapitel: *Nel campo dei cattolici rossi*, och en sammanfattning: *Cristianesimo e Cattolicismo*, däri han ytterligare på ett delvis mycket inträngande sätt upptar frågan om, hvad katolicismen och kristendomen till sitt väsen äro, och hvari han kommer med påståendet, att den demokratiska lekmannastaten håller på att öfvertaga alla den katolska kyrkans bestående värden; den är den verkliga nya katolicismen. Kampen mellan traditionalister och modernister är därför i verkligheten en kamp med förrostade vapen, en kamp inom en sekt, som är i utdöende. Katolska kyrkan har ej mera något stort positivt arbete att göra, blott en del sjukvård och undervisning. Då förstå vi ock ett grunddrag i den kris, som nu skakar den romerska katolicismen. Kyrkan är aristokratisk, består egentligen af klerus; men de unga prästerna ha ingen härlig, stor, framtidsrik uppgift, intet verkligt arbete, och så växer i deras inre missnöjet och slutligen hatet. Den katolska krisen är från en sida sedd intet annat än »*la crisi d'osio di un'aristocrazia disoccupata*» (hatets kris inom en sysslös aristokrati). Detta onda, som är sammansatt af arbetslöshet och hat, slår ut på olika vis såsom mystik, kritik, underdånighet — alla tre de medel, med hvilka modernisterna kämpa, men som intet värde hafva. Folket begär ej af prästerna en trovärdigare mytologi och mera autentiska helgonbilder: folket fordrar af prästkasten social nytta — då är det beredt att tro

allt. Moderniströrelsen inskränker sig ännu till den latinska rasen. Rörelsen är teoretisk, abstrakt, revolutionär, lydande »raison raisonnée», som en gång framkallat franska revolutionen. I öfriga, ej latinska länder kan katolicismen ännu bjuda motstånd, emedan den bevarat en praktiskt verksam social karaktär. Pafvedomets stora villfarelse är, att det ej inser, att den kristna demokratin skulle kunna blifva dess räddning. Att göra Murri till kardinal, det vore en sann och klok katolsk gärning. Pafven borde en dag träda ned ur Vatikanen med Murri som följeslagare, gå bort och hälsa och välsigna någon af de syndikalistiska grupperna; det skulle vara den rätta »l'action papale» för att rädda den romerska katolicismen. Men det sker ej, och tiden är redan försutten. »Il Cattolismo romano muore, e ciò che vive è il Cattolismo umano.»

JOHANNES KÜBEL: *Geschichte des katholischen Modernismus*. Tübingen, Mohr 1909, XII + 260 s., 4 M.

Närmast efter Prezzolinis verk i värde skulle jag vilja sätta Frankfurt-pastorn Kübels. Hvad som är Prezzolinis styrka: den inträngande analysen af modernismens och traditionalismens tankegångar, den andliga smidigheten vid bedömandet och den katolsk-filosofiska bildningen, det är Kübels svaghet. Men hvad man saknar hos Prezzolini: sinne för kristendomens rent religiösa värde och uppgifter, och en klar överblick huru modernismens historia hittills faktiskt förlupit, det finner man på bästa vis tillgodosedt hos Kübel. Han analyserar föga, men han berättar och refererar sakrikt. Han gifver ock en värdefull uppslagsbok för data och fakta, kronologiskt ordnade efter geografiska synpunkter, och möjliggör därigenom en jämförelsevis lättvunnen orientering öfver modernismens yttre historia. Kübels egen ståndpunkt karakteriseras af den för protestanten rätt naturliga sympatien för den nya rörelsen, hvilken han hoppas eller åtminstone önskar skola kunna lyfta katolicismen på ett högre plan. Särskildt starkt betonar han den andliga bildningens betydelse för kristendomen, den vetenskapliga forskningens värde för det religiösa lifvet; på denna punkt framträder på drastiskt sätt olikheten mellan hans protestantiska och Prezzolinis katolska

syn på religionens värld. För öfrigt erkänner han, att situationen för modernismen är mycket kritisk, och att katolicismen mer än en gång visat sig kunna med yttre maktmedel krossa rörelser, hvilka dock i sig burit sanna och lifgifvande tankar. (Kübels intresse för och duglighet att följa med och skärskåda samtidens viktigaste religiösa företeelser öfver hela det kristna området har fått ett öppet erkännande, då han på uppdrag från och med 1910 öfvertagit redaktörskapet af den viktiga, tyvärr allt för mycket förbisedda tidskriften »Chronik der christlichen Welt».)

Innehållet i Kübels bok behöfver jag här icke länge dröja vid, på svenska finnes ett utförligt och godt referat af AXEL KLINT i Bibelforskaren 1909 hft 5. Kübel börjar med en teckning af det nuvarande läget, öfvergår därpå till modernismens historia, hvars utgångspunkt han finner i »amerikanismen»; en fortsättning af denna ser han i »HERMAN SCHELL'S ideal-katolicism», åt hvilken han ägnar 45 sidor. Härifrån är öfvergången naturlig till »de tyska reformkatolikerna» (ALBERT ERHARD, JOSEF MÜLLER m. fl.), hvilka beteckna kompromissen mellan modernismen och påfvedömet; äfven Kübel erkänner, att det aldrig kommit till någon verklig modernistisk kris i Tyskland. --- Som rätt är ägnar författaren ett utförligt kapitel (52 s.) åt den franska modernismen; här stå de teologiska grundproblemen om den moderna filosofien och om bibelkritiken i förgrunden. Påfvens encyklika mot modernismen framhäfver ju också Loisy's bibelkritik och Blondels immanensfilosofi som de förnämsta häfstängerna för kätteriet. Vi möta här ock efter en utförlig inledning referat af Blondel, Laberthonnière, Le Roy, nationalkongresserna af franska präster 1896 och 1900, samt Alfred Loisy, åt hvilken en särskild afdelning ägnas. --- 6:e kapitlet behandlar »modernismen i Italien, England och öfriga länder». I Italien möta oss bl. a. Minocchi, Semeria Bonomelli och Murri; stort nummer göres af Fogazzaros »Il santo»; eljes synes Kübel underskatta rörelsens betydelse i Italien, där den dock f. n. har sin hufvudhård. För Englands vidkommande stå naturligen Manning, Newman, von Hügel och Tyrell i förgrunden. För Spanien nämnes diktaren Pey-Ordeix, för Österrike Los-von-Rom-rörelsen.

Största omfanget äger nästa kapitel: »Pius X:s kamp mot modernisterna», hvori naturligen medelpunkten utgöres af syllabus

»*Lamentabili*» af 3 juli och encyklikan »*Pascendi*» af 8 sept. 1907 samt modernisternas motskrifter, särskildt »*Programma dei modernisti*» och »*Lendemains d'Encyclique*», samt de tyska opinionsyttringarna. — I ett sista kapitel behandlas »modernismens framtid». »Hvem skall behålla fältet, påfvedömet skolastik eller modernismens sanning? Det skall till stor del bero däraf, om encyklikan Pascendi är infallibel och irreformabel eller ej» (s. 208). Och författaren tröstar sig med, att den dock ej kan sägas utgöra en ex cathedra gifven lärodefinition. Här har Kübel liksom så många andra protestanter fallit för den modernistiska, enligt min uppfattning oriktiga meningen, att man kan tudela de påfliga edikten, och att alla, som ej uttryckligen beteckna sig som ofelbara, äfven från katolsk ståndpunkt kunna diskuteras och angripas. Påfvedömet själf har varit klokare än att genom att beteckna någon enda bulla som ofelbar beröfva öfriga encyklikor denna auktoritet; det har vetat att just genom sin tystnad på denna punkt moraliskt och de facto för alla sina kyrkan i dess helhet rörande åtgärder taga ofelbarheten i anspråk. Modernismens hopp att undvika »Pascendis» konsekvenser, emedan den skulle sakna infallibilitetens hallstämpel, har redan grusats. — Äfven Kübels bok är försedd med talrika noter med litteraturanvisningar och citat, hvilka för Tysklands vidkommande på ett lyckligt sätt komplettera Prezzolinis.

KARL HOLL: *Modernismus*, Religionsgeschichtliche Volksbücher, Mohr 1908, 48 s. 0,60 M.

Holl har förut vunnit sin berömmelse som forskare inom den grekisk-katolska medeltidsmystikens område; därpå har han kommit med intressanta undersökningar till reformationstiden och dess främste män (Luther, Loyola, Calvin); här föreliggande föredrag visar honom i fullt arbete med den nyaste kyrkohistories till symboliken öfverglidande problem. Om Kübel nöjer sig med att i moderniststriden se den svåraste inre krisen i katolska kyrkan sedan Vatikankonciliet 1870, så menar Holl, att den i principiell skärpa lämnar alla kriser sedan reformationens dagar bakom sig. Dess innebörd och gång uppfattar han ungefär som följer. Utgångspunkten är katolska kyrkans under

19:de årh. skedda aflägsnande från modern vetenskap och kultur. Mest kritisk blef ofelbarhetsdogmen; men denna gaf ock den vetenskapliga strömningen inom katolicismen genom en bakport friare rum (Holl har här samma tolkning af ofelbarheten som Kübel); och den glänsande blomstringen inom den protestantiska forskningen på 1870- och 1880-talen dref på. Oberoende af hvarandra framträdde samtidigt i en rad länder de tendenser, som man nu kallar modernismen. Året 1890 kan sättas som det egentliga begynnelseåret.

Först behandlar Holl Tyskland, där Schell drifven af Leo Taxil-skandalen och katolikernas sjunkande bildning yrkade reformer; lekmanneelementets större rätt, större vetenskaplig frihet, mera nationellt kulturarbete. Af samma anda besjälades de två betydande historici KRAUS och FUNK, fast de voro försiktiga, samt Ehrhard, hvilken liksom Schell dock nödgades officiellt böja sig (jfr. S. MINOCCHI: *La crisi odierna del cattolismo in Germania*, Firenze 1907). I Tyskland är visserligen ej den katolska vetenskapligheten nu utdöd, men man undviker skyggt brännande problem och håller sig till urkundforskning och litterärkritik, tydligen på grund äfven af den strama disciplinen inom centrum och af fruktan för protestantismen (Minocchi och Holl). — Först efter 1900 träder Frankrike i förgrunden. Ett historiskt sinne hade där fostrats, framför allt genom den berömde DUCHESNE; men här gick den historiska forskningen djärft in på de centrala problemen. Holl skildrar så Loisy och huru denne förvandlar alla absoluta institutioner till relativa värden, räddande sin katolicism genom begreppsdistinktioner: vetenskaplig och kyrklig exeges, trons Kristus och historiens Kristus, etc. Loisy fick stöd af den oberoende af honom utbildade nykantianska filosofien, hvars grundare voro Bergson och Blondel. — Från Frankrike fortplantade sig rörelsen till Italien, där det sociala intresset kom att med Murri stå i medelpunkten, Fogazzaro's »Il santo» tillmätes däremot af Holl ej så stort värde; F. står i verkligheten den vulgära katolska fromheten mycket nära. — Värdefullast var emellertid det tillskott, som rörelsen fick från England. Den gick här ut på en ombildning, en modernisering af katolicismens etiska principer, redan i förstadiet »amerikanismen». Den engelska katolicismen är ock rätt olika fastlandets, tack vare det starka protestantiska inslaget, som är dess lifgivande kraft. Både

HECKER, Manning och framför allt Newman förråda äfven som katoliker tydligen sin protestantiska förtid, främst i betonandet af samvetets högsta rätt, till och med gent emot påfvens befallningar. Och detsamma gäller i fullt mått Tyrrell. Han är enligt Holl modernismens ädlaste gestalt, särskildt sympatisk för en protestant därför att hos honom de *religiösa* motiven äro renast och starkast; i katolicismen drager han öfverallt ut det sunda evangeliska (Denna Holls värdering af Tyrrells protestantiska grundton synes mig fullt riktig). Det går ett manligt, mot all sentimentalitet afvogt drag genom hans kristendom. Hos honom kommer därtill språkets underbart enkla skönhet; däri är han en mästare i sin tid. Han är en konservativ natur, som förstår att anderikt försvara katolska kyrkan och hennes institutioner, t. o. m. rosenkransen; men öfverallt upplöser han det kyrkligt materiella i bilder, symboler; hvad han tar fram är hvad han själf upplefvat som lefvande religion. Liksom i Loisy modernismen nått sin vetenskapliga höjdpunkt, så har den nått sin religiösa kulmen i Tyrrell. — Holl finner nu ock, att på modernismens höjdpunkt det blir klart, att dess många olika riktningar och idéer öfverallt samstämma (huru olika dömer ej Prezzolini!); det innerst drifvande är öfverallt behovet att bilda sig en personlig öfvertygelse om sin religion, känslan af att religionen har sitt egentliga säte i det personliga lifvet. Mot protestantismen söker man då afgränsa sig genom det vanliga katolska (ofvan hos Prezzolini refererade) resonnemanget om protestantismen som det religiösa stillaståendet, bundenheten vid den döde Kristus, katolicismen däremot som utvecklingen, bygandet på den lefvande Kristus. Modernisterna känna sig som reformkräfvande men äkta katoliker.

Så dömde ej den officiella kyrkan. Pius X, hos hvilken modernisterna på grund af hans personliga fromhet och starka sedliga nitälskan trodde sig kunna finna bästa förståelsen, blef deras hänsynslösaste fiende. Och Holl gifver i det hela Pius X rätt såväl i hans teckning af modernismen i den omskrifna encyklikan »Pascendi» som, från äkta katolsk ståndpunkt sedt, i hans fördömande af och kraftåtgärder mot rörelsen. Om man tar i betraktande den i sakens natur liggande svårigheten att karakterisera en så oscillerande företeelse, så måste man gifva de påfliga teologerna vittnesbördet, att de ej illa lärt sin uppgift. De hafva fullkomligt riktigt förstått hufvudpunkten, att moder-

nismen betyder de moderna religionspsykologiska och historiska metodernas användande på katolska kyrkans system, och att den därigenom är en dödsfiende till katolska kyrkan. — Denna Holls uppfattning af encyklikan torde blifva den mest omstridda punkten i hans framställning. Att modernisterna ej gilla den är själfallet. De anse encyklikan vara en okunnighetens förvrängning, som icke träffar någon. Men de äro ju som katoliker bundna vid att böja sig för den. Här har nu skapats en form af underkastelse, som för oss är föga sympatisk; man böjer sig i det yttre, såsom officeren i fält lyder sin chef, men man uppger därmed ej sin öfvertygelse och behöfver det ej, då encyklikan ej är utfärdad »ex cathedra Petri» utan blott är af disciplinär natur. Efter detta schema ha vi sett Schell, Loisy, Tyrrell, Ehrhard underkasta sig. Loisy och Tyrrell ha dock omedelbart förklarat, att denna underkastelse ej betyder återkallelse; och de ha ock träffats af excommunicationens för en katolik oerhörddt svåra slag.

Huru skall kampen sluta? Holl menar, att i Tyskland kommer det ej till någon verklig modernism; där blir det blott underkastelse. I Italien och andra länder står saken annorlunda; där möter öppet motstånd mot encyklikan, om än oftast behäftadt med anonymitetens svaghet. Men Holl tror ej på någon seger; modernisternas ideal lider af inre motsägelse; katolska kyrkan reformerad enligt deras fordringar vore ej mera den katolska kyrkan; och till sist hvad som för oss väger tyngst: äfven hos de mest betydande modernisterna fattas denna den personliga religiositetens fördjupning, som Luthers rättfärdiggörelselära innebär. Detta hindrar ej, att vi känna varm sympati för och erkänna den sedliga högheten hos sådana män som Loisy och Tyrrell, hvilka öppet bekänna sin ståndpunkt, medgifva svagheten i sin ställning men säga ifrån, att de trots denna vilja tillhöra sin kyrka äfven om den bannlyser dem, och med ädelt allvar taga på sig det martyrium, som därmed följer, i känslan af att genom deras lidande något bättre och renare än de förstått kan växa fram. Och här ligger ett framtidshopp; ty den som handlar i sådant sinne, måste dock till slut så ut välsignelse.

PAUL SABATIER: *Les modernistes*, 4 éd. Paris Fischbacher 1909, LIV + 256 s., 3,50 fr.

Denna bok står närmare Prezzolini än de tyska arbetena så till vida, att den mindre sysslar med modernismens historia och personligheter än med dess bärande idéer. Men eljes är den en direkt motsättning till P.; om den italienska journalisten öfverallt fann de modernistiska ideerna omöjliga inom katolicismens ram och odugliga för kristendomen, så ser Sabatier i dem den mest äkta katolicismen uttryckt (»om man ville gifva modernisterna deras rätta namn, skulle man helt kort och godt kalla dem katoliker. Detta äro de i själfva verket fullständigt, både i ordets religiösa, filosofiska och historiska mening», s. 24); de bilda en insats i kristendomens utveckling, som i verkligheten när högre än protestantismen (»protestantens passion för oberoende tenderar att göra honom isolerad . . . hans hem är för honom alltid skönare än templet eller kyrkan, där han möter sina bröder . . . modernisten däremot har den djupa instinkten, att människan ej är komplett i sin isolering. — På denna höjd och med detta allvar är katolicismen ej en religion, den är religionen. — Modernismen är en andlig vår, som gifver lif åt allt», s. 25—29.)

I den första hänförelsen för de förföljda modernisternas sak (jfr uppsatsen »Franciskusproblemet») höll Sabatier våren 1908 några föreläsningar i London; det är dessa, som bilda grundstommen af här föreliggande bok, och däri ofvan citerade satser förekomma. Denna positiva framställning omfattar blott 120 sidor, men till densamma ha fogats dels ett längre företal, dels den exakta texten till syllabus »Lamentabili», encyklikan »Pas-cendi» och en fransk modernistisk programskrift »Supplique d'un groupe de catholiques français au Pape Pie X» (sept. 1906). Bifogandet af de påfliga dokumenten är naturligen af stort värde, då man ständigt utan större besvär kan göra jämförelser och kontrollera polemiken mot dem. Hvad själfva framställningen beträffar, måste det nog sägas, att den trots många fina iakttagelser och djupa inblickar i katolicismens nuvarande läge ej är så gifvande, som man kunde vänta; den är en glödande lofsång till modernismen, där ej blott kritiken alldeles förstummats och den historiska öfversiktligheten fått vika för vältalig-

hetsprakten; äfven Sabatiers egen tro, den protestantiska, har fått sitta emellan (jfr utom det ofvan anförda äfven bl. a. s. 84) på ett sätt, som inom Frankrikes protestantiska värld väckt stort uppseende och ogillande. Med kännedom om Sabatiers lätthet att helt hänföras för en ädel sak och hans böjelse för oratoriska öfverdrifter kan man väl taga hans angrepp på protestantismen som blott medlet för honom att genom sin bok gagna och ej skada sina modernistiska vänner och att få boken läst äfven i den katolska världen; han vill få modernisterna rentvådda för den påfliga beskyllningen att vara förstuckna protestanter. Och man måste erkänna, att Sabatiers framställning genom sin temperamentfullhet, sin glödande harm öfver romanismens hänsynslösa tillvägagångssätt, sin rikedom på notiser om stundom rent otroliga saker i kyrkans strid mot modernismen, sin beundran för personlig renhet och mod och sin stilistiska konst bereder större njutning vid genomläsandet än andra sakligt mera gifvande arbeten.

I fråga om krisens betydelse går Sabatier längre än både Kübel och Holl; han finner modernismen beteckna den måhända djupaste kris, som kyrkan sedan 13:e århundradet genomgått. Ja, han menar t. o. m., att om påfvens »non possumus» är definitivt, så kunna vi vänta att få se något liknande det som hände, då sanhedrin i Jerusalem vägrade att mottaga den begynnande kristendomen. Sitt allmänna bedömande af läget har Sabatier gifvit i valet af motto: »De gå åstad gråtande och bära sitt utsäde; de komma åter med jubel och bära sina kärfvar» (ps. 126: 6). Eljes får man ej rätt klart, hvad han verkligen tror om modernismens framtid; på ena stället säger han, att han känner sig som en vandrare öfver ett slagfält, sägande till de fallne sitt »gloria victis!» på andra ställen finner han modernismen just nu hålla sitt segertåg. Det förefaller, som om han med segerbulletiner ville hålla uppe vännernas mod, fast pessimismen stundom bryter igenom. — Hans lösensord för att karakterisera modernismens ställning i den religiösa utvecklingen är: modernismen är icke ett parti, ej en liberal katolicism, ej en separation, den är *en ny orientering*, byggande på den äkta katolska och kristna idén om vår solidaritet med det förflutna såväl som med det kommande; den lefver i den äkta katolska och kristna mysticism, som inspirerat LOISY till lösningen af problemet om enheten af förföljelsen från kyrkans sida och för-

blifvande med kärlek i kyrkan: »l'église souffre en moi, j'aurai la paix en elle!» Detta ord skall stå som det autentiska uttrycket för den nya förföljda rörelsens ställning gent emot sin kyrka.

Ut från denna uppfattning bygger Sabatier såväl företalet, hvilket samlar sig om Loisy's bok »*Quelques lettres sur des questions actuelles*» (1908), som de tre föreläsningarna. Ett par lösryckta notiser från dessa må meddelas. I första föreläsningen, hvars kärna är modernismens särskiljande från både protestantismen och romanismen, påpekar Sabatier, hurusom Jesus i evangeliet lämnat ett odödligt porträtt af såväl antimodernisten som modernisten; antimodernisten är den i anden rike fariseern, som stiger upp i templet och tackar Gud, att han ej är som andra människor; idealmodernisten har Jesus porträtterat i de ord, hvarmed han karakteriserat hela sin mission: jag är icke kommen för att upplösa lagen och profeterna utan för att fullkomna. Som konkreta typer af antimodernism tecknar S. bl. a. affären MONTAGNINI och ärkebiskop ANDRIEU af Bordeaux, den nyaste franske kardinalen. I detta kapitel möta ock dokumenterade exempel på, huru franska episkopatet mot sin vilja tvingats till underkastelse. I andra föreläsningen talas bl. a. om de engelska och tyska modernisterna, därvid ett långt utdrag ur en uppsats af Ehrhard i »*Internationale Wochenschrift*» 1908 skall visa modernismens styrka äfven i Tyskland. Man observere ock s. 58 f. den underliga affären om »tyska ligan mot index». Men intresset samlar sig i detta kapitel främst kring två punkter: Sabatiers karakteristik af PIUS X och dennes vänner, samt hans *kritik af encykliken »Pascendi*». Starkt betonar han Pius' oväntade själfständighet; om denne tagit jesuiter eller kapuciner som pater BILLOT och kardinal VIVÈS Y TUTO till förtrogna, är det ej på grund af deras ordenssamfund, utan emedan han i dem funnit män efter sitt sinne. Motsättningen mellan hans personliga fromma ödmjukhet och hans förföljelsebullor mot modernisterna är densamma, som möter hos den fromme och hänsynslöse medeltidsinkvisitorn. — Det viktigaste i Sabatiers kritik af encykliken är hans uppvisande af bristen på öfverensstämmelse mellan hufvuddelen och slutet; hufvudpartierna af encykliken äro utarbetade af teologerna Billot, Janssens (benediktiner), Wernz (jesuitgeneralen), Fleming (minorit) och Pie de Langogne (kapuciner), af hvilka ingen är italienare, och hvilka

framför allt haft Loisy (och delvis Tyrrell) till modell för sin polemik; slutet har uppenbarligen skrivits af Pius X själf, hvilken väl föga känner de franska och engelska kätterierna men däremot väl Murris och därför tagit denne italienare till modell; och Pius' rent personliga hat till Murri har i slutet gifvit sig den våldsamma urladdning, som kommit urkunden att gå under namnet »encyclica ferox». — I tredje föreläsningen behandlas modernisternas ställning till auktoriteten, bibeln, dogmat, det politiska lifvet, mässan etc.; här framhäfves ock Le Roy's bok »*Dogme et critique*», hvilken enligt Sabatier markerar ett nytt datum i religionens historia: »livre de foi, livre d'amour, où pas une ligne qui ne soit de nature à nous mieux faire comprendre et aimer le passé, et à nous donner des forces intellectuelles, morales, pour préparer l'avenir» (s. 97). När Sabatier skall visa, huru hela mässan i dess nuvarande form lika väl som hela dogmat, inklusive påfvedömet, för modernisten är en lefvande kraft, synes han mig tydligast blotta den inre motsägelsen i sin och modernismens tankegång; hvad som sid. 101 f. säges, är väl ej hållbart ens inför den mest välvilliga tolkning (jfr. s. 119 ff.). Så mycket mera måste man gifva honom rätt i den mördande kritik han ägnar åt de af inkquisitionens anda inspirerade ultramontana polemikerna mot modernismen; han namngifver särskildt tre; jesuiten GIOACHINO AMBROSIANI: »Occultismo modernisto», en bok på nära 400 sid., där man möter de hedniska prästernas beskyllningar mot den begynnande kristendomen; den franske abbé E. BARBIER: »La démocratie et le modernisme», »un chef-d'oeuvre de délation jésuitique»; och monsignore N. MATONES på påfliga tryckeriet satta »Un po di coerenza!», hvarur Sabatier meddelar ett längre citat på italienska, ursäktande sig med, att det icke anständigtvis kunde återges på franska; där äro verkligen ock en sådan massa grofva skällsord hopade, att mitt italienska lexikon ej vill räcka till. Det är samme högt uppsatte prelat som nyss beklagat, att ej gallererna längre finnas till för förbrytare sådana som modernisterna. — Sabatier slutar med en poetisk teckning af modernismens framtidstempel.

A. LESLIE LILLEY: *Modernism: a Record and Review*, 2:a upplagan, London Pitman 1909 XVIII + 278 s., 6 sh.

Författaren, anglikansk präst vid St. Mary's, Paddington, har tillägnat sin omfångsrika bok åt »sin käre vän och landsman», George Tyrrell, och inleder den med ett entusiastiskt dedikationsbref, däri han framhåller, att genom modernismen möjligheter öppnas för en samverkan mellan den romersk-katolska och den anglikanska kyrkan, hvilken senare äfven söker som modernismen bevara enheten af auktoritet och andlig frihet, trohet mot det historiskt gifna och trohet mot samvetet.

Författaren har i viss mån samma ställning i England som Kübel i Tyskland. I en rad synnerligen väl skrifna uppsatser i tidningar och tidskrifter har han under sista årtiondet sökt hålla den engelska publiken au jour med modernismen och de viktigaste fakta i dess historia. Det är dessa uppsatser, som han i här föreliggande bok samlat till en enhet. Lilleys »Modernism» afviker sålunda väsentligen från samtliga andra här anmälda modernist-skildringar. Den låter oss följa händelsernas utveckling allt ifrån år 1902 medels uppsatser, skrifna under det direkta inflytandet af färskas intryck; äfven de synpunkter och spådomar, hvilka historien kommit på skam, stå orubbade kvar för att visa, huru saken då tedde sig. Det blir sålunda ej blott en historia om modernismens viktigaste fakta utan äfven en historia om uppfattningens af modernismen utveckling, och får därför för historikern en mera dokumentartad karaktär. Som naturligt är intaga böckerna största rummet i modernismens historia hittills, och flertalet af Lilleys artiklar äro granskningar eller analyser af modernistböcker omedelbart efter deras första utgifvande. — I anordningen af artiklarna synes mig författaren ha följt en oriktig princip. Han delar sin bok på två hufvuddelar: I Literature of Modernism, II Facts and Forces. I första delen föras vi från 1902 fram till 1907, i den andra få vi åter vandra samma väg. Det naturliga hade varit att ej så skarpt skilja på de fakta, som bestå i en boks utkommande, och andra fakta, utan låta allt följa kronologiskt; så t. ex. hade det varit lämpligt att efter redogörelsen för Loisy's två böcker »L'évangile et l'église» och »Autour d'un petit livre» låta följa artikeln »France and the affaire Loisy», hvilken är skrifven samma år

som de båda andra (1903). — De arbeten, at hvilka i första delen uppsatser äro ägnade, äro: abbé Ch. Denis: »L'église et l'état» 1902, (Denis direktör för den teologiska franska liberalismens »officiella» organ »Annales de Philosophie Chrétienne»); »The precursors of liberalism» pater J. Hogen (Les études du Clergé) och monsigneur E. Mignot (La méthode de la théologie) 1902; A. Houtin: »La question biblique» 1903, Loisy's bägge ofvannämnda arbeten 1903; Mr. Inge's kritik af Loisy i »Guardian» 1904; Paul Desjardin's kritik af Loisy (»Catholicisme et Critique») 1905; pater L. Laberthonnières »religiösa filosofi» 1903; Houtin's »L'américanisme» 1904; baron von Hügel's »Lettres romaines» 1904; Fogazzaro's »Il santo» 1906; »Den påfliga kommissionen och pentateuken» 1907; samt Le Roy's »Dogme et Critique» 1907. — I andra hufvuddelen af arbetet behandlas Franska valen 1902, Den nya apologetiken i Frankrike 1902, Frankrike och affären Loisy 1903, Leo XIII:s inflytande 1903, Den okände påven (Pius X) 1903 (man jämföre Lilleys spådomar om honom med hvad han i verkligheten blifvit!), Pius X:s första encyklika 1903, franska separationslagen 1905, Englands och Frankrikes kyrka (ny uppsats vid bokens utgivande), Syllabus 1907, och Encyklikan Pascendi 1907. — Följer till sist en mycket värdefull bibliografi; endast i denna kan man spåra, att en ny upplaga af arbetet föreligger, enär äfven 1908 års litteratur är medtagen (första uppl. utkom i jan. 1908).

Referat af alla dessa artiklar kan ej här komma i fråga, blott en antydning om författarens allmänna uppfattning. »The inspiration of Modernism is primarily and pre-eminently religious.» Modernismens ledare sågo, att folkens breda lager allt mera öfvergåfvo kristendomen, men de kände sig ock vissa, att kyrkan hade det eviga lifvets ord. Det gällde att från kyrkan aflägsna de former, hvilka hindrade lifvet att växa ut. Därvid har modernismen främst skapat en ny apologetik, bättre än den skolastiska och bättre än protestantismens, där tro och vetande sammanblandas; modernisten ger tro och vetande sin fulla rätt hvar på sitt område. »Då modernisten skiljer mellan tro och vetande, gör han det ej för att förneka förnuftets rättmätiga verksamhet i trons tjänst, utan för att protestera mot de bägges orättmätiga sammanblandande af vetenskapsmännen.» — Modernisternas uppfattning af religionens källa placerar dem i direkt nedstigande linje från mystikerna. Men de ha ett karak-

teristikum, som skiljer dem från de traditionella mystici, i deras nästan passionerade ilver för forskning, modern bildning och kunskap. De hafva med den historiska kritikens metoder framkallat en revolution i uppfattningen af kyrkans historiska karaktär och ordningar, men en revolution som de tro skall blifva enbart välsignelsebringande för religionen. Icke utan fara, men med orubblig förtröstan, ställa de hela den moderna forskningen i religionens tjänst. Ja, de se i andra religioner andra uppenbarelser af samme Gud; Guds Ande är verksam öfverallt. Och allt tjänar till slut till stöd åt de omedelbara erfarenheterna i deras egen inre mystiska religion. Ej heller förgäta de, att de ha äkta katolsk tradition bakom sig; deras apologetik grundades redan af Duns Scotus och Pascal; bibelkritiken begynte i katolska kyrkan (Simon och Astruc), dogmhistorien går tillbaka på Newman och än längre till Petavius och Thomassin; vid deras kyrkohistoriska forskning ha benediktiner och bollandister stått faddrar, och erkännandet af de hedniska religionernas relativa värde gafs redan af Justinus Martyr och Clemens Alexandrinus. — Men viktigast af allt är modernismens ställning till dogmat; den förnekar, att dogmat är en summa af trossatser, men ser i detsamma tros lif, gudomligt handlande och uppenbarande i lifvet. Modernismen behöfver så ej förkasta någon dogm, men omformar alla. Man skall ej kunna neka, säger Lilley, att modernismen härutinnan betyder en ny teologisk och religiös syntes inom kristendomens och religionens värld, ett steg utöfver de två föregående synteserna: den platonska eller nyplatonska, fullbordad i det 6:e kristna århundradet, och den aristoteliska intellektualismen, fullbordad af St. Thomas i 13:e årh. — Modernismens syntes är ännu icke färdig. Om rörelsens framtid kan man ej profetera. Men en sak är säker; den väg, hvilken den klarlagt för teologien, är den enda, på hvilken denna i framtiden kan nå vidare. Och genom att klargöra denna nya grundplan har den möjliggjort den ömsesidiga förståelse mellan kristenhetens söndrade grenar, hvilken ej på annat vis synes kunna nås.

LOUIS HENRY JORDAN: *Modernism in Italy, its Origin, its Incentive, its Leaders and its Aims*, Oxford University Press 1909, 48 s., 2 sh.

Detta arbete hör strängt taget ej till de allmänna öfversikterna, då det blott sysslar med Italien; men det utger sig som första delen af en hela modernismen omfattande historik och tecknar rörelsens allmänna principer, hvadan det här medtagits. Det är ock det nyaste, som kommit mig till handa (utgifvet hösten 1909). I betydelse står det, åtminstone som det nu föreligger, efter Lilleys, men saknar ej värde för studiet af modernismen. — Redan på första sidan anlägger Jordan, som är lärare i jämförande religionskunskap i Oxford och senast gjort sig känd genom ett stort arbete om den religionshistoriska undervisningen vid de italienska universiteten (1909), den vida synpunkt på modernismen, hvilken säkerligen ensam möjliggör ett rätt uppskattande af dess plats i den historiska utvecklingen: modernismen är icke en rörelse, som enbart tillhör romerska kyrkan; den är en stor kris, en märkessten i den kristna trons historia. Närmast blir det emellertid Jordans uppgift att teckna rörelsen inom Italiens katolska värld.

Han sätter dess början till omkr. 1850 och betecknar som dess urfäder de bägge »cattolici riformisti» ANTONIO ROSMINI och VINCENZO GIOBERTI; dessa hafva i Italien varit detsamma som Newman i England, upphofvet till lifgifvande tankar och metoder, hvilkas konsekvenser de nog ej själfva anat, men som nu tvinga sig fram. Alla modernismens ledare i England, Österrike, Tyskland, Frankrike, Belgien och Förenta Staterna äro ock direkt eller indirekt inspirerade från Italien. Liksom i Italien renässansen uppstod för att följas af en stor religiös rörelse som fick sin tyngdpunkt utanför Italien, så begynnade 1800-talets nya vetenskapliga och humanistiska renässans också först i Italien för att som sin konsekvens medföra en stor religiös reform; denna gång synes lyckligtvis Italien få taga del äfven i den senare. Det historiskt kritiska studiet af religionen har gifvit modernisten möjligheten till en helt ny konception af kyrkan, dess styrelse och hela det jordiska förvaltandet af gudomliga ting. Ehuru Jordan sålunda låter modernismen växa fram ur vetenskaplig kritisk forskning och tanke, förfäktar han energiskt

dess religiösa värde. »Modernismen är icke rationalism, ehuruval enskilda modernister äro rationalister. Tvärt om, modernismen är en djup religiös rörelse. Skulle dess förhoppningar en dag bli realiserade, komma resultaten för Italien, katolicismen och kristendomen att nå öfver all mänsklig beräkning. Mycken traditionalism och »medievalism» finnes allt fort inom kristendomen både i dess katoiska och protestantiska former; och modernismen skall göra en mäktig tjänst, då den hjälper till att afslöja detta och den fara som ligger däri» (s. 13). Men därmed får man ej gifva rätt åt den ofta upprepade satsen, att modernismen är en sorts duplikation af den tyska reformationen. Dessa båda rörelisers ideal äro helt skilda, äfven om vissa beröringspunkter finnas. Lutherdomen kampade för frihet att tro, modernismen kämpar för frihet att tanka. Modernismen är helt och hållet katoisk. Många börja tro, att detta är dess stora svaghet; men man kan ej förneka faktum. Modernismen är en revolt mot vissa drag inom katolicismen, men den är tiofaldt mera i strid mot protestantismen. Denna dess hållning beror nu otvivelaktigt på en djup missuppfattning af protestantismen (»då modernisterna så ofta bittert klaga öfver att vara missförstådda af protestanterna, så dela de blott dessa grannars eget öde», men man måste rakna med den som ett faktum).

Har kommer den om Italien omdömesgille författaren med intressanta reflexioner. Om modernisterna kunde få se, skulle de förstå, att de framföra grundprinciper och eftersträfvade resultat, som i vida större utsträckning äro protestantiska än katoiska. Det har — fullkomligt riktigt — försäkrats, att Italien redan är »politiskt protestantiskt»; om modernismen kunde förstå och samverka med den genuina protestantismen, skulle landet kunna tillföras mycken ökad kraft äfven på andra områden än det religiösa. Tyvarr synes en sådan förståelse omöjlig; bland protestantismens landvinningar i Italien finner man också mycket sällan modernister. Vore ej den valdensiska kyrkan brännmärkt genom sin obestridda protestantism, så skulle den vara anvisad att taga en ledande plats i Italiens nuvarande utveckling; det finnes nu för tiden många katoliker som medgifva, att den valdensiska teologien och gudstjänsten har kommit mycket närmre den äldsta och äkta kristendomen än dens egen kyrka; och de afundas den andliga friheten som denna evangeliska kyrka äger. Från den oroadna katolicismen kunna

valdenserna vinna mark, om ock långsamt, från modernismen knappast.

Tre faktorer hafva i särskild grad försvårat modernismens framgång i Italien. Den första är den obestriddiga allmänna indifferentismen i Italien beträffande religiösa frågor, äfven om ej tecken saknas till gryningen af en ny bättre dag. Det andra hindret är romerska kyrkans outtröttliga motstånd; den glädde sig åt undertryckandet af de teologiska fakulteterna vid statsuniversiteten, emedan där kunnat blifva modernisthärdar; den har gått från steg till steg ända fram till encyklikan i sept. 1907, hvilken säkert är »ett af de mest reaktionära dokument, som någonsin utgått från Vatikanen». Det tredje hindret ligger hos modernisterna själfva; det är deras förkärlek för anonymiteten, ett grufligt om än förklarligt misstag i en religiös kamp. »Hvad skulle munken från Wittenberg hafva åstadkommit, om han och hans vänner dolt sig bakom anonymiteten?» — Jordan öfvergår efter en skarp kritik af denna anonymitet-metod (som dock väl blott är ett utslag af den inre ohållbarheten i modernismens förenande af lydnad mot påfven och kritik af hans verk) till teckningen af de tre förnämsta anonyma publikationerna från det stora krisåret 1907: »Una crisi d'anime nel cattolicesimo», »A Pio X: Quello che vogliamo», och »Programma dei modernisti», alla oerhördt spridda i Italien och öfversatta till flera språk, naturligen uppförda på Index. — Sedan redogöres för de viktigaste modernistiska tidskrifterna och tidningarna i Italien, hvarvid naturligen *Il Rinnovamento* framhäfves som den förnämsta (tyvärr har den med 1910 upphördt att utkomma). Som de förnämsta antimodernistiska nämnas jesuitorganet »Civiltà cattolica» och det päfliga organet »L'Osservatore Romano». — Då Jordan skall öfvergå till teckningen af de ledande personligheterna, vill han ej blottställa dem, som själfva önska dölja sig genom anonymitet, utan nämner blott de kända och erkända ledarna, don ROMOLO MURRI och hans välbekanta verksamhet; padre GIOVANNI SEMERIA, barnabiten och den stille studiemannen i Genova; f. d. minoriten professor SALVATORE MINOCCHI, den kände läraren i hebreiska vid Istituto Regio i Florenz, Italiens Robertson Smith; samt slutligen signore ANTONIO FOGAZZARO, »Il Santos» författare.

Efter att hafva ägnat ett kapitel åt de italienska modernisternas särskilda kraf, upptager Jordan slutligen frågan: är

modernisternas position praktiskt eller moraliskt hållbar? Det positiva religiösa värdet i riktningen är oförnekligt. Svagheten är dess böjelse att ej vilja se sig själf sådan den är, utan göra anspråk på att vara helt katolsk. Katolsk kan den rätt kalla sig men ej romersk-katolsk; ty modernismen står i principiell motsättning mot romerska kyrkans både hufvud och tro. Jordan synes dela Labancas önskan, att rörelsens män skulle beteckna sig som »*liberi cristiani*» och därmed befria sig från hänsynen till den nuv. katolicismen, afkasta anonymiteten och ge fart åt den nya religiösa pånyttfödelsen, om hvilken man sedan finge bäst man ville disputerat, huruvida den vore katolsk eller protestantisk. Ty Italien mogna till skörd. Den vetenskapliga blomstringen har beredt marken för ett religiöst nyvaknande; hvad man längtar efter är icke romanism, icke protestantism, icke katolicism, icke längre blott filosofiska system eller religionshistoriska belysningar utan *tro*. Om modernismen, allt mera vill göra tron till sitt yttersta mål, däraf beror dess och Italiens framtid. Man kan ej undgå att tänka på Luthers profetiska ord för nära fyrahundra år sedan: »Jag skall dö; men mitt namn skall följa Eder, till dess I antingen blifven reformerade eller förgås.» — Men om tron skall segra, det beror ytterst af, om lekmannavärlden vill ställa sig vid ledarnas sida i den begynta kampen. »Wheter within the next decade this latest hope shall be fulfilled, — prominent and competent laymen showing themselves equal to the sacrifices which such action on their part will be sure to involve, — only time can tell.»

TONY ANDRÉ: *Modernisme et modernistes en Italie*, Paris 1908.

Om här i förbigående upptages den valdensiske pastorns i Florenz Tony Andrés arbete om modernismen i Italien, churu annälaren ej läst originalet, beror detta dels på, att Jordan så starkt framhållit arbetets förtjänster, att åtminstone dess existens borde påpekas, dels och framför allt därpå, att jag vunnit tämligen klar uppfattning af Andrés framställning genom den sammanfattning, som han själf gifvit i ett föredrag vid kongressen för fri kristendom i Boston 1907, och som under titeln »*Moder-*

nismus und Modernisten» är tryckt i den af Heinrich Weinel utgifna boken »Das freie Christentum in der Welt», Mohr Tübingen 1909. — André, som anses vara en särskildt omdömesgill kännare af italienska förhållanden, utgår liksom Jordan från den italienska bakgrunden af allmän religiös ligkiltighet; speciellt italienska orsaker till denna äro: 1) politiska: kyrkan svek vid den nationella frihetskampen sitt folk; 2) sociala: sedan patrioterna blifvit främmande för kyrkan, aflägsnade sig ock proletariatet; kyrkan förstod ej de sociala sträfvandena; 3) det vetenskapliga behovet af fri forskning; 4) den medeltida apologetikens oförmåga inför moderna tvifvel, och 5) den katolska religionens i Italien särskildt starka fetischism. I kampen om dessa punkter framträder modernismen. Tre slag af modernister framhäfver André: a) de som närmast hafva de politiska och sociala frågorna i sikte (»romerska frågan» om påvens världsliga makt, skiljandet af kyrka och stat, rätt att deltaga i de politiska valen, lekmännens själfständighet etc.); b) de som mest intressera sig för vetenskap och religiös kritik (bibelkritik, religionspsykologi, dogmhistoria, en ny apologetik etc.); c) mystikerna, hvilka främst vilja en religiös, kulten reformerande nydaning (Fogazzaro och de många stilla i landet). — André sympatiserar med modernisterna; men han hoppas ej mycket. Vatikanen är stark, folket i Italien, speciellt i södern, är ännu på länge ej moget för en religiös fördjupning; och den katolska kyrkan är sig själf trogen, då den tillbakavisar modernisternas anspråk. Å andra sidan vilja modernisterna ej trots alla analogier ha någon förbindelse med protestantismen — med rätt, ty den italienska protestantismen är konservativ och dogmatisk. De vilja handla ensamma. Och så långt de kämpa för sanningen, skall deras möda ej vara förgäfvad.

ENRICO ROSA S. J.: *L'Enciclica »Pasceudi» e il Modernismo*, Studi e Commenti, 2:a tillökade upplagan, Roma Pustet editore pontificio 1909, 472 sid., Lire 3, —.

VINCENT MAUMUS O. P.: *Les modernistes*, Paris Beaucherne 1909, XV + 276 s., Fr. 2,50.

THEODORE DELMONT: *Modernisme et Modernistes en Italie, en Allemagne, en Angleterre et en France, Paris et Lyon* Lethielleux 1909 XV + 567 sid., Fr. 4, —.

Här anföras de tre ultramontana sammanfattande arbeten öfver modernismen, hvilka för närvarande torde vara typiska för den katolska polemiken i dess relativt beherskade form. Alla dylika teckningar blifva naturligen i stort sedt blott okritiskt lofprisande kommentarer till encyklikan Pascendi, späckade med historiska notiser om modernisternas illgärningar. För att förstå den närvarande ställningen och tankegången i ledande katolska kretsar är det dock nödvändigt att äfven taga kännedom om något sådant arbete. Hänsynslösast går jesuiten Rosa fram. Föرنämast i form och ton håller sig dominikanern Maumus, hvilken är ifrig thomist och för hvilken modernismens centrala fara är dess undergräfvande af skolastiken medels kantiansk filosofi. Omfångsrikast och sakligt mest gifvande är monsigneur Delmonts arbete. Författaren är professor i fransk litteraturhistoria vid det fria katolska universitetet i Lyon, måhända efter 1905 års skilsmässolag jämte Paris den föرنämsta högre katolska lärdomsanstalten i Frankrike. Hvad som gör den höge prelatens arbete instruktivt, är ej blott den utförlighet, hvarmed han behandlar en mängd enskilda »fall», hvilka i öfriga här anmälda böcker ej komma till tals; ej heller blott de i verklig katolsk bildning fotade strict ultramontana omdömena; utan kanske i främsta rummet de utförliga och ej vanställda utdrag, som meddelas ur modernisternas tidningar, broschyrer och böcker till be-lysande af deras villoläror. Dessa utdrag äro ibland så fylliga och väl valda, att jag nästan frestats förmoda, att bakom boken stode en hemlig modernist, som på detta vis under ständiga kraftglosor mot modernismen sökt bereda sig tillfälle att med imprimatus hjälp »oafsiktligt» sprida det farliga giftet. Så är nog icke fallet; men att boken för ultramontanismen kan blifva ett tveäggadt svärd, torde vara obestridligt, åtminstone så långt läsning med reflexion och kritik inom detta läger kan tänkas möjlig.

Författaren konstaterar först, att beteckningen »modernister» ej skapats af påfven och ultramontanerna utan af Romulus Murri och hans lärjungar, i »Rivista storico-critica» 1905. Efter en resumé öfver polemiken mot modernismen konstaterar han dess

stora utbredning och fara och finner att Pius X »a été le plus clairvoyant et le plus vaillant des Papes, en condamnant, comme il l'a fait, les graves erreurs du modernisme et en indiquant avec une fermeté si lumineuse les remèdes à opposer à leurs envahissemens publics et occultes». — I kap. II behandlas så modernismen i Italien, där författaren finner den i särskild grad mäktig och bedräglig. Man finner här bl. a. redogörelse för kyrkans kamp mot alla de tidningar, hvilka vågat sympatisera med modernisterna; dessas program karakteriseras som subjektivism, agnosticism, évolutionism, förakt för kyrkans auktoritet. Att sälja eller köpa, läsa eller hos sig behålla »Il programma dei modernisti» är förklarad dödssynd. Naturligen möta vi här Murri, Minocchi m. fl. belysta ur påflig synpunkt; värdefull är äfven här rikedomerna på detaljer från kampen och utdrag ur båda partiernas inlägg. — Kap. III skildrar modernismen i Tyskland, hvilken författaren i anslutning till den bekante ultramontane belgiern kardinal MERCIER och under polemik mot den kände tyske katoliken d:r MAUSBACH (som förklarar, att Tyskland aldrig smittats af modernismen) betecknar som upphofvet till hela rörelsen. Kantiansk protestantism inträngde där i katolicismen, och så begynnade kätteriet. »Kants filosofi är vår tids stora fara», har Pius X riktigt sagt. Teckningen af »affären» Schell-Commer är typisk för Delmonts metod; omdömena om professor Commer baksluga anfall 1907 på den redan afidne vännens minne anföras så, att Commer ställes vid skampålen (katoliken Merkle t. ex. kallar honom teolog-hyenan); men, fortsätter författaren, Pius X skref till Commer ett mycket berömande bref och har nu fordrat, att de tyska biskoparna skola publicera det i sina diöceser; och då är saken klar. Vi möta vidare redogörelser för »affärerna» Ehrhard, Kieffe, Schnitzer, Wahrmund, ligan i Münster etc., belysta med uttalanden i moderata och ultramontana romerska tidningar. — Jag hinner ej gå in på de tre sista kapitlen: modernismen i England, modernismen i Frankrike, och fördömandet af de franska modernisterna; de ha alla samma karaktär som de föregående, blott att de två om Frankrike äro vida utförligare (tillsammans mer än 300 sid.). Det må dock påpekas, att här äfven »*Le Sillon*» och den demokratiska väckelsen räknas som modernism och får sin historia tecknad; i öfrigt spela här de franska tidningarnas och tidskrifternas ståndpunkt och inlägg stor roll. Man

lägge märke till monsigneur Batiffols aflägsnande från Toulouse, och man har ett af de många talande exemplen på, till hvilken grad af ofrihet den katolska vetenskapen och kyrkoledningen i Frankrike nu kommit under Pius X och Merry del Val. Gent emot »affällingen» Houtin och hans böcker, fr. allt »Un prêtre marié», för Delmont en våldsam polemik. Under kapitlet om fördömandet i Frankrike komma korta notiser om modernismen i Amerika, Ryssland och Polen; slutet utgör ett försvar för påfvens kraftåtgärder mot den farliga rörelsen. — I ett längre »appendix» behandlas de nyaste »fallen» från Italien, Tyskland och Frankrike. Här finna vi äfven Michel Servet som en förelöpare till modernismen. Till sist gifver Delmont en Auseinandersetzung med Sabatiers »Les modernistes».

Febr. 1910.

Hj. H—t.

Sedan ofvanstående inlämnats till trycket, har ett svenskt arbete utkommit, NATHAN SÖDERBLOM: Religionsproblemet inom katolicism och protestantism I, hvilket väsentligen kan sägas vara en teckning af modernismen; till en anmälan af detta arbete är nu här icke tillfälle.

Anmälarens anm. vid korrekturläsningen.

Bland detta häftes *underrättelser* (sid. 225) är professor Söderbloms nämnda arbete i korthet anmältd.

Red:s anm.

Nya arbeten om jesuitordens historia af jesuiter.

Påfven Leo XIII:s intresse för historisk forskning visade sig ej blott i öppnandet af vatikanarkivet för vetenskapen; genom hans initiativ igångsattes flere stora historiska företag och källpublikationer (»Bibliothèque de l'enseignement de l'histoire ecclésiastique», edition of Thomas af Aquinos samlade verk m. fl.). Störst i omfattning synes det verk blifva, som här föreligger. Leo uppmanade de stora ordnarna att söka få till stånd stora, på moderna källstudier grundade framställningar af deras historia. Dåvarande jesuitgeneralen, spanjoren L. MARTIN, gaf med anledning häraf på generalkongregationen 1895 i uppdrag åt de olika assistenserna att sätta i gång med utarbetandet af sådana framställningar, geografiskt fördelade och på de olika ländernas egna språk. Ansedda jesuitiska historieforskare fingo uppgifterna om hand, och ett energiskt och systematiskt genomarbetande af de katolska arkiven begynnade. Jämsides gingo förarbeten af olika slag; så t. ex. utgaf jesuiten kardinal ANDREAS STEINHUBER sin viktiga undersökning i två band om den stora tysk-jesuitiska lärdomsanstalten i Rom Collegium Germanico-Hungaricum och dess historia; ännu mera betydande är de spanska jesuiternas väldiga edition af urkunder till ordens historia »*Monumenta historica Societatis Jesu*» 1898 ff., af hvilken hittills 34 band utkommit och hvilken så småningom gör alla föregående urkundsamlingar föråldrade. Efter tioåriga förarbeten började så ock de stora sammanfattande historierna en efter annan framkomma, och redan äro alla de stora västeuropeiska språken representerade. Det är en rad digra och ståtligt utstyrda volymer. De finnas alla tillgängliga i Lunds universitetsbibliotek.

ANTONIO ASTRAIN S. J.: *Historia de la Compañia de Jesús en la Asistencia de España*, Madrid, Sucesores de Rivadeneyra; Tomo I: San Ignacio de Loyola 1540—1556, XLV + 714 s., 1902, pris 10 Pesetas; Tomo II: Lainez-Borja 1556—1572 XVI + 671 s., 1905, 10 Peset.; Tomo III: Mercurian-Aquaviva (primera parte) 1573—1615, XVII + 744 s., 1909, 10 Peset.

Den spanska provinsens historia begynte först se dagen, och den har ock hittills framskridit längst. Pater Astrains tre stora band vittna om ett jättearbete, som tilltvingar sig respekt. Den moderna metoden att om möjligt öfverallt söka sig tillbaka till källorna är genomförd; det är en stor mängd förut okända detaljer och äfven ej obetydliga korrigeringar af förut som säkra gällande fakta, hvilka af författaren föras fram. Samtliga volymer äro så uppställda, att i början lämnas en bibliografisk och arkivalisk inledning, i slutet bifogas ett »apéndice» med förut otryckta dokument, och till själfva framställningen fogas fortlöpande noter med hänvisningar. Dessa noter kunna stundom taga formen af små själfständiga undersökningar och sönderbryta då i viss mån framställningens estetiska afrundning men gifva sakligt utbyte; ett exempel är dokumenten om konciliet i Trient 1546 f (I sid. 511—516) och skärskådandet af jesuiterna Lainez och Salmerons' roll på konciliet, där författaren för öfrigt får tillfälle att betydligt begränsa den traditionella jesuitiska uppfattningen af dessa fäders makt vid mötet. Ett annat exempel möter i del III s. 417 ff., om skrifter mot jesuitorden i de viktigaste spanska och italienska arkiven. Jesuiterna äfven utanför bollandisternas krets torde numera kunna täfla med benediktinerna i mönstergillt editerande af urkunder. Det är blott skada, att kännedomen om jesuiternas studiemetoder och moraliska grundsatser gör det svårt att utan vidare lita till, att en jesuit kan opartiskt och utan annat mål än den historiska sanningen utnyttja arkivens rika skatter. Är misstanken mot den moderna jesuitiska historieforskningen härutinnan orättvis, så bära dock jesuiterna själfva genom sina läroböcker i moral helt skulden för den inom protestantismen outrotliga misstron mot allt deras verk. — Härmed sättes naturligen ej alls i tvifvelsmål, att icke dessa nya jesuithistorier bringa mycket tillförlitligt nytt och betyda verkliga vetenskapliga insatser. Och att de belysa

fakta ur katolsk synpunkt och i protestantismen se tidens största anda, är ju en själfklar sak, som icke kan läggas dem till last.

Hvad beträffar deras historiska värde i vidare mening, deras förmåga att öfverblicka utvecklingen och insätta jesuitorden och dess öden i det stora sammanhanget, råder rätt betydlig olikhet. Astrain har här sin svaga sida. Hans volym få stundom nästan karaktären af annaler, så fullständigt som han afhåller sig från att teckna den allmänna kulturella och religiösa bakgrunden och de samtida händelserna utanför det område, som han ställt för sig. Detta sistnämnda åter har han vidgat så långt, att han upptagit moment, som de öfriga assistensernas författare också med nödvändighet måste skildra (t. ex. Loyolas verksamhet i Frankrike och Italien, Lainez' disputationer med Peter Martyr och Beza 1562, Tridentinerkonciliet, de spanska ordensgeneralernas lif i Rom, etc). Men detta är en svårighet som åtminstone delvis är ofrånkomlig med den geografiska uppdelning, som den sällsynt enhetligt organiserade orden här enligt arbetsfördelningen får. En bestämd brist hos Astrain är, att han alldeles förbigått det viktigaste protestantiska arbetet på området: E. GOTHEIN: Ignatius Loyola und der Gegenreformation 1895; om han ej kan godkänna dess uppfattning, hade det varit dess större skäl att direkt upptaga den till granskning; han skulle då kanske ock förts till att vidga vyerna mera ut öfver hela kulturlifvet. — Med verklig kritik behandlar Astrain äldre panegyriska framställningar af ordens historia, och ej minst 1600-talets jesuitiska litteratur: »Recuérdese, que la tradición, cuyo testimonio es siempre tan inseguro, fué entonces en España el testigo más mentiroso que jamás se ha visto en el mundo» (man erinre sig, att traditionen, hvars vittnesbörd alltid är så osäkert, då i Spanien var det mest sanningslösa vittne, som någonsin funnits i världen, s. 159). Detta hindrar ej, att han ibland inför ordens stiftare släpper vanlig historisk kritik, som när han vill se »exercitia spiritualia» tillkomma utan stöd af några Loyolas studier i förutbefintliga förebilder, blott genom en öfvernaturlig inspiration, eller att hans berömda ordenskonstitutioner tillkommit utan kännedom om öfriga redan existerande ordnars lagstiftning, blott med hjälp af missalet (I s. 137); vid bedömandet af Bobadilla (II s. 18 ff. m. fl. ställen) synes ock kritiken svika väl mycket. Slutsumman blir emellertid, att vår kunskap i stor omfattning vidgas genom Astrains verk, ej minst det senast ut-

komna och största 3:je bandet, hvilket behandlar en tid, dit de öfriga framställningarna ännu ej helt nått fram.

Att söka ge ett referat af de tre bandens innehåll är här fåfångt. Första bandet är deladt i två böcker. Bok I behandlar ordens grundande, tillika en utförlig biografi af Loyolas hela lif till 1540; här möta ock undersökningarna om »Ejercicios espirituales» och »Constituciones» samt en allmän karakteristik af jesuitorden. Bok II skildrar Loyolas lif 1540—1556 och jesuitordens historia i Spanien under denna tid, Melchor Canos förföljelse 1548 och nya förföljelser 1549—53, Borjas verksamhet i Spanien, grundandet af kollegier, framför allt i Zaragoza, etc.; samt slutligen i en mängd kapitel spanska jesuiter utanför Spanien: Javier i Asien, Lainez och Salmeron i Italien och på konciliet i Trient, Bobadilla, Nadal, Polanco m. fl., samt de spanska jesuiternas verksamhet i Portugal. — Andra bandet behandlar i tre böcker de spanska jesuiternas historia under Lainez och Borja. Första boken ägnas åt Lainez (1558—1565); här finna vi bl. a., huru den fara, som genom Paul IV:s ovilja hotade orden, afvändes, Melchor Cano och de nya förföljelserna 1556—1560, Nadals besök 1561—62, Lainez och Salmeron vid tridentiner-mötes sista skede och konciliets ställning till orden, samt Lainez' död. Andra boken är ägnad åt Borja (1565—72), hans visitationer i Spanien 1566—1570, ordens inträngande i det spanska Amerika, dess upprättande i Peru 1567 ff., Pius V:s sympatiska hållning mot orden, Borjas död, samt spanska jesuiter under Lainez-Borja i Rom, Frankrike, Flandern (Ribadeneira m. fl.), Tyskland (Nadal) och de portugisiska missionerna (Japan etc.). Tredje boken ägnas åt jesuitordens inre lif och ekonomiska förhållanden under de tre första generalerna. — Tredje bandet tecknar i två böcker spanska grenens historia under Mercurian och början af Aqvavivas regering; den oerhörda rikedomen på källor till Aqvavivas långa och innehållsrika regering nödgar författaren att uppdelas denna på ett par band. Första boken, Mercurian (1573—80), upptager blott 207 s.; återstoden af det stora bandet är ägnad åt vissa sidor af Aqvavivas regering till 1609. I bok I möta vi Astrains ovilja öfver, att generalatet gick från spanjorerna genom intriger hos Gregorius XIII; så skildrar han oroligheterna inom orden under Mercurian, fiendskapen från dominikanerna, memorialerna mot orden 1577—79, provinserna Mexiko och Peru under Mercurians tid, samt ordens ställning i Spanien

vid dennes död. Bok 2 är till stor del fylld af striderna med dominikanerna under Aquavivas första tid, den våldsamma inre krisen och dess orsaker, Sixtus I:s hot och Aquavivas skickliga försvar samt den afgörande femte generalkongregationen i Rom 1593, nya schismer och faror och 6:e generalkongregationen 1608, samt Loyolas beatifikation 1609. Med en resumé öfver Aquavivas regering slutar bandet.

BERNHARD DUHR S. J.: *Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge*, Band I: XVI. Jahrhundert, mit 163 Abbildungen, Freiburg in Breisgau, Herder 1907, XVI + 876 s., Mark 16.

Münchenerjesuiten Duhr är sedan länge för kyrkohistorien välbekant genom vetenskapliga specialundersökningar; och hans mera populära »Jesuitenfabeln» är en af den jesuitiska apologiens mest spridda och ansedda alster. Duhrs här föreliggande stora arbete framträder i något mera populär utgestaltung än de öfriga jesuithistorierna, ej ensamt däruti att det är illustrerad (enligt fullt moderna historiska illustrationsprinciper); där saknas särskild förteckning öfver såväl utnyttjade arkiv och arkivalier som öfver använd litteratur; i stället finnas på nästan hvarje sida noter med kortfattade hänvisningar. Ej heller har Duhr som de öfriga någon afdelning med hittills otryckta dokument; läsaren får nöja sig med de utdrag, som här och där i texten eller noterna förekomma. Uppgiften begränsar författaren till de tyska och österrikiska provinserna, förbigående Böhmen och Ungarn, hvilka tidvis varit infogade i tyska riket; i st. medtages Ermeland.

I kapitlet 1 möta vi de första jesuiterna i Tyskland, Faber, Jajus och Bobadilla; författaren betonar här liksom senare i arbetet, att när Loyola grundade jesuitorden, hade han icke i sikte någon kamp mot protestanterna; det var påfvedömet, som riktade jesuiternas verksamhet till detta område. I kap. 2 mötes grundandet af de första kollegierna: Köln 1533(44)—45, Wien 1545(52)—53 och Ingolstadt 1553(56)—65. I kap. 3 tecknas Petrus Canicius, vid hvilken författaren med förkärlek dröjer. Kap. 5 och 6 skildra uppkomsten af en rad nya kollegier och organisationer af ordensprovinser. Grundandet af Braunsbergs kollegium 1564

—65, Hosius' verksamhet för detta och dess relationer till Norden intressera oss särskildt; jag har dock ej funnit, att här något egentligt nytt förut okänt framdragits. Med stolthet omnämnes ett par gånger bland kollegiets mest berömde lärjungar under 16:e århundradet JOHANNES MESSENIUS, »der Vater der schwedischen Geschichte». — I ett kapitel »Kleinere Niederlassungen» behandlas bl. a. jesuiternas fåfänga ansträngningar i Hamburg, Elbing och Danzig.

Sedan den yttre utbredningens historia blifvit tecknad, behandlar Duhr i en mångfald kapitel olika sidor af den inre historien. Där få vi en utförlig och intressant skildring af skolor och studier, därvid författaren trots det naturliga jublet öfver jesuiternas pedagogiska triumfer ej är alldeles blind för afvigsidorna i deras undervisning, grekiskans tillbakaträngande etc. Det är ju emellertid ej mer än naturligt, att han starkt framhåfver (sid. 291 ff.), hurusom äfven protestanterna måste erkänna öfverlägsenheten i de jesuitiska undervisningsanstalterna. Ett särskildt kapitel ägnas åt skolteatern, hvilken af jesuiterna i stor utsträckning användes och utbildades; kapitlet bör tillvinna sig litteratur- och kulturhistoricis intresse. — En central punkt i jesuiternas historia var naturligen själavården. Man stannar med beundran inför deras förmåga att här använda katekesundervisningen, och man ryser inför den oerhörda makt, som Loyolas »exercitia spiritualia» visade sig äga äfven i Tyskland. Duhr opponerar mot, att jesuiterna i Tyskland med sin själavård främst sökt återvinna protestanterna; arbetet bland protestanterna var en ringa bråkdel af jesuiternas uppgift. Emellertid skildras äfven konversionerna och bekämpandet af den nya läran i kapitlet om själavården; med påfallande korthet går författaren däremot i detta kap. förbi biktens betydelse för jesuitverksamheten. — Flere kapitel ägnas åt teckningen af jesuiternas utbildning från novisiatet upp genom alla grader, deras hvardagslif, klädedräkt, seder och bruk, gästfrihet, ölbryggerier, byggnader och arkitektur (hvarvid Duhr med stöd af flera moderna konsthistorier häftigt opponerar mot talet om särskild »jesuitstil», ett slagord som enl. honom skapats af estetisk okunnighet och som tyckes vara outrotligt).

Intressant är teckningen af, huru den jesuitiska skriftställarverksamheten så småningom under svårigheter utvecklade sig till betydenhet. I viss mån söker Duhr äfven här döma kritiskt;

så t. ex. ogillar han de jesuitiska skrifter, som fordrade kättares afrättning: »das war zum mindesten überflüssig, denn in Deutschland dachte kein katholischer Fürst daran, diese Theorie in die Tat umzusetzen . . . Es ist kein einziger Fall bekannt, dass im katholischen Deutschland nach Erscheinen der Jesuiten ein »Ketzer« hingerichtet worden wäre» (s. 679); då man ändock försvarade den medeltida teorien, gaf man blott motståndarna vapen i händerna. Särskildt beklagansvärda former tog polemiken mot Luthers person; visserligen inbjödo Luthers egna skymfande pamfletter till liknande svar, men man gick till ren ohederlighet och medveten förvrängning; den sämsta af dessa polemiker var jesuiten Konrad Vetter, som 1593 under namnet C. Andreæ utgaf en smädeskrift öfver Luthers 12 dygder, i hvilken språkets alla grofheter uttömts, och om hvilken strid fördes äfven i katolska världen; Duhr ogillar mest censorerna, som läto den tryckas. — Ett särskildt kapitel ägnas åt de jesuitiska biktfäderna vid furstehofven; Duhr medgifver det stundom öfverdrifna nitet och frestelsen till intriger, men fasthåller vid, att under 16:e årh. de jesuitiska biktfäderna trots sina fel åstadkommit ett verkligt storverk, de katolska furstehusens sedliga förnyelse; som ett godt exempel nämnes familjelifvet hos Sigismund Vasa i Polen och hans gemål Anna, erkehärtig Karls af Steiermark dotter. Duhr, som eljes icke alldeles vill förneka jesuiternas fel och brister, försvarar dem utan restriktion och med energi på en punkt: gent emot beskyllningen för att ha varit opatriotiska, att ha kunnat offra Tysklands nationella intressen för sin ordens. I denna beskyllning ser han endast ohistorisk smädelse.

De sista kapitlen behandla striden om 5 % räntan, som jesuiterna på 1560-talet började upptaga; vidare djäfvulsmystik och hexprocesser, karaktärsbilder, och jesuiterna i samtidens omdömen. Kapitlet om hexprocesserna upprullar de gräsligaste bilder från 1500-talets slut, och Duhr friar ej jesuiterna från deras andel i eländet (särskildt Martin Delrios olycksaligt inflytelserika bok »Disquisitiones magicæ» 1599); men han påpekar, att protestanterna i Tyskland ej voro ett hårsman bättre, och att jesuiterna ingalunda betjänade sig af hexprocesserna för att förnya kontrareformationen, utan att de blott voro fångna i sin tids föreställningar. — Bland »karaktärsbilderna» möta vi exempel på äkta katolsk fromhet i dess ljusaste gestalt, åtminstone så

som Duhr tecknar JOHANNES RETHIUS (f. 1532, mördad af en vansinnig jesuitbroder 1574), PAULUS HOFFÆUS (f. omkr. 1525, † 1608 som ledare i Ingolstadt) och GEORG SCHERER (f. 1540, en af jesuitordens största predikanter, † 1605). — I sista kapitlet äro hopade smädliga omdömen om jesuiterna af Flacius Illyricus och många andra protestanter, och emot dem satta en mängd lofpris från alla delar och klasser inom den katolska världen. Och Duhr själf sammanfattar sitt omdöme så: »Sie haben an ihre Sache geglaubt, sie haben gearbeitet mit Enthusiasmus, sie haben gearbeitet mit Erfolg an der Heilung der grossen Schäden in der deutschen Kirchen».

Det märkes, att Duhr är tysk och skrifver för en publik, som till stor del kan vara protestantisk. Ur historisk synpunkt är hans arbete väl det bästa af här refererade och framträder åtminstone skenbart med den största opartiskheten, belagdt kanske med en fernissa tysk patriotism. Men man stannar till slut inför frågan: om jesuiterna i Tyskland varit så ädla, patriotiska, kulturfrämjande, det religiösa lifvet så fördjupande och mot kättere så fördragsamma, som de här framstå, huru är det då möjligt, att det protestantiska Tyskland i dem utan tvekan såg den farligaste, listigaste och grymmaste fienden till folkets politiska och andliga frihet, ja fienden till all borgerlig rättfärdighet och sedlighet?

THOMAS HUGHES S. J.: *History of the Society of Jesus in North America colonial and federal*, Longmans, London, Newyork, Bombay, Calcutta; Vol. I: From the first colonization till 1645. XIV + 655 sid. samt kartor, 1907, nytryck 1908, 21 sh.; Vol. II 1: Documents 1605—1838, XVI + 600 sid. och kartor, 1908, 16 sh.

Ett inledningskapitel innehåller redogörelse för källor och litteratur; på mönstergillt sätt äro här till de många arkiven lämnade nödiga upplysningar, särskildt ur synpunkten af hvad de haft att gifva författaren; likaså äro notiser till de viktigaste arkivalia bifogade. Ett andra inledningskapitel gifver en intressant redogörelse för de speciellt jesuitiska arkivens historia och en starkt polemiskt färgad historiografi, som emellertid är mycket instruktiv. — Med sid. 141 börjar så den positiva fram-

ställningen, hvilken i fyra kapitel behandlar den koloni, som Karl I till heder åt sin gemål kallade Maryland. Jesuiternas historia här sammanfaller tämligen med katolicismens historia; den har förts fram till katastrofen 1645. I verkligheten blir det ej blott katolicismens utan äfven till stor del kolonisationens historia under dessa år. Så viktigt det än kan vara att kronologiskt följa händelserna af olika slag, torde det dock kunna sättas i fråga, om ej större klarhet vunnits, om förf. först tecknat kolonisationens allmänna historia och sedan den katolska missionen. Som totalomdöme kan väl ock sägas, att Hughes framställning hittills är den jämförelsevis minst betydande af här refererade arbeten; den är ojämn och brister stundom allt för tydligt i den påstådda opartiskheten; historiska vyer saknar läsaren ofta, där han väntat dem. Att arbetet förer vår kunskap ett steg framåt, är härmed ej förnekadt.

Första (3:je) kapitlet ägnas åt förberedelserna, jesuiternas första engelska mission 1580, pater ANDREW WHITE och hans verksamhet från hans kallelse 1605, propagandan i de engelska kolonierna, George Calvert, känt under namnet den förste LORD BALTIMORE, hans son sir Cecil, den andre lord Baltimore, Marylands egentliga organisator, i traditionen känd som en allvarlig och nitisk katolik, af Hughes nedflyttad till en man, hvars religion var intriger och maktbegär. Kap. 4, »grundandet af missionen i Maryland 1633—1640», behandlar pater White som lord Baltimores sekreterare, striderna om tolerans för romerska katoliker, tillströmmandet af nya jesuiter på Baltimores anhållan, förhållandet mellan jesuiter, hugenotter och anglikaner, etablerandet af den första jesuitiska missionen 1634—38 i St. Mary's och två nya missionsstationer 1638—40. — Kap. 5, »lord Baltimore och klereciet 1635—1640», börjar med en intressant teckning af den engelske katolske konventiten John Lewger, som fick stor betydelse för katolicismen i Maryland, sedan han 1637 kommit dit och blifvit sekreterare hos guvernören Calvert (Baltimore); så skildras flere andra katoliker och jesuiter, främst THOMAS COPLEY (född i Madrid 1595, i jesuitorden känd under namnet fader Filip), och deras verksamhet, lord Baltimores af politiken i London påverkade åtgärder, hans brytning med jesuiterna, när de under inga förhållanden ville uppge sin kyrkliga domsrätt, svårigheterna för den jesuitiska missionsverksamheten 1638—39, o. s. v. — Kap. 6 behandlar »fortsättning

och slut af första perioden, 1639—1645», lagstiftningen i kolonien mars 1639 och jesuiternas ställning till denna, förhandlingar med provincialen Kott och dennes memorial till Rom om ställningen, Baltimores försök att genom provincialen påtvinga jesuiterna en för dem förhatlig konvention (de nya dokument här om, som Hughes utnyttjar, anser han förkrossande för Baltimores anseende som ärlig lagstiftare), inbördeskriget i England och dess återverkan, Långa parlamentets seger och hämnd 1645, häktandet och öfverförandet till England af såväl missionens grundare pater White som den mest betydande af alla de fjorton jesuiter, som dittills verkat i Maryland, pater Copley, samt missionens skingrande, måhända äfven jesuitiska martyrier, under förföljelsen 1645. — I ett appendix lämnas geografiska undersökningar och diskuteras några lagstiftningsproblem. — Vol. II, hvilken som angifvits går fram till 1826, innehåller 140 dokument af de mest olika slag, däraf flertalet kommer på grundläggningstiden 1633—1645 och det nya etablerandet 1805—1826; åren 1773—1805 har jesuitorden äfven i Nordamerika ingen egentlig historia. Hufvudparten (s. 199—600) utgöra dokument om jesuiternas förmögenheter och deras användning, från 1633 till 1838. Värdet af dessa dokument för kyrkohistorien i stort sedt kan bättre bedömas, då Hughes med sin historiska framställning hunnit fram till 19:de århundradet; så mycket faller genast i ögonen, att åtminstone för jesuitordens inre detaljerade historia här en guldgrufva af material föreligger.

PIETRO TACCHI VENTURI S. J.: *Storia della Compagnia di Gesù in Italia*, Vol. I: *La Vita religiosa in Italia durante la prima età dell' ordine*, Roma-Milano, Società Editrice Dante Alighieri 1910, XL + 719 s., 15 Lire.

Verket är synnerligen väl utstyrdt, bl. a. försedt med praktiga fototypier af Paul III och Gregorius XIII. Det är tillägnadt Jesus Kristus. En särskild förteckning angifver de arkiv (uteslutande italienska), ur hvilka författaren öst, och de hufvudarbeten, hvilka han använt (268 st., däraf många protestantiska, t. ex. Gothein); i fortlöpande noter till nästan hvar sida anføres ytterligare litteratur och gifvas talrika käll- och litteraturcitat. Med en asterisk utmärkas de partier, hvilka helt hvila på nya

arkivfynd. Hvilken betydelse Venturis arbete tillmätes i katolska världen, framgick däraf. att han i särskild audiens fick till påfven öfverlämna det första tryckta exemplaret och därvid mottaga särskilda päfliga ynnestbevis.

Arbetet behandlar det religiösa lifvet i Italien från Paul III 1534 till Gregorius XIII:s död 1585. Det ger sålunda ett sorts tvärgenomsnitt, där de olika sidorna af lifvet hvar för sig skärskådas utan försök till kronologisk anordning, och där jesuiternas askådningar, metoder och anordningar ännu endast komma med i förbigående som exempel till belysande af de allmänna förhållandena. Hvad som försumrats i Astrains arbete, det tillgodoses här i vidsträckt mått. Intet berättas däremot i denna del ännu om Loyola, om jesuitordens grundande och historia i Italien. Man frapperas för öfrigt af den brist på verkligt historiskt sinne, som synes blifva en oundviklig följd af en äkta katolsk skolning, där historien dock ytterst är förvandlad till dogma. Redan en flyktig granskning af arbetet ger emellertid vid handen, att här finnes mycket nytt af värde, hvilket trots författarens strängt ultramontana betraktelsesätt icke skall undgå att äfven af den protestantiska historieforskningen upptagas till riktande och korrigerande af bilden af katolska kyrkan under reformationsperioden och vid kontrareformationens början. Huru många intressanta frågor som beröras, kan antydvas genom uppräknande af några viktigare kapitel. -

Författaren börjar med en teckning af romerska kurian 1534—35, ger så en skildring af sekularprästerskapets liksom regulärklostrens bildning och sedvänjor (hvarvid rysliga exempel på förfall framdragas bredvid lysande helgonbilder), kommer i kap. IV till en intressant afdelning: *La sacra teologia nel clero* (man observere den teologiska polemiken i Italien efter tridentinermötet), och i kap. V till bibelstudiets och kyrkohistoriens ställning; här fästa vi oss särskildt vid teckningen af Magdeburgercenturiernas återverkan inom katolicismen, Hosius, Baronius etc. samt katakombernas återupptäckande. Efter teckningar af liturgien, kanoniska rätten, kvinnliga kloster, kommer författaren till två viktiga kapitel: »Condizioni dell' episcopato italiano» (djupt förfall) och »Spirito di religiosità nel tempio». Fyra kapitel ägnas åt eukaristen, dess förfall vid medeltidens slut, uppkomsten af den nya formen »Quarantare» (hostians utställande för tillbedjan) och dess utbredande, äfven genom jesui-

terna, undersökning om kommunionens bruk under medeltiden (en större frekvens i densamma först framkallad af Savonarola) och propagandan för densamma fram till Gregorius XIII. Två kapitel behandla »L'eloquenza sacra» under 1500-talet, hvarvid Venturi bl. a. skildrar »Exercitia spiritualias» segertåg och liksom Fouqueray (se nedan) häfdar, att Loyola författat denna bok i Manresa 1522 före resan till Palestina och i Paris blott ytterligare utsmyckat enskilda stycken; äfven skildras Filippo Neris predikverksamhet, etc.; två kapitel framställa den religiösa folkundervisningen, särskildt katekesundervisningens historia, dess upptagande 1548 inom jesuitorden och vidare utveckling där; redogörelsen för de italienska katekeserna under 1500-talet (sid. 295 ff.) förtjänar beaktas.

Kap. XVIII, det vidlyftigaste af alla, behandlar den protestantiska rörelsen i Italien; icke minst här har författaren ur de italienska arkiven fått fram nya fakta, hvilka förtjäna att jämföras med det af valdensern Comba och tysken Bernath framdragna rika materialet, när protestantismens historia i Italien definitivt skall skrivas. I ett appendix har Venturi ock publicerat bl. a. 25 förut otryckta dokument om denna sak, hufvudsakligen bref af de handlande katolska hufvudpersonerna. — Detta appendix, som omfattar 250 sidor och innehåller idel förut otryckta dokument, är det ej minst värdefulla; där finna vi utom nyssnämnda samling om protestantismen bl. a. äfven en samling om grundandet af jesuitorden, en om jesuiternas kyrkor, sedvänjor etc., samt om de fromma stiftelser, som Loyola satte i gång i Rom.

HENRY FOUQUERAY S. J.: *Histoire de la Compagnie de Jesus en France* des origines á la suppression (1528—1762). Tome I: Les origines et les premières luttes (1528—1575), Paris Picard et Fils 1910, XXV + 673 s., 10 Fr.

Detta är det hittills senast utkomna af de stora jesuithistorierna. Ehuru bra tryckt framträder det i något anspråkslösare form än de öfriga. Som författare var först utsedd pater Victor Mercier, hvilken ock gjorde betydande källstudier och samlingar; efter hans plötsliga död öfverlämnades bearbetningen åt Fouqueray. Äfven han försäkrar: »Loin de nous donc l'intention de faire

œuvre d'avocat ou de polémiste. Simplement historien, nous exposerons, nous ferons revivre les faites, sans voiler ni les fautes, ni les mérites». Huru denna opartiskhet i praktiken tar sig ut, skall nedan med ett par exempel belysas. Här må blott sägas, att ehuru arbetet icke synes nå ens samma relativa grad af objektivitet som t. ex. Duhrs, det likväl i viss mening är det intressantaste af samtliga här föreliggande, väsentligen beroende därpå, att skildringen af Loyola och ordens egentliga genesis i Paris faller inom dess ram, medan Venturi ej upptagit Loyola och den fulla ordensbildningen i Italien i sin hittills utkomna del. Framför de öfriga parallellarbetena utmärker sig ock Fouquerays för strängare historiskt kronologisk anordning, hvarigenom öfversikten öfver det historiska utvecklingsförloppet blir bättre. Den till ordstaf vordna franska klarheten i framställning förnekar sig ej heller här; arbetet är mycket lättläst.

I början möter en bibliografisk inledning med redogörelse för äfven otryckta källor, i slutet appendices med dokument. Ytterligare angifvande af källor finnes vid början af hvart kapitel. Innehållet är fördeladt på tre böcker: I: Les origines 1528—1552, II: L'établissement en France 1540—1564, III: Premières développements 1564—1575. I första boken ägnas de tre första kapitlen (80 s.) åt den högst intressanta skildringen af Loyolas verksamhet allt ifrån hans fördrifvande från Spanien, hans arbete i Paris, resor i Flandern och England, konflikter med inkquisitionen, hans mod och hänförelse, val af följeslagare och dessas samlif, afresan från Paris till Venedig och vidare till Rom, förhandlingarna, ordens stadfästade och Loyolas val till general. Kap. 4 utgör en undersökning öfver »exercitia spiritualia» (i sina hufvudpartier tillkomna i Manresa, fullgiltigt redigerade i Paris), där författaren försiktigt styr på sidan om sin spanske föregångare (Astrain), i det han under formellt gillande af dennes uppfattning dock realiter medgifver större inverkan på Loyola af spanska förebilder; bokens väsentliga originalitet äfven gent emot dessa fasthåller dock Fouqueray, som det synes med vägande skäl. I kap. 5 är en utförlig redogörelse för »Constitutiones», hvilka ock af Ignatius är författade på spanska (1547—50), ehuru hans sekreterare spanjoren Polanco varit en betydande medarbetare, och han själf fortsatte att retouschera sitt arbete ända till sin död. Äfven här ställer sig förf. på Astrains ståndpunkt och finner, att konstitutionerna hufvudsak-

ligen äro tillkomna genom öfvernaturlig ingifvelse; men han medger försiktigt, att Loyola dock kanske något kände de äldre ordensreglerna; man har funnit extrakt af sådana, skrifna af sekreterarens hand. Kapitlet slutar med en analys af jesuitordens fysiognomi, en sorts kontenta af hela boken, väl värd att observera som ett måhända klassiskt uttryck för den »modernt-kritiske» jesuitens bedömande af sin orden (s. 121—126).

Gent emot den första boken minskas väl hos oss intresset något för den andra, där naturligen detaljerna vid ordens inträngande i Frankrike dominera. Ett brett utrymme tager striden mot parlamentet och Pariseruniversitetet för naturalisationsrätt, Lainez' skickliga användande af det hugenottiska kätteriet och hans talang som följeslagare åt en påflig legat i Frankrike fram till mötet i Poissy 1561, den för Lainez enligt Fouqueray lysande segern i disputationen mot Peter Martyr och Beza m. fl. 1561 och 1562, jesuitordens erkännande i Frankrike, och dess fäfänga försök att hindra toleransediktet 1562, »denna blodiga förolämpning mot katolska religionen» (s. 264). I slutet af denna bok äro flera kapitel ägnade åt de nitiska och mot protestanterna hänsynslöst upphetsande jesuitiska apostlarna i Frankrike, Nadal, Louis du Coudret, Antoine Possevin, Edmond Auger m. fl., och grundandet af en rad kollegier. — I tredje boken möta vi jesuiternas fortsatta strid med universitetet (som förf. afskyr) om den högre undervisningen, grundandet af nya och utvecklandet af de gamla kollegierna, Borgias val 1565 och regering vis á vis Frankrike, Mercurians val 1563, Augers, Possevinos och fr. allt pater Maldonats »travaux apostoliques» 1565—1575, jesuiternas kamp för dogmerna om Marias obefläckade aflelse och skärselden, grundandet af ett jesuituniversitet i Pont-à-Mousson 1575, jesuiternas beskyddare kardinalen af Guise etc. Sista kapitlet ägnas åt jesuiternas ställning i hugenottkrigen. Med entusiasm skildrar författaren, huru jesuiterna, särskildt Auger, voro outtröttliga att elda till kamp mot och undertryckande af protestanterna, vaksamma och sluga i allt; man ger honom efter genomläsandet af hans skildring rätt däri, att jesuitorden i Frankrike gaf de verksamma pioniererna, som möjliggjorde kontrareformationens seger. För Fouqueray blir det hugenotterna, som voro de landsförrädiska, våldsamma, baksluga och grymma; de katolska åtgärderna, hvartill motsvarighet ej fanns hos protestanterna, som t. ex. den medeltida tortyrens användande på fångar.

halkar han öfver som något helt naturligt och finnes jesuiterna ha visat stor barmhärtighet, De voro outtröttliga att söka vid massakrerna på protestanterna rädda deras själar från helvetet; så t. ex. sökte Possevino omvända 200 fångar i Lyon, ehuru dessa olyckliga visade sig hårdhjärtade och utan bot massakrerades. Med en viss nyfikenhet slår man upp framställningen af Bartolomeinatten för att se, huru den blodsgärningen bedömes. Den blir helt och hållet protestanternas egen skuld, en naturlig folklig reaktion mot det skamlösa öfversitteri, hvarmed hugenotterna i Paris uppträdde, äfven en naturlig skyddsåtgärd mot det liknande öde, som hugenotterna sannolikt förberedde åt katolikerna. Det var ock utbrottet af en länge undertryckt vrede mot dem, som smädat Gud och människor. Äfven här voro för öfrigt jesuiternas roll blott de barmhärtigas; de skickades åt olika håll i staden för att hindra, att under massakern äfven goda katoliker skulle dödas. (Förf. citerar här flera gånger ett nyutkommet stort arbete CH. MERKI: *L'amiral de Coligny*, Paris 1909). — »När man betänker, att orden midt i det upprörda landet fattat fot och utvecklat sig, trots parlamentets dåliga vilja, trots kalvinisternas och universitetets direkta angrepp, måste man erkänna, att orden har för sin seger öfver denna världens makter att tacka allmakten hos sin gudomlige Herre, som varit dess stöd. . . Visserligen hafva dess män lidit. Men liksom den, hvars namn de bära, triumfera de just genom lidandet.» Så slutar författaren sitt arbete, hvars sista sidor haft att tala om Bartholomeinattens och dess parallellers i landsorten fasor och lidanden — för protestanterna.

Febr. 1910.

Hj. H—t.

Innocentius III.

ACHILLE LUCHAIRE: *Innocent III*, 6 band, Paris 1904—1908.

Den 13 november förra året led Frankrikes historiska och kyrkohistoriska forskning en stor förlust, då en af dess främsta män professorn vid Sorbonne ACHILLE LUCHAIRE oväntadt

borttrycktes af döden midt i sin krafts dagar. Hvad han som historiker betydt och uträttat, ärnar jag ej här ingå på, utan hänvisar till nekrologerna, särskildt hans lärjunge Louis Halphens i *Revue Historique* 1909, och underrättelserna i *Historisk Tidskrift* hft 1 1908. För kyrkohistorikern kommer särskildt i betraktande de afdelningar, som han författat i det under professor Lavissee's ledning under utgifvande varande monimentala verket *Histoire de France*: del II: 2 *Les premiers Capétiens* (987—1137) och del III: 1 *Louis VII, Philippe Auguste, Louis VIII* (1137—1226); i dessa delar, hvilka af franska historici för mig betecknats som de kanske yppersta i hela det stora verket, är kyrkans utgestaltning och historia i Frankrike på feodalismens mark och under påfvedömet framväxt till världsvälde skildrad med en klarhet i framställningen och ett herravälde öfver materialet, hvartill jag knappast läst något fullt jämbördigt inom den moderna franska historiska litteraturen. Ännu viktigare blifver dock för kyrkohistorien Luchaires sista verk, hvartill han fördes genom sitt sysslande med Filip Augusts tid och som han hade lyckan att med det 6:e bandet afsluta någon månad innan han gick bort. »*Innocent III*» är visserligen, såsom Luchaire själf säger, icke skrifvet för de lärde utan för den stora historiskt intresserade publiken; han har skrifvit, ej för att bli rådfrågad utan för att bli läst, och har därför utelämnat den vetenskapliga apparaten. Ej heller har han tagit i tu med alla problem om Innocentius III; hans arbete har närmast karaktären af en serie historiska skisser med afsikt att genom dem låta Innocentius' person träda fram i sin rätta miljö. Men han kan stolt säga, att icke en rad i arbetet finnes, som ej grundar sig på direkt källstudium. Det är naturligt, att han ej kunnat fullständigt uttömma materialet, då Innocentius III:s historia ju är hela Europas under en ovanligt innehållsrik period. Vi skola längre fram för vårt eget lands vidkommande påpeka detta. Äfven beträffande det i inskränkt mening till Innocentius hörande materialet har ett och annat undgått honom, såsom han själf är den första att medge; det viktigaste är den mängd bref af Innocentius, som Heidelberger-professorn K. HAMPE funnit och utgifvit: »*Aus verlorenen Regestenbänden der Päpste Innoc. III und Innoc. IV*», 1902. Ett annat modernt arbete, som på ett värdefullt sätt kompletterar Luchaire, är L. HALPHEN'S studie »*Études sur l'administration à Rome au moyen âge*» 1907. Den

tyske kritiken med sitt kraf på uttömmande källforskning har ock haft åtskilligt att anmärka. I ett tillägg till sista bandet hade dock Luchaire tillfälle att diskutera de Hampe'ska brefven och en del kritik mot sitt verk. Och om i texten hänvisningar till använd litteratur saknas, så har författaren i 6:e bandet i stället i en utmärkt bibliografi påpekat de flesta verkligt värdefulla arbeten rörande de många olika historiska frågor, som af honom i arbetet berörts. Om man i någon mån saknar Haucks synpunkter, så firar här i stället i den märgfulla målande stilen och materialets konstnärliga anordning den franska framställningskonsten en triumf. Då det väl är sannolikt, att icke många af Årsskriftens läsare skola gifva sig tid att genomläsa det digra verket (hvarje band omfattar närmare 300 sidor), har jag trott det vara tjänligast att i stället för diskussion om enskilda punkter söka gifva ett sammanträngdt om ock ej allt för kortfattadt referat af innehållet; verket förblir dock det monumentala öfver medeltidens största påfve.

I. Rome et L'Italie 1904, 3 uppl. 1907.

LOTARIO DE SEGNA föddes 1160 eller 1161. Föräldrarna voro af riddarsläkt; sonen ärfde det krigiska draget, energien, handlingskraften, hårdheten. Men detta tyglades af den kyrkliga uppfostran. Lothar förblef ailtid tacksam mot sina lärare i Paris; Paris' universitet har främst honom att tacka för sina första privilegier, ehuru hans politik eljes gick ut på att lägga de stora läroanstalterna under biskoparna för att på så vis göra dem till Roms verktyg. Från Paris flyttade han till Bologna och studerade där juridik, samt excellerade sedan där i civilrätt och kanonisk rätt. Juridik förblef hans skötebarn; vid hans hof vimlade det sedan af advokater. Efter fullbordade studier förhjälppte honom relationer till en snabb befordran i Rom; 1187 subdiakon var han redan 1190 diakon och kardinal, vid 29 års ålder. I åtta år verkade han nu i stillhet vid sin diakonkyrka i Rom, utan att blanda sig i kardinalernas intriger. Han framträdde härunder ej blott som administratör utan ock som författare, skref bl. a. ett af sina mest berömda arbeten: »*De contemptu mundi*», sedan spridt i afskrifter i nästan alla Europas

bibliotek. Det är i verkligheten ett enligt vanlig skolastisk metod skrifvet arbete, skäligen tråkigt, gifvande uttryck åt den kristna pessimismen; vi finna däri intet, som tyder på det stora geniet. Samtiden var emellertid förtjust, och arbetet medverkade till Lothars advancement.

Samma dag som Coelestin III dog, den 8 jan. 1198, valdes märkeligt nog Lothar, den yngste af kardinalerna, till påfve. Han tog namnet Innocentius III. Luchaire ger här en utförlig och fängslande skildring af alla händelserna i samband med detta val, ceremonierna och processionerna, Lothars presbytervigning och biskopsvigning, hans penningutdelningar, kyrkornas utseende etc. Redan i den officiella kungörelsen, affattad med officiell ödmjukhet, framskymtade hans uppfattning af påfvedörets absoluta öfverhöghet; han är på en gång påfve och kejsare, äger både den andliga och världsliga makten öfver kristenheten; han utöfvar mest den förra, som är högre, men besitter äfven fullheten af den senare. Redan i ett bref af 1198 kom han ock med sin användning af den berömda bilden om solen och månen. Här är den röda tråden i hela Innocentius' pontifikat; den motsvaras psykologiskt af ett oerhördt behof af aktivitet. Driskraften var hans religiösa nit. Han kände det tomt att i politiken nödgas mest syssla med världsliga saker och beklagade sig jämt däröfver, gifvande skulden åt människors ondska, fast det var en konsekvens af hans teori. Hans längtan efter och ifver för ett fromt lif var ingen fras; det var ett direktiv för hans aldrig en dag slappnande handlingskraft. Typiskt är, att han redan dagen efter sin kröning var i fullt arbete med sina första två stora företag: att eröfra Rom från folket, och att befria Italien från tyskarna.

Innocentius betraktade sig som kejsare äfven öfver Italien. Situationen efter Henrik VI:s död var ock gynnsam för hans sträfvan. Under kejsar Henrik hade påfvedömet varit närmare sin totala ruin än någonsin förut. Henrik hade lyckats, där alla företrädarna misslyckats; han hade lagt nästan hela Italien under tyska kejsardörets spira och bedref med konsekvens om ock med grymhet germaniseringsverket i Italien. Den förtidiga döden 1197 ändrade allt. Innocentius kunde anknyta sig till ett våldsamt främlingshat; han blef försvararen af det italienska oberoendet gent emot tyske kejsaren. Men här är en sak att observera. I Italien fanns ännu ej det nationella italienska med-

vetandet; man ville blifva fri från tyskarna, för att hvar stad skulle nå själfständighet och kunna vidga sin makt genom att eröfra svagare grannstäder, ej för att ett fritt Italien skulle uppstå. Och om Innocentius är en af de första, som fört ett enhetligt fritt Italiens sak på läpparna, så var hans syfte därmed att bättre grunda sin världsliga makt som Italiens verkliga kejsare. Men då blef ock resultatet, att så snart tyskarna fördrifvits, strid utbröt mellan italienarne och deras »befriare» påfven.

I Rom var situationen mest komplicerad. Rom hade nåtts af den nya stadsörelsen mot 1100-talets slut. Kommunen bildades, som tillvaratog romarnas intresse gent emot äfven påfven. Flere påfvar kunde icke ens residera i Rom; då förlikning slöts 1188, häfdade kommunen sin ställning men erkände påfvens suveränitet; kommunen hade som sin representant och Roms styrelseorgan senaten. Hurudan blef nu Innocentius' ställning mellan denna senat, de gamla själfrådiga adelsfamiljerna och den stadsprefekt, som allt fort i Rom representerade kejsaren? Påfven tog genast i anspråk för sig högsta ledningen, afsatte senatens ämbetsmän och tillsatte egna, böjde likaså den efter Henriks död ryggstödslöse prefekten och fick slutligen till och med de romerska baronerna att böja sig. Han syntes redan vid början af sin regering blifva herre öfver Rom. Men så lätt gick det ej. Snart reste sig de böjda från olika håll; själfve Innocentius måste tidvis residera å andra platser. Med hela sin diplomatiska skicklighet spelade han emellertid ut det ena partiet mot det andra (utförlig teckning hos Luchaire) och lyckades till slut, från 1208, åter stå som Roms oemotsagde regent. Men i tio år hade friheten kämpat. Teokratien hade törnat på något mer än blott adliga demokraters ärelystnad; idén om kommunalt oberoende var i hela Italien redan vorden en makt så stark, att intet mäktade rubba den. Det befanns snart, att påfven Innocentius III:s omätliga auktoritet trots segern dock i hans egen hufvudstad hade sin verkliga gräns några steg från Lateranen. Att man tålde hans formella öfverhöghet berodde mest på, att folket behöfde kyrkan, att Roms borgerskap lefde på pilgrimerna, som kommo för påfvens skull. »C'est la papauté, que le faisait vivre: il fallut bien subir sa loi». Innocentius förstod ock klokt att vädja till den ekonomiska sidan och att genom en storartad välgörenhet skaffa sig personlig popularitet; vid hans taffel sutto alltid fattiga till bords; hans

rykte härutinnan spreds öfver Europa ända till Island, där ömdömet fälldes: »han ägde härskarenatur och frikostighet». — I Rom var sedvana att kasta nyfödda barn, som man ej ville behålla, i Tibern. När Innocentius vid ett fiskafänge fick fullt med barnlik i nätet, greps han så däraf, att han grundade ett hospital för utstötta barn. Äfven sökte han hjälpa kvinnor från prostitutionen. — Det var ett storartadt kärleksverk, som han omspände Rom med; och han lyckades därmed ej blott stämma romarna till sin fördel utan äfven öppna deras ögon för något högre än medeltida råhet. Men när han ville utbreda detta stora verk öfver hela Italien, mötte honom svårigheter, större än äfven religionens störste målsman mäktade öfvervinna.

Vi förbigå Luchaires skildring af, huru Innocentius sökte genomföra sitt herravälde först i Kyrkostaten och sedan i hela Italien för att dymedels kunna där genomföra sitt kristendoms- och kärleksprogram. Redan i Patrimonium Petri fick han utkämpa sega strider med kommunernas själfständighetsdrift; längsta motståndet gjorde Viterbo och Orvieto; men från 1207 synes I. som den obestridlige härskaren öfver Kyrkostaten; han befäller stadskonsulerna, som om de voro hans ämbetsmän, förbjuder krig mellan kommunerna, o. s. v. — Ute i Italien mötte samma motstånd; så länge I. och kommunerna medverkade att fördrifva tyskarna, var allt väl, men sedan sattes segt motstånd mot påfvens härskarekraf. Assisi ref hellre ned sin fasta borg, än att den skulle komma i Innocentius' hand. Efter tioåriga strider måste påfvedömet erkänna, att den direkta styrelsen öfver mellersta Italiens af municipalt oberoende smittade städer var omöjlig genomföra; och ännu omöjligare visade det sig vara att göra sig till ledare af de stora städernas »ligor» i Toskana och Lombardiet. Vi gå förbi de invecklade striderna här, där motsatsen mellan gelfer och gibelliner så starkt spelade in, och där det kyrkohistoriskt viktiga är, att påfvedömet förgäfves uttömde hela arsenalen af kyrkans vapen. Märk blott en sak! hvad som samtidigt lyckades Filip August i Frankrike, lyckades ej för den mäktigare Innocentius i Italien. Den förre hade medel till aktion, som den senare trots allt saknade. Den världsliga makten började blifva nödvändigare än den andliga. Och här framträdde ett fenomen af olycksdiger framtidsinnebörd för kurian: municipalandan tenderade allt mera att identi-

fiera sig med lekmananda; kommunernas önsknings och behof blefvo allt mera oförenliga med en kyrkochefs herravälde.

En utförlig skildring ägnar Luchaire åt kampen om konungadömet »De två Sicilierna» mellan tyskarna och påven, där den senare t. o. m. kallade saracenerna till hjälp. I denna strid får man en levande föreställning om den energi och arbetskraft, som I. kunde utveckla. Nödvändigheten för påvedömet att hindra den sedan Henrik VI så farliga föreningen af Sicilien och Tysklands kejsarkrona och intrigerna härom äro välbekanta från våra vanliga historier. Efter mångårig anarki på Sicilien inträdde med år 1208 äntligen relativt lugn för I., då hans auktoritet erkändes, och hans skyddsling Fredrik II under hans protektion började taga personlig del i styrelsen. Det är en högst intressant beskrifning, som Luchaire här lämnar öfver Fredrik som ung, hans brokiga omgifning och dess betydelse för Fredriks karaktär och bildning. Fredrik erkände ock väl de tjänster, påven gjort honom, men visade snart sin lust att själf styra. I hade åtskilligt att klaga öfver. Men Fredrik var allt för beroende af I., för att han skulle ta upp strid. I. räddade honom ock från ett anfall af Otto af Tyskland, gjorde honom till romersk konung och slutligen till kejsare, i rak strid mot sin politiska grundtanke. Han trodde, att Fredriks tacksamhet för alltid skulle binda honom vid påvestolen. Fredrik erkände ock 1212 helt påvedömet suveränitet öfver Sicilien, lofvade 1215 att göra korståg samt förband sig 1216 högtidligen att dela tyska kejsardömet och sicilianska konungadömet på två olika söner. Så trodde sig I. ha tryggt sin politiks seger. Det var ej enda gången den store människokännaren kalkylerade fel.

Samtidigt med detta jättearbete på hela Italiens läggande till sina fötter ägnade I. sin kraft på att reformera kyrkans centrum, kurian. Personligen rättskaffens sökte han minska de ekonomiska missbruken. Men hans världspolitik gjorde, att tvärt om under hans pontifikat den finansiella exploateringen af kristenheten tog ett stort steg vidare. — Kurian och påfebostaden voro ännu förlagda till Lateranen; men I. gjorde Vatikanen beboelig och på modet genom att tidvis bo äfven där; som en ifrig byggherre älskade han mest närheten till Peterskyrkan, »världens heder och prydnad». — Därmed var ej hans arbetsområde uttömdt; kanske mest upptogs hans tid af domaregöromål. Han var ju ock president i ett tribunal, dit hela världen vädjade.

Luchaire anför flera kostliga exempel på, i huru underliga affärer påfven stundom måste vara sakkunnig domare. — Men Innocentius, som var kristenhetens ledare, den vidt famnande diplomaten, hela världens domare, han var samtidigt äfven den store teologen, till hvilken från hela Europa hänskötos tvistiga teologiska frågor till utredning, och hvilken ock outtröttlig sökte klargöra såväl de mest spetsfundiga skolastiska finesser som de mest naiva förfrågningar (roliga exempel hos Luchaire). Och han skulle kunna råda som läkare lika väl som teolog och jurist. Ibland syntes han vackla under den oerhörda arbetsbördan. Innocentius III var verkligen ett orakel för hela kristenheten. Och just som orakel fick han tillfälle att visa det, som kanske mest höjde honom öfver hans tid: hans tolerans och billighet. Ett egendomligt exempel härpå är, när han på förfrågan medgaf, att muhammedanerna som kristnade kunde bibehålla sina många hustrur enligt patriarkernas exempel. Enklare och vackrare exempel på hans sundt mänskliga känsla finnas i mängd. Man bör vara i tacksam, att han formulerat den än i dag moderna devisen »*misericordia superexaltatur iudicio*». — Denna insikt om det möjliga och måttfulla gjorde honom ock till en af de största statsmännen i en svår tid.

II. *La croisade des Albigeois*, 1905, 2:a uppl. 1907.

I Frankrike ägde Midi en högre kultur än norden; det mest egendomliga för denna var den religiösa toleransen. Judarna befunno sig där sedan länge i god ställning; katarerna fingo här ock ostördt utbreda sig. Frågan om deras antal omkring 1200 kan aldrig klart utredas; om ock katolikerna öfverdrifva (typiska äro här de senare än Luchaires arbete gifna bidragen af den fanatiska katoliken, professorn i historia vid Grenobles universitet J. GUIRAUD), så visa dock de åtgärder Innocentius ansåg sig böra taga, att de voro mycket mäktiga. De hade sin hufvudplats kring Langedocqs kustborgar. I deras virrvarr kunna dock i Midi två helt skilda slag af kättersk opposition mot kyrkan urskiljas. Den ena var spontant framfödd i fransk miljö, ur det naturliga behovet för förnuftet att sätta det religiösa systemet i harmoni med det moraliska samvetet; den ville reformer genom

negationer af missbruk, genom återgång till gamla kyrkans lif, ej genom några nya läror; det var valdenserna. De tolererades länge af prästerskapet i Midi, äfven därför att de voro energiska motståndare till albigenserna. Dessa senare beteckna det andra slaget af opposition. De hade från greko-slaverna i Bulgarien utbredts genom köpmän och studerande först i norra Frankrike, sedan mera i Midi, där Montpellier, Narbonne och Marseille blefvo deras första församlingar, och där de under handelns täckmantel utbreddes bland både adel, borgare och bönder. Här var ej korrigerad katolicism utan positiv ny tro, en kristendomen radikalt motsatt dualism. Med den fanatiska konsekvensen i idéernas tillämpning hos de »utvalda» parade sig klok måttfullhet gent emot den stora mängden, hvilken kunde i det yttre lefva som förut och genom »consolamentum» före döden dock hade vägen öppen till paradiset. Det var ingen sektrörelse, men en verklig kyrkobilddning, med en hierarkisk organisation, där slutligen blott påfven fattades. Luchaire utvecklar på ett fängslande sätt anledningarna, hvarför katarismen kunde få ett sådant segertåg i Midi: deras organisation, deras höga moralitet, som ej ens motståndarna kunde förneka, uselheten inom det katolska klerus, det bittra kriget i Midi mellan klerus å ena sidan, baronerna och borgerskapet å den andra, hvarvid de senare funno en oväntad bundsförvandt i katarerna, o. s. v.

Katarerna kommo så i en dubbelt gynnsam ställning, enär det eljes under 1100-talet var lekmännen, som visade sig mest intoleranta mot kättare, hvaremot största toleransen fanns hos det högre klerus. Påfvarna under 1100-talet voro ofta tidens mest toleranta män gent emot häretici; för dem låg det stora kätteriet hos kejsaren, fursten, baronen, som gjorde andliga ämbeten beroende af världslig makt. På det sedligt-religiösa området hade det däremot visat sig, att det ej var så lätt att särskilja en kättare (t. ex. Peter de Bruys) från en reformator (t. ex. d. h. Bernhard); bägge kommo egentligen med samma sak. Lateransynoden 1179 betydde början till en omsvängning, till kyrkligt förföljande af kättarna, dock utan dödsstraff. Med Innocentius III följde nu den fulla omgestaltningen; den världsliga armen skulle af kyrkan nödgas medverka till kätteriets undertryckande. Hädanefter skulle kult och dogma bevaras orörda med det yttre våldets hjälp. Detta går igen i all senare lagstiftning.

Hatade då Innocentius III kätteriet så mycket? Luchaire

besvarar frågan nekande. Som den extrema ordningsmänniskan och absolute makthafvaren afskydde han kätteriets insubordination. Men det var ej fanatisk religiositet utan politisk nödvändighet, som dref honom till kraftåtgärder. Från 1199 fordrade han, att häretici skulle drifvas i landsflykt eller fängslas och deras egendom konfiskeras; att verkställa detta vore en plikt för furstarna. Men det var ej tal om, att kättarna skulle dödas, trots att bålet redan var en af folkfanatismen redan införd sedvänja rundt omkring utom i Midi. Luchaire ser i Innocentius' lagstiftning mot kättarna trots de starka fördömlenseorden dock en sträfvän att införa mildhet och sätta stopp för nyssnämnda råa och rättsvidriga afrottningar. Påfven opponerade uttryckligt mot klericis deltagande i dylika våldsdåd mot kättare i norra Frankrike och visade verkligt tålamod och tolerans. (Att Luchaire här en smula ljusmålar sin hjälte, är nog säkert.)

Herren öfver Langedocq, grefve RAIMOND VII af Toulouse var ej katar, men beskyddade dessa. Enligt sin princip sökte Innocentius förmå honom att energiskt om ock utan dödsdomar inskrida mot kataterna; men påfven led blott nederlag, då han intet ryggstöd ägde i Midi, och kätteriet växte. I ålade då 1206 sina legater att söka besegra katarerna genom predikan och lif i Jesu efterföljd; den sedan så berömde munken DOMINICUS mötte legaterna vid Montpellier, och man gjorde ett försök på denna väg, där Dominicus själf var ifrigast med predikningar, disputationer etc. och nu grundlade det celebra klostret vid *Prouille*, dominikanerordens vagga. Trots alla ansträngningar under två år slutade dock detta andliga fälttåg med fiasko. — Ännu ett fredligt försök gjordes, medels humiliaterna och »*pauvres catholiques*», hvilkas ledare voro omvända katarer. År 1208 kom deras regel; det är helt densamma, som Dominicus senare gjorde till sin, med predikan, lekmäns anslutning till orden etc.; han har icke skapat något originellt. Emellertid ville klereciet i allmänhet ej erkänna denna »kätterska» rörelse; Innocentius måste gång på gång ingripa och försvara ledaren Durando de Huesca och de fattiga. Och då Dominicus framträdde som ledare på scenen, försvunno de nästan spårlöst. Då var ock redan de fredliga medlens tid slut, och lansarna talade.

Redan 1208 hade katastrofen kommit, då en påfvens legat

mördades i Toulouse, och Raimond fick skulden (jfr Henrik II och Thomas Becket). Detta mord framkallade Raimonds ruin, dynastiens undergång och ett helt folks utrotande. Flammande af vrede predikade Innocentius korståget mot den nu bannlyste fursten och alla kättare i Midi. Valdenserna, som kanske voro lika talrika som katarerna, sammanblandades nu i ifvern med dessa och fingo dela deras öde. »Chanson de la Croisade» hetsade sinnena. Påfvens legat i Frankrike, abboten af Cîteaux ARNAUT-AMALRIC, blef själen i organiserandet och utförandet af kättarekriget, Midis onde ande. Den synlige ledaren SIMON DE MONTFORT var blott armen. Ett diplomatiskt nederlag led I. så till vida, att han ej lyckades skjuta fram Filip August till aktivt deltagande; korståget blef så uteslutande ett kyrkans företag, dirigeradt af Roms legater. Samma indulgens beviljades, som eljes kunde vinnas blott genom den fruktade resan till Jerusalem; tillströmningen blef ock stor. Raimond sökte besvärja stormen genom den djupaste förödmjukelse, som en feodal suverän underkastat sig; han måste vid den mördades graf svärja att förena sig med korståget! Det var för sent.

Vi gå förbi den utförliga skildringen af kriget i alla dess faser och med dess gräsligheter. Intressant är, hurusom Luchaire uppvisar, att de påfliga legaterna faktiskt satte den mäktige Innocentius III utanför spelet och med härens hjälp ledde korståget i helt annan anda och riktning än han menat. Med jesuitisk hänsynslöshet kringgingo de påfvens förordning, att inga kättare finge afträttas; »det är med utomordentlig fröjd, som våra pilgrimer bränna stora mängder kättare» skref en af deltagarna. Trots att Luchaire undviker alla rafflande beskrifningar, ryser man tillbaka för hvad han har att förtälja om de kristna korsfararnas och påfvetjänarnas framfart; här är en af kristenhetens värsta skamfläckar. — Innocentius hade uppdragit åt legaterna att skydda Raimonds dynasti i besittningen af sina områden. Men de bannlyste honom trots hans underkastelse, beljögo honom hos påfven, drefvo honom slutligen till öppet motstånd, läto Simon eröfra några af hans befästa städer och uppdrogo 1212 åt denne herraväldet öfver hela det toulousanska riket. Simon af Montfort hade ock genom en personlig tapperhet, som t. o. m. i hans riddartid ansågs oerhörd, och genom en outtröttlig energi möjliggjort segern. Men när han nu kallades till härskare, utfärdade han 1212 en mycket klok förord-

ning för sitt nya rike, i liberal anda och alls icke passande till korstågsintressena.

Med 1212 begynnade ock tecken till en reaktion. Det viktigaste var, att PETER II af Aragonien efter sin seger vid Tolosa 1212 ingrep till skydd för Raimond, ledd af det politiska motivet att hindra Midis förvandling till en farlig granne. Peter segrade i den diplomatiska strid, som nu utspann sig i Rom; Innocentius desauverade legaternas åtgärder, befallde Simon af Montfort under starka förebråelser för hans öfvergrepp att lyda spanske kungen och förklara korståget vara slut. De påfliga legaterna visste emellertid att åter öfvertrumfa påfven; innan hans bref officiellt voro mottagna, höllo de ett koncilium i Laveur, där påfvens rakt motsatta beslut fattades; och stödda af den fanatiska folkopinionen förde de sedan sin talan så energiskt, att I. ännu en gång ändrade ståndpunkt och godkände kriget mot Toulouse. Peter af Aragonien, som nu vädjade till svärdet, förlorade mot Simon sin här och sitt lif i det berömda slaget vid Muret, där Simons personliga tapperhet var afgörande. Denna katastrof sänkte det toulousanska riket i sorg för århundra- raden. Raimond II flydde till Johan utan land. Den franske prinsen Ludvig (den helige) inbröt nu, när vägen var jämnad, plötsligt med en korshär och höll ett oblodigt triumftåg genom hela Midi; undet hans skugga satte sig Simon i verklig besittning af sitt nya rike. Men nu utbröt en häftig strid om Narbonne mellan honom och Arnault-Amalric, som ville ha lönen för sitt arbete. Bägge vädjade till påfven. Alla de invecklade frågorna om albigenserna och Midi samlades till det stora Lateran- konciliet 1215. Ingen sak passionerade där mera än dessa. Påfven återtog här sin ursprungliga ställning: för relativ mildhet mot kättarna och för Toulouse's bevarande åt den lagliga Raimondska dynastien. Efter en lång strid med de fanatiska biskoparna från Langedocq resignerade I. till slut; konciliet voterade Raimonds afsättning och Simons seger. Ett dekret af I. i dec. 1215 reglerade i enlighet härmed förhållandena i Midi; men i det sista sökte påfven kompromissa, lät bl. a. staden Toulouse med omnejd behållas af Raimonds son Raimond VII, samt upptog en reservation för framtiden om »alla katolikers rätt, som ej får kränkas». I verkligheten räddade I. Raimonds dynasti från total ruin; då Simon med våld ville taga Toulouse, stupade han vid belägringen, träffad af en sten. Denna katastrof

utlämnade Midi åt — hvarken påfven eller baronerna, utan åt kapetingiska dynastien. För Frankrike och dess konung hade till sist, utan att veta det, hela kristenheten med Innocentius III i spetsen arbetat.

III. *La papauté et l'empire*, 1906.

Denna del, den vidlyftigaste af alla, kan här behandlas kortast, enär vi ju äga en mönstergill lättåtkomlig framställning af detta ämne i del IV af Hauck: *Kirchengeschichte Deutschlands*, 1903. Luchaire börjar med en utredning af de motsatta teorierna om imperium, den påfliga och den kejsarliga, enligt hvilken senare alla kristna nationer lydde under kejsaren, och hvilken Henrik VI ej varit långt ifrån att realisera, då döden krossade allt; det var denna teori, som inspirerade Walter von der Vogelweide. Men i striden hade ock framkommit en tredje kompromissande teori, enligt hvilken kejsaren och påfven voro likställda och tillsammans styrde världen (Gervais de Filburg). Så energiskt än Innocentius III förfäktade den påfliga teorien, kunde han dock lämpa sig efter förhållandena och där så passade axla denna kompromissteoris kapp. Det kom till synes under striderna i Tyskland efter Henrik VI:s död. — Luchaire lämnar en god karakteristik af rivalerna, den storväxte OTTO och den lille FILIP, af hvilka den senare var mera sympatisk. I. väntade i 3 år att afgöra valet mellan dem; han insåg beslutets stora vikt för framtiden. När han så i slutet af 1200 tog parti, skedde det med äkta juridisk motivering, i hans berömda »*Deliberatio super facto imperii de tribus electis*». Han förkastade Fredrik af Sicilien som barn, Filip som hohenstauffer och valde Otto, med satsen, att icke väljarnas antal (Filip hade i Tyskland majoriteten) men deras kapacitet är afgörande! Här förelåg en utvidgning af påfvens makt utöfver allt, som förut varit. Påfven hade förut kunnat bekräfta kejsarval genom kröning eller lägga bann på kejsaren; I. ingrep direkt i valet af en tysk konung. Det är teokratien i dess praktiska tillspetsning.

Innocentius arbetade med vanlig energi för sin kandidat och hade 1203 genom att lösa Filips undersåtar från deras tro etc. hemburit nästan fullständig seger, då i Tyskland en våld-

sam omsvängning inträdde; Otto kom i strid med sina baroner, som öfvergåfvo honom, och han blef i grund slagen 1206. I. hade ej annat att göra än att söka komma öfverens med Filip och af honom utverka samma förmåner, som Otto beviljat. Luchaire ger här en utförlig analys af denna påfvens tadlade öfvergång. Resultatet blef 1208 ett fördrag mellan I. och Filip, däri den senare uppgaf sina anspråk på Italien men förblef herre i Tyskland. Samma år mördades emellertid Filip, och I. slöt sig då åter till Otto, som högtidligen valdes till konung i Halberstadt. 1209 förlofvade sig ock Otto med Filips dotter Beatrix. Denna händelse är ett historiskt datum i den germanska nationens och den kristna världens historia; den symboliserar slutet på en nästan sekellång strid mellan welfer och hohenstauffer och den inre fredens nående i Tyskland. Här följer hos Luchaire en praktfull skildring — ett af de bästa exemplen på författarens framställningskonst — af förlofningen, Ottos därpå följande tåg till Rom, kejsarkröningen och den snart följande brytningen med påfven, bannlysningen 1210 och upphöjandet mot honom af FREDRIK II, samt huru denne med hjälp af Innocentius och Filip August eröfrade Tyskland (segern vid Bouvines var främst en triumf för Innocentius III). Deklarationen i Eger 1213 och förbindelsen i Strassburg 1216 bekräftade förbundet mellan Fredrik och Innocentius, på ett sätt som gaf Fredrik tillnamnet »roi des prêtres». Laterankonciliet godkände ock I:s verk med Tyskland och kejsardömet. Det är sällan historiens ironi gått längre än här, där påfven i triumfens ögonblick upphöjde sin värste fiende, bäraren af teokratien rakt motsatta småningom segrande moderna idéer. (Man observere i denna del äfven skildringen af Italien vid början af 13:e seklet, s. 219 ff., eller Tysklands fördärf genom inbördeskriget, s. 113 ff.)

IV. *La question d'orient*, 1907.

Innocentius hade alltid sina ögon fästade på orientens latinska länder och lät genast efter sitt val predika korståg, med en ovanlig personlig accent. Han utsträckte den påfliga beskattningsrätten öfver lekmännen för korstågen, men förbehöll denna rätt för sig ensam; han förbjöd dem, som en gång tagit

korset, att återtaga sitt löfte, o. s. v. På samma gång behöll han diplomatisk förbindelse med muselmanska suveräner; detta passade för hans temperament och var påflig tradition. För öfrigt misräknade han sig, liksom alltid occidentaterna, om de islamska ledarnas verkliga intentioner; det var tur för I., att Islam under hans tid icke gjorde nya ansträngningar att fullfölja sin förut vunna seger. I orienten hade framträdtt en viss sträfvän efter fredlig samvaro mellan latinare och muhammedaner. Innocentius kände föga af alla dessa svårigheter, när han först gjorde sig till korstågens outtröttlige främjare.

Närmast sökte han anknytning till patriarkerna af Jerusalem och Antiokia och de latinska furstendömena. Den mest betydande platsen var Antiokia. Där var en brännpunkt för allt i orienten vid denna tid, religion och politik; där kämpade en latinsk, en grekisk, en jakobitisk och en armenisk patriark med hvarandra; där kämpade kommunen och dess maire, tempelherrarna och johanniterna mot hvarandra, mot patriarkerna och mot fursten Bohemund IV. Här var mer än nog för påfvens skickligaste diplomati; han lyckades i verkligheten aldrig göra sig helt åttlydd. — Ljusare såg det ut för honom i hans kyrkohistoriskt intressanta förhandlingar med Lill-armeniska rikets »katolikos». Detta rike, som grundats i 12:e årh., var nu mäktigt och önskade stöd hos latinarna mot både greker och islam. Katolikos JOHANN, vald 1205, ställde sig helt under påfvedömet ledning och lydnad, likaså hans suverän Leo II, åtminstone i ord. Men då Leo II:s utvidgningsplaner förde honom i konflikt med det latinska antiokenska området, gick hans rike åter, kort efter Innocentius III:s död, förloradt för påfvedömet.

Den svåraste uppgift, som mötte Innocentius beträffande korstågsplanerna, var emellertid förhållandet till byzantinska kejsardömet. Luchaire ger en förträfflig inblick i de problem, som här hopades. De romerska påfvarnas byzantinska politik under 1100-talet hade haft sina skäl, äfven om den ofta syntes sakna logik och konsekvens. Det gällde att oscillera mellan en religiös nödvändighet: att förena grekiska och latinska kyrkorna, och en politisk nödvändighet: att hindra kejsardömet Byzans att blifva rof för de makter, hvilka i Italien hotade St. Peters världsliga rike, Siciliens konung och Tysklands kejsare. Den religiösa enheten under Rom kunde blott vinnas genom våld; men de makter som därtill kunde användas, tyskarna eller

Siciliens noumenner, voro farliga för Kyrkostaten att anlita. Här inträdde emellertid för I. en väsentligt gynnsammare situation än för företrädarna genom inbördeskriget, som förlamade Tyskland; han kunde så handla med mera frihet och fasthet. För att förstå framgången af 4:e korståget måste man ock ihågkomma, huru genomsyradt byzantinska riket var af latinare, mest handelsmän, liksom ock å andra sidan huru grekerna nästan helt orientaliserat t. ex. Venedig med sin kultur, ända till dräkter, eunucker, duk öfver kvinnornas ansikte, kyrkobyggnader och konst m. m., allt detta under det att hatet mellan de båda religionerna ständigt tillväxt.

Följer så en lång teckning af Innocentius' kloka förhandlingar med kejsaren och hans patriark i Konstantinopel, så mycket svårare som påfven samtidigt planerade en allians med byzantinska rikets mest blodiga fiende, det åter självständiga *Bulgarriket*; 1202 upphörde ock den bulgarisk-valaquiska kyrkan att vara grekisk för att till en tid blifva latinsk och romersk. Faran från en i västern agiterande tronpretendent dref emellertid Alexis III att kasta sig i påfvens armar, 1202. Så hade I. ledningen af Syriens latinska furstar, Asiens med de kristna förbundna kungar, Byzans' kejsare och patriark; nu gällde det att vinna occidentens baroner. — I det 4:e korståget medverkade samma orsaker som i de tre föregående: nödvändigheten att återvinna de heliga platserna; tron, behovet efter penitens, hoppet om paradiset, äfventyrslystnaden, resekärleken, krigsdriften, sträfvän efter vinning. Men rörelsen 1202—1204 hade en särskild karaktär; de profana stämningarna och de materiella intressena fingo där uppenbarligen mera plats. Hos massan fanns ännu något af den religiösa entusiasmen, men hos ledarna är det världsliga intresset redan förhärskande. Hvad som på Peter eremitens tid varit omöjligt, skedde nu: man frågade sig i Europa, om det myckna guld, som samlades in, verkligen användes för korståget.

Påfven föredrog *Venedig* framför det mot påfven alltid fientliga Pisa, de enda makter som kunde sjöledes frakta korshären till orienten. Redan 1201 slöts det genom Marcokyrkans fresker glorifierade föredraget med Venedig, däri frågan om korstågets riktning lämnades öppen; påfven godkände detta (gent emot den påfliga historietraditionen; enligt Luchaire skall den omstridda frågan, om han som menige man åsyftade Syrien eller

som riddarna Egypten, lösas så, att han var indifferent häri, blott tåget blef af). Kommo så de världsbekanta händelserna, när korsfararna samlades i Venedig, huru dogen DANDOLO skaffade Venedig ledningen, och korståget slutligen 1202 började med en akt af uppenbar olydnad mot påfven, då hären drog öfver till Dalmatien för att angripa kristna. Den samlade kristenhetens stora religiösa manifestation gled ur påfvens händer; korståget »se laïcisait», och påfven måste bannlysa det. Luchaire anser det omöjligt att slutgiltigt lösa frågan, om ledarna i förväg beslutat sin plan under förhandlingar med påfvens fiende Filip i Tyskland, och om Venedig genom hemligt fördrag med Egyptens sultan, mot hvilken tåget sannolikast skulle riktas, förbundit sig att dirigera det åt annat håll. Så helt slumpens verk var väl ej den märkliga omkastningen vid Zara, då den grekiske prinsen kom för att anropa korshären om hjälp för sina tronanspråk i Konstantinopel, och hären dirigerades dit.

Här behöfva vi ej referera korstågets välbekanta färd från Zara till Konstantinopel och stadens eröfring. Intressant är att se, huru Innocentius' opposition mot tåget småningom blef allt lamare, och huru hans veton slutligen blott blifva formella; äfven Venedig fick absolution. Han ställdes inför ett oerhörddt faktum; schismen inom kristenheten var slut, det grekiska kejsardömet var vordet latinskt, den ortodoxa religionen hade fått vika för den romerska, påfvens maktområde tedde sig väldigt utvidgadt, och, hvad Innocentius kanske för tillfället skattade högst, nu stod vägen fri att organisera ett hela kristenhetens korståg mot de otrogna och befria Jerusalem. Han trädde ock i liflig förbindelse med det nya latinska kejsardömet och dess män, med hertigarna af Athén, zaren af Bulgarien etc. Det är en af Luchaire ingående tecknad diplomati af häpnadsväckande omfång, som I. nu skötte, och som ledde till allmän underkastelse under påfvedömet. Särskildt gick hans politik ut på att ej låta det nya kejsardömet blifva själfständigt utan från början vänja sig att stå under påfvedömet lydnad; patriarken i Konstantinopel måste i Rom taga vigning och pallium. Eljest sökte I. med klokhet öfverbygga motsatsen mellan bägge kyrkorna; väl vetande, att här intet kunde vinnas med våld, förföljde han ej de ortodoxa utan anbefallde alltid tolerans, anordnade fria diskussioner, lät de grekiska biskoparna vara kvar i sina ämbeten, o. s. v. Ingenting hjälpte. Det 4:e korståget blef i

stället det, som värst fördjupade motsatsen mellan greker och latinare.

Äfven yttre motgångar besparades ej I. i orienten. Strid utbröt mellan det nya latinska kejsardömet under HENRIK AF FLANDERN och bulgarkonungen JOHANNIZA. Innocentius sökte länge medla fred, men måste slutligen för tillfället öfverge Bulgarien, då Konstantinopel var viktigare. Värre var, att trots allt det nya kejsardömet af den historiska logikens makt tvangs att fullfölja det gamla byzantinerrikets politik gent emot påfven; så kom det äfven där till strid mellan andlig och världslig makt, påfve och kejsare. Henrik förbjöd 1212 sina undersåtar att betala skatt till kyrkan; I. upphäfde af egen maktfullkomlighet förbudet. Här möta två intressanta företeelser: ett djärft försök af en krönt monark att begränsa kyrkans makt och rikedom, och ett lika djärft försök af påfven att ur sin blotta maktfullkomlighet bestämma öfver kejserliga lagar. — Luchaire förer oss ock in i en mängd andra problem, som mötte I. under hans lifliga förhandlingar med alla furstendömen, hvilka nu bildade sig i grekiska världen. En begränsning i sin makt fick han känna gent emot Venedig. Venedig hade vunnit mest af alla, tack vare den nästan (ej helt) blinde Henrik Dandolo, inkarnationen af sin stads politiska, militära och merkantila geni; dennes farligaste och största gärning var, när han vågade taga upp striden mot Innocentius III:s vilja och kunde triumfera. Efter hans död 1205 kom påfven i öppen strid med hans efterträdare PETER ZIANO, men utan att kunna böja den mäktiga handelsstaden. Det var en ödesdiger profetia för framtiden, att venezianerna redan nu ej vidare respekterade påfvens makt.

Så innebar Innocentius' orientaliska aktion bredvid lysande segrar äfven betänkliga symptom för framtiden; och hufvudmålet, korståget mot de otrogna, kom aldrig till stånd. Innocentius glömde ej sitt ideal. Hans första tanke som påfve hade varit korståg; det blef ock hans sista tanke. Han såg, att han ej kunde räkna på Konstantinopels kejsarrike och sökte därför åter uppelda occidenten. Det stora företaget skulle organiseras på 4:e laterankonciliet; men förgäfves ansträngde I. sin energi gent emot indifferentismen hos stormännen. Innocentius III gick bort utan att hafva kunnat realisera sitt lifs största idé.

V. *Les royautes vassales du Saint-Siège*, 1908.

Den Pyreneiska halfön var vid Innocentius' tid delad i fem riken, som enades blott i att bekämpa saracenerna; mot dessa fanns dock ej det folkhat, som man skulle tro; de ekonomiska förhållandena hade framtvingat förbindelser midt i krigen. De heliga striderna hade dock gjort, att halfön blef liksom på ett särskildt sätt påfvens. Mot denna konception rörde sig å andra sidan nationaliteten och behovet af en nationell världslig härskare; de spanska furstarna sträfvade ock mellan de heliga krigen att bekämpa klereciet, som blef allt för mäktigt. Den påfliga politiken under 1100-talet var här gifven: att fasthålla påfvestolens öfverhöghet öfver kungarna, hindra dessa att undertrycka sitt klerus, ena dem till det heliga kriget och underhålla ifvern för detta genom utvecklandet af militära ordnar. Innocentius III blott följde sina företrädares tradition här; men hans diplomati visade en kraft, aktivitet och omfattning som aldrig tillförne. Vid hans tid började ock de egentliga svårigheterna för de påfliga anspråken; det är denna motsättning, som ger händelserna på Pyreneiska halfön deras intresse.

Portugal var från sin födelse gjordt till påflig vasallstat, och detta hade formellt erkänts flere gånger. Innocentius III ordnade ock där efter sin vilja de kyrkliga förhållandena till 1208, då krisen utbröt. SANCHO I kom i våldsam konflikt med sin öfvermodiga hierarki, som naturligen sökte stöd i Rom, dit en ärkebiskop flydde. Sancho skref ett bref till I., som synes ha varit märkligt nog (vi känna hela konflikten blott genom I:s egna bref, som ej äro opartiska); där tyckes nästan Arnold af Breschias lära ha tagits till stöd för en fullkomligt antiklerikal politik. Men ännu följde ej folken sina furstar i dylika strider; då Sancho ock blef illa sjuk, greps han af ängslan och kapitulerade helt på den påflige legatens villkor 1211. Här triumferade kyrkan utan restriktion. Efter Sanchos död 1211 förblef Portugal ett verkligt lydland under påfven, som där utövade den högsta både religiösa, judiciella och politiska makten; ja konungen betalade skatt till påfvestolen! — Lika lätt gick det ej med *Leons* konungadöme. Här bröt konflikten ut, när I. ville skilja konungen af Leon och hans gemål såsom släkt i förbjudna led. De båda makarna hade förut i äktenskap hvar

på sitt håll blifvit skilda genom den påfliga lagens stränghet och ville nu ej ånyo foga sig. En våldsam kris utbröt, som räckte i 6 år, och där interdiktet ännu visade sin makt öfver det offentliga och privata lifvet. Slutet blef, att drottningen frivilligt lämnade sin gemål, hvarpå I. faktiskt efter sin vilja af- och tillsatte dynastier och etablerade fullt påfligt herravälde i Spanien, då samtidigt äfven kungen af *Kastilien* i en konflikt fick foga sig. Triumfen var störst, när Innocentius kunde förena alla rikena till det stora korståg mot morerna, som resulterade i slaget vid *Los Navas de Tolosa* 16 juli 1212. Rapporterna om slaget sändes till I., som själf uppläste dem för Roms befolkning. Till och med en nationalförsamling, som 1216 hölls i Spanien, insände sina akter att godkännas af I. Idealet för påfven var *Aragonien* och Pedro II, en af hjältarna från Tolosa; han ställde sig och sitt land frivilligt under påflig ledning, reste själf till Rom för att låta kröna sig af påfven och svor därvid, att han och hans efterträdare alltid skulle förblifva trogna vassaller! Detta var i medeltidens ögon ej en förödmjukelse utan ett privilegium, som skaffade landet romerska kyrkans skydd (så tolkar Luchaire saken under polemik mot den berömde spanske moderne historieskrifvaren Altamira m. fl.). Innerst rörde sig visserligen redan i Spanien som annorstädes uppfattningen, att kungen var till för att häfda landets oberoende; men I. hade ännu ej ondt häraf. Efter Pedro II:s död 1213 styrde han hela landet åt den minderårige sonen. Här hade påfvedömet nått sitt politiska ideal!

Innocentius III:s politik gent emot *Ungarn* var att använda det i spelet om Tyskland och som stöd för korståget. Här mötte han ock ett land och rike, som »par excellens» var kyrkligt och påfligt. Men äfven här framträdde samma fenomen som annorstädes. Den magyariska nationaliteten började bilda sig (den första kända mag. texten är från Innocentius III:s tid), med behof att lösgöra sig från kyrkans öfvervälde. Här funnos inga städer med borgerskap; adeln uppbar själfständighetssträf- vandena (det var den, som kort efter I:s död framtvang den berömda Gyllene bullan 1222, den magyariska frihetens Magna charta). Vi gå ej in på detaljerna i alla de stridigheter och förhandlingar, som I. här hade att föra; huru liflig rapporten var mellan honom och Ungarn framgår bl. a. däraf, att dit utfärdats 125 bullor! Slutet blef, att I. år 1205 tillsatte Ungarns

primas, ärkebiskopen af Gran och sedan tämligen fritt bestämde både konungens politik och landets kyrkliga förhållanden. — Äfven *Bulgarien* lyckades I:s diplomati binda vid Rom, trots brytningarna och svårigheterna på grund af konung Johannizas strider mot både Konstantinopel och Ungarn; ärkebiskop Basilius af Bulgarien konsekkrerades slutligen af en påflig legat Leo, trots Ungarns motstånd. I. undgick Nikolaus I:s öde att redan under sin lifstid se denna viktiga eröfring hastigt åter förloras.

Vi ha sett, hurusom Spanien och Portugal, magyarerna och slaverna, slutligen Tyskland och Sicilien, ja till och med grekiska kejsarriket underkastade sig Roms andliga makt. Huru gick det då i kristenhetens två återstående riken af betydelse, England och Frankrike?

Från den ringa utgångspunkten peterspenningen utbreddes sig så småningom från 11:e seklet föreställningen, att pekuniärt beroende också inneslöte politiskt, och att *England* egentligen vore romerska kyrkans egendom. Under tiden utvecklade sig engelska konungadömet till den rakt motsatta ytterligheten och sökte äfven göra Englands kyrka mera oberoende af påfven än någon annan kyrka i Europa. Henrik II hade ett ögonblick fått böja sig, men snart var åter allt vid det gamla. Det egendomliga är, att här i England biskoparnas majoritet stodo på den nationella sakens sida, hvaremot munkarna kämpade för Rom. Utrymmet nödgar oss att förbigå Luchaires mästerliga skildring af den mycket omskrifna kamp, som genast med Innocentius III:s tronbestigning utbröt mellan påfvedöme och konungadöme, hurusom ärkebiskopen af Canterbury HUBERT WALTER troget stod på RIKARD LEJONHJÄRTA'S sida och med sin jättekraft räddade hela det engelska kungadömet under Rikards fångenskap och trots dennes förlöpningar; vidare den märkliga, i sitt slag bäst kända episoden i hela medeltiden (hela materialet, omkr. 550 bref, komplett bevarade), där ärkebiskop och konung kämpade sin segerrika kamp mot påfven och munkarna vid Christ Church, etc. Luchaires karakteristik af JOHAN UTAN LAND är mästerlig; den håller medelvägen mellan den traditionella svartmålningen och det moderna prisandet. Johan fullföljde företrädarens mot påfveanspråken riktade politik. Länge behöfde dock I. honom i spelet om Tyskland och lät udda vara jämnt. Men när Hubert Walter dött 1205, gick striden lös på allvar, då I. ville tillsätta sin kandidat STEFAN LANGTON

till ärkebiskop. De märkliga händelserna äro väl bekanta, liksom Johans totala nederlag efter en seg och energisk försvarskamp. Han hade till slut blott att välja mellan att se England regerad af Frankrike eller af påven; han valde klokt och kanske patriotiskt, men äfven drifven af vidskepelse, det påfliga oket. Det skedde plötsligt, som en teaterkupp. Filip August af Frankrike höll just på att hissa seglen för att sätta öfver Kanalen, när han fick den oförmodade underrättelsen, att I. gått öfver på Johans sida och att spelet för franske kungen var förloradt. I:s triumf var ännu mera fullständig, än samtiden förstod. Med konventionen i *Douvres* blefvo påfvarnas drömmar till fullaste verklighet; Johan nedlägger sin krona och får den åter som vasall mot tributplikt och vasalled! Härefter var ock Johan ett viljelöst verktyg för påven, och denne räddade honom till gengäld helt och hållet efter nederlaget vid Bouvines 1314. Den påflige legaten i England utöfvade den mest vidsträckta makt, men kom så i konflikt med landets hierarki; Langton, som var mera engelsman än romare, närmade sig baronerna, några rika borgare i London slöto sig till, och så kom denna strid mot påfve och konung, som efter Johans nederlag vid Bouvines förde till *Magna Charta* 1215. Luchaire varnar för att öfverskatta betydelsen af denna; den innebar ej en principiell fordran på ständernas medgifvande vid beskattningen och får ej betecknas som källan för engelska folkfriheten; men å andra sidan får den ej heller på modernt vis bagatelliseras; det var mer än blott en simpel feodalinsurrektion; där hade dock tre sociala element cnats för nationell frihet gent emot absolutismens missbruk och gent emot landets underkastelse under påven, gent emot påfvens internationella makt, som Johan själf i bref till I. medgaf. Visserligen fick I. triumfen att se Langton infinna sig vid laterankonciliet och underkasta sig; och i verkligheten förblef England i politiskt afseende mer än ett halft årh. kurians vasallstat. Men i England var dock från Innocentius III:s dagar en ny maktfaktor i framväxt. (Jfr E. GÜTSCHOW: Innocentius III och England 1904, och MC KECHNIE: Magna Charta, a commentary 1905).

Det svåraste arbetet hade Innocentius med *Frankrike*. FILIP AUGUST var den starkaste personligheten i den värld, som rörde sig kring I. Det visade sig i hans långa strid med påven för att få skiljas från Ingeborg af Danmark, där han

dock af ännu outredd anledning plötsligt fogade sig; detaljerna förbigå vi. Där fördes äfven ständiga strider om biskopstill-sättningar och skatter, som kungen ville bestämma öfver i sitt land; han behandlade, när han behöfde pengar, sitt klerus föga bättre än sina judar. I. vågade här aldrig, trots mycket gräl, gå till öppen brytning. Först sista året, när Filip Augusts son ville eröfra England, hotade I. med bannlysning; men han dog, innan han hann verkställa hotet. — Om Innocentius sålunda såg hela Europa underkastadt påfvens religiösa ledning såväl som hans feodalt-världsliga regering, hade dock en enda nation, Frankrike, hållit sig fri från vasallskapet till Rom. (Det är en påfallande brist i Luchaires arbete, att när han så utförligt teckner I:s diplomati och ingripande rundt om i världen, ej ett ord ägnats åt hans betydelse för *Sverige* och *Norge*; Luchaire skulle där funnit saker af stort intresse för hans totalbild, både påfliga segrar och nederlag.) Det kapetingiska kungahuset var redan allt för själfständigt, och dess folk följde efter. Filip August hade en gång tagit skriftligt löfte af baronerna att ej lyda påfven, om denne ville tvinga konungen till något för landet skadligt. Det är första exemplet på sammanslutning mellan en fransk konung och hans feodalfolk till stöd mot Rom. Här var ett föredöme gifvet för Filip den sköne.

VI. *Le concile de Latran et la réforme de l'église*, 1908.

De fem första banden behandlade hufvudsakligen Innocentius' politiska och kyrkopolitiska verksamhet; det sista upptager hans direkt kyrkliga arbete och utgör därigenom på samma gång en sorts sammanfattning af det kyrkohistoriska innehållet i de föregående delarna. Det är den första större sammanhängande teckning af fjärde laterankonciliet, som vi äga.

Redan i april 1213 utskickades kungörelse om ett allmänt koncilium till 1 nov. 1215. Mera än två års förberedelse ansågs nödvändig. Innocentius ville göra konciliet så omfattande som möjligt; han kallade ärkebiskopar, biskopar, priorer, kongregationsschefer, abbéer och alla ej bannlysta konungar. Konciliet blef ock för världen det mest synliga beviset för den högsta andliga och världsliga makt, som I. förvärfvat. Här förelägo

ock så viktiga saker till afgörande, att det behöfdes hela kristenhetens auktoritet. I. själf ville med konciliet nå två ting: de heliga platsernas återeröfrande, och kyrkans reformerande; att organisera korståget skulle framför allt vara mötets uppgift. Men till mötet drogos ock med nödvändighet alla brännande frågor i Europa; i själfva verket blef det en högsta instans äfven för den europeiska politiken, en sorts internationell areopag.

Tillströmningen till Rom under hela året 1215 var enorm. Trängseln blef till slut så stor, att vid konciliets förste seans många deltagare, bl. a. tre biskopar kländes ihjäl. Luchaire har haft lyckan att i ett arkiv i Zürich finna listan öfver deltagande biskopar; den är af utomordentligt värde för tidens religiösa geografi. 71 ärkebiskopar, 412 biskopar, 800 abbéer och priorer samt ett stort antal representanter för kejsare, konungar, andra furstar, stadskommuner etc. mötte samman. Flertalet var från Italien, Frankrike och Brittiska öarna; äfven Spanien, Portugal, Polen, Ungarn, Dalmatien, Sardinien, Sicilien och de latinska områdena i Orienten, voro talrikt representerade. Patriarkerna i Konstantinopel och Jerusalem samt ombud för öfriga patriarker deltog. Tyskland var på grund af de inre striderna svagt representeradt, Norden synes ej hafva haft något ombud. (Här sviker dock listan och Luchaires kunskap, försåvidt Lunds ärkebiskop var med.) Ej heller infann sig trots Innocentius' ansträngningar någon biskop från den ortodoxa kyrkan. Man såg där olika slags människor, unga framtidsmän lika väl som stapplande gubbar (t. ex. ärkebiskop Bernhard af Spoleto; en biskop, Hugo af Liége, var både hertig, grefve och biskop och klädde sig än efter ena, än efter andra värdigheten; han rådde öfver 100,000 själar, krusades mycket och fick vid sin afresa som gåfva af påfven en tår af Jesus och en knota af Paulus.

De förberedande sessionerna höllos i Lateranpalatset, som nu är alldeles bortsopadt (utom sancta scala), de stora sessionerna i Lateranbasilikan. De senare voro tre: den 11:e, den 20:e och den 30:e nov. Tre slags ärenden förelades konciliet: 1) politiska frågor, där kyrkliga intressen voro inmängda, 2) konflikter mellan kyrkans män, 3) frågor om dogma, organisation och kyrkodisciplin. 1) Första frågan vid konciliet var Albigenserfrågan, som slutade till Simons af Montfort förmån. Vidare proklamerades Fredrik II i Tyskland som legitimt vald af de

tyska furstarna och godkänd af konciliet. I fråga om England fastslogs landets underkastelse under påfven och Langtons suspension. — Till n:o 2) hörde bl. a. den stora striden om Toledos primat öfver hela Spanien, därunder ärkebiskopen Rodrigo Ximenez visade sig som den lärde polyglotten, som kunde framlägga sin sak vid konciliet på alla de språk, som där funnos representerade (Luchaire försvarar äktheten af berättelsen om denna strid mot de spanska historici). — Bland märkliga män, som drogo sin sak inför konciliet, var äfven Dominikus; han kom i den fanatiska kättarförföljaren biskop Foulque's af Toulouse sällskap för att 1) få bekräftelse på Simons donation till klostret Prouille etc., 2) få påflig approbation på det i april 1215 stiftade toulousanska institutet »predikarebröderna» som en orden. Innocentius tog Prouille under sitt särskilda beskydd men godkände ej stiftandet af en ny orden, utan bjöd Dominikus lägga institutet under någon af de redan förefintliga. I. hade ingen sympati för Dominikus, som under korståget visat sig som en blodig kättarförföljare, lika litet som han ville gynna Dominikus' vän Simon. Här är förklaringen till, att Dominikus aldrig fick konfirmation på sin order af I. utan först af Honorius III 1216, och att den ej ens då godkändes som »predikarbrödernas orden» utan helt enkelt som en kongregation af regularkanonici enligt Prémontrés observans. Ordet »prêcheurs» för bröderna i Toulouse syntes första gången i en påflig skrifvelse 1217, där det ock första gången är fråga om deras sedan så kända mission. — Ej heller FRANCISKUS har fått någon regel bekräftad på konciliet; det är trots Waddings »Annales sanctorum» och alla eftersägare troligt, att Franciskus ej ens varit vid konciliet. — Vid konciliet var ock fråga om omvändelse af hedningarna vid Östersjön och om de nya kristna eröfringarna i Estland och Livland; här tryta dock källorna för närmare detaljer. Men det är tydligt, att konciliets beslut omspände hela kristenheten.

Till n:o 3) hörde dock de flesta besluten vid konciliet. Många af dessa beslut voro ej nya utan upprepning af äldre, särskildt Alexander III:s från 1179; medeltiden behöfde dylika upprepningar, som ofta förvirrat moderna historici. Viktigast för klericiet var »kätteriets» hämmande (äfven JOAKIM AF FLORIS dömdes vid konciliet som kättare på en punkt för sin treenighetlära); kanones härom gifva tillika grunddragen af en katolsk trosbekännelse, delvis kuriös nog (»äfven gifta kunna blifva

saliga»). Det fastslogs, att kättare skulle straffas af den världsliga armen, som måste verkställa detta vid risk af exkommunikation. Men dödsstraffet kom ej ens nu med, tack vare Innocentius; han genomdref ock, att biskoparna skulle granska alla kättarprocesser, enligt hans mening för att hindra olaglig våldsamhet. Enligt Luchaire var ock laterankonciliets beslut 1215 ett framsteg i rätten, fast det ej länge bevarades. — Skismatici, valdenser etc. sammanblandades med heretici; om Joakim af Floris, se ofvan. Fyra kanones ägnades åt den brännande judefrågan; judarna voro för ekonomiskt mäktiga för att kunna undvaras, men de måste afskiljas från de kristna, måste bära särskild dräkt, finge ej inneha offentliga uppdrag etc.

Innocentius' stora mål var att främst mota kätteriet genom att skapa ordning, disciplin och sedlighet i den stora kyrkliga organisationen. Men härför var det viktigt att få goda val af präster; fem kanones ägnades åt denna detalj. Vidare reformerades den kyrkliga rättegången; här kunde I. själf diktera allt; konciliets många kanones om denna sak ha öfvat stort inflytande på den kanoniska och civila rätten. Vid alla kyrkor skulle nu ock finnas en rättslär. Sederna skulle genom mötesbeslutet reformeras, metropoliterna hvarje år hålla synoder, domkapitlen reformeras och kontrolleras mot simoni, otukt etc.; prästerna finge ej tillika vara läkare, domare, köpmän etc., ej heller bekläda två andliga platser på en gång. Lag utfärdades mot säljande af relikier eller deras förevisande för pengar. Förbud utfärdades mot prelaternas vällefnad; likaså regler mot förfallet bland munkarna. Det viktigaste var, att provinsens abboter hvart 3:dje år skulle sammanträda, behandla alla ordenfrågor och visitera klostren. Däremot finge inga nya ordnar bildas.

Så sammanväfdt var det andliga och världsliga, och så starkt kände sig laterankonciliet, att det lagstiftade för lekmän lika väl som för clerici: äktenskap, patronat, skatter, rättegång, testamenten etc. (äktenskapsrätten bestämdes till 5:e led, enligt följande skolastiska bevisföring: det finnes 4 element i människan, 4 temperament, alltså äfven 4 förbudna leder!). Kanske klarast kom den äkta medeltida kyrkliga tankegången till synes i satsen: »Hvarje civil lagstiftning, som inkräktar på kyrkans rättigheter, betraktas a priori som ogiltig och utan gällande kraft.» Kyrkan har vidsträckt makt öfver lekmännen, lekmännen ingen öfver kyrkan. — Mest stridande mot vår tids frihetsbegrepp var mä-

hända 21:e kanon: hvar och en måste, vid straffpåföljd, bikta sig en gång om året och kommunicera; äfvenså 22:a kanon om läkare, att de först måste gifva själen medicin.

Innocentius III ledde sammanträdena från en tron högt öfver allas hufvuden; han uppträdde som en absolut suverän, bestämde hvilka talare som skulle få yttra sig, uppläste sina bekräftelser af mötesbesluten och gaf samtiden en imponerande bild af påfvedömet höghet och makt. Vid de enskilda sammanträdena fick han stundom vika från sin mening, som t. ex. i albigenserfrågan. Och när vid den 2:a offentliga sessionen skismen i Tyskland kom upp, räckte ej ens hans auktoritet till att dämpa lidelserna, och en våldsam debatt fördes. Slutet af konciliet var dock intrycksfullt. Innocentius påstås vid afskedet ha velat uppbära en dryg skatt af hvar närvarande biskop. I någon form har nog något dylikt skett; ty I. behöfde oerhörddt med penningar för en administration och diplomati, som omfattade hela Europa. Så begyntes just under honom, reformpåfven, den ekonomiska politik, som senare skulle draga påfvedömet och kyrkan djupt ned.

Luchaire slutar sitt stora arbete med en lång teckning (100 sidor) af den politik, som Innocentius följde, då han rege-
rade kyrkan för att reformera den. Han såg det moraliska rättfärdigandet af sin oerhörda makt däri, att den tjänade till fredens, ordningens och moralitetens skydd. Otaliga äro de bref, han utfärdade för att skydda klerus från ingrepp från världsliga myndigheter, härvid värst angripande borgerskapet; han kände instinktivt, att den kommunala självständigheten skulle omstörta medeltidens socialt-religiösa organisation. Men han sökte ock skydda det lägre prästerskapet mot biskoparnas utpressningar och maktöfvergrepp. Mot sin vilja bidrog I. till katolska hierarkiens upplösning genom att stärka domkapitlens makt gent emot deras biskopar; ett typiskt fall för huru kapitlen nu kringskuro biskoparnas makt var den fred, som efter lång strid slöts i Bath 1205; biskopen behåller $\frac{1}{4}$ af inkomsterna från diöcesen; det område där hans jurisdiktionsrätt ej delas af kapitlet, begränsas noga till ett ringa omfång; han får ej välja dignitärer i kapitlet utan dettas samtycke och ej utnämna lägre tjänstemän. Kapitlens storlek ökades; I. ville helst ha dem besatta af blott munkar; många af hans reformdekret röra just kapitlen, de krångliga valen dit (rösterna ej blott räknades utan

vägdes), de eviga striderna om prebendena, etc.; han stod här till slut maktlös. I allmänhet måste man säga, att realiteten föga svarade mot hans ideal. — Äfven kapitlen fingo dock känna hans makt; han drog i praktiken ofta biskopsvalen från dem till Rom. Det är ett intressant faktum, att han från början som absolut påfligt prerogativ häfdade en tredubbel rätt: depositio, cessio, translatio; motiveringen var skolastisk: biskopen är gift med sin kyrka; Gud ensam genom påfven kan upplösa äktenskapet. I:s teori beträffande biskoparna kan sammanfattas så, att påfven är ej blott deras högste domare utan äfven väljare för hela kristenheten. — Roms supremati framträdde i en mängd andra fall; I. visade en häpnadsväckande förmåga att medhinna, sätta sig in i och afgöra de minsta detaljer från alla områden och alla trakter af kristenheten; Rom syntes i verkligheten under hans regering som källan till all auktoritet och all rätt. Det var blott på en punkt, som hans allvarliga försök ingen framgång rönt; när det gällde att förbättra kyrkans moraliska lif. Luchaire har här en intressant utredning om Innocentius' sträfvan att reformera munkordnarna, däri han under polemik mot SABATIER och ALPHANDÉRY (professor vid École pratique des hautes études, Paris, en af samtidens främste kännare af medeltida »kätterier») häfdar, att I. verkligen ville ingjuta nytt lif i munkväsendet, att han gynnade den nya munktypen, som begynte bryta fram, den aktiva, i kärlekens tjänst stående; så framhäfde han ock starkt de italienska humiliaterna, franciskanernas förelöpare.

En mycket viktig institution vid utbildningen af påfvedörets andliga och världsliga makt var *protectio apostolica*. I. utvecklade denna till väldig omfattning; på hvarje blad i hans bref möter denna fras: »sub protectione s. Petri et nostra». Kloster, biskopar, kapitel, klerker, enskilda personer och områden undandrogos deras ordinära öfverhet och ställdes direkt under påfven. Detta var ock en inkomstkälla af betydelse. Men trots att I. använde de stora inkomsterna bl. a. äfven till att hjälpa fattiga präster och stödja hotade kyrkliga intressen, väckte hans beskattningsåtgärder ett ovanligt motstånd, som ock hos I. framkallade en för honom eljes främmande retlighet. Främst kom motståndet från de af I. eljes gynnade kapitlen; där hade en med kommunerna parallell sträfvan efter självständighet vaknat. Luchaire framdrager en rad exempel på kapit-

lens tillvägagångssätt för att undgå påflig inblandning; dessa exempels generella innebörd är en af de märkligaste fakta i medeltidens kyrkliga historia; däri gror lokala kyrkors försök till oberoende gent emot den universella kyrkans chefsmakt. — En annan fara visade sig ock: just som Rom gjort sin absoluta makt öfver klericiet gällande, började lekmannamonarkien i Europa framträda med anspråk på klericiet lika väl som andra sociala krafter för sitt rikes intresse. Och man finner redan ärkebiskoparna och biskoparna i konflikter taga dens parti, som representerade nationens lekmannaidé, gent emot den kyrkliga internationella idéns representant. Det var början af den stora revolutionen.

Hjalmar Holmquist.

Montpellier i maj 1909.

ROBERT GEETE. Svenska böner från medeltiden efter gamla handskrifter, utgifna af Robert Geete. Med 12 planscher i fototypi. Sthm. P. A. Norstedt & Söner 1907—09. Pris 10 kr. 50 öre.

Knappast någonting kan bättre än denna ståtliga samling svenska medeltidsböner vara ägnadt att införa i själfva det centrala af våra förfäders religiösa åskådning särskildt under det århundrade, som närmast föregick reformationen. Är bönen i alla tider det religiösa livvets puls- och hjärteslag, så är den det icke minst under medeltiden. Låt vara, att åtskilliga af dessa böner verka främmande, osmakliga eller kanske understundom rent af anstötliga för ett protestantiskt sinne, så kan å andra sidan icke förnekas, att i många af dessa böner gifvits lika vackra som sanna uttryck åt människohjärtats i alla tider sig lika behof, frestelser, ångest, kamp och tillbedjan. I hvarje fall äro dessa böner religiösa dokument af stort psykologiskt och kyrkohistoriskt värde, och man kan icke annat än vara den trägne och trogne utgifvaren varmt tacksam, för att han gjort dessa ur så många synpunkter intresserika urkunder allmänt tillgängliga.

Därtill kommer nu det sätt, hvarpå detta skett. Utan tillfälle till jämförelse med originalmanuskripten tvekar dock icke

anmälaren att för sin del beteckna det såsom helt enkelt mönstergillt. Han grundar dock ej detta omdöme blott och bart på det välförtjänta anseende, som D:r Geete redan äger såsom samvetsgrann utgifvare af medeltidsurkunder, utan äfven på noggrann granskning af en mängd särskilda ord och ordsammanställningar i de utgifna texterna.

Ett särskildt erkännande förtjänar utgifvaren för det sätt, hvarpå han uppdelat sitt rika material. Han följer tydligen grundsatsen: från det centrala till det periferiska och indelar i enlighet därmed böerna i sådana 1) till Gud Fader, H. Trefaldighet och Helge And, 2) till Jesus Kristus, 3) till Jungfru Maria, samt 4) till änglar och helgon. Slutafdelningen upptages af »böner för särskilda personer och under särskilda förhållanden». Emellertid finner man icke de i religiöst afseende renaste uttrycken företrädesvis i de första afdelningarna utan kanske snarare — så egendomligt det än kan förefalla — just i den fjärde samt i slutafdelningen. Väl kan man äfven i den sistnämnda möta en så starkt sensuell utgjutelse som bönen n:o 265 »för klostersistrar» till deras »brudhugumma», men också å andra sidan sådana suspiria af i det hela ganska allmängiltig natur som n:o 268 »H. Birgittas dagliga bönesuckar» och n:o 1 af »Bönesuckar för syndare» (n:o 272).

Birgittabönen om tungans tyglade må här meddelas. Den lyder så: »Jhesus Gudz son, som thighiande stodh ffhor domarenom, halt mina tungho swa länghe, ath jak thänke, huru ällir hwat iak skal tala.» Sköna uttryck äro ej heller föröfrigt sällsynta. I en »god bön» för »lösom och willom och flygiande tankom» läsas dessa ord: »min vilia är wilder som en foghel wiliandis altidh flygha oc fölghia willom oc flyghande thankom». I en annan bön till Kristus »under sjukdom» läsa vi: »swa befallir jac tik i dagh mina siäl j thina händher, hwilka thu wtrakte ffor mic a thy hälgo korsse oc mic atirlöste». Ur »en döendes bön» äro dessa kraftiga och sköna böneord hämtade: »Gudh min alla millaste ffadhir, min tröst, mith hopp oc all min glädhi, jac flyr nw til tin, som dröffdhir til hoghswalarin, som fangin til frälsarin, som siwkir til läkiarin, tw hoghswala nw minne fathighe siäl j hanne stora droffwilsse, thw fräls hona» o. s. v. I en annan sådan bön läsa vi: »thu lys mit hiärtha mädh wiisdoms liws aff thäns hälga andz ingiwtelse, ath min siäl ware opptändh j innerlikom thinom kärlek».

De många böner till änglar och helgon, som D:r Geete

meddelar, utgöra ett mycket betydelsefullt tillskott till vårt hittillsvarande och mera lättillgängliga material till belysning af helgon dyrkan i vårt land. I de särskilda bönerna till de olika helgonen uppräknas ofta sorgfälligt helgonets särskilda goda egenskaper. Då man nu vet, att t. ex. ett sådant helgon som S:t Laurentius här i vårt land var ovanligt högt och allmänt värderadt, är det af stort intresse att taga kännedom om bönerna till denna skyddspatron. Man finner då af den rent poetiskt sedt sällsynt vackra bönen n:o 212, att det ej egentligen eller åtminstone icke enbart var den omständigheten, att S:t Lars blef sakta stekt på ett halster, som förskaffat honom våra fäders starka sympatier. Väl uppräknas åtskilliga mera allmänna helgondygder såsom barmhärtighet och ödmjukhet. Men den dygd, som starkast framhålles, är väl ändå det djärfva, sega, uthålliga modet. »Signadher wari thu, thy at thu war som gul j eelde oc som silffwer wndhir slaghw» o. s. v. Dödens räddhåga öfvervann han »mädh stadogha hopi», och bedjaren slutar med en bön om bättring och kraft att »*djærffwelika* Gudz hedhir tala oc giöra». Ett uttryck i denna bön är särskildt karakteristiskt: »*thy haffwir tith namn swa mykit inbära, som thän som sigher fik oc wan alth*». Ej underligt, om man med sådan tilltro till S:t Laurentius, gärna vigde templen, döpte gossarne till just detta namn.

Skiftningen i uttrycken till S:t Erik och S:t Olof kunna måhända också vara värda att lägga märke till, om ock de individuella dragen här såsom i allmänhet under medeltiden äro svåra att upptäcka och fixera. Säkerligen skulle ett forskande i den riktning, vi antydtt, löna mödan. Här är dock ej platsen att närmare gå in på denna sak. Däremot må det vara lämpligt att ur D:r Geetes lärorika inledning meddela ett och annat angående denna samlings omfattning, tillkomst, ställning till andra af liknande innehåll och syftning o. s. v.

Denna samling af fornsvenska böner är enligt hvad utgifvaren alltså upplyser — det första försöket att åstadkomma en, så vidt möjligt, fullständig samling af de till enskildt bruk afsedda böner, som blifvit i handskrift bevarade från medeltiden intill våra dagar. De samlade hopsamlade bönerna utgöra ett antal af icke mindre än 285, men i själfva verket af långt flere, då de flesta utgöras af flere smärre. Så t. ex. består n:r 19 af 39 särskilda böner. Medräknas de aftryckta variantuppteckningarna, går antalet upp till 324. »Här — fortsätter D:r Geete

— liksom inom andra områden för det andliga lifvets yttringar under medeltiden, är det hufvudsakligen det flitiga klosterfolket i Vadstena, som vi hafva att tacka för hvad vi ännu äga kvar. Det är emellertid från en jämförelsevis sen period af klostrets tillvaro, senare hälften af 1400- och ännu mera, början af 1500-talet, som dessa fromma alster på inhemskt språk leda sitt ursprung. Deras latinska förebilder däremot äro betydligt äldre och ej få af dem hafva varit och äro delvis ännu i dag kyrkans allmänna egendom, författade, som många bland dem äro, af kyrkans stora andar i länge sedan hänsvunna tider. Vi påminna endast om namnen AUGUSTINUS, AMBROSIVS, GREGORIUS, BERNHARD, BIRGITTA, af hvilka böner återfinnas äfven i föreliggande samling.»

Både lekt och lärd läste som bekant under medeltiden vanligen sina böner på latin. En mängd sådana ingick i brevriarier och missaler samt lästes vid gudstjänsttiderna naturligtvis också på latin såsom det för de liturgiska handlingarna fastställda ritualspråket. »De mindre eller icke alls latinkunniga hade — säger utgifvaren kanske ändå väl evfemistiskt — här af endast half uppbyggelse.» Med Birgittas stiftelse vaknar behovet att sprida religionens ljus på ett för alla begripligt språk. Själf föreskrifver Birgitta, att i hennes kloster predikan skulle hållas på landets språk och säkerligen uppmuntrade hon äfven läsandet af böner på modersmålet, ehuru klosterregeln icke ger någon föreskrift, att så skulle ske. Öfversättningar till svenska af latinska böner antager Geete hafva kommit tidigt nog till stånd. Öfversättare voro väl det manliga konventets prästbröder. Tack vare nunnornas flitiga samlande af inom konventet brukliga böner på svenska finnas ännu i behåll ej mindre än 15 stycken böneböcker, några af dessa sammansatta af flere (ända till fem) olika codices. I de flesta af dessa böneböcker ingår utom den svenska afdelningen äfven en på latin af mera rituell anläggning, innehållande bl. a. utdrag ur brevriariet, och ämnad att användas vid gudstjänstillfällen.

Ännu så sent som år 1905 lyckades kungl. Biblioteket i Stockholm göra förvärfvet af en förut okänd präktig Vadstena-bönbok, som lämnat sitt bidrag till D:r Geetes samling. Förutom Stockholmsbiblioteket äga Upsala universitetsbibliotek och Skoklostersamlingen böneböcker, som här kommit till användning. Men därmed äro ock de svenska fyndorterna uppräknade. Tre

handskrifter, däraf två f. d. Vadstenabönböcker tillhöra numera utländska offentliga bibliotek i Köpenhamn, Berlin och Giessen. Utom de genuina bönböckerna hafva ytterligare 11 handskrifter bidragit med sitt innehåll af böner. Inalles hafva icke mindre än 26 codices kommit till användning.

I sin inledning erinrar slutligen utgifvaren äfven om förekomsten af några för officiellt bruk afsedda samlingar af svenska böner såsom »Svenska tideboken», »Jungfru Maria örtagård» o. s. v. Efter en redogörelse för äldre editioner af svenska medeltidsböner öfvergår utgifvaren till en utförlig handskriftsbeskrifning, utmärkt af samma kärleksfulla omsorg, som hvarje annat alster af denne grundlige forskares flitiga hand.

Ldm

SJÖHOLM, JOSEF. Luthers åskådning i kampen mot klosterväsendet. Lund 1908. C. W. K. Gleerups förlag. Pris 7 kr.

Under många år, särskildt allt ifrån det stora Lutherjubileet (1883) har man kunnat med största intresse följa såväl den pågående »striden om Luther» som ock den intensiva reformationsforskningens framsteg i det hela. På detta område ha vi svenskar ju i allmänhet fått nöja oss med att fylla den passive, om än intresserade och lärovillige iakttagarens uppgift. Så mycket större har glädjen varit öfver de få svenska specialarbeten på området i fråga, som vi verkligen äga. De göra — åtminstone två af dessa — svensk forskning och svensk teologi all heder. — Jag behöfver ju knappast nämna namnen R. SUNDELIN och E. BILLING, för att den sakförståndige skall gifva mig rätt.

Och nu hade vi fått en tredje svensk Lutherforskare. Med glad förväntan tog också anmälaren den nya Lutherboken i sin hand. Icke blott bokens titel, förord och omfång utan jämväl dess oförtydbara anspråk af att utgöra specimen för professur gäfvor rätt till ganska högt spända förväntningar. Men — vi tillstå det öppet — innehållets värde står icke i rimlig proportion till denna dryga, mer än 400-sidiga volyms omfång. Med uppriktig ledsnad nödgas vi ock erkänna, att förväntningarna blifvit gäckade. Någon betydelse för den

internationella Lutherforskningen äger icke detta arbete och kommer uppenbarligen icke heller att i framtiden få någon sådan.

Onekligen var valet af ämne synnerligen godt. »Luthers åskådning i kampen mot klosterväsendet» var ett tema, som, till följd af ohemula angrepp från romerskt håll, var i stort behof af förnyad mångsidig undersökning och djupgående pröfning. I sitt förord meddelar ock författaren, att det just varit den hetsige dominikanerbrodern Denifles angrepp, som gifvit honom anledning att behandla detta ämne. Det är då så mycket mer förvånande, att han gör det på sätt, som skett, det är — såsom han själf säger — »utan omedelbar hänsyn till den nyaste kritiken». Författaren *borde* hafva sagt: »i allmänhet utan synbar hänsyn till äldre eller nyare kritik och till Lutherforskningen öfverhufvud» — ty i verkligheten förhåller det sig på detta sätt. Denifles delvis synnerligen lätt bemötta inkast upptagas sålunda icke till kritiskt skärskådande i texten. I regel icke heller i noterna. Ett par, ehuru tyvärr mindre lyckade undantag från denna regel må dock rättvisligen konstateras. Det borde dock — synes det — hafva stått klart för författaren, att det ingått i hans självvalda uppgift att på något sätt med allvar taga i tu med åtminstone några af de på dagordningen stående frågor, som höra till hans ämne. Åtminstone *efter* sin s. k. positiva framställning borde han sålunda — äfven om han ej velat framkomma med en direkt polemisk motskrift mot just Denifle — likvisst — och detta måste väl anses vara en ganska billig fordran? — hafva underkastat några af de moderna, hänsynslösa angreppen mot Luthers person och åskådning i kampen mot klosterlifvet någon sorts kritisk sofring och till deras rätta halt sökt klarlägga de bullrande inkastens verkliga innebörd.

Nu kan man i själfva verket icke värja sig för det bestämda intrycket, att förf. *de facto* icke varit tillräckligt initierad i den hittillsvarande Lutherforskningen. Jag fäster mig då mindre vid förf:s bristande litteraturkännedom — ehuru denna brist i sig själf är beklaglig, då förf:n icke aktat nödigt att exempelvis för sin långa framställning om Luthers ställning till celibatet och äktenskapet (särskildt s. 359 ff.) rådfråga SUNDELINS kända arbete eller för frågan om Karlstadts erkänt betydelsefulla inflytande på Luthers åskådning den uppseendeväckande monografien af HERMANN BARGE, hvars andra band dock förelåg färdigt redan 1905, och K. MÜLLER'S »Luther und

Karlstadt» (1907) o. s. v. Jag tänker härvid icke heller närmast därpå, att förf:n visserligen någon gång i en not hänvisar till ett eller annat nyare arbete såsom t. ex. E. BILLING'S om Luthers lära ang. staten eller K. BENRATH'S »Luther in Kloster», men aldrig på minsta sätt i sin bok visat, att han tillägnat sig dessa förf:s forskningsresultat eller på något sätt intagit vetenskaplig ställning till dessa resultat. Men mer än vid dessa brister måste jag lägga vikt därvid, att förf:s hela framställning är så märkvärdigt främmande för hela den problemställning, som det här är fråga om och som framstår såsom postulat af den hittillsvarande Lutherforskningen och de katolska angreppen — icke blott från Denifles sida — som förf. tydligen ensamt någon gång har i sikte — utan jämväl från andra såsom en JANSSEN, en GRISAR, en PAULUS o. a. Ty finge man icke antaga nu påpekade främmandeskap på den vetenskapliga Lutherforskningens gebit, vore förf:s bok i sitt nuvarande skick oförklarlig.

Men äfven fränsedt de moderna Lutherproblemen, är förf:s förfaringssätt ganska egendomligt. I stället för att genom en kritisk sammanställning och undersökning af det hufvudsakligen i Weimar- och Erlanger-upplagorna af Luthers skrifter föreliggande materialet verkligen söka få fram Luthers »åskådning» i den föreliggande frågan — meningen var ju enligt förordet just denna? — antingen såsom ett tvärsnitt vid en viss tidpunkt eller i dess genetiskt-historiska utveckling, företager sig förf:n ett ändlöst, för läsaren och säkerligen för honom själf lika tröttande refererande icke blott af Luthers egna skrifter utan äfven af flere hans vänners och motståndares inlägg i frågan — men detta egentligen blott för några få år på 1520-talet. Med en förvånansvärd omständlighet och bredd, men tillika — det skall gärna erkännas — med en minutiös noggrannhet refereras och ofta nog rent af öfversättas punkt för punkt, sida efter sida. Men ej nog härmed. I stället för att nöja sig med en enkel hänvisning till den lätt tillgängliga editionen af Luthers skrifter, aftryckes i noterna större delen af den i förf:s text refererade eller öfversatta latinska eller tyska originaltexten. Med kyrkohistoriens målsman vid Helsingfors universitet måste man förvåna sig öfver detta betänkliga slöseri med utrymmet. »Eller hvad skall man säga därom, att Luthers hufvudskrift i frågan, som i Weimarusupplagan af hans skrifter fyller 95 sidor stor oktav, här refereras på 156 sidor eller att trots det utförliga

svenska referatet mer än två tredjedelar af den latinska originaltexten af Luthers bref till Joh. Briesmann aftryckes i noterna (sid. 276—290):» — Med professor Gummerus har jag ock delat förvåningen öfver förf:s egendomliga och så mycket mer öfverflödiga bilaga, som ju densamma till väsentlig del förut förefinnes icke blott refererad i texten, utan — något som prof. G. dock icke uttryckligen framhållit — rent af verbotim aftryckt i noterna och där därtill med en något bättre textrecension än i den kuriösa bilagan (jfr särskildt sid. 20 ff. sid. 34 ff. o. s. v.). Det ser verkligen ut, som om det framför allt kommit an på att såla ihop en så »tjock» bok som möjligt. Var detta meningen, så har det ju också onekligen lyckats, men önskligt hade varit, att, om författaren nödvändigt ville kosta på sig dubbla aftryck af lätt tillgängliga breftexter, han åtminstone vinnlagt sig om att framlägga dem i så *korrekt* lydelse som möjligt. Det är då att beklaga, att en svensk, som så sent som år 1908 uppträder på Lutherforskningens gebit, skall göra sig skyldig till en sådan blunder, som att förbise ENDERS bekanta (redan år 1884 med 1:sta bandet utkomna) och i Lutherlitteraturen oupphörligt citerade edition af Luthers bref och i stället aftrycka sina texter efter DE WETTES numera med afseende på brefvens såväl datering, som deras fullständighet och textlydelse i stor utsträckning antikverade upplaga. En rent af bedröflig läsart bjuda nu understundom dessa ofta stympade bref hos de Wette som och efter honom hos Sjöholm. Eller hvad sägs om följande? I brefvet till Melanchton af den 3 augusti 1521 (*icke* såsom förf. sid. 30 uppgifver den 6 aug. — Bil. n:o II) heter det hos Sjöholm »poena communissima», i stället för »*poena gravissima*», »ridicula» i st. f. »*vincula*» och i brefvet af den 9 sept. 1521: »aliter» i st. f. »*alter*», »vivit» i st. f. »*vovit*», »Porro alia nulla regula hic dari potest», där i st. f. »alia» bör läsas »*aliis*»; »opus legi» i st. f. »opus *legis*», och i brefvet till W. Link ²⁰/₁₂ 1521 (Bil. IV): »Si enim adversus Evangelium est, peccare in usu cibi, loci, personæ aliarumque rerum: ubi manebunt vota, monasteria, regna, creatura? Adversus nostrum Evangelium ea omnia . . .» I verkligheten skref Luther: »Si enim adversus Evangelium est, *peccata* in usu cibi, loci, personæ, *temporis*, aliarumque rerum *statuere*: ubi manebunt vota, monasteria, *regulæ, statuta*? Adversus *enim* Evangelium ea omnia sunt . . .» Hos Sjöholm läser man vidare här: »cordato viro» i st. f.

»*calculo tuo*», »*dissensione*» i st. f. »*confusione*», fuerit» i st. f. »*foret*», »*caveres*» i st. f. »*curares*», »*Si libellum meum de votis legeris, videtis meam sententiam*», i st. f.: »... *videbis meam sententiam*», »*perderer*» i st. f. »*proderer*», »*invita*» i st. f.: »*invicta*» (en så mycket mer vanställande läsart, som Luther i nästa punkt med en liten vits talar om sig såsom »*convictus*»), »*Habes Philippum Melanchtonem et alios quoque consules*» i st. f.: »... *et alios, quos consulas*» o. s. v.

Trots vidlyftigheten är — såsom äfven Gummerus påpekat — materialet icke framlagt i den fullständighet, man kunde vänta. Af Luthers skrifter äro egentligen endast de tidigare historiska och polemiskt-dogmatiska behandlade, medan t. ex. predikningar och exegetiska skrifter i allmänhet äro förbisedda. Och dock innehålla särskildt predikningarna mycket af värde just för belysningen af den fråga, förf:n företagit sig att behandla.

Åtskilliga detaljannmärkningar må här icke upptagas, då anmälaren anser viktigare att påpeka bokens principiella brister. Till dessa hör, att förf:n knappast någon enda gång gör en tillfredsställande sammanfattning eller återblick, äfven då det skulle vara mycket behöfligt efter det måttlösa refererandet.

Så saknas synpunkter och hållpunkter för sammanhållningen af det diffusa materialet. Försöken att skilja hufvudsak från bisak, att plocka ut Luthers hufvudtankar och pointera dem äro också synnerligen sparsamma. Förf:s få omdömen äro till den grad försiktigt afvägda, att de äro ofta i det närmaste intetsägande. En så präktig reflexion, som förf:n gör sid. 91 not 1 står tyvärr ganska enstaka, men låter oss dock lyckligtvis ana, hvad förf:n möjligen *kunnat* åstadkomma, om han fattat sin uppgift annorlunda i både reellt och metodiskt afseende.

Betecknande är, att förf:n i en »exkurs» frågar »*huru många*» hufvudsynpunkter, Luther uppställt i sin hufvudskrift om klosterlöftena. (Se öfverskriften!) Just till följd af detta sätt att se saken och icke i främsta rummet fråga efter, *hvilka* dessa hufvudsynpunkter äro, så har förf:n i sitt stora referat, liksom i innehållsförteckningen glömt bort, att såsom en *hufvudsynpunkt* upptaga Luthers älsklingssats, att *klosterlöftena strida mot kärleken*, och detta ehuru Luther själf naturligtvis betonat denna hufvudsynpunkt och i Wittenbergerupplagan 1522 upptagit detta »**adversari vota charitati**» såsom en verklig hufvudrubrik i tydlig relation till den äfven af Sjöholm beaktade rubriken och

hufvudsynpunkten: »*vota adversari fidei*» — »Löftena strida mot *tron*» (Sjöholm sid. 73 ff.).

Efter hvad vi meddelat, är det naturligt, att vi i detta arbete förgäfvades skola söka en verklig utredning af så viktiga frågor som motiven för Luthers inträde i och utträde ur klostret, hvilka medeltidsteologer hafva öfvat inflytande på Luthers åskådning om klosterväsendet, hur förklaras denna åskådnings uppkomst med hänsyn till den dåtida vulgära uppfattningen af klosterlifvet, löftena, det s. k. »munkdopet» o. s. v. Öfverhufvud är det svårt att se, att förf:n haft något egentligt grepp på sitt ämne. I stället för att behärska sitt material, har detta behärskat honom.

Med allt detta skall icke förnekas, att boken utgör en ganska aktningsvärd, ehuru som nämnadt visserligen icke fullständig materialsamling för den begynnande forskare, som vill idka studier på området i fråga. Referaten kunna vara af gagn för den tänkande läsare, som själf är i stånd att företaga den sofring och bearbetning af det framlagda materialet, som det väl ändå egentligen ålegat förf:n att göra.

Icke ens i stilistiskt afseende kan jag sätta arbetet synnerligen högt. Framställningssättet lider icke sällan af en bredd och en tyngd, som någon gång ställa rätt stora anspråk på läsaren. Anmärkningen är möjligen sådan, att några stilprof anses nödiga. Vi välja några exempel ur högen från sid. 50 ff.

»*Han*¹ — heter det här — erinrar i detta sammanhang fadern om ett ord, som *han* en gång hört af *honom*, sedan *han* till *hans* sorg beslutit sig för att blifva munk: 'Har du icke också hört, att man skall lyda sina föräldrar?' *Han* har aldrig, bekänner *han*, i hela sitt lif hittills af någon människa hört ett ord, som så djupt fäst sig i *hans* minne och så ihållande ljudit i *hans* själ. *Hans* mening är tydligen . . .» o. s. v.

»Det är nu ej alltid lätt att se, om referenten menar Luther, Kristus eller någon annan. Från och med sid. 53 och ett antal sidor framåt nämnes icke Luthers namn en enda gång. Det heter ock här bl. a. så:

»Man borde tänka på Kristi svar till *hans* lärjungar, när de prisade afhållsamheten. När de sade: 'Hafver mannens sak sig så med hustrun, då är icke godt gifva sig i äktenskap', så rättade *han* dem strax

¹ Alla kursiveringar af recensenten.

med orden 'Hvar man tager icke detta ordet, utan de, åt hvilka det blifver gifvet!' — Visserligen bär *han* ännu munkkåpan och munktonsuren. Men göra kåpan och det rakade hufvudet en munk? 'Allt är edert', säger Paulus, 'men I ären Kristi'. När samvetet är fritt, är den mest öfverflödande frihet för handen. Därför är *han* nu munk och dock icke munk, en ny skapelse, icke af påfven, utan af Kristus. 'Ty äfven påfven skapar, men blott döda beläten. *Han* har varit en af dessa, men är det icke mer. Det har varit med *honom* som med den vise, som bekänner, att *han* genom villfarelsens makt varit i fara att dö, men genom Guds nåd blifvit frälsad. — Men till följd häraf, och härmed får *hans* framställning . . . en ny vändning, finns det en, som har större rätt till *honom* än *hans* egen fader. Det är *Han*, som förlossat *honom*. Nu befinner *han* sig icke längre i en konstlad, utan i en sann dyrkan af Gud. 'Ty *han* är stadd i ordets tjänst . . . Utan denna kallelse af Kristus, skulle *han* numera icke utan fara för sitt samvete, kunna underlåta att lyda sin fader. (Not.: *Han* kan väl icke syfta på annat än *hans* kraf, att *han* skulle välja en annan uppgift i lifvet). Här visar sig, det *han* nyss sagt, men som hvarken *hans* fader eller *han* själf förut förstått . . . I den skrift, *han* nu sänder, står att se, hvilken härlig frihet *han* nu har vunnit genom Kristus, På samma gång som Kristus har gjort *honom* till allas tjänare, är *han* icke någon annan underdånig än *honom* allena. *Han* är *hans*, som det heter, omedelbare biskop och förman. Någon annan känner *han* icke mer. Har denne *hans* herre nu ryckt ifrån *hans* fader en son, så har *han* gjort det, för att *han* skulle vara till tjänst för många *hans* söner; och däröfver tror *han* också, att *hans* fader är glad. Utsikterna äro visserligen hotande: påfven är vred och kommer kanske att döda *honom*. Men *han* tror fullt och fast, att den dag är nära, då *hans* välde skall störtas. *Han* slutar . . .»

Äfven vi låta *honom* (Luther, icke påfven) här sluta, ehuru *han* (författaren) i sin bok fortsätter länge nog med sina *han*, *hans* och *honom*.

Vi behöfva väl knappast nämna, att det för oss varit allt annat, än angenämt, att nödgas konstatera, att denna bok icke äger den betydenhet, som i hufvudstadspressen nyligen gjorts gällande. I själfva verket öfverraskades man öfver, att detta arbete, som i facklitteraturen erhållit ett sådant bedömande som det af prof. Gummerus' i finsk Teologisk Tidskrift gjorda, just nu, då mer än två år förflutit sedan det utkommit från trycket, börjat erhålla spaltlånga reklamer i dagspressen. Men måhända är förklaringsgrunden till detta förhållande mindre att söka i arbetets än i förf:s »betydenhet». — Nåväl, äfven rec. skattar *honom* synnerligen högt både såsom personlighet och

kyrkoman, och såväl för hans skull som för egen del hade rec. hoppats att kunna undgå obehaget af denna granskning. Men dels till följd af nyss påpekade, i grunden verkligen otillbörliga »puff», dels ock därför, att man från autoritativt håll yrkat på en recension i KÅ, har en sådan nu omsider kommit till stånd. Måhända hafva ej heller målsmännen för den kyrkohistoriska vetenskapen riktig befogenhet att alltid använda det af oss hittills i stor utsträckning brukade sättet att helt enkelt tiga, då vi ej kunna berömma. Någon gång kräfver nog kallelsen att, trots med säkerhet väntade misstyddningar och personliga obehag, framträda till värn om den oss anförtrödda vetenskapens prestige.

Ldm

EKELUND, TH. Bidrag till dopritualets historia med särskild hänsyn till svenska kyrkan. I. Karlstad 1909.

Detta lilla arbete förtjänar all aktning såsom ett bevis på studieintresse hos en i församlingen tjänstgörande prästman (förf. är kyrkoherde i det genom Tegnér så berömda Råmen i Värmland).

Afhandlingen, som ventilerats såsom pastoralprof inför Karlstads domkapitel, börjar med en blott något för skematisk redogörelse för *dopritualets historia under de första århundradena*, hvarvid äfven det kristna dopets analogier och historiska förutsättningar komma på tal. Förf:n avslutar — märkligt nog — denna afdelning med att aftrycka den »romerska kyrkans dopritual, sådant det i hufvudsak ännu i dag föreligger». Den andra hufvudafdelningen (fr. sid. 61 el. egentligen sid. 65) upptages af *dopritualets historia i Sverige*. Tjugotvå sidor ägnas nu åt medeltiden och bokens återstående del (sid. 87—127) åt reformationstiden. En stor del af utrymmet upptages af aftryckta dopritual, af hvilka flere, såsom lätt tillgängliga hos Freisen, Quensel o. a., kunde ha besparats ett tydligen öfverflödigt omtryck. Hellre än att omtrycka Skara-breviariets *Ordo ad catechumenos faciendos*, borde förf:n hafva ägnat sin uppmärksamhet åt den intressanta frågan om våra medeltidsrituals sammanhang med engelsk eller kontinental kyrklig tradition. Detta problem har varit för förf. okänt. Han ingår icke ens på en pröfning mellan våra skilda medeltidsritual. Han tyckes t. o. m. lefva i föreställningen, att medeltidskyrkans ritus utmärktes af en sträng

uniformitet, då han uppmanar läsaren att betänka, »med hvilken stränghet den katolska kyrkan påyrkat enhetens grundsats i lära och ritus». Hur ofta möter man icke detta beklagliga missförstånd om det verkliga förhållandet, som för tiden före tridentinum — och det är ju den, som det här är fråga om — är det rakt motsatta mot det af förf. häfdade. Hvarken i fråga om lära eller ritus yrkas under medeltiden på en 1600-tals-uniformitet. Det är först reformationen och kontrareformationen, som framkalla detta kraf. Luthers rättfärdiggörelselära var därför icke ursprungligen enligt hans egen och andras mening kättersk ur romersk synpunkt. Under medeltiden använde man icke blott skilda ritual norr och söder om Östersjön, utan äfven öster och väster om Vättern. Däremot lade man naturligen stor vikt vid, att prästerskapet noggrant fullgjorde sina liturgiska prestanda enligt de för *stiftet* fastställda formulären. Det är ock på denna prästerliga skyldighet, som de af förf. sid. 66, 67 anförda orden syfta, hvaremot de naturligtvis icke utgöra det ringaste bevis för hans oriktiga älsklingssats.

Öfverhufvud taget hade nog förf:n gjort väl i att koncentrera sig på någon viss tids — helst nyare tidens — dopritual. För den äldre tiden hafva hvarken tillräckliga förkunskaper eller litterära hjälpmedel förefunnits. Det kan icke falla mig in att här gå in på detaljgranskning, men det är påfallande, att förf. tyckes sakna kännedom om eller i hvarje fall icke hafva tillräckligt använt för hans ämne så ytterst viktiga arbeten, som RIETSCHER, Lehrbuch der Liturgik, DUCHESNE, Origines du culte chretien, JOSEPH FREISEN'S katholische Ritualbücher Schwedens und Finnlands im Mittelalter, G. E. KLEMMING Sveriges äldre liturgiska litteratur, vissa af R. GEEETE'S böcker m. fl. Hade han känt till dessa arbeten, så skulle han t. ex. hafva sluppit att komma med de oriktiga uppgifterna (sid 66) om våra i behåll varande medeltida dopritual och de förmenta »handskrifter», i hvilka de finnas förvarade. De af förf. uppräknade s. k. »handskrifterna» äro nämligen allesammans tryckta böcker. Och särskildt af Freisens upplysningar och kommentarier hade förf. haft största gagn för sin egen framställning, som därigenom borde hafva blifvit i väsentlig mån rektifierad och kompletterad.

Såsom de bästa partierna i boken räknar rec. de historiska sammanfattningarna. Här möta ofta goda tankar i ädel dräkt.

Midt i den reformatoriska återblicken stötes dock ögat af t. ex. en så pass antikverad punkt som denna: »Den Rink-knipperdollingska episoden visade också på ett afskräckande sätt, hvart den isolerade klarhetsgrundsatsen ledde.» (Jfr H. LUNDSTRÖM's redan år 1896 i Kyrkl. Tidskr. publicerade undersökning *Om det s. k. Vederdöparcofoget i Stockholm under Gustaf I:s regering* — i omarbetadt skick utg. äfven i *Skisser och kritiker* — 1903 —).

Hvarifrån förf:n fått sin sid. 121 meddelade oriktiga uppgift, att tacksägelsebönen kom in redan i 1548 års svenska handbok, är icke lätt att gissa. Denna bön anses eljest icke hafva införts genom något tillägg i de egentliga handböckerna, utan genom 1571 års kyrkoordning. (Jfr. EDV. RODHE's *Deprituale i svenska kyrkan efter reformationen* Lund 1910 sid. 40, 41, 42.)

Ehuru kyrkoherde Ekelunds afhandling alltså enligt vår uppfattning knappast kan anses motsvara åtminstone strängare vetenskapliga kraf, är den i det hela ett så mycket mer glädjande bevis på kunskaper och vetenskapligt intresse hos sin förf:, som likartade lifsyttningar i våra dagar äro beklagligt tunnsådda.

Ldm

D. FEHRMAN. *Carl Fredrik af Wingård såsom biskop öfver Göteborgs stift. I. Wingårds verksamhet för kyrka och skola.* Lund 1908.

Äfven 1800-talets svenska kyrkohistoria har på senare åren börjat blifva föremål för intresse och uppmärksamhet. Särskildt har docenten Fehrmans kollega vid universitetet i Lund, docenten EDV. RODHE arbetat på detta område och i ett par mindre afhandlingar »Om de svenska bibelsällskapens uppkomst» och om »Kyrka och skola under 1800-talet» lämnat värdefulla bidrag till det begynnande seklets kyrkliga häfder. Äfven docenten Fehrmans monografi, som dock ännu ej föreligger i afslutadt skick, utgör ett icke ovälkommet tillskott till vår ännu ganska magra litteratur på området i fråga.

De källor, som stått förf:n till buds, hafva varit ymnigt flödande. Understundom synes tillflödet t. o. m. hafva varit nästan allt för rikligt för förf:ns behof och förmåga af att

leda de många små strömmarne in på ett för vetenskapen fruktbringande fält.

En hufvudkälla har utgjort C. F. af Wingårds i Uppsala universitets bibliotek förvarade egenhändigt förda diarium från året 1818 ända t. o. m. år 1851. Dessutom har förf. i riksarkivet, kungl. biblioteket, Uppsala och Lunds universitetsbibliotek och Göteborgs domkapitels arkiv uppsökt och använt andra handlingar och litteratur till belysning af sitt ämne. Särskildt har han hämtat många notiser och uppgifter ur Skarstedts bekanta herdaminne öfver Göteborgs stift.

Efter en inledning, som redogör för Wingårds släktförhållanden, biografiska data intill biskopsutnämningen och de allmänna förutsättningar, under hvilka han tillträdde biskopsämbetet, lämnar förf:n en teckning af W:s uppsikt öfver och beröring med sitt prästerskap. Doc. Fehrman uppvisar, här hur W. med kraft och skärpa ingrep mot rådande missförhållanden. Särskildt ifrade han mot en förseelse, som den tiden hörde till de allra vanligaste, nämligen fyllerilasten. Flere exempel — kanske blott allt för många — meddelas. Så redogöres för prästvigningar och pröfning af prästkandidaterna, Wingårds förhållande till de andliga rörelserna i stiftet och deras ledare, hans arbete för de kyrkliga förhållandena i stiftsstaden och dess omgifningar, hans verksamhet för bibelsaken och för införandet af 1819 års psalmbok, för missionen och för nykterhetsintressena samt hans åtgärder till undervisningens befrämjande, hans förhållande till ungdomen och dess lärare. Afhandlingens slutafdelning handlar om biskop Wingård och Göteborgs domkapitel.

Arbetets hufvudsakliga värde torde nog ligga i den mängd samtida uttalanden, meddelanden och notiser rörande de kyrkliga förhållandena i Sverige under 1800-talets första decennier, som förf:n i ymnigt mått och, så vidt jag kunnat kontrollera, med stor samvetsgrannhet meddelar. Därmed vill jag visst icke förneka, att icke förf:s egna reflexioner och utredningar förtjäna erkännande — långt därifrån —, men själfva ämnets beskaffenhet och förf:s eget hufvudgrepp på detsamma ha icke gifvit honom tillfälle att i sistberörda afseende visa prof på sin förmåga att lösa en mera kräfvande vetenskaplig uppgift. Såsom i sitt slag ett förstlingsarbete gifver det ju ett synnerligen godt intryck af ordentlighet, reda och klarhet i

framställningen samt försiktighet och oväld i omdömet. Tryckfelen torde vara ytterst få — om ens några. Läsfeleu likaså. Åtminstone har icke mer än ett eller möjligen två stött mitt öga vid genomläsningen af förf:s arbete. Sid. 67 låter förf:n W. skriva »I så fattade omständigheter...» Uttrycket är nog i verkligheten det på den tiden och långt senare brukade: »I så fatta omständigheter.»

Såsom en brist hos förf:n skulle jag dock vilja framhålla en viss benägenhet för skematism, som han säkert gjorde väl i att söka bortarbета. I stället för en historisk-genetisk teckning af Wingårds växande eller aftagande i episkopal duglighet och kraft möta vi en stor samling notiser, ordentligt instoppade i de olika facken allt efter det på förhand tydligen lika ordentligt uppställda skemat. En viss torrhet och tråkighet har därför icke kunnat undvikas, och det så mycket mindre som alltför obetydliga smånotiser och citat stundom medtagits. Hvad har t. ex. läsaren af afhandlingen eller tecknaren af tidens historia egentligen för glädje af den sid. 38 — märk väl icke i en not, utan i *texten* — meddelade notisen om en anhållan till kyrkoherden i Halmstad, att han måtte vidtaga förberedande åtgärder, för att vid en tillämnad visitation »rättelse må kunna ske i ett oskick, hvarom förljudes», allraminst då ingen som helst upplysning till tidens karakteristik lämnas om arten af detta oskick. Exemplet är icke enstaka (jfr t. ex. sid. 35 notisen om »ett förmaningsbref, hvars syfte dock icke närmare angifves» m. m.). Sådana mer eller mindre magra notiser uppradade vid hvarandra ställa rätt stora anspråk på en lasares tålamod och välvilja.

Ännu en liten formell anmärkning vågar jag framställa. Förf:n utlofvar i en not på det omedelbart för hans »inledning» tryckta bladet: »För använda tryckta arbeten hänvisas till respektive noter». Förf:n har i många fall hållit detta löfte, men knappast i alla. Eller hur förhåller det sig exempelvis med Schartaus citerade bref? En mindre initierad läsare får af förf:s sätt att citera dem (se t. ex. not till sid. 62 eller not 2 sid. 75) ovillkorligen den föreställningen, att förf:n citerar efter originalhandskrifterna och icke efter den från trycket utgifna samlingen af sådana bref. Men säkerligen har förf:n just använt den tryckta samlingen, som dock ingenstädes i afhandlingen finnes

uttryckligen nämnd — ett förbiseende, som ju lätt kan rättas i arbetets ännu återstående del.

För min del har jag med det största intresset tagit kännedom om de delar af förf:s arbete, som handla om Wingårds förhållande till de andliga rörelserna och deras ledare samt om hans förhållande till ungdomen. I sistnämnda afseende framstår han mera sympatisk än ur de flesta andra synpunkter. Hans välvilja och hjälpsamhet mot de unga äro uppriktiga och storlagna. Man tror honom också så gärna, då han försäkrar, att det är endast med verklig grämlse, som han nödgas såsom eforus underteckna en relegationsdom. I förhållande till sin tids andliga rörelser ådagalägger Wingård en förvånande på en gång vidsynthet och vidhjärtenhet. Det om sannskyldigt kyrkliga chefsegenskaper vittnande sätt, hvarpå han under hela sin biskopstid förstod att afböja den världsliga maktens lust att med politiska maktmedel ingripa mot Hoofvianismen och andra rörelser, är lika glädjande som lärorikt att iakttaga. Det visar sig här såsom så ofta, att det i gångna tider mindre varit kyrkan själf genom hennes egentlige målsmän än de världslige maktinnehafvarne, som satt förföljelsen i scen. Däremot kan W. nog ej fritagas från en viss ovilja och man kunde väl nästan våga säga: förföljelselusta, mot hvad han kallar »svärmande» präster, d. ä. ofta de i anden brinnande unge Herrens tjänare, som med hela sin själs glöd nitälskade för sin Herres sak bland folket. Konsistorii beryktade skjutskärria var dämparen på glöden, som ej utan en viss skadeglädje synes ha kommit till användning. Eller hvarom vittna dessa W:s, af vår förf. bl. a. anförda ord till v. Hartmansdorff: »Utom föreställningar använder jag mot svärmande präster intet strängare medel än att missivera dem bort från den ort, där de blifva allt för myndige och själfrådige. Dessa resor och ombyten svala af dem och göra dem spakare. Nog blir häraf stundom olåt i prästhusen och jag får bonddeputationer. Men dessa mindre obehagligheter bär jag med lugn och släpper ej efter, förr än man fogat sig efter min önskan. Lyckan är, att med visdomständerna kommer ock gemenligen sans, och de bästa präster blifva de, som varit ifrare i början. Skulle dock någon visa ett argt eller lågt uppsåt, önskar jag honom näpst. Och i sådant afseende beklagar jag mig öfver min hofrätt, som är alltför from och till och med öfverlämnat åt sin advocatfiscal att föra talan mot

mig för allt för stor stränghet *i ordom* mot skötebarnet Torbjörnsson.»

Öfverhufvud verka Wingårds meddelanden till v. Hartmansdorff mindre tilltalande — ehuru de ju äro delvis både kvicka och roliga. Karakteristiken af den gustavianska tiden är nog i det hela träffande: »Men Alcibiades på tronen ville i allt hafva ett hof såsom Ludvig XIV och således äfven stortalare bland hofpräster. Han hade en förundransvärd gäfvä att alltid välja sitt folk. Han fick äfven andlige vältalare, för hvilka flärden att berömmas hade behag. En osed, som ännu lärer fortfara. Kristendomen öfvergafs väl icke till den grad som nu; men några rörande loci communes utplockades, öfver hvilka ströddes blommor och tårar. Det yttre skicket fick mer än rättvisa och skillnaden blef ej stor mellan kyrkan och teatern. Den här af Christi kavaljerer, dem Schröderheim skaffade pastorat, utbredde det nya predikosättet i hela landet. *Imitatorum servum pecus* hade icke Wingårds, Fants m. m. hufvud, hjärta och talanger och blefvo således misslyckade apor». — Biskopliga kraftord och paradoxer ha tydligen af gammalt burskap i vårt land. W:s omdömen om åtskilliga af sina kolleger gifva ej de anförda efter i uddighet och skärpa. »Sverige har icke — säger han — haft ärkebiskop sedan Mennander, som var lärd, klok och flitig, hvarom hans prästmöten och de förträfflige acterne vittna. Troil hade något kvar af dalkarlen, och således högaktade den lära, han icke hade mod att följa. Lindblom blef biskop utan att vara präst och blef det icke heller sedan. Ett sorts godfromt skräfvel[!] gjorde, att han slog sig hjälpligt igenom...»

Lika osanna som elaka äro W:s omdömen om biskop E. A. Almquist, då han om honom säger, att han »följde i hela sin lefnad endast hugskott» (jfr hans »själfbekännelser!») och om den ädle, utomordentligt älskade Skarabiskopen Sven Lundblad, som han ger gläpordet: »den dumme Lundblad». Det hade icke skadat, om doc. Fehrman i sin afhandling med kraft gått till rätta med sådana förlöpningar hos den något hierarkiskt anlagde stiftschef, som utgör föremål för hans skildringar. Ej sällan får man intrycket, att förf:n gripits af en något för okritisk beundran för sin hjälte.

Det nu sagda är ej meningen att på något sätt inskränka det förut gjorda erkännandet af det goda arbete, doc. F. här

presterat. Boken utgör tvärtom i det hela ett aktningvärdt bidrag till Sveriges nyaste kyrkohistoria och innehåller många uppgifter, för hvilka tecknaren af denna tid — när han en gång framträder — helt säkert skall vara författaren tacksam.

Ldm

WALTHER, W. D., Professor der Theologie in Rostock. Zur Wertung der deutschen Reformation. Vorträge und Aufsätze. Leipzig, A. Deichert'sche Verlagsbuchhandlung Nachf. (Georg Böhme) 1909. Pris M. 5.60.

Samtliga i denna samling ingående smärre föredrag och uppsatser hafva förut varit offentliggjorda i skilda publikationer. Det är med så mycket större glädje, man finner dem här samlade i ett ståtligt band, som flere af dessa föredrag, för att icke säga alla, hafva ett vida större värde än det blott efemära, som vanligen plägar tillerkännas sådana publikationer. För den, som vill på allvar intränga i den lutherska reformationens åskådning och betydelse, kan väl för öfrigt näppeligen en pålitligare och insiktsfullare ledare anbefallas än just professor Walther, trots den något polemiska ton, som ej sällan möter i hans skrifter. I sitt förord säger han sig själf hafva haft till ögonmärke vid denna samlings utgifvande att medtaga sådana bidrag, som belysa den tyska reformationens motsats å ena sidan till den romerska kyrkans förirringar, och till »svärmarne» å den andra. Samtliga uppsatserna hafva före det förnyade utgifvandet underkastats en revision af förf:n, i den förhoppningen, att de må bidraga till en riktig uppskattning af Luthers verk.

Det kan nu icke bli fråga om att här lämna ett ingående referat af de elfva i boken ingående mindre afhandlingarna. Vi vilja dock fästa uppmärksamhet på att här möter bl. a. en för den moderna Lutherforskningen så betydelsefull undersökning som förf:s *Luthers Bibelübersetzung kein Plagiat* vid sidan af en så instruktiv och fängslande teckning som svaret på frågan: *Worin besteht die reformatorische Lebensauffassung?* Det är svårt att göra valet mellan samlingens öfriga delar, då allt är lärorikt och intressant. Sedan man med växande smärta tagit kännedom om *den romerska biktens frukter*, glädes man öfver *den tyska reformationens betydelse för vårt*

folklifs sundhet. Med alldeles särskildt intresse har anmälaren för sin del läst uppsatsen om *Melanchton såsom räddare af vetenskapens uppskattning* — icke minst med tanke på vår egen tid. Äfven vår tid — anmärker också vår förf. — står i fara att underskatta värdet af grundlig vetenskaplig bildning, särskildt för teologer. »Utan tvifvel går ett djupt om än mången gång fördoldt förakt för vetenskapen genom vida kretsar af vårt folk. Det är icke att förundra sig öfver.» Ty ofta nog har vetenskapen — anmälaren skulle för sin del hellre vilja säga: vetenskapsmännen eller de vetenskapliga diletteranterna — gjort sig föraktliga. Men detta förakt är dock ingenting mindre än i Luthers anda och den kyrka, som bär hans namn. »Snarare gäller det, att ju mer en falsk vetenskap hotar att framkalla ett förnekande af vetenskapens välsignelserika betydelse öfverhufvud, desto högre prisa den sanna vetenskapen, som sanningsenligt ingenting annat vill än att finna, upptäcka, utbreda sanningen, darrande inför den tanken, att hon kunde — om ock mot sitt vetande — tjäna osanningen och därmed strida mot Gud, som är sanningen. Väl kan ingen vetenskap ersätta den felande tron, men så kan icke heller någon tro ersätta saknaden af vetenskap.» — Så förståndigt talar denne Rostockerteolog, som väl icke kan misstänkas för bristande s. k. »positivitet» i ståndpunkten. Måtte hans ord vinna rik genklang inom vida kretsar äfven i vårt land!

Ldm

Skrifter utgifna af Kyrkohistoriska Föreningen.

Publikationer år 1900.

- I: 1. *Kyrkohistorisk Årsskrift*, första årg. Upps. 1900. Pris i bokh. 5 kr.

Innehåller bl. a.: H. SCHÜCK, Svenska Pariserstudier under medeltiden. H. LUNDSTRÖM, Hvilka äro våra äldsta domkapitel? H. W. TORRIE, En lifsbild från de sista decennierna af vår storhetstid. Ur biskop Svedbergs själfbiografi. FR. WESTLING, Bidrag till Livlands kyrkohistoria 1621—1656. H. LUNDSTRÖM, Bidrag till de kyrkliga böckernas historia under Karl XIs regering. H. LEVIN, Om våra regala gäll. H. LUNDSTRÖM, Till frågan om den s. k. *successio apostolica* inom svenska kyrkan. — Ett bref från Zinzendorf till »vänner» i Malmö.

- II: 1. Biskop J. Rudbeckius' kyrkio-stadgar för Västerås stift, utgifna af HERMAN LUNDSTRÖM. Upps. 1900. Pris i bokh. 1 kr.

- III: 1. Olof Wallquists själfbiografiska anteckningar, utgifna af JOSEF HELANDER. Upps. 1900. Pris i bokh. 50 öre.

Publikationer år 1901.

- I: 2. *Kyrkohistorisk Årsskrift*, andra årg. Upps. 1901. Pris i bokh. 5 kr.

Innehåller bl. a.: T. HÖJER, Bidrag till Birgittinerordens historia. C. ANNERSTEDT, Ett akademiskt gräl på 1600-talet. FR. WESTLING, Bidrag till Livlands kyrkohistoria 1656—1710. O. AHNFELT, En af forskningen hittills okänd källa till Swebilii katekes. H. LEVIN, Om våra regala gäll (Afslutn.). B. ALSTERMARK, Svärmiska separatister inom Västerås stift under senare hälften af 1700-talet. H. LUNDSTRÖM, Anmärkningar och tillägg till C. A. Cornelius' Handbok i svenska kyrkans historia m. m. K. HULT, Från kyrkobokskrifningens barndom. H. LUNDSTRÖM, Bidrag till prästedens historia i Sverige. C. M. KJELLBERG, St Erikslegendens författare och en autograf af honom. H. LUNDSTRÖM, Grundades verkligen det första klostret på Nil-ön Tabennæ?

- III: 2. Biskop A. O. Rhyzelii anteckningar om sitt lefverne, i urval utgifna af J. HELANDER, Upps. 1901. Pris i bokh. kr. 3,50.

- IV: 1. Ärkebiskop Abrahams räfst, utg. af O. HOLMSTRÖM. Första häftet. Upps. 1901. Icke tillgänglig i bokh.

Publikationer år 1902.

- I: 3. *Kyrkohistorisk Årsskrift*, tredje årg. Upps. 1902. Pris i bokh. 5 kr.

Innehåller bl. a.: H. LUNDSTRÖM, Karl XII -Messias, en i utlandet omkring år 1718 omfattad trossats. Ett nytt bidrag till de kiliastiska rörelsernas historia. H. SCHUCK, Svenska pariserstudier under medeltiden (Forts. fr. årg. I). S. AMBROSIANI, Studier öfver den svenska kyrkans organisation och författning vid 1100-talets midt. H. FALK, S:t Olofs minne i Sverige. H. LUNDSTRÖM, Ur våra äldre prästmötens historia. H. LEVIN, Bidrag till Visby stifts historia. E. HALLER, En tidsbild från början af 1700-talet. J. RUDBECK, Om tidspunkten för tillkomsten af biskop J. Rudbeckius' kyrkiostadgar. I. COLLIJN, Ett nyfunnet i Sverige tryckt aflatsbref från omkring år 1484.

- II: 2. Synodalstatuter och andra kyrkorättsliga aktstycken från den svenska medeltidskyrkan, utg. af JAAKKO GUMMERUS. Upps. 1902. Pris i bokh. 2 kr.

- IV: 1. Ärkebiskop Abrahams räfst, utg. af O. HOLMSTRÖM. Andra häftet, sluth. Upps. 1902. Icke tillgänglig i bokh.

Publikationer år 1903.

- I: 4. *Kyrkohistorisk Årsskrift*, fjärde årg. Upps. 1903. Pris i bokh. 5 kr.

Innehåller bl. a.: N. JACOBSSON, Från en forskningsresa till Herrnhut. Nya bidrag till den svenska herrnhutismens historia. A. O. LINDEFORS, Om stenhuggarmärken och deras förekomst å gamla svenska kyrkor (med planscher). E. WERMCRANTZ, Prosten i Umeå Nils Grubbs lif och verksamhet 1681—1724. N. FORSANDER, Några blad ur Augustana-Synodens historia. E. BERGMAN, Religionsmålet mot studenten Erik Molin 1734—1739. E. MEYER, En teologisk strid under frihetstiden. H. LEVIN, Bidrag till Visby stifts historia, II. Visby stift under Spegels ledning. H. LUNDSTRÖM, De tidigare svenska pietisternas läroåskådning enligt deras egen framställning. E. BERGELIN, Några religiösa dikter af en fången karolin. H. HULDT, Ur vatikanarkivet och andra romerska arkiv och bibliotek. 1. Protest mot en disputationens anordnande vid riksdagen i Västerås 1527. 2. En katolsk relation af Laurentius Andreae' framställningar vid Örebrokonciliet 1529. K. SETTERWALL, Svensk kyrkohistorisk bibliografi, 1900—1902.

- II: 3. Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång, samlade och utgifna af HERMAN LUNDSTRÖM. Första häftet. Upps. 1903. Pris i bokh. 2 kr.

- IV: 2. Akter rörande ärkebiskopvalet i Uppsala 1432 samt striden därom mellan konung Erik och svenska kyrkan, utg. af ALGOT LINDBLÖM. Upps. 1903. Pris i bokh. kr. 2,50.

Publikationer år 1904.

- I: 5. *Kyrkohistorisk Årsskrift*, femte årg. Upps. 1904. Pris i bokh. 5 kr.

Innehåller bl. a.: J. A. EKLUND, Från en studieresa i Tyskland 1843—1844. Efter P. Genbergs dagboksanteckningar och bref. E. WERMCRANTZ, Prosten i Umeå Nils Grubbs lif och verksamhet. IV. Förföljelserna mot Grubb efter hans tillträde af kyrkoherdebefattningen i Umeå. H. LEVIN, Bidrag till Visby stifts historia. II. Visby stift under Spegels ledning. (Forts. och afslutn.). A. HAHR, Magnus Gabriel de la Gardie och Varnhems klosterkyrka. E. HERLENIUS, »Predikare-Lena» eller »Hvita jungfrun». Ett bidrag till kännedom om de andliga rörelserna inom Linköpings stift från 1800-talets början. H. LUNDSTRÖM, P. Melartopæus' herdabref till Åbo stifts prästerskap 1595. H. HULDT, Ur vatikanarkivet och andra romerska arkiv och bibliotek. 3. Bref från Katarina Jagellonica till biskopen af Mondevi den 8 aug. 1575.

- II: 3. Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång, samlade och utgifna af HERMAN LUNDSTRÖM. Andra häftet. Upps. 1904. Pris i bokh. 2 kr.

Publikationer år 1905.

- I: 6. *Kyrkohistorisk Årsskrift*, sjätte arg. Upps. 1906. Pris i bokh. 5 kr.

Innehåller bl. a.: J. HELANDER, Hedendom och Kristendom inom den äldsta svenska missionskyrkan. Fragment ur ett större efterlämnadt arbete. K. H. KARLSSON, Electus Björn i Skara samt stuiderna om domprosteriet i Skara 1449—1475. A. BRATT, Tolkning af Smålandslagens kristnubalk. G. AULEN, Ett och annat från H. Reuterdahls Lundatid. H. LUNDSTRÖM, Om Laurentius Petri's förmenta karaktärssvagheter. S. GEZELIUS' reseberättelse från år 1780. Ett bidrag till de religiösa rörelsernas historia i Dalarne.

- II: 3. Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång, samlade och utgifna af HERMAN LUNDSTRÖM. Tredje häftet. Upps. 1906. Pris i bokh. 2 kr.

Publikationer år 1906.

- I: 7. *Kyrkohistorisk Årsskrift*, sjunde årg. Upps. 1906. Pris i bokh. 5 kr.

Innehåller bl. a.: HJ. HOLMQUIST, Den efterapostoliska tiden åren 70—140. En kyrkohistorisk skiss. E. WERMCRANTZ, Prosten i Umeå Nils Grubbs lif och verksamhet 1681—1724 (forts. från föreg. årg. och afslutn.). H. LUNDSTRÖM, Sverige — protestantismens skyddsmakt i Europa. J. ROMSON, Om dateringen af Georg Normans svenska kyrkoordning. E. RÖDHE, De svenska bibelsällskapens uppkomst. J. SJÖHOLM, Henrik Reuterdahls utländska resa 1835. LAU-

RENTIUS PAULINUS GOTHUS' dagboksanteckningar 1608—1613. OLOF SVEBILIUS till ERIK BENZELIUS D. A. och HAQVIN SPEGEL angående bibelöfversättning och psalmbok. Vittnesbörd om ERIK MOLIN.

- II: 3. Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång, samlade och utgifna af HERMAN LUNDSTRÖM. Fjärde häftet. Upps. 1906. Pris i bokh. 2 kr.

Publikationer år 1907.

- I: 8. *Kyrkohistorisk Årsskrift*, åttonde årg. Upps. 1907. Pris i bokh. 5 kr.

Innehåller bl. a.: OTTO JANSE, Medeltidsminnen från Östergötland (med 100 bilder i ljustryck och autotypi, utförda af Justus Cederquists Kemigr. Anst., Bok- & Ljustryckeri i Stockholm). H. LUNDSTRÖM, Betydelsen af Luthers ord om ett svar »utan horn och tänder». A. HALLENBERG, Om Skånes kyrkliga införlifvande med Sverige. H. LUNDSTRÖM, Anteckningar om en märkelig folkpredikant och »vetenskapsman» från Linnés dagar. H. LUNDSTRÖM, Några egenhändiga intyg af Carl Linnæus (med facsimile). Vota vid biskopsvalet till Linköpings stift 1636. Ett nytt bidrag till konfirmationens historia i Sverige. Ett C. A. AGARDHS uttalande från år 1742 om prästbildningen. J. SJÖHOLM, Henrik Reuterdahls utländska resa 1835 (slut fr. föreg. årg.).

- II: 3. Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång, samlade och utgifna af HERMAN LUNDSTRÖM. Femte häftet. Upps. 1907. Pris i bokh. 2 kr.

Publikationer år 1908.

- I: 9. *Kyrkohistorisk Årsskrift*, nionde årg. Upps. 1908. Pris i bokh. 5 kr.

Innehåller bl. a.: P. RYDHOLM, Henrik Schartau — ett hundra-femtioårs minne. H. LUNDSTRÖM, Tvenne i våra dagar upptäckta, äkta martyrakter från 100-talet af den kristna tideräkningen. J. ROSENGREN, Några kyrkliga och pedagogiska reformtankar från slutet af 1700-talet. HJ. HOLMQUIST, De äldsta urkunderna rörande ärkestiftet Hamburg—Bremen och den nordiska missionen. G. AULÉN, Martin Erik Ahlman år 1796. H. LUNDSTRÖM, Ett märkligt sockenstämmobeslut i Filipstad år 1663. DENS.: Tvenne bref från år 1815 angående det s. k. Norrlands läseriet. DENS.: Några ord om Uppsala Domkapitels arkiv.

- II: 3. Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång, samlade och utgifna af HERMAN LUNDSTRÖM (sjätte häftet, hvarmed denna urkundssamlings *Första serie*, innehållande *Synodalakter från Uppsala ärkestift 1526—1800*, blifvit framförd till sin afslutning). Upps. 1908. Pris i bokh. kr. 2,50.

Publikationer år 1909.

- I: 10. *Kyrkohistorisk Årsskrift*, tionde årg. Upps. 1909. Pris i bokh. 5 kr.

Innehåller bl. a.: S. BRING, Fördraget i Altranstädt. J. E. BERGGREN, Hvad innehöll den trosbekännelse, som drottning Kristina aflade vid sin offentliga öfvergång till den romerska kyrkan? O. THEDING, M. Luthers lilla katekes i dess tidigaste svenska dräkt. EVA FRYXELL, Bref rörande ärkebiskop J. O. Wallin. I. COLLIJN, Bibliografiska Miscellanea. I. När trycktes det svenska Gradualet? II. Tvänne tryckta latinska tideböcker för Linköpings och Skara stift. III. Några svenska katekesfynd. IV. En hittills okänd upplaga af Odensebreviariet. V. Munkfisker. Ett nyfunnet flygblad från reformationstiden. VI. En plattysk kopia af ett hittills okänt Karl V:s plakat mot Luthers skrifter 1526. H. LEVIN, Bidrag till Visby stifts historia. H. LUNDSTRÖM, Ur biskop E. A. Almquists »själlbekännelser» från början af förra århundradet. N. JACOBSSON, Några aktstycken från arkivet i Herrnhut etc. H. LUNDSTRÖM, Handlingar från rättegången med Olaus Petri och Laurentius Andreae i Örebro 1539—40. H. LUNDSTRÖM, Handlingar angående Karl IX:s räfst med professorerna i Uppsala med anledning af deras bref till konung Sigismund år 1598 m. m. *Sakkunniges utlåtande angående skickligheten hos de sökande till professorsambetet i kyrkohistoria och symbolik vid universitetet i Lund 1908/9.*

- II: 4. Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång, samlade och utgifna af HERMAN LUNDSTRÖM. Andra serien. Strängnäs stift. Första häftet. Upps. 1909. Pris i bokh. 2 kr.

Skrifter utgifna af Kyrkohistoriska Föreningen distribueras af *A.-B. Akademiska Bokförlaget* i Uppsala.

Till redaktionen insända skrifter:

[K. F. STENSTRÖM.] Vid D:r Fr. Wallins jordfästning den 19 januari 1905. Örebro 1905.

Ädelt tänkta och väl sagda ord vid en hemgången församlingsherdes bår. Äfven griftetalaren har nu nedlagt herdestafven. Den bild, han tecknat af en ämbetsbroder, är ett ingalunda föraktligt bidrag till Sveriges kyrkohistoria under det senaste halfsekle.

R. THOMÆUS. Hemmet, ett kapitel ur den sociala etiken, framställt i historisk belysning till diskussion vid prästmötet i Göteborg den 15—17 juni 1909.

En synnerligen gedigen synodalafhandling, som vi tillönska vidsträckt spridning.

Finska Fornminnesföreningens tidskrift. Bd. XXIV. Helsingfors 1908.

Se vår lilla anmälan bland »Underrättelser» i denna årgång!

ANTON KARLGREN. Svenska kyrkans mission i Sydafrika. Utarbetad på uppdrag af svenska kyrkans missionsstyrelse. Upsala 1909. L. Norblads bokh. i distribution. Kr. 3.50.

ROBERT GEETE. Svenska böner från medeltiden, utgifna af Robert Geete. Sthlm. Kgl. Boktr. P. A. Norstedt & Söner 1907—09. Pris 10 kr. 50 öre.

ELLEN JØRGENSEN. Helgendyrkelse i Danmark. Studier over Kirkekultur och kirkeligt liv fra det 11. aarhundredes midte til reformationen. Avec un résumé en français. H. Hagerups Förlag. Köpenhamn.

M. HENNIG. D. Joh. Hen. Wicherns Lebenswerk in seiner Bedeutung für das deutsche Volk. Hamburg 1908. Agentur des Rauhen Hauses.

Utgifvaren har själf endast författat bokens sista uppsats om Wichern såsom »Herold der Inneren Mission». Öfriga författare äro J. Wichern, W. Bornhak, W. von Rohden, E. Bunke och Fr. Mahling, som belysa den märkliga mannens litsgärning från olika synpunkter. Boken kan i sin helhet varmt rekommenderas. Särskildt må den anbefallas hvar och en, som intresserar sig för diakoni, fängvård och kristligt räddningsarbete öfver hufvud. Härmed är icke sagt att åtskilligt i densamma icke inbjuder till kritik, såsom t. ex. det i en af uppsatserna framträdande sträfvandet att göra Wichern till en kyrklig reformator af nära nog Luthers storhet och betydelse. Nej, dit når han dock icke på långa håll.

PAUL NILSSON, Regementspastor. Gud med oss. Tredje samlingen faltpredikningar. Upsala 1908. K. W. Appelbergs Boktr. Pris kart. 50 öre.

Äkta svenskmannaton, äkta historisk blick och historiskt sinne, skaldelyfning och äkta kristligt allvar på botten!

Lic. ALFRED UCKELEY. Die moderne Dorfpredigt. Eine Studie zur Homiletik. Leipzig. A. Deichert'sche Verlagsbuchh. Nach. (Georg Böhme). M. 1,60.

En särdeles intressant studie öfver ett tema, som tack vare den bekante skönlitteräre författaren Frenssen blifvit mycket modernt. Boken, som har åtskilligt äfven af kyrkohistoriskt intresse, torde särskildt kunna blifva af betydelse för dem, som ömma för vår landbefolknings, framför allt våra småbrukares och landtarnbetares, andliga vård och kyrkans sociala uppgifter på denna punkt.

EDV. RODHE. Henrik Schartau såsom predikant. Lund 1909. C. W. K. Gleerups förlag. Pris kr. 3,50.

ANEL IHMARK. Herman Liljestränd, en minnesteckning. Särtryck ur »Tillkomme ditt rike», 1909. Upsala. L. Norblads bokh. i distribution. Pris 25 öre.

En verklig lifsbild af den så plötsligt hemkallade missionären.

JOHS. LINDBÆK. Pavernes Forhold till Danmark under kongerne Kristiern I og Hans. Gad. Kphmn 1907. Pris 5 kr.

Prof. VALD. AMMUNDSEN, Prof. MARTIN RADE og Cand. JOH. TIEDJE. Nordslesvig, en forhandling i ugebladet Die christliche Welt. Gad. Köpenhamn. 1909.

De här i bokform samlade inläggen i Danmarks kanske ömtåligaste fråga på den yttre politikens område hafva framkallat ett osedvanligt uppeende. I öfver halfannat års tid har med anledning därpå en liflig presskampanj pågått i både kyrkliga och politiska tidningar, naturligtvis först och främst i Nordsleswig, men också i grannländerna. Boken har emellertid icke blott ett politiskt-historiskt utan jämväl delvis också ett kyrkligt intresse. För öfrigt borde nog vi svenskar taga bättre kännedom om den danska nationalitetskampen, innebörden af Pragerfredens 5te artikel m. m. än hvad vi vanligen göra. Till ett verkligt införande i denna fråga synes nu denna bok vara ett ypperligt medel. Professorn i kyrkohistoria vid universitetet i Köpenhamn Dr V. Ammundsen är den egentlige utgäfvaren och i sitt förord anbefaller han boken till öfvervägande icke blott af danska läsare i Nordsleswig och i »Kongeriget», utan ock »til alle, hos hvem dansk Sprog forstaas og Interessen for nordisk Kulturs sydligste Forpost lever».

W. WALTHER. Pauli Christenthum. Jesu Evangelium. Leipzig. A. Deichert'sche Verlagsbuchh. Nachf. 1908. Pris 1 M.

JOHAN BERGMAN. Ur medeltidens poesi, studier och tolkningar. Sthlm, Wahlström & Widstrand. 1899. Pris häft. 3 kr., eleg. inb. 5 kr.

Säkerligen känna Årsskriftens läsare redan förut till denna publikation. Det är oss dock ett nöje att erinra om dess tillvaro. Intresset för de äldre kyrkliga hymnerna borde spridas. Här finnas sådana af bl. a. Fortunatus, Gregorius den store, Alkuin, Valatrid Strabo, Abelard, Bernhard af Clairvaux, Innocentius III, Thomas af Aquino och Nicolaus Hermanni. Lektor Bergman synes ha varit den förste, som till svensk dräkt öfverflyttat Jacopone da Todi's sköna »Stabat mater dolorosa» och flera andra af de här intagna medeltidsdikterna.

V. LINDEGAARD-PETERSEN. Den protestantiske Kirke i Frankrig under Germinalloven (1802—52). Kphmn. Det Schønbergske Forlag. 1907.

En läsvärd akademisk afhandling, offentliggjord som specimen för teologisk licentiatgrad.

KARL HEUSSI. Kompendium der Kirchengeschichte. Erste Hälfte. Die Kirche im Altertum und im Frühmittelalter. (1907). Zweite Hälfte. Erste Abteilung. Hohes Mittelalter. Spätes Mittelalter. Reformation. Gegenreformation. (1908). Zweite Hälfte. Zweite (Schluss-)Abteilung. Aufklärung. Neueste Zeit. Tübingen. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) 1909.

Ett som det förefaller ganska användbart hjälpmedel för införandet i kyrkohistoriens studium.

TORVALD HÖJER. Den internationella kongressen för historiska vetenskaper i Berlin 1908. Några anteckningar. Särtryck ur Historisk Tidskrift 1908. Sthlm s. å.

H. LHOTZKY. Religion eller Guds rike. Öfvers. A.-B. Akademiska Bokförlaget. Upsala 1909.

GUSTAF LÖV. Sagor och berättelser om Sveriges, andra nordiska länders, Österlandets, Greklands och Roms framtid. Första delen. Sverige och andra nordiska länder. Sthlm. C. E. Fritzes Bokförlags aktiebolag. 1909.

Report of the Committee appointed by the Archbishop of Canterbury to consider the Orders of the Unitas Fratrum or Moravians. Cambridge. The University Press (s. a.).

Den egentliga rapporten sid. 9 ff. är författad af vice kansleren för universitetet i Cambridge, deltagaren i den engelska kyrkobeskickningen till Sverige, Dr A. J. Mason.

Något i ord och bild om svenska missionsförbundets mission. Sthlm 1909. Pris 50 öre.

EBBA RAMSAY. Bröderna Valdés. Reformationshistorisk skiss. Sthlm. Ev. Fosterlandsstiftelsens förlagsexp. 1908. Häft. 75 öre, kart. 1 kr.

ELIS SCHRÖDERHEIM. Minnen och intryck från en kyrklig studieresa i Storbrittanien sommaren 1908. Centraltryckeriet. Sthlm 1909. Pris 30 öre.

En väckande, värdefull och i hög grad lärarik skrift.

DANIEL RUDIN. Något om de »rytmiska koralerna». Sthlm. A. V. Carlsons Bokförlagsaktiebolag. 1909. Pris 1,25.

Ett värdefullt bidrag till kyrkosångens historia samt ett inlägg i frågan om förbättrad kyrkomusik.

ARTHUR JAMES MASON, D. D. The historic martyrs of the primitive church. Longmans etc. London 1905.

——. The persecution of Diocletian. A historical essay. Cambridge. Deighton Bell and Co. 1876.

——. The mission of St Augustine to England according to the Original Documents, being a Handbook for the Thirteenth Centenary. Cambridge. The University. Press 1897.

Första upplagan af denna värdefulla bok utkom i maj 1897, den andra redan i juli samma år.

Rev. M. W. PATTERSON. A History of the church of England. Longmans etc. London etc. 1909.

Kanske den yppersta bland hittills utkomna öfversikter af Englands kyrkas häfder.

JAMES W. RICHARD. D. D. LL. D. The confessional History of the lutheran church. Philadelphia, U. S. A. Pris 3 dollars.

S. D. MC CONNELL, D. D., D. C. L. Historia of the american Episcopal church. New York. Thomas Whittaker. 1904.

GEORGE HODGES. Three Hundred Years of the Episcopal Church in Amerika. George W. Jacobs & Co. Philadelphia, U. S. A. 1906.

TOBIAS NORLIND. Latinska skolsånger i Sverige och Finland. Lund 1909.

Tillkomme ditt rike. Julbok utgifven på föranstaltande af svenska kyrkans missionsstyrelse år 1909. Upsala 1909. Pris häft. 1,25, i klotb. 1,75.

A. BRANTING. Förteckning öfver föremål i Uppsala domkyrkas klädkammare med ledning af äldre och nyare inventarielängder. Med förord af domprosten Lundström. Andra uppl. Uppsala 1909. A.-B. Akademiska Bokförlaget. Pris 35 öre.

GUSTAF UPMARK. Uppsala domkyrkas silfverkammare. Vägledning för besökande. Uppsala 1909. A.-B. Akademiska Bokförlaget. Pris 10 öre.

C. W. OSEEN. Frågan om viljans frihet, betraktad från naturvetenskaplig synpunkt. Uppsala 1909. A.-B. Akademiska Bokförlaget. Pris 35 öre.

ERNST LUNDSTRÖM. Själavården vid sjukhus och fattigvårdsinrättningar i England och Skottland. Några iakttagelser från en studieresa. Särtryck ur tidskriften »Diakonen». Sthlm 1908.

Skriften förtjänar att noggrant läsas och begrundas, särskildt af sjukhuspastorer och af dem, som i vårt land makten hafva i fråga om våra sjukhus. Många små notiser af intresse för »karleksverksamhetens historia» finnas inströdda i skildringen, något som motiverar det lilla arbetets inregistrering i årsskriftens bihang.

D. FEHRMAN. Carl Fredrik af Wingård såsom biskop öfver Göteborgs stift. I. Wingårds verksamhet för kyrka och skola. Lund 1908.

Mlle LIISI KARTTUNEN. Antonio Passevino, un diplomate pontifical au XVI:e siècle. Lausanne 1908.

ALFRED H. STROH. Grunddragen af Swedenborgs lif. Sthlm 1909.

En väl gjord, med ypperliga illustrationer försedd öfversikt af den bekante »siarens» lefnadshändelser, tillägnad »de svenska främjarna af rättvisa mot Swedenborgs minne».

Korsbanéret. Kristlig kalender för jubelåret 1909. Trettioförsta årgången, redigerad af PHILIP THELANDER. Rock Island, Ill. Augustana Book Concern.

Alltid är det ju med en särskild och djup känsla af sympati vi taga del af våra bröders på andra sidan hafvet kamp för höga, ädla mål. Augustanasynodens stora, välsignelserika verk är ock här hos oss högt skattadt. Med stort intresse ha vi ock tagit kännedom om exempelvis en sådan uppsats i »Korsbanéret» som N. FORSANDER'S »Augustanasynodens inre utveckling». En öfverraskning har det dock varit att i denna artikel icke möta namnet L. P. ESBJÖRN. En god och tacknamlig idé, som borde i långt större utsträckning än hvad vanligen sker, komma till bruk i våra inhemska kalendrar, är meddelandet af så många och uttörliga lefnadsteckningar af nyligen hemgångna lärare och andra medlemmar af församlingen, män och kvinnor.

Vår Lösen. Utgifven genom kyrkliga frivillig-kåren i Uppsala. Red. Fil. Lic. MANFRED BJÖRKQVIST. N:o 1. 1:sta årg. 1 jan. 1910.

Biskop Bangs Erindringer. Gyldendalske Boghandel. Nordisk Forlag 1909.

Dessa memoarer af den bekante norske kyrkohistorikern, politikern och kyrkomannen halva i sitt hemland kommit mycket buller åstad. De bjuda emellertid på mycket af intresse äfven för svenska läsare, som dock icke kunna annat än med vemod och sorg läsa, hvad förf. skriver om unionsbrottet.

ISAK COLLIJN. Bibliografiska Miscellanea. Särtryck ur Kyrkohistorisk Årsskrift 1909. Uppsala 1909.

Från Evangeliska Fosterlandsstiftelsen:

H. FROSTERUS-SEGERSTRÅLE. Stugornas vän. Berättelser med illustrationer. Fjärde samlingen. Sthlm 1909. Pris häft. 75 öre.

E. TAUBE. Praktisk utläggning af Psaltaren. Öfversättning af F. Johansson. Häft. 3—5. Sthlm 1909. Pris pr häfte 50 öre.

E. RIBBING. Doktor Bædeker och hans lifsgärning i Ryssland och Sibirien. Sthlm 1909. Pris häft. kr. 1,25.

F. S. WEBSTER. Elisa. Öfversättning af A. Anderberg. Sthlm 1909. Pris häft. 75 öre.

B. WADSTRÖM. Frideborg. Folkkalender för 1910. Fyrtiofjärde årgången. Sthlm 1909. Pris kart. kr. 1,25.

M. BURMESTER. Du har segrat, Galilé. Öfversättning. Sthlm 1909. Pris häft. kr. 1,50.

M. v. O. Bilder och tankar. Öfversättning. Sthlm 1909. Pris häft. 75 öre.

E. M. EWING. Guds visa ledning. Själfbioграфи. Sthlm 1909. Pris häft. 60 öre.

Missionsskrifter utgifna af Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen.
34. Bref från Chicholi till missionsvännerna från Margit Andersén och Gertrud Lindberg. Sthlm 1909. Pris 40 öre.

Rättelser.

<i>S. 140</i>	<i>Rad 1</i>	<i>nedifrån:</i>	et propterea; <i>lās:</i> ut propterea.
» <i>142.</i>	» <i>12</i>	»	causus; <i>lās:</i> causas.
» »	» <i>8</i>	»	postqum; <i>lās:</i> postquam.
» <i>145.</i>	» <i>10</i>	»	exitat; <i>lās:</i> excitat.
» <i>146.</i>	» <i>1—2</i>	<i>uppiifrån:</i>	taurinorum; <i>lās:</i> tarmorum.
» <i>148.</i>	» <i>6</i>	»	prepositum; <i>lās:</i> propositum.
» »	» <i>7</i>	»	qui; <i>lās:</i> que.

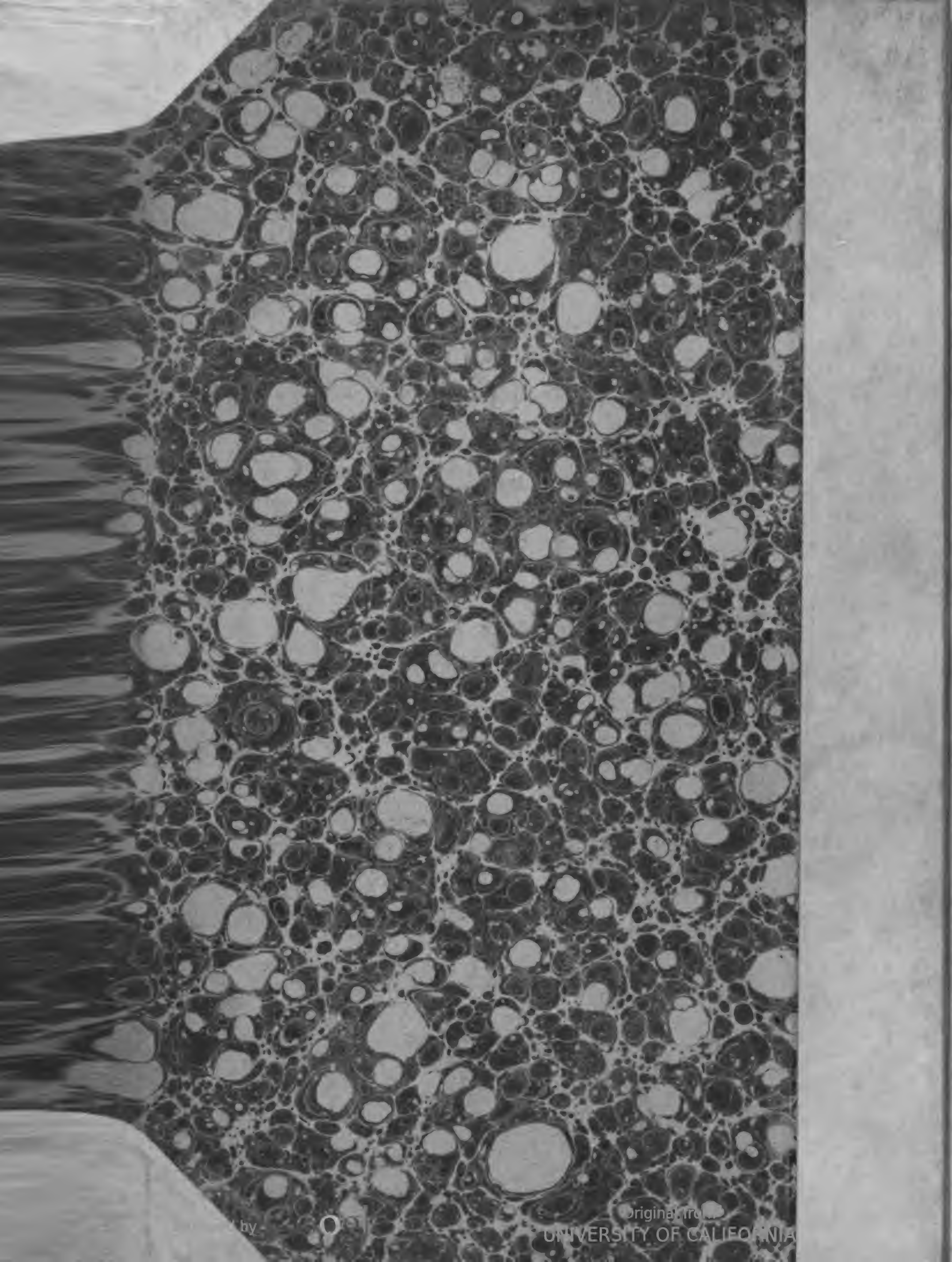
**PAGE NOT
AVAILABLE**

Pris i bokhandeln 5 Kr.

Uppsala 1910. Almqvist & Wiksells Boktryckeri-A.-B.

UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY

A 000 338 437 7

by

O

Original from

UNIVERSITY OF CALIFORNIA